

MOLNÁR JÁNOS

**A Nagyváradi (Királyhágómelléki)
Református Egyházkerület
története
1944–1989**

Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
2001

Számítógépes szerkesztés:

Fórizs Edit

Borítóterv:

Fórizs Attila

A múlttal foglalkozó kutatás mindig és mindenütt nemcsak egy ember elszánásán múlik, az anyagi feltételek, a háttér megteremtésében nélkülözhetetlen az ahhoz valamilyen módon kapcsolódó segítő társak támogatása.

Az anyagi előfeltételek kialakításában hála és köszönet illeti Ida és Klaas Elderinget, Lugosi Mihályt, dr. Hermán M. Jánost, Szederkényi Miklóst, dr. Barcza Józsefet, dr. Szabadi Istvánt.

A dokumentumok elérésében segítségemre voltak Emődi András, Fazekas Márta, dr. Szabadi István, Tókécs László, aki a saját dokumentumgyűjteményét is hozzáférhetővé tette, valamint a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Igazgatótanácsának munkatársai.

Nem jöhetett volna létre ez a munka a Szegedi Tudományegyetem Központi Könyvtárában, illetve a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szegedi Vallásstudományi Tanszékén dolgozó kollégáim, nagyváradi nővérem és sógorom, és végül, de nem utolsósorban, családom türelme és megértése nélkül, amivel az idegfeszítő kutatás és feldolgozást kísérték.

A kutatást támogatta:

Dunatáj Alapítvány, Pro Professione Alapítvány,
Pro Renovanda Cultura Hungariae, Prof. Juhász István Alapítvány

Felelős kiadó:

Dr. Hermán M. János

ÁTMENET

A NAGYVÁRADI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET A BÉCSI DÖNTÉSTŐL ARDAY ALADÁR PÜSPÖKKÉ VÁLASZTÁSÁIG

A bécsi döntés következményei az NRE Romániánál maradt részén

A bécsi döntés, az Erdélyi Református Egyházkerület és a Nagyváradai Református Egyházkerület¹ déli részeit Romániánál hagyta. Utóbbi esetében a bánáti egyházmegye, és a nagyszalontai egyházmegye, épp a központ, Nagyszalonta kivételével, maradt román felségterület. Nemes Elemér, a bánáti egyházmegye Lugoson székelő esperese számára a helyzet adott volt. Rajta kívül nem volt más, aki választott tisztsége folytán, jogszerűen képviselhetne volna a déli egyházközségeket az állam előtt. Ebből a felismerésből kereste fel – a bécsi döntést követő napokban – a nagyváradai Püspöki Hivatalt, hogy a sürgősségi helyzetre való tekintettel felvállalja a vezetést. Onnan, az ehhez szükséges iratokat meg is kapta.

Szeptember 23–24-re összehívta Aradra a délen maradt vezetőket. Megállapodtak abban, hogy továbbra is az NRE tartozékának tekintik magukat, elismerik Sulyok István püspök jurisdíctióját. Erre a döntésre azért is volt szükség, mert az erdélyiek szerették volna elérni, hogy a két kerületrész, egy Nagyenyed központú püspökségben, Nagy Ferenc, tövisi esperes főségével egyesüljön. Nemes Elemér elejétől kezdve ellenezte ezt a törekvést. A december 20-án Nagyenyeden, kezdeményezésére lezajlott tárgyaláson azt javasolta, válasszák meg saját püspöküket az erdélyiek, azt a bánátiak mint konventi elnököt elfogadják, de önkormányzatukról nem hajlandók lemondani a gyülekezetek megkérdezése nélkül. Nemes Elemér álláspontja, mint utólag kiderült, egybeesett a román kormány nézetével, amely a bécsi döntés következményeit ideiglenesnek ítélte. Minthogy mindkét egyházi alakulatnak törvényesen választott püspöke működött a Magyarországhoz csatolt részekben,

¹ A Királyhágómelléki Református Egyházkerületet ezen a néven ismerte el a román kormány 1939-ben.

ideiglenes, a békeszerződésig érvényes mandátummal ruházta fel a romániai református vezetőket, az 1941. március 9–13. közt Bukarestben lezajlott tárgyalásokon. Így lett Nagy Ferenc a dél-erdélyi részek, Nemes Elemér pedig az NRE Romániánál hagyott két egyházmegyéjének vezetője.

A lugosi esperes helyzete változhatott az NRE visszacsatlakozása után, minthogy a román kormány által elismert egyházi intézményrendszer megszűnt. Ő maga mindenütt püspökhelyettesként írt alá, de erről szóló megerősítést, úgy tűnik, csak szóban kaphatott, mert a későbbiek folyamán, az északi részek vezetőivel kialakult konfliktusában hivatalos iratot nem tudott felmutatni. Első, hozzájuk intézett körlevelében azt írta, hogy vezetése alatt, „majdnem akadály nélkül” folyt a kerületrészes adminisztrálása „államkormányi vonatkozásban is”². A visszaalakulást munkáló 1946-os kerületi közgyűlés számára írt beszámolója, feltehetően az időközben bekövetkezett politikai hangváltás eredményeképpen is, már sokkal árnyaltabban fogalmazott. Nyilván más a cél is, jobban exponálni azt a heroikus helyállást, rátermettséget, amellyel szolgálatát végezte, a ténylegesen drámai körülmények közt.

A háborús helyzet valóban alkalmatlan volt egyházépítésre. Gyűlések tartását nem engedélyezték, az ennek ellenére összehívott tanácsulésekre a lelkészek nem mertek elindulni. (A dél-erdélyiek sem kaptak a négy év alatt mindössze egyszer engedélyt kerületi gyűlésre.) Ez nem is csoda, hiszen még az esperes hivatalos bukaresti útjaihoz is csak nehezen, vagy egyáltalán nem kapott vasúti igazolványt. A magyarul beszélőket gyakran ledobták a vonatról. A vasgárdista puccs idején Nemes Elemért is elfogták, s csak egy „merész elhatározással” tudott, „életveszélyek között” megmenekülni. Bár évente néhányszor az elnökségi tagok hol Temesváron, hol Aradon, hol Lugoson találkoztak, lényegében ketten, Kicsi József igazgatótanító, lévita lelkész segítségével végezték a két egyházmegye adminisztrációját.

A gyülekezeti élet teljesen ellehetetlenült. A férfiak jó része átmenekült Magyarországra a katonai behívó elől, a maradékat évekig tartó „koncentrára” vitték. A lelkészeket „a legcsekélyebb látszat alapján csendőrbrutalitások érték, egyre-másra hadbíróóságok elé állították, bebörtönözték, internálták”. Belmissziós tevékenységről, presbiteri gyűlésről szó sem lehetett, a szórványmisszió megbénult. Mind a lelkészi szolgálatban, mind a felekezeti oktatásban létszámhiánnyal küszködtek. A bécsi döntés után 13 lelkész eltávozott, 4 elhunyt. A tanítók 60%-a, 29 személy hagyta el munkahelyét.

Nyugdíjasok

² Nemes Elemér 105/1945. 01. 08. sz. körlevele.

reaktiválásával, teológusok exmittálásával, középiskolát végzetek tanítóként alkalmazásával pótolták a hiányt.

Az anyagiak szűkössége is súlyos próba volt. Nemes e tekintetben élesen kritizálta az erdélyi kerület vezetőit, akik szerinte az egyesülés elutasítása miatti bosszúból, az ún. „népközösségi segélyeket” a „maguk kezébe terelték, s amelynek bőségében számos címen dusskáltak az egész idő alatt, kerületünknek csak a nagyon szűkösen mért tanítói fizetéskiegészítés céljára juttattak egy kis alamizsnát, s ily módon kiéheztetési akciót kezdtek és folytattak le ellenünk.”³

A puccs foglyaiként

A Bukarestben augusztus 23-án, a palotaőrséggel végrehajtott, I. Mihály király vezette puccs és kormányváltás után, már másnap, százsámra tartóztatták le Dél-Erdélyben, főleg a magyar értelmiségieket, köztük sok, a magyar történelmi egyházakhoz tarozó lelkészt, és internáló táborokba hurcolták őket (Tîrgu-Jiu, Földvár, Focşani, Lugos, Belényes). Bár szeptember 2-án, a 422/1944.sz. törvényrendelettel formálisan feloszlatták az internáló táborokat, a törvénynek csak 1946-ban szereztek érvényt.⁴ Magát a püspökhelyettest is hetekre őrizetbe vették, istentiszteletet tartani szuronyos katonák vitték, temetéshez rendőri vagy detektívi díszkíséret dukált. Később háziőrizetté szelídült a román hatóságok kitüntető nagyrabecsülése. Ez a hatósági brutalitás sok gondot okozott az északi részekkel kialakítandó kapcsolatban is. Ott ugyanis a szovjet katonai adminisztráció bevezetése után mérséklődött a magyarok elleni atrocitások száma. A déliek ellehetetlenült helyzete nem mindig találkozott megértéssel.

Nemes Elemér igyekezett minél több információt begyűjteni lelkésztársainak sorsáról, és megpróbálta felvenni az érintkezést a már szovjet-román megszállás alá került északi részekkel is, egy 1945. január 8-án kelt körlevélben, melyben az államsegély megszerzéséhez szükséges adatokat kért az ottani esperesektől. Azok viszont gyakran nem értették – a postai forgalom teljesen megbízhatatlan és esetleges volt, akárcsak a közlekedés –, miért nem

³ Nemes Elemér beszámolója majd hét évi vezetői tevékenységéről. Keltezetlen. A szöveg-összefüggés arra mutat, 1946 után írhatta, bár iktatószáma 55/1945. Feltehetően az 1946. nov. 27-én tartott kerületi közgyűlés számára írta, de a jegyzőkönyv nem utal rá.

⁴ Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája, I. o. Továbbiakban: VG

teszi azt a „püspökhelyettes”, amit megígért, ha már annyira benfentesnek mutatta be magát. A tét nem csekély, a tanítók majd öt éve nem kaptak állami fizetést, s ha nem történik idejében intézkedés, az északi részen szolgáló lelkészek kongruáját már nem lesz mód felvenni az állami költségvetésbe. Természetesen a kapcsolattartás nemcsak a múlt másféle tapasztalata, illetve jelenük eltérő politikai háttere miatt akadozott. Kölcsönös bizalmatlanság, gyanakvás, az egyházi törvényesség másként értelmezése, és nyilván személyes ambíciók egymás ellenében megkísérelt érvényesítése is terhelte az amúgy sem rózsás jövőképet.

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1945. március 20-án tartott tanácsülésén meghallgatta Csernák Béla nagyváradai lelkészelnök jelentését, a trianoni határvonalon túleső egyházközségek, „új egyházi főhatóság alá való rendelkezésének, esetleg már a legközelebbi jövőben felvetődő” kérdésével kapcsolatban. A tanácsülés a következő határozatot hozta:

„az egyházkerületi tanács, az egyházkerületi közgyűlés nevében és tekintélyével hangsúlyozza azt az elvi álláspontját, hogy egyházkormányzati szempontból fenáll a status quo érvénye, tehát egyházkerületünk kizárólagos illetékessége nem lehet vitás a trianoni vonalon túl eső területeken levő egyházközségekre nézve sem, minden más álláspont jogfeladást jelentene, amit az egyházkerületi tanács felelőssége tudatában semmiképpen nem vállalhat,

másfelől azonban nem akarván megnehezíteni vagy éppen lehetetlenné tenni az érdekelt egyházközségek és az azokban szolgálatot teljesítő egyházi tisztviselők sorsát, az egyházkerületi tanács elvi álláspontjának fenntartása mellett, gyakorlati megfontolásoktól vezetve, felhatalmazást ad a trianoni vonalon túl eső, s jog szerint a tiszántúli református egyházkerülethez tartozó egyházközségek presbitériumainak és törvényes egyházi felsőbbségüknek arra, hogy a tiszántúli református egyházkerületen kívül eső, más egyházi főhatóságtól vett felhívás alapján s annak számára is szolgáltatthassanak adatokat, ha az, az egyházközségek és azok tisztviselői további sorsának és életének biztosításához feltétlenül szükségesnek látszik.”⁵

Ez azonban még mindig csak az adatszolgáltatásra adott felhatalmazást, viszont így már a lugosi püspökhelyettes sürgetéseire nyugodt lélekkel lehetett válaszolni.

⁵ A TtRE 1945.03.20-án tartott tanácsülésének 37. sz. határozata. TtREL I. 1. a. 76.

Nemes Elemér, még a háziőrizetből, mintegy húsz beadványban sürgette a méltatlanul és ártatlanul fogvatartott lelkészek kiszabadulását⁶, míg végül Petru Groza kormánya válaszra méltatta. A Minisztertanács elnökségétől kapott levél nem sokat ígért: Emil Bodnaraş főtitkár a belügyminisztériumhoz irányította a beadványt, ahonnan azt a választ kapta, hogy a Fegyverszünetet Végrehajtó Román Bizottság nem reagált a megkeresésre.⁷

Részleges purifikálás

Az eddig felsoroltak mellett, az a veszély is fenyegette a lelkési kart, hogy politikai diszkrimináció áldozatává válhat. Még el sem foglalták a trianoni Románia egész területét a szovjet csapatok, a Sănătescu-kormány kiadta az úgynevezett „purifikálási” törvényt.⁸ Ennek 4. cikkülére hivatkozva, a Nemzeti Kulturális és Vallásügyi Minisztérium Vallásügyi Igazgatósága 35650/1944 sz. leiratában felszólította Nemes Elemért, hogy „létesítsenek három tagú területi (kerületi) bizottságokat a klérus, az adminisztratív személyzet és a kántorok verifikálására”. A bizottságba „közismerten demokratikus gondolkodású” személyiségeket kell jelölni, alkalmasságukat a miniszter bírálja el. A bizottság bármilyen vizsgálatot lefolytathat, szükség szerint akár a hatóságokhoz is fordulhat, elsősorban az állambiztonsági szervekhez (közismert nevén a Sziguranca). A legionarizmussal vagy hitlerizmussal vádoltak számára biztosítani kell az írásbeli védekezés lehetőségét. A „területi (kerületi)” bizottságok jelentését a központi purifikáló bizottság fogja felülvizsgálni.

A lugosi esperesi hivatal javaslata alapján Gheorghe Popp miniszter december 4-én kinevezte a purifikáló bizottságot. Tagjai: Nemes Elemér, Nagy Márton bodófalvi lelkész és Fülöp Béla erdómérnök. A típusjegyzőkönyv öt kitöltendő pontja közül a c, d, és e pontok lehettek a legveszélyesebbek az érintettre nézve: a szolgálatban tanúsított magatartást (c) kellett minősítse a bizottság, illetve arról kellett nyilatkoznia, hogy nem szolgált-e a román

⁶ Az 1945. 03. 10-én kelt beadvány számtalan lelkészt említ, akik Halmágyon, Lugoson, Tîrgu-Jiuban raboskodtak. (VG Belényesben fogvatartottokról is tud:Búthi Sándor magyarremetei lelkész, Olosz Lajos kisjenői ügyvéd.) A többséget heteken belül hazaengedték. viszont Tîrgu-Jiuban 7-en, Halmágyon 2-en hat hónapja sínylődtek: Tarnóczy Lajos aradi, Nits István temesvári, Elekes Gyula szigetfalui, Szakács Géza magyarvalkányi, Ajtai Gábor igazfalvi, Tókés Béla végvári, Nagy Zoltán kisjenői, Balogh László nagyzeréndi lelkészek.

⁷ A Minisztertanács Elnökségének 303339/s/1945.04.16. sz. leirata.

⁸ A 486/1944.sz. törvény, megjelent a Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) 233. számában, október 8-án. (Vincze Gábor szerint ezt a törvényt 1944. szept. 19-én, 461-es számmal közzétették.)

nemzettől idegen érdekeket (d), nem harcolt-e legionárius félkatonai, fasiszta, hitlerista, vagy diktatórikus szervezetek tagjaként (e) a vizsgált személy.

A rendelkezésre álló táviratokból és felterjesztésekből úgy tűnik, Nemes Elemér értelmezésében csak akkor kellett volna jelentést írnia, ha háborús bűnösöket találtnak. Azonban Spiru Apostol professzor, a központi purifikáló bizottság elnöke, ellentmondást nem tűrő táviratban figyelmeztette, komolyan kell venni a kérdést. Nemes Elemér szintén táviratilag válaszolt, hogy nem találtak háborús bűnösöket a lelkészek közt. 1945. május 12-én újabb táviratban követelték tőle az elítéltek listáját, amit a bizottság titkárának személyesen kellett volna Bukarestbe vinnie. Felterjesztette az előző év december 21-én, a purifikációs bizottság üléséről készített nemleges jegyzőkönyvet, azzal a megjegyzéssel, hogy főlegesen pénzpocsékolás lenne a bukaresti út. Később a „minisztériumi rendelkezések alapján, felmerült az északi részek purifikációjának szükségessége”, ahogy a később kiadott jegyzőkönyv fogalmazott.

A valóság az volt, hogy táviratilag kérték május 16-án a nagyváradi volt püspöki hivataltól, korábban a Tiszántúlhoz tartozó lelkészek igazolását. Csernák Béla felvilágosítást kért a teendőkről, mire egy betarthatatlan határidőt szabtak: május 23-i táviratban sürgették az igazoló iratok 24-én történő beadását. Az egykori főjegyző burkolt szemrehányással illette Nemes Elemért, aki miután levélben ígérte pünkösöd utáni Nagyváradra utazását, nem jelentkezett. Utólag beismerte, magánúton megtudta, a lugosi esperes háziőrizete miatt nem mozdulhatott ki a városból.

Az 1945. június 8–9-i nagyváradi értekezlet

Időközben, miután májusban őrizni kezdték a trianoni román–magyar határt, egyre inkább ellehetetlenült az attól keletre eső részek debreceni irányítása. A TtRE Tanácsa ezért Nagyváradra küldte Ferenczy Károly főjegyzőt, aki megbízásával élve, felhatalmazást adott a korábbi NRE egykori vezetőinek, hogy a békekötésig adminisztrálják a Tiszántúl Románia által ellenőrzött egyházi részeit. Kétpólusú vezetés alakult ki: Nemes Elemér a román államtól nyert szóbeli, és ugyanakkor a napi gyakorlattal igazolt megbízatást, Csernák

⁹ Csernák Béla levele Nemes Elemérnek, kelt 1945.jún.2. Nemes vonakodásának hátterében feltehetően az a nézetkülönbség lappangott, ami az újjászerveződés időzítését illette. Nemes, akárcsak pártja az MNSZ, a „demokratikus” kormányzat jóindulatára hivatkozva sürgette a szerveződés megindulását, mintegy kész politikai helyzetet teremtvé, amire a békekötés csak rányomja a pecsétet. A nagyváradiak ragaszkodtak ahhoz, hogy előbb békekötés, aztán szervezkedés. Minden bizonnyal az sem legyezte hiúságát, hogy január 8-án kelt körlevelét –

Béla az anyakerületől írásbeli meghatalmazást.⁹ Ettől kezdve Csernák a Nagyváradai Püspökhelyettesi Hivatal nevében levelezik a Lugosi Püspökhelyettesi Hivatallal, amit természetesen csak esperességnek titulál. Mindketten küldtek körleveleket: Nemes mind az északi, mind a déli egyházmegyéknek, Csernák csak az északiaknak. Ilyen előzmények után utazott június 5-én Nemes Nagyváradra, hogy elvégezze a kerület „északi részének kérésére”, a purifikációs vizsgálatot, bevonva a bizottságba Vadai Béla, Szabó Zoltán, Arday Aladár, Gulya Géza espereseket, valamint Csernák Béla és Soós István kerületi tanácsbírakat. A bizottság senkit sem talált vétkesnek, ami majdhogynem természetes, ismerve a „református egyház demokratikus alkotmányát, szociális céljait, népi jellegét és tisztán evangéliumi szellemét”, ahogy a jelentésben leszögezték. Viszont névszerint felsorolta azt a 22 lelkészt, akik az akkor érvényes magyar törvények szerint katonai szolgálatukat töltötték, vagy ismeretlen okból nem tértek vissza egyházközségükbe.¹⁰

Ezzel, a mindenfelől érkező támadások egyike okafogyottá vált, bár még kétszer kérték számon a már elvégzett purifikációt az északi részekről, ami azt a benyomást kelthette az amúgy is gyanakvó alattvalóban, hogy a hatalom jobb keze nem tudja, mit csinál a bal. Ez a sejtés lényegében nem is állt távol a politikai valóságtól: a baloldal a szovjet katonai jelenlét védőpajzsa alatt sorra és rohamléptekkel foglalta el a társadalmi-politikai-gazdasági élet pozícióit. A melléjük felzárkózó opportunisták tisztviselőréteg pedig nem mindig tudta helyesen megítélni, mit is vár tőle új ura.

A purifikációs célzatú utazás ugyanakkor az egyházpolitikai álláspontok tisztázására is alkalmat nyújtott. A január 8-i körlevél és a júniusi nagyváradai értekezlet közt eltelt fél év alatt, alaposan elmérgesedett a helyzet Észak és Dél közt. A kialakult állapothoz, a hiányos és késedelmes információáramlás is hozzájárult. És legfőképpen a két terület politikailag tisztázatlan mássága.

A januári körlevelet Csernák Béla (két hónapos késéssel kapta meg) kerületi tanácsbíró eljuttatta Debrecenbe, ahol a Kerületi Tanács a korábban idézett elvi álláspontot alakította ki.¹¹ Ezt mind Vadai Béla bihari esperes, mind Csernák

egyrészt a román állam jóindulatú ígéreteit ecsetelte, másrészt kilátásba helyezte, hogy esetleg a „többségi” klérussal egyenlő kongruában is részesülhetnek a reformátusok – Vadai Béla, a bihari egyházmegye esperese, nem fogadta osztatlan lelkesedéssel. Március 24-én kelt válaszában megjegyzi: a bécsi döntés után, a magyar hatóságok rövid idő alatt rendezték minden felekezet kongruáját, a más „felekezetűnek” (értsd, románnak) pedig nemcsak ugyanannyit biztosítottak, mint a magyaroknak, hanem gyakran annál többet.

¹⁰ A NRE Purifikációs bizottságának jkv., 1945. jún. 9.

¹¹ A TtRE Tanácsának fentemlített 37. sz., 1945. márc. 20-i állásfoglalása.

közölték Nemessel. Nyilván keserűen rosszul esett a lugosi esperesnek, hogy a nehéz körülmények közti helyállása iránti elismerés és megbecsülés helyett, az anyakerület képviselői „kerületen kívül eső egyházi főhatóságnak” titulálták. Egy következő körlevélben a nagyváradi volt vezetőket érthetetlen tartózkodással vádolta, majd az események sodrában kapkodással, zavarkeltéssel is. Csernák Béla, a régi vezetés nevében, ezt visszaautasította.

A június 8-án Nagyváradon ülésező vezetőknek volt tehát mit tisztáznuk. Nemes Elemér, akit a jegyzőkönyv esperes-püspökhelyettesnek nevez, mint korábbi irataiban, azzal érvelt, hogy a március 13-án a szövetségekkel aláírt fegyverszüneti egyezmény visszahelyezte az északi kerületrészt Románia fennhatósága alá. Mivel a román állam által korábban elismert nagyváradi püspökség csak a déli részen működött tovább, az északi rész visszacsatlakozásával feloszlatta önmagát, egyértelmű, hogy a jogfolytonosságot képviselő déli vezetők hatáskörét kell az északiakra kiterjeszteni. Amúgy ezzel meg is bízta őket a román állam. Hogy valójában milyen érvek feszültek egymásnak, nehéz kideríteni az egyöntetűséget sugalló jegyzőkönyvből: „mindezeket átérezve és megfontolva, az északi kerületrész jelenlévő vezetői, beható eszmecsere után egyhangúlag tudomásul veszik Nemes Elemér püspökhelyettes megbízását az északi kerületrész adminisztrálására vonatkozólag is, az egyházkerület alkotmányos megalakulásáig (...) Nemes Elemér esperes-püspökhelyettes az értekezlettel egyetértőleg megbízta Csernák Béla és dr. Soós István egyházkerületi tanácsbírákat, mint nagyváradi lakosokat, valamint Vadai Béla bihari esperest, hogy adminisztrációs segítőszervül Nagyváradon egy expozitúrát szervezzenek...”. Az eredmény kompromisszum: az északiak elismerték Nemes vezetői igényét, míg ő elismerte, hogy a kerület 80%-át jelentő északi részek Lugosról történő közvetlen adminisztrálása az adott politikai-földrajzi helyzetben gyakorlatiatlan és időszerűtlen.¹²

Nagyvárad az Erdélyi Egyházkerület joghatósága alatt

A nagyváradi eseményekkel egyidőben, Bukarestben, bizonyos Lалуțiu nevű minisztériumi előadó, a miniszter megbízásából elemzést készített a nagyváradi püspökség helyzetéről. Amikor az érintettek tudomására jutott, alaposan felkavarta a református kedélyeket.

¹² A Nagyváradi Református Püspökség vezetőinek közös értekezletéről kiadott jkv., 1945. jún. 9. A helyzet értelmezésének ellentmondásossága a jegyzőkönyvben is rögzült. Míg a résztvevők névsoránál az északiak az NRE megszűnésével együtt megszűnt tisztségükkel kerülnek bejegyzésre, az expozitúra létesítésére szóló megbízásuk esetében a TIRE-ben kapott tisztségüket említik.

A jólétesültségét, bukaresti személyes nexusait gyakran fitogtató lugosi esperes, ezúttal mit sem sejtett. Magabiztos hangvételű körlevélben ismertette a június 8-i értekezletről az egyházmegyéket, és 18-án felterjesztette a gyűlésről készült jegyzőkönyv román fordítását a kultuszminisztériumba. A román változat inkább fordítás mint fordítás, a tudomásul vételt, felkérésként jelentette meg, az exozitúra szervezéséről, s a régi vezetők abban vállalt szerepéről hallgatott. 26-án újabb körlevéllel fordult az esperesekhez – még mindig magabiztosan –, amelyben többek közt a kultuszminisztérium újabb rendeletét közölte az egyházközségek leltárának elkészítésével kapcsolatban.

Július első napjaiban kaphatta a jelzést egyszerre három forrásból is – Bukarest, Nagyenyed, Kolozsvár –, hogy a kultuszminiszter az ERE jurisdictionja alá rendelte a nagyváradai „esperességet”. Keserű hangvételű levélben kereste meg Csernák Béla volt főjegyzőt, a TtRE tanácsbíróját. Nagyváradot és Debrecent kapkodással vádolta. Azzal, hogy a váradai egyeztetések és Vásárhelyi János kolozsvári püspök bukaresti tárgyalásai közt titokzatos összefüggést sejtetett, azt inszinuálta, hogy a miniszter végzése nem véletlen: a nagyváradiak és a kolozsváriak őt, az öt éve egyháza megmaradásáért rendületlenül harcoló vezetőt, mellőzni akarják. A kolozsváriaknak adott megbízást, miszerint képviseljék a kerület érdekeit Bukarestben, visszavonta. A „félrevezetett Miniszter intézkedését” megfellebbezi a „helyesen informált Miniszternél”, és minden kezébe eső eszközzel meg fogja védeni a kerület autonómiáját – írta.¹³ Pedig ekkor még nem is ismerte, a volt váradai főjegyző június 26-án kelt levelét, amelyben egy 19-én lezajlott kolozsvári megbeszélésről számolt be, ahol Vásárhelyi János felajánlotta segítségét.

Nemes Elemér szemrehányó levelére válaszolva Csernák Béla beszámolt arról, hogy július 4-én kapta meg a Bihar megyei prefektustól a kultuszminiszter rendeletét, azt táviratilag azonnal közölte Nemessel, a lugosi esperes levele és a távirat keresztezték egymást. Az érdekes az, hogy a táviraton 9-i pecsét szerepel, eszerint Csernák csúsztatott, a levéllel egyszerre tették postára a táviratot. A válasz nem volt túl megnyugtató és meggyőző Nemes számára. Csernák védelmébe vette Vásárhelyit: nem lehetett okozója a sérelmezett rendeletnek, bizonyítja a fentemlített megbeszélés jegyzőkönyve: „fontos, hogy a nagyváradai püspökség egysége és önállósága a meglévő törvények elismertetésének megőrzése fenntartassék, ezért kívánatos, hogy az egyházkerület vezetését a jogfolytonosság megőrzése érdekében is püspök-

¹³ Csernák Béla levele Nemes Elemérhez, kelt 1945. július 3.

helyettes aa. és a régi központ végezze”. Kolozsvár támogatását megnyerve, visszamenőleg bátor. „Mérlegelés tárgyává tehetjük volna, hogy ne helyezkedjünk-e azonnal az 1940 augusztusi állapotokra, annyival is inkább, mert határozott kormányrendeletet nem hoztál magaddal” – írta a Nemes Elemér által rendszeresen felemlített júniusi meghatalmazásra utalva. A prefektushoz intézett folyamadvány pedig, amelyet másolatban mellékel a levélhez, felért egy hadüzenettel. Amellett, hogy magának és a régi vezetésnek kért felhatalmazást a kerület ideiglenes vezetésére, a beadvány éppúgy a maga céljai szerint torzított, mint Nemes júniusi 18-i felterjesztése. Nem említette a kerület önfelszámolását és a vezetők lemondását, hogy mind ő, mind Soós István, a volt világi főjegyző nem szűntek meg a TtRE tanácsbírái lenni, nem beszélt a Debrecenről kapott felhatalmazásról, és mélyen hallgatott a június 8-i nagyváradi értekezlet Nemesre vonatkozó állásfoglalásáról. Ezek után kissé abszurd a levél utolsó mondatának pátosza: „Fogjunk össze erélyesen, hogy a nagyváradi ref. püspökség önállóságát megvédjük és minden félreértéssel szemben kivívjuk”.¹⁴

Július 14-i válaszában Nemes felvázolta a kronológiai sorrendet, figyelmen kívül hagyva azt a sötét szervezkedést, melynek célja egy kipróbált és rendre győzedelmes harcos félreállítás. Pedig tőle nem kell senkinek tartania, megrokkant az öt évi nehéz küzdelemben, alig várja, hogy átadhassa a stafétát az arra érdemes kezébe – írta. Megfáradtságát meghazudtoló energiával lendült harcba ezután azért, hogy ha már köszönetet nem kapott szolgálatáért, el se vehessék tőle az ideiglenes hatalom hervadhatatlan babérait.

Augusztus 6-i felterjesztésében kérte a kolozsvári püspökségtől, hogy hivatalosan közöljék vele az ominózus kultuszminiszteri rendeletet, mert bár a kultuszminisztérium nem szakította meg vele a kapcsolatot, ezt az intézkedést nem küldték le hozzá. Biztonyítékul, hogy nem vált kegyvesztetté, közölte, a miniszter lugosi látogatásán fogadta őt. Kiderült, nincs tudomása a nagyváradi kerület ügyének tényleges állásáról. Majd a 3705/1945. sz. átiratában tiltakozott az ellen a kolozsvári terv ellen, amely az egykori zsinati elnökség égisze alatt tenné lehetővé, hogy a korábbi nagyváradi vezetők intézzék a püspökség ügyeit. Nyilván felismerte elejétől fogva, hogy a legfőbb ütőkártya a kezében a kongrua intézésének monopóliuma. A gazdasági visszaesés, a növekvő infláció és pénzromlás közepette nem mindegy, honnan, kitől remélheti a lelkesítő kar,

¹⁴ Csernák Béla levele Nemes Elemérhez, kelt 1945. július 6.

nyomorának enyhítését.¹⁵ Augusztus 18-án körlevélben tudatta az egyházmegyékkel, hogy a miniszter személyes megbízása nyomán volt „kénytelen” vállalni a kerület további adminisztrálását, és az ő közbenjárásának köszönhető, hogy az északiak manipulációi ellenére a miniszter jóváhagyta és kiutalta a májusi, júniusi, júliusi államsegélyeket. Igaz, hatan nem kerültek fel a fizetési listára, de az ő ügyükben sem szűnt meg fáradhatatlanul indoklást kérni.

A másik fél is külső támogatást keresett. Mindenekelőtt másolatban közölte a miniszter újabb rendeletét a nagyváradi fellebbezésre válaszul, megerősítve a Kolozsvárhoz csatolást. Csernák Béla Vásárhelyi János levelét idézte, miszerint Révész Imre szintén támogatná a zsinati elnökség keretei közt megvalósuló kolozsvári–nagyváradi együttműködést. Valójában a debreceni püspök alkalomlag eljuttatott levele arra kéri Vásárhelyit, hogy támogassa a nagyváradiak autonómiájának elismertetését. A már korábban is tapasztalt, öngazolásként eszközölt csúsztatás is felbukkan a levélben. A szeptember 1-jén és 4-én kapott levelek csak mostanában jutottak el hozzá, állította, holott azok tartalmát már 13-án közölte a megszólaltatott esperessel.¹⁶

Nemest nem hatotta meg Révész félremagyarázott levele. Csernákot okolta a román kormányzat magatartásának megváltozásáért. Mindkét minisztériumi állásfoglalás a bihari prefektus felterjesztésére hivatkozott, amit Csernák beadványai előztek meg. Ő ismeri a bukaresti mentalitást, állította. Amikor a

¹⁵ Az egyház, a lelkészek és az egyháztagek anyagi állapotára nyújt betekintést Csernák Bélának a Révész Imréhez, 1945. december 28-án írt levele: „...Hála Istennek, egyházközségünk legszükségesebb kiadásaira elegendő fedezet gyűlt. ...az önkéntes egyházi adóból (vagy mondjuk – egyházfenntartói járulékból, t. i. a közönség az adó-nak még a nevétől is fázik, szívesebben ad „egyházfenntartói járuléka” címen). Velencei paróchiánkat ugyan nem tudtuk még lakhatóvá tenni, a réti imaházat és iskolát nem tudtuk romjaiból felépíteni, de tisztviselőink járulékait pontosan kiszolgáltattuk, sőt karácsonyra a szolgálótól a lelkipásztorig mindenki ajándékkal megkapta egy havi járandóságát. Ne gondolj valami nagy összegre. Pl. a lelkipásztor egy hízott libát sem vásárolhatott ezen a karácsonyi ajándékon...Egyházunk tagjainak anyagi helyzete különféle. A napszámosok, iparosok szépen keresnek. Az állás nélkül maradt tisztviselők, altisztek és a nyugdíjasok alig tengődnek. Lelkészeink megélhetése biztosítva. Államsegélyünk rendszeresen jön (román rendszerességgel: t-t most jött a novemberi) átlagban 60–70 000 lej (jelenleg 4 kg zsír ára). Magam úgy jutottam egy kis hízóhoz, hogy eladtam egy és más nélkülözhető tulajdonomat. Mások, pl. az árvaház is, szerencsésebb volt, nem hullott el a nyáron hízlalásba fogott malac. Árvaházunk javára az erdélyi naptárt árusítjuk. Remélem, vagy egy millió lej haszna lesz rajta az Árvaháznak. Templomainkat nagy sűrű gyülekezetek látogatták az ünnepek alatt. Csak Olasziban közel egyszer ember járult az úrasztalához, annak megfelelő volt a perselypénz is...” TtREL, I. 1. e. 90/a.

¹⁶ Csernák Béla levele Nemes Elemérhez, kelt 1945. szeptember 21.

miniszter látta, hogy a régi vezetést (mármint Nemest) mindenfelől „dezavualják”, a gordiuszi megoldást választotta. Így a kerületre nézve kedvező áprilisi referátumból sohasem lett rendelet, az államségélyek kiutalása leállt, újra kérték a purifikációs vizsgálat lefolytatását, s végül az erdélyiek fennhatósága alá rendelték a nagyváradiakat. A helyzet elmérgesedésének ódiúmat áthárította a volt nagyváradi vezetőkre, és óvást emelt az északiak „minden további meg gondolatlan beavatkozása” ellen.¹⁷

A lelkészkongresszus

A kerület életében is meghatározó fordulatot hozott, egy attól egyébként teljesen független esemény, az október 15–16-án, Bukarestben, a képviselőházban nagy propagandával megrendezett országos lelkészkongresszus. A forrásokból nem derül ki, a nagyváradi egyházkerületet miért kizárólag „déliiek” képviselték: Nagy Zoltán Szalonta-vidéki esperes, Szűcs István, Tőkés Béla lelkészek, valamint Nemes Elemér jobbkeze, Kicsi József lévitallelkész. A megnyitón I. Mihály király fővédnök és Nicodim pátriárka vezetésével felvonult a teljes kormány. Külföldi vendégek is voltak, a bolgár és a szerb ortodox egyház képviselői. Utóbbi lelkészküldöttje egyben földművelésügyi miniszter is volt hazájában.

A hivatalos felszólalók kétségnélkülivé tették a konferencia célját: megnyerni az egyházakat, elsősorban az ortodox egyházat a „demokratizálásnak”, eloszlata azt a riadalmat, amely a szovjet valláspolitikai esetleges követése miatt támadt, bizonyítani a külföld felé, hogy a román vezetés együttműködik az egyházakkal a vallási, faji megbékélés érdekében, nem tesz különbséget vallás és vallás közt. Petru Groza miniszterelnök hozzászólása tipikusnak mondható: ortodox papi család sarja, évtizedek óta egyházának világi vezetője. Ugyanakkor kormányfő. Azt fejtegette, hogy kormánya nem tért el az evangéliumi alapoktól, sok súlyos társadalmi kérdést megoldott, földet adott a parasztságnak, elismerte az egyház fontos szolgálatát, s befejezésül egy jelentőségteljes bibliai idézettel kegyelemben részesítette a purifikációval állástalanná vált papokat: „Mi nem akarjuk a bűnösök halálát, hanem hogy megtérjenek”.

Az üdvözlőbeszédnek során a reformátusok nevében Horváth Jenő teológiai tanár szólalt fel. A folytatásban egyre inkább ortodox kongresszussá alakult az esemény. A felszólalók hangsúlyozták a szovjet egyházzal kialakítandó szoros

¹⁷ Nemes Elemér levele Csernák Bélához, kelt 1945. szeptember 24-én.

kapcsolatot. Az ortodox egyház és más felekezetek viszonyáról szólva a református egyházat mint az evangélium alapján álló, legdemokratikusabb vallási szervezetet említették: jól képzett lelkészi kara nagy segítséget nyújthat az ország demokratizálódásában, s ezt el is várják tőle. Másnap tanügyi kérdéseket vitattak meg, leszögezték a vallástanítás elengedhetetlen voltát, tiltakoztak a vallástanítás inasiskolai beszüntetése ellen. Megbeszélték az ortodox tanterveket, felolvasták a demokratikus lelkészek szövetségének alapszabályát, megválasztották a vezetőséget. Az alapszabály csak román lelkészekkel foglalkozott, vezetői is azok voltak, de kifejtették, csatlakozhatnak hozzájuk más felekezetű, más nemzetiségű lelkészek is.¹⁸

Talán nem volt véletlen, hogy amíg a Groza-kormány a papságot, és rajta keresztül az egyházhoz ragaszkodó néprétegeket akarta megnyerni a „demokratizálódás” számára, a Román Kommunista Párt megtarthatta október 16–21. között első legális országos konferenciáját. A résztvevők határoztak a „forradalom továbbfejlesztéséről”. Úgy tűnik sokak számára kínálhatott távlatot a párt. Ana Pauker, a Politikai Bizottság tagja a párttagok toborzásának felelőse szerint, míg az augusztus 23-i fordulat idején alig 1000 tagja volt a pártnak, a konferencia napján már 256 863-at tartottak nyilván.¹⁹

Ezt a helyzetet találta Nemes a legalkalmasabbnak arra, hogy akcióba lépjen, hogy a magas fórum ne utasíthassa el. Megbízottja kihallgatást kért a minisztertől, átnyújtva az esperes saját szemszögéből láttatott helyzetértékelését. (Lásd az 1.sz. mellékletet.) Az erdélyi egyházkerületől kért felvilágosítás az ügyel kapcsolatban tárgyalanná vált. Az október 17-én keltezett kolozsvári elutasító hangú levél csak arra volt jó, hogy az esperes gyanúját igazolva lássa, személyét nem tekintik mérvadónak. A Vásárhelyi János és Tőkés István szignálta levél szerint Kolozsvár a nagyváradi kerület „illetékes tényezőivel” mindig is konszenzusban alakította ki szempontjait.

Az álláspontok tisztázása

Az események felgyorsultak. A kultuszminiszter „generálinspektorát” küldte Lugosra. Dr. Suciú személyes ismerőse volt Nemesnek, korábban görög katolikus főesperesként működött a városban. Messzemenő jóindulatot tanúsított a kerület autonómiája és korábbi espereskollégájának ambíciói iránt. De nem akart egyoldalúan dönteni, Nagyváradon is vizsgáldni kívánt. Nemes

¹⁸ Tőkés Béla végvári lelkész beszámolója a lelkészkongresszusról.

¹⁹ VG 30. o.

levélben figyelmeztette Csernák Bélát (október 25.), hogy a magyarul jól beszélő felügyelő feltehetően keresni fogja. Bár nem ez az ügy megoldásának „sine qua nonja”, jó volna, ha azt nyilatkozná, a volt vezetők tartják magukat a júniusi megállapodáshoz. Ha újra kétfelé „vergálnának”, csak súlyosbítaná a helyzetet. 30-án Nemes Elemér korábbi beadványához kiegészítést küldött. Részletes, gyülekezetekre lebontott lélekszámjelentésének végeredménye 216 167 egyháztag, nyilván bizonyítani kellett, hogy megvan az a lélekszám, ami indokolja egy püspökség megalakítását. Röviden vázolta az NRE történetét az 1939-es rendelet törvénnyel bezárólag. Kifejtette, miért nem jogos Csernák igénye a vezetésre és miért jogos az övé. A volt főjegyző, miután lemondott, elvállalta a kerületi tanácsbíró tisztét a TtRE-ben. Nem lehet egyszerre főjegyző és tanácsbíró. Az NRE csak a két déli egyházmegyében maradt fenn megszákítás nélkül, s ott Nemes egyrészt az ET, másrészt a román kormányzat megbízásából törvényes vezető volt. A régiek közül csak az esperesek tekinthetők törvényes vezetőknek, mert az ő státusukat nem befolyásolták a politikai-hatalmi változások. Az esperesek nagyváradi gyűlésén elismerték Nemes hatáskörét a kerület egész korábbi területére, s a jegyzőkönyvet a volt vezetők is aláírták. Most először jelentette be anyagi igényét, miután öt évig térítésmentesen dolgozott. Havi 200 000 lej támogatást kért hét tisztviselő beállítására, azzal indokolva kérését, hogy mivel a költségvetés ennél sokkal nagyobb összeget irányzott elő, lényegében ez megtakarítás.²⁰

Egy november 22. után fogalmazott, keltezés nélküli referátum jelzi, Nemes elnyerte a vallásügyi kormányzat bizalmát. Végre betekinthezt a boszorkánykonyhába és megbízatást kapott a már említett Lалуțiu-féle helyzetelemzés felülbírálatára. Felhívta a miniszter figyelmét, hogy az elemzés hazugságok sorozata: hazugág, hogy a kerületet a magyar állam szüntette meg; hazugság, hogy valaha is az erdélyi püspökséghez tartozott volna. Azzal, hogy a kerület működését felfüggesztette, Romániát olyan színben tüntette fel, mint aki üldözi a határ melletti magyarságot, alkotmány és törvényt sértő módon jár el velük szemben. Annyira nyeregben érezte magát, hogy felvetette az érintett tisztviselő büntetőjogi felelősségrevonását. A következőket javasolta: ismerjék el, hogy a kerület jogszerűen és ténylegesen létezik, Nemes Elemér a püspöki szék betöltéséig jogosan vezeti a kerületet, Thúry Kálmán korábbi főgondnok, minthogy szerinte tagja volt a Románokat Kitoloncoló Bizottságnak, elesik a főgondnoki tisztségtől. Megismételte a havi 200 000 lej támogatás iránti igényt, és megtoldotta azzal, hogy meg kell szüntetni az esperesek közötti anyagi

²⁰ Kiegészítés a 4005/1945. sz. felterjesztéshez, kelt 1945. október 30.

diszkriminációt. Kapjanak a református esperesek is a havi 1000 lej kiszállási díj helyett 10 000-et, akárcsak más felekezetek esperesei.

Az egyéves harc végre eredményt hozott. A Vallás és Művészeti Minisztérium Vallásügyi Felügyelősége 15866/1946. sz. leiratában közölte a Lugosi Ref. Esperesi Hivatallal:

„Az Ön ismételt megkereséseire tekintettel a Nagyvárad Ref. Püspökség megszervezését illetőleg, van szerencsénk közölni az alábbiakat:

A Kultuszminisztérium egyetért azzal, hogy a Püspökség visszanyerje a bécsi döntés előtti állapotát.

A Püspökség saját alkotmányos rendelkezései szerint fog megszerveződni, szem előtt tartva adott esetben az esperesek 1945. június 8. és 9-én tartott összejövetelének jegyzőkönyvét, amelyben elismerték Nemes Elemért a kerület ideiglenes vezetőjének.”

Ezt az eredményt azonban Nemes legfeljebb félsikerként könyvelhette el, hiszen nem mondta ki egyértelműen, hogy az államkormányzat őt tekinti az érintett egyházi alakulat egyetlen hiteles képviselőjének. Továbbra is fennmaradt az, az áldatlan állapot, hogy míg lépten-nyomon hivatkozott az állam megbízására, a hiteles okirat felmutatását követelő „északiak” sürgetését kénytelen volt elereszteni a füle mellett.

A kerület és a béketárgyalások

Az 1946-os évi kerületszervezési kísérletek háttérét külpolitikailag a béketárgyalások, s a vele kapcsolatos események képezték, belpolitikailag a hatalomért dúló harc, amely gyakran hasonlított tengeralattjárók felszín alatti csatározásához.

Az erdélyi és partiumi magyarság egyedüli képviselőjeként fellépő, lényegében kommunista fedőszervnek tekinthető Magyar Népi Szövetség, a Marosvásárhelyi Nyilatkozatban elkötelezte magát Erdély Romániához csatolása mellett. Ezt Tătărescu a párizsi béketárgyalásokon 1946. szeptember 2-án elmondott beszédében fel is használta. A béketárgyalásokat folytató budapesti delegáció érveivel, többek közt az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetőitől kértek támogatást a magyar kormányzati szervek. Elképzelésük szerint a Partium, vagy annak egy része tartozott volna Magyarországhoz. A közvetlenül érintett terület reformátussága legitim vezetők hiányában, minthogy nem volt intézményesen megszervezve, nem lehetett tényező. Ám Vásárhelyi János, az erdélyi félmillió református nevében aláírta, azt a Márton

Áron patronálta nyilatkozatot, amelyben többek közt ez állt: „Az erdélyi magyarság számára a román uralom alatt töltött évek bebizonyították, hogy Romániában alapvető emberi jogai nincsenek biztosítva, annak ellenére, hogy azok tiszteletben tartására Románia ismételten ünnepélyes ígéretekkel tett és nemzetközi kötelezettségeket vállalt. A magyarság mostmár minden román politikai rendszert megismert, de tűrhető életviszonyokat számára egyik sem hozott.(...) Az erdélyi magyarság pedig éppen ezért elvárja, hogy a magyar kormány a maga részéről is mindent el fog követni annak érdekében, hogy a béketárgyaláson az erdélyi magyarságot kielégítő területi rendezés jöjjön létre. Amennyiben a hatalmak esetleges diktátuma következtében az erdélyi magyarság számottevő tömegei kívül maradnának Magyarország határain, így az erdélyi magyarság elvárja a magyar kormánytól, hogy mindent megtesz az iránt, hogy a tömegek népi, kulturális, gazdasági jogainak tiszteletben tartását és az őket megillető gazdasági és kulturális birtokállomány csorbíthatatlan fennállását a győztes hatalmak hatékonyan és intézményes módon biztosítsák.” Bár a nyilatkozat kijutott a párizsi tárgyalásokra, megkapta mind az angol, mind az amerikai külügyminiszter, a nagyhatalmak eredeti elképzelését nem módosította. Minthogy Erdélyben sem kapott nyilvánosságot, nem csökkentette a magyarság érzetét, hogy vezetői elárulták.

A román politikai élet kétarcúságát a határkérdés miatti bizonytalanság magyarázza. A nagyhatalmak felé tett, a román kormány magyarok iránti jóindulatát bizonyító gesztus volt az, hogy állami színházzá nyilvánították a marosvásárhelyi Székely Színházat, megnyílt az első tanév a Bolyai Tudományegyetemen, rendelet jelent meg arról, hogy a magyar tannyelvű iskolákban a korábban kötelezően románul tanított történelmet, földrajzot és alkotmánytant magyarul lehet tanítani, s a román nyelv oktatása csak a harmadik osztálytól kötelező. Engedélyezték a Romániai Magyar Segélybizottság működését, amelynek két főcélja: a hazatért magyar hadifoglyok megsegítése, és az állami támogatás hiányában nélkülöző magyar egyetem gondjainak enyhítése. (Vásárhelyi János az NRE területén is terjesztett körlevelet tett közé, amelyben felszólította a híveket az ügy támogatására.) Visszaszolgáltatták az ún. Csíki Magánjavakat. Nacionalistának bélyegezte pártja a kommunista igazságügy-minisztert, Lucrețiu Pătrășcanu, aki kolozsvári román értelmiségiek előtt kijelentette, hogy ő először is román, s csak aztán kommunista, s hogy szerinte 300–400 000 erdélyi magyarnak nem szabad román állampolgárságot adni, mert reakciócsak stb.

Ugyanakkor véres összeütközésekbe torkolló magyarellenes megmozdulásokkal, amelyekben főleg a román diákságot és parasztságot mozgósították, igyekeztek megteremteni a félelem légkörét, hogy a magyarság ne merje nyíltan támogatni a magyar területi igényeket.²¹ A politikai harc, a rettegés légköre akadályozták a hitélet kibontakozását is, de úgy tűnik, a kerület szervezési problémája csak érintőlegesen függött vele össze.

A Csernák–Thúry fémjelezte csoportnál tudatos törekvés volt az újjászervezés elhalasztása a békekötés utáni időszakra. Noha tisztán látták az újjászervezés égető szükségességét. Az adandó egyházi bírósági ügyek kérdése megoldhatatlan volt. „...dolgaink, Isten kegyelméből nagyobb zökkenők nélkül folynak.“ A „szalárdi pap és csürhés“ választás ügyében az egyházmegye elnöksége elrendelte a vizsgálatot. Az egyik egyháztag Vásárhelyi János püspök úrhoz is küldött panaszlevelet, aki azt hozzám irányította (...) Míg az egyházmegyék foglalkoznak egy nagy bírósági ügygel, addig mehet minden a maga útján, fellebbezés esetén állítatunk a kérdés elé, hogy másodfokon mit csináljunk? Erdély nem vállalta, mikor a miniszter, egyházvidékünket az erdélyi püspök jurisdikciója alá helyezte? nekünk meg nincs kiépitve az egyházkerületi bíróságunk (...) A Nagyvárad-újvárosi lelkészi állásra 1351 választó közül 802-en kérték Papp László meghívását. A választásnál, csak 63 ellenző jelentkezett. A jelölt hívei...csaknem botrányosan zajosak voltak, s azért a választás ellen fellebbezést adtak be (...) Ha... az egyházmegyei bíróság ítéletét az egyházkerületihez kell majd felterjeszteni: itt is előáll a kérdés – hol is van az egyházkerületi bíróság? (...)”²²

Nemes Elemér sürgetése, az épp aktuális kormányzati jóindulat megragadására, csak annyiban hordozott politikai tartalmat, hogy a magyar ügygel nem rokonszenvező nagyhatalmak legmesszebbmenő engedékenysége nyomán sem remélhette, hogy a földrajzi terület, ahol élt, kiszabadulhat a román fennhatóság alól.

Mindenesetre a feszült légkör számlájára lehet írni, hogy a lelkészek közti érintkezés, a postai forgalom viszonylagos normalizása után sem volt gyakori. Megdöbentő például, hogy Peleskey Sándor, a nagykárolyi egyházmegye Börvelyben székelő espereshelyettese, 1946 májusában nem volt tisztában azzal, hogy Kolozsvárhoz tartozik-e a kerület, vagy önálló, hogy tulajdonképpen ki is a kerület vezetője, s honnan kapta felhatalmazását? Milyen címen

²¹ VG, 36–48. o.

²² Csernák Béla Révész Imréhez írt, 68/1946. március 20-i levele. TtREL, I. 1. e. 90/a.

körlevelezget Nemes Elemér? Milyen címen kezeli az államsegélyt, és általában a kerületi pénzügyeket, mikor „köztudott”, hogy az északi részeket Csernák Béla vezetésére bízták? Felháborodottan javasolta Nemes felelősségrevonását, hiszen akkor kapta a hírt, hogy 1940 óta gyűlést nem tartott, egyházmegyei gondnok nélkül, diktatórikusan kormányoz.²³

Sokkal informáltabb volt a TtRE, az anyakerület dolgairól. Ő vitte a hírt Nagyváradra, Csernák Bélához küldött május 23-i levelében, hogy a főgondnoki tisztségre egyhangúan Szentpéteri Kun Bélát jelölték, és hogy a Tiszántúl egyházkerületi gyűlésének legfontosabb témája, az egyház megreformálása volt: Makkai Sándor véleményét fogadták el, miszerint az evangelizáció lehet az egyház megújítója, de csakis egyházi ellenőrzés mellett, és egyházon belül szabad végezni. Úgy látta, a Romániához csatolt részek számára is ez lehetne a követendő út.

A Szatmárnémeti Zsinat 300. évfordulója

A május-júniusi időszak legvitatottabb eseménye a Szatmárra tervezett többnapos ünnepség és belmissziói konferencia, amit a Szatmárnémeti Nemzeti Zsinat 300. évfordulója időszerűsített. Peleskey Sándor hajlandó lett volna előadást tartani, bár kissé furcsállotta, hogy épp a Tolnai Dali Jánosék puritán mozgalmát, a korabeli „belmissziót” betiltó zsinat emlékére rendezzenek belmissziós konferenciát.

A június 28–30-ra tervezett eseménysorozat kiötlője, szervezője Debreczeni István temesvári lelkész volt, az egykori KiRE missziói előadója, akit Nemes Elemér, Csernák rossz szellemének tartott. A megemlékezés „geneziséét” a Révész Imréhez írt levele körvonalazta: „Tudomásom van róla, hogy Sárközi Lajos szatmárnémeti lelkésztestvérem már felkeresett levélben (...) Ebben az ügyben kereslek meg és kérlek én is. Kerületünk és közelebbről lelkészi kara a nagy világváltozás óta súlyos letargiában, szinte tetszhalálban él (...) Semmi közösség, semmi kapcsolat (...) A hivatalos keret is felbomlott és még nem lehetett sem fel, sem visszaállítani. Közigazgatásilag szinte az independentizmus fenyeget (...) Ilyen körülmények között, úgy éreztem Isten lelke valósággal kényszerít arra, hogy – a nekem adatott módon – tegyek valamit ennek az állapotnak a megszüntetésére. Így jutottam egy lelkészi, illetve belmissziói konferencia rendezésének gondolatára...”²⁴

²³ Peleskey Sándor levele Oláh Sándor nagybányai espereshez, kelt 1946. május 18.

²⁴ Debreczeni István Révész Imréhez írt, 179/1946. május 14-i levele. TtREL, I. 1.a. 76.

Peleskey Sándor, a börtvényi espereshelyettes a felkérést elvállalta. Debreczeni az aktualitás kérdésén csak akkor kezdett el gondolkodni, amikor kiderült, mind Révész Imre, mind Vásárhelyi János lemondta a meghívást, s maguk a szatmáriak kérték, hogy ha a püspökök nem vesznek részt, halasszák el a rendezvényt. Nem tartják kívánatosnak az ünnepélyes külsőségeket, csak belkörüleg fognak megemlékezni az évfordulóról. Ekkor gondolkozott el azon is, hogy a súlyos élelmiszer- és főleg kenyérhiány is akadálya lehet a rendezvénynek, de abban reménykedett, őszre talán javul a helyzet.²⁵ Csernák Béla korábban felajánlotta, hogy ha a szatmáriak nem vállalják, meg lehet tartani az ünnepséget Nagyváradon. Az adott helyzetben azonban, ő is a halasztás mellett döntött.

Nemes Elemér, két dörgedelmes levéllel sietett meggátolni az értekezlet megtartását. Az egyik, Debreczeni Istvánhoz intézett felszólításban, miután elismerte egy ilyen értekezlet hasznosságát, kifejtette: „...egy elhirtelenkedett akcióval, esetleg súlyos komplikációk elé állíthatjuk anyaszentegyházunkat s ebben lelkeszi karunkat. Éppen ezért – felelősségem tudatában – fel kell emelnem intó szavamat minden olyan egyéni akcióval szemben – bárminő önzetlen és közös céllal indulna is az meg – amely nem számol az esetleg igen súlyos következményű kockázatokkal, amelyekkel az jár, egy ilyen túlfűtött atmoszférájú világban, amelyben itt, ma élünk”. Mellékelte elriasztásul a nagybányai esperes jelentését az aranyosmeggyesi, csengerbagosi, szatmárgörbedi magyarellenes atrocitásokról, s befejezésül a május első felében lezajlott, ám a rádióban épp a levél írása közben ismertetett nagyváradi és kolozsvári véres zavargásokat emlegette.

Debreczeni Csernákhoz intézett levelének hátoldalán, utóbbi kézírásával, rövid feljegyzés olvasható, amit a rádóhallgatáshoz asszociál, s ami jól jellemzi bizalmasnak alig nevezhető kapcsolatát a „püspök-helyetessel”: „1946. jan. 2 este bpesti rádió üzeni egy lugosi levélre. A levélíró felpanaszolja, hogy a magyarországi határkiigazítási vágyak rontja a romániai magyar kisebbség helyzetét, kihívja a románok dühét. – Ki lehet a levélíró? Bizonytalán zenekedvelő ember, mert reklamálja, hogy egy neki kedves karmestert a rádió régen nem szerepeltetett.” Nemes ugyanaznap szövegezett másik levelében, Vadai Béla bihari esperes figyelmét is felhívta, mellékelve a Temesvárra küldött levelet,

²⁵ Az élelmiszerhiány fokozódott, december 15-én élelmiszerfogyasztási korlátozást vezettek be. Kenyérből a napi fejadag 250 gr, a városi lakosságnak hetente kétszer osztottak húst, ugyancsak 250 grammot. (in. VG, 47. o.)

Debreczeni felelőtlen, beláthatatlan következményeket kiváltható akciójára, kérve, hogy figyelmeztesse az esetleges résztvevőket az azzal járó kockázatra.²⁶

A nagyvárad esperesi-gondnoki értekezlet

Ünnepélyes évforduló helyett Nemes Elemér esperesi-gondnoki értekezletet hívott össze Nagyváradra, június 27-re, amivel ugyancsak felkavarta a kedélyeket és megosztotta az amúgy sem egységes egyházi tisztségviselőket. A rendezvényre nem hívta meg Csernákot és Thúry Kálmánt, de a meghívottakkal sem közölte előre, mit szándékszik velük megtárgyalni. Hogy mi hangzott ott el, csak sejtette az esperes 3150 sz. körlevele. Később, a résztvevők más és másképp emlékeztek a történetekre, egy esetleges jegyzőkönyvre egyikőjük sem utalt.

Közben két sürgető fegyelmi ügy elintézése szükségessé tette volna a kerületi főgondnok igénybevételeét, ám Thúry arra hivatkozva, hogy a júniusi gyűlésre őt érvényes mandátummal nem rendelkezőként nem hívták meg, és hogy ezt a jelenlévők szó nélkül hagyták, tehát elfogadták, nem volt hajlandó intézkedni. Csernák Béla igyekezett áthidalni a szakadékot, s ugyanakkor maguk mellé állítani a teljesen összezavart egyházmegyei vezetőket. 112/1946. sz. levelében nyilatkozatra bírta a két érintett esperest arra vonatkozóan, hogy az ominózus értekezleten szó volt-e Thúry mandátumáról. Oláh Sándor szerint a meghívásukat firtató kérdésre Nemes azt felelte, azért nem hívta meg őket, mert csak esperesi értekezletet szeretett volna tartani. Peleskey pedig egyenesen azt állította, hogy a lugosi kolléga kijelentette, tartja magát a múlt évi nagyváradai jegyzőkönyvhöz, mely szerint „ő csak az államsegély ügyeket intézi, minden egyéb, de különösen bírósági ügyekben intézkedjen az esperesi és gondnoki kar és Főtiszteletűséged, Thúry Kálmán főgondnok úrral”. A válaszok alapján Thúry végtére elintézte a hozzá terjesztett ügyeket, Csernák pedig felkérte az espereseket, szólítsák fel Nemes Elemért, küldje meg minden egyházmegyének azt a kultuszminiszteri rendeletet eredeti román szövegezésben, amelynek alapján igényt tart az adminisztrálásra, hogy megvizsgálják, megfelel-e a felhatalmazás az egyház alkotmányának.

²⁶ Nemes Elemér Debreczeni Istvánhoz, illetve Vadai Bélához írt levele, valamint Debreczeni István Csernák Bélához írt levele, valamennyi keltezése 1946. május 27. Debreczeni célzásához tudni kell, hogy Nemes Elemér kitűnő zeneszerző és orgonista volt (a genfi 400. éves Kálvin-ünnepségen ő orgonált), gyakran műsorra tűzött kórusművek szerzője. Felesége korábban, európai híri énekes.

Nemes szerint a júniusi értekezleten az „ügyvitel halaszthatatlanul sürgős kérdéseit letárgyalták. E kérdések közt szerepel egyházkerületünk jelenlegi jogi helyzete és adminisztrációjának ügye, egyházkerületi bíróságunk ideiglenes megalakítása, egyházi törvényünk újra gyakorlatba vétele, egyházkerületünk újjáalakulásának előkészítése, államsegélyügyeink rendezése, felekezeti iskoláink mai helyzete, tanítóink inkadrálása és államsegélye, egyházi adók, stóladíjak időszerű rendezése, valláskönyvek, konfirmációi káté, tankönyvek stb. kérdésének ügye, szekták terjeszkedésével szembeni védekezésünk, egyházközületeink, belmissziói szerveink szabad gyülekezési és működési joga, s számos más kérdés”. Hogy valamilyen közös döntés született-e a letárgyalt kérdésekben, annak dokumentálása, úgy tűnik, kevésbé foglalkoztatta, vagy az elhangzottak számára nézve kedvezőtlenek lehettek. Ezek szerint jegyzőkönyv nem készült, s ez utóbb sok bonyodalomhoz vezetett.²⁷

Előkészületek az első közgyűlésre

A párizsi béketárgyalásokon, 1946. szeptember 5-én hivatalosították és nyilvánosságra hozták a korábban, zárt ajtók mögött már rég eldöntött határokat.

Az adott helyzetet a kerület egykori főjegyzője úgy értelmezte, hogy a „királyhágómelléki-nagyváradai egyházkerület helyre állt a maga teljességében”. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy az ET szerint az időközben elhunyt püspök hiányában a főgondnok, és a hivatalára nézve legidősebb esperes hívja össze tanácskozássra mindazokat a kerületi és egyházmegyei vezetőket, akik a kerület területén laknak, s azok állapítsák meg, hogy „a történelmi események következtében

1. a nagyváradai-királyhágómelléki egyházkerület visszakapcsolt egyházmegyéiben is az 1907. évi Egyházi Törvények lépnek életbe?
2. a Nemes Elemérnek adott kultuszminiszteri megbízás megfelelő-e egyházunk alkotmányának?
3. az egyházkerület tisztviselői közül kik jogosultak tisztüknek további vitelére.

Az értekezlet megállapításait vegyék fontolóra az egyházmegyei közgyűlések, és válasszák meg egyházkerületi képviselőiket, hogy az egyházkerületi közgyűlés összehívható legyen a szükséges választások elrendelése céljából is...”

²⁷ Nemes Elemér 3150/1946. július 10-i körlevele.

A szintén Nagyváradon élő, Csernákkal napi kapcsolatban lévő Thúry Kálmán hivatalos, írásbeli felkérése az intézkedésre, nyilván a jogszerűség dokumentálását szolgálta, ami nem gátolta meg a címzettet válaszában, hogy utaljon nem hivatalos megbeszéléseikre is. Thúry lényegében egyetértett Csernákkal, de érzekelte a jogfolytonosság biztosításának fontosságát, s ezt nyilván a Nemes érvelését elutasítva kívánta elérni. Az lenne jogszerű, ha a hivatalban lévők hívnák össze a javasolt tanácskozást, tehát a rangidős esperes mellett a rangidős egyházmegyei gondnok. A gyűlés aztán kimondhatná, hogy a „beolvadt kerület ma még élő, de hivatalt nem viselő tisztviselőit olyannak tekintti, mint akiknek mandátuma szünetelt, de most ismét feleledt, s amennyiben lehet, meghívja az értekezletre”. Ilyen körülmények között vállalná a tisztújító kerületi közgyűlés megszervezését.²⁸

A kerületi közgyűlés megszervezésére azonban a lugosi „püspök-helyettes” is legalább annyira feljogosultnak tekintette magát. A már említett esperesi értekezlet állítólagos megbízatására hivatkozva, dr. Olosz Lajos kisenői ügyvéd-költő, egyházkerületi főgondnokhelyettessel „egyetértőleg” október 16-ára, Nagyváradra kitzúta az egyházkerület újraalakulását előkészítő közgyűlést.

A békeszerződést nem a jogi érvelés alapjának, hanem pusztán az újjáalakulás politikai feltételének tekintette. Szerinte a történelmi helyzetből lehet kiindulni: „...a volt Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Nagyváradon, dec. 10-én tartott utolsó közgyűlésében 11. sz. határozatának h. pontjával kimondotta volt az egyházkerület megszűnését, s ezzel együtt expressis verbis az egyházkerület összes lelkészi és világi tisztségeinek megszűnését. Vitathatatlan, hogy az egyházkerületi közgyűlés alkotó tagjai ezidőszert, egyelőre, törvényes alapon nem lehetnek mások, mint az egyes egyházmegyék képviselői, kiknek megbízatását a fenti megszüntető határozat nem érintheti, tehát egyedül a déli, szervezeten maradt (...)s a józan ész szerinti, egyelőre egyetlen megoldásként, a déli egyházzrészben fennmaradt egyházfőhatósághoz csatlakozott egyházmegyék esperesei, gondnokai és egyházmegyei közgyűlésük által megválasztott (...) képviselőküldöttei, utóbbiak a kerület tényleges fennállása idején megállapított és gyakorlatban lévő arányszámmal.” Ezzel a megoldással akarta a kerület életét a „helyes mederbe” terelni.²⁹

A körlevél fogadtatásától nem lehetett elragadtatva szerzője. A volt és hivatalban lévő északi és déli vezetők közt megindult, az álláspontok tisztázását

²⁸ Csernák Béla és Thúry Kálmán levélváltása, kelt 1946. szeptember 7., illetve szeptember 10.

²⁹ Nemes Elemér 4094/1946. szeptember 12-i körlevele.

célzó levelezés során kiderült: Olosz Lajosnak fogalma sem volt a körlevélről, Nemes úgy hivatkozott rá, hogy meg sem kérdezte. Kiderült, hogy nemcsak az északiak, a déliek sem látták, sosem olvasták a Vásárhelyi jurisdictiójának visszavonásakor kapott kultuszminiszteri leiratot. Kiderült, hogy a júniusi értekezlet nem adott megbízást a lugosi esperesnek egyházkerületi közgyűlés összehívására. Kiderült, hogy ilyen irányú intézkedését a többség nem tartja törvényesnek. Ugyanakkor az is világossá vált, hogy a lelkeszi kar viszonylagos anyagi biztonságának érdekében kifejtett munkáját elismerik, értékelik, és az is, hogy a vélemények megoszlanak a tekintetben, hogy az északiak vagy a déliek jogérzéke áll-e közelebb az igazsághoz. Többen hajlandók lettek volna, az október 16-ra meghirdetett találkozóhoz részt venni, de azt csak értekezletnek tekintették volna. Voltak, akik mereven elutasították egy olyan gyűlés tartását, amelyet Nemes Elemér hív össze. Csernákék jogi szakvéleményt is kértek a kolozsváriaktól a törvényesség kérdésében. A válaszból kiderült, a két kerület 1933-ban tartott zsinatán, illetve a később hozott törvényeket, le sem fordították románra, azokat tehát el sem ismerhette a román állam. Azért helyezkedtek az 1907-es ET alapjára 1945-ben, mert azt annak idején, az impériumváltáskor, elismerte a román kormányzat. Az időközben bekövetkezett eltéréseket igazgatótanácsi rendeletekkel korrigálták.

Hosszas levelezés, egyeztetés eredményeképpen mégis megtartották a kitűzött időben az előkészítő tanácskozást, és ott kompromisszumos javaslatot fogadtak el a kerületi közgyűlés összehívására nézve.

A 4845/1946. október 20. sz. Meghívó szerint: Az értekezlet a közös cél érdekében egyhangúlag elfogadta Nemes Elemér kompromisszumos javaslatát, amely szerint „az előkészítő közgyűlés egybehívását úgy a déli, mint az északi kerületrészekben kialakult jogi és elvi felfogások figyelembevételével és összeegyeztetésével oly módon eszközli, hogy a déli rész képviselőiben, az ott 1940 szeptembere óta megszakítás nélkül, folytonosan működő törvényes vezetőség elnöksége, az északi részen pedig a szolgálatában legidősebb esperes, valamint a kerület volt főgondnoka együttesen hívják egybe az értekezlet által kitűzött napra. Ezen előkészítő közgyűlésen így, kivételesen, a szükséghez képest négyes elnökség elnököl. (...) A négyes elnökség névszerint: Vadai Béla bihari esperes, dr. Thúry Kálmán egyházkerületünk volt főgondnoka, Nemes Elemér bánági esperes, püspökhelyettes, dr. Olosz Lajos nagyszalontai egyházmegyei gondnok”. A közgyűlést november 27-re, a nagyváradi ref. leánygimnázium dísztermébe, reggel 9-re hívták össze, tárgya: a Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület újraalakulásának kimondása, és a tisztújítás elrendelése.

Az északiakat Csernák Béla 26-ára „előértekezletre” hívta. Az előkészületet megelőző levelezésből úgy tűnik, igen aktív szerepet vállalt a szervezésben Arday Aladár: felépett Olosz Lajos érdekében, akit az északiak mellőzni akartak a törvényrevíziót előkészítő bizottság összeállításánál. Értesítette Csernákot arról, hogy a déliek közt erős korteskedés folyik Nemes Elemér püspökké választása mellett, javasolta, hogy az északiak is alakítsanak ki minél hamarabb egységes álláspontot stb. Thúry határozati javaslatok megszerkesztésével, az előadókra tett javaslattal járult hozzá a gyűlés menetének előkészítéséhez, Csernák az állami vezetőkhez intézendő szokásos dísztáviratokat fogalmazta meg.

A háború utáni első közgyűlés és választás

A meghirdetett időpontban, 39 szavazati joggal bíró taggal megalakult a közgyűlés. A számbavétel, Thúry köszöntője és a dísztáviratok felolvasása után a közgyűlés megállapította, hogy a fegyverszüneti és béketárgyalások semmisnek nyilvánították a bécsi döntést, s ennek természetes következményeképpen a közgyűlés kimondta, hogy a Nagyváradi Ref. Egyházkerület „abban a területi, vagyoni és személyi összetételű szervezetében”, amelyben az 1939. november 20-án kelt, 271. sz. Rendelet-törvényben elismertett, helyreállott. Kimondta, hogy az 1940. augusztus 30. előtt választott, román állampolgárságú és még élő kerületi tisztségviselők mandátumát érvényesnek tekinti, a kerület elnöksége, a hivatalában legidősebb esperes és a kerületi főgondnok utasítatnak a további törvényes intézkedések megtételére. A közgyűlés az elnökség útján tudatni fogja a kultuszminiszterrel a határozatokat. Szintén Thúry javaslatára kimondták az 1904–7-es ET érvényét, és meghosszabbították az északi egyházmegyék lejárt választói névjegyzékének érvényét. Ezután elfogadták Thúry, és az előző pontban elismert tisztségviselők lemondását, és megbízták a rangidős esperest, illetve egyházmegyei főgondnokot az elnöki teendőik, Nemes Elemért pedig a püspöki hivatal közigazgatási ügyeinek intézésével az új tisztségviselők megválasztásáig és beiktatásáig. Majd elrendelték a megüresedett tisztségekre a szavazást, amit december 31-ig kellett eljuttatni a szavazatbontó bizottsághoz. (Lásd a 2. sz. mellékletet.)

A közgyűléssel úgy tűnt, lezártak egy kaotikus periódust, és elindulhatott a kerület a rendeződés, konszolidálódás útján. Az északiak számbeli fölényük tudatában reménykedhettek abban, hogy jelöltjeik nyerik a választást.

Nemes csak félsikernek érezhette a gyűlés határozatait: az elnökségből kimaradt, beszámolóját a vezetése alatt átharcolt négy évről nem mondhatta

el, munkáját senki egy szóval nem méltatta, viszont megmaradhatott közigazgatási felelősnek, igaz nem a tisztújításig, hanem „további intézkedésig”. Viszonyulását az elkövetkező események nem szája íze szerinti alakulásához a sértettség is befolyásolhatta.

A szavazatbontó bizottság 1947. január 16-án megejtette a választás kiértékelését. Amint az várható volt, a püspöki tisztre Csernák Béla kapta a legtöbb szavazatot, 123-at, de Nemes Elemér mögött is sokan sorakoztak fel, 89-en. Ezenkívül Debreczeni István 3, Arday Aladár 1 szavazatot kapott. Sokkal egyértelműbb volt Thúry győzelme 191 voksal. A lelkesízi főjegyzőt azonban nem sikerült megválasztani a szavazatok szétforgácsolódása miatt, pótválasztást írtak ki a két legtöbb szavazatot nyert jelölt között. A pótválasztás eredményét március 12-én hozták nyilvánosságra: Arday Aladár 117, Debreczeni István 87 szavazatot kapott. Összeállt tehát az új tisztikar, meg lehetett hirdetni a kerületi közgyűlést.

Nemes Elemér közbelép

Bár a november 27-i közgyűlés felhatalmazta az elnökséget a határozatok kultuszminisztériumba való felterjesztésére, az nem történt meg. Mint utólag kiderült, úgy gondolták, majd ha lezajlanak a választások, a kész tényeket közlik az államhatósággal. A régi ET szerint az államot a megerősítés joga illeti meg. A jelöltek előzetes bemutatását nem írta elő. Nemes azonban, miután véglegessé vált a választások eredménye, anélkül, hogy erre bárki felhatalmazta volna, jelentést írt a minisztériumba. Közölte a visszaalakulás elhatározását, a választás elrendelését. Aztán korábbi szokása szerint a tényeket a maga javára elferdítve, azt állította, hogy a gyűlés úgy döntött, hogy a „Kerület adminisztrációját, vezetését, ügyvitelét továbbra is Nemes Elemér lugosi esperes kezében hagyja, aki egyébként a bécsi döntés óta, több mint hat évig, püspök-helyettesként megszakítás nélkül vezette ezt a Kerületet”. S hogy a félrevezetés teljes legyen, hozzátette: „...ezt a megbízatást fentnevezett Nemes Elemér lugosi esperes az új püspök megválasztásáig, illetve az állami hatóságok általi elismertetéséig és beiktatásáig kapta.” Közölte továbbá a miniszterrel, hogy az ideiglenes vezetés április 16-ra tűzte ki az újonnan választott püspök, Csernák Béla beiktató közgyűlését, ezért kérte a minisztert, hogy a püspöki hivatal további vezetésével kapcsolatban rendelkezzen.³⁰ Szokása szerint ezúttal sem közölte senkivel az „ideiglenes vezetésből” „intézkedését”, és az áprilisi

³⁰ Nemes Elemér 930/1947. március 21-i jelentése a kultuszminiszterhez.

közgyűlésen meg sem jelent. Csak akkor lépett akcióba újból, amikor április 18-án megkapta a minisztériumi választ a beadványára.

Ezenközben összehívták az NRE közgyűlését április 16-ra, a Nagyváradi Ref. Leánygimnázium dísztermébe. A XC. zsolttár eléneklése után Vadai Béla olvasott a szentírásból, és imádkozott, hogy a Szentlélek újítsa meg az egyházat. Aztán Olosz Lajos, rangidős főgondnok, világi elnökként üdvözölte az egybegyűlteket. A szokásos bevezető napirendi pontok után rátértek a szavazatbontó és ellenőrző bizottságok jelentésére. Ennek folytán nyilvánvalóvá vált, hogy 90%-ban a bécsi döntés előtti vezetők kaptak bizalmat.³¹

Az újonnan megválasztott püspök beiktatására nem kerülhetett sor, mielőtt meg nem kapta az állami jóváhagyást. Rövid beszéddel köszönte meg az irányában megnyilvánult bizalmat, melynek lényege a szokásos köszönetek mellett az, hogy székfoglalót csak akkor mondhat, ha a király megerősítette, letette a hűségesküt, és beiktatták. A meglepetés erejével hatott Thúry Kálmán lemondása. Bár sokan azt hitték, meg lehet győzni a tisztség elvállalásáról, bővebben ki nem fejtett súlyos okokra hivatkozva, kitartott elhatározása mellett. A közgyűlés, minthogy a választott püspök nem foglalhatja még el feladatkörét, az elnöki teendőkkel továbbra is Vadai Bélát bízta meg, az ügyvitellel pedig Arday Aladár főjegyzőt az ET 184. tc. alapján. Őt és Olosz Lajos főgondnokhelyettest felhatalmazták, hogy minél hamarabb vegyék át Nemes Elemértől a kerület iratait.

A sors torz fintora, hogy épp ekkor bízta meg Nemest a kerület dolgainak intézésével, a püspök beiktatásáig szóló időtartammal, végre egyértelműen és szószertint a minisztérium, abban a 20655/1947. április 18. sz. leiratában, amellyel tudomásul vette az elmúlt év novemberi határozatot. Ugyanakkor az általános kultusztörvény 27. artikulusára hivatkozva bekérte ellenőrzésre és

³¹ Érdemes feljegyezni a békekötés utáni első tisztikar névsorát. Püspök: Csernák Béla (Nagyvárad); főgondnok: Thúry Kálmán (Nagyvárad); lelkészi főjegyző: Arday Aladár (Nagyszalonta); világi főjegyző: Soós István (Nagyvárad); lelkészi aljegyző, Orth Imre (Biharpüspöki); világi aljegyző: Mártha József (Szatmárnémeti); egyházi tanácsbírák: Boros Jenő (Szatmárnémeti), Papp József (Máramarossziget), Jakab Viktor (Belényes), Kiss Károly (Nagyvárad-Velence), Debreczeni István (Temesvár); világi tanácsbírák: Balogh Ernő (Borosjenő), Kotzó Jenő (Nagyvárad), Faraghó Károly (Nagyvárad), Dömötör László (Arad), Harcsár Géza (Szatmárnémeti); tanár-képviselők: Gálbory Erzsébet (Nagyvárad), Ligeti Imre (Szatmárnémeti), Jeszenszky Árpádné Vicsay Ibolya (Szatmárnémeti), Bodor Miklósné Horváth Albertina (Szatmárnémeti); tanító-képviselők: Szöke József (Ombod), Herczegh Kálmán (Nagyvárad), Kósa Károly (Ottomány), Bartha István (Börvely). in. Az NRE közgyűlésének 1947. április 16-án készült jkv.

megvizsgálásra a püspökválasztás iratait, valamint a választást szabályozó statútumot.

A bekért választási dossziét így a megválasztott vezetőség kénytelen a lugosi esperesen keresztül intézni, aki a május 30-án kelt iratokat június 16-án terjesztette fel. Bár törvényesnek minősítette a választást és kérte a püspök jóváhagyását, kísérőlevelében azt sugallta, lehetett volna sokkal jobban is csinálni, sokkal jobbakat választani: „A választás egyházi törvényeink szerint zajlott, s alapjában véve nem lehet kifogásolni, de a választási bizottság elnöksége, nagy hibát követett el azzal, hogy nem adott 30 napnál hosszabb időt erre a nagyon fontos választásra, így nem alakulhattak ki új vélemények, hogy a megválasztottak az új időknek megfeleljenek, s ne az történjen, ami ez esetben történt, hogy újraválasztották a régi vezetőket.” Ugyanakkor kérte, június 1-jétől mentse fel ügyvivői teendői alól, mert a törvény a főjegyzőre bízta a püspöki hivatal ügyeit.

Csernák Béla rövid püspöksége

A felterjesztés idején elindították az előkészületet az új püspök bukaresti látogatásához, miközben az elismertetés körül valami nem lehetett rendben. Hogy pontosan mi, nem derül ki az iratokból. Olosz Lajos célzott rá, aki ha szükséges, szívesen vesz részt a bukaresti küldöttségben, bár a sikerben kételkedett, ahogy azt június 21-i levelében írta Csernák Bélának: „Hogy az elismertetés a jelenlegi körülmények közt megtörténik-e, nem tőlünk függ...”

Az is kérdés, a „jelenlegi körülmények” alatt mit értett? Valóban az lett volna az ősz püspök elutasításának az oka, amit Vincze Gábor Tókes István nyomán állít, hogy közismerten nyugatbarát volt?³² Ha így van, ténylegesen nem tetszhetett a kommunistáknak, akik januári kongresszusukon épp elhatározták a párt megerősítését, a hatalom átvételét minden társadalmi szinten, bírálták még a szövetséges politikai erőket is, és megfogalmazták a szocialista forradalomra való áttérés stratégiáját. Pedig úgy tűnik, Csernák, igyekezett megfelelni a kor szellemének. Megválasztása alkalmából, az MNSZ nagyváradi alelnöke küldöttséget vezetett a püspökhöz, s Munkácsy Sámuel kifejezte azt a meggyőződését, hogy püspökként „...tovább fogja folytatni építő tevékenységét, nemcsak a lelki élet terén, hanem a népek megbékélése terén is”. Csernák, válaszában az MNSZ-t a magyarság egyetlen szervezetének

³² VG, 38. o.

nevezte, és hangsúlyozta, egyháza nevében ő szólította fel a Bihar megyei állampolgárokat az MNSZ támogatására.³³

A kor szellemének megfelelni nem volt könnyű, különösen nem, ha valaki abból lelkiismereti kérdést csinált. Akadt szép számmal, az egyházra és a magyarságra nézve riasztó, a cseppet sem reményteljes jövőt előrevetítő esemény: februárban kiutasították Romániából a pápai nunciust, márciusban több kolozsvári értelmiségivel együtt letartóztatták Venczel Józsefet.³⁴ A költségvetés, amelyet eleve a takarékoság jelszavával készítettek, a magyar intézményeknek mindössze 3–4%-ot juttatott, miközben a magyarság aránya országosan 12% volt. Május-júniusban újabb magyar értelmiségieket tartóztattak le, többek közt Sass Kálmán érmihályfalvi és Kónya Ernő székesi ref. lelkészeket. Vasile Luca kommunista vezető cikkben támadta „az elvtelen magyar egységet”, ami a magyar intézmények kommunista szempontú tisztogatásának fújt riadót.

A kolozsvári Világosságban megjelent válaszában Balogh Edgár elismerte a „vádakat”, és meghirdette a tisztogatást. Június elején 52, még januárban letartóztatott magyart katonai bíróság elé állítottak Kolozsváron, egy koncepció perben, azzal vádolva őket, hogy Dálnoki Veress Lajos magyar tábornokkal tartva a kapcsolatot, Erdély egy részét meg akarták szerezni Magyarországnak. A per kapcsolatban volt a magyarországi „köztársaságellenes összeesküvés” vádlottjainak perével: a „szálak átnyúltak Erdélybe” – nyilatkozta még februárban Vasile Luca. Júniusban sajtókampány indult egyházi vezetők, többek közt György Lajos, a katolikus státus elnöke és Tavaszty Sándor református püspökhelyettes, teológiai professzor ellen.³⁵

Mindezek ellenére az a mód, ahogy visszutasították a választás eredményét, meglepte az új vezetést. A kultuszminisztérium Nemesnek címzett július 18-i leirata lényegében nem a felterjesztett választási iratokra reflektált, hanem a lugosi esperes márciusi levelére: „Válaszolva az Ön 930/1947.sz. felterjesztésére, van szerencsénk értesíteni, hogy Csernák Béla nagyvárad-i lelkész – akit 1946. november 27-én püspökké választottak –, a szolgálatból elbocsátott a 35 959. sz. rendelet alapján, mely a Monitorul Oficial 1947. június 30-i, 146. számában

³³ Népakarat (Nagyvárad), 1947. január 16

³⁴ Venczel, a Bolyai Tudományegyetem statisztikai tanszékének vezetője volt. 1946 áprilisában az ő lakásán találkoztak azok a nem kommunista vezetők, akik előkészítették a párizsi békekonferencia számára az erdélyi magyarság memorandumát. Feladata olyan magyar–román határvonal megrajzolása volt, amellyel minél több erdélyi magyar kerülhessen magyar területre, minél kevesebb román lakosággal együtt. (VG i.m. nyomán)

³⁵ VG, 48-53. o.

meg is jelent, mivel betöltötte a 72. évet, tehát tegye meg Ön, az új püspök-választásra a szükséges lépéseket.”

A leiratot Nemes, a július 29-én tartott igazgatótanácsi ülésen ismertette.

A gyűlés lényegében az egyházkerület közigazgatásának intézéséhez szükséges iratok átadását igyekezett megsűrgetni. Nemes Elemér kifejezte ugyanis, hogy amíg őt a miniszter fel nem menti, addig ő nem adhatja át a püspöki hivatal iratanyagát. Bejelentette, hogy a hivatali működést 1947. augusztus 1-jétől beszünteti. Röviddel ezután az irattári anyagot is át fogja adni.

Az igazgatótanács némi megnyugvással hallgatta az ígéretet. Olosz Lajos javaslatára, aki röviden méltatta Nemes Elemér, valamint Kicsi József hétéves erőfeszítéseit, jegyzőkönyvileg is megörökítették az anyaszentegyház köszönetét és háláját tevékenységük iránt.

Ezután tárgyalták a Nemes Elemérnek küldött miniszteri leiratot. Memorandum megfogalmazását határozták el, amelyet öttagú küldöttség fog a fővárosba vinni. A küldöttség tagjai: Olosz Lajos, Arday Aladár, Soós István, Szablyár Kornél (köröstárkányi lelkész, országgyűlési képviselő), Kicsi József. A memorandum rámutatott, hogy a Csernák püspökké választását megsemmisítő határozat, helytelenül alkalmazta a hivatkozott törvényt, mert a püspökök nyugdíjazásánál az előírja egy, a püspököt meghallgató bizottság döntését, valamint azt, hogy figyelembe kell venni az egyház saját törvényeit, és felső vezetésének véleményét. Ez esetben egyik sem történt meg. A költségvetési megtakarításra hivatkozni sem jogszerű, bizonygatták, mert az rögzíti, hogy emiatt nem lehet megfosztani valakit az egyházban viselt tisztségétől. A nyugdíjazás sem lehet ok, mert az állam nem nyugdíjazhat olyan lelkészt, aki nem tagja az állami nyugdíjpénztárnak. Tehát a választást megsemmisítő döntés revideálását kérték.

A küldöttség augusztus 8–9-én járt Bukarestben, és találkozott a kultuszminiszterrel. Előterjesztésükben azt hangsúlyozták, hogy a lelkészek nyugdíjazásával kapcsolatos törvény megjelenésekor Csernák már megválasztott, és a közgyűlés által megerősített püspök volt. Vonatkozik rá az a cikkely, amely egy bizottsági meghallgatás döntésére bízta a munkaképesség megállapítását. A miniszter viszont kitarzott azon álláspontja mellett, hogy a törvény hivatkozott cikkelye csak a király által megerősített és hűségesküt tett püspökökre vonatkozik. A meghallgatás eredménye csak annyi lett, hogy a miniszter augusztus 9-i elutasító döntésében már csak a korhatár túllépésére hivatkozott. Ezután Csernák lemondott, s megnyílt az út az egyházkerület tényleges újjáalakulása előtt. Ellenfele, Nemes is letűnt a színről, július 29-én

átadta a kerület iratait Arday Aladár főjegyzőnek, s a következő püspökválasztáson már nem játszott szerepet. A november 10-i esperesi és gondnoki értekezleten meg sem jelent, ahogy azt a 3540/1947. november 24. sz. körlevelében szerényen állította, főképp azért, „hogy személyes megjelenéssel semmiféle ingerenciát ne gyakoroljak a jelölésre”.

Vezető nélkül megint

Az október 15-re meghirdetett kerületi közgyűlés hivatott a felgyülemlett személyi jellegű problémákat orvosolni. Emellett az országos gazdaságossági kampány egyházi kihatásait és nem kevés fegyelmi-bírószági ügyet is meg kellett oldani. Az egyetlen viszonylag problémamentes, ugyanakkor groteszk tárgyszerűségi téma a TtRE közgyűlése 296/1947. június 18. sz. határozatának ismertetése volt. Ebben, az anyakerület tudomásul vette a békeszerződések teremtette feltételek közt, a nagyváradiak újjáalakulását, Csernák Béla püspökké választását, és Isten áldását kérte az új püspök, a kerületi tisztviselők és az összes gyülekezet életére és munkásságára.

A vasúti személyszállításban korlátozásokat vezettek be, az időjárás is korán téliesre fordult, ezért a sok hiányzót igazolták a megjelentek. A Bukarestben járt delegáció jelentése szerint tárgyalásaik egy része sikeres volt. Míg a püspök ügyében előrelépés nem történt, helyettesítése terén igen. Nemes Elemért – saját kérésére is – felmentették, és Arday Aladárt megerősítették főjegyzői tisztében. Sikeresnek tekintették közbenjárásukat a lelkészek komprimálása³⁶ ügyében. Míg májusban 61-en, augusztusban már csak 39-en szerepeltek az állami fizetésben nem részesülők listáján. Ígéretet kaptak továbbá a minisztertől, hogy a lelkészeknek az állami nyugdíjpénztárba való felvételének előkészítése jó úton halad.

Tárgyalták a komprimálás tragikus hatását a felekezeti oktatásra. Tiltakoztak az állam eljárása ellen, amellyel az egyház megkérdésezése nélkül tanítókat, tanárokat helyeztek át, megsértve az egyház autonómiáját. Szomorú pillanatai voltak a gyűlésnek, a három (Csernák Béla püspök, Thúry Kálmán főgondnok,

³⁶ Az év folyamán több hullámban ment végbe a köztisztviselők purifikálása és komprimálása, ami lényegében 30%-os leépítést jelentett. A törvény jó ürügyet teremtett arra, hogy megszabaduljanak a kommunistaellenes értelmiségiektől mind magyar, mind román vonatkozásban. Az általános szegénység közepette az államsegély jelentette a lelkész szinte egyedüli biztos jövedelmét. A listára kerültek megélhetése bizonytalanná vált. Sokáig azt sem sikerült tisztázni, hogy az állami támogatás a személynek, vagy az egyházközségnek szól. Ennek tisztázása döntően fontos volt az állást változtatók számára.

Mártha József világi aljegyző) törvényesen megválasztott vezető távollétében, lemondólevelük felolvasása. Lemondásuk körülményei előrevetítették a cseppet sem ígéretes jövőt, ahogy az egyre baloldaliabb államapparátus kezeli majd az egyház autonómiáját, törvényesség és törvénytelenység megítélését, a protestánsok másságát az ortodoxokhoz viszonyítva. A megüresedett tisztségekre elrendelték a választás kiírását. Addig az elnöki teendőket Vadai Béla rangidős esperesre, és Olosz Lajos – hivatalára nézve legidősebb – egyházmegyei gondnokra bízta. Szerették volna elérni, hogy a püspöki hivatal tisztségviselőit már folyó évben munkába állíthassák, a minisztérium azonban csak a püspök megválasztása után volt hajlandó biztosítani a törvényben és a költségvetésben is garantált anyagi hátteret. Az utazási nehézségek újra felszínre hozták, egy bukaresti ügyvivő megbízását. A helyzet adva volt Szablyár Kornél képviselő személyében, aki el is vállalta a feladatot.

Az állami támogatás hiányában a kerület megszervezésének mindig kényes kérdése volt (akárcsak a húszas években) az anyagi fedezet megteremtése. A közgyűlés összevontan, egyházkerületi fenntartói járulék, tanulmányi segély és közalapi járulék címen gyülekezetenként 1000, lélekszámonként 2 lej kiróvást határozott el. A nyugdíjas lelkészek és lelkészözvegyek segélyezésére pedig a közigazgatási járulék 25% -át. Az olyan egyházi, közérdekű célok támogatását, amelyre nincs máshonnan fedezet, akárcsak a múltban, célirányos perselyes adakozással rendelték megoldani. Az újévi adakozást a külmiszió, a nagy-péntekit a nyugdíjas lelkészek és özvegyek, a karácsonyit, húsvétit és pünkösöd másodnapit a szatmári református középiskolák, a kanonika vizitációit a közalap, a szeptember első vasárnapit a szórványgondozás, az advent első vasárnapit a sajtóalap támogatására szánták. Kötelezték a gondnokokat, hogy a begyűlt perselypénzt három napon belül küldjék be a püspöki hivatalhoz.

A kellemetlen ügyek kategóriájába sorolható a bécsi döntés következményeinek rendezése. Az Országos Református Lelkeszi Nyugdíjintézettel folyamatban lévő elszámolást akadályozta az egyre nehezebben megszerezhető útlevél. Arday Aladárt, szükség esetén a főgondnokhelyettest és az ügyészt bízta meg, hogy utazzanak Magyarországra és sürgősen intézzék a vitás kérdéseket. (A megoldás „bonyolultságára” utal, hogy az útlevél megszerzésére Szablyárt kérték fel, aki megígérte közbenjárását, de a főjegyző mellé kísérőnek magát ajánlotta.³⁷) Másik bonyolult ügy, ahol a magyarországi fél, a TtRE „testvéries és megértő” eljárása megkönnyítette a helyzetet, a barátokai üdülőtelep kérdése,

³⁷ Szablyár Kornél levele Arday Aladárhoz, kelt 1947. november 2-án.

amely TtRE Debrecen névre volt betáblázva. Az új történelmi helyzetre tekintettel az NRE kérte a TtRE-et, hogy engedje át a 9 hold, 1663 m² területű ingatlant a nagyváradiaknak. 1669/1947. sz. alatti átirattal a debreceni püspökség értesítette a nagyváradiakat, hogy „hajlandók a betáblázási engedélyt aláírni, amennyiben azt román és magyar nyelven elkészítve hozzájuk eljuttatják”. Az engedély elkészült, és aláírása folyamatba tetetett. A kérdést bonyolította, hogy az adományozó, dr. Földes Mihály unokahúga a 6456/1945. sz. román Dekrétumra hivatkozva peres úton akarta visszaszerezni az ingatlant. A pert első fokon megnyerte, második fokon keresetét elutasították, merthogy az alperes nem volt jogosult a kereset elindítására. Az ügyben megegyezést kereső kerület Ardayt és Soóst bízta meg a tárgyalásokkal.

Érdekes színfolt a korszakot jellemző fokozódó nemzetközi bizalmatlanság hátterére vetítve a csatlakozás, a jugoszláviai református keresztyén egyház lelkészeinek memorandumához. A felhívás a magyarországi református egyházhoz fordult azzal a kéréssel, hogy az egész világon élő magyar református szervezeteket egy egyetemes világegyházban egyesítse. Ágoston Sándor jugoszláviai püspök Nagyváradra is elküldte a memorandumot, ahol úgy tudták, az 1947-es „reformzsinat” is foglalkozott a kérdéssel.

A groteszk fogalomkörébe tartozik az a mód, ahogy az Erdélyi Ökumenikus Munkaközösség 1947. április 25-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvét tárgyalták. A munkaközösség, az Egyházak Világtanácsának tagjaként bevonta munkájába az NRE-et is, Csernák Bélát kerületi elnökként, Molnár Károlyt, Sass Kálmánt és Orth Imrét állandó bizottsági tagként. A közgyűlés határozatilag felszólította utóbbiakat, lépjenek kapcsolatba elnökükkel, illetve a kolozsvári ügyvezetővel, Maksay Alberttel, anélkül, hogy bár halványan utalt volna arra, hogy Sass épp le van tartóztatva, tehát „akadályoztatik”. Bár más természetű, ugyancsak groteszk, a fegyelmi ügyek egyike. Álljon itt kommentár nélkül: „A nagykarolyi egyházmegye közgyűlése 3/1946. sz. az E.T. I.t.c.141.§.-ának rendelkezése szerint jelentette, hogy Orbán Zoltán volt nagykarolyi segédlelkész Börvelyben lelkészhez nem méltó foglalkozást űz. Az ügyet tárgyalta a folyó év április 16-án tartott egyházkerületi közgyűlés, és 20/h. sz. alatti határozatával utasította az egyházmegyét, hogy bejelentését a tényállást feltüntető és indokoló iratokkal szerelje fel. A nagykarolyi egyházmegye esperesi hivatala 357/1947. szám alatt hivatalosan jelenti, hogy Orbán Zoltán Börvely községben lakik, és ott állandóan csempészéssel foglalkozik, ezért már Magyarországon is fogságra vetették. A fogságból megszökött, újra Börvelybe tért vissza, és f. évi július havában nagy méretű citrom csempészéséért elfogták és ma is fogságban van. Cselekedeteit több magyarországi napilap megírta és ezekért a börvelyi és környékbeli gyülekezetek megvetik (...) Egyházkerületi közgyűlés Orbán Zoltán állásától

bírói ítélettel megfosztott volt nagykárolyi segédlelkészt (...) lelkészi jellegétől megfosztja és lelkészi oklevelét érvénytelennek nyilvánítja...”.³⁸ A közgyűlés a XC. zsoltár elénekelésével feloszlott, bizonyára azzal a tudattal, hogy a háború utáni első olyan közgyűlés volt, amelyen egy működő egyházkerület valós kérdéseit igyekeztek megoldani több-kevesebb sikerrel.

Sikeres választás

A megüresedett püspöki szék betöltésére a lehető legváltozatosabb elképzelések kaptak lábra. Szabylár Kornél már idézett leveléből az is kiviláglik, volt olyan szándék is, hogy a kerületet mint önálló entitást felszámolják. (A képviselő, amennyiben sikerül kiderítenie, ki áll a próbálkozás mögött, országos botrányt csap – fenyegetőzött.)

A bihari egyházmege egyik jelöltje, Nagy András kolozsvári teológiai professzor volt, de az olyan feltételeket támasztott, amelyet felkérői nem fogadhattak el. (A forrásokból konkrétumok nem derülnek ki.) Végül is a november 10-i esperesi értekezlet két hivatalos jelöltet állított (Arday Aladár és Vadai Béla), azzal az engedménnyel, hogy másra is lehet szavazni.

Az első választási menetben, az 1948. január 7-i szavazatbontás szerint senkinek sem sikerült abszolút többséget szereznie. A kerület elnöksége pótválasztást rendelt el, a két legtöbb szavazatot szerzett jelölt, Arday Aladár (93 szavazat) és Oláh Sándor nagybányai esperes (59 szavazat) között. A második forduló után a szavazatbontó bizottság részletes jelentése egyházmegei lebontásban közölte a jelöltek támogatóit. A bánáti, bihari és nagyszalontai egyházmegeiek egyöntetűen, az érmelléki egyházmege döntő többségében Ardayt támogatta. Oláh Sándor mellett csak saját egyházmegeje sorakozott fel hiánytalanul, illetve a nagykárolyi egyházmege fele. A 144 kontra 74-es arány Arday javára döntött.

Ez volt az utolsó olyan választás a kerület történetében 1989-ig, amely szabad választásnak indult. Ám az első forduló nemvárt eredménytelenségének nyilvánosságra hozatala után világossá vált, hogy az új időknek, a politikai szabadságra nézve dermesztő széljárása, identitásának önfeladása felé sodorja az egyházat.

³⁸ A képet csak bonyolítja, hogy nevezett Orbán Zoltán újból meg- és átszökött Magyarországra, Révész Imre alkalmazta is a nagyváradiak tiltakozása ellenére. Arra hivatkozott, hogy a vádlottat elítélték anélkül, hogy meghallgatták volna: kritika nélkül elfogadták az állami hatóságok állításait.

Közben ugyanis gyökeres változások mentek végbe politikai téren. Az egyetemi oktatásban politikai jellegű rostálást terveztek, „el fogják távolítani a felsőfokú oktatásból mindazokat, akik az utóbbi évtizedekben antidemokratikus politikát űztek, és ennél fogva nem alkalmasak arra, hogy az ifjúságot a mai idők szellemében neveljék”.³⁹ Az MNSZ kriptokommunista vezetése, a már említett Luca-féle kritika nyomán, egyre nyíltabban vállalta tényleges baloldaliságát. A vezetésből fokozatosan kiszorították a nem kommunistákat, beléptették a Szövetséget a Demokratikus Pártok Blokkjába. A polgári pártokat vagy feloszlatták, vagy a kényszerítő helyzetben saját maguk mondták ki megszűnésüket. Vezetőik vagy külföldre szöktek, vagy előbb-utóbb börtönbe kerültek. Az MNSZ 1947. november 21–23. közt Temesváron tartott kongresszusán Vasile Luca az osztályharc élesedéséről és a hidegháborúról szónokolt, Csákány Béla főtitkár a magyar iskolák számának növekedését mutatta ki statisztikailag a jelenlévő Dinnyés Lajos vezette magyar kormányküldöttség előtt, és a szövetség tiszteletbeli elnökévé választották Rákosi Mátyást, konzseniális társaságban, Sztálin, Molotov, Titó és Gheorghie Gheorghiu-Dej mellé. A kongresszust követő bukaresti román–magyar tárgyalásokon megalapozták azt a kirakat „barátságot”, amely majd negyven évig hitegette az erdélyi magyarságot azzal, hogy a magyarországi kormányok figyelemmel kísérik sorsukat, de meggyőződésük, hogy a Román Kommunista Párt irányításával jó úton haladnak, egy „szebb jövő” felé.⁴⁰ A szociáldemokrata párt elhatározta egyesülését a kommunista párttal. Végül december 31-én lemondatták a királyt, kikiáltották a köztársaságot, és a legfelsőbb hatalmat öttagú elnöki tanács vette át szovjet mintára. Mindezek és a társadalom következő évben végrehajtott rohamos szovjetizálása alapvetően meghatározták az alig elismert egyházkerület életét, új püspökének alig több mint egy évtizedes szolgálata alatt.

Konklúziók

A bécsi döntés után Romániánál maradt református egyházmegyéknek egy Enyed-központú püspökséggé alakítása a lugosi esperes ellenállásán megbukott. Nemes Elemér véleménye megegyezett a román kultusz

³⁹ Igazság (Kolozsvár), 1947. június 6.

⁴⁰ Aláírták a román–magyar kulturális egyezményt, mely szerint Debrecenben és Budapesten román, Kolozsváron és Bukarestben magyar kérdésekkel foglalkozó tudományos intézetet hoznak létre. Szabaddá teszik a tudósok, művészek, könyvek, folyóiratok cseréjét és forgalmát. Az egyezményből szinte semmi sem valósult meg. Sőt az év folyamán a Bolyai Tudományegyetem legnevesebb, magyar állampolgárságú oktatói elhagyták Romániát helyzetük anyagi ellehetetlenülése, illetve a politikai jellegű sajtótámadások következtében. (in. VG, 55–57. o.)

kormányzat álláspontjával, amely az adott helyzetet ideiglenesnek tekintette, és nem sokat törődött az egyházi vonatkozások tisztázásával. A háború alatt az általános ostromállapot árnyékában, az egyházi élet mind lelki, mind anyagi szempontból ellehetetlenült. Az egyetlen megvalósítható cél, a túlélés maradt.

Az 1944. augusztus 23-i fordulat elsődleges „eseménye”, a magyarság elleni általános terror közepette a lelkészek internálása, megfélemlítése volt. Az észak-erdélyi területek szovjet katonai közigazgatás alá helyezése, az északi és déli részek újabb elszigetelődéséhez vezetett, és az irányítással kapcsolatos feszültségeket szült. A déliek és északiak jogfolytonosságot tekintő nézetei divergáltak. Mindkét fél szövetségest keresett szempontjai érvényesítéséhez. A déliek a román kormányzat támogatását hangoztatták, az északiak a Tiszántúltól és az Erdélyi Püspökségtől reméltek segítséget. A kaotikus politikai háttérre vetítve, a déliek a kultuskormányzat pillanatnyi jóindulatára hivatkozva sietteték az önszerveződést. Az északiak a jogfeladást elutasítandó, a kivárást részesítették előnyben.

Észak és Dél vitáját a párizsi békeszerződések terelték a megoldás felé. Az 1946 novemberében összehívott első kerületi közgyűlés elrendelte a tisztújítást, így az ellenfelek összemérhették erejüket a választásokon. Minden fontos pozícióba az északiak kerültek, püspökké Csernák Béla nagyváradi lelkész választották. Nemes Elemér elismerte vereségét, de lemondásával egyidejűleg ellenfelét is igyekezett ellehetetleníteni a kultuskormányzat előtt.

Miközben folyt a hatalmi harc, és a kommunista párt szovjet tanácsadói segítségével viszonylag gyorsan szerezte meg a társadalom vezető pozícióit, nyilván e harc függvényében is elutasította a tényleg demokratikusan megválasztott püspök megerősítését. Az egyházon belül egyre erősödött és hangosodott egy új csoport. Ezek a lelkészek a kommunizmust összeegyeztethetőnek tartották a keresztyén hittel és világszemlélettel. Az egyházban a külső és a belső ráhatás eredményeként azok kerültek favorizált helyzetbe, akik vállalták a különféle kompromisszumokat, akik egyre kevésbé csináltak lelkiismereti kérdést a hagyományos keresztyén értékek feladásából.

A megválasztott tisztségviselők lemondása után kiírt választások előrevetítették a jövőt: az állam minden szinten befolyásolni kívánja az egyház működését. Ehhez keres partnereket az egyházi tisztségviselők közt. Bár a választásokon még érvényesülhettek véleménykülönbségek, a két forduló eseményei kapcsán világossá válhatott a még kételkedők előtt: a politikai történések visszafordíthatatlanul haladnak a szovjetizálás irányába, az ázsiai társadalmi magatartásformák felé.

AZ ARDAY-KORSZAK

A püspökválasztás kulisszatitkai

A kultuskormányzat a politikai balratolódás hátszelének lendületében úgy érezhette, megérett az idő arra, hogy radikálisabban beleszóljon az egyházak belső ügyeibe, ne csak utólag éljen a vétóval, mint Csernák megválasztásakor. Az is feltehető, hogy a szovjet tanácsadók önzetlen munkája ekkorra kezdte megteremni a „hozzá illő gyümölcsöket”: ambiciózus, a hatalmat a morál fölé helyező embereket az egyházban is lehet találni. A generációk közti ellentét, harc is jó táptalaj a politikai hatalomnak megfelelő személyiségek kiválasztására. Ha így kialakul/kialakíttatik az „együttműködők” úttörőcsapata, az egyház irányíthatósága már csak részletkérdés.

Nagy István vadászi lelkész januárban négy napig tartózkodott a fővárosban „személyes ügyeinek intézésére”.⁴¹ Saját bevallása szerint az MNSZ vezérkarának és országgyűlési képviselőinek körében forgolódott végig. Az ott tapasztaltak alapján, hosszú levélben hívta fel az „atyák” figyelmét arra, hogy rövidesen komoly változásokra lehet számítani a kormányzat valláspolitikájában. Már a folyó év költségvetése is nagy meglepetés lesz bizonyos történelmi egyházakra nézve. Ahogy az nyugaton már pár századdal korábban a „feudalizmus megszűnése után” megtörtént, a „romániai feudalizmus” megszűntetése után az egyházat el fogják választani az államtól, és erre megfelelő módon fel kellene készíteni a református társadalmat. Világos előtte a cél, az egyház teljes leépítése, de úgy látta, „haladó szellemű egyházi és világi elemek mozgatásával... sok olyan eredményt tudnánk elérni, ami képessé tenne egyetemlegesen bennünket arra, hogy hittel és komoly megfontoltsággal felkészülhessünk a jövőre.” És nem az fog történni, ami nyugaton, hogy az egyház függetleníti magát, hanem „a parlamenterek egy tollvonással, egy törvény megszavazásával és becikkelyezésével. Ők szakítanak le bennünket,

⁴¹ Nagy István baloldali érzelmű lelkész volt. A kerületi vezetőség – saját visszaemlékezése szerint – csak „vörös papként” emlegette. 1945. május 1-jén háromszázlós (román, magyar, vörös) felvonulást vezetett a községben. Emiatt a korabeli állami szervek hadbírószág elé akarták állítani, júniusban le akarták tartóztatni, de a kommunista párt, melynek segített megszervezni helyi sejtjét, kimentette. A továbbiakban az MNSZ és a Párt segítette, ügyvédekkel rendelt mellé, magas vezetők támogatták, Szenkovits Sándor (alias Alexandru Sencovici) és Takács Lajos Vadászon is felkeresték. 1948-ban egy craiovai bíróság felmentette. A fentemlített „személyes ügy” a jelzett per intézése, a lelkész védelmének megszervezése. Itt említi azt is, hogy a levelet minden esperesnek megküldte. (in. Nagy István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1967. december 29-én.)

ők választanak el az államtól." A kerület felé a kultuzskormányzat köreiben megfogalmazott – hivatalosan persze nem közölhető – konkrét fenyegetéseket közvetített: „Ha pl. március 10-ig a kultuszminiszter szavai szerint nem lesz Bukarestben készen lezárva a püspökségünk ügye, és a kormány által is elfogadható kerületi tisztviselőik neve, úgy az 1948. évi költségvetésből ki fog maradni püspökségünk szubvenciója.” Személyi kérdésekben is javaslatokkal élt: Sarkady Zoltán ügyvédet, akit a püspöki hivatalban akartak alkalmazni, kész „veszedelemnek” nevezte, bármennyire is képzett és rátermett, mert a Sziguranca ellenezte. Helyette Kicsi Józsefnek, Nemes Elemér titkárnak a felvételét szorgalmazta, akit annyira „szerettek” minden minisztériumban, hogy bárhol szívesen alkalmazták volna. Szerinte le kell mondani az érzékenységek tömjénezéséről, „ez nem evangéliumi, nem Krisztus tanítványaihoz illő magatartás, tehát vállalkozni kell gyorsan valakinek arra, hogy megírja Oláh Sándornak, hogy lépjen vissza (...) A kultuszminiszter azt mondta képviselőinknek, hogy hiába hangoztatták, hogy a református papság milyen jó demokrata, az az 59, aki Oláh Sándorra szavazott, a reakciós, fasiszta elvhűség mellett tett ünnepélyes nyilatkozatot (...) Komoly kifogása van Miniszterünknek Dr. Harcsár ellen. Hát nem lehetne neki is megmondani, hogyha egyházát igazán szereti, akkor tűnjön el azonnal közéleti porondjáról...” Miután kijelentette, hogy nem törtetés íratja vele ezeket, hozzátette, még ennek ódiomát is vállalja az Anyaszentegyház érdekében. Levelében a püspökválasztást kritizálva, kétszer is javaslatot tett arra – amiben felsejlik a Nyíregyházi Szabad Tanács reminescenciája –, hogy az elnökségnek „lehetőséget kell adni arra, hogy az Egyházukért, népükért dolgozó egyháziak és világiak, valami közös gyűlésen, vagy értekezleten tegyenek valamit, amit az imádságos lélek és a tusakodó elme „jónak” lát.”⁴²

A hosszan idézett levélben először található utalás arra, hogy a román állambiztonsági szervek beleszólnak az egyház személyi kérdéseibe. És bár Szablyár korábban hivatkozott levele is hasonló húrokat pengetett, itt találkozunk először írásban dokumentálva, teljes valójában azzal a magatartással (az összefüggés nem tűnik véletlennek, maga írta, sokat beszélgetett Szablyárral Bukarestben), amely az „egyház fennmaradása érdekében”, Krisztusra és az evangélium tanítására hivatkozva, hajlandó engedni a politikai nyomásnak, és feladni épp az egyház valamelyik sajátosan protestáns vonását, elsősorban

⁴² Nagy István levele a Főtisztletű Egyházkerületi Elnökségnek (Arday Aladár, Olosz Lajos, Vadai Béla), kelt 1948. január 24-én.

autonómiáját. Itt találkozunk először a kommunista valláspolitiká máshol is tökélyre fejlesztett módszerével, hogy az egyházat az egyházon keresztül kell meggyengíteni, kialakítva a félelem, a bizalmatlanság, a megalkuvás jutalmazásának légkörét.

Nagy István, állításától eltérően, nemcsak az elnökségnek, Oláh Sándornak is megküldte a levelet, keltett is vele pánikot, riadalmat, kapkodást: „Én nekem eszem ágában sem volt püspökké választatni (...) Nem is tartom magam alkalmasnak reá...a leghatározottabban tiltakoztam is ellene...”. Ha a kerület vezetősége a szavazatbontáskor már tudott a bukaresti véleményről, szólóniuk kellett volna neki és Harcsárnak. „...autonómia ide – autonómia oda” – előzetesen tapogatózni kellett volna Bukarestben afelől, hogy kit fogadnak el a jelöltek közül, „akkor most post festa nem lenne szorongás, kellemetlenség vagy éppen bűnhődés érte”. Hogy mindezt a presbitérium is így gondolta, mellékelte a január 25-i gyűlés egy határozatát, amelyben azt kéri, a kerület vezetősége kezdjen előzetes tárgyalásokat a kormányzati szervekkel, hogy a jelöltek közül ki számíthat megerősítésre. Ő előre bejelenti, amennyiben ő kapná a szavazatok többségét, akkor is lemondana a megtiszteltetéséről.⁴³ Ijedelme nem volt alaptalan. A front közeledtével elmenekült. Visszatérése után nem sokkal letartóztatták, sokáig azt sem tudta senki, hol tartják fogva, később kiderült, Szatmárra vitték, majd onnan bevagonírozták másik 300 társával Nagyvárad irányába. Gyülekezete a korabeli helyzet ismeretében már-már lemondott arról, hogy visszakapja lelkészét, amikor 1946 januárjában hazatért.⁴⁴ Az átéltek kétségtelemné tették előtte, hogy ha az új hatalom orrol rá, jobb félreállni.

A vadászi lelkésznek, mégcsak miniszteriumi pletyka szintjén közölt információja, a hivatalos álláspont rangjára emelkedett Arday körlevelével. Szablyár Kornél képviselő-lelkész üzenetére hivatkozva, az espereseket a szubvencióval kapcsolatos kultuszminiszteri fenyegetésről értesítette. Elnöktársaival egyetértésben, egyházi közérdekből jónak látták a szavazatbontás közelébe hozni a rendkívüli közgyűlést (március 5.), hogy minden adminisztrációs formaság betartásával március 10-ig eljussanak a miniszteriumba a választás iratai.⁴⁵

Arday – Oláh Sándor levelének vételekor – becsületére legyen mondva, úgy tűnik, őszintén tárta fel a kérdés hátterét, bár az is bizonyos, neki nem volt felténi és félhivalója. —

⁴³ Oláh Sándor levele Arday Aladárhoz, kelt 1948. február 2-án.

⁴⁴ Magoss Árpád levele Révész Imréhez, kelt 1946. február 10-én.

⁴⁵ A 146/1948. február 4-i körlevél.

Közölte, hogy a nagybányai presbitérium körében felvetődött gondolat-előző év augusztusában, amikor Csernák elismertetése ügyében sikertelenül instanciáztak Bukarestben, féltve a kerületet egy esetleges megismétlődő kudarcától – bennük is megfogalmazódott. Végül is abban állapodtak meg: a minisztérium előzetes tájékozódás nélkül úgysem nyilatkozna. Szablyárt tüntették ki a kényes feladattal, hogy óvatosan puhatólazzon. (Az intelligens, francia műveltségű, németül beszélő ügyvivő hirtelen lelkesedő, hirtelen elhatározásokra lobbanó, ambíciózus természetét ismerve, arra is lehetett volna gondolni, nem használja-e fel a megbízást arra, hogy megfelelő helyen elejtett jellemzésekkel egyeseket előnyhöz juttasson, másokat hátrányba hozzon. Ardayhoz írt 1947 novemberi levelében is fejtegette, hogy a papság maradi, műveletlen többségével szemben ideje lenne már az ifjabb, az új idők új szellemére érzékeny generációt szóhoz juttatni.) A köröstárkányi képviselő feladatát teljesítette is, de mivel csak szóban tette azt, mind Arday, mind Olosz úgy vélték, az információ nem elég felelősségteljes. (A helyzet azt sugallja, Szablyár nem kívánt írott nyomot hagyni, szemben Nagy Istvánnal, aki egyébként már a háború előtt és alatt is exponálta magát a baloldal mellett.) Ha ténylegesen közölték volna az esetleges ellenjelöltekkel, úgy tűnt volna, eleve ki akarják ütni versenytársaikat. A jelölőgyűlésen – Arday úgy tudta – Orth Imre feszegette a hatalom bizalmatlanságának kérdését Debreczenivel kapcsolatban, de Oláh Sándorról nem esett szó. (Nem is eshetett, minthogy a nevesített Arday és Vadai mellett, a „másra is lehet szavazni” kategóriájába került.) A szavazatbontás után viszont, szóbakerült Oláh „kegyvesztettsége”. Soós és Olosz megbízták Peleskey Sándort, a nagykárolyi egyházmegye esperesét, hogy közölje az információt. (Hogy miért nem közölte, nem derül ki a forrásokból. Ismerve egyházmegyéjének a nagybányai esperes iránti rokonszenvét, abban reménykedett, hátha mégis az „ő embere fut be”?) Egyébként, bizonygatta levelében Arday, neki is az volt a véleménye, mint Harcsárnak: ha választás, legyen választás. Amennyiben vetélytársa kap több szavazatot, ő mindent elkövet azért, hogy az állam elismerje – ígérte. Különben is, az „adott esetben talán inkább a vereségért kell hálát adni az Istennek. – Nehéz ügy ez, kedves Sándor –, roskasztó kereszt, állandó gond és szinte megoldhatatlan feladat.”⁴⁶

⁴⁶ Arday Aladár levele Oláh Sándorhoz, kelt 1948. február 11-én.

Sürgető feladatok

Közben a választással kapcsolatos kérdés mellett más gond is adódott. A minisztérium, feltehetően cenzurális okokból bekérte a kerület sajtópublikációinak listáját. (A szatmári cenzor „jóindulatúlag” közölte Récsey Ádám batizi lelkésszel, az Ébresztő című 2300 példányban megjelentetett ifjúsági lap szerkesztőjével, sürgősen terjessze fel a megjelölt iratokat az illetékes minisztériumba, mert ezután központi engedély kell minden sajtókiadványhoz.) Arday közölte, hogy anyagi okokból a kerületnek nincs semmilyen sajtókiadványa, hivatalos közlönye sem, közérdekű közlendőiket a kolozsvári Református Szemle publikálja ideiglenesen. Azonban, ahogy befejeződött a püspökválasztás, szeretnék kiadni a korábbi közlönyt, a kéthetenként megjelenő Reformátusok Lapját. Nemes Elemér éles hangú körlevelet menesztett február végén az esperesi hivatalokba, amelyben hanyagsággal, nemtörődomséggel vádolta az új vezetést a lelkészek nyugdíjügyének megoldatlanságával kapcsolatban, azzal példálózva, hogy amikor ő, sokkal nehezebb körülmények közt volt kénytelen azt intézni, mégis tudták enyhíteni a szolgálatból kiöregedett pásztorok nyomorát. Tudomása szerint a lelkészek magyarországi nyugdíjpénztáránál tekintélyes összegű tőke halmozódott fel, amit rendezni kellene, s azzal kisegíteni a rászorultakat. Arday az MNSZ-hez fordult, támogassa útlevélkérelmét (Szablyár korábban eredménytelenül próbált közbenjárni). A Szövetség válasza nem sok reményre jogosított. Adja be kérelmét a nagyváradi Állambiztonsági Hivatalhoz, tudakolja meg milyen ügyiratszámra terjesztették fel a Belügyminisztériumba, adjon névreszóló meghatalmazást a bukaresti lelkésznek, s az majd érdeklődik. Vízumkérelmét viszont beterveztették Magyarország bukaresti nagykövetségére.

1948. március 3-án összeült a szavazatbontó bizottság, megállapította a korábban tárgyalt eredményt, és ahogy tervezve volt, 5-én megtarthatta rendkívüli ülését a kerület közgyűlése. Hogy micsoda változások mentek végbe a pár hónappal korábban tartott előző közgyűlés óta, jelzik a hatalomhoz küldött dísztáviratok. Hova tűnt a király „legfelsőbb védelmét kérő mélységes hódolat”, örült volna-e még ugyanaz a miniszterelnök, ha munkásságát „krisztusi szeretetén alapulónak” titulálták volna? Az új jelszó a „népek békés együttélése” és az egyháznak a köz érdekében kifejtett munkája. Különös aktualitást kölcsönzött az összejövetelnek, hogy épp vele egyidőben tartotta az MNSZ százas intézőbizottsága, azt a kétnapos ülését Nagyváradon, ahol elhatározták a közös listás indulást a választásokon. Mind a százaknak, mind Kacsó Sándornak jutott egy-egy dísztávirat.

Az 1948. március 5-i közgyűlés

A közgyűlés elismerte és megerősítette a választás eredményét: püspök Arday Aladár; főgondnok Olosz Lajos; világi aljegyző Igyártó Zoltán, szintén kisjenői ügyvéd. A püspök és a főgondnok ünnepélyes beiktatását elhalasztották egy későbbi alkalomra, amikor az állami megerősítés és a hűségeskü letétele után a kolozsvári kerület elnökségének jelenlétében Vásárhelyi János püspök fogja celebrálni a szentelési szertartást.

A főgondnok köszöntésére adott válaszában Arday a személyesen, saját életében megtapasztalt kegyelemre helyezte a hangsúlyt: „Ha van valaki, aki az ő csodálatos kegyelméről, megbocsátó szeretetéről személyes élmények alapján – bizonyóságot tehet, én ezek közé tartozom. Ha gyarló, sokat tévedező életemen végigtekintek, mindenütt ott látom őrző és vezérlő keznyomát, s egész pályámon a szolgálatba állíttatás, sőt kényszerítés megrendítő tényeit.” Kifejezte reményét, hogy az állam, eddigi életének „szolgálati bizonyágtételei” alapján elismeri. Célként, az Isten dicsőségét szolgáló összefogást és bizalmat jelölte meg, amely egyedül képes megoldani a rendkívüli történelmi adottságok által felvetett egyházkormányzati problémákat.⁴⁷ A püspöki hivatal felállításánál megállapították, hogy tiszteletben kell tartani a köztisztviselők szolgálati szabályzatának előírásait. Eszerint az állásokat betöltők a román nyelvet írásban és szóban jól bíró, egyetemet végzett egyének lehetnek, az irodafőnök és irattáros legalább négy középiskolai osztály végzettséggel bírjon, az altiszt legalább négy elemivel, mindahányan jól beszéljenek románul. A közoktatásügyi minisztérium február 26-án közölte, 7849. sz. rendeletével kapcsolatban elhatározták, kéri a minisztert, tartsa tiszteletben az egyháznak mint a református iskolák fenntartójának az autonómiáját. Foglalkoztak a sokat vitatott nyugdíjkérdéssel (11/a.). A kolozsváriakkal egységesen szeretnének eljárni. A testvérkerület már felterjesztett néhány belépési dossziét az állami nyugdíjpénztárhoz, próbából. Így megismerve a legcélszerűbb eljárást, az időközben elkészített belépési iratokat tömegesen kívánták felterjeszteni.

Ahogy az várható volt, amint kicsit rendeződni látszott a kerület megszervezése, nyomban felszínre kerültek az akkut problémák. A bihari és a bánási egyházmegye felvetették a szórványok támogatásának kérdését. A gyűlés felszólította a presbitériumokat, hogy bármennyire is súlyos az egész ország lakosságának anyagi helyzete, igyekezzenek teljesíteni a közalapi és egyéb kiróvásokat. Másként fizetésképtelenné válnak az egyházközségi

⁴⁷ RSZ, 1948. március 31.

pénztárak és kilátástalanná a szórványügy, mert a közalapi pénztár szintén fizetéseképtelen.

Utóljára tett jelentést a szatmári református tanítóképző arról, hogy a 11 hallgatóból, 10-en sikeresen letették a képesítő vizsgát. Bár a jegyzőkönyvek nem utalnak rá, a felekezeti iskolákkal kapcsolatos közoktatásügyi rendelkezések már előrevetítették az elkerülhetlent.⁴⁸

Szintén utolsó alkalommal kaphattak utasítást a felekezeti iskolák, március 15. megünneplésére. A centenárium alkalmából szigorúan betartandó, részletes rendelkezés érkezett a kolozsvári Magyar Tankerületi Felügyelőségtől az Egyházi Főhatósághoz: „Mihelyt tartás és szigorú alkalmazkodás végett közlöm, hogy a Nemzetnevelésügyi Minisztérium ifjúsági nevelésügyi államtitkársága 2016/1948. sz. rendeletével (...) a magyar tannyelvű elemi és középiskolákban a tanítás folyik, nem függeszthető fel. Március 15-e jelentőségét kizárólag az iskolai keretek közt, a nagyközönség kizárásával ünnepli az ifjúság és a tantestület, március 15-höz legközelebb eső nevelési csoportülések alkalmával.” Ünnepi műsortervet és ünnepi beszédtervet is küldtek, amit szószerint, vagy vezérfonalként kellett felhasználni. Egy korábbi (2025/1948.) rendeletben azt is leszögezték, csak a Román–Magyar Baráti Társaságok és az iskolák tarthatnak ünnepélyt, „semmilyen más szervezet március 15-e alkalmából ünnepélyt nem tarthat.”

Ha a választásokkal, elismertetéssel elfoglalt új vezetés nem is figyelt volna fel a március 2-i Hivatalos Közlönyben megjelent 62. sz. törvényre, amely az 1928-as kultusztörvény néhány artikulását módosította, szigorú hangvételű leiratban figyelmeztette a kultuszminisztérium (március 8.). A törvény I. artikulusának 5.§-a értelmében a kibocsátástól számított 3 hónapon belül minden felekezetnek be kell terjesztenie a törvénymódosítással összhangba hozott statútumát. Minthogy a kolozsvári egyházkerület szintén megkapta a figyelmeztetést, március 16-án Vásárhelyi összehívta a jogügyi bizottságot. Megállapították, hogy a kiindulási alap az 1907-es ET és a módosított kultusz-törvény. Bizottságokat hoztak létre, amelyek egy hónap leforgása alatt megvizsgálják az 1933-as zsinati törvényt, a kerületi közgyűlések határozatait, és „általában az élő jogszabályokat”. A bizottságok feladata tervezet készítése, azt szakelőadók felülvizsgálják, és végleges döntést hoznak. Felkérték a királyhágómellékieket, küldjenek minden bizottságba egy-két előadót, akik a kerület sajátos szempontjait érvényesíthetik. De addig is, amíg a személyes kapcsolatfelvétel megtörténhet, írásban közöljék meglátásaikat.⁴⁹

⁴⁸ Az NRE 1948. március 5-én tartott közgyűlésének jkv.

⁴⁹ Az ERE Igazgatótanácsának 2703/1948/I. március 19. sz. átírata.

Végre van kinek panaszkodni

A frissen megválasztott püspökhöz áradtak a panaszok. A kiskereki lelkész sérelmezte, hogy a székegyházi járás lelkészeit kihagyták a cukorellátásból. Bár a helybeli községi vezetés felterjesztette a köztisztviselők listáján, a járási szolgabírószágon a lelkészeket kihúzták, mondván, hogy nekik saját szakszervezetük van. A helybeliek jóindulata folytán felvették az „5 dekások közé, mert az 5 dekások közül valaki átiratott a 30 dekások közé”. Válaszában Arday elismerte, hogy nagy a zűrzavar a kérdésben, van ahol a köztisztviselők közé, van ahol a tanítókhöz sorolták a lelkészeket, van ahol saját szakszervezet megalakítását javasolták. A bukaresti ügyvivő szerint ez utóbbi lenne a tényleges megoldás. A püspök csak az országos orvoslást látta kivezető útnak.⁵⁰ Oláh Sándor esperes a lelkészek komprimálásával kapcsolatos problémákra várt intézkedést. A bécsi döntés előtt 49 gyülekezetből 48 kapott államsegélyt, az aktuális év márciusi állás szerint mindössze 34. Bár szó szerint nem fogalmazta meg, nyilvánvaló a kérdésfelvetés: a „fasiszta diktatúrában” támogatták a lelkészeket, a „demokráciában” nem? Külön foglalkozott Hadházi Antal tamásváraljai lelkésszel, akit magyar állampolgárként nem lehetett felterjeszteni államsegélyre, iszonyatos nyomorban élt, a tüzelőt magának kellett kitermelnie, de mivel 1944–1946 közt a környező román falvak lakosai teljesen kiirtották a környékbeli erdőket, nemcsak éhezett, fagyoskodott is. Szívesen repatriált volna, de arra sem volt pénz.

Február 21–23-án egyesült a kommunista és a szociáldemokrata párt, Román Munkáspárt néven. Pár nappal később a közelgő választásokra tekintettel az RMP, az MNSZ, az Ekésfront és a Nemzeti Néppárt megalakították a Népi Demokrácia Frontját.⁵¹ Talán ettől kaptak vérszemet a szakszervezeti aktivisták és a falusi kommunista pártsejtek. Február végén, márciusban sorozatban érkeztek a központba a vidéki lelkészek levelei, amelyben arról számoltak be, hogy kulturális és belmissziós tevékenységüket keresztvező rendezvényeket tartanak a Nagyváradról kiruccanó szakszervezeti aktivisták, a kommunisták az egyházi kultúrházat kisajátítják, bért nem fizetnek érte, akkor tartanak műsort, amikor a szomszédos templomban istentisztelet van,

⁵⁰ Az alapélelmiszerekhez havi fejadagban juthatott hozzá a lakosság, amelyeket a szakszervezeteken és a gazdasági egységeken keresztül osztottak szét.

⁵¹ VG, 59.o. Az egyesülési kongresszuson 14 ország képviseltette magát. Magyarországról Marosán György és Schiffer Pál érkezett. A „tapasztalatcserét” jól hasznosíthatták, a folyamatban lévő, négy hónappal később megvalósított egyesítési „munkálatokban”.

számonkérés esetén, feljelentéssel fenyegetőznek. A gyantai lelkész hetente küldte beszámolóit a gyülekezeti kultúrházzal kapcsolatos konfliktusairól. A nagyváradi Új Életben kipellengérezték, demokráciaellenesnek bélyegezték, ki kell rekeszteni a közéletből, követelték. Az esetek többségében nemcsak fenyegetőztek. A feljelentések kapóra jöhetettek a kultuszminiszternek: ki lehetett próbálni, „használható-e” az új püspök.

Március 21-én a következő távirat érkezett Nagyszalontára a püspöki hivatalba: „Arról értesültünk, hogy egyházkerületük területén, a lelkészek egy része a lelkészi hivatással és a köztársasági állampolgári minőséggel össze nem egyeztethető magatartást tanúsít. Kérjük tegyék meg a szükséges intézkedéseket, hogy a lelkészi kar értse meg hivatását, úgy ahogy illik. Meg fogjuk küldeni a megjegyzettek listáját. A megtett intézkedésekről értesítést kérünk. Stanciu Stoian vallásügyi miniszter. Nr.441/20/3/1948.”

Másnap körlevél utasította az espereseket, amely a távirat fent közölt magyar fordítása mellett felkérte az „Esperes Urakat sziveskedjenek foganatosítani azonnal a helyi viszonyok ismeretében szükségesnek látszó legszigorúbb intézkedéseket...”⁵² A miniszterhez ugyanazzal az iktatószámmal írt válaszában, Arday viszont nemcsak a sürgős intézkedésről számolt be, hanem fenntartásairól is: „Ami az Ön üzenetének tartalmát illeti, a legnagyobb meglepetéssel fogadtuk, mert részünkről mindent megtettünk lelkészeink megfelelően lojális magatartásáért. Minthogy az Önéhez hasonló információt sehonnan sem kaptunk, kérjük közölje velünk az érintettek névsorát, hogy a jelen helyzet megkívánja intézkedéseket megtegyük.”

A jelzett névsor április 2-án megérkezett. (A lista nincs KiRE irattárában.). A püspök egy típusnyomtatványt szerkesztett, amelyet szétküldött az érintetteknek, közölve hogy a miniszter a panasz konkrét okát nem jelölte meg. Épp ezért, kérte a címzettet, hogy három napon belül, küldjön igazoló jelentést. A megtalált egyetlen igazoló jelentés a gyantaihoz hasonló történet, Egri István biharfélegyházi lelkész tollából származott. Egy februári vasárnap a délelőtti istentiszteleten kihirdette, hogy délután 3-tól énekórát tart a Nőszövetségnek és a leánynekekarnak a fiúiskolában, mert vallásos estére készültek. Délben kidobolták, hogy Nagyváradról érkező szakszervezeti tagok ingyenes előadást fognak tartani a református kultúrházban. A lelkész a meghirdetett énekórát megtartotta és kijelentette, hogy aki akar menjen, vegyen részt az előadáson, ő azonban otthon maradt. Másnap a nagyváradi Fáklyában megjelent, hogy a

⁵² A 721/1948. március 22-i püspöki körlevél.

félegyházi református pap annyira reakciós, hogy nemcsak ő nem megy el az előadásra, hanem épp akkor tart gyűléseket és énekórákat, hogy mások se mehessenek. Hallotta, azzal fenyegetőztek, hogy feljelentik a miniszternél. Úgy tűnik, az idők szele nem érintette meg, mert írta: „Én a magyar népi szövetségnek tagja vagyok, de a kommunistának nem, és nem is leszek, ha ezerszer is bejelentenek.”

Elképzelések az új típusú egyházzal

Az új püspök lelkiismeretesen el akart járni minden hozzá terjesztett ügyben. A nagybányai esperes komprimálási panaszára reagálva beadványt küldött a miniszternek, amelyben arra kérte, tegyenek különbséget azon egyházak közt, ahol kinevezéssel helyezik át a lelkészeket és azok közt – ilyen a református is – ahol megválasztják, hogy emiatt az áthelyezéseknél ne szenvedjenek hátrányt.

Az új alkotmánytervezet ismeretében körlevélben kérte fel a kerület lelkészeit, tanácskozzák meg a lelkészértekezleteken, mi legyen a teendő, tegyenek javaslatokat, mert a tervezet arra utal, a lelkészi földeket elveszik, az egyházadó helyett önkéntes egyházfenntartást engedélyeznek csak, s ezzel egyes „lelkési állomások” anyagi létalapja megszűnik. A kérdés nem partikuláris, ugyanezzel a gonddal küszködik a magyarországi és az erdélyi egyház is. Az egyháztagok önkéntes, hitvalló alapon történő megszervezésének lehetőségét alaposan át kell gondolni. Javaslat is érkezett, amelyben a szerző (nevét a püspök nem említi) kifejti elképzeléseit arról, hogyan kellene megszervezni az önkéntes (felelős) szabad egyháztagokat. Arday ez ügyben íródott körlevele mellékleteként a javaslat hat, római számmal jelzett részben taglalta a teendőket. Stílusai elemei alapján a szerző a bethánista mozgalom képviselője lehetett. Lényegében azt a módszert ismerteti, amelyet a mozgalom tagjai követtek a későbbiek folyamán, egy új típusú gyülekezet kialakítása érdekében. Jelezte azokat a potenciális veszélyeket is, amelyek sajnos, be is következtek (pl. a gyülekezetek kettészakadása). A szerző leszögezte, nem minden lelkész és gyülekezet alkalmas, illetve érett az ilyen munka megkezdésére. Ezért a lelkészértekezleten azok a lelkészek, akik az ügyet magukévá teszik, különvált bizottságot választanak. Ez a bizottság engedélyezi a munkát a lelkész kérésére és ellenőrzi is azt.

Első fokon „a református egyház azon tagjaiból, akik őszintén vágyakoznak a megváltás után, és életükben Krisztust kívánják követni, megalkotandó a

szabad-felelős egyháztagok (Krisztusi egyház) csoportja”. Ebbe kellő felkészítés után, a gyülekezet előtt tett nyilvános bűnvallást, majd hitvallást követően lehet bekerülni. „A felelős egyháztagság jellege egyházfegyelmi úton második fokon szűnik meg”. Az élcspat jogai és kötelességei:

- a. az istentiszteletek és igehirdetési alkalmak hűséges látogatása
- b. úrvacsora állandó gyakorlása
- c. egyházi adó helyett, sáfársági jellegű, havi önkéntes adakozás személy szerint (nem a jelenlegi adókötelesek)
- d. az egyház lelki megújulásáért való tevékeny részvétel, lelkész vezetésével
- e. egyházfegyelem egymásközi gyakorlása
- f. választójog és választhatóság (megfelelő szám esetén, a szabad egyháztagok, mint a gyülekezet lelkimagva választanak a lelkészt és egyházi tisztviselőket, viszont presbiterré ők volnának választhatók)
- g. stólamentes kiszolgálás, megkülönböztetett liturgiával”.

A lelkimag, nem a gyülekezet kettészakadását, hanem Krisztushoz kötődését szolgálja. A gyülekezet többi részét további folyamatos evangelizációban kell részesíteni. „A konfirmációi előkészítés úgy irányítandó, hogy a konfirmált ifjak a szabad (felelős) egyháztagok közösségébe kapcsolódjanak be.” A szabad egyháztagok a lelkész munkatársai legyenek, a lelkész alkalmazkodhat is kívánságaikhoz, amennyiben azok „nem ellenkeznek Isten akaratával”. Hogy mi Isten akaratát, azt az ilyen munkára érett lelkész tudja a legjobban: „Mint minden munkánkban úgy itt is Isten akaratát kell néznünk... Nála nem a szám, a lélek a fontos.” Míg a negyvenes évek végén a fenti javaslat az új típusú egyház kialakításának egyik alternatívájaként jelentkezett, az ötvenes évek második felében már államellenes tevékenységnek minősült, és börtön járt érte.

A választásokat megelőzően kapta kézhez a református egyház az új alkotmánytervezetet. Az világossá tette, hogy az egyház elbúcsúzhat iskoláitól. Az ERE igazgatótanácsa, március 24-én tartott ülésén a miniszterelnökhöz intézett tiltakozó beadványában kifejezte reményét, hogy a címzett megéri, nem valamiféle ellenzékieskedés motiválja őket. Az alkotmányban garantált vallásszabadság biztosítja az egyház jogát iskoláihoz. Kifejezte reményét, hogy a kormányzat nem utasítja el a tervezet olyan irányú módosítását, amely lehetővé teszi az egyházi iskolák megtartását. Hivatkoztak a miniszter saját tapasztalataira (Ó, szent naivitás!), aki a szászsebesi felekezeti gimnázium egykori diákjaként tanúsíthatja, hogy a református iskolák nem a reakció, hanem a demokrácia letéteményesei voltak minden időben. Az NRE csatlakozott a kolozsvári igazgatótanács memorandumához.

A „népi demokráciával” kapcsolatos első teendők

Az 1948. március 28-i választásokon a Népi Demokrácia Frontja tényleges ellenfél hiányában elsőprő győzelmet aratott. Hogy az MNSZ-nek hány képviselője jutott az országgyűlés helyett mostmár Nagy Nemzetgyűlésnek nevezett parlamentbe, a korabeli források nem tudtak megegyezni: 40, 39, illetve 42 képviselőről beszéltek. Úgy látszik a korszak statisztikai érzéke, valahányszor nemzetiségi ügyekről volt szó, rendszeresen csődöt mondott. A magyar iskolák tekintetében például Czikó Nándor, az új parlament egyik alelnöke, június 10-én úgy nyilatkozott a bukaresti Romániai Magyar Szóban, hogy a magyarságnak 2671 elemi iskolája, 184 középiskolája van. Október 20-án az új kormány pénzügyminisztere, az RMP Központi Titkárságának tagja, aki hol Vasile Luca-ként, hol Luka László néven nyilatkozott, A nemzeti kérdés megoldása a Román Népköztársaságban című minden magyar lapban közölt cikkében úgy tudta, 1798 elemi iskolával, 230 középiskolával, 27 pedagógiai iskolával, 281 óvodával rendelkezett a magyarság. Ha a felekezeti iskolák augusztusi államosítása nyomán felszámolt magyar iskolák, illetve a megmaradtak számát próbáljuk viszonyítani bármelyik fentemlített adathoz, egészen képtelen eredményt kapunk.

Április 7–10. közt az NRE új püspöke, Soós István kerületi ügyész kíséretében Bukarestbe utazott, hogy végre megtörténjen a kerület végleges törvényesítése. Arday Aladár április 8-án megkapta a megerősítést,⁵³ és letette a hűségesküt. Másnap a Hivatalos Közlönyben megjelent az Ideiglenes Elnöki Tanács 709/1948. sz. törvényerejű rendelete, melyben elismeri Arday Aladár megválasztását a Nagyvárad Református Egyházkerület püspöki székébe.

Ugyanakkor tárgyalásokat folytattak a komprimálások és a püspöki hivatal alkalmazottainak ügyében. Az új költségvetés ismét csökkentette az állami támogatásban részesülő lelkészek számát öttel (141 maradt) és változtatást nem

⁵³ Ardaynak a kultuszminiszter előtt elmondott beszéde (magyar fordítás): „A Nagyvárad Református Egyházkerület püspökeként jelentem meg Ön előtt, Miniszter Úr, hogy a tisztségemhez megerősítést kérek, és lehetővé váljon a hűségeskü letétele a magas Elnöki Tanács előtt. Megígérem, Miniszter Úr, hogy püspökként a Román Állam lojális polgára leszek, betartom a Román Állam törvényeit, és tevékenységem során mindent elkövetek, hogy a Református Egyházkerület vezetése megfelelően az állam törvényeinek, és megegyezzen a kormány szándékával. Remélem, hogy mind én, mind a vezetésem alatt álló lelkészek demokratikus szellemű, tisztán egyházi tevékenységet fogunk folytatni, az állam megszilárdulása érdekében, és hogy demokratikus rendszerünkre jellemző, humanumban gazdag, békés életet éljünk. Ilyen értelemben kérem az Ön és a kormány támogatását, és felajánlom ugyanazt, mind a magam, mind a Nagyvárad Református Egyházkerület nevében.”

tudtak elérni. Más felekezeteknél is csökkentés történt, ha nem is ilyen arányban. Tudatták velük, hogy új állomáshelyre megválasztott lelkészek csak abban az esetben kapják tovább a kongruát, ha ugyanolyan kategóriájú helyre kerültek. Ha magasabb osztályba sorolt egyházközség választotta meg, a lelkész az államsegélyt elveszíti, legfeljebb a következő költségvetési évben számíthat besorolásra. A püspöki hivatal állami fizetést élvező tisztviselői: 1 püspök, 3 tanácsos, 1 osztályvezető, 1 irodafőnök, 2 tisztviselő.

Arday megerősítése után pár nappal az új nemzetgyűlés megszavazta Románia új „demokratikus” alkotmányát. Az abban előrevetített jövő időszerűvé tette a két kerület képviselőinek közös gondolkodását. Erre április 20-án Kolozsváron került sor. Az erdélyieket Vásárhelyi, valamint Bánffy Miklós, Bethlen György főgondnokok, Maksay Albert, a Teológiai Intézet igazgatója, Tavasz Sándor püspökhelyettes, Borbáth Dániel, a Diakonissza Otthon vezetője, Buza László egyházkerületi ügyész, Dóczi tanügyi előadó, Darkó Ákos missziói előadó, Almássy Samu előadó képviselték. A nagyváradiakat Arday és Soós. Az értekezlet elsőként az ET módosításával foglalkozott. A kolozsváriak elfogadták a nagyváradiak javaslatát, hogy ezúttal csak az első törvény korszerűsítését vegyék szemügyre. A módosítást megejtő és megszövegező bizottságba kolozsvári részről Martonossy György, Buza László és Tőkés István, a nagyváradiaktól Soós István, Kovács Ernő és Jakab Viktor kerültek. Május 14-én Kolozsváron egyeztetik a szövegeket. És minthogy május 23-án az erdélyi küldöttség amúgy is hivatalos Arday beiktatására, 24-re betervezték a zsinatot, amely végső formájában jóváhagyja a törvényt.

Az iskolák államosításába sem nyugodtak bele az atyák, az új alkotmány is lehetővé tette legalább egy-egy „szeminárium”, tehát a teológiára felkészítő középfokú iskola működtetését, valamint lévitaképző, kántorképző, diakonisszaképző fenntartását. Megbízták Borbáth Dánielt, hogy terjesszen be módosító szöveget a készülő törvénytervezethez, olyan értelemben, hogy a romániai egyetemes egyház számára speciális diakónus- és diakonisszaképzőt létesítsenek. Meg kell tenni az előkészületeket, hogy érvényesíteni lehessen ezeket az alkotmányos jogokat. Elfogadták Soós javaslatát, hogy három kérdésben forduljanak az ENSZ-hez:

1. az iskolák ingó és ingatlan vagyona maradjon egyházi tulajdonban;
2. a magyar felekezeti iskolák tanítási nyelve az államosítás után is ugyanaz maradjon;
3. a vallásoktatás biztosítva legyen továbbra is.

A nagyváradi egyházkerület megalakulása óta állandóan fel-felmerülő vitatéma volt, hogy mennyivel járuljon hozzá a Kolozsváron folyó teológusképzéshez. A 126 teológusból 50 a nagyváradi kerületből érkezett. Meg kellett találni a megoldást, a legációk és a leckepénz rég vajúdó kérdéseire. Arday bejelentette, már a folyó évi költségvetésbe felvettek 50.000 lejt az intézet támogatására, és a többi problémát is igyekeznek orvosolni. Cserébe ígéretet kaptak arra, hogy a kerület két képviselőjét meghívják a lelkészképesítő vizsgabizottságba.

Megtárgyalták a Református Szemle díjbefizetéseinek rendezését, a hiányzó bibliák pótlását evangéliumok kiadásával, a bibliakörök, férfi- és nőszövetségek legalitásának garantálását a törvénytervezetbe illesztéssel.

A lelkészek nyugdíjazásának kérdésében továbbra sem tisztázódtak az arcvonalak. Erdélyi részről történtek intézkedések az állami nyugdíjpénztár irányában. Az állami szervek azonban, nagy összegű hozzájárulást igényeltek visszamenőlegesen mind a nyugdíjazandóktól, mind a fenntartó testülettől, aminek a biztosítását képtelenségnek tartották. A tárgyalások folytatása mellett döntöttek, és fontolóra vették az egyházi nyugdíjalap vagyonának felajánlását. Minthogy mindkét kerület vagyonostól csatlakozott az országos lelkészi nyugdíjpénztárhoz a bécsi döntés után, és a békekötés óta nem kaptak a vezetők útlevelet, hogy a befizetett tőke kérdését rendezzék, a már korábban nyugdíjazott lelkészek és lelkészözvegyek segélyezésével kapcsolatban kimondták, hogy azt saját forrásból fedezzék. A helyzet további romlása érdekében törvénybe rendelték iktatni a nyugdíjkorhatár 75 évre való emelését, amennyiben az érintettek egészségi állapota lehetővé teszi. Szintén anyagi vonzatú kérdés volt az egyházadó kényszerű megszüntetése. Az egyház fenntartását a választójoghoz tervezték kapcsolni. Az új törvénybe belefoglalják, hogy csak az vehető fel a választók névjegyzékébe, aki vagyoni és jövedelmi viszonyaihoz képest részt vesz a közteherviselésben.⁵⁴

A püspöknek, a miniszter előtt tett fogadalom gyakorlatba ültetésére nem kellett sokat várnia. Persze kérdéses, beleillik-e a „tisztán egyházi tevékenység” fogalmába a kultuszminisztérium 4538/1948. sz. leiratában kifejezett elvárás: „hivatkozva a Nemzeti Bank 13063/1948. sz. átiratára – tudomásunkra hozta, hogy a stabilizáció által elért eredmény biztosítása, és az ezzel kapcsolatos tervek megvalósítása érdekében, szükséges, hogy az egyház is – klérusának tekin

⁵⁴ Az erdélyi és nagyváradi református egyházkerületek elnökségének, Kolozsváron tartott közös értekezletének „feljegyzései”.

télyével és erkölcsi súlyával, prédikációkban és alkalmi beszédekben – vegyen részt, abban a mozgalomban, melynek célja – a népi tömegek felvilágosítása útján -, egy olyan meggyőződés kialakítása, amely megindítja a megtakarított pénz biztos gyümölcsötetése érdekében a bankbetétek folyamatát”.⁵⁵ Feltehetően a Román Nemzeti Bank és a kultuszminisztérium vezetői, túlfűtött jelentőséget tulajdonítottak a kálvinizmus és a tőkefelhalmozás Max Weber-i összefüggéseinek.

Miközben az új alkotmány szavai mindenféle szabadságot biztosítottak a demokratikus népi köztársaság lakóinak, a hatalom gyakorlói egymással és ellenségnek nyilvánított korábbi elvbarátaikkal a legkegyetlenebb módon leszámoltak. Letartóztatták a kommunista vezetőt, Pătrășcanut, aki ellen már hónapok óta folytak a támadások a párton belül. Börtönbe kerültek a szociáldemokrata vezetők, Constantin Titel-Petrescu, Adrian Dimitriu, Iosif Jumanca, Ion Flueraș és mások. A megfélemlítés légköre mind jobban rányomta bélyegét az egyházi tevékenységre is. Az új „demokrácia” iránti dicshimnuszok és hűségnyilatkozatok, a magyarság jogainak tiszteletben tartásáról elhangzó vallomások – miközben „alkotmányosan” felszámolták az egyház iskola-rendszerét, s közben felére csökkentették a magyar nyelvű oktatást, amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az egyház szabadságát alaposan korlátozni szándékoznak és létbizonytalanságba akarják taszítani – , legalábbis őszintétlenül hangzottak.

A háború utáni első Nagyváradon tartott zsinat

Ebben a légkörben került sor május 23-án Arday Aladár ünnepélyes beiktatására és a tizenöt éve össze nem hívott zsinat munkálataira 24-én.

A püspökszentelés a virágdíszbe öltöztetett nagyvárad-újvárosi templomban ment végbe. Az államot dr. Frângu és Takács Lajos képviselték. Csernák Bélának ezalkalomból a „tiszteletbeli püspök” címet ajándékozták. Az új püspök székfoglalója nem programbeszéd volt, hanem igehirdetés, amelynek leitmotivuma: Elég neked az én kegyelmem.⁵⁶

Másnap Arday Aladár nyitotta meg a zsinatot az arról felvett jegyzőkönyv szerint bibliavetésével, imádkozással, annyiban utalva a konkrét helyzetre, amennyiben arra kérte Isten segítségét, hogy úgy közeledhessenek a változó

⁵⁵ A 952/1948. április 29-i püspöki körlevél.

⁵⁶ RSZ, 1948. október 24.

földi világhoz, hogy ne távolodjanak el Istentől, a „változhatatlan örök kőszáltól”. Vásárhelyi János mondta a megnyitó beszédet (lásd 3. melléklet). Mindenekelőtt kitért a zsinat törvényességének kérdésére, ugyanis az utolsó zsinati ülést a bécsi döntés előtt épp az erdélyiek sorozatos halogatása miatt nem lehetett megtartani. Ezért nem került sor az I. törvény elismertetésére, és a II. törvény sem jutott tovább a bizottsági tárgyalásoknál. Hálával emlékezett meg a „győzelmes szovjet nagyhatalomról”, amely lehetővé tette, hogy nép és egyház bekapcsolódhatott „egy szebb és áldottabb jövő” kiépítésébe. Háláját és köszönétét fejezte ki azért is, hogy az „RNK emelkedett szelleme (...) igazi demokratikus rendje szerint a mi magyar népünk anyanyelvét, anyanyelvi kultúráját elismeri, méltányolja, kifejezésre juttatását szívesen fogadja...”. Példaként és igazolásként a magyarországi református egyház népi demokrácia iránti elkötelezettségét hozta fel. Miután egy év sem telt el azóta, hogy a jelenlévő Csernák Béla, törvényesen megválasztott püspököt a „demokratikus rend” lemondásra kényszerítette, és a zsinat, amelyen szónokolt szintén nem önszántából ülésezett, kijelentette, az egyházat „kívülről senki nem igazgatja”. Szintén a történelmi amnézia kategóriájába sorolható az, ahogy az MNSZ és az egyház kapcsolatát méltatta, miután két év sem telt el azóta, hogy aláírta azt a memorandumot, amit épp azért szerkesztettek, hogy bizonyítsák, az MNSZ nem képviseli az erdélyi magyarság érdekeit és valós nézeteit.

Beszédének befejező részében világossá tette, hogy nem új törvény, hanem csak az 1932-es I. törvény időszerűsítése a cél. Ugyanakkor kifejtette, hogy az új zsinati választások után, új szemlélettel kell folytatni a törvényalkotást azért, hogy a „lelki egyház feladatait teljesebben betöltő, és figyelembe vevő és érvényesítő törvénykönyvet alkosson”. A tisztázatlan terminológiájú szövegrészből, legfeljebb csak következtetni lehet arra, hogy a jövő egyházát, a népegyház és a hitvalló egyház valamiféle vegyületeként képzelte el.

Dr. Frângu kultuszminisztériumi igazgató is felszólalt. Elmondta, hogy „sokat vár az egyház munkájától a tekintetben, hogy az ország teljes népe átitatódjék azoktól az eszméktől, amelyeket a népi demokrácia hozott. (...) Úgy tapasztalta a tegnapi püspökszentelésen és a mai zsinat megnyitásán, hogy a romániai magyar református egyház az új idők szellemében halad”.

Miután megszabták az irányt, rátértek a konkrét munkára: megválasztották az állandó tanácsot. Martonossy György javasolta, hogy mivel az erdélyi zsinati képviselők mandátuma lejár év végéig, függetlenül a váradiak mandátumának időtartamától, egységesen rendeljenek el új zsinati választást. A zsinat a javaslatot határozattá emelte.

Az érdemi munka folyamán élénkebb vitát csak a 22. és a 27.§ váltott ki. Az elsőnél László Dezső teljes változtatásra tett javaslatot az egyháztagság kritériumának meghatározására. Szerinte a romániai magyar református egyháznak az is tagja lehet, aki nem román állampolgár, de „akinek a román állam területén állandó lakása, foglalkozása, vagy állami adó alapul szolgáló ingatlana, ipar vagy kereskedelmi üzeme van...” Ez a megfogalmazás tekintettel volt azokra, akik bár nem voltak román állampolgárok akár azért, mert nem akarták felvenni, akár azért, mert nem kapták meg, de ténylegesen az országban laktak. (Vö. a korábban említett tamásváraljai lelkész esetével.) A javaslatot, bár két támogató felszólalást kapott (Debreczeni István, Kotzó Jenő), és csak egy értentlent (Schilling Dezső), elvetették. Szintén László Dezső javaslata váltotta ki a választói jog körüli vitát. Eszerint az önálló keresettel nem rendelkező feleség is kaphatna választójogot, amennyiben a férj az egyházi teherviselést teljesítette. A nők „egyenjogúsítását” célzó gondolat nem aratott sikert, Martonossy közvetítő indítványát fogadták el: a választásra jogosult férfi „közvetlenül, vagy házastársa útján” érvényesítheti jogát.

Miután az atyák rendelkeztek arról, hogy a törvény a két kerület számarányos teherviselése mellett kinyomtattassék, illetve a jegyzőkönyvet felolvasták és hitelesítették, a zsinat feloszlott.

Államosítás és egyháziatlanítás

A zsinat munkálatait követő nyár újabb, részben már előre sejthető, érzékelhető, sok vonatkozásban az egyház mindennapi életére kiható radikális változásokat hozott. Június 11-én a Nagy Nemzetgyűlés elfogadta a bankok, ipari, szállítási és bányavállalatok államosítását. Egész évben folyt a gazdasági élet különböző területeinek „népi tulajdonba” helyezése, év végéig gyakorlatilag minden termelő és közellátó intézményre kiterjedt. Folytatódott a közélet „egyháziatlanítása”. Az RMP és az MNSZ nyomására az Erdélyi Múzeum-Egyesület vezetéséből visszavonult Bánffy Miklós, az ERE főgondnoka és Tavaszy Sándor teológiai professzor, püspökhelyettes. Ugyancsak júniusban megszüntették a magyar turistaegyesületet. Elindult a kampány a görög katolikus egyház felszámolására, beolvasztására az ortodox egyházba, és fokozódott a katolikus egyház elleni támadássorozat. Fegyverrejtegetéssel vádolt, görög katolikus „papi bűnszövetkezetet” lepleztek le Máramarosban, amibe „belekeveredett” Scheffler János szatmári római katolikus püspök is. Kurkó Gyárfás a Romániai Magyar Szóban (július 4.) élesen bírálta a katolikus

egyházat, tisztoztatást sürgetett, és a református egyházat állította példaként, mint amely felismerte a helyes utat. A sokat emlegetett Vasile Luca a földek kollektivizálásáról cikkezett, mint a jövő egyik teendőjéről, miután sikerül megfelelő mezőgazdasági gépeket gyártani. Július 17-én a román kormány egyoldalúan felmondta a Vatikánnal 1927-ben kötött egyezményt. Augusztus 3-án államosították a felekezeti iskolákat és óvodákat. Az ERE-ben ez 354 elemi és 14 középiskolát érintett, az NRE-ben 130 elemi és 3 gimnáziumot. A törvény előírta a kötelező román nyelvoktatást már az első osztálytól. Másnap újabb vallásügyi törvény látott napvilágot. A püspökségek megalakításának lélekszámhatárt szabott (minimum 750 000 lélek). Egy későbbi szeptember 13-i rendelet azt is megvilágította, hogy a törvény „a megalkuvás elnyeri méltó jutalmát” szellemét példázza. Az „együtműködés” kommunista változatát elutasító római katolikus egyház hat püspökségből kettőt ismert el, a többi főesperességnek nyilvánította, míg az ERE-et Kolozsvári Református Püspökség néven püspökségként, az NRE-t szuperintendenciaként ismerte el, bár egyik lélekszáma sem érte el a törvényes minimumot. Ugyanakkor, ahelyett, hogy leválasztotta volna az egyházat az államról, soha nem ismert függőségbe kényszerítette. Miután saját anyagi alapjaitól és a hívek kötelező adójától megfosztotta, törvénnyel garantálta minden egyházi tisztviselő állami fizetését. (Hogy mennyire tartotta be, majd kiderül.) Ez a fizetés azonban csekély volt (a tanári fizetés 1/3-a), csupán abból nem lehetett megélni. A „vallásszabadság” újabb fejleményeként kötelezővé tette a pásztorlevelek előzetes kultuszminiszteri engedélyezését. Három hónapon belül minden felekezet hozzá kellett igazítsa státútumát a törvényhez.

Augusztus 30-án a 221.sz. rendelettel létrehozták a Népbiztonsági Főigazgatóságot (a hirhedtté vált Szekuritátét), amelynek költségvetése az állami költségvetéstől függetlenül kezelendő magas állambiztonsági érdekből.

Október 1-jén görög katolikus lelkészkongresszust hívtak össze Kolozsvárra, ahol az 1800 papból 430 jelent meg. Ezek állami nyomásra küldöttséget választottak, akik 3-án felkérték Iustinian pátriárkát, hogy egyházukat fogadja vissza az „ortodox anya kebelébe”. A zárdákat, kolostorokat a magyarországitól eltérő taktikával, fokozatosan, egy év alatt számolták fel. (Az ortodox kolostorok nagy részét meghagyták.) Mintegy 400 görög katolikus pap tért át. Márton Áron sorozatos körlevelekben tiltakozott az iskolák államosítása és minden az egyházra rákényszerített állami diktátum ellen. Október 11-i körlevelében előrevetítette azt a jövőt, amely minden keresztényre vár, amennyiben nem hajlandó elvtelen kompromisszumra: „Azok a megdöbbentő események,

amelyek görögkatolikus testvéreinkkel történtek, semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy számunkra is elkövetkeznek a hitvallói helytállást és a vértanúságot is vállaló kitarásnak a napjai”.⁵⁷

A háború utáni első kolozsvári zsinat

A református egyház vezetői „hitvallói helytálláson” úgy tűnik egészen mást értettek. Az október 24–27. közt Kolozsváron munkálkodó zsinat összehívását kimondottan az augusztus 4-i vallásügyi törvény tette szükségessé. Ezt a kényszerúséget, akárcsak a korábbi zsinatot, gondviselésszerűnek értékelték, és jó alkalomnak találták arra, hogy megalkossák az ún. lelkiegyház működésének feltételeit. Az alkotmányügyi reformot azonban jónak látták egy későbbi, meghatározatlan időre elhalasztani. Vásárhelyi megnyitó beszédében a nagyváradi zsinatnál is lelkesebben tett hitvallást a kormány szándékainak elfogadása mellett, noha elismerte: a kultusztörvény célja, hogy minél mélyebbre betekinthessen az egyház ügyeibe. Kijelentette többek közt, hogy „...a Nagyváradi Zsinaton kifejezésre jutott szempontok szerint egyházunk végrehajtotta a zsinat újralkotását és megválasztotta jelenlegi zsinatunk érdemes képviselőit, hiszen jelen zsinatunk tagjai, már semmi kétséget nem hagynak a tekintetben, hogy híven képviselik Népköztársaságunk alkotó munkájában való részvétel szempontjait.” Az egyház meggyengítésének később Magyarországon is alkalmazott módszerével először itt lehet találkozni: egy magas rangú politikust, világiként beépíteni az egyházba. A gyűlésen részt vett Takács Lajos, nemzetiségügyi miniszter, az NRE világi képviselőjeként. Hozzászólása kétségtelenné tette, mit vár az állam az egyháztól: „...Érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy a földműves- és munkásosztály minél erőteljesebben kapjon képviseletet a falusi prezbitériumoktól kezdve a legmagasabb fokozatig...” Külön kultuszminiszteri biztosra így már nem is volt szükség, és formailag a külső beavatkozás esetleges vádja is elhárítható lett. Talán a miniszter egyházi funkciójának tisztázatlansága miatt is, a jegyzőkönyv, a szokástól eltérően, nem rögzítette a világi képviselők egyházban viselt tisztségét. Annyi bizonyos, hogy az NRE főgondnoka, Olosz Lajos sem a nagyváradi zsinaton, sem a kolozsvárin nem jelent meg. Bár a jegyzőkönyv érzékelhetően igyekszik a zökkenőmentesség és egyvéleményűség látszatát kelteni, bizonyos megrökönyödés fogadta, amikor a lelkészképzésről szólva Maksay Albert javasolta: létesítsenek a magyar evangélikus, a szász evangélikus és az unitárius egyházzal közösen

⁵⁷ VG, 61–65. o. nyomán.

egyetemi fokú protestáns teológiai intézetet. Továbbá, hogy a zsinat utasítsa az egyházkerületi közgyűléseket, hajtsák végre a református lelkészképzésről szóló szabályzat módosítását. Elnök a javaslat tárgyalása előtt öt percre felfüggesztette az ülést. Szünet után részletesen ismertette milyen körülmények tették szükségessé a szabályzat módosítását. A magyarázat megint a gondvise-lésszerűség igazolásával igyekezett a kényszerűség feszültségét feloldani. „Örömmel kellett elfogadni a Miniszter úr által nyújtott lehetőséget, hogy legmagasabb tudományos képesítettséggel tudjuk kibocsátani lelkészeinket az egyház szent szolgálatára. A józan ésszel ellenkezett elzárkózva visszautasítani a kormány azon szándékát, amely szerint ha pénzügyi okokból is egyesíteni akarja egy egyetemi színvonalú teológiai intézetbe az ország különböző protestáns teológiai intézeteit, akkor amikor meg lehet találni annak megoldását, hogy sem hitbeli, se szervezeti, se tulajdonjogi tekintetben károsodás ne érje lelkészképzésünket, s ez az állásfoglalásunk nem ellenkezik sem a Szentírással, sem a hitvallással, sem a szeretet törvényével.” Arday javaslatára a zsinat vita nélkül elfogadta a szabályzatot, és megköszönte Vásárhelyi Jánosnak és munkatársainak, hogy „mindent megtettek egyházunk és a lelkészképzés védelmére”. A megszövegezés leplező igyekevése ellenére is, sokatmondó utalás a valós helyzet ultimátumszerűségére, az „Örömmel kellett elfogadni” és a „mindent megtettek a lelkészképzés védelmére” tartalmi feszültsége.⁵⁸

A jegyzőkönyv alapján nem állapítható meg egyértelműen ki vett részt a gyűlésen és ki nem. Olosz Lajos nagyváradi főgondnok neve nem szerepelt a jelenlévők közt, ugyanakkor beválasztották egy bizottságba. A második ülésen a 18.§ tárgyalásánál, arról kellett szavazni, hogy 3000 vagy 5000 egyháztag kezdeményezésére lehessen új egyházközséget alapítani. Hozzászólt Balogh Ernő borosjenői főorvos is, az NRE világi képviselője a 3000-es szám fakultatív alkalmazása mellett, akinek jelenlétét egyébként a jegyzőkönyv nem rögzítette.

A gyűlés kisebb és a lényegét nem érintő változtatásokkal rágta magát végig a paragrafusokon. Csak időnként kellett Vásárhelyinek felvilágosítással szolgálni. Ilyen volt a negyedik ülés elején az egyébként is igen aktív székelykeresztúri esperes, Nagy Lajos szemfülessége. Az előző ülés jegyzőkönyvének felolvasásakor tűnt fel neki, hogy az egyházi alkalmazottak bíráskodásáról szóló fegyelmi szabályrendeletből a hívek fegyelmezése teljesen kimaradt. Ennek kapcsán az elnök-püspök kénytelen volt „elvi jelentőségű kijelentést tenni: az

⁵⁸ A sokat emlegetett 177/1948. sz. törvény végrehajtási utasítása közölte november 15-én, az Egységes Egyetemi fokú Protestáns Teológiai Intézet megalakulását. A tényleges felavatást 1949. február 25-én tartották.

egyház nem mond le az egyháztagnak fegyelmezéséről (...), de erre külön szabályrendeletet nem alkothat, mert azt a kultusztörvény csak az egyházi tisztviselőkre írja elő". A 44.§, úgy tűnik nagyváradi kezdeményezésre került a törvénybe, de még valószínűbb, kultuskormányzati sugallatot képviseltek a váradiak: a komprimálások idején, gyakorta történt olyan célzás állami részről, hogy ha a lelkészeket nem választanák, hanem kineveznék, sok kellemetlenségtől megmenekülnének. Vásárhelyi János csak a „nagyváradi egyházkerület iránti tiszteletből" fogadta el, ő nem kíván élni e joggal, arra kell törekedni, hogy a „gyülekezetek éljenek a lelkészválasztásra vonatkozó jogukkal". Arday azzal védekezett, ő sem kíván élni a törvény biztosította joggal, de mint lehetőséget fent kell tartani, mert gyakran a gyülekezeti érdek azt megkívánja.

A szó szerint is kimerítő zsinat Vásárhelyi szöveg-tervezetének ismeretével zárult, amit Vadai Béla javaslatára mindkét kerületben, ugyanazon a vasárnapon, 1949. január 8-án rendeltek felolvasni.⁵⁹

A zsinaton kialakított Statútummal a református egyház kijelölte saját szűkreszabott határait, amiről azt hitte, tovább nem zsugorítható. Kijelölte azt a magatartási mintát, amelyről nem csekély önámítással azt hihette, identitása megőrzését szolgálja. Megfogalmazta azt az önigazolási érvrendszert, amiről azt hihette, elégséges arra, hogy időt és életet nyerjen. De már a következő év eseményei bebizonyították, a történelmi egyházak számára nem kínál középutat a politikai agresszió. Vagy vállalják a mártíriumot, vagy folytatják a kompromisszumok megalázó, a jövőre nézve kiszámíthatatlan következményekkel járó, ám viszonylag kényelmes útját, a teljes önfeladásig.

Hogy a résztvevők saját lelkiismeretükkel hogyan számoltak el, arra elég kevés adat utal. Ardaynak a püspökválasztás előtt Oláh Sándor nagybányai espereshez írt, korábban idézett levele jelzi, tudta mit vállalt. Tőkés István szerint Vásárhelyi János így látta saját felelősségét: „Én nem járhattam ugyanazt az utat, amit követ Márton Áron, már csak azért sem, mert a református egyházat nem fedezi Róma. De ettől függetlenül is értelmetlen lenne az államhatalommal való szembehelyezkedés. El kell viselni a reánk mért próbás időköt. Bárcsak elérkezne az a nap, amikor ítélőszék elé kell állanom, hogy felelősségre vonjanak megalkuvó magatartásomért. Ez lenne annak a szabadságnak az ideje, amit magam is várok, de amelyről ma még nem lehet szó, sőt a következő nemzedék idejében sem."⁶⁰

⁵⁹ Az RNK-ban lévő Magyar Református Egyház Kolozsvárt, 1948. október 24-én megnyílt zsinatának jkv.

⁶⁰ Tőkés István: A Romániai Magyar Református egyház élete 1944–1989. (A továbbiakban TI.) 81. o.

Társadalom- és egyház-átalakítás az új nemzeti politika szerint

A Román Munkáspárt Központi Vezetősége decemberben, mintegy előrevetítette a következő év eseményeit, megfogalmazta az új irányelvet a nemzeti kérdésben. A nemzeti kisebbségi kérdést mindig alá kell rendelni a munkásosztály érdekeinek. Éles kritika érte a magyarság szervezeteit, ahova szerintük „befurakodtak a kizsákmányoló elemek”, akik a „magyar egységet hangoztatják”, „a magyar nacionalista polgárság maradi szelleme és elszigetelő iránzata még most is érezhető egyes kulturális és gazdasági intézményekben”.

1949 januárjában megkezdődött a közigazgatás szovjetesítése, a néptanácsokról szóló törvény publikálásával, majd átfestették a rendőrség és csendőrség cégéret „népi milíciára”. A halálbüntetés visszaállítása is megtörtént. Pár hónap telt csak el azóta, hogy garantálta az állam a papság kongruáját, egyértelművé tették, az csak azoknak jár, akik nem „ellenkeznek”. A kultuszminisztérium február 1-jén törölte az államsegélyek listájáról Márton Áron gyulafehérvári és Anton Durcovici jászvásári római katolikus püspököket, valamint 150 plébánost. Előrelátó lépés volt, hiszen pár hónap múlva a börtönbe, már úgysem tudta volna nekik átutalni a CEC (Takarék- és Betéti Pénztár). A katolikus egyház vezetése elleni kampány nemcsak közvetlen sajtótámadásokkal folyt. Nagy teret szenteltek a romániai magyar újságok a Mindszentypernek. Különösen annak, hogy az esztergomi érsek beismerte bűnösségét. Nyilvánvalóvá akarták tenni: nincs kiút, mindenütt ugyanaz történik, Róma keze nem nyúlhat át a vasfüggönyön.⁶¹

Az amúgy is katasztrofális helyzetbe sodort mezőgazdaság újabb csapást kapott, amikor márciusban államosítottak 6200 ötven hektáron felüli birtokot, főleg mintagazdaságokat, tulajdonosaikat ezzel egyidőben „kitelepítették”. Először Erdélyben kijelölt városokba, majd a Duna–Fekete-tenger-csatorna megásásához hurcolták többségüket – (Az építőtelep létrehozatalát május 25-én határozta el az RMP.) Ezzel egyidőben az RMP meghirdette a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Az MNSZ április 1-jén, nem egészen áprilisi tréfaként „feldolgozta a kérdést” és öntudatosan elhatározta, „igényli, kéri és elfogadja az RMP vezetését és irányítását”. Másnap, rendelettel hozták összhangba a

⁶¹ Nagyváradi Fáklya, 1949. február 6.

mezőgazdaságot a szocialista építéssel, parancsba adva szövetkezetek alakítását. Hiába tiltakozott az USA és Anglia, először, de nem utoljára az emberi jogok megsértése kapcsán: Románia, akárcsak a többi „népi demokrácia”, felháborodottan visszautasította a vádakát.

Az a felismerés, amit Vásárhelyi János úgy fogalmazott meg, hogy az állam nagyobb betekintést szeretne biztosítani az egyház belső ügyeibe, nemcsak a „káderpolitika” terén vált tettenérhetővé. Az egyház pénzügyeit is szigorú ellenőrzés alá akarták vonni azáltal, hogy a kerületek költségvetését a kultuszminisztérium hagyta jóvá. Bukaresti felügyelők ellenőrizték a számvitelt is. Az NRE életében az első ilyen akcióra 1948. december 28–30-án került sor. Az ellenőrzés megállapította, hogy az év számvitele megfelelt az állami elvárásoknak, de hiányzik a folytonosság. Ennek kapcsán Arday Aladár nyilatkozatban szögezte le: az 1947. november 1-jétől alkalmazott pénztárosok, Molnár János, majd Czapfalvi József nem vonhatók felelősségre ezért. Nemes Elemér egykori püspökhelyettes ugyanis, hiába járt le a mandátuma már 1947. augusztus 1-jén, az általa vezetett időszak pénzügyeivel sohasem számolt el.

A nagyváradi kerület új vezetése megtapasztalhatta, hogy az új rendszerben látszat és valóság közt áthidalhatatlan szakadék mélyül. Hiába tért a „helyes útra” a református egyház, ő sem kerülte el a kongrua-megvonásokat, sőt ha a lelkészek számarányát nézzük, súlyosabb csapást kapott, mint a katolikus. Soós István ügyészt február 17-én berendelték a kultuszminisztériumba és közölték, hogy az általános 32%-os megtakarítási előirányzat szükségessé teszi a lelkészek ilyen arányú komprimálását. 81 lelkész kaphat államsegélyt a korábbi 141 helyett. Frângu igazgató közölte a válogatás irányelveit is: „...ki kellett hagyni a hatvan éven felülieket, a nem román állampolgárokat, a szabotázs miatt elítélteket,⁶² az MNSZ által kifogásoltakat, és ha ezek száma nem tenné ki a

⁶² Hogy milyen könnyű volt a „szabotázs”, akár halálbüntetéssel is sújtható vétkébe esni, álljon itt egy részlet egy kétségbeesett falusi lelkész leveléből: „A lelképásztoroknak csak elenyésző százaléká rendelkezik saját igával... Ez a kis százalék t a l á n rendben van. Egy másik nagyon kis százalékot maga az RMP vagy a Szakszervezet fog támogatni abban, hogy a mezőgazdasági munkákat időben elvégezhesse. Ezek is rendben vannak tehát. Ottmarad azonban a nagy többség... akiket nemhogy támogatnának, hanem jobbik esetben teljesen magukra hagynak, rosszabbik esetben minden lehető módon akadályozni fognak abban, hogy a Terv előírásainak eleget tehesenek!!!... Ez tehát azt jelenti, hogy rövidesen a papság nagy része szabotázs bűnébe esik...” (Kiemelések a levélírótól.) in. ifj. Nyeste István hegyközszáldobágyi lelkész levele Soós István egyházkerületi ügyészhez, kelt 1949. február 21-én.

kellő mennyiséget, akkor 60 évtől lefele az idősebb korosztályokat és a segédlelkészeket, elsősorban a nőtleneket”.

A források ellentmondásossága mellett igen nehéz kihámozni a politikai szándék irányát, de megfontolandó alternatívák felvázolása lehetséges. Miféle logika lehet abban a költségvetési manőverben, amely ahelyett, hogy 8 milliárddal kisebbre tervezne, betervezte az el nem költendő összeget és annak megtakarítását is? Az egyik feltételezés az lehet, hogy olyan kiadásokat akartak abból fedezni – háborús kártérítés a Szovjetunióknak, a Szekuritáté felszerelése stb. –, amit a nyilvánosság előtt nem szívesen vállaltak. A másik az, hogy ezen a címen akarták létbizonytalanságba taszítani az „osztályellenséget”, anélkül, hogy az a hivatalos politikában megjelenne. Ez utóbbira bőven találunk bizonyítékot. Nemcsak a kultuszminisztériumnak a papokkal szemben felállított nyilvánvalóan politikai célzatú szűrőjére gondolhatunk, de arra is, hogy a kommunista párt vezetői nyilatkozataikban, korábban több százezerre becsülték azon magyarok számát, akik reakciós magatartásuk miatt nem érdemlik meg a román állampolgárságot. Miután nemzetközi nyomásra mégiscsak biztosították az állampolgárságot az azt igénylők számára, más módon kellett ellehetetlenítésüket biztosítani. Nyilván nemcsak a magyarság közt volt osztályellenség, a kor politikai perei mutatják, a románság körében is folyt a tisztogatás, ha nem is az erdélyihez arányítható mértékben.

A mezőgazdaság „szocialista átalakítását” célzó pártpolitika újabb kihívást jelentett főleg a vidéki lelkészség számára. Az egyházi földeket nagy adókkal, beszolgáltatási kötelezettséggel terhelték, ugyanakkor a földről való lemondást visszautasították. A korábban napszámot vállaló réteg belépett az alakuló társulásokba, kollektív gazdaságokba, munkaerő, vetőmag híján a földek műveletlenül maradtak, ez pedig szabotázsnek minősült.⁶³ A helyzet tálcán kínálta a lehetőséget a vélt vagy valós sérelmek megbosszulására, lelkész és gyülekezet közötti bármilyen természetű konfliktus egyoldalú „elintézésére”, az egyház vagy a vallás iránt közömbös rétegek ellenszenv-megnyilvánulásaira, a sovinizmus kiélésére. Az új vezetőréteg pozíciójához méltó lakásigényeinek kielégítését célozta a lakásrekvirálás, amit sok faluban úgy értelmeztek, hogy a

⁶³ Adalék a „szabotőr” teljes kiszolgáltatottságához: A Nagyváradai Ügyvédi Kamara kinyilatkozta, hogy szabotázs-ügyben nem vállal védelmet. in. Nagyvárad Új Élet, 1947. január 29.

parókia is szabad préda. A határórség, a milícia, a városról kinevezett tanácsi vezetők visszaéléseiről, csóstól érkeztek panaszok a püspökségre.⁶⁴

A helyi vezetők nemegyszer az egyházi életbe is beleszóltak, betiltották háziüzentiszteletek, vallásórák, konfirmációi előkészítés tartását (Kisszántó, Batiz). Elképzelhető annak a sok-sok lelkésznek a helyzete, akit lelkészi hivatásában lépten-nyomon akadályoztak, akitől az államsegélyt megvonták, az egyházi földek művelésére saját eszközökkel nem rendelkezett, a presbitérium saját elviselhetetlen terheire hivatkozva, nem vállalta az egyházi földek megművelését, állandóan, személyes használati tárgyainak elrekvirálásával, börtönnel fenyegették és parókiájának valamelyik zugába száműzték, mivel a szebbik-jobbik részt kisajátította egy helyi hatalmasság. A vezetés kénytelen volt foglalkozni az égető kérdésekkel. Megpróbálták az ortodoxok felé tapogatózni. Megtudták, az ortodox egyház sincs sokkal jobb helyzetben. Hiába kérték, hogy hagyjanak meg 3–5 ha földet a törvényes adókedvezménnyel, a többit vegye át az állam, a kérvényt visszautasították. Nem maradt más hátra, mint megszervezni az egyházak „ökumenikus” fellépését a föld- és lakásügy rendezésére.

A püspök, végre a régóta kérelmezett útlevelet megkapta és eljárhatott a magyarországi egyházzal függőben lévő ügyekben. A magyarországi országos nyugdíjintézet visszabocsátotta a kerület tulajdonába a nagyváradi Kossuth Lajos utcai ingatlant, a barátкаи üdülővel kapcsolatban, a TtRE-től meghatalmazást kapott Soós István ker. ügyész részére, hogy a peres ügyben a legcélserűbben járjon el. A visszakövetelt irattárról azt az információt kapta, hogy azt egyelőre el kell rendezni, s majd aztán lehet szó annak jövőjéről. Ígéretet kapott arra is, hogy bibliát nagyobb mennyiségben ingyen küldhetnek az MRE, ha a behozatali engedélyt az NRE megszerzi.

⁶⁴ A pelbárthidai parókiát 1949-ben foglalta le a határórség, s csak 1952 augusztusában hagyták el. Börvelyben előbb propaganda hadjárat indult Peleskey Sándor lelkész-esperes ellen, hogy ellenezte a kollektívizálást. A felmentéssel zárult egyházi vizsgálat ellenére kitelepítették. Ezalatt 1952 februárjában, a kollektíva egyszerűen elfoglalta a lelkészi lakást. Kismajtényban egy Ionescu nevű román tanító foglalta el a prókiát, amikor az épp üresen állt a lelkész-változás miatt. Az új lelkész nem tudott beköltözni. Ugyanez történt Váradlesen. Milícia költözött a kiskolcsi parókiára. 1951-ben a nagybányai kántori lakást egy szekusfőhadnagy foglalta el. Fegyveres milicistával őriztette, nehogy az egyházi alkalmazott beköltözhessen. 1952-ben, a többségében románok lakta Szamosújlakon, ami akkor Égerhát leányegyháza volt (Szilágycsehi egyházmegye), a néptanács lebontatta a református parókiát és iskolát építettett helyébe. Sem a lelkész, sem a hívek nem mertek reklamálni akkor. Csak az 1956-os eseményeket követő, a korábbi visszaélések kivizsgálását ígérő rendelet nyomán, 1958 márciusában próbáltak tenni valamit. Arday elutasította, hogy a Vallásügyi Államtitkárság elé tárja az ügyet. Helyi megegyezést, vagy polgári pert javasolt.

A katolikusok kiközösítése

A román állam bizonyos vonatkozásokban példát mutatott ökumenizmusból. Minden egyházat felszólított, hogy a „liturgiális könyveikből töröljék azokat a részeket, melyek ellenkeznek a mai népi demokratikus rendszerrel”. Mit tehetett a vezetés? Miközben hangoztatta meggyőződését, hogy a református liturgia nem tartalmaz inkriminált részeket, utasította a főjegyzőt és az espereseket, hogy vizsgálják át az ágendát, és arról tegyenek jelentést a püspöki hivatalnak.⁶⁵

Míg a református egyház tovább egyensúlyozott az elsodrással fenyegető intézkedésáradaiba lerakott síkos kompromisszumköveken, a római katolikus egyház papjai és velük szolidáris hívei ellen frontális támadást indított a rezsim. Elsősorban Gyergyóban és Csíkban tartóztatták le, kínozták meg tömegesen a papokat és híveiket, majd katonai bíróságok súlyos börtönbüntetéseket róttak ki rájuk. Június 12-én tartották hosszú ideig utoljára viszonylag szabadon, a hagyományos csíksomlyói búcsút. Márton Áron megbeszélte a csíki papsággal az állam által követelt státútum kérdését, és kijelentette, hogy amennyiben hitével és az egyház érdekeivel ellentétet követel tőle az állam, abba soha bele nem egyezik. Hitvallásáról rövidesen személyesen is bizonytságot tehetett. Június 21-én indult Bukarestbe, de oda sosem érkezett meg. Hosszú ideig legközelebbi hozzátartozói sem tudtak róla semmit, sőt nyugati, Rómára hivatkozó információk nyomán elterjedt a hír, hogy belehalt a börtönben elszenvedett bántalmazásokba. Évtizedekkel később jutott a közvélemény tudomására, hogy a tövisi vasútállomásra utaztában az ismeretlen sofőr által vezetett kocsi „elomlott”, egy „véletlenül” szembejövő másik kocsi segítőkészen felvette és elvállalta, hogy elviszik a tövisi vasútállomásra. Útközben vált a püspök számára nyilvánvalóvá, a Szekuritáté csapdába csalta: nem az állomásra viszik, hanem börtönbe. A továbbiak ismeretesei: sok évi börtön, magánzárka, háziőrizet, érseki cím. Pár nappal később a jászvásári román püspöktársat is őrizetbe vette a Szekuritáté.

1949 júniusában az új pátriárka, Iustinian meghívott bizonyos egyházfőket, hogy Groza miniszterelnök előtt tisztelegjenek. Az NRE-be nem ment meghívó. Részt vettek az eseményeken Argay György magyar evangélikus, Friedrich Müller szász evangélikus püspökök, a beteget jelentő unitárius püspök helyett Simén Dániel, Moses Rosen főrabbi, Vasken, az örmény katolikusok vezetője,

⁶⁵ Az NRE 1949. február 22-én tartott esperesi értekezletének jkv.

Tihon, a lipován ortodoxok vezetője, Imelmed, a muzulmánok vezetője. A reformátusokat Vásárhelyi János képviselte, kíséretében volt Tőkés István is.

A meghívottakkal érzékeltették, hogy az együttműködés „megéri”. A pátriárka palotájában külön lakosztály állt rendelkezésükre. Mindegyik vezető saját kocsit, sofőrt kapott a bukaresti tartózkodás idejére. Ez természetesen megfigyelésüket is igen megkönnyítette.

Bukaresti értekezletükön Iustinian pátriárka irányítása mellett írásbeli „határozatot” fogalmaztak és nyújtottak át a hatalom képviselőinek. Köszönetet mondtak a kormánynak, hogy biztosította a vallásszabadságot, tudomásul vették „az oktatás laicizálását”, azt hogy az állam „magára vette a társadalmi megsegítés” gondját. Elhatárolták magukat a katolikus egyháztól: „Egyetlen kultusz tanúsít elégedetlenséget, mely a múltban a többi egyházzal és magával az állami szuverenitással szemben privilégiumot biztosított magának. Csupán ennek a kultusznak a reprezentánsa hiányzik ma közülünk, amiért úgy véljük, nem hibásak a kultuszhoz tartozó hívek”. Ezzel az ökuménikus „hűségnyilatkozattal”, melynek születésénél Iustinian pátriárka bábáskodott, a nem ortodox egyházak elfogadták a többségi egyház kezdeményező szerepét.

Másnap, 24-én fogadta az egyházfőket Groza miniszterelnök. Itt az üdvözlőbeszédet Vásárhelyi János mondta, aki a kommunista pártnak is kifejezetten megköszönte a nem létező vallásszabadságot. Az állam ezentúl nyíltan az ortodox egyházzal egyezkedett minden vallással kapcsolatos szándéka felől, s a velük kötött egyezségeket fogadtatták el a többi felekezettel is. Csak az anyagi támogatás tekintetében nem igyekeztek azonos mércével mérni. A határozattal a „történelmi egyházak ráütötték helyeslő pecsétjüket mindarra, amitől megfosztotta őket a népi demokrácia” – írja Tőkés István, aki Vásárhelyi munkatársaként részese volt az eseménynek. Ő szolgál érdekes háttérinformációkkal is. A szász püspökről köztudott volt, nem híve az új román hatalom egyházpolitikájának. Iustinian pátriárka tartott attól, hogy ellenkezésével esetleg megzavarhatja az „egyöntetű” fellépést, ezért üzent neki Tőkésnek, értesse meg vele: „Semmi értelme az ellenállásnak. Céltalan zavart jelentene csupán”. Müller kommentár nélkül fogadta az üzenetet, és aláírta a határozatot. Ami viszont még érdekesebb, hogy Tőkés István még a nyolcvanas évek végén sem tudja, hogy Márton Áron rajta kívül álló ok miatt nem lehetett jelen, bár elindult. Hogy szándéka az „értelmetlen ellenállás”, vagy a „céltalan zavarkeltés” lett volna, talán már sosem fogjuk megtudni. A katolikus püspökről szóló életrajzok nem említik, hogy kapott volna meghívót a bukaresti konferenciára Iustiniantól, bár az egyik életrajz úgy tudja, tárgyalni indult Bukarestbe.

Az időbeli egybeesés több mint elgondolkoztató. Talán épp azért kellett az értekezlet előtt letartóztatni, hogy a római katolikus vezetést elítélő nyilatkozatot akadálytalanul bele lehessen foglalni a szövegbe.⁶⁶

Közös nagyváradi–kolozsvári kísérlet a „vallásszabadság” kezelésére

A kollektivizálást előkészítő adóprés, a kíméletlen terménybeszolgáltatási kényszer, majd az erőszakos kolhozosítás nemcsak a lelkeseket tette próbára. Főleg Bihar és Arad megyében tüntetések, lázadások törtek ki mind a magyarok, mind a románok lakta falvakban. A hadsereg és a Szekuritáté egységei vérbefojtották a felkeléseket, sokakat a helyszínen kivégeztek, százakat hurcoltak börtönbe. A lázadó falvak közt olyan egészében reformátusok lakta helységek is voltak, mint a Bihar megyei Árpád és Siter, illetve az Arad megyei Ágya, ám az egyházi dokumentumok közt nyoma sincs a véres eseményeknek.

Miután a román állam elismerte a református egyház Statútumát,⁶⁷ alkalmasabbnak látszott a helyzet a sérelmes ügyek intézésére. A fennen hangoztatott vallásszabadság közepette ugyanis a gyűléseken egyre gyakrabban kellett foglalkozni a proklamált szabadság durva megsértésével. A két egyházkerület 1949 júliusában, Kolozsváron tartott közös esperesi értekezlete igyekezett számbavenni és orvosolni a bajokat. Kiderült, a nagyváradiak

⁶⁶ TI, 80–81. o., illetve RSZ, 1949. július 31.

⁶⁷ „Sz. 591. A RNK Nagy Nemzetgyűlésének Elnöksége, figyelembe véve a kultuszminiszter 14904/1949. sz. jelentését: tekintettel a RNK-ban lévő Református Egyház zsinati tanácsának 6998/1948 és 2248/1949. sz. a kultuszminisztériumban 41879/1948. november 5-i és 12023/1949. május 6-i sz. alatt iktatott felterjesztésére, tekintettel a vallásos kultuszok működését szabályozó 177/1948. sz. dekrétum 56. artikusának a rendelkezései, a RNK Alkotmánya 44. artikusának 2. pontja és a 45. artikus alapján, ELRENDELI:

1. art. A Román Népköztársaságban lévő Református Egyháznak a kultuszminisztériumban 12023/1949. május 6-i sz. alatt iktatott statútum jóváhagyatik.

2. art. A jóváhagyott statútum hiteles szövegét ezen kultuszminisztérium által láttamozott statútumnak az a két példánya képezi, melyek közül az egyik a kultuszminisztérium, a másik a Román Népköztársaságban lévő Református Egyház Állandó Zsinati Tanácsának őrzetében marad.

3. art. A kultuszminisztérium megbíztatik jelen dekrétum végrehajtásával.

Kelt Bukarestben 1949. június 1-jén. Aláírók: I.C. Parhon, Marin Fl. Ionescu, illetve Stanciu Stoian kultuszminiszter.”

(Tőkés István szerint ettől kezdve viselte az erdélyi egyházkerület a „kolozsvári”, a királyhágómelléki pedig a „nagyváradi” elnevezést, mert az egyházi javaslatot a kultuszminisztérium megváltoztatta. in. TI, 51.o. Az erdélyi kerület esetében feltehetően jogtalan a névváltoztatás, a partiumi részek esetében viszont lehetett hivatkozni a történelmi folytonosságra, hiszen 1939-ben őket „nagyváradi” (kálvini) püspökségként ismerte el a román állam.)

nemcsak hogy visszaélésektől szenvedtek, bizonyos országos intézkedésekről nem tudván, védekezési esélyeik is csökkentek.⁶⁸ A föld- és lakásproblémák számbavételével, képviselétével a kultuszminisztériumba irányított háromtagú küldöttséget bízták meg (Martonossy György, Tőkés István, Soós István.). Soós felvetette a hívek számbavételének kérdését. A kultusztörvény azt elrendelte de mind az állam, mind az egyház kényes kérdésként kezelte. Az állam tudatában volt annak, hogy a hivatalos népszámlálások a Trianon utáni Romániában, különösen vallási és etnikai szempontból, sosem voltak megbízhatóak. Ha netán egy, az egyház által végzett számlálás a hivatalostól számottevően eltérő eredményt hoz, és erre politikai ráhatás hiányában volt is esély, az több szempontból is kínos helyzetbe hozhatja Romániát. Ugyanakkor kacérkodott is a gondolattal, hogy amennyiben az új politikai helyzetben az emberek nem mernek nyíltan színt vallani, hátha igen csekély lélekszámot jelenthet az egyház, s ebből kifolyólag igényei is megcsappannak. Az egyházon belül mindig is volt egy törekvés, különösen az ún. kis és szegény gyülekezetek részéről, hogy a valóságosnál kevesebb lélekszámot jelentsenek, a központi kivetések csökkentése érdekében. A kerületnek, úgyis mint a gyülekezetek összeségét, úgyis mint a református vallást a világ felé képviselő fórumnak érdeke volt, hogy minél több hívőt tudjon maga mögött. Hogy a két érdek egymásnak feszülése milyen eredményt hozna, lehetetlen volt előre megjósolni. És akkor még nem beszéltünk az egyre élénkebben jelentkező szorongásról, minden egyházi akció kapcsán, hogy szabad-e egy lépést is tenni állami engedély nélkül. Az esperesi értekezlet úgy döntött, hogy engedélyt nem kér, csak ott és akkor, ha arra a hatóságok felszólítják. Ott ahol már elvégezték az összeírást, nem kell jelenteni, csak ha a hatóság kifejezetten kéri. Oláh Sándor nagybányai esperes javasolta Misztótfalusi Kiss Miklós háromezredik születési évfordulójának megünneplését. A következő évben rendezendő ünnepségek tartását az értekezlet egyértelműen támogatta.⁶⁹

Az október 26-i esperesi értekezlet egyetlen figyelemreméltó eseménye Soós István bejelentése volt, miszerint a kultuszminisztérium kegyeskedett

⁶⁸ Ilyen volt Tőkés István előadó-tanácsos közleménye, hogy a lakásrekvirálás ügyében a kultuszminiszter körlevelet adott ki, „mely szerint addig egyetlen lelkészi lakást se vegyenek el, amíg őt meg nem kérdezik. Különben a lelkészi lakásból egy imaterem, egy iroda, a lelkész tanulószobája és a családtagok száma szerint a lelkészcsaládot megillető lakrész minden rekvirálástól mentes”.

⁶⁹ A KoRE és az NRE 1949. július 16-án (szombaton), Kolozsváron tartott közös esperesi értekezletének jkv.

hozzájárulni az államnak még át nem adott egyházi földek átadásához. Sőt, ha már aratás előtt sikerült megszabadulni tőlük, adót sem kell fizetni utánuk. Az esperesi értekezlet vonatkozó határozata, hogy mivel az egyházi szükségletekre fenntartott földek termését az utolsó szemig be kellett szolgáltatni, az úrvacsorai kenyér biztosításához kérjenek lisztkiutalást a minisztériumtól, akár akasztófahumorként is felfogható.

Letartóztatások, közgyűlés, zsinati tanács

1949. november 3-án letartóztatták az ország „demokratikus átalakulásának” sok magyar élharcosát: Csögör Lajos, Balog Edgár korábbi egyetemi rektorokat, Kurkó Gyárfás MNSZ-vezért, Szász Pált, Korparich Edét, Méliusz Józsefet, akik a politikai és művelődési élet váltakozó magasleseiről vigyázták a „megújulás” töretlenségét. Ügyüket igyekeztek a magyarországi Rajk-perhez kapcsolni. Leghamarabb Balogh Edgár szabadult (1951), legkésőbb Kurkó Gyárfás. A hónap végén Kolozsvárt tartott MNSZ „aktíva-értekezleten” elhangzottak, sejtetik a letartóztatottak elleni vádak. Levonták a Rajk-per tanulságait, elhatározták, fokozzák az „éberségüket”, hogy kiirtsák „az osztály-ellenséget szolgáló polgári nacionalizmus utolsó maradványait”.

December 1-jén teljesen felszámolták a görög katolikus egyház maradékát is, tulajdona vagy az államé, vagy az ortodox egyházé lett.

A hónap folyamán indult és erősödött haláláig Sztálin hivatalos kultusza.

A fenti események, hol érintőlegesen, hol konkrétan is belefolytak az NRE decemberi kerületi közgyűlésének, illetve a másnap, december 15-én Kolozsváron tartott zsinati tanácsülés menetébe.

A közgyűlésen az új főgondnok megnyitóbeszéde, egy tárgyi tévedés (a statútumot elfogadó zsinatot egy évvel későbbre datálta) mellett, néhány ellentmondásosságában figyelemreméltó megállapítást tett. Háláját és köszönetét fejezte ki az állami vezetésnek, „azért a magasabb célokat mindig szem előtt tartott magasabb felfogásáért, mellyel mindannyian felkarolták Egyházunk ügyét és lehetővé tették Egyházunk fenntartását, szabad vallási gyakorlatunkat”. Beszéde végén a Statútum végrehajtási utasítása kapcsán ugyanakkor elismerte, az egyházi élet amúgy is nehéz, és nem hagyhatta szó nélkül, „azt a bizonyos lelki ingadozást, amely egyes lelkészi körökben észlelhető (...) egyházi értelemben a büntudat és a bűnbeismerés (...) tudományos értelemben az autopszichoanalízis nem kielégítő volta vagy hiánya vezet a lelki ingadozáshoz”. Majd azt tanácsolta: „Legyen a mai nehéz helyzetünkben a pszichoanalízis főirányelve: a tévelygés, az úttalanságnak, öntudatosítása és felszínrehozása,”

az a gyógyír, amely meghozza a várvavárt egységet és lelki kibontakozást". Sőt, zárómondatában a hívek „világi nehézségeire” is utal, melyben a lelkésznek szükséges részt vállalni. A vallásszabadságot, valamint a magasröptű állami gondoskodást összefüggésbe hozni az egyház lelkészeinek és híveinek nehéz helyzetével, még egy „autopsichoanalízis” erejéig sem tartotta kívánatosnak.

A gondnok és a közgyűlés megemlékezett a kerület két meghatározó egyéniségének elhunytáról. Nemes Elemér végre – post mortem – megkapta azt a méltatást, elismerést, amire életében hiába vágyott, és hiába akart kiprovokálni. Thúry Kálmánról – akit épp Nemes befektítési akciója akadályozott meg további munkájában – mindenki tudta, mi mindent köszönhet neki az egyház.

Méltatása egy levelecske volt csak, a kortársak emlékezetében neki kiosztott babérkoszorún. Viszont épp a Nemes halálával megürült esperesi tisztt betöltése jelezte, mit is ért vallásszabadságon a román kormány. Nits István újkisodai lelkészt választották esperesnek, ám az állam csak ideiglenesen, egy évre volt hajlandó elismerni. (Mint hogy magát kommunista párttagnak vallotta egy későbbi levelében, az el nem ismerés oka politikán kívüli lehetett. Feltehetően a közigazgatás 1950 szeptemberében nyilvánosságra hozott átszervezése volt az ideiglenesség oka. Az egyháznak alkalmazkodnia kellett saját közigazgatásában a tartomány- és rajonhatárokhoz.)

Érdekesség, hogy az állami vezetőkhez intézett dísztáviratok után Péter Jánosnak, a TtRE új püspökének is küldtek egy rövid köszöntést Debrecenbe, december 15-i beiktatása alkalmából.

A közgyűlés legfontosabb ügye az Igazgatótanács létrehozása volt, a Statútum rendelkezései értelmében. A szabályrendelet szerint az Igazgatótanács negyedévenként ülésezik, de szükség esetén soron kívül is. Hatásköre a közgyűlések közti időszakban kiterjed a kerület képviselőire és kormányzására, de felelősséggel tartozik a közgyűlésnek. A közgyűlés a szabályzatot elfogadta, és megválasztotta a hiányzó tagokat és póttagokat.

A közgyűlés tudomásul vette, hogy a Nagyvárad, Kossuth utcai ingatlant, formálisan államosították, s októberben átvette a néptanács. A szintén egyházi háttérű árvaházat is hatáskörébe vonta a néptanács, a benne dolgozó diakonisszákkal együtt.

Arday ezúttal részletesebben beszámolt januári magyarországi útjáról. A nagyváradi ingatlannal kapcsolatos megbeszélésnek sok jelentősége nem volt, mert azt már amúgy is államosították. Tétje csak a barátkai üdülőnek lehetett. Ezzel kapcsolatban ez áll a jegyzőkönyvben a 11. sz. alatt: „Debrecenben

tárgyalást folytatott az egyházkerület tulajdonát képező és jelenleg per alatt álló barátkai ingatlan ügyében, melyet az eladó örökösei visszapereltek és vissza is vettek. A TtRE felhatalmazást adott a per folytatására és hozzájárult, hogy a per kedvező kimenetele esetén ez az ingatlan az NRE tulajdona legyen anélkül, hogy a TtRE bárminemű követelést támasztana egyházkerületünkkel szemben”.

Figyelmet érdemelnek a közgyűlésnek a lelkészértekezletek munkájával kapcsolatos állásfoglalásai. Talán ezekben tettenérhető a Vásárhelyi emlegette „lelki egyház” irányába való elmozdulás, bár a célok, szándékok és módszerek épp oly ködösek, mint Vásárhelyi zsinati kijelentései. Örömmel vették tudomásul, hogy a kerületi lelkészértekező elrendelte egyházmegyénként, lehetőleg kétnapos „csendesnapok” tartását, ahol a teljes programot töltsék ki az ige tanulmányozása és a róla szóló bizonyágtétel. Szintén az említett irányba tapogatózott Nagy Zoltán missziói előadó 27 pontos kérdőíve, amely bizonyos megfogalmazásaiban kiváltotta a közgyűlés megütközését, sőt elutasítását. Az egész akció lebonyolítására kevés idő volt, ennek ellenére a gyülekezetek 80%-v válaszolt. Vallásórára 14 .587 gyermek járt, az iskolakötelesek 30%-a „természetes vagy mesterséges” akadályok miatt kimaradt. Vasárnapi iskola 59 gyülekezetben volt. Hétköznapi istentiszteletet 21 templomban tartottak, énekkar 27 helyen működött. Majdnem minden lelkész olvasta naponta a bibliát, 52 lelkész rendszeres áhítatot tartott a családjával. A válaszok szerint 42 gyülekezet megtérőben volt, 10 hanyatlóban. 50 lelkész meg tudta állapítani, hogy a kerületben Jézusnak 896 aktív követője volt, a többség viszont azt válaszolta, az aktív követőket nem lehet megállapítani, (az előadó szerint ezek feleltek helyesen). A közgyűlés többek között felhívta a figyelmet a vasárnapi iskola jelentőségére, a rendszeres, tanterv alapján történő katekizálásra. A belmissziós jelentőitvet kritikával illette a közgyűlés, egyes kérdései „félreértésre, félremagyarázásra, sőt megütközésre adhatnak alkalmat és nem állottak mindenben hitvallásos alapon”. Elhatározzák, hogy bármilyen kérdőitvet az elkövetkezőkben csakis az elnökség jóváhagyásával lehet kibocsátani. A szórványmissziós tevékenységért dicséretet kapott Resica, valamint Müller Béla újmósnicai lelkész, aki 8 éve saját fogatán kereste fel a híveket. A közgyűlés talán egyetlen igazán öröme okot adó eseménye, hogy a már korábban kapott engedély nyomán, megindulhatott 10 000 kis énekeskönyv, és ugyanannyi Heidelbergi Káté kinyomtatásának megszervezése.⁷⁰

⁷⁰ Az NRE 1949. december 14-én tartott közgyűlésének jkv.

Másnap tartották az állandó zsinati tanács ülést Kolozsváron, a püspöki hivatalban. A gyűlés meglepetéssel indult. Vásárhelyi János napirend előtti felszólalásában közölte, hogy Manu kultuszminisztériumi államtitkár telefonon megkereste. Tudatta vele, hogy „egyes egyházfők érdeklődtek a kultuszminisztériumnál, küldhetnek-e üdvözlő táviratot Sztálin generalisszimus 70. születésnapja tiszteletére? Közölte továbbá az államtitkár, hogy a minisztérium helyesléssel fogadta az érdeklődést és a táviratok továbbítását készséggel vállalja. Amennyiben az országos református egyház képviseletében ilyen táviratot küldenek, terjesszék fel a minisztériumhoz...” A zsinati állandó tanács természetesen nem térhet ki a parancssal felérő „jóindulatú figyelmeztetés” elől.⁷¹ Hogy társadalmi magatartásformaként mennyire volt „természetes”, korhű a jelenség, nehéz eldönteni. Még Magyarország német megszállása alatt sem intéztek Hitlerhez sem hasonló, sem szerényebb hangú táviratot a később fasizmussal vádolt magyar egyházfők. Szintén dísztávirattal köszöntötték Petru Groza miniszterelnököt, Stanciu Stoian kultuszminisztert, Takács Lajos nemzetiségügyi minisztert és Péter Jánost, a TtRE új püspökét. A gyűlés tényleges munkája a Statútumot elismerő dekrétum felolvasásával kezdődött, majd a végrehajtási utasítás értelmében elrendelték a választásokat minden szinten. (Egyházmegyei szinten a nagyváradi kerületben csak a választási ciklus lejárta után.) Kimondták, hogy a megválasztott tisztségviselők mandátuma 1950. január 1-jétől érvényes. A nagyváradiak javaslatára foglalkoztak a hadifogságból visszatért segédlelkészek helyzetével. Tekintettel a tömeges nyugdíjazásokra, elhatározták, hogy a lelkeszi képzéssel rendelkezők, amennyiben egy vagy több évet töltöttek hadifogságban, az ott eltöltött idő, a segédlelkészi gyakorlat kötelező két évéből egyiket beszámít.⁷²

⁷¹ A román nyelvű távirat magyar fordítása: „A Román Népköztársaságban lévő Református egyház Állandó Zsinati Tanácsának ünnepélyes megemlékezése és határozata alapján, gyülekezeteink és intézményeink nevében elismerésünk és mély csodálatunk köszöntését küldjük. Isten áldását kérjük Excellenciád életére és munkájára, melyet tündöklő bölcsességgel állít a népek békéjének és testvériségének szolgálatába. E dicső munka felé fordítjuk tekintetünket, melynek nyomán megszűnik az ember ember általi kizsákmányolása és minden nép élvezheti termelő munkájának gyümölcseit, a boldog békét és a haladó szellemű életet. Zsinatunk határtalan elismeréssel adózik, azért a nagy megvalósításáért, hogy egyházunk a felszabadulás első pillanatától hagyományainak megfelelően dolgozhatott és dolgozhat a néppel békéjéért és haladásáért, a dolgozók javára. A Romániai Református Egyház Állandó Zsinati Tanácsa nevében: Vásárhelyi János püspök, Arday Aladár szuperintendens, Martonossy György kolozsvári főgondnok, Balogh Jenő nagyváradi főgondnok.” (Megjegyzendő, hogy Balogh Ernő borosjenői orvost, főgondnokot következetesen „Jenőként” emlegeti a jegyzőkönyv.)

⁷² Az RRE Állandó Zsinati Tanácsának Kolozsvárt, 1949. december 15-én tartott ülésének jkv.

„Demokratikus” érzelmű vezetést az egyházba!

A végrehajtási utasításnak megfelelően 1950. március 25-én megkezdődtek a Statútum szerinti tisztújító választások. Az állam által elismert egyházi törvény végcélja ekkor vált teljesen nyilvánvalóvá: olyan egyházi vezetés biztosítása, amely garantálja az uralkodó politikai irány jelenlétét az egyházi életben. Az MNSZ Központi Vezetősége március 11-én körlevelet bocsátott ki tagságához. A körlevél a Végrehajtási utasítás nyomán ismertette a református és unitárius egyházban kiírt választások menetét, és felszólította tagságát az aktív részvételre. „Mindezen választással kapcsolatban utasítunk, hogy legyetek éberek, hogy a múlt rendszer levitézlett vezetői, kizsákmányolói és ellenséges elemek ne kerülhesenek be az egyházi vezetőségbe, ellenben falun közép- és szegényparasztok, városban a népi demokratikus rendszerünkön hű kisemberek és haladó értelmiségiek vegyék kezükbe a vezetést; úgyszintén egyházmegyei és kerületi képviselőket, espereseket és főgondnokokat is csak a dolgozó népünk soraiból (dolgozó földművesség – városi kisemberek – haladó értelmiség), valamint demokratikus gondolkozású, dolgozó népünkhöz hű papokat válasszanak meg.(...) Minden választásokat illetően fenti utasításaink szerint járjatok el, azonban nehogy az egyes egyházak belügyeibe közvetlenül beavatkozzatok. A körlevélben foglalt munkák elvégzéséért a végrehajtóbizottság teljes egészében felelős, az irányítást illetően pedig azon testvérünk felelős, aki Országos Központunknál 1950. január 13-án tartott értekezletünkön részt vett.”⁷³

Ezzel a kettős biztosítással – választások a baloldali irányultságú MNSZ-tagok ellenőrzése mellett, a megválasztottak csak állami jóváhagyással tölthetik be tisztségüket – a református egyház teljesen a hatalom eszközévé vált. A továbbiakban egyfajta álszakszervezetként működött, amelyben látszólag a tagok érdekvédelme a cél, de valójában a „kizsákmányolók” érdekeit védi a „kizsákmányoltak” rovására. Ebben a feje tetejére állított értékrendben az egyház ahelyett, hogy védené lelkészeit, maga jelenti fel őket, ahelyett, hogy a lelkész és gyülekezet közti szolidaritást elősegítené, igyekszik szétzúzni azt, adott esetben a karhatalom igénybevételével is. Az egyház hagyományos funkcióit – a lelki élet, a kegyesség gyámolítása, a közösségi élet kibontakoztatása, a keresztyén értékek megismertetése az ifjúsággal, a művelődési életben való aktív részvétel, illetve kisebbségi egyházként a sajátosan nemzeti és nyelvi önvédelem –, a külsőséges, liturgikus cselekmények (templomi

⁷³ Vincze Gábor: Illúziók és csalódások. (A továbbiakban VGICS.) 317–318. o.

istentisztelet, temetés, esketés, keresztelezés) végzésére korlátozta. Üldözte mind a kegyességi, mind a politikai „másságot”, a hatalom elvárásainak elébemenve, ugyanakkor viszonylag elnéző és megbocsátó magatartást tanúsított az erkölcsileg kompromittált lelkészei, világi vezetői iránt.

Hogyan történhetett meg az elképzelhetetlen? (Exkurzus)

Természetesként vetődik fel a kérdés, és a korszak kutatói, sőt a még élő, emlékező szereplői-koronatanúi is felteszik a kérdést: hogyan történhetett meg mindaz, ami megtörtént? És miért éppen a protestáns egyházakkal történt? (Az ortodox egyházat, mint kivételezett nemzeti egyházat, mint a cezaropapizmus szellemi örökösét, ezúttal nem lehet figyelembe venni.). Ha Jaques Ellul megállapítását a keresztyénség történelmi magatartásáról,⁷⁴ érvelésének történeti meggyőzőereje okán elfogadhatónak tartjuk, mivel magyarázható az erdélyi katolicizmus, sőt bizonyos fokig a román nemzetiségű görög katolicizmus ellenállása? Hogyan mondhatott le olyan könnyen a református egyház a szabadságról, autonómiáról, a tényleges testületi döntéshozatalról, miközben a református öntudat szerves része az emberi szabadság védelmezése (lásd az egyik kedvenc református jelszót, Pál apostol nyomán: „A keresztyén embernek mindent szabad, de nem minden használ”), az autonómia egyéni és közösségi igénye és gyakorlása, a közösségi döntések favorizálása az egyszemélyi döntésekkel szemben?

Az egyik ok az lehetett, hogy a magyarországi református egyház – nyugati testvéregyházaitól eltérően – ténylegesen sosem volt zsinatpresbiteri egyház. A fennen hangoztatott elvek és az egyházszociológiai tények közt mindig is alig áthidalható szakadék tátongott. A kléruson és egy szűk értelmiségi-birtokos rétegen kívül, tömegei valójában nem kaptak betekintést az egyházi élet ügyeibe semmilyen szinten. Beesőzést még kevésbé. Az egyház szellemi-politikai arculatát szinte kizárólag lelkészjellegű tagjai határozták meg.

A másik ok az lehetett (Tőkés István szerint), hogy a háború után két homlokegyenest ellentétes nézet uralkodott a lelkészi karban. A „tradicionalisták” szerint a keresztyén hit és a marxizmus kizárja egymást. A

⁷⁴ A francia „marxista keresztyénekről” szólva megállapította, „elmulasztották felismerni, hogy egyszerűen csak ahhoz a jólismert keresztyén habitushoz igazodtak, amely mindig azt nézte, hogy miképpen lehetséges a keresztyénséget hozzáigazítani a domináns intellektuális és szociológiai trendhez”. in. Jaques Ellul: Jesus and Marx, 14. o. Bogárdi Szabó István: Egyházvezetés és teológia a MRE-ban 1948–1989 között, (62. o.) nyomán.

keresztélyenség eltűrheti ugyan a marxizmust, mint szükséges rosszat, de el nem fogadhatja. Valójában el kellene ítélnie, ahogy Németországban sokan elítélték a fasizmust, de nem teheti. Marad tehát a hallgatás, az elhallgatás, a térdhajtás, de minden lelkesedés nélkül. Tókécs István szerint a romániai református egyház többsége ezt az álláspontot képviselte. Ide sorolta Vásárhelyi püspököt is, aki mint korábban idéztük, azzal az erdélyi közvéleményben elterjedt nézettel kapcsolatban, hogy az igazi keresztény magatartást a katolikus Márton Áron képviseli, azzal védekezett: ő mögötte nem áll Róma. (Érdekes, hogy Tókécs István nem veszi észre, vagy nem akarja észrevenni érvelésének hiányosságát. A hitleri Németországban sem jelentett kisebb kockázatot a tiltakozás, mint a kommunista Romániában. Hiába állt Márton Áron mögött Róma, mégis elítélték. Megfogalmazásaiból nyilvánvaló elfogultság árad Vásárhelyi iránt. Azt állítani róla, hogy nem lelkesedett, csak térdet hajtott, miután számtalanszor szem- és fültanúja lehetett a püspök rendszert magasztaló, annak képviselőit ajnározó, más felekezetek vezetőit is túllícitáló megnyilatkozásainak, megfelelehetett a valóságnak, de felmentésként értelmezni kevés).

A másik kisebb, de annál dinamikusabb csoport, az egyházat világnézetek fölötti képződményként fogta fel, amely befogadhatja mind az „idealistákat”, mind a „materialistákat”. Az egyház korábbi, a szocializmustól elzárkózó magatartását elhibázottnak tartották. Szerintük a szocialista állam ténykedése minden területen a társadalmi igazságosságot szolgálja, az egyháznak erkölcsi kötelessége támogatni azt. Ezen lelkészek közül sokan beléptek a pártba, míg maga a párt nem zárta ki őket. A két tábor többnyire magánbeszélgetésben feszült egymásnak, a hivatalos egyházi sajtóban nem folyt nyílt vita a kérdésről. (Valószínű, az igen éber cenzúra meg sem engedte volna.) Feltehetően a kérdés tisztázatlansága is hozzájárult az egyház identitásának feladásához.⁷⁵ Az NRE lelkészeinek a negyvenes-ötvenes években a püspökséggel folytatott levelezése igazolja a Tókécs István szerinti két csoport létezését. A vezető tisztségekben lévők közül a tradicionalisták közé sorolhatók Csernák Béla, Peleskey Sándor, Debreczeni István, Oláh Sándor, sőt Arday Aladár is, a „marxista keresztények” közé több kevesebb bizonyossággal Nemes Elemér, Búthi Sándor, Szabylár Kornél,⁷⁶ Nits István, Papp László.

⁷⁵ TI, 84–85. o.

⁷⁶ Szabylár, személyi dossziéjában levő „Önéletrajza” szerint, 1945. május 22-én belépett a Román Kommunista Pártba. 1946-48-ban az MNSZ országgyűlési képviselője, 1948-49-ben politikai nevelőként dolgozik az RMP-ben, aminek a verifikálások után is tagja marad. Búthi, Papp, Nemes személyi dossziéi nincsenek a KIRE levéltárában.

A feltett kérdésre adható válaszok keresésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni a személyes emberi értékek súlyát. Minden egyéb – teológiai, politikai, történelmi, szociológiai, pszichológiai – megfontoláson túl a döntő kérdésekben a jellem, az erkölcsi erő vagy gyengeség, a bátorság vagy gyávaság, a nyíltság vagy képmutatás vállalása mondták ki a végső szót. A tények ismeretében, az egyébirányú magyarázat hiányosságainak ismeretében, ez egyértelműen leszögezhető, bármennyire tudománytalanul hangzik.

Ami ezen túl, az egyház lényegéből fakadó dolog történt a romániai református egyházban, az az Isten kegyelmébe kapaszkodó emberi kétségbeesés bűvészmutatványa. A „bűvészek” – egyháziak és világiak – a politikai és egyházi hatalom által felállított képletes kerítésekben átmászva, vagy alatta átbújva, vagy kikerülve azt, a szocialistának nevezett rendszer vizesárcái, sőt „Duna-csatornáit” fölött kötélrancosként egyensúlyozva megpróbálták a lehetetlent: az egyház tényleges funkcióit tovább éltetni a hivatalos egyház szándékai ellenében. A hivatalos egyház fokozatosan hasonult ahhoz a totalitárius képződményhez, amellyel szimbiozist alkotott. Nem tudta, vagy nem akarta felismerni annak antihumánus, ennél fogva evangéliumellenes jellegét, amit a korszak egyik divatos szakértője, Hannah Arendt így fogalmazott meg: „A totalitárius pokol csak azt bizonyítja, hogy az embernek nagyobb hatalma van, mint valaha is gondolni merete volna, és hogy megvalósíthatja pokoli fantáziáit, miközben nem szakad le az ég, és nem nyílik meg a föld”.⁷⁷ Ez az „Égre” hivatalból hivatkozó struktúrában tragikomikusabb, mint a rendszer egészében. A rendszert tudathasadásos mechanizmusok működtették, tudathasadásos magatartásformák jelentették a követendő „pozitív” modellt. Ezeknek a mechanizmusoknak és magatartásformáknak a hosszú távú tarthatatlansága, a kiábrándulás gazdasági, politikai, morális vetületei vezettek minden bizonnyal történelmi csődjéhez és kudarcához is.

Békekonferenciák, békepapok – felekezetre való tekintet nélkül

A hatalom természetesen nem törődött bele, hogy a római katolikus egyház nem engedelmeskedett a magas politikai akaratnak. A Márton Áron példáját követőket sorban tartóztatták le és ítélték el, miközben lázasan kutattak „demokratikus” gondolkozású plébánosok után, akik esetleg hajlandók képviselni az állami akaratot. A meggyőzés a kollektivizálás kapcsán is

⁷⁷ Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei. Bogárdi Szabó István i.m. 9. o. nyomán.

tapasztalható módszerekkel történt, lehetett választani békepapság plusz államsegély, illetve a börtön között. A kultusztörvény által el nem ismert sajátos erdélyi intézményt, a Katolikus Státust próbálták felhasználni a Rómától független vonal kiépítésére. 1950 áprilisában Marosvásárhelyen mintegy 120 plébános részvételével katolikus papi békekonferenciát szerveztek. Majd a következő évben (március 15-én) sikerült összehívatni az Erdélyi Katolikus Státust Kolozsváron, s jóváhagyni a működési szabályzatot. Ezzel az állam azt hihette, elérte, amit akart: kapott egy olyan dokumentumot, amelynek alapján a többi felekezethez hasonlóan beleszólhat a római katolikus egyház belső életébe is. Azonban tapasztalnia kellett – a gyulafehérvári püspök elítélése után is – a sorozatos újabb letartóztatások és perek ellenére is, a katolikus papság alig negyede fogadta el az Adorján Károly vezette állambarát vonalat.

A református egyház viszonylatában a hatalom egyre közvetlenebbül szólt bele az egyház személyi és belső ügyeibe.⁷⁸ 1950 tavaszán bukkant felszínre a naptárbotrány. Minden előzmény nélkül letartóztatták Tőkés István kolozsvári előadó-tanácsost, és Kakassy Endrét, a kolozsvári kerületi iratterjesztés vezetőjét. Minthogy a naptár a nagyváradiakkal közösen készült, esperesi értekezleten foglalkoztak a kérdéssel és Soós István ügyész járt Bukarestben a miniszternél a megoldás érdekében. Az ügy háttérében a kolozsvári Szekuritáté állt: azzal a véleményezéssel küldték fel Bukarestbe a naptárt, hogy abban fasiszta szimbólumok vannak. Régi népi motívumokat véltek horogkereszteknek. A tisztázás nyomán a miniszter felszabadította a letiltást, azonban Szócs Endre, későbbi teológiai professzor, akkoriban a kultuszminisztérium felügyelője tudatta, hogy újabb kifogás merült fel a Szekuritáté részéről. Ki kell venni Ecsedi Aladár Harangoznak című versét. Az esperesi értekezlet felhatalmazta a szerkesztőbizottság nagyváradi tagjait, hogy igazítsák a naptár anyagát a hatóságok elvárásaihoz.

Az országos kampány részeként a nagyváradiak is felszólítást kaptak a lelkesi békekonferencia megtartására. A kolozsváriaktól kértek tanácsot, akik már korábban rendeztek ilyeneket, különböző központokban. A testvérkerület felajánlotta saját előadóit az alkalomra. Legfőbb gondnak tűnt a lakás és az ellátás, minthogy az iskolák államosítása után a kerület kollégiumokkal nem rendelkezett. Első fokon a gyülekezetekre terheltek a kiadásokat és a nagyváradi egyházközségekre a szállások biztosítását, családoknál. Később nyilvánvalóvá

⁷⁸ Tőkés István idézett művében úgy véli, hogy Vásárhelyi János életében, a püspök tekintélyének, erkölcsi autoritásának köszönhetően az állam nem avatkozott be közvetlenül a református egyház dolgaiba. A levéltári dokumentumok mást mutatnak.

vált, hogy az ügynek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított a hatalom, mint azt a kerület vezetése feltételezte. Az MNSZ a Nagyvárad közeli Püspökfürdőn, a kor viszonyaihoz képest luxus körülmények közt szervezte meg a gyűlést, és a kiadásokat 100 000 lejrel támogatta. Ugyanennyivel járult hozzá a kultuszminisztérium is. Kolozsvár Nagy József teológiai tanárt, László Dezső esperest és László Ferenc egyetemi tanárt küldte ki előadónak. Arra is vigyáztak, hogy a románul nem tudó Arday románra fordított beszédét az államnyelvet jól ismerő Balogh Ernő főgondnok olvassa fel. A konferencián megjelent Takács Lajos nemzetiségi miniszter, aki beszédében többek közt kihangsúlyozta, hogy az egyházi tisztújítást minden szinten végre kell hajtani. (Lásd a jelzett MNSZ körlevelet.) A nagyváradiak úgy gondolták: 1952-ben járnak le a mandátumok. A megfelelő időben megszervezik majd a választásokat. Takács azonban később visszatért az ügyre, mire a június 8-i esperesi értekezlet sürgősen elrendelte, minden kerületi tisztviselő mondjon le egy héten belül, és intézkedjenek a választások kiírásáról. Természetesen a tisztikar tovább végzi munkáját az új képviselők beiktatásáig.

Takácsnak más jellegű elvárásai is voltak. Javasolta az egyházkerületnek: vegyék fel a kerületi tanácsosok közé Búthi Sándor árpádi lelkészt, mivel hogy politikai vonalon az eddigieknél eredményesebben tudja képviselni a kerületet. Konkrét megoldást kínált: Sarkadi Pál számvevő cseréljen állást Búthival, a kerület érdekeinek ez felelne meg leginkább. De az is megoldás lehet, hogy kreáljanak egy főszámvevői állást, amit a minisztériumi felügyelők amúgy is szükségesnek tartottak: azt a már tanácsosként inkadrált Benedek Imrével töltsék be, s az ő helyére kerüljön Búthi.

Hogy a hatalom elvárásainak nem volt könnyű eleget tenni, kiviláglik a főjegyző leveléből, amellyel megmagyarázta, miért fogalmazta át a vonatkozó igazgatótanácsai határozatot. Ezek szerint a Sarkadival való cserét teljesen elejtették, egy új bizalmi állás kreálását kérték, s arra konkrétan Búthi kinevezését. Benedekkel ugyanis nem menne simán az ügy, mögötte áll a szakszervezet. (Az ortodox lelkészek szakszervezetéről van szó, amelybe beléptek a nagyváradi református lelkészek is, s abban Benedek, az egykori katolikus pap volt a kultúrfelelős.) Vele (Benedekkel) ezt senki meg nem beszélte. A minisztérium, úgy tűnik hajlandó a többletköltség viselésére, feltehetően azért is küldtek több pénzt, mint egy évvel korábban.⁷⁹ Kinevezése

⁷⁹ Debreczeni István levele a Püspöki Hivatalhoz, kelt 1950. június 23-án.

fontos lehetett a hatalomnak. Októberben Búthi már tanácsosként Debreczenivel együtt tárgyalt Kolozsváron a Református Szemle ügyében, s bár Vásárhelyinek nem volt ínyére a közösködés, megegyeztek abban, hogy minden harmadik számot a nagyváradiak szerkesztenek.

Anyakönyvek beszolgáltatása, kísérletek, sérelmek orvoslására

Meglepetésként érte mind az egyházközségeket, mind a püspökséget, hogy mielőtt még nyilvánosságra hoztak volna egy rendeletet, ráhivatkozva a helyi szervek intézkedtek is. A 153/1950. július 11-i dekrétumról van szó. Július 6-án a kerület számos parókiáján, (de más felekezetek lelkészi hivatalaiban is) megjelentek a hatalom helyi szerveinek képviselői és az említett, általuk sem felmutatott dekrétumra hivatkozva, kérték az egyházi anyakönyvek azonnali átadását. Legtöbb helyen a központból remélték utasítást, de mivel a püspökséget sem informálták, a minisztériumtól kért Arday felvilágosítást. A hatóságok ugyanis nem egységesen jártak el. Nagy Zoltán erdőhegy-kisjenői esperest például felhívták a néptanácsra, alaposan megvárakoztatták, majd az elnök és egy rendőr kíséretében szekéren visszamentek a parókiára. Az esperes kérésére az elnök felmutatta a meghatalmazást, amiben az állt, hogy július 6-án reggel hajtsa végre az államelnökség és a belügyminisztérium ilyen és ilyen számú rendeletét. A dekrétumot magát nem tudta felmutatni, de egyébként sem köteles arról nyilatkozni. Miután az esperes átadta a kért anyakönyveket, az elnök minden más könyvet is átvizsgált, hátha a lelkész nem adott át mindent. Majd visszamentek a néptanácshoz és ott készítettek jegyzőkönyvet az átadott iratokról.⁸⁰ Az egyházak viszonyulására, lehetőségeik különbözőségére jellemző Tarnóczy Lajos aradi lelkész beszámolója:⁸¹ miután a püspökséggel nem tudott a kiküldöttek szabta szűk időhatáron belül telefonösszeköttetést teremteni, a város egyéb felekezeteinél érdeklődött. Az ortodoxok nem adták át az anyakönyveket, csak arról nyilatkoztak, hogy bármikor lehetővé teszik a betekintést. A római katolikus és lutheránus egyház nem mert ellentmondani a rendeletnek és kiadták felsőbb hatóságaik hozzájárulásával az anyakönyveket.⁸²

Arday felvilágosítást kért a minisztériumtól, hogy miért nem tudatták vele, mint egyházi főhatósággal a rendeletet. Másrészt, amikor tudomást szerzett

⁸⁰ Nagy Zoltán levele a Püspöki Hivatalhoz, kelt 1950. július 6-án.

⁸¹ Személyére nézve lásd: Molnár János, A KiRE története 1920–1942. 76. o.

⁸² Tarnóczy Lajos levele a Püspöki Hivatalhoz, kelt 1950. július 6-án.

róla, bizonyossá vált, visszaélések történtek, nemcsak a rendeletben megszabott időhatár anyakönyveit vitték el. Miután válasza sem méltatták, következő évben egy emlékeztetőszerű újabb felterjesztést írt, melynek lényege, hogy egyenlő eljárást kellene alkalmazni minden felekezeti irányában. Vizsgálják ki, történt-e visszaélés, amennyiben igen, szolgáltatassák vissza az anyakönyveket, és vonják felelősségre a vétkeket.⁸³ (Az ügyről nincs több dokumentum a KiRE levéltárában.)

Utoljára található írásban dokumentálva, hogy a püspökség megpróbált lépéseket tenni fogvatartott lelkészek kiszabadítására. Bódi Mihály nyüvedi lelkész, feleségével és kilenc gyermekével együtt, meg nem nevezett ok miatt (egy később idézett leveléből kiderül, hogy ragaszkodott az egyházi földekhez, s így egyike lett, a kollektivizálás elleni felbújtással vádoltaknak, bírósági határozat nélkül letartóztatott és fogvatartott százaknak): elhurcolták a Dunacsatornához. Gacsályi Zsigmond kiskolcsi lelkészt viszont Marosvásárhelyre vitték kényszerlakhelyre. A püspökség azt kérte a minisztériumtól, bocsássák őket vissza, azzal a feltétellel, hogy állást cserélnek. A nemzetiségi minisztérium „rossz információkat” kapott Bódi felől (mintha azt hihette volna, dicséretes magatartásért, merő tévedésből internálták). Takács Lajos tanácsára a püspökség a jó magatartást bizonyító igazolást szerzett a községtől, mire a miniszter megígérte, újra próbálkozik.⁸⁴ Akár próbálkozott, akár nem, nevezett lelkész nem szabadult.

Az új közigazgatás következményei az egyházra nézve

Még 1950 szeptemberében törvényt hoztak az ország szovjet mintára történő új közigazgatási felosztására. A megyéket 28 tartományra, a tartományokat rajonokra osztották fel. A rendelet végrehajtásakor megintcsak az ortodox mintát tartotta irányadónak a hatalom a többi felekezetre nézve is.

A két református egyházkerületet mind az információáramlás, mind a tényleges végrehajtás vonatkozásában másként érintette a törvény. A kolozsváriak azt javasolták: maradjon minden a régi határok közt. A nagyváradiak hivatalos formában még a püspöki szék 1951. február 1-jei ülésén is csak annyit tudtak, a hatalom elvárja, hogy az esperességek székhelyei a rajonközpontokban legyenek. A püspök magánbeszélgetésekből és félhivatalos megnyilatkozásokból

⁸³ Arday Aladár 1250/1950. július 20., illetve 1951. január 23-án kelt felterjesztése a Kultusz-minisztériumhoz. Válasz, úgy tűnik egyikre sem érkezett.

⁸⁴ Az NRE 1950. január 23-án tartott esperesi értekezletének jkv.

azt szúrta le, hogy az egyházkerületek határai egybe kell essenek a tartományhatárokkal. Ha így van, akkor a kolozsvári kerület egy részét a nagyváradhoz fogják csatolni. A kolozsváriak felé nem akart kezdeményezőként fellépni, döntsön az állam, és a végső szót a zsinat mondja ki, a Statútum értelmében.⁸⁵ A kolozsvári közvélemény viszonyulását, mely igen sérelmesnek tartotta a terület átengedését, és bűnbakkot keresett, talán leginkább Tőkés István visszaemlékezése jellemzi: a KoRE-ban „23 egyházmegye létezett 1951 márciusáig. Ekkor kellett a szilágysági egyházmegyét átengedni (69 egyházközséggel) az ősi erdélyi egyházkerületből az akkor gyökértelen királyhágómellékibe, ahol nemcsak az énekeskönyv és a liturgia különbözött az erdélyitől, hanem több egyházszerkezeti vonatkozásban is jelentkezett az egységrontó különbözőség. Az erdélyi egyházkerület vezetősége kezdetben igyekezett visszautasítani az átadást, hivatkozva a Statútum előírására (...). Ezzel az állásfoglalással szembeesült állami részről a kultuszminisztérium, képviselve Szócs Endre akkor kultuszügyi inspektor által, s egyházi részről maga a nagyvárad egyházkerület a Buthy Sándor élharcával. Mindketten az átadás mellett harcoltak, s szempontjaikat teológiaiilag támogatta László Dezső, aki ismételt hangsúlyozta, az erősebb testvérnek támogatnia kell a gyengébbet (...). Hosszas és heves viták után engedett az erdélyi egyházkerület.”⁸⁶

Vásárhelyi János a Zsinati Állandó Tanács 1951. április 4-én tartott ülésén némiképp másképp adta elő a történetet: „Miótan kívánatossa lett, hogy ugyanazon püspökség alá teljes tartományhatárok közti területek tartozzanak, akárcsak a görögkeleti egyházban, református egyházunk ennek az álláspontnak a respektálását elengedhetetlennek tartotta. (...) Ezért a Zsinat előtti felelősséggel úgy döntöttem, hogy átadjuk a bihari és nagybányai tartományba eső egész vagy rész egyházmegyéket.”

Az NRE püspöki székének április 16-án tartott ülésén Debreczeni főjegyző az átadást azért is nagylelkű gesztusnak minősítette, mert az érintett egyházmegyék anyagilag jól szervezettek voltak. Ugyanakkor nem hallgatta el, hogy a kolozsvári püspök, úgy állította be a kérdést, mintha az átadás kérdése az ő nagylelkűségükön múlt volna, Vásárhelyit idézve: „...elvárjuk a nagyvárad egyházkerülettől, hogy kellőképpen méltányolja egyházkerületünk magatartását és a sajátos erdélyi tradíciókat biztosítsa az átadott részekben. Erdély már korábban jó példával járt elől ebben a magatartásban...” Az Állandó Tanács

⁸⁵ Az NRE 1950. február 1-jén tartott püspöki székének jkv.

⁸⁶ TI, 42. o.

természetesen úgy döntött, a sajátos tradíciókat az új kerület tiszteletben tartja, ezt a szándékot, a fentebb jelzett püspöki szék meg is erősítette. Azért szükségesnek látták a nagyváradiak kihangsúlyozni, ők nem kérték, hogy új egyházakat kapjanak. De ha már az ősi tradíciókról van szó, nem árt emlékezni arra, hogy valójában nem elcsatolás, hanem visszacsatolás történt. Az érintett egyházmegyéket 1821-ben választották le a Tiszántúlról, s a nagyváradi kerület annak jogutódja. Akkor is közigazgatási átrendezés folyamánya volt az Erdélyhez csatolás, mint most a visszacsatolás. Akkor nem az ortodox egyházi modellre hivatkoztak, de az elv ugyanaz volt: „ugyan egy megyebeli eklézsiák egymegyebeli traktushoz, vagy traktusokhoz tartozzanak”.

A nagyváradi kerület ezentúl nyolc egyházmegyéből állt. (Lásd 4.sz. melléklet.) Számuk és az esperesi központ az épp aktuális politikai és egyházpolitikai szempontok szerint még többször változott. Kolozsvár még egyszer le kellett mondjon egy tucatnyi egyházközségről, amikor a tartományokat újra felosztották megyékre, s az új Szilágymegye központja Zilah lett. S bár mindkét kerület kifejezte reményét, hogy az átadott-átvett egyházközségek helyzete nem választóvonal, hanem összekötő híd lesz köztük, számtalan feszültség, vádaskodás forrása lett.

Konfliktus a Református Szemle miatt

A feszültségteremtő tényezők egyike szintén ez időszakra datálható. Az állam nem engedélyezte, hogy a nagyváradiak, Arday korábbi elképzelése szerint újra kiadhassák hivatalos közlönyüket. Kézenfekvőnek mutatkozott, bekapcsolódnia a kolozsváriak Református Szemléjének kiadásába. Az 1949. július 16-i kolozsvári közös esperesi értekezleten megegyeztek abban, hogy a nagyváradiak külön szerkesztőbizottságot hoznak létre. Vezetője Debreczeni István, ő gyűjti össze a közlendő anyagot. Minthogy más teológiai-egyházi lap ekkor már nem volt, és a nagyváradi kerület eseményeiről korábban is közöltek anyagot, az egyházközségeknek járt a Szemle. Az előfizetések azonban állandóan késtek. A kolozsváriak többször is nehezményezték a késést, amit majd Búthi oldott meg úgy, hogy levonták a kongruából.

A nagyváradi igazgatótanács határozatban fogalmazta meg elképzeléseit a Szemle közös kiadásáról:

1. Minden harmadik számot az NRE ad ki, a szellemi és anyagi felelősség vállalásával.
2. A cenzurával esetleg felmerülő bármilyen problémát igyekezzen elhárítani.

3. A nagyváradi számokban is közölnek mindkét kerületre vonatkozó híreket és közleményeket.

4. A hátralékok beszédését egyházközségeitől az NRE felvállalja.

A Szemle ügybe az újdonsült tanácsos, Búthi Sándor⁸⁷ is bekapcsolódott, elkísérte Debreczenit Kolozsvárra. Darkó Ákos főszerkesztő beavatta őket a kulisszatitkokba, a cenzurázással kapcsolatos eljárásba, a tiszteletdíjak elosztásába. (Ez utóbbi érdekessége az, hogy mivel a főszerkesztő munkájáért külön fizetést nem kapott, a tiszteletdíjból részesedett, övé a nyomdaköltség 25%-nak fele. A másik felének a felén osztoztak a rovatvezetők. A legrosszabbul fizették magukat az alkotókat, 25%-ot osztottak szét köztük a publikáció terjedelmének függvényében. Kérdés, mennyire lelkesedhetett a közösködésért a főszerkesztő, akit ily módon megszabadítottak volna jövedelme negyedétől.) Vásárhelyi a nagyváradiai javaslatára és arra, hogy az impresszum is feltüntesse a közösséget, kitérő választ adott. Majd az igazgatótanács dönt, mondta.⁸⁸

Az 1951. febr. 1-jei püspöki szék Vásárhelyi levelével foglalkozott. A kolozsvári püspök a váradiak minden óhajának teljesítését megígérte, de a lap kiadásáról nem kívántak lemondani. Ha erre kéri őket, inkább nem adnak ki semmit. A püspöki szék értetlenségét fejezte ki a kérdésfelvetés miatt, hiszen senki nem kérte a tulajdonjog feladását. A kérdés ezzel tisztázódni látszott. A május 31-én tartott püspöki szék 5. napirendi pontjaként Búthi Sándor beszámolt arról, hogy a legújabb Szemle már a két kerület közös kiadványaként jelent meg, de mégis történt egy bosszantó dolog. A nagyváradiai által kiadott, a kolozsváriak által is terjesztett naptár árából a kolozsváriak levonták egyösszegben a nagyváradiai által nekik befizetendő Ref. Szemle félévi előfizetési díját, 64 000 lejt. A püspöki szék értetlenségét és felháborodását fejezte ki és az összeg azonnali átutalását kérte. Feltehetően az ügy háttérében az állt, hogy korábban a nagyváradi kerület elvállalta a területén lévő egyházközségektől az előfizetési hátralékok beszédését, de mégsem szedte be. A jövőre nézve ugyanis csak akkor volt hajlandó a nagyváradi kerület a díjak beszédését átvállalni, ha önköltségi áron kapják a lapot. Ők ugyanis a naptárt önköltségi áron adták a kolozsváriaknak. Hogy kinek az oldalán állt az igazság, azt a rendelkezésre álló dokumentumokból kideríteni nem lehet.

⁸⁷ A levéltári anyagból úgy tűnik, Búthi valóban egyfajta politikai bizalmi pozíciót tölthetett be a kerületnél. Mind több és több ügybe kapcsolódott be aktívan, és gyakori bukaresti útjairól úgy tért vissza, mint aki egyedüli tudója a minisztériumi felsőbb akaratnak.

⁸⁸ Debreczeni István beszámolója az NRE Püspöki Hivatalának, kelt 1950. október 7-én.

Politikai agresszivitás, erősödő nyomás az egyházra

Az ország „szocialista” átalakulásának újabb frontjait nyitotta meg a párt, miközben belső harcok is zajlottak. Hogy ezekben mennyi volt a személyes leszámolás, illetve az elvi viták részaránya, az inkább a feltételezések szintjére korlátozódik. A kinyilvánított, illetve a tényleges okok és okozatok ugyanis korántsem fedik egymást, korántsem egyértelműek.

1952 januárjában újabb pénzreformot jelentettek be, amelyben a rubelhez igazították a lejt, és a forgalomban lévő pénz és az új közt igen bonyolult átváltási arányt állapítottak meg. Sokak szerint a pénzreform célja a „paraszi pénzfelesleg megcsapolása” volt. A pénzreform ugyanakkor jó ürügyet szolgáltatott a párton belül meggyengült hatalmi csoport elleni fellépésre. Leváltották a nemzeti bank elnökét, Aurel Vijoli-t, és a pénzügyminiszter-helyettes Jakab Sándort (akit gyakran Alexandru Iacob-ként emlegettek a korabeli lapok). Március folyamán vizsgálat indult a pénzügyminiszter Vasile Luca, illetve Ana Pauker és Teohari Georgescu ellen. Májusban már a „megbélyegzésig” fajult a belharc a pártban. Vasile Lucat, aki korábbi önbírálatát visszavonta, a nehézipar fejlesztésének késleltetésével, a szövetkezetesítés akadályozásával, a kulákok támogatásával vádolták. Szemére vetették, hogy hibásan hajtatta végre a pénzreformot, „szakértőknek” minősített ellenséges elemekkel vetette magát körül. Teohari Georgescu bűne, főleg belügyminiszterként az volt, hogy „békülékeny magatartást tanúsított Vasile Luca jobboldali elhajlásaival szemben” és „arisztokratikus életstílusával elszigetelődött a tömegektől”. (Az MNSZ-vezető Czikó Lőrinc utólagos véleménye szerint, azért kellett buknia, mert nem sikerült a letartóztatott Pătrășcanutól bűnösségét beismerő vallomást kicsikarnia.) Mindkettőjüket megfosztották minden tisztségüktől és bíróság elé állították őket. A szintén bírált Ana Paukert csak tisztségeitől fosztották meg, és egy könyvkiadóban „eldugták”, de nem került a vádlottak padjára. Az év folyamán (pontos dátum nem ismeretes) letartóztatták és előbb halálra, majd életfogytiglanra ítélték Lucát.

Intenzíven folytatódott a társadalom megdolgozása, büntetés a „reakciós elemeknek”, jutalom a „dolgozó nép fiainak”. A korábbival ellentétes irányú kitelepítések indultak meg, ezúttal az ipari központok „osztályidegen” elemeit kezdték kitelepíteni, a végcél rendszerint a Duna-csatorna volt. Folytatódott a hatalommal együttműködő, Adorján Károly-féle vezetéssel szembenálló katolikus vonal felszámolása: egész évben folytak a letartóztatások, miközben a korábban letartóztatottak közül már többen meg is haltak. Sor került a református egyház lelkészeire. Főleg azok örvendhettek a hatóságok

megkülönböztetett figyelmének, akik a „magyar világban” valamilyen politikai tevékenységet folytattak, vagy kiemelt tisztségeket viseltek. Börtönbe, illetve kényszermunkára kerültek ítélettel vagy anélkül a kolozsvári László Dezső esperes, Molnár Dezső lelkész és Daróczi Ferenc kerületi jogtanácsos, valamint újból Dobri János, aki orosz nyelvet és ortodox egyháztörténetet adott elő a teológián, Boros Jenő szatmári esperes, Peleskey Sándor börvélyi lelkész, volt esperes, Kiss Bertalan, Sárközi Lajos szatmári lelkészek. A helyzet kiismerhetetlenségére utal, hogy Takács Lajos nemzetiségügyi minisztert a nagyváradi kerületben zsinati tagságra jelölték, a hatalom iránti gesztusként, leváltása előtt pár hónappal. Takácsot rövidesen a pártból is kizárták, akárcsak harcostársát, a volt MNSZ-elnököt, Kacsó Sándort. Letartóztattak Kolozsváron egész érettségi előtt álló osztályokat. Érdemes megjegyezni néhány diák nevét: Bustya Dezső, későbbi ref. lelkész, Kozma Zsolt, későbbi ref. lelkész, teológiai tanár, Bodor Ádám, későbbi teológiai tanulmányokat abszolváló kitűnő prózairó, Veress Zoltán későbbi prózairó, szerkesztő, Palocsay Zsigmond, későbbi zenész, költő. Ugyanakkor kezdett felfelé ívelni a pályája Sütő Andrásnak (kinevezték az induló új lap, a Falvak Népe főszerkesztőjévé), aki eljutott a központi bizottsági tagságig, hogy aztán fokozatosan kiszorulva a politikai- és közéletből a nemzetiségi sérelmek képviselőjének nemzetközileg is ismert exponense legyen.

Szeptember 24-én elfogadták az új, szovjet mintájú alkotmányt, amelynek 19–21. szakaszai értelmében megalakult a történelmi Székelyföld területén a Magyar Autonóm Tartomány. Bejelentették, hogy a tartomány vezetése ki fogja dolgozni működési szabályzatát, erre azonban sosem került sor. Az új közigazgatási felosztás, a nemrég alakított 28 tartományt 18-ba sűrítette.⁸⁹ Az NRE egyházi közigazgatását nem érintették a változások, néhány a KoRE-től nemrég elcsatolt, s oda visszakerült egyházközségtől eltekintve.

Erre a háttérre vetítve talán érthetőbb az egyházi élet radikális átpolitizálódása. Bár a vezető névleg Arday, úgy tűnik Búthi Sándor kezdeményezéseit legfeljebb fékezni, „egyháziasítani” képes, feltehetően a teljesen kiszámíthatatlanná vált letartóztatási hullám fenyegetésétől is összezavarodva. A bizalmat megszolgálni igyekvő tanácsos, a politikai élet sajátos etikai normáit igyekszik bevezetni az egyházba. Ugyanakkor a lelkészek számára szokatlan, adminisztratív-pénzügyi tevékenység megfigyelmezése, nyilván arra is hivatott, hogy kisebb támadási felületet kínáljon az agresszív politika számára. Elvi szempontból még fokozottabbá vált a közösségi döntéshozatal háttérbe

⁸⁹ VG nyomán, 75–77. o.

szorulása, a lényegi döntéseket a püspöki szék hozta, igazgatótanács csak névleg létezett, és a kétévenként tartott kerületi közgyűlés egyre inkább a „bólintó jános” szerepére lett kárhóztatva.

Az egyházi élet átpolitizálódása.

Arday először említi elmarasztalólag a bethánizmust

A politikai szempontok ajánlása belülről, először az 1952-es presbiter-választásokon, valamint a zsinati tagok jelölésénél érvényesült. Búthi szükségesnek látta a „főbb irányelvek” (érdemes figyelni a párterminológia átvételére is) megbeszélését: „...csak olyanok választhatók presbiterre, akik egyházukhoz hűségesek, hazájukat szeretők és a béke érdekében tevékeny munkásságot fejtettek ki”. Az esperesek legyenek azok, akik a jelölteket megvizsgálják, s amennyiben nem „bírák a kormányzat bizalmát”, cseréltesenek ki.

A hatalom minden autonóm törekvést irtott, ahogy azt fentebb érzékeltettük.⁹⁰ Nem kerülhetette el figyelmét az a csoport sem, amelyet pár évvel korábban, belső egyházi körökben mint az egyházi élet megújításának potenciális letéteményeseit emlegettek. Arday bejelentést tett az ún. kisközösségekről: „...amint ismeretes, bethánisták néven volt egy kis csoport egyházkerületünk lelkesi karában, mely olyan különleges magatartást tanúsított, ami a lelkesi karban ellenszenvet keltett és egyszersmind kedvezőtlen irányban magára hívta a hatóságok figyelmét. Magukat különbeknek tartották, elkülönülve dolgoztak, és más gyülekezetekbe is beleavatkoztak.” A püspök január 8-án behívatta őket, egy kivételével meg is jelentek. Úgy érezte, a komoly megbeszélésnek és figyelmeztetésnek fogantja volt, magatartásuk megváltoztatására „ígéretet tettek, tévedéseiket beismerték, és megfogadták, hogy más gyülekezetekbe nem avatkoznak.” Arday kijelentette, úgy érzi, ezzel az ügy lezárult. Felszólította az espereseket, eszerint ítéljék meg az érintetteket, s csak akkor jelentsenek, ha az ígéretüket áthágnák.⁹¹

A „megújulás” jegyében fogant Arday első püspöki beszámolója is. „Csak a vak nem érzékeli, hogy a fejlődés milyen irányban halad” jelentette ki. Az új egyházi vezetésben a gazdagok helyét átvették a szegények, „a múlt gazdasági,

⁹⁰ A Magyar Autonóm Tartomány létrehozása senkit ne tévesszen meg. Nem valamiféle tényleges nemzetiségi kedvezményt jelentett, pusztán a „lenini nemzetiségi politika” látszatmegoldásainak egyike volt.

⁹¹ Az NRE 1952. január 9-én tartott püspöki székének jvk.

társadalmi és politikai rendszere Istentől megítéltetett és a föld nagy részén felszámolás és átrendeződés alatt áll. Amit Isten megítélt, (...) hiába próbálná védelmébe venni (...) az érdekek szálaival mülthoz kötözött ember, (...) eredménye csak a félreállítatás és megítéltetés. Jézus a kizsákmányoltak számára hirdette az evangéliumot." A társadalmi átalakulás Isten „végzése”. Ugyanakkor elítélte az USA vezette kapitalista államok „háborús fenyegetéseit”. A békét kell támogatni, mert Jézus is azt támogatta. Az egyház a „szociális evangéliumot” kell hogy hirdesse, „nem emberek parancsa, hanem Ura iránti engedelmességből”. Az egyház meg tud élni a javadalmi földek és a „kényszeradózás” nélkül is, jövőjét nem kell félni. Nemcsak a „gazdag emberekkel lehet kormányozni”, a munkások és földművesek legalább olyan hűségesek, mint „egyetemi diplomás gazdag elődeik”.

Az „irányelvek” grandiózus kinyilatkoztatása mellett a gyakorlati megvalósítások kissé szegényesen hatnak. 1948 októbere óta, tehát jó három év alatt mindössze 34 gyülekezetet látogatott meg a püspök, és 47 igehirdetést és előadást tartott. Hangsúlyozta, hogy a látogatások meghívásos alapon történtek, a hagyományos vizitációk külsőségeit, az ő kifejezett kérésére mellőzték, és kizárólag a templomra korlátozták. (Ami nem lehetett nehéz, hiszen 22 esetben templom-, harang- és orgonaszentelésről volt szó, vagyis nem tényleges püspöki vizitációkat tartott.) Tapasztalata szerint a háborúban megrongálódott templomokat majd mindenütt rendbehozták, a nagyváradi-réti lebombázott templom újjáépítését a kultuszminisztérium is támogatta. (Ami a kirakatpolitika logikája szerint a lehető legtermészetesebb: a templom a nagyváradi vasúti pályaudvarral, az ország nyugati kapujával szemben épült.) Úgy ítélte meg, a „kényszeradózásról” az önkéntes egyházfenntartásra való áttérés anyagi megrázkodtatás nélkül zajlott. Figyelmeztette a gyülekezeteket, hogy ünnepeiket belkörüleg rendezzék, ne legyenek „konferenciális” megmozdulások. Útjaira a kihagyhatatlan Búthi, valamint adott esetben Sarkadi Pál számvevő kíséerte.

Vidéki lelkészélet.

A közvetlen állami beavatkozás további jelei

Hogy a gyülekezetekben mi zajlott valójában, illetve, hogy milyen kihatással volt a lelkészek életére az erőszakolt átalakulás, mégcsak utalás sem történt. Pedig a nyomor és a kétségbeesés már-már az elviselhetetlenség határát súrolta. Idézzünk egy korabeli vidéki lelkész panaszairól!

„Főtisztelendő Püspök úr! A 3160/1951. sz. becses értesítésére visszatérve ...kérem ...szíveskedjék ügyemet megvizsgálni. Az 1949. évben a kuláklislista felvettem Adonyban, de a járási elnök, Dan, Mihályfalván törölt róla, úgyhogy közölte ...nem is lehetett volna engem felvenni, mert öreg, vagyontalan tisztviselő vagyok. A politikai listáról töröltek is, de nem az adózók listájáról. Én megfellebeztem, ...de 12.687 lej kulákadót nem töröltek. Föllebeztem Szilágy megyére. Közbejött a közigazgatási átalakulás. Így én, 1950. okt. 3-án újra beadtam a kérvényem Székelyhídon a rajonnál. November hónapban be mentem megnézni, hogy mi van vele. Az ígatóba be volt írva, hogy „kiment” ...azt mondták, ez azt jelenti, hogy elintézéshez valami kiegészítés kell még, de az aktákat én soha kézbe nem kaptam, nyomtalanul eltűntek ...1951. jan.13-ika körül újra panaszt tettem Nagyváradon. De a nekem küldött ...püspöki értesítést, igaz hogy megkaptam, de nem tudok románul, így nem tudom, mi van benne, nincs is kivel lefordíttatni Adonyban. Azonban a tényállás az, hogy engem még most is mint kulákot kezelnek, mert megkaptam 1952. jan. 22-én a húsbeszolgáltatási rendeletet, amelyben kivette reám 330 kg hús, melyből 66 kg disznóhúst 330 kg marhahússal együtt így kell beadnom: I. évnegyedben 82 kg, II. évnegyedben 166 kg, III. évnegyedben 82 kg, IV. évnegyedben nincs kiírva semmi... Ebből világosan látszik, hogy engem épen úgy kezelnek, mint azokat a kulákokat, akiknek saját vagyonuk után kell beadni a húst: nem is 4/4 év alatt, hanem mint a gazdag kuláknak 3/4 év alatt. Tavaly is, még augusztus és szept. első felében minden adót, így a 12.687 lej kulákadót is...behajtották rajtam ...Nekem nincs 2 kismalacra kívül más állatom ...Jó volna ha leszállítanák ezt a nagy mennyiséget...és négy negyedére osztanák be ... Alázatos szolgálója, Laczák Dezső lelkész.”⁹² (Nem világos a levélből, hogy egyenlő mennyiségű disznó és marhahúst kellett-e beadni?)

Az új egyházfenntartás módszertani megoldása, úgy tűnik nagyon érdekelte a hatóságot. Először említetik a dokumentumokban, hogy kultusz-miniszteri megbízott (Petru Laza) részt vett, olyan szűkkörű egyházi megbeszélésen, mint a püspöki szék. Az április 30-i ülésen konkrétan szabályozták

⁹² Az Érado nyi Ref. Lelkészi Hivatal 28/1952. január 22-i felterjesztése az NRE Püspöki Hivatalához. A beadvány hátoldalán Arday kézírásával ez áll: „Elintézve Búthi Sándor e.ker. tanácsos által 1952. jan. 31-én.” Ugyanezzel a dátummal levél ment Érado nyba, mely egyrészt megmagyarázza, hogy a húskivetés minden földhasználót érint, másrészt úgy véli, a beszo lgáltatási végzés nem a lelkésznek, hanem az egyházközö ségnek szól. Küldjön tehát egy iratot, amely az egyházi földek – ha vannak – nagyságát és tényleges használóját megnevezi. Hogy az intézkedésnek volt-e pozitív következménye nincs rá dokumentum a KIRE levéltárában.

az önkéntes járulékok eljuttatásának módját. Búthi szerint a régi módszer nem felel meg sem az önkéntesség, sem az evangélium szellemének (ebben a sorrendben). Ezért felolvasott „egy már régebben megírt”, 836/1951. sz. püspöki körlevelet, amiről nem derül ki, miért nem küldték el a címzettekhez. A püspöki szék vállalta, intézkedik, hogy tudassa az érdekeltekkel: az önkéntes adományokat a templomban, a lelkészi irodán és a gondnok lakásán lehet befizetni. Nagyobb városokban, indokolt esetben még 5 presbiter lakását is ki lehet jelölni erre a célra. Ahol egy városrészben nem lakna presbiter „a presbitérium egyházfit alkalmazhat ...a leirat alapelveinek megsértése nélkül”. (Maga a leirat nem található a dokumentumok közt.) A kultuszminiszteri megbízottat az új szellemnek megfelelő zsinati tagságra való jelölések is érdekelhették. A lelkészek közül a következők feleltek meg épp akkor: Jakab Viktor belényesi lelkész, kerületi főjegyző, Boros Jenő, Bíró János, Szabó Lajos esperesek, Czapfalvi József tenkei lelkész, kerületi aljegyző, Búthi Sándor várad-velencei lelkész, tanácsos. Póttagok: Boruzs Lajos, Elekes Gyula, Orosz Árpád esperesek, Nagy Gusztáv krasznaszentmihályi, Fodor Béla szilágynagyfalui lelkészek, Molnár Zoltán hegyközkovácsi lelkész, egyházmegyei főjegyző. Világi tagok: Takács Lajos nemzetiségügyi alminiszter, Huszár Sándor árpádi földműves, országgyűlési képviselő, Kovács Ernő ügyvéd, kerületi világi főjegyző, Szabó József ügyvéd, egyházmegyei gondnok, Antal István földműves, egyházmegyei gondnok, Gál Sándor, egyházmegyei gondnok. Póttagok: Bartha István kollektív gazdasági főkönyvelő, Ottlik Tibor tisztviselő, Iggyártó Zoltán ügyvéd, egyházmegyei főjegyző, Borsi Károly élmunkás, Szász István, a cipészszövetkezet szervezője, Nagy Lajos egyházmegyei gondnok. Szintén az aktualitás jegyében, szigorúan felszólították a lelkészeket, hogy minden jellegű fizetést („termény, lakás stb.”) állítsanak be a költségvetésbe, mert „a jelenleg folyamatban lévő társadalmi és gazdasági átalakulásnak megfelelően szükségesnek látszik a lelkészi fizetések megállapításánál a termény javadalmazásról a készpénzfizetésre áttérni”. Talán mondani sem kell, az elhangzottak Búthi Sándortól származtak.⁹³ Érdekes, hogy nem említik, mi a helyzet a főgondnoki tisztséggel, hiszen a főgondnok hivatalból lett volna tagja a püspöki széknek is. Balogh Ernő főgondnok a januári püspöki széken még jelen volt, a decemberi kerületi közgyűlésen, az új főgondnok beiktatásán már nem vett részt, hiányzását azzal igazolta a közgyűlés, hogy mint lemondott tisztségviselő már nem kívánt megjelenni. A

⁹³ Az NRE 1952. április 30-án tartott püspöki székének jkv.

„politikai szűrő” a napról napra változó politikai helyzetben nem mindig „szűrte megfelelően”, a jelöltek közül többen már a megválasztást sem érthették meg szabadlábban.

A „békeharc” fokozódik, akárcsak a létbizonytalanság

A korszak tragikus létbizonytalansága a decemberi közgyűlés megjelent és hiányzó tagjainak névsorát, a hiányzás indokait olvasva, a kor tolvajnyelvét figyelembe véve válik szembeszökővé. A számbavételkor kiderült, a főgondok mellett lemondott Szabó László aradi és Huszár Sándor bihari egyházmegyei gondnok is. Lemondott Kádár Imre szilágysomlyói és Elekes Gyula temesvári esperes. Boros Jenő szatmári, Bíró János szilágycsehi, Szabó Lajos nagyváradai esperesek „akadályoztatás” miatt nem végezheték esperesi teendőiket, s ennél fogva az egyházmegyéket a főjegyzők képviselték. Borost letartóztatták, ahogy fentebb említettük. Bár más forrás nem erősíti meg, az „akadályoztatás” minden bizonnyal a többiek esetében is ugyanazt jelentette.

A lemondások hátteréhez adalékuul szolgál Nagy Zoltán kisjenői lelkésznek, az aradi egyházmegye esperesének, a püspöki hivatalhoz címzett 119/1953. okt.21. sz. tiltakozó levele: „F. évi október 17-én vettem postai úton az NRE Püspöki Hivatalának 1641/1953. sz. október 13-án kelt leiratát, s annak mellékleteként a Kultuszminisztérium által a Püspöki Hivatalhoz 16.311. számú október 7-én kelt okiratának másolatát. A két irat tartalma nyilvánvalóan ellentétes. A Kultuszminisztérium fenti okirata (...) tudomásul vesz, egy a Püspökség által előzetesen közölt ...állítólagos betérjesztvényt. Ezzel szemben a Püspöki Hivatal leirata szerint ...a Kultuszminisztérium lenne az a fél, amely visszavonta volna az esperesi működésemhez szükséges kultuszminiszteri elismerést. Eme nyilvánvaló ellentmondás forrása csakis a Püspöki Hiv.-nak a Kultuszminisztériumhoz intézett 1641. sz. felterjesztése lehet. Minthogy ekként esperesi alkalmaztatásom állítólagos megszüntetésének a püspöki hivatal 1641. sz. felterjesztése a forrása, természetes és törvényes jogom lenne ahhoz, hogy esperesi állásomat megszüntető, illetve ilyesmit tartalmazó okirat velem közöltessék, hogy én is mint az állítólagosan megszünt esperesi állás kedvezményezettje tudomást nyerhessek emez állítólagos megszűnés okáról és az azt megállapító szervek eljárási módjáról ...kérem, hogy...a felterjesztés másolatát velem közölni méltóztassék, hogy védekezhessenek. Jogfenntartás okából, már ennek közlése előtt is a következő megállapításokat kell eszközölnöm: Az esperesi állás ...az érvényben lévő Statútum ...szerint, megszűnik ...a választási

időtartam, a négy év lejártával, továbbá az esperes lelkeszi állásának elvesztésével, vagy fegyelmi úton a fegyelmi bíróság szabályszerű eljárás útján hozott határozatával, avagy lemondással. Legjobb tudomásom szerint eme törvényes esetek egyike sem forog fenn ...Amennyiben akár az 1641.sz. felterjesztésben, akár az ugyanazon szám alatt október 13-án hozzám küldött iratban az esperesi állásom megszűnése állapított meg, mint egy Statútum ellenes megállapítás ...ellen, fellebbezést jelentek be...Fenntartom a jogom arra, hogy jelen fellebbezésem, ha arra szükség leend, részletesen kifejtem, de már most rámutatok ama tényre, hogy a főtiszteletű Püspöki Hiv.-nak magában nincs törvényes hatásköre valamely esperes állásának megszüntetésére. De rámutatok arra a tényre is, hogy 1953. szeptember 15-e, mint a megszűnés napjának a kultuszminiszteri átiratban foglalt dátuma után is végeztem rendes esperesi ténykedést, - mégpedig a Püspöki Hivatallal való együttműködésben, amely tény maga is megcáfolja esperesi állásomnak szept 15. dátummal való megszűnését.”⁹⁴

Visszatérve a decemberi közgyűlésre megfigyelhető, mennyire háttérbe szorultak azok a kérdések, amelyek ténylegesen a központban kellett volna álljanak, lévén szó egy vallási intézményről. Óriási teret kapott az új főgondnok, Szőke Pál „vasúti főtisztviselő” bemutatása és bemutatkozása. Miképpen került sor a jelölésére – korábban sem egyházmegyei, sem kerületi szinten nem játszott szerepet –, nincs nyoma az írásos dokumentumokban. Az első olyan világi vezető a kerületben, aki kommunista párttag. Arday püspöki jelentésében pedig elsöprő arányokat öltött a politikum, a békeharc, a koreai háború szovjet szemszögből való értelmezése, és az önigazolás, nemzetközi, de főleg magyarországi példákra hivatkozva.

A dísztáviratok küldése során újdonság Szablyár Kornél javaslata, hogy az Országos Békevédelmi Bizottsághoz is küldjenek. Aktualitást kölcsönzött a javaslatnak a pár nappal később Bécsben megtartott Népek Békekongresszusa, amelynek munkálataihoz, illetve a romániai küldöttség szerepléséhez kívánt sikert a távirat. (Nem kell elfelejteni, Bécs még szovjet megszállás alatt volt.)

A közgyűlés központi eseménye, az új főgondnok eskütétele után, Arday köszöntötte elnöktársát. Eszerint az új főgondnok, a nagyváradi-réti egyházközségben kifejtett presbiteri és gondnoki munkássággal vívta ki a legfelsőbb bizalmat. Bár mint párttag, nem szorult rá, figyelmeztette, hogy a „magas állami

⁹⁴ A fellebbezés következményeinek nincs nyoma a levéltárban, Már az október 21-i püspöki székre Disz Péter főjegyzőt hívták meg. Nagy Zoltán az 1954 decemberi közgyűlésen missziói előadóként még jelen volt, a továbbiakban hosszú ideig nem szerepel a dokumentumokban. Eltávolításának kérdése semmilyen hivatalos gyűlés napirendjében nem szerepel.

érdekekre is folyton figyeljen”, mert a szocialista átalakulás „természetsszerűleg az egyházat is érinti, s az egyház részéről alkalmazkodást, olykor áldozatot is kíván”. Az alkalmazkodás „nehéz azoknak, akik csak visszafelé néznek (...) Könnyű viszont azoknak, akik...előre néznek, s akiknek szép látomásaik vannak a boldogabb jövő felé. (...) Az egyház, ha urát, a szegények Krisztusát s a Békesség Fejedelmét megtagadni nem akarja, ennek az igazságosabb társadalmi létet, az ehhez szükséges békét biztosítani akaró szociális átalakulásnak csak örülhet, még akkor is, ha felületes tekintetre az egyháznak talán áldozatot jelentene az új életkörülmények közé való beilleszkedés.” Székfoglaló beszédében Szóke Pál Istentől nyert minden képességét felajánlotta az „egyházkerület gyülekezeteinek s elsősorban az azokban élő dolgozó népnek a szolgálatára”. Megfogadta, hogy igyekszik összhangba hozni az egyházi és kormányzati igényeket. Természetesen tekintette, hogy a nem lényegi dolgokat, mint egyházi földek és bérházak, át kell adni az államnak. Ugyanakkor esküvel kötelezte magát arra, hogy az egyházi szolgálat biztosítására és a szolgálati személyzet elhelyezésére „elengedhetetlenül szükséges” ingatlanokat, templomokat, imaházakat, parókiákat, kántori és harangozó lakásokat minden erejével igyekszik megtartani. Biztosította teljes bizalmáról a kormányzatot, amit könnyű neki megadni, mert mindig is szociális érzékenységű ember volt, tagja a Pártnak is. Befejezésül megköszönte a megelőlegezett bizalmat, mert mint bevallotta, tudja, hogy választói nagy része előtt ő teljesen ismeretlen volt.

A püspöki jelentés szolgálattal kapcsolatos pár mondata igen jellemző. A 28 szolgálatból 16 igehirdetés, 12 előadás a békeharccal, illetve az alkotmánytervezettel kapcsolatos felekezeti konferenciákon. A jelentés még aránytalanabb, háromnegyede az utóbbi kérdéssel, negyede egyházi kérdésekkel foglalkozott. E szűkös keret közt, megkockáztatott egy óvatos utalást is, miszerint a pénzbeváltás és a gyenge termés súlyosan érintette a gyülekezetek anyagi helyzetét. De ahol sikerült időben megszabadulni az egyházi földektől, ott elégséges volt az önkéntes adakozás. Csak azt nem mondta el, hogy az esetek többségében, hiába akart szabadulni a lelkész az ingatlanterhektől, nem fogadták el a felajánlást. A vizitációkkal kapcsolatos gyülekezeti megnyilvánulások kizárólag a templomra korlátozódtak, sehol sem hívtak meg szomszédos gyülekezeteket – jelentette büszkén. Nyomatékosan felhívta a figyelmet a hatóságokkal való nélkülözhetetlen együttműködésre, a kollektív gazdaságok kialakításának elősegítésére, az „egyre fokozódó békeharcban való határozott részvételre.” Szintén újdonság, hogy kezdeményezően lépett fel a békeügyben. Május 18. – június 8. közt, az ortodox püspökkel egyetértésben, tartományi és rajoni békeértekezleteket szervezett Nagyvárad és Nagybánya tartományban,

a korszak békeharcos közhelyeit lelkiismereti kérdésként találva: „a legjobb ügyet szolgáljuk, akkor, amikor az egyházak által is gátat segítünk emelni a világ népeit borzalmas pusztulással fenyegető harmadik világháború fenyegető réme elé, s amikor az egyházak elítélő szavát is hallatjuk azokkal az ember telenségekkel szemben, amelyeket az Egyesült Nemzetek zászlaja alatt küzdő seregek a földi pokollá tett Korea földjén ...tömegirtó fegyvereikkel immár harmadfél éve elkövetnek”. Elrendelte, hogy minden november 9-e békevasárnap legyen, délelőtt békeprédikációval, délután békeelőadással. Részletesen beszámolt a november 25-én Bukarestben tartott Oszágos Felekezteközi Konferenciáról. A református egyház nevében Vásárhelyi János tett bizalmi nyilatkozatot, de természetesen Arday is aláírta, a személyesen Gheorghe Gheorghiu-Dejhez címzett iratot. Vele tartottak Búthi Sándor és Eszenyei Gyula⁹⁵ tanácsosok, valamint minden egyházmegye esperese és főjegyzője. Arday szerint a nyilatkozat nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Népi Demokratikus Front jelöltjei győzzenek a nov. 30-i választáson. Noha jól tudta, csak formálisan létezett néhány „demokratikus” párt, illetve az MNSZ, higgyük el neki, őszintén fogalmazott. Ennél is könnyebb lehetett az egységről hitvallást tenni, amikor a környező népi demokráciák egyházi vezetőiként Bereczky Albertet, Péter Jánost és Dezséri Lászlót idézte: „Valljuk mi is Bereczky Albert dunamelléki püspökkel, hogy: „a békeszolgálat személyes döntést és helytállást kíván”. Valljuk Péter János tiszántúli püspökkel: „a keresztyén embernek imádságai mellett élete minden erőfeszítését oda kell szentelnie az embermilliók szenvedéseinek a megakadályozására”. Valljuk Dezséri László evangélikus püspökkel, „hogy a lelkeszi munka központjába kell állítani a béke küzdelemben való aktív részvétel és a nemzeti feladatokban való helyes állásfoglalás bizonyágtételét”. Valóban, szerencsés helyzetben volt Arday: a teológiai és politikai terminológia Romániában is alkalmazható ötvözetéért nem kellett messze mennie. Amellett támaszkodhatott arra a társadalompszichológiai tényezőre, hogy a romániai magyar felnéz az anyaországra és az anyaországiakra, mintának tekinti az ottani vélt, ténylegesen alig ismert valóságot,

⁹⁵ Arday Aladár, püspökké választása után, nagyszalontai segédlelkészét, Molnár Jánost tanácsosként maga mellé vette. A tanácsos Nagyváradra is követte a püspököt. Egy bethánista lelkész megválasztásának jóváhagyásáért a felelősséget rátestálták, állami nyomásra távoznia kellett a püspöki hivatalból. Első változatban választhatott volna Szinérváralja és Telegd közt. Arday és Búthi bukaresti útja után értésére adták, nincs alternatíva, Eszenyei Gyulával kell cserélnie, aki ekkor szalárdi lelkész volt. Eszenyei Gyula a későbbiekben szinte a rendszerváltásig megmaradt pozíciójában. (Az ügyről mint annyi másról sem, nincsenek dokumentumok. Szerző, apjának szóbeli közlésére hagyatkozott.)

függetlenül attól, hogy épp milyen politika uralkodik. A jelentés talán egyik legmegdöbbentőbb érdekessége, hogy az aláírás után, mintegy meggondolva magát, vagy mert az elmondott szövegben az előre megírthoz képest változás történt, és utólag rögzítették is a változást – külön köszönetet mondott Búthi Sándornak, amiért „minden konferencián részt vett, azoknak illő előkészítését ellenőrizte és biztosította”.

A különféle okok miatt vezető nélkül maradt egyházmegyék kormányzását sürgősen biztosítani kellett, de hogy ez milyen módon ment végbe, nem tanúskodnak sem a decemberi egyházkerületi közgyűlés, sem az azt követő püspöki szék jegyzőkönyvei. Nincs szó sem jelölésekről, sem választásokról. Az 1953. április 22-i püspöki széken mégis legfőbb kérdésként tűzték napirendre az egyházmegyék egységes elvek és „megfelelő szempontok” szerinti kormányzását, amit az új tisztségviselők megjelenése tett szükségessé. A megfelelő szempontok: „Az egyházkormányzati alapelvek és keretek a Statútumban vannak lefektetve, ezekkel kell összeegyeztetni a politikai kormányzat szempontjait, úgy, hogy az egyház – úgy a szocialista államépítés, mint a békeharc területén – adja meg a kormányzatnak mindazt a támogatást, ami az evangélium szelleméből folyik, s ami az egyházi szolgálat lényegével nem ellentétes.” A püspöki szék tagjai megköszönték a püspök „iránytmutató tanítását”, sőt elfogadták Orosz Árpád javaslatát, hogy ne csak a politikai vezetőkkel, más felekezetek vezetőivel (nyilván, nem a katolikusokra céloztak) is szoros kapcsolatot tartsanak, valamint Szablyár Kornél javaslatát, is „magukévá tették”, miszerint ne csak a bajokat jelentsék az esperesek, hanem a „jó” eredményeket is.

A bethánizmus mint közellenség

Az új esperesi kart azonnal szakítópróbára is bocsátották. Úgy tűnik, a kézenfekvő magyarországi párhuzam és az államhatalom figyelmeztetésének egybeesése napirendre tűzte a bethánizmus kérdését. A püspök az 1953. március 24–25-én tartott magyarországi esperesi értekezletre utalt, amely a gyülekezeti misszióval és a bethánizmussal foglalkozott. Az ÚT című folyóiratot idézve, részleteket olvasott fel a megtárgyalt anyagból.⁹⁶ Felhívta az espereseket a „szigorú ellenőrzésre”, mert sokan – példaként Török Bálint⁹⁷ vedresábrányi

⁹⁶ Az Út, 1953. április 12–18.

⁹⁷ Török 1954-ben átkérte magát a kolozsvári kerületbe, boldogan elengedték.

lelkészt említette –, az elmúlt évben kapott figyelmeztetés ellenére „szektás és szeparatista magatartást” tanúsítottak, és „ártó munkát” végeztek. Megengedhetetlen például, hogy laikus szolgáljon a gyülekezetekben, mint például a „zilahi órás”.⁹⁸ „A bethánista lelkészek nemcsak magukat teszik hitelképtelenné, sértik egyházunk érdekeit is, mert bizalmatlanságot idéznek fel a kormányzat részéről egyházunk ellen” – állította. Ezután az esperesek egyenként nyilatkoztak a bethánista lelkészek viselt dolgairól. Nagy Zoltán Arad megyei esperes öt bethánista lelkészt tartott nyilván, akikről állította, nem találkoznak, de magatartásukból, a hivatalba küldött leveleikből kitetszik, elveiken nem változtattak. Orosz Árpád, Fehér Sándor irinyi lelkészt tekintette bethánistának, bár szerinte a jó útra fog térni a többszöri figyelmeztetés nyomán. Molnár Zoltán nagyváradai esperes-helyettes „megfigyelte” Visky Ferenc nyüvedei lelkészt. Gyülekezeti munkájában nincs nyoma a bethánista módszereknek, de a vele való beszélgetésben fel lehet fedezni azokat a vonásokat, „amelyek az egykori bethánista paphoz vezetnek”. Molnár Jánossal, öccsével kapcsolatosan bejelentette, hogy teljesen egyházunk hitelvei szerint végzi szolgálatát, – amire Szablyár Kornél székelyhídi esperes megjegyezte, hogy „Szalárd még mindig bethánista központ. Szablyár Kornél a vedresábrányi lelkészről állította, hogy teljesen lesiklott a református egyház útjáról. Fábián György szatmári espereshelyettes csak pár hete került tisztségébe, és csak annyit mondhat, úgy tudja, akiket korábban bethánista „kilengéssel” vádoltak, ma már tagadják, hogy kapcsolatuk lenne a bethánizmussal. Fodor Béla szilágysomlyói lelkész lépett fel a legradikálisabban a mozgalom ellen. Három egyházközségről tudott, akik a „Kiss Ferenc-féle szabadegyházzá” szerveződtek, „visszaélnék az állam türelmével”, a hivatalos egyház korlátozó intézkedéseit propagandára használják, ők ki mernek állni Krisztus mellett, ők akkor tartanak istentiszteletet, amikor akarnak – állítják, „úgy viselkednek, mintha nem is az RNK-ban élnének”. Névszerint Antal Sándor zoványi lelkészt említi olyanként, mint aki bethánista módszerekkel dolgozik. Peuker Leó temesvári új esperes, a baptisták veszedelmes misszióját említette: a bánsági szórványok, ahol lelkész sincs, könnyű prédává válnak. Csak Tőkés Béla végvári lelkészt tudta „bethánista lelkületűnek”, de szerinte már szakított a csoporttal. A püspök „éberségre”

⁹⁸ Porcsalmy Józsefről van szó.

szólította fel az espereseket, és három hónapon belül konkrét adatokat tartalmazó jelentést várt tőlük.⁹⁹

Nem tudni mi okból, a minisztérium megtiltotta, hogy az államsegélyből bármilyen tartozás címén a kerület, mint kifizető levonjon. Ez nagyon súlyos helyzetbe hozta a kerület pénzügyeit, hisz a lelkészek többsége nem tudott készpénzzel fizetni a kötelezően megrendelendő lapokért, mint a Református Szemle, vagy a Tartós békéért..., nem beszélve a nyugdíjjarulékokról, özvegyek segélyalapjának díjairól. Gyakran az egyházi köztartozásokat is ebből fedezték. Más megoldást nem találtak, mint a teljes összeg kifizetését, és a lelkészek módszeres sürgetését tartozásaik rendezésére. Az előbbivel szemben „jövőbe-mutató direktíva” lett és a rendszerváltásig bevett gyakorlat, amit Búthi az esperesi kiszállásokkal kapcsolatban meghirdetett: „Az esperesi kiszállások alkalmával az espereseknek fel kell venniük a kapcsolatot a Néptanácsokkal, hogy megtudják, a lelkész miképpen viszi a békeharc munkáját, bekapcsolódott-e a falu szocializálódásának munkájába, nincs-e a Néptanácsnak olyan mondanivalója, amit a lelképásztornak tudomására kell hozni”.

Az év végére oly mértékben áttekinthetetlenné vált a különböző „akadályoztatások” miatt az egyházmegyei tisztségek alakulása, hogy felszólították az espereseket: írják össze a megüresedett tisztségeket, állítsanak jelölteket, és mindezt jelentsék a püspöki hivatalnak. A tisztázatlansághoz nagyban hozzájárult a megfélemlítettség légköre, a letartóztatottnak, de még csak a pár órára, vagy napra előállított személyeknek is, kiengedésük előtt szigorúan megtiltották, hogy a velük történekről bármit is elmondjanak. Ugyanígy félemlítették meg a családtagokat is. Aki pedig bármily jelentéktelen ügyben a „szervek látókörébe került”, ahogy ezt akkoriban emlegették, tapasztalhatta, gyakran még barátai, rokanai is elkerülnek, nemhogy sorsa, vagy viselt dolgai

⁹⁹ A bethánizmus vádjával, 1958-ban elítélt lelkészek visszaemlékezései szerint, ők úgy élték meg az egyházi vezetőkkel való találkozást, mint egy alkalmat „megtérítésükre”. Ardayra mindannyian úgy emlékeztek, mint aki érzékeltette, sokmindenben egyetért velük, de engednie kell az állami nyomásnak. Visky Ferenc úgy emlékszik, utolsó figyelmeztető behívatásuk alkalmával meleg öleléssel búcsúzott tőlük. Egy folyosói beszélgetésen, Búthi, a későbbi püspök azt mondta volna neki, hogy a vele való beszélgetés olyan hatással volt rá, hogy meghalni is kész lenne Krisztusért, de még nincs elég ereje rátérni a mártíromság útjára. Mások úgy vélték, Búthi azért jelent meg időnként a bethánista összejöveteleken, hogy megfigyelje őket. Voltak, akik hitelt adtak szavainak, miszerint jelenléte védett. Karczagi Sándor utolsó kihallgatásán azt mondta a vallatótisz, Arday és Búthi is jelen lesznek a tárgyaláson, hogy bizonyítsák, az egyház elítéli őket. Nem jelentek meg, s ezt Karczagi a Szekuritáté kudarcaként értékelte. Tény, a kor dokumentumai közt nem található olyan, amelyben Búthi hivatalosan elítélte volna a bethánistákat. Papp Antal egri termelőszövetkezeti elnök számára Makay, a lelkésze jelentette a hivatalos egyházat, aki állandóan jelentgette. (V.ö. :Bilincseket és börtönt is, 64, 161–162, 214–220. o.)

íránt érdeklődjenek.¹⁰⁰ Feltehetően a fenti okok miatt is, az esperesek nem siettek a felméréssel.

1954

A jelzett felmérésekre az 1954 márciusi és októberi püspöki szék is visszatért. 1954-ben a presbitériumok felét is meg kellett újítani, a jelöltekről személyi törzslapokat kellett készíteni. A kért adatok: „1. Sorszám, 2. Család- és keresztnév, 3. Jelenlegi foglalkozása, 4. Foglalkozása a múltban, 5. Társadalmi eredete, 6. Vagyoni helyzete a jelenben, 7. Vagyoni helyzete a múltban, 8. Életkora, 9. Mióta visel tisztséget az egyházban, 10. Lakhely pontos címmel, 11. Megjegyzések.” A Búthi által előterjesztett törzslap lesz majd kötelező, minden presbiterválasztáskor a rendszerváltásig. A forrásokban nem jelzett ok miatt a januárra tervezett tisztújítás eltolódott áprilusra. A teljes körű ellenőrzés kivitelezhetetlenségére utal, Búthi reklamációja az októberi püspöki széken. Felpanaszolta, hogy sok egyházközségben nem a fent részletezett adatszolgáltatás mellett zajlottak a presbiterválasztások, és a megválasztottakról készített listák utólagos beküldését szorgalmazta, hogy amennyiben a minisztérium információkat kér a presbiterekről, tájékoztatni lehessen.

A korábbiakban nem volt precedens arra az öncenzúrára sem, amit szintén Búthi javasolt: Kováts J. István budapesti teológiai tanár 1942-ben megjelent könyvét, *Keresztyénség és társadalmi kérdések, ki kell vonni a parókiális könyvtárakból*. A püspöki szék a javaslatot természetesen ellenvetés nélkül elfogadta.¹⁰¹

¹⁰⁰ Adalék a kor atmoszférájához: Szerzõt, zöldfülű Szatmári Lánco-s-templomi segédlel-készként, alig két heti szolgálat után váratlanul berendelték a nagyvárad püspökségre. Vidits György püspökhelyettesnél kellett jelentkeznie, aki a Szekuritátéra irányította. Öt napig tartó kihallgatás következett. Olyan nyilatkozat aláírására akarták kényszeríteni, amelyben elismeri, hogy néhány nagyvárad barátságával együtt antikommunista, irredenta, sovinszta tevékenységet fejtett ki. Azzal védekezett, hogy a kérdéses időszakban nem is tartózkodott Nagyváradon. Meggyőződésül, megmutatták neki a róla írt feljelentést. Világossá vált számára, a feljelentő az öccsére gondolt (a feljelentésben csak a családnév szerepelt). Minthogy korábban öccsét, vele tévesztették össze, ezért vitték el munkaszolgálatra, úgy gondolta, kiegyenlítődik a számla, nem fedte fel a tévedést. Szatmárra való visszaérkezése után, főnöke, Telegdy József leellenőrizte, hol járt, és kijelentette nem kíváncsi a részletekre. Viszont ha más szolgálati helyre szeretne menni, ő biztosan el tudja intézni, a püspök még soha nem tagadta meg egy kérését sem. Mint a levéltári anyagból kiderült, szabadságát arra használta, hogy levélben és telefonon is kérje a püspököt Szerző elhelyezésére. Úgy írta le Szerzõt, mintha kissé elmebajos lenne. Szerzõt a nagyvárad affértól számított három héten belül áthelyezték Zilahra, ami egyébként az ő elképzeléseinek is jobban megfelelt.

¹⁰¹ Az NRE 1953. október 21-én tartott püspöki székének jkv.

1954 márciusától új feladatok is vártak az egyházra. Részt kellett vennie az ún. „országos kampányokban”, elsődlegesen a mezőgazdasági jellegűekben. Igaz, ezt megelőzően is fel kellett vállaljanak, a hamutól kezdve a papírig, minden elképzelhető és elképzelhetetlen beszolgáltatási akciót, ha nem is nevezték „kampánynak”.¹⁰² A március 18-i püspöki szék ülésének jegyzőkönyve szerint, a lelkészek mellett, a püspöki széken megjelent kultuszminiszteri felügyelők, mezőgazdasági szakértők tettek javaslatokat a lelkészi kar mezőgazdasággal kapcsolatos tevékenységének módszertani kérdéseire. Búthi kéthetenkénti jelentéstételi kötelezettséget szorgalmazott. Megjegyzendő, hogy az államhatalom megbízottja, Făşie Vladimir figyelmeztetett arra, ami végül határozatban is megfogalmazódott, hogy a „lelkész az elvégzett munkát lelkészi minőségben végezze, és ne váljék általa gazdasági felelőssé”. A püspöki szék a lelkészek feladatává tette, hogy „az igehirdetés, a személyes pásztoráció s más egyházi szolgálatok alkalmait ...a munka fokozására használják fel”. Szintén ezen az ülésen ismerték be, hogy a püspöki kinevezés rendszere, amit épp a nagyváradiak kérésére illesztett a zsinat a Statútumba, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Elhatározták, hogy a későbbiekben csak akkor folyamodnak a kinevezéshez, ha a gyülekezet azt törvényes időn belül igényli, és az esperes helyszíni kivizsgálás eredményeként szükségesnek tartja.

Az októberi püspöki szék a decemberre tervezett közgyűlés előkészítésének jegyében zajlott. Figyelemreméltó bejelentéseket tett már megnyitójában a püspök. Az egyházmegyéket a tisztújítások kapcsán a kettős jelölések ajánlásával kívánta a szabad választások elvének tiszteletbentartására bátorítani. Nem világos, hogy ez a Sztálin halála utáni óvatos enyhülés légkörének köszönhető, vagy egy még ravaszabb elkötelezési rendszer irányába tett kísérlet volt. Búthi Sándor részletes előterjesztése, illetve a választások lefolyása inkább az utóbbi feltételezést támogatja. A tisztújítás minden egyházi tisztségre vonatkozik – mondta –, a megüresedések következtében betöltöttekre is. (Tehát senki nem lehetett biztos a folytonosságban, jól tette, ha „bizonyított”). Ugyanakkor „a jelöléseknél általában figyelemmel kell lenni a Statútum vonatkozó rendelkezésére (I. Főrészt 81. §), a jelölendő személyeknek a béke ügyében elfoglalt magatartására és hazafias kötelességének hűségese teljesítésére. Világi tisztségekre a Párt egyszerű, tehát párthivatalt nem viselő tagjai megválaszthatók...” (A legelkötelezettebbek közül is tehát azok kerüljenek pozícióba, akikben a lelkészi

¹⁰² 1948. március 23-ig a kerület egyházközségei 80 298 kg hamut gyűjtöttek, derül ki Felszeghy Ödön államtitkár 72/1948. sz. köszönőleveléből.

kar, illetve a presbitériumok is megbíznak. Hogy a választási procedúra ilyenirányú értelmezése se legyen egyértelmű, lásd a bihari egyházmegyében történeteket.¹⁰³) A tárgysorozat ismertetésének nívumát az a bejelentés képezte, hogy a belmissziói és katechétikai munkáról maga a püspök fog tájékoztatni. Úgy tűnik, a terv, a püspöki székbe meg nem hívott Nagy Zoltán, korábbi aradi esperes, missziói előadó teljeskörű mellőzését célozta. A jelenlévő Orosz Árpád katechétikai előadó kérésére ugyanis változtattak, ő megtarthatta beszámolóját.

A félelem a „vallásos tömegmegmozdulások” engedélyezésének vádjától, erősen élt a püspökben. Miközben örömét fejezte ki a gyülekezetek templomjavítási, építési „páratlan áldozatkészsége” okán, és kijelentette, örömmel vett részt a felszenteléseken, „óvva intett” attól, hogy az „egyházak ezeket az ünnepségeket idegen falusi tömegek összehívásával tömegmegmozdulásra használják fel.” Óvva intett „felelőtlen beszédek tartásától”, „kifogásolható költemények szavaltatásától”, s melegen ajánlotta a rajoni vallásügyi megbízottak meghívását.

Az év folyamán olyan hírek kaptak szárnyra „ellenőrizhetetlen forrásokból”, hogy a vasárnap délutáni istentiszteleteket be kell szüntetni. A közvéleményt nyugtalanító híresztelések oda vezettek, hogy a két kerület megegyezett, amelyikben először kerül napirendre a kérdés, értesíti a másikat a fejleményekről. 1954 novemberében a kolozsvári igazgatótanács foglalkozott a kérdéssel, és a gyűlés jegyzőkönyvét megküldték a nagyváradiaknak. Ilyen előzmények után került sor a december 8-i igazgatótanács ülésre, amely egyetlen napirendi ponttal foglalkozott: a vasárnap délutáni istentiszteletek kérdésével.

A Kultuszminisztérium képviselőinek jelenléte, és aktív részvétele az egyház „belső ügyeinek” intézésében már teljesen megszokottá vált. Ion Rodeanu bukaresti vezérfelügyelő és Laza Petru tartományi miniszteri megbízott részvétele hozzásegített a furcsa ügy tisztázásához.

Búthi Sándor ismertette az előzményeket. Az ortodox egyház 1950-ben zsinati határozattal szabályozta a vasárnap délutáni istentiszteletek időpontját, miszerint 14 órára be kell azt fejezni. Indoklásul a kormányzat erőfeszítéseit

¹⁰³ A bihari egyházmegyében a presbitériumok Molnár Zoltán főjegyzőt választották esperessé. A hatóságok lemondásra szólították fel. Nem tette. Bevitték a Szekuritátéra, s huszonnégy órát tartották meztelenre vetkőztetve egy szobában. (Oláhné Molnár Máriának, az érintett nővérének szóbeli közlése.) Ennyi elég volt, hogy lemondjon. Az esperes Papp László lett, aki gondoskodott róla, hogy vetélytársa segédlelkészként fejezze be lelkesi pályafutását.

hozták fel, miszerint a népet magasabb kulturális szintre kell emelni. Minthogy a nemzetgazdaság fejlődése érdekében, „átmenetileg” a lakosságot igen nagy erőfeszítések terhelik hétköznap, a kulturális felvilágosító munka vasárnapra marad. Az egyház tehát meg kell ossza a kínálózkodó időkeretet az állam ilyenirányú tevékenységével. Minthogy az ortodox lelkészek egy része nem tartotta magát a zsinat rendelkezéséhez, szükség volt egy újabb körlevél kiadására az év folyamán, ez lehetett a félreértés forrása. Felolvasta a határozati javaslatot is:

- A két kerület közös körlevélben fogja a lelkészek tudomására hozni a teendőket.

- Az ügy előkészítetlensége miatt, azt nem fogják az egyházkerületi közgyűlésen tárgyalni.

- Végső célként az istentiszteletek 15 óráig történő befejezését tűzték ki. De mielőtt bevezetnék, meg kell tárgyalni a presbitériumokkal, nehogy félreértések és nyugtalanság származzanak belőle.

- Évi 8 alkalommal lehet templomi ünnepélyt tartani, maximum 2 óras időtartammal az esti órákban is. Ilyenkor nincs délutáni istentisztelet. Ezeket az alkalmakat legalább egy héttel korábban egyeztetni kell a helyi hatóságokkal.

- Ahol egy lelkész több gyülekezetben is szolgál, csak az egyik helyen kell befejeznie az istentiszteletet 15 óráig.

- Akárcsak a kolozsváriak, kérik, hogy a szombat délutánt is igénybe vehessék katechizáció céljára.

Rodeanu vezérfelügyelő hiányolta az előadásból, az egyik legfontosabb tényezőt. A vasárnap délutáni istentiszteletek szabályozása azért is fontos, mert ezt az időpontot ragadják meg a neoprotesztáns felekezetek a térítésre, a lélekhalászásra. Ki kell húzni alóluk a talajt. Kifejezte megelégedését az NRE lelkészi karának tevékenységével, amely a szocialista állampolitika iránti lojalitást illeti. Bátorította a jelenlévőket, hogy szóljanak hozzá a kérdéshez.

A hozzászólások nyomán Rodeanu jóváhagyta Debreczeni István javaslatát, hogy az engedélyezett ünnepélyek száma 12 legyen. Ugyanakkor kihangsúlyozta, a katedrálisokra (püspöki templomokra) és a sátoros ünnepekre nem vonatkozik a korlátozás. Úrvacsoraosztás idején lehet 16 óráig tartani istentiszteletet. A kultuszminisztériumnak semmilyen kifogása nincs az ellen, ha a nagy gyülekezetekben szombaton is folyik katechizáció. Czapfalvi József tenkei lelkész, a püspök sógora, felszólalásában kijelentette: a katolikusok kinevetik a reformátusokat, ők egész héten bármely nap tarthatnak istentiszteletet és katechizációt. Rodeanu elismerte, hogy vannak gondok a katolikus egyházzal.

Sajnálatos módon, bár a Vatikán politikai befolyását megszüntették a konkordátum felmondásával, a katolikus püspökségek közt szakadás jött létre. Dolgoznak az egységen, de még nem sikerült megteremteni. Ha azt hiszik a katolikus vezetők, hogy késleltethetik a megoldást, tévednek. „Nekünk van időnk” – mondta fenyegetően.

A fentemlített kiegészítésekkel a határozati javaslatot elfogadták, mindkét fél közös megnyugvására.¹⁰⁴

A decemberi kerületi közgyűlés első szembetűnő érdekessége a püspöki ima és a főgondnoki köszöntő közti hangulati ellentét. „Ha a sok veszély magvát magában hordó ember-világ állapotára tekintünk, nagy kétségek és súlyos aggodalmak fognak körül Edeasatyánk bennünket (...) Nem tudjuk, Atyánk, mi vár reánk a jövőben? De azt tudjuk, hogy nem jöhet olyan vihar, amelynek nem te lennél az Ura, s nem érhet olyan próbáltatás, amely fölött a te segedelmeddel ne tudhatnánk győzni.” A főgondnok, a megválasztása, a legutóbbi kerületi közgyűlés óta eltelt több mint két esztendő úgy értékelte, hogy a lelkészek nagy része teljesítette állampolgári feladatait. Magára nézve önkritikusan jegyezte meg, egyéb hivatali teendői miatt, csak a központot ismeri, bár jó lett volna megismerni a vidéki gyülekezetek munkáját is. Az egyház életét a püspökkel lefolytatott tanácskozások révén ismerte meg és segítette. Megismételte a székfoglalójában elmondottakat, hogy továbbra is az egyház köteletségének tartja a kormányzat támogatását a gazdasági, szociális és kulturális célkitűzésekben, a „hatalmas fronton folyó békeharcban”. Szinte válaszként a püspöki ima idézett részletére kifejtette: „Az egyház emberei nem kételkedhetnek abban, hogy a világ a szép, a jó, az igaz kibontakozása, és a szociális igazság győzelme felé halad”.

A püspöki jelentést másféloldalas bevezető indította. Előrevetítette, nem akar elveszni a részletekben, és reménységgel néz az egyházkerület sorsára, nemcsak az egyház isteni eredete okán. Az esperesektől kapott jelentések is „kedvező életjelenségekre” utalnak.

A háború befejezése óta először találkozunk a lélekszámmal kapcsolatos pontosnak tűnő statisztikával: 268 950 lélek tartozott a kerülethez, amely 8 egyházmegyébe elosztva 227 anya-, 3 missziói-, 31 leányegyházközösségben és a hozzájuk tartozó szörványokban élt. Gondozásukat 220 rendes, 156 helyettes, 22 segéd- és 5 lévita lelkész végezte. Az istentiszteletek látogatottsága ünnepeken 32%, vasárnap délelőtt 23%, vasárnap délután 18%, hétköznapokon 4%. Az úrvacsorázók száma:

¹⁰⁴ Az NRE Igazgatótanácsának 1954. december 8-án tartott ülésének jkv.

ÜNNEPEK	RÉSZVÉTEL
böjt	2893
husvét	35100
pünkösd	29507
újkönyér	18103
újbor	19504
karácsony	32400

Megkereszteltek 5282 főt, eltemettek 3438 főt.

A lélekszámmozgalmi adatok keretében tárgyalta a jelentés a belmisszió kérdését. Megállapította róla, hogy a Statútum és a lehetőségek keretei közt, a különböző gyülekezetekben, különböző eredménnyel folyt. Az elemzés itt meg is torpant, és már csak a megfelelő, fűthető helyiség biztosítására, illetve arra a figyelmeztetésre szorítkozott, hogy a templomon kívüli szolgálat esetén a „lelkikényszernek még a látszatát is kerülni kell”. Foglalkozott a jelentés az énekeskönyvek és a bibliai szemelvények nyomasztó hiányával. Határozatba foglalták a könyv kiadási kérelem szorgalmazását.

A lelki ügyek szegényes előadása után, az anyagiakhoz érve szárnyalni kezdett a beszámoló: „Isten azokat a hitetlenkedőket, akik földben, bérházban, kényszeradóban látták az egyházfenntartás lehetőségének egyetlen biztosítékát, alaposan megszegényítette. Mióta... ráhelyezkedtünk az egyházfenntartásnak egyetlen méltó, bibliai és ősegyházi alapjára, az önkéntes... adományalapra, egyetlen egyházközségünk sem ment anyagi csődbe... az áldatlan díjlevélharcok ... megszűntek, a szolgálatukat híven végző egyházi szolgálóknak megvan a tisztas kenyere... a templomok megújultak... új és helyreállított orgonák búgnak a karzatokon, új vagy átöntött harangok csendülnek meg a tornyokban. Isten a kényszer ostorával, olyan iskolába hajtotta be sokszor hitetlenkedő gyermekeit, amelyben meg kellett tanulniuk... a nagy és szent leckét... Templomok akkor épülnek, mikor a hit lesz az emberek legdrágább kincse. (...) Csodálatos tanítás marad az elkövetkező nemzedék számára, hogy a református egyháznak talán sohasem volt történelme során olyan tíz esztendeje, amelyben annyi templom épült és szépült volna meg, mint a második világháborút követő tíz esztendőben...”

Külön kiemelte a presbiterek szerepét. Fodor Bélát, a szilágysomlyói esperest idézte: „Hogy egyházközseink anyagi tekintetben dicséretesen megállták a helyüket, az a hívek áldozatkészsége mellett mindenütt a lelkes és buzgó presbitereknek köszönhető. Illesse minden elismerés és tisztelet azt a

egyházgondnokot és 184 presbitert, akiknek hitén és fáradozásán épül és áll Isten után a szilágysomlyói egyházmegye egyházközségeinek szilárd anyagi ügyvitele”. Mintegy „élmunkásként” sorolta a székelyhídi egyházmegye teljesítményét, amelyben 13 egyházközség újíította meg részben vagy egészben templomát (Vedresábrány, Csokaly, Éradony, Érkeserű, Érolaszi, Gálospetri, Kiskereki, Szalacs, Érmihályfalva, Székelyhíd, Kőbölkút, Hegyközszentmiklós, Kágya), illetve az öt nagyváradai egyházközséget (Olasziban új orgona épült, Újváros belső- és tetőjavítást végzett, Rét az újjáépülő templomon végzett költséges részmunkákat, Velence magasította templomát és karzatot csináltatott, Ósi (Óssi) tornyot épített az imaház mellé). A lemaradó egyházközségekről megállapította, nincs munka, nincs hit. Az ilyenek lelkészei rendszerint bizonytalan egzisztenciájúak, mert a kor szóhasználatát idézve, „a lelképásztor is olyan kenyeret eszik, amilyenért megdolgozik”.

A püspök látogatásai és szolgálatai című fejezetből kitetszik, hogy klasszikus püspöki vizitációt egyáltalán nem végzett. A szolgálatok ünnepélyes alkalmakhoz kapcsolódtak, ezek száma sem nagy (18 két év alatt). Külön kitért Erdősi Sylvester János születésének megünneplésére. A 450. évfordulót a kerület szervezte Színérváralján. Délelőtt Arday szolgált és Debreczeni István, a lelkészértekezlet elnöke mondott emlékbeszédet, a Sylvester János távoli leszármazottai által restaurált emlékkő előtt Sárközy Lajos helybeli lelkész mondott alkalmi ódát. A délutáni vallásos ünnepélyen Orosz Árpád esperes szolgált, Telegdy József, akkoriban ombodi lelkész szavalt és énekelt. A püspöki szolgálatok alkalmat adnak arra, hangsúlyozta, hogy a lelkészeket, „a hatóságokkal való együttműködés szükségességére, a híveknek pedig az állam iránti kötelességek pontos betartására” irányítást adjon.

A békeharc taglalása ezúttal nem kapott olyan teret, mint korábban. Kijelentette, hogy bár sikerült a koreai és vietnami „háborús tűzfészkeket” kioltani, a meg nem nevezett, magukban feszültséget hordozó „problémák” nem szűntek meg, ezért továbbra is kellett tartani a békekonferenciákat. Összesen nyolc felekezeti konferencián, Nagyváradon, Szatmáron és Nagybányán tartott előadást, és többnek a szervezésében részt vett. De nem maradtak feladat nélkül a tanácsosok, kerületi fő- és aljegyzők, esperesek és helyetteseik sem, ők a rajoni hasonló értekezleteken fejtették ki a békeharca nézve áldásos tevékenységét.

Az államsegélyek és főleg a nyugdíjkérdés terén megkockáztatott egy óvatos célzást a püspök, miszerint érthetetlen, hogy bár a református egyházat „együttműködő” egyházként tartják nyilván, az állami támogatás terén ez nem

mutatkozik. A 229 nyugdíjkorhatárt még el nem ért lelkészből csak 109 kapott államsegélyt. A kultuszminisztérium a pénzügyminisztérium elutasítására hivatkozva, mindössze 5 újabb államsegélyt ígért 1955-re. Ioan Rodeanu vezérfelügyelő tett erre ígéretet, szóban. Az 56 nyugdíjra jogosultból, 33 továbbszolgált, 23 szolgálaton kívül – nyomorgott. A jogosultak közül 42 kapott nyugdíjat, 14 nem. A folyósítás megtagadásának indokai erősen vitathatók – mondta. Politikailag megbízhatatlannak, egykori kizsákmányolóknak, vagy pedig vagyonosnak nyilvánították őket a rajoni illetékesek. A reklamációk hiábavalóan bizonyultak. Egy éve beszélik, hogy a lelkészek nyugdíjügye átrendezésre kerül, de biztosat senki nem tud – zárta le a témát.

Orosz Árpád katechétikai előadó jelentését polémikusnak szánta, azokkal szállt vitába, akik a központi katechétikai tantervet túl igényesnek tekintették, és egyáltalán nem követték ajánlásait. A vallásoktatás sokféle akadályát sorolta fel, csak a leglényegesebbeket nem. Nincs megfelelő helyiség? Áldozni kell rá. Nincs a gyerekeknek ruhája, cipője? Szeretetmunkával kell megoldani. Nincs tüzelő? Vegyenek. Nincs elég idő az oktatásra? Elég a vasárnapi istentisztelet előtti és utáni idő. Arról nem beszélt, hogy az egyházközségek több mint fele olyan szegény, hogy a lelkész is alig él meg, a különféle központi járulékokat sem fizeti. Nem beszélt arról, hogy a tüzelőt is kiutalásra adják, és hogy vallásoktatás céljaira bizonyosan nem adnak kiutalást. A magánemberektől vásárolt tüzifa pedig igen drága. Nem beszélt arról, hogy az iskolák a vallásórák időpontjára szerveztek kötelező iskolai tevékenységet a gyermekek számára. Elismerte, hogy az énekeskönyv- és bibliahiány „komoly dolog”, de meg kell elégedni azzal, ami van – tanácsolta.

1955

A bibliahiányt kissé mérsékelte az MRE Konventjének adományja: 2500 biblia. A behozatal és szétosztás azonban ettől kezdve, a „szocializmus” bukásáig, állandó bel- és külföldi botrányok forrása volt. „A kolozsvári püspökség úgy osztotta szét a bibliákat, hogy egyházkerületünknek a 2500 darabból összesen 500 db-ot juttatott. Vásárhelyi püspök úr azzal indokolta ezt a különös, sőt érthetetlen arányszámú elosztást, hogy ötszáz bibliát a teológus ifjúságnak rezervált... Igazgatótanácsunk... tudomásul vette a bibliák elosztásának ezt a számszerű módját is, amelyből azonban sem a méltányosság, sem a testvéri szeretet sugára nem világlik ki...” – állapították meg az 1955. augusztus 19-én tartott igazgatótanácsi ülésen. Elhatározták, kéri a Konventet, hogy a jövőben

az NRE-nek szánt küldeményt közvetlenül hozzájuk irányítsák. Talán ennek köszönhető, hogy az MRE 1958-ban útnak indított 5000 bibliájából, már a határon átvehettek 1700-at, s várhatták Kolozsvárról a még sajátjuknak tudott 300 darabot.

Egyház és állam sajtóságos viszonyát jól jellemzi az egyházi Nyugdíjpénztár megalakításának első felvonása. 1955. május 9-én azért kellett sürgősen összehívni az igazgatótanácsot, mert 10-ig állást kellett foglalni a Nyugdíjpénztár kérdésében. Búthi Sándor a következőképpen ismertette a tényállást: „A KoRE Püspöki Hivatala pár héttel ezelőtt tájékoztatta püspöki hivatalunkat, hogy a Kultuszminisztérium egyik kiküldöttje felkereste Vásárhelyi püspök urat és felkérte, hogy szíveskedjék nyilatkozni: az egyházkerület elfogadja-e elvileg az RNK Nagy Nemzetgyűlésének Elnökségétől érkezett az RNK beli kultuszok keretében Nyugdíj- és Segélyintézetek szervezésére vonatkozó dekrétum általa elhozott és egyidejűleg átnyújtott tervezetét. A kultuszminiszteri megbízottnak nem volt sem megbízatása, sem ideje, hogy a Nagyvárad Püspöki Hivatalt is megkeresse, ezért felkérte Vásárhelyi püspök urat, hogy tájékoztassa egyházkerületünk elnökségét a kérdéstről...Ezt az értesítést véve Főtiszteletű úr Kolozsvárra utazott...hogy személyes megbeszélést folytasson Vásárhelyi János püspök úrral...”¹⁰⁵

Az elvi elfogadó határozatot mindkét kerület meghozta. Ennek ellenére a Nyugdíjpénztár tényleges megalakulásáig, az eredetitől messzemenően eltérő formában még jó néhány évet kellett várni. Hogy miért volt épp akkor, annyira sürgős és fontos a kérdés megoldása, a rendelkezésre álló dokumentumok nem világosítják meg.

Politikai háttér az 1956-os magyar forradalom romániai egyházi következményeihez

A Sztálin halála utáni időszakot a „szocialista táborban” mindenütt a politikai enyhülés, a kommunista pártok önkritikája jellemezte. Értelmiségi körökben a szabadságjogok egyre hangsúlyozottabb követelése, az irányított kultúra abszurdításának kinyilatkoztatása mindennapi téma lett. A nemzeti érzések felszabadulása általában oroszellenességgel párosult.

Romániában Gheorghiu-Dej hatalmának késői megszilárdulása miatt is, a desztalinizáció alig érezte hatását. Igaz, Sztálin halálát követően azonnal

¹⁰⁵ Az NRE Igazgatótanácsának 1955. május 9-én tartott ülésének jkv.

beszűntették a Duna–Fekete-tenger csatorna építését. Sok lelkész, teológus örvendhetett az ekkor kiadott amnesztiarendeletnak. A negyvenes évek végétől foganatosított tömeges letartóztatásoknak ugyanis csak részben volt politikai háttere. A kiemelt építkezések számára ily módon biztosították szovjet mintára az olcsó munkaerőt. Más oldalról az építkezés leállítása feszültséget is szült, a szabaddá vált munkaerőt nem volt hol foglalkoztatni. A fölöslegessé vált technikai felszerelés szétszórása, minden tervszerűség nélkül történt. Azok kaptak belőle, akik „közel voltak a tűzhöz”. Míg más országokban lekerültek a napirendről a koncepciók perек, Romániában 1954 áprilisában végezték ki, nagy titokban, a párt korábbi népszerű vezetőjét, Lucrețiu Pătrășcanu. A belső harcra legfeljebb a vezetői posztokon történt hirtelen változások utaltak, bár a közvélemény suttogó pletyka szintjén általában értesült a legtitkosabb titokról is. Szovjet mintára szétválasztották a pártot a kormánytól, a párt élére Gheorghe Apostol került, Gheorghiu-Dej lett a miniszterelnök. 1955 októberében, miután a Szovjetunióban is eldőlt a Sztálin utódlásáért vívott harc, Bukarestben „helyreállt a rend”, a párt élére visszaküzdötte magát Gheorghiu-Dej, a miniszterelnök Chivu Stoica lett, és többszöri halasztás után összehívták a pártkongresszust.

Az SZKP XX. kongresszusa után, bár a pártvezetés 1956 március végén tartott ülésén, a Moszkvában járt küldöttség csak részben számolt be az ott elhangzottakról, vita bontakozott ki. A belügy nagyhatalmú urának, Alexandru Drăghici-nek az eltávolítását követelték némelyek, és azt, hogy Gheorghiu-Dej gyakoroljon önkritikát. Utóbbi visszaverte a támadásokat, ellenfeleit sorban eltávolította a hatalomból.

Bereczky Albert látogatása

Az 1956-os év áttörést hozott a nemzetközi kapcsolatok terén. A háború befejezése óta nem járt magyarországi püspök Erdélyben. 1956 nyarán Bereczky Albert dunamelléki püspök Nagyváradra, Kolozsvárra, Nagyszebenbe látogatott. A látogatás abban a légkörben zajlott, amikor a magyarországi társadalmi elégedetlenség egyre inkább kiterjedt az egyházra is. Péter Jánosék nem érzékelték a feszültség erősödését, s nagy önbizalommal tervezték a galyatetői gyűlést.

Ami Romániát illeti, egyfajta várakozás, titkos reménységek jellemezték az egyházi légkört. Kiderül ez Tőkés István visszaemlékezéséből, aki szerint Vásárhelyi János a püspöki látogatást előkészítő Dusicza Ferencnek azt mondta volna: „Mondd meg Bercinek, hogy...szeretettel várjuk, de látogatása neki is

rossz, nekünk is.” Ugyancsak ő céloz a Bereczky jelenlétében elmondott lelkészértekezleti hozzászólásokra, amelyekben nem dicsérték a budapesti püspök hangzatos hűségnyilatkozatait a szocializmus iránt. A román állampolitika iránti elismeréssel sem aratott sikert. Állítólag egyedül László Dezsővel talált csak teljes konszenzusra, a szocializmus iránti lojális egyházpolitikát illetően. Azzal a László Dezsővel, akit sokak szerint teljesen érthetetlen módon, nem sokkal később letartóztattak, s bebörtönöztek.¹⁰⁶ Természetesen a hivatalos beszámolók szőnyeg alá söpörték a feszültségeket. 1956. június 25-én, a biharpüspöki vasútállomáson Arday és Búthi várták a magyarországi püspököt. Még aznap tárgyalt Ardayval, majd Valerian Zaharia nagyváradí ortodox püspökkel találkozott. Másnap, 26-án esperesi értekezletet hívtak össze a tiszteletére. Előadást tartott az MRE utóbbi húsz évéről a tőle megszokott szellemben: a bűnös egyház, a bűnbánó egyház, és az isteni és politikai kegyelemben részesített egyház hálijának hármasságában. A Református Szemle szerint csak pozitív hozzászólások hangzottak el. Aznap este a nagyvárad-újvárosi templomban prédikált.

Június 27-én eleget tett a nagyváradí ortodox püspök ebédmeghívásának, majd délután elutazott Kolozsvárra, ahol először vendéglátóinak szűk körével találkozott. Másnap ökumenikus napot tartott, sorra látogatta Colan ortodox, Argay magyar evangélikus és Kiss Elek unitárius püspököket. Este a teológiai tanárokkal tartott közös vacsorán vett részt, itt hangzottak el Tőkés István szerint Nagy András „jeremiási siralmái”, amelyek az erdélyi református magyarság igazi véleményét, lelkiállapotát tükrözték.

Június 29-én Bereczky részt vett a kolozsvári egyházmegye lelkész-értekezletén, sőt fel is szólalt. Nem aratott sikert, Tőkés szerint, sőt olyan hozzászólások hangzottak el, amelyekből csak azért nem lett „baj”, mert az események annyira felgyorsultak a következő hónapokban. Délután újból látogatást tett a Teológiai Intézetben a püspökkel együtt. Ugyanaznap találkozott László Dezsővel.

Június 30-án a Farkas utcai templomban szolgált, majd részt vett a Teológiai Intézet kibocsátó istentiszteletén. Délután Nagyszebenbe utazott, ahol Müller Friedrich szász püspökkel találkozott.

Július 1-jén az EVT problémáiról és más ökumenikus témákról tárgyalt a nagyszebeni metropolitával. Nagy Gyula helybeli református esperesnél megebédelt, s aztán a nemzetközi gyorsvonattal egyenesen visszautazott Budapestre.

¹⁰⁶ TI, 235–237. o.

A látogatás nyomán vehetett részt Arday Aladár a romániai protestáns küldöttségben a galyatetői gyűlésen 1956. július 28. és augusztus 5. között. A tulajdonképpeni küldöttek: Maksay Albert teológiai professor és a két evangélikus püspök, Müller és Argay voltak. Vásárhelyi és Arday, vendégként lehettek jelen. Az EVT KB gyűlése kibővített jelleget kapott, a vendég püspökök, mintegy szaktanácsadóként szolgáltak. (Az MRE részéről Pap László teológiai tanár volt a KB tagja, aki a dunamelléki kerület főjegyzőjeként az 56-os események egyházi epilógusának főszereplőjévé vált, és később emiatt eltávolították nemcsak egyházi és teológiai tisztségeiből, állásából, hanem a fővárost is el kellett hagynia, s kényszernyugdíjazásáig segédlelkészként szolgálnia.) Látogatást tehettek a konferencia színhelyén a magyarországi esperesek, egyszerű lelkészek is. Érdekes momentum, hogy Mao hatalomra kerülése óta, ekkor jelenhetett meg először egy kínai püspök a világ egyházi vezetői közt. Természetesen, a közismerten keresztyénüldöző kínai vezetés iránti lojális magatartásáról tett bizonyosságot. A galyatetői gyűlés folytatásaként a romániai küldöttség ketté vált, Maksay és Vásárhelyi továbbutaztak Prágába az EVT Végrehajtóbizottságának ülésére, a többiek visszatértek hazájukba.

A hatalom viszont csak kivételes esetekben volt kegyes, s inkább propagandisztikus céllal engedélyezte a külföldi kapcsolatokat, mint a tényleges nyitás prológusaként. A legtöbbször még mindig igen mereven elzárkózott a külföldtől. (Pl. Nagy András teológiai tanárt nem engedték ki Budapestre, a fia temetésére.)

Az 1956. novemberi közgyűlés

A magyar forradalom eseményei, a Románia különböző városaiban – Kolozsvár, Bukarest, Temesvár, Iași – kibontakozó szimpátiatüntetések, egyrészt megijesztették a pártvezetést és engedményeket tettek (kötelező beszolgáltatások megszüntetése, az orosz nyelv kötelező oktatásának fakultatívvá tétele, a gazdasági és társadalmi élet bizonyos mértékű decentralizációja, oktatási dolgozók fizetésének emelése stb.), másrészt már novembertől kezdve megindultak a letartóztatások.¹⁰⁷ Sok lelkész és teológus is áldozatul esett a letartóztatási hullámnak. Sass Kálmán érmihályfalvi lelkészt ki is végezték.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc romániai visszhangjait egyházi tekintetben igen nehéz rekonstruálni. Az újabban feltárt források szerint elsősorban az egyetemi központokban, mindenekelőtt Temesváron,¹⁰⁸ Kolozs

¹⁰⁷ Románia 1944–1990. (A továbbiakban Rom.) 32–33, 42–43, 226–229. o.

¹⁰⁸ Lásd a forrásjegyzéket.

váron, Bukarestben és Iași-ban voltak kísérletek tömegmegmozdulásokra. A rendőrség és katonaság azonnali bevetésével sikerült elszigetelni, és egy-egy diákgyűlésre korlátozni.

A kolozsvári teológián történekekről az elítélt teológusok levelei alapján, valamint a Tőkés István által közölt feljegyzésekből lehet következtetni. A vallásügyi államtitkárság előbb a teológián, majd a vármegyei házában tartott az egyházi vezetők felelősségét firtató gyűlést. Előbbiről Juhász István, utóbbiról Tőkés István készített feljegyzéseket. Az akkori előadó-tanácsos megállapította, hogy szinte szó szerint ugyanaz hangzott el mindkettőn, ezért az utóbbi „magasabb” szintű összefüggés nélkül készült jegyzeteket használta fel. Az ott előadott tényállás, a hatóságok szemszögéből, szóhasználatából következtetve, a rendőrségi kivizsgálásokból összevágott anyag, torz színben, nacionalista hőzöngőknek tüntette fel a résztvevőket. Ugyanakkor elszomorító képet festett, a nyilvánvalóan megfélemlített vezetők „magas” erkölcsi színvonaláról.¹⁰⁹

A korszak egyházi kútfői, mintha nem abban a világban keletkeztek volna, ahol a fent vázolt folyamatok zajlottak, alig utalnak a történetekre, legfeljebb néhány, az egyházat közvetlenül érintő következményre. Inkább feltételezésekre és valószínűsítésekre lehet csak szorítkozni.

A maga módján talán a tragikus eseményekre utal Arday imája az 1956. novemberi közgyűlés megnyitójaként: „Súlyos, feszültségektől terhes időben gyűltünk össze...Tele van lelkünk kétségekkel, aggodalmakkal...” Ugyanakkor egész passzusokat ismételt szó szerint az 1954. decemberi közgyűlésen elmondott imából. Szintén csak sejthető, hogy Szőke Pál főgondnok lemondása nem teljesen független az adott helyzettől. Arday jelentette be, hogy a „főgondnoki tisztség Szőke Pál aa. váratlan lemondása miatt ezidőszerint üresedésben van... Főgondnok atyámfiaival írásbeli lemondása óta nem találkoztam. Úgy tudom, nem tartózkodik városunk területén. Lemondásának okát, tekintettel, hogy nem indokolta, nem is sejtem...” Így a főgondnok helyett a püspök mondott köszönetet „Népköztársaságunk kormányzatának, hogy segít bennünket hivatásunk eredményes teljesítésében, s hogy ezekben a nehéz napokban is bizalommal megadta nekünk az engedélyt gyűlésünk megtartására...” Feltehetően nem látta át, vagy hiteles információ hiányában nem is láthatta, hogy az engedély a román pártvezetés taktikájának része: Miron Constantinescu például novemberben a kolozsvári értelmiségiekkel tárgyalt és ígéretet tett egyfajta engedékenyebb kultúrpolitikára.¹¹⁰ Jelzés értékű lehet az is, hogy a 80

¹⁰⁹ TI, 171–177. o.

¹¹⁰ Rom., 229. o.

alkotótagból csak 48 jelent meg, és 9-en mentették ki magukat különböző címen. A korszak sajátosságának valamivel hűségesebb tükrre a püspöki jelentés „külföldi kapcsolatok” című része. Ebben örömmel nyugtázta, hogy az egyházkerület végre létesíthetett külföldi kapcsolatokat. Elsőként Nyikoláj, moszkvai és kruticai metropolita kolozsvári dísztoktorrá avatását említette. Azon részt vehetett a teljes esperesi kar. Röviden kitért Bereczky Albert dunamelléki református püspök, a Konvent és a Zsinat elnökének látogatására, aki helyrehozta szóbeli és írásbeli meghívásával azt a „fájdalmas mellőzést”, amit a kolozsváriak okoztak azzal, hogy nem továbbították Nagyváradra az Egyházak Világtanácsának meghívóját a Galyatetőn megrendezett konferenciára.¹¹¹ Arday így mégis tagja lehetett a romániai protestáns egyházak küldöttségének, akinek hivatalos szóvivője az angolul jól beszélő Maksay Albert volt. Ő jelentette be a romániai protestáns egyház tagsági igényét. Részletes tájékoztatót nem kívánt tartani, de úgy ítélte meg, hogy a világ egyházait képviselő személyiségekkel folytatott eszmecsereje igen jól szolgálta kelet és nyugat közeledését. Példátlan az RVSZ elnökének, Marcel Pradervandnak a látogatása is, október 22–24. között. Nemcsak a nagyváradi központban, több vidéki gyülekezetben is megfordult, különösen a templomok és egyházi épületek állapota érdekelte, feltehetően útvonalát úgy alakították, hogy Arday nyugodtan állíthassa: „Meg vagyok győződve, hogy a látottak és a tapasztaltak alapján tőlünk jó impressziókkal távozott”. Érdekes, fel sem merült benne, hogy Ravasz Lászlóhoz hasonlóan, az egyház tényleges helyzetével ismeresse meg vendégét, s ne a „jó impressziók” kiváltása legyen fontos.

Püspöki jelentésének egyéb részletei a szokásos hangnemben fogalmazódtak; az egyház helyzete nagyrészt maradt a régiben. Az összesen 272 szolgáló lelkész közül, csak 140 kapott államsegélyt. A nyugdíjasok többsége 250 lej havi nyugdíjat kapott, a lelkészözvegyek ennek a felét, ami a legalacsonyabb életszínvonalat sem biztosította. A lélekszámadatoknál megkérdőjelezte a lelkészek adatszolgáltatásának hitelességét, akárcsak Sulyok a két világháború között. Sokan a központi járulékok csökkentése érdekében a valóságosnál kevesebb egyháztagot jelentettek: mással nem magyarázható a két év alatti majdnem tizenegyezres csökkenés, a pozitív keresztelési/temetési arány ellenére. Változás az egyház társadalmi szolgálatát kiértékelő részben jelentkezett. Terjedelmében alig fél gépelt oldal, s szó nincs benne békeharcról. Eredményként azt könyvelte el, hogy mind több lelkész érti meg: „nemcsak

¹¹¹ V. ö. TI, 235–236. o.

egyházi vonalon kell jól munkálkodniuk, de az is feladatuk, hogy neveljék a mindennapi élet hasznos, jó munkásaivá híveiket". Az iratterjesztés terén három, a korábbi semmihez képest örömteli esemény történt. Engedélyezték az énekeskönyv kiadását és azt „megfelelő példányszámban” ki is nyomtatták. 1955–1956 folyamán a magyarországi református egyház összesen 1500 bibliát adományozott a kerületnek, aminek az árából missziós kiadásokat fedeztek. Megjelent a Jézus élete című bibliai szemelvénygyűjtemény, „a tömegek számára készült egyetlen iratterjesztési kiadvány”.

Anyagi téren újból hangsúlyt kapott az önfenntartás új módjának helyessége. Először és utoljára ez a jelentés közölte családokra lebontva az egyházfenntartás adatait:

CSALÁDKATEGÓRIÁK	CSALÁDOK SZÁMA
összes családok	81133
egyházfenntartók	71403
nem fizetők	9730

Az összes járulék 1 071 336 lejt tett ki. Családonként tehát átlagban évi 15 lejt szántak az egyházra a fenntartók, nem egészen másfél kiló hús árát. Ugrásszerűen növekedett a perselypénz (429 860 lejt) – állította –, sőt van olyan gyülekezet, Zovány, ahol kizárólag perselyes adakozásból tartották fenn az egyházat, és nem is akármilyen szinten. Hogy az ugrásszerű mennyi, nem lehet megállapítani, mert az 1954-es püspöki jelentés nem tartalmaz ilyen adatot.¹¹²

Az állami decentralizáció egyházi vonatkozásai

A politikai változások legfontosabb jeleit az 1956. december 17-én tartott püspöki szék jegyzőkönyve dokumentálja. Összehívása annyira sürgős lehetett, hogy a meghívóban a tárgysorozatot sem közölték. Annál érdekesebb – és ez sokat sejtető fényt vet a jegyzőkönyvek szerkesztési elvére –, hogy a püspök, a tárgysorozat ismertetésénél bejelentette a „kerületi közgyűlésen felvetődött sajtókérdés” tárgyalását, aminek a jelzett összejövétel jegyzőkönyvében nyoma sincs. Nyilvánvalóan, a kerületi közlöny kiadásának felcsillanó lehetősége, része

¹¹² Az NRE 1956. november 15–16-án tartott közgyűlésének jkv.

volt a magyar kultúrának ígért engedményeknek. Arday azt javasolta, hogy a Közlöny kiadása helyett egy gyakorlati jellegű, főleg prédikációkat közlő havi folyóirat megjelentetését kérjék. A gyűlés lelkesen helyeselt a javaslatához. A politika szele azonban az első téma tárgyalásánál érzékelhető hangsúlyosan. Az országos decentralizáció jegyében született az a határozat, amely megszüntette a rajoni vallásügyi meghatalmazottak állását és a minisztertanács 2157/1956. sz. rendeletével a kultuszminisztérium bizonyos jogosítványait dec. 1-jei hatállyal átruházta a tartományi megbízottakra. Érdekes az is, hogy a jelzett minisztertanácsi rendelet nyomán készült, részletes kultuszminiszteri okmányt, nem hivatali úton, vagy a Közlönyön keresztül hozták az érdekelt tudomására, hanem miniszteri biztos vitte le Nagyváradra, s tárgyalta meg a püspökkel. Arday a tárgyalás alapján arra a következtetésre jutott, hogy az új rendszer a tartományi megbízott és az egyház képviselőjének személyes kapcsolatára épül. Búthi ismertetője szerint, a tartományi meghatalmazott biztosítja a kapcsolatot az egyházak és a helyi szervek közt, valamint a tartományi néptanácsok vallási ügyekkel megbízott alelnökével egyetértésben intézkedik a hatáskörébe utalt ügyekben. A nagyváradai tartományi meghatalmazottal kizárólag a püspökség tartja a kapcsolatot, általa kerülhetnek az egyházmegyék ügyei is a kultuszfelügyelő magas színe elé. A Nagyvárad tartományon kívüli esperességek ügyeit is a püspökség terjeszti fel a nagyváradai meghatalmazotthoz, az felveszi a kapcsolatot a temesvári, illetve a nagybányai kollégájával, s az ottani esperessel egyetértésben intézik az ügyet. Ezért jó, ha az esperesek „szoros kapcsolatot” tartanak a területileg illetékes meghatalmazottal. Ha az állam és az egyház érdekei ütköznenek, a legfelsőbb döntőbíró a minisztérium. A püspöki szék természetesen „jó reménységgel” vette tudomásul a változást, az ügyintézés felgyorsulásában és helyesebb döntésekben bízva.

Másik ötvenhatos jelszó volt a korábbi „törvénytelenések jóvátétele”. „Mint az ismeretes” – mintha erről bármikor nyilvánosan lehetett volna beszélni, írni –, mondta a püspök, az egyházi földek, ingatlanok államosításakor „egyes helyi hatóságok többször jártak el törvénytelen és erőszakos módon.” A minisztertanács utasította a földművelésügyi minisztériumot, intézkedjen a jóvátételről és akadályozza meg törvénytelenések jövőbeni elkövetését. A résztvevők a korábbi tapasztalatok alapján, s feltehetően a politikai helyzet bizonytalan irányvételét bekalkulálva, nem lelkesedtek túlságosan a jóvátételért. Csak ott szabad kezdeményezni, határozták el, ahol bizonyosan nem adtak felajánlási vagy beleegyezési nyilatkozatot. Jogtalan kérések is előállhatnak a rendelet nyomán, „zavaró megnyilatkozások”, „vagy éppen megmozdulások” történ

hetnek, ezért nagyon körültekintően kell eljárni. A püspöki hivatal jogi szakvéleménnyel körítve fogja leküldeni az espereseknek a miniszteri rendeletet.

Az állami decentralizációval ellentétes egyházi folyamat első jelének lehet tekinteni azt a tény, hogy Arday „nagyon sokoldalú és sokszor nagyon terhes elfoglaltsága ellenére is”, „vállalta” a lelkészértekezlet elnökségét Debreczeni István lemondása után. Indokai egyértelművé tették, a lemondást inkább lemondatásnak kellene nevezni. „Áldozatvállalásról” pedig egyáltalán nincs szó, sokkal inkább a püspöki hatáskör kiterjesztéséről egy autonóm, csak a közgyűlésnek beszámolni köteles egyházi intézményre. Lássuk akkor a püspök indokait: „szükségesnek látta az egész lelkészértekezleti munka komolyabb ellenőrzését”; „külső lefolyásában nem úgy ment végbe, mint az teljes joggal elvárható lett volna”; pénzügyeit nem ellenőrizték. Felhívta az espereseket, gyakorolják a Statútumban rögzített joguknál fogva a felügyeletet az egyházmegyei lelkészértekezleteken. Szintén az ellenőrzés fokozására tett lépésként értelmezhető, a lelkészértekezlet elnöki tanácsának döntése, hogy minden egyes ülésnek azonos tárgysorozata legyen: bibliaóra, teológiai előadás, időszerű kérdések, pásztori kérdések, közigazgatási kérdések. Hogy a csökkent előadási lehetőségeket kiegyenlítsék, évente négy helyett hat konferenciát fognak tartani.¹¹³ Figyelembe vették az 1957-es program összeállításakor a kolozsvári kerület lelkészértekezletének programját. A teológiai és közérdekű témákra szakavatott előadókat kértek fel. Hogy mindezt a tagság nélkül és a kolozsváriakkal egyeztetve az elnöki tanács döntötte el, arra utal, hogy a hatalom elvárásának igyekezett eleget tenni.

Bár tisztán egyházi ügynek látszik, valójában a politikai kurzusnak kívánt megfelelni a főgondnoki tisztségre tett jelölés is. Arday azt az Olosz Lajost jelölte – s ezzel mintegy rehabilitálta –, akit vele egyidőben, de vele ellentétben majdnem egyöntetű szavazással választottak főgondnoknak. Valószínű nem állt mögé az állam, ugyanis helyette Balogh Ernő borosjenői főorvos, a debreceni Balogh Ferenc egyháztörténész fia jelent meg főgondnokként a dokumentumokban. A kisjenői ügyvédet, az Erdélyi Helikon írócsoportjának jeles tagját, Arday még esperesként jól ismerte, nagyrabecsülte, az észak-dél ellentét idején az északiak figyelmébe ajánlotta. Hogy az óvatos, udvarias, a kellemetlen és kínos szituációkat akkor is kerülő ügyvéd, ha netán az igazság megszenvedné – miért nem tetszett az államnak, nem tudni. Tény, ezúttal is tartott a püspöki szék egy esetleges elutasítástól, mert megbízta Ardayt, hogy ha jelöltjét

¹¹³ Ez ellentmondani látszik Tőkés István közlésének, miszerint 1957-ben az állam nyomására csökkentették a lelkészértekezletek számát évi négyre. I.m. 202. o.

bármilyen okból mégsem választanák meg, jelöljön valaki mást saját felelősségére. Amúgy minden kerületi tisztségre a régi, bevált „kádereknek” szavaztak bizalmat.

Visszarendeződés, megtorlások, „stabilizáció”

A következő három év, belpolitikai szinten a visszarendeződés jegyében zajlott. A magyarországi forradalmat vérbefojtották, a helyzetet „stabilizálták”, nem kellett tovább tartani Romániában a „rossz példától”. Le lehetett számolni az esetleges elégedetlenkedőkkel, egyházi tekintetben is. A vallásügyi „decentralizáció,” a tartományi megbízott megnövekedett hatásköre, hatalma nemhogy csökkentette volna, növelte az állami beavatkozás mértékét, hatékonyságát.

Első helyen említendő a lelkészképzés minél szigorúbb állami felügyeletének biztosítására tett lépések. Úgy gondolhatták, elejét kell venni annak, hogy megisméltódjene azok a teológiai megmozdulások, amelyek az 56-os magyar forradalom visszhangjaként végbementek. Példastatuálás célzatával tartóztattak le teológiai hallgatókat, s ítélték el több évre, „tiltott” vers miatt. Enea, kolozsvári vallásügyi felügyelő azzal fenyegetőzött, hogy minden nőhallgatót kicsapnak. A megfélemlítettség légréjére utal, hogy Vásárhelyi János nem kérdezte meg, pontosan hogy is gondolják: a kicsapás nem tartozott a vallásügyi államtitkárság hatáskörébe. Inkább azon örvendezett püspöktársának írt levelében, hogy református hallgatók, csak a végzősök közt vannak, tehát rájuk nem vonatkozhat a felügyelő kijelentése.¹¹⁴

Szintén az 56-os események következményének tekinthető, hogy új szabályzat készítését tűzte a minisztérium napirendre. Úgy tűnik, az egyetem autonómiájának növelésével, a püspökség befolyását akarták csökkenteni. A rendelkezésre álló források hiányossága, hézagossága mellett nehéz megállapítani, hogy pontosan mi történt. Tény, hogy a Kolozsvári Református Egyházkerület Igazgatótanácsa foglalkozott 1957. február 21-i ülésén az érvényben lévő szabályzat módosításával. A javaslatot átküldték az NRE-hez, a vezetés Horváth István teológiai magántanára bízta átvizsgálását és véleményezését. A május 3-án tartott püspöki széken tűzték napirendre a konkrét döntést.

Arday úgy ítélte meg, hogy történelmi esélyről van szó, amit meg kell ragadni. „Eddig minket ebben a kérdésben hivatalosan soha nem kérdeztek

¹¹⁴ Vásárhelyi János levele Arday Aladárhoz, kelt 1957. december 2-án.

meg. Miután most megkaptuk a hozzászólás lehetőségét, elmondhatjuk sérelmünket, s kérhetjük az ügynek a mai helyzet szerinti átgondolását, rendezését s javunkra való elintézését.” Hangsúlyozta, senki nem vitatja a kolozsvári kerület tulajdonjogát, de minthogy a fenntartáshoz a nagyváradiak is hozzájárulnak, a hallgatók 40%-a nagyváradi, jogosan kérik, hogy a tanszemélyzetet ne csak a kolozsváriak közül válogassák ki, vagy például az énekek tanulásakor legyenek tekintettel a nagyváradi kerületben használt énekanyagra is.

A határozatban leszögezték:

- az állam a romániai református egyház egyeteme számára engedélyezte az intézet működését, s ebbe belatartozik a nagyváradi egyházkerület is;
- minthogy az intézet fenntartásához 40%-os arányban hozzájárul, biztosítani kívánja a vezetésben, felügyeletben, ellenőrzésben az arányos részvételt;
- a legalkalmasabb tanárok megválasztása érdekében versenyvizsgát kell hirdetni, kötelezően a legjobb eredményt elért jelöltet kell kinevezésre felterjeszteni, amennyiben a két kerület vezetősége más-más személyt támogat, a versenyvizsga eredménye döntson.

Úgy tűnik, a teológia kapcsán tapasztalt mellőzés bizalmatlanná tette a váradi vezetést, mert az általuk javasolt módosításokat nemcsak a a kolozsváriaknak küldték meg, hanem a minisztériumnak is.¹¹⁵ Eszerint jogos Tókécs István sérelemként, vagy inkább árulásként levont következtetése, a tárgyalások idején Bukarestből hazatérő Arday és Búthi kijelentését idézve: „Amit nem értünk el a kolozsváriakkal, azt elértük a Kultuszdepartament erejével”. 1957 novemberének utolsó napjaiban, a szász evangélikus püspök, Müller Friedrich javaslatára összeült a püspöki konferencia. Megvizsgálták a módosításokat és Vásárhelyi szerint, tekintettel voltak a nagyváradi igényekre. (Elismerte, későn küldte nagyváradi püspöktársának a meghívót, aki feltehetően azért nem tudott résztvenni azon. Valószínű emiatt nem vett részt Arday a szabályzattal kapcsolatos további püspöki konferenciákon.)¹¹⁶

A szabályzattervezet nem felelt meg az állami elvárásnak, a Református Szemle 1957. 12. sz. szerint egyes konkrét kérdések tárgyalása időszerűtlen, minthogy az „eljárás folyamatban” van. Az eljárás alatt valószínűleg az állambiztonsági kivizsgálásokat értették, amelyek csak 1959-ben zárultak le. 1959. június 19-én (ahogy azt korábban jeleztük) Kolozsváron, a Vallásügyi Államtitkárság összehívta a három kolozsvári központú protestáns püspökség

¹¹⁵ Az NRE 1957. május 3-án tartott püspöki székének jkv.

¹¹⁶ Vásárhelyi János levele Arday Aladárhoz, kelt 1957. december 2-án.

képviselőit, valamint a teológiai intézet professzorait. A teológián történtek vázlatos, a rendőrségi kivizsgálásra támaszkodó vádiratát ismertette Gheorghe Nenciu, az államtitkárság kiküldötte, majd a jelenlévők egyenként önkritikát gyakoroltak és fogadkoztak, hogy a jövőben éberebbek lesznek. Nenciu azzal zárta le a kínos drámát, hogy „sok szép szót hallottunk. Mostmár a cselekvés szükséges”.

A gyűlésen elhangzott önkritikával bizonyítottak látták, hogy az egyházak nem látják el jól a teológia felügyeletét, ezért annak „autonómiát” kell biztosítani, vagyis az állam ellenőrzése alá kell vonni. Teljesen új szabályzatot készítettek, amelyben bizonyosan részt vettek a teológia tanárai, anélkül, hogy az egyház hivatalos vezetésétől tanácsot kértek volna, bár Tőkés István szerint, Dávid Gyula akkori főjegyző tudott a titokban készülő tervezetről. Szeptember 9-én a Vallásügyi Államtitkárság kész tények elé állította az egyházat: román nyelvű szabályzatot küldött le Kolozsvárra, tudomásul vétel végett. Nagyon óvatos hangnemben, Arday kihagyásával, Vásárhelyi János, Kiss Elek, Argay György és Friedrich Müller megkockáztattak egy 53 pontba szedett módosító javaslatot, amelyben kimutatták: mind az állami kultusztvénnyel, mind a Statútummal ellenkezik a szabályzat. Az államkormányzat azonban nem volt hajlandó változtatásokat eszközölni. Az új helyzetet névmódosítás is jelezte, ezután lett az intézet „egységes”.¹¹⁷

Szintén a retorziók kategóriájába sorolható a bethánizmussal való leszámolás. Az egyház, ahogy korábban már említettett, állami nyomásra többször bírálta a csoportosulást, a felekezeti békekonferenciákon a nyilvánosság bevonásával is. Ugyanakkor az egyházvezetés továbbra sem határolta el magát egyértelműen tőlük. Még 1957 szeptemberében is, az Arday püspökké választásának tízéves évfordulójára tervezett emlékkönyvbe Búthi, Visky Ferentől is szeretett volna tanulmányt látni. Szabylár Kornél székelyhídi esperes – aki mint kitűnt nem volt a bethánisták barátja – 1958-as januári körlevelében szintén Visky Ferenc, akkor magyarkéci lelkész prédikáció-vázlatait ajánlotta mintaként, egyházmegyéje lelkészeinek figyelmébe.

Úgy tűnik, akkor vált egyre irritálóbbá az államhatalom számára a csoportosulás, amikor mind nagyobb számban világjak is bekapcsolódtak a mozgalomba, mint Papp Antal, az egi termelőszövetkezet elnöke, akinek irányításával mintagazdasággá fejlődött és országos hírnévre tett szert az általa vezetett egység. Irritáló volt az is, hogy az általános meghunyászkodás közepette

¹¹⁷ TI, 171–181. o.

a bethánista lelkészek többsége nem tett békeharcos nyilatkozatokat, és képtelenségnek tekintette a marxista keresztyéniséget. Visky Ferenc visszaemlékezése szerint 1957-ben és 1958-ban is összehozták Nagyváradra a püspöki hivatalba a bethánistának tartott lelkészeket, ahol megpróbálták rábírní őket az egyház és a családjuk érdekében, hogy tevékenységüket függeszszék fel. (Sajnos ennek írásos dokumentumait nem találtam, mégcsak meghívók formájában sem.) A mozgalom erdélyi tagjait 1958. április 10-én, a Nagyvárad kerületiek nagyrészt május 26-án, a szilágyságiakat június és július folyamán tartóztatták le. A tárgyalások Marosvásárhelyen augusztus 5-én, Nagyváradon szeptember 6-án és Kolozsváron zajlottak. 6-tól 22 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték őket. Utóbbit Visky Ferenc, mint főkolompos érdemelte ki, az ítélet szerint a „társadalmi rend elleni merénylet” elkövetéséért.¹¹⁸

Az NRE püspöki széke az 1958 májusi ülésén foglalkozott a „bethánista propaganda” kérdésével, amit „elégé nem sajnálható módon” a lelkési kar „néhány tagja üz”. A határozati javaslat, abbéli göröcsös törekvésében, nehogy félreérthetően fogalmazzon, szinte értelmetlen: „Püspöki szék komoly és az ügy minden részletére kiterjedő megbeszélés után javasolja, hogy kerületünk elnöksége, egyfelől az elfajult, szektáskodó propaganda megszüntetésére, másfelől a propagandát igazolásul felhasználható, s egyházi életünkben sajnós sokszor tapasztalható jelenségek komoly felszámolása érdekében, terjesszen javaslatot a közeljövöben tartandó egyházkerületi közgyűlés elé”. A javaslat elkésett. Mire a kerületi gyűlésre sor került, az érintettek már foglyok voltak, s ilyen minőségükben kerültek napirendre az október 3-i püspöki széken. A püspök „felvilágosításul” közölte, hogy az elítélt lelkészek megüresedett állása ügyében mindaddig nem intézkedik, amíg meg nem kapja a jogerős ítéletet. Amint megkapja, a kolozsvári püspökséghez hasonlóan megüresedettnek fogja nyilvánítani az állásokat.¹¹⁹ A lelkészfeleségek és családok sorsát, akik önhibájukon kívül szenvednek, igyekszik támogatni. Közölte, hogy a feleségek, képzettségük szerint kaphatnak állást, de lehetőleg más egyházmegye területén, mint ahol férjük lelkészkedett. Az esperesi kar vállalta, hogy a „lehetőségek keretein belül, a legnagyobb készséggel” igyekszik

¹¹⁸ Bilincseket és börtönt is, nyomán.

¹¹⁹ A Vallásügyi Államtitkárság 15922/1958. november 6. sz. leiratával közölte, hogy a hadbíróság által elítéltek (Sass Kálmán érmihályfalvai, Balaskó Vilmos érolaszi, Visky Ferenc magyarkéci, Szilágyi Sándor pankotai, Karczagi Sándor szenteányfalvi, Dézsi Zoltán feketegyarmati és Antal Sándor zoványi lelkészek) működési engedélyét visszamenőleges, 1958. május 26-i hatállyal visszavonta. Ennek következtében az Igazgatótanács az állásokat megüresedettnek nyilvánította.

segíteni rajtuk. Az 1959. április 21-i püspöki széken Püspök jelentette, hogy a „szankcionált lelkészek családja közül, már csak...a Visky Ferenc és Sass Kálmán¹²⁰ családjának ügye nem oldódott meg”. Érdeklődött, hogy nem tud-e valaki az esperesek közül megélhetést biztosító megoldást a számukra? Az esperesi kar megígérte, hogy igyekszik elhelyezni a „nehéz sorban lévő két családot”. Az állam megoldotta helyettük a kérdést, az érintett családokat deportálták.

Feltehetően szintén a magyarországi forradalmi megmozdulások tanulsága, hogy csökkenteni kellett a társadalom minden területén az elégedetlenségi szintet, amennyiben az nem jelent visszahátrálást az „egészséges” marxista-leninista dogmáktól. Az egyházak nyugdíjaisai állandóan panaszkodtak, folyamodtak a megélhetést alig biztosító könyöradomány miatt. „Ne minket szidjanak, szidják saját főhatóságaikat” – gondolhatták a hatalom agytröszkjei. A 718/1956. sz. új nyugdíjtörvény 4.§-a felszólította az elismert vallások vezetőit: egy éven belül készítsék el saját nyugdíjpénztáraik működési szabályzatát. A püspöki szék – egyébként épp úgy, mint a kolozsvári igazgatótanács – nem akart közösködni, önálló nyugdíjpénztárat akart működtetni, mintegy az 1948-ban megszüntetett Nyugdíj és Özvegy-Árva Gyámintézet jogutódjaként. Meg is hoztak minden olyan döntést, amire szükség lehet a szabályzat elkészítésénél. 1958 novemberében már úgy tűnik, sínen volt minden, a Vallásügyi Vezértitkárság elrendelte az állami nyugdíjúgyek esetében is bevezetett munkakönyvek kiállításának kötelezettségét. Szépen meg is szervezték és az esperesekre bízta annak pontos kitöltését. Aztán jött az újabb fordulat, a könnyebb ellenőrizhetőség és olcsóbb adminisztráció ürügyén a Vallásügyi Vezértitkárság egységes nyugdíjintézet felállítását javasolta. A kijelölt bizottságok rögtön össze is ültek, előbb Nagyváradon, aztán Kolozsváron, megalkották a szabályzatot, s azt néhány módosítással a nagyváradiak elfogadták. Így 1959-ben nyugvópontra jutott a háború befejezése óta vajúdo nyugdíjkérdés.¹²¹

A visszarendeződés jele, hogy újból elrendelték a lelkészek béke és munkatámogató tevékenységéről szóló jelentések havonkénti megküldését. A komikumig részletező jelentéseket persze nagyon komolyan kellett venni, maga a minisztertanács foglalkozott például a kolorádó-bogárnak, mint kapitalista ellenségnek az irtásával. Hogyne irtotta volna akkor boldogan és példamutatóan

¹²⁰ Sass Kálmánt az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatban tartóztatták le, összeesküvés és árnyékormány felállításával vádolták. Halálra ítélték és kivégezték.

¹²¹ Az NRE püspöki székének jegyzőkönyvei, 1957. május 3., 1958. november 18., 1959. április 21. Tókécs István idézett műve szerint az egyetlen jól működő egyházi intézmény a kolozsvári székhelyű Nyugdíj- és Betegsegélyező Pénztár volt.

a falusi lelkész. Ugyanakkor az is elmondható, sokan meg merték tenni, hogy nem küldtek jelentést. Az alábbiakban példaként idézett Szilágycsehi Egyházmegyében a 14 lelkész fele.¹²² Persze kérdés, mennyire lehet valamiféle ellenállást látni a jelentés elmulasztásában, illetve milyen mértékben tekinthető egyszerű hanyagságnak.

Arday utolsó évei

Az 1958. július 16–18-i kerületi közgyűlésen Olosz Lajos főgondnoki beiktatásával együtt megemlékeztek Arday Aladár püspöki szolgálatának tízéves évfordulójáról. A megemlékezést már az előző év szeptemberétől egy bizottság készítette elő. Tagjai: Olosz Lajos, Debreczeni István, Búthi Sándor, Jakab Viktor. Mint egyéb területeken is, a legaktívabb Búthi Sándor volt.

Az ünnepelt azonban egyre betegebb. Már 1957 decemberében panaszkodott Bereczky Alberthez írt gratuláló levelében (amelyben köszöntötte, hogy a vitatott lemondás ellenére visszanyerte püspöki státusát), hogy előbb hat hetet, majd három hetet kellett feküdni a trombózisos bal lába miatt.¹²³ 1959-ben is mind gyakrabban kénytelen kezelteni magát.

Egyik utolsó ténykedése volt a lelkészek állami fizetéskiegészítésének rendezésére tett kísérlet, ami megszüntette volna a másfél évtizedes diszkriminációt az ortodox lelkészekhez viszonyítva, akik testületileg részesültek kongruában.¹²⁴

¹²² Néhány példa: „Bogdánd: Paál Károly lelkész a CLP tagja. Vezetőségével állandó összeköttetésben áll. Május 18-án a kapuban összegyűlt nagy tömeg ember előtt az Előre 18. számából felolvasta a Karácsony-szigeteken végrehajtott atomrobbantást ismertető cikket... Június 2-án a nemzetközi gyermeknap jelentőségéről emlékezett meg. Felkérésre ugyanakkor a beszolgáltatások, adók fizetését sürgette a szöszékről...

Hadad: Székely Pál lelkész: A CLP tagja... pásztori munkájában állandóan foglalkozik a békevédelem kérdéseivel...a mezőgazdasági munkálatok elősegítése érdekében... megmagyarázta a szőlőperonoszpóra és a lisztharmit tüneti különbözőségét... a kolorádó bogár feltűnésével kapcsolatban figyelmeztette a híveket a Néptanács által kiadott rendelkezések lelkiismeretes végrehajtásának fontosságára... Június 2-án a Néptanács kérésére a gyülekezetet a templom előtt visszatartva kihirdette... szüntessék meg a legeltetés által a határon okozott károkat... „in. A Szilágycsehi Ref. Egyházmegye Összesítő Jelentése lelkészeinek 1957. május 16–június 15. közt végzett békevédelmi munkásságáról.

¹²³ Arday Aladár levele Bereczky Alberthez, kelt 1957. december 7-én. A levél válasz a dunamelléki püspök tájékoztatására arról, hogy milyen körülmények közt tért vissza a püspöki székre, miután a forradalom idején lemondott.

¹²⁴ Vö. a „Romániai Ortodox Egyház lelkipásztori útmutatója”-hoz írt recenzióval, Búthi Sándor tollából. In. RSZ, 1951. május. 158. o.

1960. január 19-én Bukarestben járt, igen bizalmas ügyek megtárgyalása végett, de ezúttal nem Búthit vitte magával, hanem Szathmáry Ferenc jogtanácsost, aki püspökével ellentétben jól beszélt románul.¹²⁵ A Dumitru Dogaruval folytatott tárgyalásokból azt a következtetést szűrte le, hogy az állam hajlandó minden lelkésznek megadni a kongruát. Azt csak akkor veszthetnék el, ha 1960-tól számítva „érdemtelenné válnak az állam támogatására”. Ennek értelmében negyven lelkészt terjesztett fel hivatali úton, a tartományi megbízotton keresztül az állami támogatás elnyerésére. Suci Melintie megbízott viszont csak huszonöt lelkész támogatását javasolta, minek következtében a Vallásügyi Államtikárság megfelelő osztálya jóváhagyta jelzettek kongruáját, a fennmaradt tizenötöt későbbre halasztva. A tartományi megbízott viszont a 25-ből is csak 17-et hagyott jóvá. Arday értetlenségének adott hangot, minthogy „tudomása szerint” a kolozsvári püspök hasonló felterjesztését a kolozsvári tartományi megbízott teljes egészében jóváhagyta. A tartományi megbízott másik intézkedése is ellenérzést szült, és ellentétben állt kolozsvári kollégája intézkedésével. Az utóbbi két évben végzett teológusok segédlelkései kihelyezését csak azzal a feltétellel hagyta jóvá, hogy saját alpból biztosítsák javadalmazásukat. A megbízott magatartása a vezértikár gondolkozásának nem ismeréséből fakad, Arday szerint, és „intézkedéseivel egy sor káros hatást gyakorol még a két kerület kapcsolatára nézve is”. A püspök hangsúlyozta, hogy sokkal jobban szeretne feszültségtől mentes együttműködésben élni, de kénytelen volt a káros intézkedések miatt a jelentést megírni. „Diszkriminációval és igazságtalan büntetésekkel” nem lehet „az embereket hívőbbé és hűségesebbé változtatni”. Célja nem az volt, hogy feljelentsen valakit, hanem az „hogy egy igaz ügyet szolgáljon”.¹²⁶

A beadvány következménye a VÁ 10036/1960. sz. leirata. Eszerint a kerület lelképásztori állásainak kivizsgálása során a bizottság, amelyben a nagyváradi püspökség küldötte „Toekes Stefan” is részt vett (Nem világos, miért nem nagyváradi vezető képviselte a kerület érdekeit?!), megállapította az állam által támogatott lelkései állások számát: 250; plusz az esperesek. Ugyanakkor tanulmányozni kellett, a tartományi megbízottal egyetértésben, a kis gyülekezetek helyzetét, amelyek földrajzilag közel esnek egymáshoz. Az állami támogatások jóváhagyását továbbra is a tartományi megbízottra ruházta.¹²⁷

¹²⁵ Arday Aladár magánlevele Szathmáry Ferenchez, kelt 1960. január 16-án.

¹²⁶ Arday Aladár keltezetlen felterjesztése Dumitru Dogaruzhoz.

¹²⁷ A VÁ 10036/1960. július 27-i leirata az NRE-hez. (Másolat)

Érdekességként megállapítható, hogy egy későbbi kijelentésében Búthi mintegy saját érdeméért tüntette fel a lelkészek állami támogatásának elismertetését. Nem világos, hogy Arday beadványa kihatással volt-e a tartományi megbízott személyére, tény, hogy Suciú Melentiet 1961-ben Petre Petre váltotta fel a tartományi megbízott tisztségében.

1960. február 4-én Arday kórházba került. Ettől kezdve a püspöki hivatal nem jelentett a püspöknek, kaotikus állapotok uralkodtak, hetekig nem volt ki intézkedjen.¹²⁸

Búthi vette át a kerület irányítását, püspökhelyettesként. A Statútum szerint a főjegyző lett volna jogosult a helyettesítésre. Püspökhelyettesi tisztség nem volt ismeretes a romániai református egyházban. A dolgok ilyen alakulása-alakítása előrevetítette a jövőt, amelyben a törvényesség látszatához is egyre kevésbé ragaszkodtak mind az állami, mind az egyházi vezetők.

Hosszú betegeskedés után 1961. szeptember 16-án hunyt el Arday Aladár, 29-én temették a nagyváradi-olaszi templomból.

Konklúziók

Az a több mint egy évtizednyi időszak, amelyben Arday Aladár állt a Nagyvárad Református Egyházkerület élén, a romániai társadalom erőszakos átalakításának jegyében zajlott. Megváltoztatták a tulajdon- és birtokviszonyokat, a társadalmi, sőt a magánélet minden területét átpolitizálták. A munkásosztály vezető szerepének hangoztatott biztosítása címén, a kommunista pártapparátus minden szervezetben és intézményben egyeduralomra tett szert. Ugyanakkor a korszak első felében még csak lappangó román nacionalizmus – a magyarországi '56-os forradalmat követően, a szovjet csapatok romániai kivonása után – a hivatalos politikában is tetet öltött.

A református egyház előtt két út kínálkozott: teljes azonosulás az uralkodó politikával, illetve a mártíromság vállalása. Miután a Romániai Református Egyház egyik püspökségének vezetése, a kolozsvári már elkötelezte magát az új rendszer mellett, a másik kerület, a visszaalakulási folyamat feltételeként, ha akarta volna sem igen tehetett volna mást. A belföldi minták mellett, adva

¹²⁸ Eszenyei Gyula levele Olosz Lajoshoz, kelt 1960. április 2-án. Arról panaszkodik Eszenyei, hogy őt Bukarestben kijelölték gazdasági tanácsosnak, de Benedek Imre nem akarja átadni a funkciót. Arday aláírta a román nyelvű végzést 1959. dec. 12-én, de amikor Eszenyei erre hivatkozott, a püspök elutasította: ő nem tud románul, nem tudja mit írt alá a püspök. Kórházba kerülése után Búthihoz fordult, aki azt mondta, mindaddig, amíg nem lesz püspökhelyettes, nem tehet semmit.

volt a magyarországi „példa”. Nem véletlen, hogy elvi állásfoglalásaik alátámasztására a romániai református vezetők Bereczky Albertet, Péter Jánost, Dezséry Lászlót idézték.

Arday püspöksége azzal kezdődött, hogy elismertetését maga az állam is sürgette. Az egyház-állam viszony rendezése szükségessé tette azoknak a törvényes formáknak a betartását, amelyekre nemzetközi fórumokon is hivatkozni lehet. Az egyházi törvényt hozzá kellett igazítani a kissé átalakított régi kultusztörvényhez. Ehhez szükség volt a zsinatra. A zsinat előfeltétele, hogy szabályosan megválasztott vezetése legyen mindkét egyházkerületnek. Azonban az államhatalomnak szándékában sem állt a Statútumban megfogalmazott alapelveket tiszteletben tartani. Számára a felügyelet törvényesítése volt a fő cél. Hogy ez milyen keretek közt, s meddig mehet el, azt az egyházi törvény nem szabályozta. Az egyház ezzel elindult az önfeladás, identitásvesztés lejtőjén.

Az egyház tradicionális funkciói közül – akárcsak Magyarországon – a felekezeti oktatáshoz ragaszkodott leginkább a református vezetés, s az ENSZ segítségét kérő határozatig elmenően, mindent megpróbáltak megtartására, teljesen sikertelenül. Az a terror, amely a negyvenes évek végét, ötvenes évek elejét jellemezte, amelyben nem tudhatta a kommunista vezető sem, hogy nem kerül-e korábbi harcostársainak ítélőszéke elé egyik-napról a másikra, igen nyomasztólag hatott az egyházi közhangulatra. Míg a katolikus egyháznak és püspökének, Márton Áronnak az ellenállása a református egyháztagok közt is igen népszerű volt, a vezetőkre inkább ijesztőleg hatott. Az oktatás megtartásának kudarca, a politikai terror, a katolikus egyházi vezetés likvidálása (sokáig azt hitték, hogy Márton Áront és másokat is kivégeztek) messzemenően megfélemlítette a református vezetőket, a további érdekérvényesítés ritka kísérleteiben. A kollektivizálás idején a református vezetés nem a birtok megtartásáért könyörgött a kormánynak, hanem az elvételéért.

Arday és az általa irányított vezetőség kondicionált megválasztásától kezdve nem tett mást, mint végrehajtotta az állami akaratot. Azáltal, hogy a Statútum, a kultusztörvény, valamint az Alkotmány szavai ellenére az állam megbízottai nemcsak jelen lehettek az egyházi testületek munkájában, de abba igen aktívan beavatkozhattak, az egyházi tisztségviselők eszközszerepe kiteljesedett. Miközben a jelszó az egyház és az állam szétválasztása volt, a történelemben korábban nem ismert egzisztenciális függőség alakult ki. A csúcavezetés, illetve a kerület, mint hivatal, javadalmát az államtól kapta, a lelkeszek többségének jövedelme a korszak anyagi bizonytalansága közepette kongruafüggő volt.

A református egyház – ezen belül a nagyváradai egyházkerület – rövid idő alatt elvesztette iskoláit, elvesztette földbirtokait, épületeit, szociális létesítményeit, s ami a legfőbb, a hívek jó részének bizalmát is, éppen az elvtelen politikai kompromisszumok miatt. A vallási tevékenységet visszaszorították a templomba, a vallásos oktatás időkeretét előbb vasárnapra, majd szombat déltől vasárnap délig terjedő időre korlátozták. A templomi ünnepélyek számát minimálisra csökkentették és előzetes engedélyhez kötötték. Miközben az istentiszteletek számát is korlátozni igyekeztek, folyt a lakosság agymosása. Ugyanakkor a különféle kampányok, békeakciók egyházi hirdetésével, a kampányok idején az istentiszteletek csökkentésével vagy felfüggesztésével, az ún. békeprédikációk kötelező tartásával arról igyekeztek meggyőzni a lakosságot, nincs kiút, mindenütt ugyanazt hallja: a sokszor ismételt hazugság – egyéb vélemény hiányában – igazságként tételveződik. Lelkészek „csoportosulását”, a „vallásos tömegmegmozdulásokat” tiltották. A püspök semmitől sem óvott jobban, mint ilyennek tetsző eseményeken való részvételtől. Lemondott a vizitációk tartásáról is, nehogy „támadási felületet” kínáljon.

A nem szolgálat-jellegű egyházi tevékenység egyre inkább átpolitizálódott. Az ötvenes évek elején a kötelező évi békekonferenciák a lelkészek politikai átnevelésének fórumaivá váltak. A lelkeszértekezlet önállóságát megszüntették, püspöki ellenőrzés alá vonták, saját pénztárát beolvasztották a kerület költségvetésébe, a feldolgozott témák egy része pedig politikai.

Az erőszak kurzusával szemben néhány egyedi ellenálló jelentkezett (pl. Bódi Mihály kísérlete az egyházi tulajdon megtartására, tiltakozása a vallásórás gyermekek megfélemlítése ellen), s egy teológiai alapú „máskéntgondolkodás”. A bethánista lelkeszek kegyességi mozgalma két ponton ütközött erősen a hivatalos politikába. Szűkkörű csoportjaik politikailag gyanúsak és nehezen ellenőrizhetők voltak. A „békeharcban” tanúsított passzivitás politikai indítékot sejtetett. A magyarországi szabadságharc kapcsán a politikai máskéntgondolkodás is jelentkezett a lelkeszek között (Sass Kálmán). A hatalom minden esetben deportálással, bebörtönzéssel, kivégzéssel válaszolt. Az egyházi vezetés azonban ebben az időben igyekszik szolidarizálni a meghurcoltakkal, csak az államhatalom szigorú felszólításaira tesz fegyelmező, fenyegető intézkedéseket.

A gyülekezeti élet szintén magán viseli az agresszív politika nyomait. A háború után fellendült templomlátogatás a hiányos statisztikai adatokból is kitészik, egyre csökken. Ebben bizonyosan nagy szerepet játszott az istentiszteleti időpontok megparancsolt előrehozatala, felfüggesztése, az istentiszteletek számának mérséklése, a vasárnapi hazafias munkák, az istentisztelettel tendenciózusan konkuráló kulturális műsorok.

A katekizáció visszaszorítása, az ötvenes évek elejétől a vallásórás, konfirmándus gyermekek megfélemlítése, hosszabb távon előrevetítette az elegendő elhagyatottságot. Az egyházi vezetés, bár megvolt rá a törvényes lehetősége, nem tett semmit ennek megakadályozására, sőt leintették a tenni akaró lelkészeket.

Arday, amikor megválasztották tudta, „keresztet” vesz magára. Megnyilatkozásaiból, úgy tűnik, felismerte, hogy másként is lehetne cselekedni. A Búthival folytatott, az egyház kormányzását érintő, a későbbi püspök által felemlegetett vitái – amelyeknek írásos nyoma nem maradt –, arra utalnak, nehéz lehetett úgy kormányozni, hogy a segítségnek rendelt személy mást akar. Talán az egyetlen igazán eredményesnek mondható harca, a lelkészek anyagi bizonytalanságának felszámolása. Igaz, ezt épp az államtól való anyagi függéssel érte el. Viszont utódaitól eltérően, soha nem törekedett arra, hogy az egyházi mellett – kihasználva a kínáló kedvező helyzetet – politikai karriert is befusson, nem jelentette fel lelkészeit, a politikailag meghurcoltak családjai számára igyekezett valamiféle csekély támaszt biztosítani.

Az egyház világi vezetése – kezdve a presbitériumoktól az egyházkerületi főgondnokig – az államhatalom kifejezett nyomására és ellenőrzése mellett átalakult. Az értelmiségi rétegeket lehetőleg mellőzték, az „új idők szellemét” képviselő, lehetőleg a munkás-paraszt rétegből származó hívekből verbuválták a testületeket. A protestantizmus lényegéből fakadó testületi jelleget, illetve a kimondottan kelet-európai fejlődési rendellenességet, a püspöki rendszert lovagolta meg az állampolitika a református egyház, ezen belül az NRE totális behódoltatására.

A BÚTHI-KORSZAK

A háttérben a „kisebbségi nacionalizmus” ördöge

Az ötvenes évek végén kiteljesedett az 1956 után beindított kisebbségi politika, amit a „harc a kisebbségi nacionalizmus és szeparatizmus” ellen, jelszóval hirdettek meg. Ennek leglátványosabb akciója a Bolyai Tudományegyetem beolvasztása a román Babeş Egyetembe 1959 júliusában, amit Nicolae Ceauşescu, az RMP titkára személyesen, a helyszínen irányított. Követte az 1960. decemberi 24-i alkotmánymódosítás. Az RMP karácsonyi ajándéka a székelyeknek, rajonok el- és odacsatolásával megváltoztatta a Magyar Autonóm Tartomány nemzetiségi összetételét. „Az így megalakult Maros-Magyar Autonóm Tartományban a magyar lakosság aránya 77,3-ról 62,2 százalékra csökkent, míg a románoké 20,1-ről 35 százalékra nőtt”.¹²⁹ A kultúrpolitikában megindult a „deruszifikáció”, a történelem újabb átértelmezése.

A belpolitika fokozódó nacionalizmusa egybefonódott a külpolitikai önállósodással, pontosabban a KGST továbbfejlesztési irányának elutasításával, amely az országhatárookra tekintettel nem lévő gazdasági övezetekben gondolkozott volna. Ennek természetes következménye volt a kínai–albán tengelyhez és a nyugati országokhoz való közeledés. Az 1964-es pártnyilatkozattal ez a politika hivatalossá és nyilvánossá vált. Minden bizonnyal a váltás tömegtámogatását, belső népszerűsítését célozta az év tavaszán hozott 411/1964. sz. rendelettvény, amely általános amnesztiát hirdetett.¹³⁰ A politikai foglyok többsége kiszabadult, sok lelkész is.

Az egyház, mint a román politika népszerűsítésének eszköze

Az új politikai irány külföldi népszerűsítésére az egyik legkézenfekvőbb megoldás vallási jellegű volt, a vallásszabadság bizonyítása. Olyan magas rangú egyházi személyiségeket küldtek nagy gyakorisággal (a korábbi visszatartás helyett), az egyre divatosabb ökuménikus mozgalmak különböző konferenciáira, akik úgymond „hitelesen és hatékonyan” popularizálják a román politikát. A román felderítés minden bizonnyal megnyugtathatta az esetleg kétségeskedő pártvezetőket, hogy nagy veszély nincs, ezek a nyugati mozgalmak többnyire baloldali érzelmű vezetők irányítása alatt állnak. Romániai

¹²⁹ Rom, 233. o.

¹³⁰ Bilincseket és börtönt is, 194. o.

meghívásuk alkalmából, amikor az államnak elkötelezett vezetők kíséretében országjárásra vitték őket, erről meg is győződhetnek.

Az egyházi életben a deruszifikáció abban mutatkozott meg, hogy megszűnt az évi legalább egy, a szovjet–román barátságot méltató istentisztelet tartásának kötelezettsége. A békeharcjelentésekben üresen maradt a szovjet–román baráti társaságban (ARLUS) végzett munkáról szóló beszámoló, megtorlástól nem kellett tartani.

Ennek a politikának egyik jellegzetes alakja volt Búthi Sándor. Még püspökké választása előtt, 1960 januárjától, a számára kreált püspökhelyettesi tisztségből átvette az NRE irányítását. Vezetői pályája átvélt Gheorghe Gheorghiu-Dej kultuszának és hatalmának csúcspontján, s megszakadt hirtelen halálával a Ceaușescu-kultusz kibontakozásának hajnalán, mielőtt megérte volna, korábbi vezérének kritikáját, nimbuszának beárnyékolását.

Búthi mint püspökhelyettes

Ardayt elhatalmasodó trombózisa ágyhoz kötötte; az igazgatótanács 1960 március 2-án kerületi és zsinati választásokat rendelt el. Ugyanezen az ülésen jelentették be Debreczeni István temesvári lelkész, egyházkerületi főjegyző nyugalmabvonulását. Helyére jelölték Búthi Sándor nagyváradi-réti lelkészt, előadó-tanácsost. A jegyzőkönyv hol előadó-tanácsosnak, hol püspökhelyettesnek titulálta a még meg sem választott főjegyzőt.¹³¹ A választások eredményét az április 8-án tartott igazgatótanács ülésen ismertették. Eszerint a főjegyzői tisztségre egyhangúlag Búthi Sándort választották meg.¹³²

¹³¹ Egyházjogilag a püspök akadályoztatása esetén az elnöki teendőket a rangidős esperes (Orosz Árpád), az adminisztrációt a lelkészi főjegyző (Debreczeni István) kellett volna intéznie. Ez utóbbit az állam, már az 1948-as püspökválasztáskor kegyvesztettnek nyilvánította. A választásokat megelőző néhány hónapban a kerület ex lex állapotban működött, úgy tűnik ez a korabeli vezetőket nem zavarta. Ez ha nem is elfogadható, érthető egy olyan korszakban, amikor a zeneművészeti főiskola másodéves hallgatójának még nincs érettségi diplomája (in. Kovács György későbbi lelkész önéletrajza). Vagy amikor egy tartományi pártszerv bírálhatja a művelődésügyi minisztériumot az 56-os események után, mert egyetemi oktatók kinevezésénél a felsőfokú diplomát preferálja az „egészséges társadalmi származással” szemben. (In. Mihaela Sitariu: Timișoara 1956. 102. o.)

¹³² A forrásokból nem derül ki mikor, milyen körülmények közt változtatták meg román mintára a főjegyzői elnevezést vikárius-püspökhelyettesi elnevezésre, illetve hogy a Statútumban nem létező tisztség jogilag és hatáskörileg mást jelentette-e, mint a főjegyzői. A továbbiakban ugyanis püspökhelyettesként említik Higyed Istvánt, Sántha Pált, Vidits Györgyöt és Zsigmond Józsefet is.

Az új főjegyző „az egyházi élet legégetőbb kérdései” címszó alatt megfogalmazta, mit is tart fontosnak a jelenre és a jövőre nézve. Nagy meglepetés senkit sem ért. A hatalmas szociális változásokra utalva kijelentette: a Statútum a 12 évvel korábbi nézeteket tükrözi, az idő bizonyos rendelkezések felett eljárt, alkalmazkodik a „realitásokhoz”. Kihangsúlyozta, hogy a lelkészeknek ténylegesen együtt kell működniük a helyi hatóságokkal. Ahogy a pártéletben is jelszó lett a „terepmunka”, az esperesi szolgálattal kapcsolatban kifejtette, nem lehet az irodából irányítani, ki kell menni a terepre. Az esperesek segítségét kérte, mert ő a kollektív vezetés híve. Az egyházi fegyelemre utalva biztosította a jelenlévőket, hogy a vezetés jól átgondolt utasításokat ad, amelyek az egyház magasabb érdekeit tükrözik, s összhangban vannak a kormányzat szándékaival. Elvárja, hogy azokat tiszteletben tartás, nem úgy mint például a katekizáció terén. Világos utasítást adott, hogy az ifjúság vallásos nevelését szombat délután és vasárnap végezzék. Ennek ellenére az állami szervek jelezték, sok helyen nem az engedélyezett időszakokban történik a vallásoktatás.

A tartományi megbízotthoz fordulva, román nyelven ünnepélyes ígéretet tett, hogy minden támogatást megad a rendszernek, amely joggal várja el azt a vallási vezetőktől, és harcolni fog a békéért a végső győzelemig, mert ettől függ nemcsak a haza boldogulása, hanem az egész világ nyugalma.¹³³

A stílusváltás azonnal megéreződött a körlevelek hangvételén, előrevetítette a várható változásokat.

Stílusváltás

Papp László, nagyváradi esperes a következő körlevelet küldte 1960 októberében az egyházközségekhez: „Szószzerinti másolatban közlöm a Püspöki Hivatal 3773/1960 sz. t e l e f o n r e n d e l k e z é s é t...: Folyó év okt.15-én adott telefon rendelkezőm kiegészítésére, valamint az őszi mezőgazdasági munkák sikeres befejezése érdekében, a következőket rendelem el: Összes ref. lelkészeink az állami tisztviselőkkel együtt, minden napon vegyenek részt a lakosság mozgósításában a mezőgazdasági munkák végzésére. Amíg ez a mozgósító és vetési munka tart, a vasárnapi istentiszteleteket reggel 9 órára fejezzék be, és hívják fel a híveket, hogy jó lelkiismerettel és buzgó szívvel induljanak istentisztelet után a mezőre, a mindennapi kenyér biztosítása érdekében. A lelkészek a szorgos munkálatok ideje alatt állandóan tartózkodjanak otthon és a Néptanácsokkal tartás a kapcsolat. Minden lelkészünk

¹³³ Az NRE Igazgatótanácsának 1960. április 8-i ülésének jkv.

a legbuzgóbban vegye ki részét, személyes jó példaadással és szóbeli felvilágosítással ebből a munkából, átérezve az őszi magvetés gyors befejezésének nagy jelentőségét”.¹³⁴

A körlevélben új jelenségként nemcsak a szigorú hangvétel, hanem az a tény figyelemreméltó, hogy telefonon történt. Ebben az időben még a postai közlés helyetti telefonos utasítás csak a gyorsaságot szolgálta. A későbbiek folyamán, akárcsak az állami közigazgatásban észlelhető az a tendencia, hogy ne maradjon írott nyoma bizonyos rendeleteknek.

Nem teljesen egyértelmű a hangváltás tekintetében, hogy az államigazgatásban meghonosított váltás egyszerű lemásolásáról volt-e szó, vagy a vezető személyiségének jegyei is belejátszottak.

Annai bizonyos, a Vallásügyi Államtitkárság a 19673/1959-es rendeletével új pénzügyi fegyelmet írt elő az egyházaknak, következő év január 10-i hatállyal, amely az előzetes és utólagos ellenőrzésnek, az állami terveződésben meghonosított rendszerével kívánt az eddigieknél még szigorúbb befolyást gyakorolni az egyházakra. Feltehetően, a szigorítás az igen merész célkitűzéseket felvázoló hatéves terv (1960–1965) anyagi fedezetét azzal is igyekezett garantálni, hogy az egyházakban se folyjon pazarlás.

Az átállás nem ment könnyen. Bizonyítja ezt a Vallásügyi Államtitkárság 19673/1960. május 12-i leirata, amely a pénzügyi fegyelem szigorítását irányozta elő. A leirat szerint, az előző évben kiadott utasítás a költségvetés végrehajtását illetőleg, kötelezte a kultuszokat, hogy negyedévenként jelentsék a megvalósítás részletes eredményeit. Minthogy ezeket nem minden kultusz teljesítette, illetve sokan hiányos jelentéseket küldtek be, szűk (3 nap) határidőn belüli jelentéskötelezettséget írtak elő. Utasították a kultuszok központját, hogy készítsenek felmérést a pénzügyi ellenőrzés személyi feltételeiről és intézkedjenek, hogy az állásokat azonnal töltsék be megfelelő emberekkel. Ami lényeges azonban, hogy a leirat utolsó passzusa fenyegetést is tartalmazott: „Kiváltképpen figyelmébe ajánljuk a gazdasági tanácsosnak és a főkönyvelőnek, hogy a fenti decsízó utasításainak és a határidőnek be nem tartása, súlyos visszaélésnek minősül, ami az államtitkársági elismerés visszavonásáig menő szankcióval is büntethető.”

Búthi modernizálási törekvése abban is megmutatkozott, hogy elfogadta a Vallásügyi Államtitkárság gépkocsi-kiutalási ajánlatát. Bár ezt a gesztust évekkel korábban is megtette az államkormányzat, a kerület szűkös anyagi alapjaira tekintettel, nem éltek vele. A vásárlás indokaként a „terepmunka”

¹³⁴ A Nagyvárad Ref. Egyházmegye XVI. sz. esperesi körlevele, kelt 1960. október 19-én.

felgyorsítását, illetve azt a tényt jelölték meg, hogy az ortodoxoknak és katolikusoknak már régóta van gépkocsijuk. A költségvetésben nem volt előirányozva a kiadás. Megpróbálták a Vallásügyi Államtitkárság „nagy-lelkűségét” meglovagolni. A főhatóság egészen eredeti módon válaszolt. Felvállalta két kerületi tisztviselő fizetésének folyósítását, s ezzel nyilván szerzett két kutyahűségű szemet és fület. A kerületi pénztár így megtakarított évi 12 000 lejt, vagyis öt év alatt a befektetés megtérült volna. Hogy a kiadás konkrét fedezete is meglegyen, lelkenként 0,10 lej rendkívüli járulékot vetettek ki az egyházközségekre, amit 1962. január 20-ig kellett befizetni. Jegyzőkönyv szerint a lelkészeknek már korábban „feldolgozták” (ez is új, a pártmunkából átvett műszó) a kocsivásárlási tervet és azok, a „legnagyobb megértéssel” fogadták.¹³⁵

Arday 1961. szeptember 16-i halála, majd 19-i temetése után az összegyűlt esperesek úgy döntöttek, mihamarabb be kell indítani a püspökválasztást. A jelölt úgy tűnik nem lehetett más, mint a püspökhelyettes.

A hatalomátvétel

1961. november 6-án, a lelkészértekezleten Búthi már úgy beszélt, mint jövődő püspök. Magabiztosan, ugyanakkor mindenütt hangsúlyozva a szeretetből fakadó viszonyulást, beharangozta azokat a változásokat, amelyek a kerület mindig is bizonytalan lábakon álló költségvetésének stabilizálását célozták: „A remélhetőleg mindenki által jónak és eredményesnek vélt szándékunkat nem a kizárólagos hivatali hangnem, felsőbbhatósági mivoltunk kihangsúlyozása, szűkszavú rendelkezések továbbítása, hanem a testvéri szeretetnek, szolgatársi megértésnek minden alkalommal való kifejezése útján óhajtjuk elérni.” Mint látni fogjuk, az ügyviteli reform egészen mást bizonyít.

Fontosnak tartotta megmagyarázni a presbitériumoknak, hogy a túllük igényelt központi járulékok nem önös célokat szolgálnak, hanem a kerület jó működését. A szervezeti élet költséges apparátus fenntartását igényli. A lelkészutánpótlás biztosítására szükséges a teológiai intézet támogatása. Segélyezni kell az özvegyeket és árvákat. A missziói gyülekezetek gondozása szintén központi pénzalapból történik. A tanuló lelkészgyermekre is „gondolni kell”. A legtöbb segélyjellegű kiadás fedezetét, az ünnepi istentiszteleti alkalmak perselypénzének beszolgáltatásával próbálták megoldani. Sok lelkész _____

¹³⁵ A sors iróniája, hogy a „megtérülést” követő évben a püspök által okozott közúti balesetben a gépkocsi tönkrement. A korszak közvéleményének bizonyos része isteni jelnek tekintette a balesetet.

azonban, ezeknek az átlagnál sokszorosan nagyobb bevételeknek csak a töredékét küldte be a központba. Ezen úgy változtatott Búthi, hogy egy, a lélekszámhoz igazított minimális összeg beszolgáltatását kötelezővé tette. Igyekezett megcáfolni azt a felvetést, hogy az önkéntesség elve az egyházfenntartásban ellentmond a központ járulékkivetési gyakorlatának. Szerinte az ilyen gondolkodás öncélt lát a szervezeti működésben, pedig azok a funkciók, amelyeket a kerület ellát, az „egyház lényegéből és földi hivatásából” következnek.

A konkrétumokból az is világossá válik, milyen kényszerítő körülmény vezetett oda, hogy a lélekszám utáni központi járulékot duplájára emeljék (0,15 lejről 0,30 lejre). Az 56-os megmozdulások után engedélyezett kiadványok nyomán az iratterjesztésből fedezték azt a 200 000 lejnyi hiányt, amit irodai kiadásokra, postadíjra, útidíjra, irodabútorok beszerzésére, püspöki ház fenntartására és reprezentációra, teológiai intézetre, szegény egyházak támogatására, alkalmi segélyekre, a kerületi tisztségviselők fizetésére költöttek. A kiadványok elfogytak, újabb kiadására nem kaptak engedélyt, a bevétel megcsappant.

Külön kitért a rendelkezések teljesítésének technikájára, s ennek kapcsán megfogalmazta akaratlanul is azt a groteszk helyzetet, amiben a kerület ténylegesen működött: „Az egyházkerület, mint az államhatalom, helyi hatóságok és egyház között közvetítő felelős intézmény...” Ezzel öntudatlanul aláírta azt az egyházi közvéleményben kialakult képet, miszerint a kerület mint hivatal, inkább az állam érdekeit képviseli az egyházban, mint az egyházét az államban.

Három nappal később tartották a püspökjelölő igazgatótanácsi gyűlést. Megemlékeztek Arday Aladáról, mint arról a bölcs vezetőről, aki felismerve a történelmi szükségszerűséget, betagolta az általa vezetett kerületet az új társadalmi rendbe. Az igazgatótanács Búthit jelölte, aki Ardayról megemlékezve meghatódva mondta el, hogy bár sokszor nem voltak egyvéleményen a néhai püspökkel az egyház kormányzását illetően, vitapartnerre mindig elismerte, hogy bizonyára ő is az egyház javát akarja. Arday arra is megkérte, állítólag, hogy koporsója mellett ő prédikáljon. (A cselekmény nyilván szimbolikus jelentést célt meg: a letűnt vezér mintegy átruházza a vezetést az arra legalkalmasabbnak.) A felszólalók sorban hajtottak fejet a püspökjelölt rátermettsége, nagysága előtt, sőt Hosszú Gyula, akit a jegyzőkönyv kerületi főgondnoknak titulált, bár megválasztva nem volt, egy, az elhunyt püspökkel folytatott beszélgetésre hivatkozva meg is fogalmazta *expressis verbis*, amit

Búthi csak érzékeltetett, hogy Arday a püspökhelyettesben látta méltó utódát. A Vallásügyi Államtitkárság bukaresti főfelügyelője, Ion Rodeanu is hozzászólt, hangsúlyozva: az állam nem avatkozik az egyház belső ügyeibe. Kijelentését azonnal meg is cáfolta, közölve: a „kultuszi főhatóság...bízik a jelöltben”. Ilyen be nem avatkozás után, nem igen akadt volna vezető, aki megkockáztassa, hogy másra adja voksát. A Nagybányán nemrég megválasztott új esperes, az elnöklő Szablyár Kornél megvárta a főfelügyelő megnyilatkozását, utolsóként szólalt fel. Egy szóval sem dicsérte a jelöltet, pusztán kifejezte reményét: az esperesi kar támogatni fogja abban, hogy ne csak az egyház sajátos építésén fáradozzon, állampolgárilag is elkötelezze beosztottjait.¹³⁶ Ismerve Búthi évtizedes tanácsosi múltját, nem valószínű, hogy ebben bárki is kételkedett volna.

A választás kimenetele, a korszak politikai viszonyai közepette, egy percig sem volt kétséges. Azért a szereplők eljátszották a kötelező színjátékot. Az Államtanács 6/1962. január 24. sz. határozatával elismerte a jelölt egyhangú megválasztását, s a hivatalos okmányt március 20-án Bukarestben ünnepélyes keretek közt nyújtották át. Semmi akadálya nem volt tehát, hogy a március 25-re összehívott rendkívüli kerületi közgyűlés egyházilag is beiktassa Búthi Sándort tisztségébe.

A gyűlésen a „főgondnok helyett”¹³⁷, Hosszú Gyula nagyváradi ügyvéd mondta a megnyitót. Megköszönve Gheorghiu-Dej személyes jóindulatát az egyház iránt, szuperlatívuszokban nyilatkozott a püspökről. „Benne soha senki nem csalatkozott”. Közismert „egészséges világnézetéről”. „Az Írás fáklájával világít.” „Magasra emeli primus inter pares-ünket az a lelkesedés, amelyet a békemunkában tanúsít.” „...dicséretes szolgálatát jutalmazta Népköztársaságunk kormánya, amikor őt a Csillagrend IV. fokozatával tüntette ki.” „Ennek a bizalomnak tulajdonítható, hogy az utóbbi évek során, egészen a mai napig, egyházunkat külföldi egyházi vonatkozású különböző konferenciákon Kormányunk engedélyével Főtiszteletű Búthi Sándor képviseli.” A választás krónikáját Sántha Pál fogalmazta meg, majd küldöttséget menesztettek a püspökért. Az új püspök bevonulása egész tevékenységének jellemző „kiábrázolása” volt. Az esemény rendezését, az akkor még oroszánkörmeit a háttérben élesítő Ceaușescu is megirigyelhette volna: A közgyűlés vigyázban álló, tapsoló, éljenző tagjainak sorfala közt, a „bukaresti Kultuszi Kirendeltség Államtitkárságának, a Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottsága és a Városi

¹³⁶ Az NRE Igazgatótanácsának 1961. november 9-i ülésének jkv.

¹³⁷ Hogy a korábbi főgondnokkal mi történt, lemondott-e vagy beteg, nem közlik a források.

Néptanács Végrehajtóbizottsága, a nagyváradai Kultuszi Kirendeltség, és a Tartományi Békebizottság magasrangú küldöttségeinek kíséretében" foglalta el a püspök az elnöki asztalt. Orosz Árpád nagykárolyi esperes beszámolt az állami elismerés bukaresti eseményeiről, a vallásügyi államtitkárságon lezajlott fogadásról, Iustinian pátriárka keleti pazarsággal berendezett könyvtárszobájáról, a Vallásügyi Államtitkárság által rendezett szintén „pompás” ebédéről, ahol tizennégyen köszöntötték a püspököt. Jöhetett a közgyűlés fénypontja. Lelkes éljenzés és tapsvihar közepette szólásra emelkedett az ünnepelt, „akinek egész magatartásán látszik, hogy tudatában van a perc komolyságának... egyháztörténeti jelentőségének”.

Búthi székfoglaló beszédét hat hangzatos cím alá csoportosította:

- Köszöntés és emlékezés
- Teológiai hitvallásom
- Belső kérdéseink
- Külső kérdéseink
- Ökumenikus kapcsolataink
- Az Ige fináléja.

Az elsőben Ardayra emlékezett röviden. A másodikban teológiai köz-helyeket sorakoztatott fel, a következő szentenciában összegezve: „Az egyház élete és szolgálata az Ige mértéke és a Szentlélek vezetése alatt megy végbe.” Erről az alapról indulva három fő kérdést érintett. Az igehirdetéssel kapcsolatban emlékeztetett arra, hogy az előző évben elrendelte prédikációvázlatok készítését, nem tagadva az ellenőrzési célzatot, „mert sokszor megrendítő hiányosságokat láttunk az igehirdetés szolgálatában. Készületlenség, hitvallásnélküliség, elavult, életünkötől idegen és időszerűtlen beszédek szolgálai utánzása tették erőtlenné...” A készülébe beletartozik az „új élet”-be való bekapcsolódás. A másik kérdés a „személyes pásztoráció”. Ezen a téren a magyar protestantizmusban divatos barthiánus alapról, ám lényegében adekvát szemszögből láttatta a helyzetet: „a lelkigondozó pásztor elé kerülő legtöbb léleknek a kérdése az étellel való egészen újszerű kapcsolatából fakad, a felelet és vezetést az elhelyezkedést kereső lélek számára is csak abban az életben adható meg, amelyből ki nem szakítható és el nem választható.(...) Lelkigondozásunk nagyrészt azért vált gyümölcstelenné, mert a fejlődés és változás támasztotta új összefüggéseket nem ismertük fel.” A harmadik érintett terület az „egyház élete a gyülekezetekben.” Itt körülményes célzást tett a bethánizmus elitista törekvésére: „Minden kísérlet, amelyik más közösségekben és közösségekért

fáradozik, a legjobb szándék mellett is gyülekezetellenes és bibliai származását nem tudja igazolni”.

A belső kérdésekről szólva a korszak divatos politikai szlogenjét tartotta követendőnek az egyházra nézve is: decentralizáció. (Mint látni fogjuk éppúgy, mint a kormányzati politikában a szavak és a tettek nagyon távol álltak egymástól.) A másik vetület az egyházi fegyelem. Nehezen értelmezhető, a sorok közti olvasásra kacsintó megfogalmazásokkal találkozunk. „Hitvallásom ebben az igében foglalom egybe: Nem erővel, sem hatalommal, hanem az én lelkemmel. (Zakariás 4,6)...Ahol félelem van, ott nincs szeretet. Nagyon szomorú volna, ha lelkészi karunk lelki gerince elferdülne és félelemből túl mélyre hajolna...De arról sem szabad elfelejtkezni, hogy „nem ok nélkül viseli a fegyvert” és „adjátok meg mindenkinek, amivel tartoztok” (Róma 13).” A belső kérdésekhez sorolta az anyagi gondokat, s itt mutatkozott meg leginkább a székfoglaló hevenyészett szerkezete, ami legszembetűnőbben és leggyakrabban az általános és a konkrét zavaró összevegyítésében ütközött ki. „Amikor a szegény asszony két fillérét többre értékelte Jézus, a dúsgazdagoknak csak feleslegükből hullatott aranyainál, megtanultuk az adakozás lelkitörvényét.” Emellé rögtön odavágtá: „Tudjuk, hogy az 1962. évre egyházközseégeinket a múlthoz viszonyítva nagyobb kivetéssel terheltük”. S innen sorokon keresztül magyarázta, hogy ez miért van, s hogy amennyiben nem fizetnek, az egyház „szent feladatát” nem teljesítheti, azért nem kell kétségbeesni – tette rögtön hozzá –, a kerület működőképes.

Külső kérdéseink címszó alatt az egyház világban betöltött szerepével foglalkozott. „Ünnepélyesen teszek vallomást arról, hogy a püspöki szolgálatomban engem Istenem és mennyei Atyám iránt a hála és alázat, hazám, a Román Népköztársaság iránt pedig a hűség, őszinteség és hazaszeretet érzése inspirál és lelkesít.” Saját magatartását modellnek állítva „szent kötelességének tartotta”, hogy az egyháztagokat ehhez idomítsa. A betagoledást egy a háború előtti nemzeti vonal által is kedvelt képpel érzékeltette, azzal a különbséggel, hogy Nagymagyarországot, a kommunista Romániával helyettesítette. „Ez a haza számunkra, akik ezen a földön élünk, a Román Népköztársaság. Ez a haza nekünk olyan, mint az édesanyánk. Nevel, kenyeret ad, véd és vezetői szíven keresztül, mint gyermekeit szeret...” Aki tudja, hogy a román nacionalizmus utolsó és megcáfolhatatlanként hangoztatott érve, hogy „amíg román kenyeret eszel, addig hallgass, ne kritizálj stb.”, érzékelheti, milyen öngól ez a megfogalmazás, kifogja a szelet a bárminémű másvéleményűség, Romániában amúgy sem dagadó vitorlájából. A szociológiai érvrendszer helyett,

miszerint a „haza” épp fordítva tételeződik, „kenyere akkor van a hazának, ha a polgár munkájával azt megtermeli, nem a haza védi a polgárt, hanem a polgár a hazát stb.”, lovat ad a mítizálásra (legalábbis néhány román teoretikus szerint, mint pl. Lucian Blaga) az amúgy is hajló román gondolkozásmód alá.

Egyház és társadalom viszonylatában, szinte szó szerint követte Bereczky Albert álláspontját: „Letagadhatatlan tény, hogy az egyház ilyen, vagy olyan formában minden időben összekapcsolódott azzal a társadalmi rendszerrel, amelyben élt.” Majd tovább: „A múlt felé bűnbánattal, a holnap felé reménységgel nézünk.(...) Egyházunk őszinte bűnbánatának egyik jóízű gyümölcse éppen a tényeknek ez a felismerése és a felismerésből fakadó bátor döntés a szocializmus, a hazánkban szocializmust építő dolgozó nép mellett”.¹³⁸ A „világ békességének ügyéről” sem feledkezett meg, bár békeharcos múltjához képest szerényen, mindössze pár, a különböző bel- és külföldi konferenciákon ezerszer elmondott szlogen erejéig.

Az „ökumenikus kapcsolataink” keretében annál bővebben fejtette ki az egyház küldetését, azon belül saját teljesítményét. Itt programbeszéd helyett megint inkább beszámolót kapunk. Az „elvi” megállapításoknál mondta el azt, ami sokkal inkább illetet volna a „teológiai hitvallásom” címszó alá. Kifejezte örömét, hogy a teológia egyre inkább „Kriszto-centrikus”. A különböző egyházak ugyanis „csak az Igében érthetik meg egymást. Ez az a beszéd, mely a nyelveket egyező hitre vezethet”. Kifejtette, hogy az egység keresésében meg kell különböztetni a lényegest a lényegtelentől. Lényeges az, hogy „Jézus Krisztus az Isten Fia”. A tradíciót meg kell becsülni, mert egy közösség munkája, áldozata, szenvedése áll mögötte. De vigyázni kell, „nem tilalomfa”, hanem „útjelző”. Elsorolta, hogy mennyire a szívéhez nőtt a Prágai Békekonferencia, amelyet Hromádka cseh professzor kezdeményezett 1957-ben és lényegében a magyar forradalom megítélése miatt megosztott nyugati, baloldali érzelmű egyháziakat szerette volna az egység és keleti „testvéreik” felé terelni. 1959-ben Papp László esperes vett részt, az 1961-ben rendezett Világtalálkozón Búthi. 1959-ben az RVSZ Brazíliában rendezett 18. közgyűlésén képviselte a romániai egyházat. 1961-ben Új-Delhiben rendezett nagygyűlésen részt vehetett a „rendkívüli” eseményen, amelyet az ortodox egyház belépése jelentett az EVT-

¹³⁸ Búthi hivatkozási alapja, mint majd minden szocializmust pártoló kortársáé a dialektikai teológia. Kedvence másokkal ellentétben nem Barth, hanem Thurneysen. Ardayhoz és Vásárhelyihez hasonlóan öngigazolással gyakran idézi a magyarországi ref. egyház hangadóit, elsősorban Bereczky Albertet. A fenti álláspontot képviselte már az ötvenes évek elején is, karrierje nyilván nem a véletlen műve. Vö. Búthi S.: Időszerű igehirdetésünk kérdései. RSZ, 1951. május.

be. Az ökümenikus kapcsolatok keretében szánt egy mondatot a kolozsvári kerületnek is, „ünnepélyesen nyújtva testvéri kezét”.¹³⁹ Székfoglalójának hangzatos befejező részében valóban fellelhető egyfajta zenei törekvés, megkomponáltság. Záróakkordként tíz Igét mondott el, mintegy saját tízparancsolatként.

A közgyűlés elrendelte minden megüresedett kerületi tisztségre a választást, majd átvonultak a református egyházban teljesen rendhagyóan „püspöki templommá” nyilvánított nagyvárad-újvárosi templomba, hogy megtörténjen a szentelés szertartása.¹⁴⁰

Az új püspök első intézkedései a székfoglalóban kialakított önarcképtől alaposan különböző képmást láttatnak. Püspökhelyettesként megkezdett „reformjait” tovább folytatta.

A „reformok” göröngyös útján

Az új püspök 1962 áprilisában meghirdette a kerületi ügyvezetés és közigazgatás reformját. Eszerint az Igazgatótanács elnöke (Búthi) és a szaktanácsos „minden ügyben illetékes”, kivéve azokat, „amelyeket a Statútum, más szerv hatáskörébe nem utal”. A felterjesztéseket a jövőben „nem a Püspöki Hivatalhoz, hanem az Igazgatótanácshoz kell címezni”, kivéve azokat „melyeknek megoldását a Statútum a püspök hatáskörébe utalja”.

Két külön ügyosztályt hoztak létre. A gazdaságit Benedek Imre, a közigazgatásit Eszenyei Gyula vezetésére bízta. Felhívták a figyelmet a pontos címzésre: „Az egyöntetűség kedvéért, s a hivatali méltóság tekintélyének tiszteletbentartása céljából, közöljük, hogy vagy „Főtiszteletű Igazgatótanács”, vagy „Főtiszteletű Püspöki Hivatal” és nem más címre, vagy tisztviselő nevére...címezzük a leveleket.” Mindkét osztályon a válaszok aláírója a püspök és az illető szaktanácsos.¹⁴¹ Így festett a gyakorlatban a kollektív vezetés és decentralizáció.

¹³⁹ Tőkés István szerint Vásárhelyi halála, illetve Dávid Gyula és Tőkés István jelölésének elvetése után, Búthi is szerepelt kolozsvári püspökjelöltként, az állam elképzeléseiben. (I.m. 49.o.) Feltehetően Búthi esetleges megválasztása, a két kerület egyesítésének ugródeszkája lehetett volna. A román kormányzatok, a trianoni békediktátum óta, többször is felvetették az egyesítés ötletét, amire az egyházon belül is találtak támogatókat.

¹⁴⁰ Az NRE 1962. március 25-én tartott rendkívüli közgyűlésének jkv. (Ami a nagyvárad-újvárosi templom püspöki templommá nyilvánítását illeti, nem pusztán az ortodox román gondolkodás felé tett gesztusként értékelhető. A katedrálisokra nem vonatkoztak az istentiszteletekkel kapcsolatos korlátozó intézkedések.)

¹⁴¹ Az NRE Igazgatótanácsának 1400/1962. április 25-i körlevele.

Az esperesekkel való „együtműködésre” példa egy másik körlevél: „Adott esetekből kiindulva, nyomatékosan kérjük esperes aa-át, hogy körlevelében csak azt közölheti, amit hivatalunk kibocsát, vagy amire nézve előzetesen engedélyt nyert tőlünk. Éppen ezért saját egyházi, vagy más természetű ügyeiben, a körlevélbe szánt szöveget, minden esetben terjessze fel hivatalunkba, előzetes betekintés végett”. Úgyszintén: „...érvényben maradnak eddigi intézkedéseink, melyek szerint a gyűlés napját megelőzőleg 4–5 héttel jelenteni kell hivatalunknak a gyűlés helyét, idejét, programját. Ugyanezt kell jelentenie a Vallásügyi Államtitkárság tartományi Meghatalmazottjának is.”¹⁴² Az „előzetes kettős ellenőrzés”, tipikus példája a romániai „vallásszabadság”-nak.

A katekizáció „reformja” kapcsán nem világos, de egyéb ügyeket (Vö. Bódi Mihály kontra iskolaigazgató.) ismerve sejthető, a rendszer átnevelési politikájához igyekezett alkalmazni – „természetesen” megintcsak testületi döntés nélkül – a vallásoktatást. Püspöki körlevélben figyelmeztetett:

„Theológiai hitvallásunk alapján, ma már nem beszélünk „hittanról”, „vallásnevelésről”. Mai vallásos nevelésünk nem más, mint igehirdetés a gyermekek számára. Ehhez kell módszereinket és nevelési szolgálatunkat alkalmazni... Szolgálatunkban első sorban a Szentírásra, énekeskönyvünkre, hitvallásos könyveinkre – Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás – támaszkodunk. Ezen kívül más segédkönyvet nem használunk. Ezekből következőleg nyilvántartó naplót nem vezetünk, nem büntetünk, nem leckéztetünk, és minden iskolai módszert kiküszöbölünk szolgálatunkból... Szolgálatunk helye kizárólag a templom. Ne zaklassuk a helyi hatóságokat más kísérletezéssel. Hanem tartsuk magunkat ehhez. Az időpontok: szombat du. 2–5-ig, vasárnap de. 9–2-ig.”¹⁴³

Búthi saját képére és hasonlatosságára nevel

Az új püspök lendületesen tovább folytatta, mostmár a püspöki jogok és hatáskörök birtokában, azt a sajátos „nevelő munkát”, amivel a maga képére akarta formálni a kerületet. Nekifogott a gyülekezetek látogatásának. Ezek már nem az Arday-féle, kizárólag különböző ünnepélyes eseményekhez kötődő szolgálatok. (1964-től már canonica vizitációként emlegette, talán épp Nagy Gyula példájára, aki a megválasztása utáni első évben elkezdte, a hagyományos értelemben vett egyházlátogatásokat.) Hol a kerületi tanácsossal, titkárral, hol az új püspökhelyettessel és az egyházmegyeileg illetékes esperessel, hol egy

¹⁴² Az NRE Igazgatótanácsának 378/1963. április 2-i körlevele.

¹⁴³ A 41/1963. január 4-i püspöki körlevél.

vallásügyi felügyelővel látogatta a gyülekezeteket. Olyan is megtörtént, hogy váratlanul állított be valahova (Ertarcsa). A tapasztaltakkal általában elégedett volt, „békés építőmunka” folyt mindenütt, a lelkészek és a néptanács kapcsolata megfelelt az elvárásainak. Sok helyen azonban azt tapasztalta, a lelkészek nem akarnak dolgozni, csak panaszkodnak. Amit hiányosságként elismert, hogy nincs megfelelő teológiai irodalom.

Az ökumenikus kapcsolatok természetesen tovább „fejlődtek”. Iustinian pátriárka felekezetfeletti szeretettel fogadott mindenkit, palotájában minden felekezet püspökének külön szobát tartott fenn. A jugoszláv ortodox egyház látogatásakor Búthi is hivatalos volt a felekezetközi ebédre. Részt vehetett Párizsban az EVT Szekcióülésén.

Közgazgatási téren egy furcsa ügy borzolta a kedélyeket és váltott ki vitát. A végvári egyházközség központi támogatással imaházat vásárolt a buziási leányegyházközségnek. Három év alatt megrenoválta, s eladta ötszörös áron. Az ügyletből származó tiszta hasznot beolvastotta saját költségvetésébe. Benedek Imre gazdasági tanácsos szerint pénzügyi szempontból nem volt kifogásolnivaló az ügyletben. Eleinte Búthi is azon a véleményen volt, hogy nem kell bolygatni az ügyet. A hozzászólások nyomán végül is az az érv győzött, hogy ha szó nélkül hagyják a buziási ügyet, akkor sorban fogják felszámolni az anyaegyházközségek a filiákat, és zsebrevágják az anyagi hasznot. Ezért úgy döntöttek, hogy minden pénzt, ami tiszta haszonnak mutatkozott, vissza kell fizetni a kerület pénztárába, s azt csakis missziós célra lehet fordítani. Búthi egyetértett a döntéssel, és kijelentette, mindig kész revízió alá venni egy korábbi döntését, ha jobb kínálkozik.

A tetemes hátralékokra sajátos megoldás látszott célravezetőnek. A notórius nem fizetőket visszaminősítik leányegyházközségekké, illetve a lelkészeket alacsonyabb fizetési kategóriába sorolják. Szablyár egy példát is mondott, az ötlet életrevalóságát alátámasztandó. A nagysomkúti gyülekezet, amint megtudta, hogy életképtelen egyházközségként Magyarberkeszhez szándékoznak csatolni, azonnal rendezte több éve nem fizetett járulékait. A hátralékok azért is nehezen rendezhetők, állította több esperes is, mert nincs mód a nem fizetők fegyelmzésére. Javasolták, hogy az egyházat fent nem tartóknak ne végezzenek stólaris szolgálatot. Búthi vehemensen visszautasított minden ilyen javaslatot. Szerinte az a megoldás, ha a lelkész ügy végzi a szolgálatát, hogy minél több öntudatos egyházfenntartó legyen.¹⁴⁴

Az új püspök beiktatásának egyéves évfordulóján tartotta meg első jelentését, kihangsúlyozva, hogy 1958 óta nem volt püspöki beszámoló. A

¹⁴⁴ Az NRE Igazgatótanácsának 1962. november 7-én tartott ülésének jkv.

részben előnyére, részben hátrányára rendhagyó szöveg alig tartalmaz statisztikai adatokat.

A hívek száma növekedett, 265 421-re, mindamellett, hogy egyes lelkészek továbbra is hajlamosak, akárcsak korábban, a létszámletagadásra. A 233 anyas és kb. 200 leányegyházban 225 lelkész, 18 segédlelkész és 3 lévita szolgált. Hogy miért ilyen kevés az adat, kiderül a zárószakaszból: „két dologra törekedtem: megvallani egyházunk hitét, amelyből él, és bizonyosságot tenni a szolgálatról, amelyre hivatott”. Így konkrétumok nélkül könnyedén állapíthatja meg, mint eredményt, hogy „lelki élet van”. Ezt, szerinte nem statisztikai vonatkozásban lehet mérni, holmi templombajárók és úrvacsorázók számával, hanem a pásztor iránti elemi igény felől megközelítve. Ha megüresedett egy lelkészi állás, mindig megkérdezték a gyülekezeteket, vállalják-e az „önkéntes áldozatot”, ami egy lelkész anyagi fenntartásával jár? Minden esetben igenlő választ kaptak. A hitvallás így megmarad a teológiai közhelyek szintjén. „Hálánkban megköszönjük a gondviselő Istennek közöttünk való szüntelen jelenlétét.” „Bűnbánatunkban megszorodott szívvel megvalljuk elmulasztott alkalmainkat és eltékozolt lehetőségeinket.” „Ámde a keresztyén hívő Krisztusra tekinthet...Ez a látás és felismerés az alapja és kiapadhatatlan forrása a mi keresztyén reménységünknek.”

A szolgálatról szóló bizonyágtétel, részben egybemosódik a hitvallásos résszel, mint a fenti „lélekszámjelentés” bizonyítja. Másrészt a „Szerkezeti kérdéseink” címszó alá került, ami újfent a korabeli pártélet terminológiáját idézi. A szolgálat elmélete a hitvallásos részhez került: „... az egyház szolgálata a társadalomban, nem az egyház lényegétől idegen és külső igénylésre támadt vállalkozás, hanem az Isten rendelkezésének való engedelmességből következik, „aki úgy szerette a világot, hogy az ő egyszülött fiát adta érte...”. A szolgálat gyakorlata a „szerkezeti kérdések” körébe tartozik. Itt felsorolta a harangozóktól és altisztektől a püspökig, hány alkalmazottja volt a kerületnek. Hálaival állapította meg, hogy a kibővített központi hivatal (Vö. decentralizáció) minden tisztviselőjét az állam fizeti, s újból „forró hálát” adott a kormánzatnak, személyesen Dumitru Dogaru államtitkárnak, hogy 1962 novemberében az állami fizetéskiegészítést minden lelkész megkapta. (Arday szerepe felett könnyedén átsiklott. Felhőtlenül mellőzve a tényeket, az eseményt nem a román impérium kezdete, 1918 óta tartó diszkrimináció megszüntetéseként értékelte, hanem kegyelmi adományként. Pedig tudatlansággal nem vádolható. Sulyok István püspöksége idején kezdett lelkészkedni. Elődje, minden megnyilatkozásában szóvá tette a diszkriminációt. Igaz, állami elismertetéséhez nem egy hónap, tizennyolc év kellett.)

Részletesen szólt a teológiai intézetről. Az új szabályzat szerint az NRE is épp olyan törvényes felügyelője, mint a KoRE. A kerület képviselőjével, mivel nagyváradai nem volt a tanári karban, Nagy Józsefet bízták meg. Külön hangsúlyozta, hogy a szabályzat nemcsak a lelki nevelést írja elő, hanem a hazafias nevelést is. A kerület és a teológia közti kapcsolat, „közvetlen, meleg, élő”. Szintén „meleg” a viszony az egyház és az állami szervek közt. Bár a „felszabadulás” után az egyház az új társadalmi élet mellett döntött, „mást mondott sokszor a száj és mást cselekedett a kéz”. Ez a korszak lezárult. Egyház és kormányzat közt „áldott” a viszony, ezért hálával tartozik mind a „Gondviselő Atyának”, mind a „Kormányznak”. Az Államtitkárság dicséretével egyszerűen nem tudott betelni, bár hűségének kifejezésére elég szűkös szókinccsel rendelkezett. „Meleg érzésekkel telve” emlékezett a hol vezértitkárnak, hol államtitkárnak titulált Dogaru audienciáira, arra, hogy mindig volt ideje jelentéseit meghallgatni. A lelkészek és a helyi hatóságok együttműködésének kifejezésére a „meleg viszony” jelzős kapcsolatnál nem talált kifejezőbbet.

A püspöki szolgálatokat illetőleg kifejtette: bár sokrétű tevékenysége néha akadályozta a vizitációkban, igyekszik tartani meghirdetett programját, minden gyülekezetet szeretne legalább egyszer meglátogatni. 1962-ben 5342 iratot iktattak, s az mind járt a kezében – állította. Minden levelet, ami a kerülethez érkezett, elolvasott (Vö. kollektív vezetés, decentralizáció.). Ökumenikus szolgálatai élére a „mélyhitű és tiszta látású” Iustinian pátriárkával tartott kapcsolatát állította, de felsorolta mind a bel-, mind a külföldi konferenciákon, fogadásokon való részvételét is. Az a „megtisztelő megbízás” érte a pátriárka részéről például, hogy az EVT vezetőségét Visser't Hoofttal az élen, végigkísérhette Románián. Befejezésül örömmel közölte, hogy püspöksége első évében egyetlen fegyelmi, vagy megbotránkozató esemény sem történt az egyházban.¹⁴⁵

Lentről nézve

Vigyáztak is a jól megválogatott esperesek, hogy „botránkozás” ne essen. A közgyűlés után három héttel fogyott el a türelme, az új iskolaigazgató magatartása miatt, Bódi Mihály érköbölküti lelkésznek. Levelet írt Magda István iskolaigazgatónak, hogy ne fenyegetse a vallásórára járó gyerekeket, mert vallásszabadság van, és a megszabott időben joguk van vallásoktatásra járni.

¹⁴⁵ Püspöki Jelentés az NRE 1963. március 23-i közgyűlésének.

Amennyiben pedig állami rendelkezést kapott, legyen szíves közölje velem, mert ő nem tud róla. Az igazgató azt válaszolta, nemsokára jön a rajoni kiküldött, majd az válaszol neki. Bódi ezután levélben fordult az espereshez, amelyben kifejtette: „Előttém látható: harc indult a negyvenes években az egyház anyagi alapja ellen... Most harc alakult ki a gyermekeink nevelése ellen, tudtommal több helyen, szervezeten, irányított formában. Én Nyüveden harcba mentem az egyházi földek megtartásáért, mi nekem öt évi és két hónapi szabadságvesztést hozott, elveszett állásom, ingó és ingatlan vagyonom, barátaim elhagytak, püspököm értem semmit nem tehetett... Látom a bajba esett lelkészek és családjaik ma sem számíthatnak többre... Ezért kérem...felsőbb síkon tisztázzák: végezhetünk-e munkát iskolás korban a régi keretben? (Vagyis szombat délután, vasárnap délelőtt. MJ.) Én már azt is megaláznak tartom, hogy áldozócsüdtörtékről áthoztuk a konfirmációt virágvasárnapra..., végezhető-e iskolás korban vallásos nevelés a gyermekek és a lelkészek veszélyeztetése nélkül?... Ha megnyugtató választ nem kapok, sziszifuszi harcba nem megyek... 15 éven aluliakkal vallásos nevelést nem végzek...”¹⁴⁶ Higyed István székelyhídi esperes berendelte, és meggyőzte. Hogy az emberi méltóságát, lelkési integritását védő, híveiért felelősséget érző lelkész felvilágosítása milyen szellemben történt, érzékelteti az esperes jelentése a püspökhöz: „... megmagyaráztam neki tévedését, hogy az ilyen magatartás nem szolgálja a gyülekezet közbékességét, amellet, hogy feleslegesen is rontja egyházunk tekintélyét...Lelkipásztortestvérünk beismerte hibáját, ígéretet tett arra nézve, hogy a jövőben tartózkodni fog minden olyan irányú megnyilatkozástól, amely nem tartozik a hatáskörébe, s amelynek komolyabb következményei lehetnek úgy egyéni életére nézve, mint egyetemesebb szinten.”¹⁴⁷

A Kiss Bertalan-ügy

Volt olyan esperes is, aki gondoskodott arról, hogy legyen zavar, botrány és fegyelmi. Példa rá, Kiss Bertalan szatmári lelkésznek, volt utazó titkárnak és a Református Jövő egykori szerkesztőjének erőszakos elhelyezése.

Szablyár Kornél nagybányai esperes a dokumentumokból egyértelműen ki nem deríthető ok miatt el akarta távolítani Kiss Bertalant Szatmárról. Nevezett az utolsó hetekig azt hitte, az esperes maga szeretne odakerülni, csak elhelyezése küszöbén döbrent rá, hogy Telegdy József ombodi lelkész lesz az utóda.

¹⁴⁶ Bódi Mihály levele Higyed Istvánhoz, kelt 1963. április 18-án.

¹⁴⁷ Higyed István jelentése Búthi Sándornak, 1963. április 30-án.

Az igen kusza ügyet csak vázlatosan ismertetjük, lényegesebbnek, a korra jellemzőbbnek tartva az esperesi magatartás hangsúlyozását.

Boros Jenő másodlelkész halála után ifj. Kicsi Józsefet helyezték segédlelkésznek Szatmárra. Szablyár szerint „politikai jelentősége” volt odahe-lyezésének. (Emlékeztetőül, Szablyár képviselő korában, Kicsi József apját igen szerette volna a püspöki hivatalban látni.). Kiss úgy vélekedett: „Kicsi Józsefnek nem volt és nincs mit keresnie Szatmáron”. Lakást nem biztosítottak számára, a legmagasabb közbenjárásra sem. Úgy tűnik, az ügyben kulcsszerepet játszott a Szatmáron hatodik éve segédlelkészkedő Saja Sándor, aki minden áron szeretett volna a városban maradni, és akit az esperes zsarolt és fenyegetett. Abban a hiszemben, ahogy maga nyilatkozza, hogy a rábizott „fekete pénz” az egyházá lenne, nem pedig az időközben feloszlott kórusé, az esperesnek adott nyilatkozatában sikkasztással vádolta főnökét. Kiss utólag tudta meg, feljelentések özöne ment különböző szervezetekhez, akik egy kihallgatás alkalmával érzékeltették vele: azok Szablyártól származtak. Az ügyben nyomozott a gazdasági rendőrség, és hivatalos kivizsgálást tartott 1963. október 17–18-án a kerület és a Vallásügyi Államtitkárság közös bizottsága. A Szablyár által felterjesztett jelentés csak be nem igazolt vádakot tartalmazott. Az ügyesség felmentette Kiss Bertalant. Szablyár azonban a püspökhöz írt levelében úgy állította be a helyzetet, az „illetékes” szervek csak abban az esetben tekintenek el Kiss megérdemelt, törvényes felelősségrevonásától, amennyiben lelkészi állásáról lemond, és a püspök kezébe teszi sorsát. Az olvasóra bízva a következtetések levonását idézzük Szablyárnak és Kissnek az ügyről alkotott véleményét.

Szablyár eleve románul fogalmazta jelentését, arra való tekintettel, ha „szükség lenne rá, ne kelljen fordítani”.

„II. A jegyzőkönyv és a meghagyások.

Az ellenőrök elnéző magatartásának eklatáns példája: Nem vették jegyzőkönyvbe, hogy Kiss Bertalan komoly összegeket fordított a templomi csillárookra, holott még nem volt meg rá az engedélye...

III. Kettős könyvelés, fekete kassza.

1. (...) Kiss Bertalan magyarázata nem felel meg a valóságnak... Dr. Kiss Bertalan megközelítőleg 12 000 lej fekete pénzt kezelte. (Egy lelkipásztor éves jövedelme – MJ)...)

3. ... 1956-ban (érdekes dátum!) a kórusnak 6–7000 leje volt. Bár mind Boros Jenő, mind Kiss Bertalan eszközöltek kiadásokat, 5 év múlva, Tóth Gézátl Saja (Sándor) szintén mintegy 6000-et vett át... Valóban csoda történt a pénzzel,

ahogy költöttek a fekete kasszából, annál jobban gyarapodott az összeg... ahhoz, hogy a vizsgálat időpontjáig Kiss Bertalan kezében elpárologjon a pénz, mintegy csoda folytán.

4. Kiss Bertalan kétszer is hangsúlyozta, hogy a pénzt nem személyes hasznára fordította. Azt hiszem mégis arra használta:

A. Közvetlenül, mert 1963. szeptember 14-én a tartományi megbízott Chilian Traian és alulírott előtt, Saja Sándor azt nyilatkozta szóban Gobjila Teodor vallásügyi főfelügyelőnek, hogy Dr. Kiss Bertalan az államilag megengedett fizetését 600, a Saja Sándor fizetését 300 lejjel kiegészítette. Vagyis saját célra elikkasztott a fekete kasszából legalább havi 900 lejt.

B. Közvetve az is Dr. Kiss Bertalan egyéni érdekeit szolgálta, hogy törvénytelen, álcázott segélyeket nyújtott burzsuj elemeknek, ezzel növelve tekintélyét a rendszer iránt bizalmatlan gyülekezeti tagok körében.

IV. ... miután Kiss Bertalan azt hitte, az ügy le van zárva, azzal az álszent megbánással, amit magyarázó nyilatkozatának végén tett, ... megkértem adjon írásbeli választ kérdéseimre. Dr. Kiss Bertalan megharagudott és románul, szóban azt nyilatkozta, megtagadja a nyilatkozatot..., de ha a kérdések Főtiszteletedet is érdeklik, Főtiszteletednek nyilatkozni fog, másnak nem. Pár perccel később meggondolta magát, és szóban, bizonytalan válaszokat adott a feltett kérdésekre. Íme a feltett kérdések, és Dr. Kiss Bertalan szóbeli válaszai.

V.

1. Volt-e valamiféle nyilvántartásod a fekete könyvelésről?

Válasz: Nem volt fekete pénzünk, mert azt, hogy a kórus pénze fekete pénz, csak te állítod, következésképpen nyilvántartásom sem lehetett.

2. Tehát sem Tóthot, sem Saját nem ellenőrizted...?

Válasz: Nem, mert teljes bizalommal voltam irántuk...

3. Kinek adtál segélyt Szatmáron a fekete pénzekből?

Válasz: Peleskey özvegyének, Uray özvegyének (és elmesélte Uray családjának történetét), Boros özvegyének és még sok másnak.

4. Idegeneknek (például külföldi turistáknak), vagy más városbelieknek adtál álcázott segélyeket?

Válasz: Idegeneknek nem adtam, majd gúnyosan, nem adtam például a Tőkés (Tőkés Béla elhunyt nagybányai esperesről van szó: MJ.) özvegyének, de adtam sokszor és sokat Tőkés Ildikónak, és igyekeztem minél jobban gondoskodni volt püspökünkről, Csernák Béláról, és a lányáról, akit kirugtak, és nincs megélhetési lehetőségük.

5. ...Kinek adtál kölcsön?

Válasz: Nem tudom, elfelejtettem.

6. Milyen munkát fizettél a fekete kasszából?

Válasz: Kb. 700 lejt adtam vasúti sínekre, sokat fektettem hortenziába, rózsába, virágkarókba, amit súlyos összegekért kellett megvennem a város kertészetől. (A templom előtti térség parkosításáról van szó – MJ.)

7. Melyik hazai, vagy külföldi lelkésznek adtál segílyt?

Válasz: Egyetlen egynek sem.(...)

11. Igaz, hogy a Szamoson túli negyed gondnokának is van fekete kasszája (Lásd Saja Sándor nyilatkozatát)?

Válasz: Nem igaz.(...)

VI.

Főtiszteleted figyelmébe ajánlom, és szerényen kidomborítom Kiss Bertalan...magyarázó nyilatkozatának végét, miszerint: „...annyit szeretnék megjegyezni még, hogy ennek az összegnek a létezéséről, a presbiterek többségének tudomása volt valamilyen formában...”

(...) Magatartásával Kiss Bertalan, az 50 emberen keresztül a gyülekezet tömegeinek a tudatába csempészte az évek során, hogy lehetséges az országos, az egyházi törvények és a köztulajdon semmibevétele.(...)

VIII.

... semmiképpen nem szeretném megelőlegezni a Főtiszteleted, vagy a Vallásügyi Államtitkárság esetleges illő intézkedéseit, de engedtesék meg nekem nagyon szerényen megállapítani, már az eddigiek alapján is, hogy Dr. Kiss Bertalan nem maradhat parókus lelkész Szatmáron...”¹⁴⁸

Kiss Bertalan, hivatkozva a püspök egy korábbi nyilatkozatára, hogy hozzá bizalommal fordulhatnak a lelkészek minden problémájukkal, elküldte neki, az Állambiztonsági Hivatalhoz, azok felszólítására, az ügyről készült nyilatkozatát (Sajnos az irat nincs a levéltárban.) Ennek kíséreléséből idézek. Bevezetőben előadta, hogy 1963. nov. 14-én több órán át tárgyalt Szablyár Kornállal, melynek eredményeképpen felajánlotta, hogy ifj. Kicsi Józsefnek a szatmári egyház elnöksége odaadja lakásként a lelkészi hivatal 2/3-át. Az esperes azt állította, ezekután meg fog szűnni ellene mindenféle eljárás, de szándékukat sürgősen jelezzék a Néptanácsnak, a Pártnak, és az Állambiztonsági Hivatalnak. (Egy későbbi levelében azt írta a püspöknek, ezt csak időhúzásképpen ajánlotta fel.) November 20-án délután Szablyár, Higyed István, Chilian Traian, Kicsi József keresték fel, és „kapacitálták”, hogy adja át az egész irodát. Következő

¹⁴⁸ Szablyár Kornél 604/1963. október 22-i felterjesztése a Püspöki Hivatalhoz.

napon Kiss jelentkezett az említett hivatalokban. 23-án felkereste a Szekuritáté egyik „magasrangú tisztje”, és írásbeli nyilatkozatot kért tőle, mindarról, amit a főnökének előadott, majd pár nappal később románul és kiegészítve megismételte azt. Igazának tudatában kérte a püspöktől a következőket: „... kérem ... a lehetséges intézkedéseket foganatosítani, hogy az egyházkerület legnagyobb egyházmegyéjében a törvényes jogállapot álljon helyre. Szerintem nem nevezhető jogállapotnak, ha:

- Valakit a feljebbvalója közvetve vagy közvetlenül súlyos következményekkel fenyeget meg, többek közt állása elvesztését helyezi kilátásba, ha egy másik tisztviselőnek lakásról nem gondoskodik.

- Egy segédlelkész az esperes ijesztgetéssel, fenyegetéssel arra vesz rá, hogy főnöke ellen kedvezőtlen nyilatkozatot tegyen írásbelileg.

- Egy esperes az egyházmegye nyilvánossága előtt olyan színben tűntet fel...egy lelkipásztort, a féligazság elmondásával, ami alkalmas arra, hogy azt a lelkipásztort...lenézés, sőt megvetés tárgyává tegye.

- Egy esperes hivatalos hatalmával visszaélve, megtiltja ... a lelkészértekezlet egyik alkotó tagjának, hogy saját felelősségére beszéljen.

- Ahol közömbös állami szervek figyelnek fel, vagy legalábbis észrevételezik ... hogy az ellenem irányuló vizsgálatok és feljelentések körül nincs valami egészen rendjén.

- Ahol nyilvánvalóan egyházi körökből egy hónapon belül a feljelentések áradatát zúdítják, egy addig köztisztületben álló lelkész ellen ...

- Ahol félelem és rettegés uralkodik, ahol a célbavettnak senki sem mer védelmére kelni, vagy éppen ő is beáll a kődobálók közé, mert hiszen jó pontot kíván szerezni ... és mert senki sem tudja, mikor kerül rá a sor.”¹⁴⁹

Kisst végül is elhelyezték, hiába bízott a püspöki igazságszolgáltatásban.

Hogy milyen hatással volt a gyülekezetre a hercehurca, érzékeltesse egy, a püspökhöz kézzel írott, keltezetlen levélrészlet: „...„Tisztületünk további megtartásával fájdalommal veszük tudomásul, hogy megkinzott háborgó lelkünk kinjainak orvoslására nem méltóztatott lehetőséget találni ... Meggyőződésünk, hogy ... A kegyelem Istene de lelke mélyén Fő Urunk is velünk érez és egyszer igazságot osztva véget vett a palásthoz nem illő, csak kenyér irigységből emberi gyarlóságból eredő rut becstelenségnek. Hogyan halgassunk mi meg Ön is krisztusi szeretetről emberi becsülésről munka megbecsülésről szeresd felebarátodról isteni ígét olyan szószékről, amelyből ojan brutálisan

¹⁴⁹ Kiss Bertalan levele Búthi Sándorhoz, kelt 1964. január 16-án.

dobták ki egy sok évtizedes ojan munkát végzet református lelkipásztort aki többet épített egyházában mint száz más pap esperesestül...erre csak az egyház híveinek lett volna joga, ha okot adott volna reá ... vagy ez azt igazolná hogy a híveknek nem is a lelkire van szüksége... Isten méltatlan bár de hivatalos szolgálainak? s ha ezek után lelkeink elkallódnak ... Istennek tetsző gazdálkodás lesz ez?...A kegyelem Istenének igazságos ítéletében bízva s remélve hogy mi is egyszer visszamehetünk templomunk megszentelt halylékába ... Aláírás: a lánczos templom hívei akik kárhozatra vannak ítélve. u.i. mi magunk is Telegdi tiszteletes urat tartottuk mindenkor a legesélyesebb utódnak de nem ilyen Ötet is minket is megalázó becstelen szálás csinálással ..."

Zsinat tizenöt év után

A két évig húzódó kolozsvári püspökválasztási előkészületek után 1962. július 28-án a Búthiéhoz hasonló egyöntetű „véleménynyilvánítással” megválasztották Nagy Gyula szebeni esperest püspöknek.¹⁵⁰ A Bukarestben megtartott elismertetési fogadáson a nagyváradi püspök a tőle megszokott lelkendező, sok személyes mozzanatot felelevenítő stílusban köszöntette egykori diáktársát.¹⁵¹ Az október 21-i beiktatással lehetővé vált a zsinat összehívásának előkészítése.

Az előírányzott kerületi és egyházmegyei választások nyomán végre betöltötték a főgondnoki tisztséget is, s a megürült vikáriusi tisztségbe, a nemrég székelyhídi esperessé választott, volt bodófalvi lelkész (Temes tartomány), Higyed István került. Új motívum a hódolási technikákban, a „tisztelegő látogatás”. Búthi, Kovács Ernő főgondnok, Higyed István püspök-helyettes, Fábíán György missziói előadó-generális direktor 1963. május 23-án, ilyen címen

¹⁵⁰ Vö. TI, 49–53. o. Bár a szerző személyes érintettsége révén az elfogultság szembeötlő, talán éppen ezért is igen plasztikusan ábrázolja az állami beavatkozás mindenhatóságát.

¹⁵¹ „Nagy gyönyörűséggel siettem haza Budapestről, hogy el ne szalasszam ezt az ünnepi alkalmat... ne vegyék frázisnak szavaim... Az új kolozsvári püspök régi barátom.1932–34 között együtt tanultunk, de együtt is játszottunk. Szerettem csapatjában játszani, mert mindig győzött. Most a két kerület élén együtt fogunk dolgozni... A Zsil-völgyi munkások közül sok járt Arpádon, és beszéltek Nagy Gyuláról, aki abban a rendszerben oly nyíltan és őszintén dolgozott a munkások érdekében. Erről eddig nem beszéltem... hogy Nagy Gyula nemcsak ma dolgozik a dolgozó réteg érdekében, hanem már 1944 előtt is azt tette... Biztosítom Államtitkár úr... mellette fogok állani... Kultusz és kulturális szabadságunk teljében...püspöktársammal együtt jelentjük ki, hogy szavainkat a gyakorlatba is át tudjuk vinni...” Búthi Sándor köszöntője, a Nagy Gyula állami megerősítése alkalmából rendezett államtitkársági fogadáson Bukarestben, 1962. október 17-én.

látogatták meg Dumitru Dogaru vallásügyi államtitkárt és Iustinian pátriárkát. Ezzel mintegy elismerték, a háború után törvényileg nem rögzített, de a valóságban államegyházként kezelt ortodoxia fensőbbiségét.

Július 12–26. közt, Búthi részt vett Montrealban az EVT-be beolvadt „Hit és Egyházszervezet” gyűlésén. Külföldi útjai egyre gyakoribbá váltak. Az Igazgatótanács „Isten iránti hálával” emlékezett meg arról, hogy püspöke Ausztrália kivételével már minden kontinensen megfordult és „valahol járt, mindenütt a béke és megértés, a szeretet és igazság szószólója volt”. A kollektív vezetési elv jegyében október 9-én, Higyed utódnak, Mihályi Zoltán, érmihályfalvai esperes-lelkésznek a beiktatásán vett részt a kerületi elnökség. Az Igazgatótanács ebből az alkalomból elhatározta, hogy az egyházmegye nevét a rajoni székhelyről „Margittai Egyházmegyére” változtatja.

November 6–7-én Búthi Sándor, Kovács Ernő, Higyed István és Benedek Imre látogatott Kolozsvárra, viszonzva Nagy Gyula tavaszi nagyváradai látogatását. Feltehetően a kerületek közti nézeteltérések semlegesítésére a találkozón részt vett Ion Rodeanu, a Vallásügyi Államtitkárság igazgatója. A gyűlésen közös bizottságot hoztak létre az Igazgatótanács működési szabályzatának megalkotására (Higyed István, Csutak Csaba). Újra napirendre tűzték a Református Szemle közös szerkesztésének kérdését. Az NRE Higyed Istvánt és Orth Imrét jelölte a szerkesztőbizottságba.¹⁵² Ami viszont a legfontosabb, megtörténtek a hivatalos előkészületek a zsinat összehívására. Az összehívás joga a Statútum szerint a Zsinati Állandó Bizottságé, de minthogy a két korábbi püspök-elnök és mindkét főgondnok (Balogh Ernő és Martonossy György) elhunyt, áthidaló megoldást kellett találni. Elhatározták egy, a kerületek lélekszámával arányos előkészítő bizottság létrehozását. A püspökök és főgondnokok mellett Kolozsvárról Dávid Gyula, László Dezső, Kassay Géza, Tunyogi Csapó Gyula, Pál Sándor és Nagy Károly, Nagyváradról Papp László és Biszák Mihály kerültek a bizottságba.

Az év egyik kevésbé látványos és mégis figyelemreméltó eseményét is tárgyalta az Igazgatótanács. A világháború óta először engedélyezte a román állam egy református lelkész nyugati tanulmányútját. Búthi saját ökumenikus tevékenységének eredményeként könyvelte el, hogy az EVT, egy évre szóló svájci ösztöndíjat ajánlott fel a romániai református egyháznak. Az egyházkerület vezetősége két szempontoz kötötte a stipendium elnyerését: a jelölt

¹⁵² A jegyzőkönyv margójára kézzel még odaírták Papp László nagyváradai esperes nevét is, mint szerkesztőbizottsági tagét.

legyen jó teológus és jó hazafi. Hogy miképpen jutottak el a december 1-jén kiküldött Szűcs Antalhoz, hogy volt-e más, esetleg a kolozsvári kerületben szolgáló jelölt is, nem derül ki a forrásokból. A tamásváraljai lelkész fia jeles eredménnyel végezte teológiai tanulmányait, fél évet a szebeni szász evangélikus teológián is eltöltött. Éradonyban és Borosjenőn volt lelkész, munkáságáról a vezetőség „jó bizonyosságot nyert mindenünnen”. Búthi személyesen intézkedett külföldre utazása ügyében a bukaresti kormányzerveknél.¹⁵³

A kerületek többszöri tárgyalással (1964. február 5. és 24.) készültek a május 23–24-én Kolozsvárra tervezett zsinatra. Áprilisban minden készen volt, hogy engedélyt kérjenek megtartására.

A zsinat összehívásának indokaként felhozták, hogy:

- A református egyház legfőbb fóruma a zsinat, ami tizenöt éve nem működik. Az összehívással vissza szeretnének térni a törvényes keretek közé.
- Az Állandó Tanács megalkotása alkalmas lesz arra, hogy kizárja a két kerület közti „egészségtelen összehasonlítgatásokat” és a némely vezetők részéről megmutatkozó törekvéseket a múltban meglévő nézetkülönbségek kiélezésére.

Az engedélykérés teljes programismertetést is tartalmazott. Ebben a felterjesztők kiemelték a zsinattartás alap gondolatait: emlékezés (Kálvin-évforduló, nagyenyedi zsinat) és jövőbenzés, mindkettő a „modernizálás” eszméjére építve. Megígérték, hogy a bizottságok munkájáról időről időre jelentéseket fognak küldeni. Úgyszintén nemcsak lehetővé teszik, hogy a hatalom betekintést nyerjen az egyház életét megszabó munkálatokba, hanem kifejezetten felkérték az Államtitkárságot: időben jelezzék a programmal kapcsolatos észrevételeiket. A zsinat összehívása – szögezték le –, az állammal való együttműködés magasabb szintre emelését szolgálja.¹⁵⁴

Az engedélyt a zsinathoz megkapták, ám a forrásokból nem derül ki, hogy élt-e a bebeszolás felkínált lehetőségével a hatalom.

A megnyitót május 23-án tartották Kolozsváron, a Teológiai Intézet dísztermében. Az államot Ion Rodeanu, a Vallásügyi Államtitkárság igazgatója képviselte. Igemagyarázatot Búthi Sándor tartott Filippi 2,5–11 alapján. Az általa kiolvasott bibliai üzenet az egybegyűltekhez így szól: Az az indulat kell legyen Jézus követőiben, ami benne volt, aki szolgálai formát vett fel. „Van-e hite és bátorsága” az egyháznak ezt az életformát vállalni? Ha vállalja, hirdetni kell,

¹⁵³ Az NRE Igazgatótanácsának 1963. december 13-án tartott ülésének jkv.

¹⁵⁴ Az NRE Püspöki Hivatalának a VÁ-hoz intézett 92-E/1964. április 8-i felterjesztése.

a Krisztus váltságát és annak következményét, „a mi világunk nem elátkozott föld, hanem megváltott otthon”. És vállalni kell az embertárs életéért a felelősséget. Ez pedig a békeszolgálatot jelenti. A krisztusi indulat másik vonatkozása, hogy munkáját az egyház a „szolga alázatával és a szolgálat méltóságával” végezze. Világos aktualizálás, nem is érthette félre senki.

Kovács Ernő nagyváradi főgondnok megnyitójában kihangsúlyozta az esemény történelmi jelentőségét: a kormány által biztosított vallásszabadság bizonyítéka, hogy 15 év óta először nyílt lehetőség zsinattartásra. (Hogy ezzel az állítólagos szabadsággal a tizenöt év alatt miért nem élt az egyház, azzal nem foglalkozott.) A megemlékezés kettős irányát kibővítette egy harmadikkal: Románia „felszabadulásának” 20. évfordulójával. (Ez a harmadik lehetett az Államtitkárság értékes észrevétele a tervezett napirendhez?) A három történelmi eseményről Búthi fog megemlékezni ünnepi beszédében – közölte.

A „díszkörök” után (köszöntők, díztáviratok stb.) a tőle megszokott ömlengő stílusban fordult az egybegyűltekhez Búthi. („Mélyen meghatva nyitom szólásra ajkam... hogy áldást esedezzek... Legyen áldott és gazdag áldások elindítója ez a nagyszerű pillanat...” satöbbi, satöbbi.) A három nagy történelmi esemény közül elsőként az enyedi zsinat üzenetével foglalkozott. A biztos hitvallásos alapok megvetése után nem csoda, hogy a későbbiekben a zsinatok inkább egyházalkotmányi, egyházszervezeti kérdésekkel foglalkoztak. Az 1891–92-es debreceni, az 1929-es kolozsvári és az 1948-as nagyváradi zsinatok mind a „semper reformari debet” jegyében tevékenykedtek. A jelen zsinat feladata szintén a továbbépítés.

A Kálvin-jubileummal¹⁵⁵ kapcsolatban egy meg nem nevezett kutatóra hivatkozva kijelentette, a genfi prédikátor életművében a legmaradandóbb a módszere. Ennek állandó jellege az, hogy az egyház és az igehirdető helyezze magát Isten feltétlen uralma alá. A változó, meg-megújuló jellege: a „kor szükségleteit gyökerekig elemző, könyörtelen orvoslással gyógyító” magatartás. A „változó kálvini módszer ma azt mondja... találd meg az evangélium feleletét és gyógyszerét a ma vérző, tusakodó ember kérdéseire.” Két nagy kísértését említette a kor egyházának: „nem meri a reformációt az élet minden területén és elsősorban a maga életében maradéktalanul véghezvinni”. A másik, a tradíció kritika nélküli elvetése.

¹⁵⁵ Érdekes, hogy a Ref. Szemle jubileumi számában közölték Bodola Sámuel erdélyi püspök levélváltását a debreceni püspökkel, a francia-svájci reformátor halálának háromszázadik évfordulójával kapcsolatban. A debreceni püspök és a kerületi közgyűlés véleménye az volt: Kálvin szellemétől mindenféle ünneplés idegen. A Tiszántúl nem is tartott semmiféle hivatalos megemlékezést. Az erdélyiek viszont fényes ünneplést rendeztek.

Az állami ünnep kapcsán a zsinati üzenet: „hálával emlékezünk, hogy az elmúlt két évtized alatt Isten megmutatta az Atyáknak... és úgy döntöttek... hogy a Román Népköztársaságban levő Református Egyház kész népi demokratikus kormányzatunknak a nép javát, a világ békeességét, testvériségét és minden jólétet szolgáló akciójában együttműködni”. Ezután egy oldalon keresztül bizonygatta, milyen nagyszerű a romániai fejlődés, milyen boldogok a nemzetiségek „egybeforrva a román néppel”. A felsoroltakból két feladat és kötelesség származik:

- „...legyetek őszinte és hűséges állampolgárok...”

- „Minden nap ott kell hogy legyen imádságunkban... a világ békeességének igazi és hűséges szolgálatára.”

A zsinat délutáni, második ülésén Gerróffy Jenő kolozsvári főgondnok bevezetője után, megválasztották a Zsinat Állandó Tanácsát, a fegyelmi bizottságot és a szakbizottságokat. Nagy Gyula kolozsvári püspök zárszavával ért véget a munkaülés, és 24-én vasárnap, a délelőtti és délutáni ünnepi istentiszteletekkel befejezte munkáját a zsinat, hogy az érdemi tevékenység a bizottságokban folytatódjon.¹⁵⁶

A Zsinati Állandó Tanácsok jegyzőkönyvei szerint a bizottságok munkája igen nehézkesen folyt, különösen a Búthi által forszírozott liturgiai reform kidolgozása. (A kolozsváriak általában, minden egységesítő törekvést igyekeztek hátráltatni: egységes liturgia, egységes énekeskönyv, egységes egyházszervezet, egységes fegyelmi szabályok.) A ZSÁT Kolozsváron 1967. február 8–9 napjain tartott ülésén lényegében két ponton mozdult előre a zsinati tevékenység. Dávid Gyula a II. Helvét Hitvallás 400 éves jubileumának előkészítése kapcsán az ülés asztalára helyezte Tőkés István négykötetes Bullinger-fordítását. A kiadás engedélyezését, a példányszám megállapítását az elnökségre bízták. Elhatározták egy zsinati megemlékezés tartását, a Nagyváradra tervezett zsinati ülésen. Egy másik jelentősnek mondható döntés az volt, hogy a zsinat állandó központjául Kolozsvárt, a püspöki hivatalt jelölték meg. A bizottságok által készített valamennyi tervezetet visszautalták átdolgozásra, illetve volt olyan téma (a különbözőzeti vizsgák kérdéséről), amit levettek a napirendről. Horia Țeperdel és Nicolae Melencu vallásügyi meghatalmazottak, szinte minden kérdéshez nemcsak, hogy hozzászóltak, hanem beleszóltak a tervezetek szellemiségének alakításába.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Az RNK-ban lévő Református Egyház 1964. május 23-án, Kolozsváron megnyílt Zsinatának jkv. Megjegyzendő, a következő zsinat összehívásáig nyolc év szünet következett, miközben a bizottságok munkája is stagnált.

¹⁵⁷ A ZSÁT 1967. február 8–9-én, Kolozsváron tartott gyűlésének jkv.

Lelkészek premier plánban

Miközben Iustinian pátriárka palotájának vendégszobájából kitekintve, a külföldi konferenciákat járva az egyházi és világi élet csupa örömmek és boldogságnak látszott, a lelkészértekezletekről szóló jelentések minden kozmetikázottságuk ellenére másról is szóltak.

Bár a tárgyalandó témákat még Arday idejében korlátozták, azok sorrendjét egy adott értekezleten belül nem. Volt olyan egyházmegye (Bihar), ahol a társadalmi tétel szerepelt első helyen, máshol a teológiai. A hivatalos referátumokat elkészítették a teológiai tanárok, azt csak fel kellett olvasni. A hozzászólások sem voltak kötelező módon előre leírva és bemutatva, bár már erre is volt példa. Ezek nagy része szuperlatívuszokban fogalmazta meg a szocialista fejlődés szembeütköző vívmányait, vagy saját környezetének változásait sorolta fel: „az ipi lelkész elmondotta, hogy falujában szép kultúr-házat építettek. Azelőtt nem volt mozi, most van. Rádió 8 volt, ma 243. Kerékpár 7 volt, ma 413. Középiskolás tanuló 12 volt, ma 152. Lelkész... örömmel említette a jó viszonyt a görög keleti lelkésszel, illetve egyházzal, ugyannyira, hogy vannak esetek, amikor együtt temetnek.” A lelkészek tényleges gondolkozásmódja akkor bukott ki, amikor az adminisztrációs kérdések kerültek napirendre. Egy 1964 szeptemberi Szilágysomlyón tartott értekezleten felvetették, hogy Búthi miért nem adott a „püspöki templom” renoválására kapott államsegélyből a kisebb gyülekezeteknek? Kritizálták az egyházkerület ténykedését is. Miközben pontosságot, lelkiismeretességet vártak el az adminisztráció terén, olvashatatlan dolgozatokat küldtek le, illetve egyszer már kifizetett díjakat követeltek újból. A következő év azonos hónapjában Székelyhídon tartott gyűlésen, az egyik lelkész csak úgy, „röviden és szárazon”, „odahajította” a kérdést: „Zsoltár lesz?...Hát Heidelbergi Káté?” Jelentésíró, sarokbaszorulva, végül is kijelentette, neki is van annyi esze, hogy lássa mit kellene tenni, mégsem tud tenni semmit. Nagy botrány volt Nagybányán, ahol felolvasták a püspöknek az igazgatótanácsban elhangzott jelentését a felsőbányai Dallos András „botrányos” viselkedéséről. Dallos kijelentette, hazugság és rágalom, amit felolvastak, ő soha nem szokott ittasan botrányt okozni. Szablyár esperes megerősítette Dallos állítását, különben az ügy még kivizsgálási stádiumban van. És egyébként tényleg változtatni kellene azon a helyzeten, hogy a lelkész a saját parókiáján, családostól egy átalakított fürdőszobában lakik, míg a többi részt a nyugdíjas lelkész és családja, valamint egy teljesen idegen család lakja. A gyűlés résztvevői lelkesen helyeselték.¹⁵⁸ A nagyváradi egyházmegye lelkészértekezletén sokan késtek. Miközben a püspökhelyettes már a Gh.

Gheorghiu Dej-ről szóló megemlékezést olvasta fel, többen bejöttek. Furuias vallásügyi megbízott is ekkor érkezett a terembe. A szociális témához hozzászólók nem készültek, improvizáltak. Sőt az előadás felolvasása alatt Dohy Árpád keresztretjvényt fejtett, Bódis Vince és Palotás Béla újságot olvasott. A Statútum reformjával kapcsolatban mindenütt felvetődött, hogy a presbitériumot fel kell jogosítani arra, hogy ne engedélyezze semmilyen egyházi szertartás végzését az egyházat fent nem tartók számára. Nem kötelező az egyháztagság, de aki azt felvállalja, az igenis kötelezhető az anyagi támogatásra. Ez még egy sportegyesületnél is így van, mennyivel inkább így kellene lennie az egyháznál – hangoztatta Orth Imre. Csak kevesen képviselték a Bottyán Gyula és Bárdi Imre által kifejtett hivatalos álláspontot, miszerint az Ige lehet az egyetlen fegyelmző erő, illetve senkit nem szabad megfosztani az igényelt egyházi szertartástól. Túl sok a téma és nem lehet benne elmélyülni – merészeltek többen kritikát gyakorolni a lelkészértekezlet szervezésére nézve. Érdekes, hogy bár a hivatalos kerületi kiküldött Sántha Pál volt, a püspöki titkár is írt jelentést. Sántha nem várta meg a gyűlés végét, el kellett utaznia, Fejér püspöki titkár jelentése azonban, nem kiegyezés, hanem a kezdésre is kiterjedő beszámoló.¹⁵⁹

A Búthi-korszak kísérőjelensége a gyülekezeti élet tovább fokozódó elsorvadása. Az írott dokumentumok azt tükrözik, az egyház lényegében lelkészeiben élt, amennyire élt. Ez az élet pedig sok furcsasággal szolgált. Csak jelzéseképpen két levelet idézek.

Nits István évesdi lelkész, aki már több egyházközségben megfordult, de úgy tűnik nagyszabású ambícióit gátolta összeférhetetlen természete, motorral járt ki gyülekezetébe. A helybeli milicisták vallásellenes magatartása miatt összeütközésbe került velük. Minden áron bosszút akartak állni rajta, minthogy ő nyíltan hangoztatta, nem fél tőlük. Természetesen legkönnyebben a közlekedésen keresztül lehetett kötözködni. Egy alkalommal leszállították a motorkerékpárról, bekísérték és félő volt, hogy komolyabb ügy származhat az ő ellenállásából. Ezért kérte a püspökség segítségét. Bizonyítékként, hogy ő nem a rendszer ellensége, felhozta, hogy tagja a kommunista pártnak. Sőt, amikor végül is letétbe helyezték a tagkönyvét, 1948-ban a tagságrevízió alkalmával, kifejtették, ilyen emberekre van szüksége a Pártnak, a tagkönyvet csak addig tartják letétben, míg lelkész. Vagyis ténylegesen, ő még mindig tagja a Pártnak,

¹⁵⁸ Fábrián György generális direktor bizalmas jelentései a Püspöknek, kelt 1964. szeptember 18-án és 1965. október 18-án.

¹⁵⁹ Fejér Lajos jelentése a Püspöknek, kelt 1965. március 20-án.

állította.¹⁶⁰ Hogy a feszültséget sikerült-e feloldani, nincs dokumentum a levéltárban.

Nits utóda Lugoson, Nagy István, Sándor-napi üdvözlő levelet írt a püspöknek. (Hogy ez szokás lett volna, nincs nyoma. Papp László püspöksége alatt vált bizonyos lelkészréteg részéről gyakorlattá az ünnepi és névnap-i köszöntők küldése.) Ebben a főtisztviselő felmagasztalása mellett, hosszasan fejtegette saját, „lokális” ökumenikus tevékenységét, illetve a lelkészi munkában felmerült akadályokat: „Nem talál ugyan bele egy névnap-i köszöntő levélbe..., de úgy gondolom, hogy a püspöknek az is felér egy köszöntővel, ha szolgálásai életéből kap egy-egy képet...Én lugosi szolgálatom kezdetétől fogva, nagy-ünnepeken, vagy kimagasló egyházi események alkalmából, mindig elmentem más felekezetek templomába hívás nélkül is. Ennek az eredménye lett az a testvéri együttörvendezés, amit a püspök úr láthatott... amikor az ökumenikus mozgalmak a görögkeleti egyházban is kezdtek visszhangra találni, Toma Bujor esperes... a lugosi felekezetek papjai közül egyedül engem hívott meg az ortodox papok egyik értekezletére... 1964 júniusában szintén egyedül engem hívtak... Addig én mindig magyarul beszéltem, most azért vettem a bátorságot románul szólani... kifejtettem... bennem sem nemzetiségi sem felekezeti sovinizmus nem volt... amikor a bázeli egyetemi főiskolába... egyetemi polgárságról egy bizonyítványt kaptam... (benne) ez áll STEFANUS NAGY DACUS... Dák-nak lettem nyilvánítva. És nem mentem, mint a kollégáim tiltakozni...úgy gondoltam, ha nem is szégyen, hogy magyar vagyok, az sem lehet szégyen, ha a hazám után dáknak minősítettek...”¹⁶¹ A felekezeti sovinizmus hiányát pedig azzal bizonyította, hogy egy beteg ortodox leánynak nyújtott lelkigondozást, annak kérésére, de amikor az szeretett volna reformátusnak áttérni, ő nem teljesítette a kérést. Megmagyarázta a lánynak: nem a református vallás adott neki lelki békét, hanem Krisztus, és Krisztus „karjaiban” görögkeletiként is bátran lépheti át a halál küszöbét. „De nemcsak rózsza, tövis is van... a Sátán angyala két töviset is szúrt a lelkembe. Az egyik az esperesem (Peuker Leó), akinek egy évtizeden át, akárhogy igazodtam, alkalmazkodtam, soha nem tudtam jó lenni...A másik Kicsi József kollégám és főként a neje, akik negyed, ötöd, vagy ki tudja hanyad ízben végzik szívós kitartással, egyházzromboló, a lelkipásztort gyalázó munkájukat...”¹⁶¹ Úgy tűnik, a lelkes ökumenikus tevékenység, és a magas szintű pártismeretség nem tudott közösséget teremteni a lelkészek között. (Mind Peuker, mind Kicsi, a levélíróhoz hasonlóan szerettek dicsekedni magas

¹⁶⁰ Nits István levele a Püspöki Hivatalhoz, kelt 1964. szeptember 8-án.

¹⁶¹ Nagy István levele Búthi Sándorhoz, kelt 1965. március 15-én.

kapcsolataikkal.) Nagy István két évvel későbbi fegyelmijébe és áthelyezésébe, az egyházi „érdek” mellett, az esperes „jóindulata” is alaposan belejátszott.

Ökumené

Az ökumené kerületi vonatkozásait nem lehetett csak úgy improvizálni, bele kellett illeszteni az országos gondolkozásmódba, vagyis meg kellett tervezni. Az 1965-ös év terve három aspektusból foglalkozott a kérdéssel.

I. A teológiai tudományos munka.

Az első évnegyed a teológiai ismeretek és az idegen nyelvek ismeretének fejlesztésére kell hogy koncentráljon. Akciótervet dolgoztak ki:

a. Búthi elnökségével 1965. január 8-án ökumenikus bizottságot hoztak létre. Tagjai Higyed István, aki a Prágai Békekonferencia területét tanulmányozza, Papp László, aki az EVT specialista és Fejér Lajos, aki a sajtóból a Vatikánnal kapcsolatos kérdésekben tájékozódik. Az év második felében már bekapcsolódhat a munkába Szűcs Antal is, akinek szolgálatára nagyon számítanak.¹⁶²

b. Április 15-ig meg kell írni egy tanulmányt az EVT történetéről.

c. A VÁ jóváhagyásával tanulmányokat kell közölni külföldi szaklapokban.

d. Búthi Sándor doktori dolgozatának elkészítése, baseli tanulmányúttal egybekötve.

A bizottság „szerény véleménye szerint” ezek az akciók megszilárdítanák az ország és az egyház nemzetközi tekintélyét, lehetővé tennék a nemzetközi és felekezeti konferenciák „egészséges irányba terelését”, a Romániáról és az ottani református egyházzal alkotott téves elméletek megcáfolását, a vezetőségbe való bekerülést, s ezáltal az ökumenikus mozgalom irányításába való beleszólást.

II. A nemzetközi egyházi élet alapembereinek meghívása. Heinrich Hellstern (HEKS), Varga Imre szlovákiai püspök (EVT) és Marcel Pradervand (RVSZ) látogatásának tanulságait összegezve, a terv megállapította: ha voltak is negatív közlések, a látogatásokról szóló publikációk alaphangja a romániai vívmányok elismerése volt. Ennek politikai jelentősége is van, ezért tovább kell menni a megkezdett úton. Olyan személyiségek meghívását javasolja, akik segíthetnek bizonyos problémák megoldásában: Eugen Blake, James McCord.

¹⁶² Egy német nyelvű, Búthi által aláírt távirat szerint, az ösztöndíjasnak nem nagyon akarózott hazamenni: „Spaetesten zu Weichnachten sei zu Hause. Stop. Keine mehrere Verlaengerung. Stop. Hitelesítve 1965. december 3-án. Higyed István.”

Mindketten nemcsak vallási vezetők, elismert tagjai társadalmuknak. Meghívásukat Iustinian pátriárkával együtt lenne hasznos eszközölni, mert ezáltal az Amerikában élő román ortodoxokra is hatni lehetne. Két francia református vezetőt is felvettek a meghívandók listájára, Pierre Bourguet és Jacques Marchand személyében.

A javaslattétel módja arra utal, hogy Búthi nem egyszerűen végrehajtója egy politikai kurzusnak, hanem sokkal inkább kezdeményezője. A személyes érdekelttség és a román külpolitikába való besimulás mellett a protokoll-jelentések más is tükröznek. A vasfüggöny tényleges szakadékot ástott a Kelet és Nyugat közé. A két világ egyházi emberei közti beszélgetések az információhiány és a félreinformáltság modelljei. Ha hozzátesszük még a hiányos nyelvismeretből származó kommunikációs zavarokat is, világos, hogy Búthi akciói, tényleges hézagpótló szerepet is tölthettek be. Ezt tükrözik azokról a találkozókról írt jelentések, amelyekre a nagyváradi felekezetek minden lelkészét meghívták, és ahol kérdéseket lehetett intézni a vendégekhez.

Wishmann és D. Williams nagyváradi látogatásakor Nemes Roman nagyváradi-velencei ortodox pap azt kérdezte: Az előadó azt mondta, két titkári tisztséget is betölt. Nem lett volna jobb, ha csak egy szervezetnél titkár, más szóval nem árt egyik munka a másiknak? Válaszában Williams hosszasan köntörfalazott, majd azzal zárta, hogy „Wishmann elnök, tegnap Kolozsváron rámutatott, Williams az a személy, aki példázza, hogyan lehet egyszerre két szervezetben is pozitívan tevékenykedni.”

Francia küldöttség látogatása alkalmával (1966. május 18.) tette fel Szablyár Kornél a kérdést: „Hogyan látja a francia egyház a társadalmi fejlődésnek, a békeharcnak, a népek és felekezetek közti kapcsolatnak a kérdését gyakorlati szempontból?” Charles Westphal válaszában összegző végmondataiból világosan kitetszik, olyan mozgalmakat, amelyeket a szocialista országok egyházi jellegűnek tekintenek, a franciák politikainak: „... Tehát egyfelől mi egyházként cselekszünk, másfelől szerepelnek küldötteink a prágai mozgalomban, a megbékélési akcióban stb.... „ Stan, ortodox lelkész kérdésére, hogy milyen benyomásokat szereztek az országban, Pierre Bourguet válaszolt: „...Az élmények nem egyszerre gyűlnek össze, ... mint egy kiadós ebéd után, szükség van a megemésztésre.... Hogy mi hiányzott nekünk: a néppel való közvetlen kapcsolat, szerettünk volna látni néhány magánházat az úton ezrével látott hajlékok közül, bemenni és beszélgetni egy családdal...Eddig csak Búthi püspökkel és Teleky professzorral találkozhattunk... a tegnap esti istentisztelet a református templomban nagy megerősítést jelentett számunkra... talán nem

is tudják, egy rövidzárlat következett be Marchand prédikációja közben... hoztak egy gázlámpát... úgy éreztük magunkat mint egy katakombában... Elég egy fénysugár, hogy mindannyiunkat bevilágítson... csak ezt a gyertyát ne rejtsek a véka alá". Feltehetően nem tudták, nemcsak, hogy a néppel való közvetlen kapcsolatot nem erőszakolják vendéglátóik, de a magánbeszélgetésekről is aprólékos részletekre kiterjedő jelentéseket írtak:

„Nagyváradra menet... 1966. május 12-én, a francia küldöttséget a következőképpen helyeztük el a két püspökség kocsiájában: Az egyikben ült Charles Westphal, Ilie Georgescu professzor (a hivatalos tolmács) és Iosif Butuc, a kolozsvári ortodox püspökség titkára. A másikban Pierre Bourguet, Jacques Marchand, és Higyed István, az NRE püspökhelyettese (...) Bourguet megkérdezte, a kerületi gépjárműveken kívül van-e a lelkészeknek autója? Megmondattott nekik, hogy igen korlátozott számban van, de sokan feliratkoztak már a CEC-nél, mások most gyűjtik rá a pénzt...Megjegyzem még a következőket... Ch. Westphal Verdunnél harcolt... P. Bourguet megtanult a Szilvia című operettből egy részletet, magyar egyetemi kollégájától, és Búthi püspök nagy meglepetésére együtt énekelte velük... J. Marchand, amikor megálltunk az Élesd melletti Tinódon, lefényképezett egy útszéli feliratot, amin ez állt, „Éljen a Román Szocialista Köztársaság”, és egy gyerekcsoportot is, akik libát legeltettek az utcán...”¹⁶³

III. Az NRE képviselőinek szereplése nemzetközi konferenciákon. Elsősorban az említett ökumenikus csoport képviselőit ajánlotta, mint a román politika őszinte és hűséges támogatóit. Ugyanakkor Búthi, saját maga számára szeretett volna legalább egyhónapos tanulmányutat kieszközölni Svájcba, hogy a doktori dolgozatához szükséges anyagot megismerhesse.¹⁶⁴ Ugyanakkor hasznosnak nevezte a résztvevők körének kibővítését, hogy ellensúlyozni lehessen a Nyugat óriási erőfölényét. Szinte zsarolásként hangzik a tervezet indoklása: azért kell biztosítani a jelzett küldöttek kiutazását, mert egy esetleges visszatartás nagy kárt okozna Románia szépen gazdagodó jóhírének, lovat adna az ellenséges megnyilatkozások alá.

¹⁶³ Higyed István jelentése, a Pierre Bourguet-vel és Jacques Marchanddal folytatott beszélgetésről, kelt 1966. május 20-án.

¹⁶⁴ Az NRE mind ez ideig egyetlen püspöke lehetett volna, aki nemcsak dísz-, hanem tényleges doktorátussal rendelkezett volna. „Vázlatos doktori disszertációját” – ahogy azt Dávid Gyula a Búthiról szóló nekrológban nevezte –, amely Az etikum az igehirdetésben címet viselte, nem védhette meg, a védés előtt két hónappal bekövetkezett tragikus baleset miatt.

Külön kiemelte a levelezés biztosítását a külfölddel. Felhozott példaként egy „provokatív” esetet. Azzal vétőzták meg egy szocialista országbeli képviselő megválasztását, hogy a hozzá küldött levelekre nem válaszolt. Természetesen – fejezi be eszmefuttatását a tervezet szerzője – a levelezésnek is a már korábban kifejtett szellemben kell történnie.¹⁶⁵

A meghívásokkal ellentétben a kiküldetés problémáját már másként kezelte a román állam. Megszabott, egyre szigorodó deviza keretből kellett gazdálkodni. Nyilván, ha lehetőség nyílt rá, érvényesült a nemzeti-vallási többség előnyhöz juttatása. Református diákokat külföldi tanulmányútra alig engedtek, míg protestáns nyugati teológiai tanintézetekben tanulhattak az ortodox egyház, nyilván ott is bizalmi alapon jól megvalogatott ifjai. A külföldi konferenciákra kiengedett résztvevők száma a kommunista korszakban végig, igen korlátozott volt. A Búthi által javasolt bővítés sosem következett be. Gyakran akkor sem engedélyezték a külföldre látogatást, ha az semmibe sem került volna a román államnak. Ez alól csak néhány vezető, mint Búthi, vagy később Papp László volt kivétel.

Az 1964-es közkegyelem

Búthi püspökségének harmadik évében adták ki azt az amnesztia-rendeletet, amelynek nyomán a bethánizmusért, illetve az '56-os események kapcsán elítélt lelkészek és teológusok hazatérhettek. (Vö. az 5. melléklettel.) Típusnyilatkozatokat kellett beadniuk, amelyben megbánták bűnüket és megfogadták, hogy nem lesz velük baj a továbbiakban. (Vö. a 6. melléklettel.) Szeptember 7-ére hívták be a szabadultakat a püspökségre. A tíz elítélt lelkész közül az életben maradt kilencből hárman (Antal Sándor, Balaskó Vilmos, Csiha Kálmán) a kolozsvári kerületbe kérték átvételüket. Virágh Lajos egyelőre nem kívánt lelkészként szolgálni. (1965. október 1-jén helyezték ki Értarcására.) Dézsy Zoltán, Karczagi Sándor, Péter Miklós, Szilágyi Sándor, Visky Ferenc püspöki kinevezését hazatértük után egy hónappal (szeptember 8-án) már felterjesztették. Érdekes, hogy Búthi ezúttal fontosnak tartotta még az állami jóváhagyás előtt munkába állítani a börtönviselt lelkészeket. Típuskörlevélben értesítette őket (Vö. 6. melléklet) sorsuk további alakulásáról.

¹⁶⁵ Az NRE hazai és külföldi ökumenikus tevékenységének MUNKATERVE az 1965-ös évre. (Románból fordította MJ.)

Az elítélt teológusok közül kettő, Márton Attila és Székely Lajos tartoztak a nagyváradi kerülethez. Mindketten, szinte szó szerint azonos, nyilván diktált „bűnbánó levélben” kérték tanulmányaik továbbfolytatásának engedélyezését.¹⁶⁶ Olyan elképzelés is volt, hogy mivel letették a lévita-vizsgát még bebörtönzésük előtt, kihelyezzék őket.¹⁶⁷ Az állam azonban nem járult hozzá sem továbbtanulásukhoz, sem egyházi alkalmazásukhoz. Erre majd csak az 1973-as rehabilitációjuk után nyílt lehetőség.

Második püspöki jelentés

A Búthi-korszakban tartott második és egyben utolsó egyházkerületi közgyűlés megnyitójában, Kovács Ernő főgondnok Kálvint idézve kijelentette: „az egyház kormányzásában résztvenni annyit jelent, mint Isten Igéjében kifejezett akaratát a legjobb tudás és teljes odaadással megvalósítani.” Hogy az akkori egyház valóban Isten akaratának megfelelően fejti-e ki tevékenységét, számára nem volt kérdéses. „Boldogan” állapította meg, hogy „egyházunk a vallásszabadságot biztosító alkotmány alapján, hitelveinek és tradíciójának megfelelően él és fejti ki szabadon működését és földi hivatását.” Eme koncepció jegyében a főgondnoki megnyitó nagyrésze az állam és a rendszer dicsőítéséből állt, illetve kritizálta azokat a lelkészeket, akik „nem értik meg helyesen a szemük előtt született új társadalmi jelenségeket”, illetve nem voltak „példaképei a nyájnak”. Minden egyháztaghoz, presbiterhez, gondnokhoz és lelkipásztorhoz azzal a kéréssel fordult, tekintse „közkincsnek” az állammal kialakult „jóviszonyt”, azt „óvja, építse”.

A püspöki jelentés a három és fél év előttihez képest visszatért a hagyományokhoz, és statisztikailag is kitért az eltelt időszak elemzésére. Stílusában kevésbé ömlengő és egysíkú, mint előző megnyilatkozása. Példaképét, Bereczky Albertet ezúttal sem tagadta meg: a dunamelléki püspök 1955-ös, VIII. püspöki jelentését idézve szerkesztette a sajátját, ha nem is abban a sorrendben, ahogy azt a dunamelléki kartársa javasolta.

A kerület központjában 7 lelkészjellegű és 7 nem lelkészjellegű tisztviselő dolgozott. A 231 gyülekezetben csak három lelkészi állás betöltetlen, az is betölthető lenne, ha nem lennének hárman rendelkezési állományban. (Érdekes, hogy közülök kettőnek – ifj. Kicsi József, Saja Sándor – köze volt Kiss Bertalan szatmári eltávolításához.) A lélekszám megint megbízhatatlan:

¹⁶⁶ Márton Attila és Székely Lajos kérelme a Püspökhöz, kelt 1964. szeptember 18-án.

¹⁶⁷ Juhász István rektor 1319/1964. szeptember 28-i felterjesztése a VÁ-hoz.

Statisztikai adat

1963	265 421
1965	257 717

Ugyanakkor a statisztika kényelmetlen beismerésekre is készlet. Igaz, nőtt a perselypéNZ és az egyházfenntartói járuléK is, de igen csekély mértékben. (A perselypéNZ két év alatt 17 979 lejjel, az egyházfenntartói járuléK 33 264 lejjel.) Ez a csekély, de „nagyszerű áldozat”, szerinte a „hit és a lelkiismeret belső kényszerének”, illetve annak tulajdonítható, hogy a hívek „megtalálták helyüket az új szocialista rendben”. A lelki áldozatvállalás terén rosszabbul álltak a gyülekezetek, a templombajárók száma csökkent. Hogy az adatok ez esetben megbízhatók lettek volna, nagyon kétséges. Elég nehéz magyarázatot találni arra, hogy miközben templomba egyre kevesebben jártak, az úrvacsorázók száma elég meredeken emelkedett. A számok tanulsága, hogy önvizsgálatot kell tartani a lelkészeknek. Püspöki vizitációi alkalmával sok hanyagságot tapasztalt, nem vezetik a szolgálati naplót, az anyakönyveket, nem zárják le év végén a nyilvántartókat. Igehirdetési szempontból van tennivaló. Barthra hivatkozva, hangsúlyozta az igehirdetés központi szerepét, és bírálta azokat a lelkészeket, akik harminc-negyven évvel ezelőtti prédikációkat szajkóznak. Nagyon helyeselte Molnár Károly aradi esperes eljárását, aki magnószalagra rögzítette a lelkészek prédikációját, s visszajátszva kielemezték azt. A lelképásztorok tudományos önképzésére kitérve elmondta, különös figyelemmel kísérté a lelkészértekezetek munkáját, és kellemes meglepetéssel tapasztalta: a falusi lelkészek közt is van igen művelt, a kor szellemével együttthaladó szolgatárs, akiket igyekezni fog bevonni az „egyetemes egyház” szolgálatába. (Vö. A külföldre menők keretének bővítése.)

Az ökumenikus mozgalom címszava alatt két elvi megállapítást tett: „...az apologetikus kornak vége, és az egyház történetében új korszak nyílt, a párbeszéd kora.” Illetve, „A döntő kérdés az, hogy ezt az első mozdulatot az élet forradalmi változása kényszerítette ki az egyházakból, vagy valóban a Szentlélek műve volt...”. Aztán felsorolta azokat a nemzetközi konferenciákat és azon külföldi vendégek romániai látogatását, amelyeket a legfontosabbnak tartott.

A lelkészek állampolgári magatartásáról szólva kihangsúlyozta: nem félelemből, hanem a jó lelkiismeretért kell szolgálni a hazát, erre ő személyes jó példával akar előljárni. Az ország korszakos változáson megy át, állította a korabeli sajtó szlogenjeit visszhangozva: „szocialista köztársaság lettünk” (új alkotmányunk van) létrehozták az Országos Tudományos Tanácsot (új öt éves terv, új nyugdíjtörvény 1967. január 1-jétől „családvédelmi törvény”).

Az esperesi jelentések tükrében az egyházmegyék anyagi és szellemi téren is virágzó képet mutattak, kevés kivételtől eltekintve. Ha versenyt lehetne hirdetni, a püspök első helyezést adott volna a szilágysomlyói, másodikat a nagybányai, harmadikat a margittai egyházmegyének. Az első helyezett egyházmegyében volt a legmagasabb a templombajárók száma, nem volt kerületi tartozás, az utóbbi három évben nem volt fegyelmi ügy, a gyülekezetek segélyekkel segítették egymás építkezéseit, s itt található a lélekszámban kicsi, de áldozatkészségben a legnagyobb gyülekezet, a szilágykövesdi, amelyik 14 év alatt új templomot (1952) és új parókiát (1964) épített. A legutolsó helyet kimondatlanul is a temesvári egyházmegye kapta, ahol szemére vetette a lelkészeknek, hogy míg maguknak maximális fizetést adtak, óriási hátralékokat halmoztak fel a központi járulékok terén. Negatív jelenséggént említette Nagy Gusztáv nagylaki és Kovács György borosjenői lelkészek kilépését az egyházból, bár az indokokra nem kívánt kitérni. Szintén nevesítve beszélt a korábban, a Kiss Bertalan-ügyben érintett két szatmári segédlelkész esetéről, akiket rendelkezési állományba küldtek, mert áthelyezésüket nem akarták elfogadni. Szintén a negatívumok közé sorolta két, még mindig elfoglalt parókia esetét. A törvényt 15 éve tartotta megszállva a kollektív gazdaság, a margittai lelkészi lakás nagyobb részét a rajoni terménybegyűjtő központ uralta hosszabb idő óta. Mindkét esetben reményt látott a megoldásra.

Püspöki vizitációkat tartott Búthi a következő gyülekezetekben:

1964: Szapáryfalva, Bodófalva, Lugos, Nagykároly, Domahida, Kismajtény, Nagyvárad-Velence, Ipp, Szatmár.

1965: Nagypereg, Kispereg, Bályok, Margitta, Kőszegremete, Arad-Mosóczy telep, Nagyvárad-Velence, Koltó-Katalin, Nagyvárad-Rét, Szilágysomlyó, Valkó.

1966: Tenke, Várasfenes, Karánsebes, Vöröscél, Sülelmed, Szilágyszeg, Kövesegyháza, Temesvár, Végvár, Arad.

Mindenütt lelkesen fogadták, kivéve Szapáryfalvát, ahol mindössze hetvenen voltak kíváncsiak a püspökre az 1200 lelkes gyülekezetből. Kiemelte a temesvári látogatást, ahol az esperes valóságos ökumenikus találkozót szervezett a tiszteletére: mind az istentiszteleten, mind a vacsorán részt vett Nicolae Corneanu érsek, illetve a Városi Végrehajtó Bizottság elnöke.

Összegzőképpen kijelentette, hogy tudatosan törekedett a bűnök konkrét megnevezésére, mert Isten csak a felismert és megbánt bűnt bocsátja meg. Kifejtette: egyház és állam viszonylatában, „megbocsáthatatlan bűnnek” tekinti, ha akármelyik egyházi tisztviselő vagy egyháztag az állam által biztosított „szabadsággal” megpróbál visszaélni. A prédikációról szólva: a megújult igehirdetéshez, megújult életű igehirdetők szükségeltetnek. Természetesen nem

hagyhatta ki a világbékéért folytatott harc fontosságát sem. A pesszimistáknak, kétségeskedőknek Barth Kis Dogmatikájából vett idézettel felelt, mely szerint az egyházat nem szabad összetéveszteni céljával.

A közgyűlésen tárgyalt témák közül kiemelkedett a nagyvárad-újvárosi templom renoválása. Feltehetően sokan csodálkozhattak azon, hogy Búthi javaslatára az 1963-as közgyűlés „püspöki templommá” minősítette azt, ugyanis ezúttal védelmébe vette az elképzelést, merthogy minden nagyvárosban van püspöki templom. (Nem érdekelte különösebben, hogy azok nem református templomok! Valószínű a katedrálisoknak, a román szemlélet által biztosított előnyös megkülönböztetése vezette.) Az állam már 200 000 lejjel támogatta a munkálatokat. Majd románra fordítva a szót kifejtette, az állam támogatása nélkül nem lehetett volna rendbehozni a „katedrális”, ezért személyesen is forró háláját fejezte ki. Telegdy József, nemrég kinevezett szatmári lelkész „fellelkesülve az elhangzottakon” 2000 lejt ajánlott a villamosításra. Orth Imre biharpüspöki lelkész pedig bűnbánatot tartott, amiért nem értette meg korábban, és „nem tette magáévá”, a „központi püspöki templom” kifejezést.

Kovács Ernő főgondnok zárószavait azért is érdemes idézni, mert már az új, ceaușescui stílusban, és szellemben fogalmazódtak: „...Mi kollektív vezetést gyakorlunk, és egyházkerületünkben nem a püspök vagy az elnökség kormányoz, hanem az egyházkerületi közgyűlés és az Igazgatótanács...Elvi kérdéseket tárgyaltunk meg és elvárjuk, hogy szóban is támogassanak bennünket...Mi már megszoktuk, hogy élénk vitán keresztül is hathatós támogatást nyerünk, de ma talán nem voltak a közgyűlési tagok elég aktívak és nem fejezték ki magatartásukkal elég konkrétan, hogy mindenben egyetértenek az előterjesztettekkel...”¹⁶⁸ Elég sajátos megfogalmazása a szabad véleménynyilvánításnak.

A Búthi-korszak vége

A korszak lényegében már Arday visszavonulása előtt kezdetét vette, amikor nem a legmagasabb rangú vezetőt küldték külföldi konferenciákra, hanem a tanácsost, majd püspökhelyettest, amikor az állammal folytatott tárgyalások nagy részét, szintén nem a püspök vezette. Búthi a hatalom átvételére hosszasan készülődhetett. A hatalom elvesztésére nem volt ideje felkészülni.

¹⁶⁸ Az NRE 1966. december 10-én, a Nagyvárad-réti Egyházközség imatermében tartott közgyűlésének jkv.

Sántha Pál szilágysomlyói esperest 1967. március 15-én kora délelőtt telefonon értesítették, hogy bár a püspök oda tart, nem kell fogadására készülni, mert máshol fognak ebédelni. Az utazás csak félhivatalos, benéznek az esperesi hivatalba is, de a tulajdonképpeni cél egy csillár megtekintése.

Amire nem kerülhetett sor.

A későbbi kivizsgálás és kártérítési igény során központi kérdés volt, hogy hivatalos út volt-e, munkabalesetnek lehet-e tekinteni a tragédiát vagy sem. A rendőrségi kivizsgálás szerint a püspök többszörösen szabálytalanul járt el. Nem lett volna szabad átvennie a vezetést a hivatalos sofőrtől. Nem lett volna szabad a megengedettnél sebesebben hajtania. Nem lett volna szabad az útkereszteződésben körületekítés nélkül, és az úttest bal oldalán közlekedni. Szerintük a kocsiiban talált delegációk azt bizonyították, szolgálati útról lehetett szó. A Munkaügyi Minisztérium vizsgálata szerint nem lehetett munkabalesetnek tekinteni a tragédiát. Minden vizsgálat szerint a baleset okozója kizárólag a püspök volt.

Búthi Sándor és sofőrje, Szőke Pál a helyszínen meghalt. A baleset ártatlan szenvedőalánya, a Legfelsőbb Ügyészség tehergépkocsiját vezető sofőr, súlyos sérüléseket szenvedett, hosszasan gyógykezelték. Kártérítési igényei még sokáig foglalkoztatták az igazgatótanácsot, végleges megoldást csak a megyei bíróság által megítélt, 7848 lej kártérítés kifizetése hozott, 1970-ben.¹⁶⁹ A Volga másik három utasa, Higyed István, Búthi felesége és annak egy rokona csodával határos módon menekült meg. A püspökség nemrég szerzett kocsija ronccsá vált, újat kellett vásárolni.

A temetési szertartást március 18-án, a püspök névnapján tartották, az általa katedrálissá nyilvánított nagyvárad-újvárosi templomban. Nagy Gyula kolozsvári püspök hirdette a vigasztalás igéjét a Korinthusbeliekhez írott 1. levél, 15, 55, 57 alapján. A temetői liturgiát Higyed István és az esperesek celebrálták. Az ortodox egyházat Nicolae Corneanu temesvári metropolita és Valerian Zaharia nagyvárad-i püspök képviselte. A Vallásügyi Államtitkárság nevében Ion Bărbulescu vezérigazgató búcsúzott. A kerület szószólója Kovács Ernő főgondnok volt, a protestáns egyházak képviselőjében Kiss Elek unitárius püspök beszélt. A katolikus egyház gyászszónokaként, Bélteki Ferenc nagyvárad-i vikárius egy Ady verssel összegezte a püspöki életutat: „A sorsom menni, menni, menni,/ S az álmom az Isten”. Dávid Gyula nekrológja, a műfaj s a kor túlzásait leszámítva hű rajzát adta az 54 évet élt püspök „életművének”:

¹⁶⁹ Az NRE Igazgatótanácsának 1970. december 11-én kelt jkv.

„Állandó törekvése volt a megújuló igehirdetés által az istentisztelet megújítása. Püspöki programjának élére helyezte a liturgiai reformot... Amit másoktól megkívánt, azt a legnagyobb szorgalommal magán kezdte el... Az egyházi adminisztráció fontosságát, de kísértését is jól ismerte... Mindig különös figyelmet szentelt a református egyház ökumenikus szolgálatának mind hazai, mind külföldi viszonylatban... Meggyőződésből fakadó lelkesedéssel karolta fel híveinek állampolgári érdekeit, fáradozott a hazánkban kibontakozó új élet építésének támogatásában...”¹⁷⁰

Kérdés, hogy amikor a nyugati fejlődést csak hírből ismerők körében is felmerült a kétely a „szocialista berendezkedés” hatékonysága, és meghirdetett örökkévalósága iránt, hogyan kerülhette el Búthi világjáró lelkét, meggyőződését a kételkedés legcsekélyebb rezzenése is? Kérdés, hogy a szocializmusba vetett rendíthetetlennek vallott és őszinte hite, valóban őszinte volt-e?

Konklúziók

Búthi Sándor püspökként eszményképe, Bereczky Albert nyomdokain járt. Elődjével szemben a szocializmussal való „őszinte” azonosulást képviselte, noha ennek az őszinteségnek a lépten-nyomon hangoztatása, patetikus ismételtetése, legalábbis gyanússá teszi autenticitását.

Ami az egyház „belső életét” illeti, a „hivatal” reformereként indult, és elméletileg is megpróbálta megfogalmazni az egyház helyzetét a megváltozott viszonyok között. Ő fogalmazta meg, hogy a kerület, mint hivatal közvetít az egyház egésze és az állami szervek között. Ilyen irányú törekvéseivel elindította egyfajta egyházi „szocialista” nomenklatúra kialakulását. Minden szempontból és dinamikusan igyekezett „modernizálni” az egyházi társadalmat, miközben nem tett mást, mint az állampolitika direktíváit, jelszavait ültette át egyházi, illetve teológiai köntösbe. A „rendteremtés” és „rendtartás” bűvkörében élt. Amikor az egyházi tevékenység hagyományos formáit elevenítette fel (canonica vizitáció) azzal, hogy abba bevonta az állam egyházpolitikájának képviselőit, tovább szélesítette az állami beavatkozás lehetőségeit. Szoros, személyes kapcsolata a Vallásügyi Államtitkárság vezetőihez ugyanezzel az eredménnyel járt. Azzal, hogy román nyelvtudását fitogtatva az egyház belső megnyilvánulásain románul is szólt, az állam képviselőinek udvarolva, egyik kezdeményezője volt az anyanyelv háttérbe szorulásának a belső egyházi kommunikáció terén is.

¹⁷⁰ RSZ, 1967. 2. sz.

A KoRE irányában, már Arday püspöksége idején hangadója volt az egyenlősítési kísérleteknek. Amikor nem először és nem utoljára felvetődött a román kultuszpolitikában a két kerület egyesítésének szándéka, Búthi főségével képzeltek azt el. A későbbiek folyamán kezdeményezője lett az egységes liturgia, énekeskönyv, szerkezeti felépítés, választási rendszer megvalósításának.

Elfogadta a felkínált lehetőséget, hogy képviselőként a politikai életben is érdemeket szerezzen. Az ökumené terén az ortodox egyházzal való szoros együttműködést szorgalmazta, a nemzetközi ökumenikus mozgalomhoz való csatlakoztatásához is aktívan hozzájárult.

Kreatív módon kapcsolódott be a hruscsovi Nyugat-politika által lehetővé tett román propaganda kibontakozásába. Nemcsak teljesítette az államnak az egyházak iránti elvárásait, maga adott ötleteket, kiértékeléseivel pedig bizonyította ennek a politikának a hatékonyságát. Felismerte a konjunkturális helyzetet ahhoz, hogy újra lehessen indítani a külföldi tanulmányozás hagyományát.

Rövid püspöksége alatt, meghirdetett céljai közül inkább a külpolitikai jellegűek megvalósulásához került közelebb. A belső változások szintén az egyház átpolitizálásának mágnesez terében körvonalazódtak. A lelkészek és a helyi államhatóság szoros együttműködésének kötelezettsége, általa kezdett, kényszerűen elfogadott tényezőjévé válni a kerület életének. Tragikus halála után utóda, többnyire az általa elkezdett úton haladt. Tovább sulykolta a lelkészek és világiak tudatába az állampolitikával való azonosulás szűkességét. Személyiségének negatív jegyei, és a megváltozott gazdasági-politikai körülmények közt azonban, ez az egyházpolitika sokkal erősebb ellenszenvbe ütközött, mint Búthi idején.

A PAPP LÁSZLÓ-KORSZAK

I.

„Választások”

Gheorghe Gheorghiu-Dej halála után három nappal új vezető állt az RMP élén: Nicolae Ceaușescu. A román pártvezetés legfiatalabb tagjáról úgy hírllett, hogy őt mindig oda küldték, ahol gyors megoldásokat akart elérni a párt. Akár a szellemi és fizikai terror árán is. (Vö. a Bolyai Tudományegyetem beolvasztása a Victor Babeș Egyetembe, vagy a kollektivizálás mindenáron való befejezése a hatvanas évek elején). A közvélemény változást remélt, és nem kellett sokáig várnia rá. A változások elsöre csak formainak tűntek, de akik közelebbről ismerték az új főtitkárt, sejtették, többről van szó.

1965. július 19–22. között már a Román Kommunista Párt tartotta IX. kongresszusát a Munkáspárt helyett. Bizonyos ideológiai fogalmak új értelmezést kaptak: „az államszuverénitás és a nemzeti függetlenség teljes egészében megfelelnek a szocialista internacionalizmus érdekeinek”. Az augusztus 21-én elfogadott új alkotmány pedig az ország hivatalos elnevezését is megváltoztatta: Románia Szocialista Köztársaság. Az események gyorsan követték egymást; külföldön a csehországi reformmozgalom, az arab–izraeli háború teremtett új helyzetet. Belföldön, ha az új pártvezetés szélesíteni akarta tömegbázisát, el kellett határolnia magát a korábbi kommunista vezetés hibáitól, a meghatározó pozíciókba saját embereit kellett ültetni. Előbbire a Gh. Gheorghiu-Dej vezetése alatt végbement visszaélések vizsgálása nyomán lehetett sort keríteni. Rehabilitálták Lucrețiu Pătrășcanu kivégzett pártvezetőt és sorra elmozdították, Alexandru Drăghici-et, Gheorghe Apostolt, Alexandru Birlădeanut és másokat. Majd a megyésítéssel az új főtitkár megszabadulhatott a nagyhatalmú tartományi párttitkároktól.¹ Az elkövetkezendő politika „kommunistább” lett a korábbinál, megőrizve a sztálini fejlődési ideológiát, ugyanakkor minden esetben, amikor gazdasági-kulturális-jogi reformigények merültek fel, a nacionalizmusra appellált. Nemzetközi téren a szovjet bloktól viszonylag eltérő külpolitikájával sokáig elnyerte a nyugati politikusok és pénzemberek szimpátiáját.

A korabeli romániai magyar pártvezetők visszaemlékezése szerint (Pl. Kírály Károly), hatalma kezdetén Ceaușescu a meghirdetett kollektív vezetési

¹ módszert
Rom, 236–239. o.

valóban gyakorolta. Később, felerősödött a bel- és külpolitika bizantinizálódása. Míg a többi szocialista országban erőfeszítéseket tettek a személyi kultusz visszaszorítására, Romániában egyre nyíltabban gyakorolták. Ahogy a román társadalomban, úgy a pártvezetésben is egyre fontosabb szerepet kapott a családi kapcsolatok szövevénye. (A végső stádiumban a Ceaușescu család kb. hatvan tagja volt benne a felső vezetésben.) A látszat és a valóság, a kinyilatkoztatott és a rejtett, a kollektív és az egyszemélyi kettőségével, vagy ahogy Romániában akkoriban nevezték, a „húzd meg-ereszd meg” politikával, a román vezetés igyekezett meggyőzni önmagát igazáról és becsapni a világot.

Papp László nagyvárad-i esperes ennek a korszaknak, a sokakban még reménykeltő kezdetén csöppent az egyházi hatalomba, mint ama bizonyos légy...

A gencsi, majd máramarosszigeti lelkész fia, a kolozsvári évek után Baselben és Strassburgban tanulhatott. Hazatérve, Sulyok püspök mellett kezdhetett a szolgálatot. Ahogy püspöki beköszöntőjében mondta, fiatalon eljutott „az Értől az Óceánig”. Állítólag már 1944 „őszén megtalálta a helyét az új rendszerben”.² Tény, a negyvenes években, ötvenes évek elején markáns békeharcos. 1955-ben sajátos körülmények közt lett esperes. Búthi idején, mintha kissé háttérbe szorult volna. Nagyvárad-újvárosi parókiáját el kellett cserélnie a nagyvárad-olaszival, hogy helyet csináljanak a tüneményesen felfutott, pár év alatt falusi lelkészből (Bodófalva), más egyházmegyében esperessé, majd püspök-helyettesé avanszált Higyed Istvánnak.

Búthi temetése után nyilván megindulhatott a versenyfutás az utódlásért. A számbajöhető, vagy önjelölt utódoknak nem volt idejük felkészülni a hatalomváltásra. A tragikus eseményt követően korteskedésre sem volt sok idő. De arra talán igen, hogy az önjelöltek, az állami szerveknél előnyt szerezzenek egymással szemben.

Némelyek a történelmi tapasztalatra alapozva – Csernák utóda, főjegyzője, Arday lett, Arday utóda, főjegyző-püspökhelyettese, Búthi lett – egyszerű szukcedálásra gondoltak. A püspökhelyettes úgy tűnik szintén természetesnek vette, hogy ő következik. Azt írta Németországba, közvetlenül a temetés után, hogy a korábban Búthinak küldött egyházi folyóiratokat, ezután az ő címére postázzák.³

² Szablyár Kornél „szigorúan bizalmas” levele Papp Lászlóhoz, kelt 1968. március 18-án. Az esperes beszámolója szerint ezt Tepeș Hoinărescu mondta volna Papp Lászlóról.

³ Doris Strohhaecker (Német Evangélikus Egyház Külügyi Irodája, Frankfurt am Main) levele Papp Lászlóhoz, kelt 1967. december 28-án.

A püspöki szék kétszer foglalkozott a jövődő püspök jelölésével. Először 1967. március 31-én. Ezen csak elvi kérdéseket tisztáztak, állította Orosz Árpád, rangidős nagykárolyi esperes a második ülésen. („Az csak egy baráti jellegű tájékoztató volt”, feltehetően jegyzőkönyv nem készült róla.)

Az áprilisi találkozáson már tájékoztak a „felelős vezetők”, tárgyaltak lelkészekkel, „illetékesekkel”. Orosz, korelnöki minőségében elismételte, azokat az alapelveket, amelyeket márciusban is elmondott:

1. A vezetésben a „kollektív szellem érvényesüljön”.

2. Ha az állam iránti kapcsolat „őszinte volt”, ezután „hatványozottabban” legyen az.

3. A külföldi kapcsolatok ápolásába be kell vonni az espereseket is.

4. „Egyházkerületünkben olyan csendnek kell lennie, hogy a Vallásügyi Államtitkár úr értékelése tovább is érvényben legyen reá: ő békeszigetnek nevezte.

5. A püspök tegyen meg mindent a lelkipásztori kar stabil egzisztenciális helyzetéért.

6. A zsinaton a liturgia egységesítésének kérdését továbbra is napirenden kell tartani.

Papp László akkor, a nagykárolyi kollégája által felvázolt programot elfogadta. Meg kell adni neki a lehetőséget a megvalósításra – javasolta Orosz.

A hozzászólásokból kitetszik, hogy márciusban Szablyár és Higyed jelölésére is érkezett javaslat. Bíró János szilágycsehi, Mihályi Zoltán érmihályfalvai esperesek és Fábián György generális direktor nem Papp Lászlót tartotta a legalkalmasabbnak. Sántha Pál szilágysomlyói esperes kifejtette, hogy most volt először 36 évi ismeretség után Papp László hajlékában. Őszintén elmondta a „személye iránti kétségeket és félelmeket”. (Sajnos, a jegyzőkönyv hallgat arról, hogy nevezetesen milyen félelmek és kétségek foglalkoztattak bizonyos köröket. A püspöki gyakorlatból lehet majd következtetni, mire is gondolhattak.)

Úgy tűnik, a jelölésben szerepe volt az első reakcióknak. A Papp Lászlót ellenzőket el kellett bizonytalanítani. Erre a legjobb taktika, ha egy jelölt visszalép a konkurencia javára. Szablyár mindenkit megelőzve megtette ezt a gesztust. Kifejtette, mindenkinek elmondta, egyik vagy másik jelölttel kapcsolatban milyen akadályok vannak, és mindenkit Papp László felé irányított. Azt kérte a jelenlévőktől, hogy egységes álláspontot alakítsanak ki. Higyed hálásan köszönte a rá szavazók bizalmát, de úgy látta, elég kegyelem neki, hogy a Búthi halálát okozó autóbalesetben életben maradt. (Őszintesége, későbbi

magatartása szemszögéből, legalábbis megkérdőjelezhető.) Becsülettel a Haza iránt, békességgel az egyházban, és mások iránti bizalommal kívánt tovább szolgálni. Az új püspöknek ezek mellé még a bölcsességet, barátságot és buzgóságot ajánlotta figyelmébe. Fábíán György mentegetőzött, hogy Higyedre szavazott, de az nem irányult senki ellen. Bíró János testvéri gesztusnak nevezte Szablyár visszalépését, véleményét, elveit fenntartja – mondta –, de meghajlik a többség akarata előtt. Molnár Károly aradi esperes kifejtette: szeretné, ha az új püspökre felnéznenek. A „tudás szeretet nélkül sánta”. A lelkészek szívét és agyát saját szeretetével ölelje egybe. Peuker Leó temesvári esperes, szintén a szeretettel való kormányzásra figyelmeztetett. Mihályi Zoltán bevallotta, nem ismeri Papp Lászlót, de figyelmezteti, ne felejtse el, hogy nemcsak az esperesek, hanem a püspökhelyettes és a generális direktor hozzászólása is Isten elhívásának tekintette a jelölését.

Papp László azt ígérte, hogy a bizalmat bizalommal viszonzozza. Ha az igazgatótanács és a presbitériumok is jóváhagyják jelölését, az esperesi kar segítségét fogja kérni minden megoldásban. Majd így folytatta: „Teljes tudatában emberi gyöngeségeimnek, kérlek titeket, hogy hívjátok fel figyelmetem erre, hogy állandóan gyógyulhassak lelkileg.” Majd felajánlotta szívét, nemcsak az espereseknek, hanem a püspökhelyettesnek és a generális direktornak is.⁴

Hatalomátvétel

Az általában 1967 végén, és a következő év elején keltezett nyilatkozatok és jelentések azt mutatják, hogy a püspökjelölt korántsem szándékozott betartani a jelölésekor tett ígéreteit. Készült valami Higyed István ellen, még Papp László beiktatása előtt: sem püspökhelyettesként, sem lelkészként nem maradhatott Nagyváradon. Nem világos, hogy a szövevényes „kikészítési akciók” miatt, vagy másért, Kovács Ernő főgondnok novemberben lemondott.

A Higyedé volt az első mesterségesen kreált „ügy”. A továbbiakban bonyolultabbnál bonyolultabb „ügyek” kísérték az új püspök működését, vezetési stílusát az 1989-es decemberi elmeneküléséig. Ezek rendszerint a püspök és a presbitériumok, illetve egyes nem a szája íze szerint viselkedő lelkészek közt zajlottak, menetrendszerűen a Vallásügyi Államtitkárság panaszirodájáig gyűrűzve. Hatalomra kerülésével sokmindennek lehetett titulálni az egyházkerületet, csak „békeszigetnek” nem.

⁴ Az NRE püspöki székének 1967. április 20-i jkv.

Orosz Árpád – aki úgy tűnik, kulcsszerepet játszott Papp László hatalomra kerülésében –, a főjegyzőválasztással kapcsolatos előzetes beszélgetésekről nyilatkozva írta:

„Főtiszteletű Búthi Sándor... váratlan tragikus halálával súlyos gondok neheztedek az esperesi karra... hogy ne csak az egyházkerület békessége maradjon meg, hanem megteremtse a további fejlődés alapját is. Az esperesi kar ebben az irányban megtette a legfontosabb és egyetlen lépést, amikor minden egyéni elgondolást, ambíciót félretéve Papp László nagyvárad esperest jelölte a püspöki tisztségre... Papp László esperest egyhangúlag püspökké választották. (Hogy ez az egyhangúság mennyire erőszakolt volt, azt épp a püspök későbbi megnyilatkozásai bizonyítják, már az első egyházkerületi közgyűlésen.) (...) Az esperesek egymás közt beszélgettek az új püspök munkatársainak a személyéről... ezek megmutatták azt, hogy az esperesek féltik az egyházkerület békességét.... Higyed István kijelentéseiből, a püspökválasztással kapcsolatos egyes ténykedéseiből (mint pl. a nagyvárad-újvárosi presbitériumnak a püspöki tisztséggel kapcsolatos szavazás körüli eljárásából, amely a Higyed István elnöklete alatt történt) arra következtettek, hogy aligha lehet arra számítani, hogy Higyed István az új püspökkel harmonikusan együtt fog tudni működni... Az egyik esperes így szövegezte meg a véleményét: Higyed Pista sohasem lesz Papp Laci munkatársa... mindig rivalizálni fog... Ilyen előzmények után beszéltem Papp László megválasztott, de még be nem iktatott és fel nem szentelt püspökkel, 1967. május 27-én. Megbeszélésünk tárgya a bukaresti investitúra és a felszentelés volt. Ennek kapcsán szóba került az, hogy Dr. Nagy Gyula püspök fogja felszentelni...Szóba került, Higyed Istvánnak a Magyarországról, Debrecenből⁵ küldött értesítése... mely szerint (ezt nyílt levelezőlapon írta), Dr. Nagy Gyula püspök nem fogja vállalni a szolgálatot... Kijelentettem, az esperesi kar nem ragaszkodik Higyed István személyéhez, ha az egyházkerület békessége ezt kívánja, eltekint Higyed István személyétől... De ezt ne te csináld, bízd az esperesi karra!...ezt azzal a meggondolással mondtam..., mert ellenkező esetben könnyen az a látszata lehet, miszerint Papp László püspök személyi érdekéből... dönt akár mellette, akár ellene...”⁶ Nem világos, miért kellett az események után egy évvel Orosz Árpádnak ezt a nyilatkozatot írásba foglalnia.

⁵ A II. Helvét Hitvallás Debrecenben tartott jubiláris ünnepségein (1967. május 19–21.) Higyed Nagy Gyulával együtt képviselte a romániai református egyházat.

⁶ Orosz Árpád nagykárolyi esperes nyilatkozata, kelt 1968. április 2-án.

Papp László gyűjtötte a Higyed ellen szóló adatokat, de hogy ennek az állandó sakkban tartáson, zsaroláson kívül más célja is lett volna, nem derül ki a forrásokból. Az összegyűjtött információk egyrészt a püspök kicsinyességéről és bosszúra hajlamos természetéről, másrészt Higyed elővigyázatlanágáról, harmadrészt az udvaronci talpnyalás egyre fokozódó kibontakozásáról tanúskodnak. A módszer viszont kimondottan az állambiztonsági szervek módszere. Már rég lugosi helyettes lelkész volt a korábbi püspökhelyettes, amikor még mindig áramlottak az önkéntes és felszólításra írt jelentések Higyed korábbi és épp aktuális, negatívnak beállított ténykedéséről.

Eszenyei Gyula tanácsos arról írt nyilatkozatot, hogy a püspökkel sétált Nagyvárad egyik utcáján, amikor összefutottak Higyeddal. A püspökhelyettes épp Búthi özvegyétől volt visszatérőben, hóna alatt az újavárosi egyházközség tulajdonában lévő 300 éves bibliával, amit a volt püspökné elköltözésekor magával vitt. Erősen dohogott, hogy szem- és fültanúja volt a jelenetnek, amikor az egyházi hozta a püspökség választását Búthiné panaszára. (Búthiné azt tette szóvá, hogy 25 db saját szőlőkaróját elvitték az új püspök olasz parókiájára, holott azok sem nem a püspökségé, sem nem az újavárosi gyülekezeté, hanem az övé. A püspökség iratokkal dokumentálta tulajdonjogát.) Búthiné azt mondta a kerületre, hogy „tolvajbanda”, miközben ő, Higyed, a püspökhelyettes, nem tudott semmiről semmit. Igazán felvilágosíthatnák, mi történik a Kerület központjában.

Papp Lászlónak nagyon megfeküdték a gyomrát a hallottak. Higyed távozása után is vissza-visszatért a „tolvajbanda” kérdésre. Másnap Eszenyei és Higyed jelenlétében felelegette, hogy kik is a tolvajok, majd parancsba adta, írjanak jelentést arról, hogy mit is mondott Búthiné. Higyednek nem akarózott írni, szemére vetette a tanácsosnak, hogy miért hozták őt ilyen kínos helyzetbe. Papp László otthagya őket, tisztázzák egymás közt, mi is hangzott el előző nap.⁷ Ez a Szekuritáté módszerei közé tartozó információgyűjtés sem Arday, sem Búthi idejében nem volt szokásban.

Beiktatás

A fentebb leírt „szeretetteljes” jelenet másnapján, 1967. június 24-én, szombat délután öt órakor, az újavárosi templomban vette kezdetét az NRE rendkívüli közgyűlése. Kovács Ernő főgondnok megnyitójában felelevenítette a május 31-én, Bukarestben tartott ünnepséget és fogadást, ami az egyház és az állam közti „szivélyes és teljes jóviszony” légkörében telt. A már Búthi által

⁷ Eszenyei Gyula nyilatkozata, kelt 1967. június 23-án.

meghonosított „tisztelgő látogatás” Iustinian pátriárkát is útba ejtette, aki természetesen „melegen” fogadta a küldöttséget.

Papp László „beköszöntő beszéde” előrevetítette mindazt, ami várható és annak az ellenkezőjét is, hiszen akárcsak a Ceaușescu-rezsim „nyilvánossága”, a meghirdetett elvek és a megvalósított gyakorlat, gyakran még szándékukban is eltértek egymástól. A nyilvánosság csak arra szolgált, hogy álcázza a valódi célt. Emellett már itt megmutatkozott az a következetes gyakorlat, hogy a politika szlogenjeit átvitte az egyházba, amit már Búthi is alkalmazott.

Kijelentette: „...a magamra vett iga gyönyörűsége, de nehéz is... elképzelhetetlen a... gyakorlattá tétele... a kollektivitás elvének következetes alkalmazása nélkül... A kollektivitás... segítségünkre lesz abban, hogy az episzkopalizmus kísértésétől megszabaduljunk, hogy egyházunk valóban az legyen, mi homlokára van írva: zsinatpresbiteri!... Kívánatos, hogy ez... az értelmébe... legyen írva... elsősorban a püspöknek! (...) Augustinus szerint nincs jelen, csak múlt és jövő... Ebben az értelemben szólva: állandóan a jövő útján halad a mi református egyházunk... az igehirdetést az eddiginél lelkiismeretesebben kell végeznünk...Tartsuk szem előtt azt, amit Istenben boldogult Colan metropolita vallott...: Aki tizenöt perc alatt nem tudja elmondani, amit akar, az nem fogja tudni egy óra alatt sem...ne szólítgassuk állandóan...a gyülekezetet... A hosszú prédikációk védelmében ne jöjjünk Kálvin példájával. Más volt a kor!... az imádságban ne adjunk programot a mindenható Istennek (Sulyok István kifejezésével élek!)... a kötött alkotórészeknél kerüljük az egyénieskedést... A keresztelésnél ne szimbolizáljuk a Szentháromság „egységét” azzal, hogy az Atya, Fiú, Szentlélek nevének említésekor megszakítjuk a víz öntését... Az úrvacsoránál gondosan ügyeljünk arra...híveink ne tekintsék azt utolsó kenetnek... A konfirmációi előkészítők a Biblián, a Hitvallásos könyveken, az Énekeskönyvön s a Jézus élete c. kiadványon kívül más anyagot ne használjunk... Esketés alkalmával...jó lenne a templom piacán sokszor percekig tartó csokolózás elé korlátot emelni... A temetésnél... Röviden csak ennyit: ne szólítgassuk a halottat, az igehirdetés jórészét ne foglalja le a családfa ismertetésének is beillő búcsúztatás... fáradhatatlan pásztorációval... a pásztorálóz az élet minden viszonylatában álljon segítőkészséggel a pásztorolt... mellett. Ne forrjon össze írásztalával, s ne tűnjön el kertje fái közt...Kívánatos volna ezeket s az ehhez hasonló kérdéseket a lelkészértekezleten alaposan megbeszélni... A lelkészértekezletet... tehermentesíteni kell az adminisztratív kérdésektől (ezek megbeszélésére máskor majd jobb alkalmat adunk)... a lelképásztornak rendszeresen kell olvasnia a napilapot, éppoly rendszeresen

kell olvasnia a Bibliát... a lelkipásztorok életének tisztaságára a legéberebben fogok vigyázni..." Többet foglalkozott a kolozsvári kerülettel, mint korábban Búthi: Ami elmúlt, el kell feledni, az együttműködést egy szívvel, lélekkel kell munkálni. Bízunk abban, hogy a nagyváradiak őszinte szándéka, a kolozsváriak hasonló törekvésével párosul. „Különösképpen fontos ez most, amikor Zsinatunknak döntő kérdéseket kell megoldania.”

Az elődökre emlékezve, Ardayt kiemelte mint aki a belső ökumené megindulásánál bábáskodott. „...Minden református lelkipásztornak...elszánt békeharcosnak kell lennie”. Búthi Sándor szolgálata egybeesett „mind belföldi, mind külföldi vonatkozásban a szélesebb körű ökumenikus kapcsolatok kiépítésével... a református lelkipásztornak és a református hívőnek rettenthetetlen békeharcosnak kell lennie...mélységesen elítéljük mindazt, ami Vietnámban a kereszt jegyében folyik... Örvendetes az, hogy... egyházunk a Református Világszövetségnek, az Egyházak Világtanácsának is tagja... az ökumenikus célok érdekében az egyházaknak nem egyesülniök, hanem egymás iránti szeretetteljes bizalommal együtt kell működniök... Hogy a református egyház...a reá váró feladatokat... el tudja végezni... megfelelő... munkalehetőség biztosítására volt szükség... Azoknak, akik ezt számunkra megadták...drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság szeretett vezetőinek hálánk és köszönetünk őszinte szava szól.” Befejezésül, ahogy az új párttagok kellett fogadalmat tegyenek, úgy tett egyfajta nyilvános „hűségesküt” az államvezetés iránt: „Mélységes hálát érzek és köszönetet nyilvánítok e helyről is azért, hogy drága hazánk magas vezetősége engem püspöki tisztségemben megerősített. S ezzel számomra olyan körülményeket teremtett, s olyan lehetőséget adott, hogy mind azt a jó ügyet szolgálhassam, amiről ma szóltam. – Kérem szíveskedjenek tolmácsolni azt, hogy a nagyváradi püspök határtalanul boldog, hogy hazánk építő munkájában, az eddigieknél nagyobb mértékben részt vehet... szíveskedjenek biztosítani szeretett vezetőségünket afelől, hogy a nagyváradi református püspök, mindazokat a kötelességeket, melyek – mint állampolgárra – reá hárulnak, minden körülmények között, szíve utolsó dobbanásáig, becsületesen teljesíteni fogja!”

A püspöki beszéd egyházra vonatkozó kijelentéseinek kulcsszava a „ne”. A beköszöntőben felsoroltak visszatérő motívumai lesznek a lelkészertekezeteken elhangzó „útmutatásainak”. Nem véletlenül figyelmeztették az esperesek a „szeretetből” kormányzásra, az új püspök jelleméhez a parancs és tiltás állt a legközelebb.

Az üdvözlőbeszédet Higyed István mondta. A beszéd egybeszótt a személyes tragédiaként megélt vereség elismerését, a bosszú elhárításának reményében tett „tiszteletkörökkel”, és igyekezett elkerülni a beköszöntő méltatását, bár a Református Szemle épp ekként idézte.

Míg a korábbi három megnevezetlen püspököt a hit, szeretet, reménység klasszikus elvárásainak összefüggésébe helyezte, Papp Lászlót a jövőendő emberének titulálta. Ha az előző napi személyes konfliktusra gondolunk, bizonyára nagy átérzéssel ajánlotta az új vezető figyelmébe: „Milyen megrendítően nagy dolog: békességet árasztani, azt munkálni és megőrizni.” Mint nemzetgyűlési képviselőnek, az egyházban végzett szolgálatát kiteljesíti a „szabad haza” építésének munkálása. Bár Krisztus és az egyház vonatkoztatásában figyelmeztetett Keresztelő János bizonyágtételére, a célzás saját felismert sorsára (talán épp veszélyelhárító szándékkal) nyilvánvaló: „annak növekednie kell, nekem pedig alábbszállanom”. Még személyesebbé vált a „bizonyágtétel”, amikor a püspök iránti elvárásról szólt: „Sem többet, sem kevesebbet nem kérünk püspöki szolgálatában annál, mint amit az apostol ajánl: „az az indulat legyen bennetek, mely volt a Krisztus Jézusban is” (Fil. 2,5), – de a magunk részéről is kötelező mércének fogjuk tartani, hogy „ne szóval szeressük, se nyelvvvel, hanem cselekedettel és valósággal” (I. Ján. 3,18). (Nem világos, nyomdahiba, a „szeressük”, vagy tudatos „alkalmazás”).

Felszólaltak még Fábián György, Orosz Csaba, Nagy Gyula, Csete K. István. Majd Sántha Pál szilágysomlyói esperes javaslatára az egyházkerületi közgyűlés határozatba foglalta a püspöki székfoglalóban megjelölt célokat, köztük „az epizkopalizmus minden kísértésétől mentes” vezetést, a pasztoráció fontosságát, az „élő hitű presbitériumok” létét, a „szorosabb, szeretetteljes együttműködést” a „testvér Kolozsvári Református Egyházkerülettel”. (Más kérdés, hogy ezek a püspök, sértődékeny, hiú, bosszúállásra hajlamos természetűek miatt nem valósultak-e meg, vagy eleve csak szemfényvesztésül voltak kinyilatkoztatva.)

Higyed fentemlített beharangozása ellenére (vagy épp azért), másnap, a beiktatón mégiscsak Nagy Gyula prédikált, I. Tim. 4,16 alapján. Azt is érdemes megemlíteni: ismerte előzetesen Papp László igehirdetését, sőt az a benyomása az embernek, mintha az új püspök beszélt volna előbb, s arra válaszolt volna az idősebb. Már a bevezetőben (talán célzatosan?), a II. Helvét Hitvallást idézve szólt a püspökválasztásról: „Az egyházi hivatal tisztjét senki sem bitorolhatja..., az egyház szolgáit hívják meg és *válasszák törvényes egyházi* (kiemelés Nagy Gyulától) választással...” Majd az „őrállónak” arra a kötelességére és felelősségére

figyelmeztetett, hogy „megtartsák Isten népét!” A tudomány és ismeret művelése mellett, akárcsak az esperesek, emlékeztette, hogy első prédikációját a szeretet himnuszára építve tartotta: „Sugározza szíved, hirdesse ajkad ezt a tudományt...” Talán nem célzásmentes az összegzés sem, Kálvinnak az I. Timotheushoz írt kommentárját idézve: „A dicsősségvágyó embereket hadd laktassa jól a saját nagyravágyásuk, – neked legyen elég a magad és néped üdvösségére vigyázás”.

A felszentelés után az új püspök prédikált, Ezékiel 3,17 alapján.

„Szokásától” eltérően, ezúttal az „én” lesz a központban – hangsúlyozta. Egyébként – tanú rá az újvárosi gyülekezet, ahol szinte megszakítás nélkül szolgált 25 évig – az ésaiási Isten-kép híve: „nem az én gondolataim a ti gondolataitok...”. Ezért 1938. november 10. óta, amikor először olvasta fel a szeretet himnuszát az újvárosi szószékről, prédikálás helyett, mindig magyarázni igyekezett az Igét.

„Embernek fiaként” szüleinek állított emléket, majd arról tett bizonyosságot, ő a Föld különböző bőrszínű, különböző nyelveken beszélő, más-más valláshoz tartozó embervilágát is családjának érzi.

Aztán arról tett bizonyosságot, hogy bár ő is, mint minden ember „hernyó”, Isten „őrállónak” hívta el. Mint ilyen, kötelessége figyelni mások bűneire, de a sajátjára is. Míg a saját „hernyóságával” a továbbiakban nem foglalkozott, a lehetséges elhajlások kilenc változatára fogalmazott meg (hitben ingadózók, munkakerülő, önzők, házassági hűtlenek, szülőket nem tisztelők, egyház-árulók, faji és vallási gyűlölködők, háborúskodók), bibliai idézet formájában intést. Befejezésül a Zsidók 4,7/b-ét idézte magára értelmezve: „Ha az Ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveteket”.

A templomban üdvözölte Papp Lászlót Nicolae Mladin nagyszzebeni érsek, és Valerian Zaharia nagyváradi püspök. Mindkét ortodox felszólaló a vallások és népek közti ellenségeskedés megszűnését, az ökumenikus testvériség kibontakozását hangsúlyozták, mint ami Krisztus követőinek legfontosabb feladata.

Az ünnepi köszöntők a díszében hangzottak el.

Ion Bărbulescu vallásügyi vezérigazgató az Arday és Búthi hagyományainak továbbvivőjeként üdvözölte. Visarion Ploieșteanul bukaresti püspök a pátriárka köszöntését tolmácsolta. Nagy Gyula a bibliai Jehu és Jónadáb találkozását Rekháb fiával találta tanulságosnak. (Utóbbi ezt kérdezte Jónadábtól: Vajon olyan igaz-e a te szíved, mint az én szívem a te szívedhez?) És kéznnyújtással pecsételte meg a két kerület egységét az egyház és a haza építésében. Csete István, a jugoszláviai reformátusok püspöke szerint akkor

lehet hűségben együtt lenni, ha megvan a hit egysége. Bélteky Ferenc nagyváradi római katolikus püspöki helynök kedvenc költőjét Maeterlincket idézve, kívánta, hogy a szíveket beburkoló jégkérget az evangélium hirdetése olvassa fel. A szászokat Hermann Binder püspökhelyettes képviselte. Arról beszélt, hogy a lutheránusok kezdeményezték az anglikánokkal és az ortodoxokkal a közeledést és senki nem szólt ellene. De amikor az Egyházak Ökumenikus Tanácsa, az LVSZ és az RVSZ közös közleményt adtak ki arról, hogy a dogmatikai különbség nem olyan mély, hogy indokolja a két egyház különállását, akkor sokan fel voltak háborodva, és Luther elárulásáról beszéltek. Ő viszont a hazai ökumené híve. Rapp Károly a magyar evangélikusok, Dávid Gyula a Teológiai Intézet üdvözlését tolmácsolta. Šofron Vlad, a nagyszebeni ortodox teológia rektora a nyelvek különbözősége melletti egyetértésről beszélt, amit a pünkösdi Lélek biztosít.⁸

A felsoroltakon kívül még sokan szólaltak fel, de másokat a Református Szemle nem tartott méltónak a felsorolásra. A legérdekesebb, hogy az egyház világi vezetői közül senki sem szerepelt a köszöntők közt, vagy a Szemle nem tartotta érdemesnek megemlékezésüket, ami egy zsinatpresbiteri egyház hivatalos lapja részéről éppoly elgondolkoztató, mint az, ha az egyház világi képviselőit mellőzik. Még inkább jelzésértékű lenne, ha kiderülne, hogy a főgondnok nem vállalta volna a másnapi szereplést.

Egy furcsa epizód

Miközben Nagyváradon zajlott Higyed ellehetetlenítése (közben felesége hirtelen meghalt), Lugoson november 8-án megjelent egy vizsgálóbizottság. Nagy István lugosi lelkész nem nagyon értette mi a baj, majd egyre inkább úgy érezte, Peuker Leó esperes áll meghurcoltatása mögött. A kivizsgálás bejelentett oka egy, a Vallásügyi Államtitkársághoz közvetlenül benyújtott, a lugosi Városi Néptanács elnöke elleni panasz. A vizsgálati jegyzőkönyv szerint tanúként kihallgatott személyek nyilatkozatai mind pozitívnak nevezhetők, még Kicsi József lévita lelkész is lényegében mellette állt, pedig őt, illetve főleg feleségét, Nagy István ellenségének hitte. Két tekintetben volt támadható. Az egyik, hogy nem vezette pontosan a könyvelést, ám pénzügyi visszaélést kimutatni nem tudtak. A másik, hogy kölcsönöket vett fel híveitől, és azokat csak késedelmesen tudta visszafizetni.

⁸ RSZ, 1967, 4. sz.

Az új püspökhöz írt levele, illetve egy a személyi dossziéjában szereplő, tehát főnökeinek benyújtott önéletrajz, amit pusztán azért jegyzett le, hogy „feledésbe ne merüljön”, sajátos, e korban tipikus lelkeszi pályát tár az utókor elé.

Úgy sejtí, politikai ügy húzódik a fegyelmi kivizsgálás háttérében, vagy legalábbis ilyen színezetet akarnak adni neki – írta. Pedig ő fiatal korától baloldali érzelmű. Szegény családból származott, s a teológiát is a kolozsvári „Írisz” és „Herbák” gyárak munkásainak anyagi támogatásával tudta elvégezni. Még vadászati lelkészként, többszáz tojásból álló élelmiszerküldeményt juttatott el kommunista nagybátyjának a Tirgu Jiu-i fogolytáborba, aki egy priccsen aludt Emil Bodnăraşsal és Gheorghe Apostollal. A nagybácsi által szétosztott élelmiszerküldemény megmentette a kiéheztetett későbbi pártvezetők életét. Háborúellenes magatartása miatt a sziguranca állandó megfigyelése alatt tartották. 1945-ben részt vett az MNSZ és a KRP vadászati sejtjeinek megszervezésében. A beszolgáltatásoknál megbízták kocsikísérettel, mert akkor a fuvarosok nem merték megkárosítani a szállítmányt. Az ARLUS-t nemcsak szervezte, rajoni vezető is volt. Híveinek elégedetlensége miatt lemondott a közszereplésről 1949-ben. Minthogy mindig az egyház megújítása lebegett a szeme előtt, közeledett a bethánistákhoz, de amikor rájött, csak a maguk „lelki szükségletével” foglalkoznak, és „nem értik meg az idők szavát”, eltávolodott tőlük. Mégis bethánizmussal vádolják. Először Arday vádolta meg 1950-ben egy bukaresti inspektor előtt, hogy megakadályozza Nagyszalontára kerülését: „egy misztikus csoportosulásnak, az úgynevezett Bethánia-egyesületnek a tagja”. Arday Czapfalvit, a sógorát szerette volna odavinni. Ez már csak azért is volt fájó számára, mert Arday Visky Ferencet és Molnár Jánost, akkori tanácsosát, a „bethánisták vezetőit” évekig „fedezte”. Azóta pedig Peuker Leó minden esperesválasztás előtt felmelegíti a bethánizmus vádját, nehogy eszébe jusson vele konkurálni.

A külföldi rokonsággal sem lehetett baj. Említett kommunista nagybátyját, aki Budapesten él, értesítette is, hogy jöjjön át Romániába, keresse fel bukaresti barátait, és intézkedjen az igazságtalanság elhárítására. Magyarországi sógorai is elkötelezettek az új rendszer iránt, ifj. Bagoly Bertalan ÁVH-ás katonai alhadnagy, Grosics Gyula ÁVH-ás százados, Pétery Lajos ügyvéd.

Amikor Lugosra ment, Arday megkérdezte, miért akar odakerülni, hisz az egy „halott gyülekezet”. Valóban, alig jártak 15–20-an templomba, de Kicsi Józsefék minden áskálódása ellenére is sikerült építeni a gyülekezetet, a lehető

legszeretetteljesebb kapcsolatot kialakítani a város más felekezeteivel, és a város előjáróival is.

A nézeteltérések egy lakásproblémából adódtak. A városfejlesztés során felszámolt lakásokból el kellett helyezni a bérlőket. Ennek során a lakáshivatal az egyházi bérlakásba helyezett lakót. Miután az elköltözni szándékozott, helyébe az egyház saját emberét jelölte. A városi néptanács visszaélve előnyösebb helyzetével, az egyik tisztviselőjét az egyház megkérdezése nélkül beköltöztette a lakásba. Balázs főgondnok ragaszkodott az egyház tulajdonosi jogainak érvényesítéséhez. Kihallgatást kértek a Néptanács elnökétől, beadványokat szerkesztettek, eredménytelenül. Ezután történt a VÁ-hoz címzett memorandum elkészítése, amit – a lelkész szerint – a főgondnok diktált neki. A beadványt a köteles hivatali úton akarták eljuttatni a címzetthez, vagyis Nagy István beadta az espereshez. Nem értette, miért vádolták a hivatali út be nem tartásával.

Másik vád, hogy beleavatkozott a zsidó hitközség életébe. Ennek cáfolataként előadta, hogy a város egyik köztisztjeletben álló polgára, aki zsidó vallású volt, de nem tartotta a kapcsolatot a hitközséggel, meghalt. Az elhunyt katolikus vallású leánya, miután a felekezet bukaresti és temesvári rabbija nem vállalta a szertartást, és a katolikus egyház sem volt hajlandó temetési szertartást celebrálni, hozzá fordult. Ő magánemberként, civilben, kalapban vett részt a temetésen, és mint a család barátja mondott rövid beszédet és imádkozott. Mind a család, mind a város közvéleménye megnyugvással nyugtázta részvételét, a helyi hitközség pedig köszönetet mondott. Nem érti, fejtegette, hogy lehet ezt az emberi gesztust beavatkozásnak minősíteni.

A levél megmosolyogtatóan fájdalmas részlete, amikor igényekkel lép fel. Elfáradt, nincs már energiája harcolni – írta. Legszívesebben nyugdíjba menne, de még nem érte el a korhatárt. Elhelyezésének híre nem juthatott el hozzá, viszont arról már tudott, hogy helyébe Higyed Istvánt teszik. Arról is tudomása volt, hogy Bárdi Imre és Vidits György esperesek lesznek. Kérte, hadd mehessen valamelyikük korábbi egyházközségébe, lánya él Nagyváradon, szeretne hozzá közel lenni.⁹

Végvárra helyezték, több mint 200 km-re Nagyváradtól, visszamenőleges hatállyal 1968. jan. 1-jétől.

⁹ „Részletes önéletrajz”, kelt 1962. január 10., illetve Nagy István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1967. december 9-én.

Területi átszervezés

Ahogy korábban érintettük, a szovjet típusú román közigazgatás átszervezése több okból is szükségesnek látszott: a magyar autonóm tartomány megszüntetésével újabb lépést tenni a „homogenizálás” felé; az iparilag, urbanizációs szempontból elmaradott országrészek felzárkóztatása; Ceaușescu saját generációjának pozíciók biztosítása; a szovjetektől független politika újabb kinyilatkoztatása; a rajonok kiiktatásával az irányítás közvetlenebbé, hatékonyabbá tétele. Az 1/1968-as törvénnyel 40, majd 1981-től 42 megyére osztották az országot.¹⁰ Természetesen éles harcok dúltak a helyi vezetők közt, hogy hol legyenek az új megyeközpontok, megyehatárok, egyik vagy másik földrajzigazdasági tájegység hova tartozzon. Például Szilágycseh és Zilah közt dúlt a harc, hogy melyikük legyen Szilágy megye központja, ugyanígy versengett Székelyudvarhely és Csíkszereda is stb. Épp Zilah vált a két református egyházkerület közti feszültség újabb gócpontjává, s az egyik legnevezetesebb „ügy” színterévé.

1968. február 17-én a következő telefonértesítés érkezett Bukarestből, Ion Rodeanu vallásügyi vezérigazgatótól: „Az esperességek újjászervezése 1968. március 1-jétől. Egy esperesség nem terjedhet túl a megye határán, de lehetséges olyan esperességek létrehozása, amelyek két-három megyére terjedjenek. Ha egy megyén belül a parókiák száma indokolja, két esperességet is létre lehet hozni. Egy esperesség parókiáinak száma 80–120 közt lehet. A Statútum előírásait is figyelembe kell venni. A jövő hét folyamán újabb telefonüzenet várható (szerdán), addig készüljenek el a javaslatok, amit majd valaki Bukarestbe fog hozni.”¹¹

Sem a javaslatnak, sem az esetleges vitáknak nincs nyoma, csak következtetni lehet a nézeteltérésre abból, hogy a bukaresti útból tárgyalás lett, amelyen a két kerület a legmagasabb szinten képviselte érdekeit. Ugyanerre utalt, az események után, 1968. május 24-én keltezett, Szablyár Kornél nagybányai esperesnek már hivatkozott, „szigorúan bizalmas” levele Papp Lászlóhoz: „Merészelttem javasolni Hoinărescu úrnak, hogy segítsen feloldozni őszentsége Nagy Gyula püspök úr haragját, Szilágy megyének az NRE-hez csatolása kapcsán. Hoinărescu úr finom gúnnyal elmosolyodott, jobb kezével legyintett és azt válaszolta: Hogy segítsünk, ha ő nem akarja megérteni a magasabb állami és egyházi érdeket?... Hagyni kell, majd elmúlik a haragja...” (Fordítás románból: MJ.)

¹⁰ Rom, 161–164. o.

¹¹ Lejegyezte Fejér Lajos, püspöki titkár.

A tárgyalás eredményeit rögzítették: „Alulírottak Rodeanu Ion igazgató, Lungeanu Ion igazgató, Iosif Ion osztályvezető a Vallásügyi Államtitkárság részéről, Nagy Gyula püspök a KoRE részéről és Papp László püspök az NRE részéről, azért gyűltünk össze, hogy az ország új területi-adminisztratív felosztásának függvényében megállapítsuk a püspökségek közti, illetve az esperességek közti határt...Figyelembe véve, hogy a jelenlegi Szilágy megye területén egyes parókiák a kolozsvári, mások a nagyváradi püspökséghez tartoznak, s minthogy a nagyváradi püspökség híveinek száma kevesebb, arra az eredményre jutottak, hogy a jövőben mindegyik Szilágy megyéhez tartozó parókia a nagyváradi püspökség része legyen és egy esperességet alkosson Zilah központtal..

A KoRE-ben a következő esperességek szerveztetnek meg:

- Gyulafehérvári esperesség, amelyet Fehér és Hunyad megye 47 parókiája alkot;

- Brassói esperesség, amelyet Brassó, Szeben, Prahova, Brăila, Galați megye és Bukarest municípium 23 parókiája alkot;

- Kolozsvári esperesség, amelyet 57 Kolozs megyei parókia alkot;

- Dési esperesség, amelyet Kolozs és Beszterce-Naszód megye 65 parókiája alkot;

- Sepsiszentgyörgyi esperesség, amelyet Kovászna megye 74 parókiája alkot;

- Székelyudvarhelyi esperesség, amelyet Hargita megye 47 parókiája alkot;

- Marosvásárhelyi esperesség, amelyet Maros megye 81 parókiája alkot;

- Dicsőszentmártoni esperesség, amelyet Maros megye 72 parókiája alkot.

Az NRE-ben a következő esperességek szerveztetnek meg:

- Temesvári egyházmegye, amelyet Temes, Krassó-Szörény és Arad megye 32 parókiája alkot;

- Nagyváradi esperesség, amelyet Bihar megye 86 parókiája alkot;

- Nagykárolyi esperesség, amelyet Szatmár megye 75 parókiája alkot;

- Nagybányai esperesség, amelyet Máramaros megye 15 parókiája alkot;

- Zilahi esperesség, amelyet Szilágy megye 54 parókiája alkot“. (Fordítás románból: MJ.)¹²

Ahogy látható, a dési egyházmegye esetében eltekintettek a korábban lefektetett alapelvtől. Ami az NRE-et illeti, megszűnt a szilágycsehi, szilágy-somlyói és margittai egyházmegye. Később, Köblös Endre zilahi esperes halála után a zilahi egyházmegye esperesi hivatalát áthelyezték Szilágy-somlyóra.

¹² Jegyzőkönyv, kelt 1968. február 26-án.

Feltehetően feszültségek nemcsak a református egyházban voltak. Minden bizonnyal feszültségsökkenítő szándékkal hívtak egybe pár nappal később, február 29-én az „együttélő kultuszok képviselői”, az Államtanács palotájába. Évtizedek óta nem volt ilyen esemény. Másik cél lehetett: erősíteni a „nemzeti egységet”, amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a csehszlovákiai reformokat a Szovjetunió nem hagyja kibontakozni. A Varsói Szerződés március eleji szófiai tanácskozásán Románia egyedül maradt benemavatkozási nézeteivel. Március végén, a szocialista országok vezetőinek drezdai találkozására már meg sem hívták Romániát.¹³

Az egyháziak a csúcsvezetéssel találkozhattak. Ceaușescu Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Péterffy István, valamint Constantin Stănescu és Dumitru Dogaru kísérték. Iustinian pátriárka után Márton Áron, Papp László, Binder Hermann és Rosen Moses üdvözölték az állami és pártvezetőket. Ceaușescu teljes egészében közölt beszédében részletesen kitért az ország közigazgatási-területi beosztásának kérdéseire, indokaira, céljaira, és a nemzetközi feszültségre is, bár konkrétan a prágai reformok szülte konfliktusról nem szólt. A párt politikájának helyességét bizonygatva elismerte: „Kétségtelen... a nép legmagasztosabb érdekeinek szolgálatában, államunk összes tényezői oldalán (az egyházak) hozzájárulhatnak e politika előmozdításához mind az országban, mind pedig külföldön.” „Természetes, hogy az egyházak képviselői evangéliumi örömezzéssel vették tudomásul a hallottakat, s külsőképpen is kifejezték ragaszkodásukat” – közölte a cikkíró. Ceaușescu ezután kötetlen beszélgetésbe elegyedett a „vezető egyházi férfiakkal”. A cikkíró külön kiemelte az államelnök személyiségét, mintegy előrevetítve az elkövetkező két évtized újságírói magatartását: „A hivatalos és félhivatalos együttlét rendjén szembező volt az államelnök sajátos egyénisége. Szavaival és humánus magatartásával egyaránt arról tett tanúságot, hogy ügyet szolgál és képvisel: a haza, a nép, az állam ügyét, mint minden egyébnél fontosabbat. Amint ő maga mondta: „Nincs elsőrendűbb elkötelezettség, mint a nép érdekeinek rendíthetetlen szolgálata, és hogy a Szocialista Románia váljék egyre virágzóbbá, erősebbé, egyenlő és szuverén jogokkal a világ nemzetei között,” a „béke és a haladás” érdekében. Ilyen magas célokra néző és önzetlen személyiségével méltán vonta magára nem csupán a kötelességszerű tiszteletet, hanem – vallási és nemzeti különbség nélkül – a ragaszkodó szeretetet is. Istennek adunk hálát, hogy erről mind az élő szó, mind a sajtó eszközével örömmel beszámolhatunk.”¹⁴

¹³ Rom, 239. o.

¹⁴ A T.I. szignóval aláírt cikk címe: Az egyházak vezetői az Államtanács elnökénél. RSZ, 1968, 1. sz.

Politikai módszerek Papp László egyházpolitikájában

Az új pártvezetés belső népszerűségét a 18/1968-as törvénnyel is igyekezett erősíteni. A törvény lehetőséget nyújtott „fizikai személyek bizonyos javai eredetének ellenőrzésére”. A törvény nem tett kivételt az egyházi személyekkel sem. Felkérték az egyházakat, hogy amennyiben ilyen észrevételt tesznek a megyei bíróságok mellett működő vizsgálóbizottságoknak, a dossziék összeállításában a kultuszközpont jogi hivatala is nyújtson segítséget. Minden esetleges esetet jelezni kell a Vallásügyi Államtitkárságnak.¹⁵

Ha ilyen eset, az elérhető források szerint – nem is fordult elő, bizonyos személyek számlájára folyt az információgyűjtés.

Jelentések készültek Higyed István nagyváradi mozgásáról, hova, kihez ment elbúcsúzni. Feljegyezték, hogy névszerint kik azok, akik kijelentették, nem mennek többet templomba a püspökhelyettes elhelyezése miatt. Jelentették, hogy némely egyháztagok azt híresztelik: Sántha Pál, az új lelkész, csak azért folytat családlátogatást, hogy felhívja a figyelmet arra, ő mikor prédikál. (Fejér Lajos kerületi titkár jelentései.) Sarkadi Pál és Eszenyei Gyula tanácsos megegyeztek, hogy amikor Higyed elbúcsúzik, „beszélnek a fejével”. Február 8-án költözött el Nagyváradról Higyed. Elköszönésekor a püspöki hivatalban Sarkadi figyelmeztette, a saját érdekében jó volna, ha lecsendesíténé azokat, akik aggodalmat provokálnak az újjvárosi gyülekezetben. Higyed azt válaszolta, addig is ezt tette, de a közeledő húsvét alkalmából küldendő üdvözeleteket is ilyen szellemben fogja megírni (Eszenyei Gyula 1968. febr. 10-i jelentése). Szablyár már többször idézett márciusi levelében arról is beszámolt, hogy Higyed milyen képet nyújtott külföldön, a romániai református egyházi légkörrel. Bartha Tibor püspök kérdezte, milyen ott a helyzet? Higyed a kolozsvári püspök felesége szerint azt válaszolta, hogy „a Nagyvárad Püspökségén mindenki kölcsönösen gyűlölködik, kölcsönösen ellenségeskedik, a tisztviselők megennék egymást, és állandóan áskálódnak egymás ellen...s ugyanez a légkör uralkodik a két református egyházkerület közt is”.

Bodor László bodófalvi lelkész Jugoszláviában tett látogatása alkalmából írt nyilatkozatában, szintén Higyed korábbi külföldi szereplését exegálta: „Piroson bodófalvi híveim rokonait látogattam meg...Gubránzky József, aki Piroson presbiter, anélkül, hogy kérdeztem volna elmondta, jól ismeri Higyed

¹⁵ A VÁ 15206/1968. augusztus 21-i leirata az NRE-nek.

Istvánt, nagyon szép beszédet mondott, amikor Jugoszláviában járt, de bizalmasan is beszélgettek. Megdöbbenéssel hallgattam...hogya a kérdésre, miért van annyi lelkész Romániában, nevezett Higyed (aki akkor püspök-helyettes volt), azt válaszolta: a gimnázium elvégzése után sok fiatal nem iratkozhat be magyarsága miatt az egyetemre, így kénytelenek a papi pályát választani... Annyira meggyőző lehetett az előadás, hogy nevezett nem is volt hajlandó tőlem más magyarázatot elfogadni. Novisadon Buda József református lelkészt is meglátogattam, aki fogadta annak idején Higyed Istvánt... megkérdezte, igaz, hogy Romániában minden szóra figyelnek, sosem tudhatod kivel állsz szóba, s hogy a falaknak is füle van?... Nem voltam elég jó diplomata, s rákérdeztem, kitől hallott ilyen... természetesen Buda kitérő választ adott,... de a további beszélgetésből világossá vált, Higyeden kívül más lelkész az utóbbi időben nem járt ott... Csete István református püspök tudott arról, hogy Higyed elment Nagyváradról és nagy aggodalommal érdeklődött Bíró János és Molnár Károly felől.”¹⁶

Nagy Gyula kolozsvári püspök március 18-án küldte át nagyváradi kollégájának egy bizonyos „Bári Piroska” nagyváradi lakos, hozzá címzett, nyomtatott nagy betűkkel írt levelét: „...UJ PÜSPÖK URUNK ITT NEM TUDNI KINEK A BEFOJÁSA ALATT VAN. A VOLT PÜSPÖKHEJETEST LECSERÉLTE, PEDIG IGEN JÓL DOLGOZOTT, SOKAN BECSÜLTÉK SZERÉNY, IGAZ CSELEKEDETÉT, TARTALMAS JÓ BESZÉDÉT. RÖVID IDŐ ALATT RENDBE TETTE A KÉT TÓRNYÚ TEMPLOMOT... MÉGIS EL KELETT MENJEN... ÍRTAK, KÉRTEK SZÓT MELETTE A VEZETŐ EGYHÁZ TAGOK, A PREZSBITEREKET SEM FOGADTA AZ ITTENI PÜSPÖK ÚR, MERT Ő BÜNTETNI ÉS FENYITENI AKARJA HIVEIT IS... TÖBBEN MÁSFELE IS MENTEK LEMONDTAK... SOKAK SZIVÉBEN ITT MEGRENDÜLT A HIT...”

A volt püspökhelyettes régi-új egyházmegyéjében is akadt olyan, aki úgy gondolhatta, a „fogatlan oroszlánba bántatlanul bele lehet rúgni”:

„Főtiszteletű Püspök Úr!

Úgy vélem nem teszek vele rossz szolgálatot, ha Higyed Istvánnal kapcsolatban egy-s-más dologról beszámolok. Jó darabig váraкоztam és tanulmányoztam viselkedését, úgy a Főtiszteletű úrral, mint magammal szemben... Nehezen nyilatkozott meg... úgy érzi méltánytalanságot szenvedett és tovább üldözik... Elmondotta, hogy annak idején még előttem Váradra volt

¹⁶ Bodor László nyilatkozata, kelt 1968. március 5-én.

híva, ahol egy állítólagos lugosi „beiktatása” és paláستtal való megajándékoztatása dolgában...öt Főtiszteletű Úr felelősségre vonta... nem hittem volna, hogy a törvény ismeretében ilyen badarságokat terjesszen... No de... megjöttek a váradiai is húsvétra és a palást is megjött... A váradiai látogatását illetőleg... Az egyik atyafi azt mondta, hogy Sántha Pali azért látogatja a híveket, hogy tudomásukra hozza, hogy a következő vasárnap ő prédikál... Én is abban látom a legjobb megoldást, ha Pali a tőle már igen megszokott módon...dolgozik. Bölcsen, szelíden,... türelemmel... Higyedet viszont én a legszorosabb megfigyelés alatt tartom... nem ajánlanék további adminisztratív lépéseket, hanem inkább preventív akciókat, a szegyet szeggel, régóta jól bevált módszert... hadd járja Váradot, úgysem sokáig járja már. Egyszerűen mert 150–200 lejbe kerül, másfelől pedig egy olyan csinos kis elvált asszony jön Temesvárról a háztartás gondjaiban, bajaiban segédkezni, hogy nincs az az özvegyember, aki annak huzamosabb ideig ellene tudjon állani... Na meg Lugoson is jól feltalálta magát. Még ezt az elmétlen Balázst, a gondnokot is nagyszerűen átgyúrta... Ami pedig Higyednek, kerületünk határain kívüli kapcsolatait illeti, érdemes megemlítenem két levelet, amit részben előttem felolvasott. Az egyiket Szabó Károly brassói esperes írta, amelyben „mély felháborodással” vesz tudomást Higyed új helyzetéről... A másik levél Szamosközy Imre dunamelléki püspök írása. Ez már finomabb stílust követ...: úgy gondolom jelenlegi munkaköröd... hálásabb és kellemesebb az előbbinél... Ezen kívül jó kapcsolatban áll Márki Zoltánnal és a bukaresti magyar könyvkiadó vezetőjével, egy Bodor Pál nevű zsidófiúval. Mindketten osztálytársai voltak...Váradiai kapcsolatai is igen figyelemreméltóak... még Orth Imre sem mentes a Higyed befolyásától...”¹⁷

Érdekes, hogy Peuker Leó temesvári esperes a püspöknek írt 1972. december 15-i levelében, úgy állítja be Tőkés Eleket, mint aki nemcsak barátja, de szinte büntársa Higyednek, merthogy „nagy titoktartás mellett, közös megegyezés alapján tartottak kapcsolatot a jugoszláviai lelkészekkel”. Tőkés Elek csalódott volna a püspökben, s átállt a Higyed oldalára?

Ellenfelének megfigyeltetése természetesen nem kötötte le annyira a püspök energiáit, hogy ne vehessen részt olyan fontos nemzetközi eseményen, mint az Egyházak Ökumenikus Tanácsának 4. uppsalai közgyűlése július 4–19. közt. Az RVSZ Végrehajtóbizottságának júniusban, Kolozsváron tartott ülését is történelminek lehet minősíteni, mint az első ilyen rendezvényt a romániai református egyház életében.

¹⁷ Tőkés Elek szapáryfalvi lelkész levele Papp Lászlóhoz, kelt 1968. május 31-én.

Ebben a korszakban a külföldre menők csoportja még viszonylag népes: a Prágai Békekonzferencián (március 31–április 5.) Fábíán György és Székely Károly, a Bécsben, április 22–24-én tartott oberwarti előkészítő konferencián Dávid Gyula, az RVSZ Európai Területi Teológiai Bizottságának Koppenhágában tartott ülésén (szeptember 20–22.) Tókécs István képviselték a romániai református egyházat. Az egyházközi kapcsolatokban történelmi jelentőségűnek mondható a Holland Református Egyházak Zsinatára (november 16–25.) kiengedett küldöttség, amelynek a szokásoktól eltérően világi tagja is volt (Nagy Károly kolozsvári főgondnok mellett Dávid Gyula, Fejér Lajos, Geréb Pál alkották). A jövőt azonban már előrevetíti a Zwingli reformációjának 450. évfordulójára Zürichben rendezett ünnepekre tervezett kiutazás. Szerényen saját magát ajánlotta Papp László a VÁ figyelmébe, megjegyezvén, hogy a felesége is szeretné részt venni. A Teológiai Intézet képviselőjére Dávid Gyula rektort jelölte.¹⁸

A prágai tavasz romániai egyházi visszhangja

Míg a kerületben folytak a személyi torzszalkodások, a szocialista országok és Csehszlovákia viszonya egyre feszültebbé vált. Romániával és Jugoszláviával kölcsönös segítségnyújtási és meg nem támadási szerződést írt alá, amit azonban még nem ratifikáltak, amikor öt szocialista ország csapatai, a Vörös Hadsereg vezérletével augusztus 21-én lerohanták az országot. Románia elítélte az akciót, mint „egy testvéri, szabad és független szocialista ország nemzeti függetlenségének és szuverenitásának megsértését”. Ceaușescu egy bukaresti nagygyűlésen kijelentette, hogy kész magát megvédeni a hasonló akciókkal szemben. Általános mozgósítást rendeltek el, félkatonai alakulatokat, munkásgárdákat szereltek fel,¹⁹ igaz, olyan elavult fegyverzettel, ami inkább pszichológiai hadviselésre volt csak alkalmas, mint tényleges harcra. Viszont ez a propaganda jó volt arra, hogy a polgárokat „egyemberként” felsorakoztassa a független román politika vezére mellé.

Természetesen az egyházak sem maradhattak ki a hűségmegnyilatkozásokból.

Az RSZK vallásfekezeteinek vezetői „Üzenetet” intéztek papjaikhoz és híveikhez a Nagy Nemzetgyűlés aug. 22-i Nyilatkozatával kapcsolatban:

¹⁸ Papp László 101/E-1968. december 16-i felterjesztése Dumitru Dogaru vezértitkárhoz.

¹⁹ Rom, 240. o.

„Mint valamennyien tudják, a szomszédos és baráti Csehszlovák Szocialista Köztársaságban az utóbbi napokban olyan események történtek, amelyek aggodalommal töltik el az összes jóhiszemű embereket, s ugyanolyan mértékben a hazai vallásfelekezetek papjait és híveit is... A román nép és vezetői úgy vélik, hogy e cselekedetekkel megsértették a népek közötti kapcsolatok alapelveit... Ilyen általános elvek alkotják az általunk szolgált vallásfelekezetek közös alapját is, s ezeknek az elveknek az érvényesítéséért az emberek életében felelősek vagyunk mi is, Isten szolgálói. Mert csak így járulunk hozzá Isten szent akarata teljesítéséhez, aki szabadoknak, testvéreknek, egyazon család tagjainak teremtette az összes embereket... Tudva tehát, szeretett papok és hívek, hogy ezek az eszmények mindenben megfelelnek az isteni törvényeknek, arra buzdítunk benneteket, támogassátok szívvel-lélekkel országunk vezetőségének bel- és külpolitikai akcióit...„Kegyelem és békesség nektek Istentől, a mi Atyánktól”²⁰

A baloldali érzelmű református vezetők egy része azonban – korábbi megrögzöttségeitől nem tudott megszabadulni. Szablyár Kornél nagybányai esperes, az egyik, ún. oberwarti konferencián, közvetlenül a csehek lerohanása utáni időben találkozott odavaló teológusokkal. Protokolljelentésében igen elítélőleg nyilatkozott az egyik prágai küldöttről, aki nem „szégyellte” a Szovjetunióval kapcsolatos fenntartásait teológiai köntösbe burkolva hangoztatni, és megemlékezni a tiltakozásképpen magát felgyújtó Jan Palachról.

Évfordulók napirenden

Az ijedelem és a tiltakozás rövidesen elmúlt, kiderült Romániát nem fenyegeti veszély. Papp László is nyugodtan élvezhette hívei és érdekberei ünneplését, papi szolgálatának 30. évfordulóján, 1968. november 10-én.

A két helyszínen, az újvárosi és olaszi templomban délelőtt-délután megtartott műsor legsajátosabb megnyilvánulása, Sinka József váralmási lelkész verse. Nemcsak azért mert ügyes rímeket faragott a püspök nagyváradi tevékenységének illusztrálására. A szerző az a lelkész, akinek Zilahra hívását három évvel később az ünnepelt megakadályozza, s ezzel elindítja a „zilahi-ügyet”, ami kisebb szünetekkel, változó szereplőkkel a rendszer bukásáig zajlik majd. Tanulságos néhány részletét idézni:

²⁰ Előre, 1968. augusztus 23.

„A MI PÁSZTORUNK!
Papp László püspök köszöntése

Mikor közénk jött a mi pásztorunk,
A fiainknál alig volt nagyobb.
A vének között, Timótheusként,
Csupán csak segéd munkakört kapott.
Gyermekek, ifjak gondozója volt,
Kicsinyek mellett szerény kicsi pap,
Akire csupán gyermekszemekből
Ragyogott alá titokban a nap.

(...)

Azóta harminc esztendő telt el,
A kicsi papból nagy pap lett rendre,
Két gyülekezet verseng azóta,
Hogy magáénak melyik nevezze.

(...)

Ahogy fennáll szelíden,
Szeme az idők titkát keresi:
Ezékielt, az új Ezékielt,
Az Úr Isten most merre vezet?

(...)”

Szegény szerző, ha sejtette volna, hogy merre vezet a „Ezékielt”, ha nem is az Úristen, hanem a más véleményt nem tűrő hatalmi igénye, bizonyára kétszer is meggondolta volna a „remekmű” papírra vetését.

Papp László püspökségének második éve a két egymást nem kedvelő püspök kénytelen négykezesével fejeződött be. December 1-jén a nemzeti érzés fokozása céljából a korábbiaknál hangzatosabban ünnepelték a Gyulafehérvári Nyilatkozat elhangzásának 50. évfordulóját, amit a románság Erdély Óromániával való egyesülésének napjaként ünnepel, holott ekkor, mint az köztudott, sem politikailag, sem katonailag nem történt meg az egyesítés.

Az ünnepnap vasárnapra esett, ezért az „első őrállók” úgy döntöttek, útmutatást adnak a prédikációkhoz. Úgy látták jónak, hogy az ominózus napon, minden délelőtti istentiszteleten az Ap.csel 17,26 alapján magyarázzák az Igét. De nem ám önfejűen, a Szentlélek ihletésére bízva a dolgokat, vagy protestáns módra szabadon, ki-ki tehetsége, tudása, indíttatása szerint, hanem az „őrállók”

által „nélkülözhetetlennek” minősített szempontok alapján. Csak néhányat idézünk, hogy lássuk, milyen a Szentírásan tett erőszakotélt ítétek „nélkülözhetetlennek” az „őrállók” jó politikai pontok szerzése érdekében.

a. Mivel Isten az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, azért a földkerekség minden népe testvér...

b. Ez a testvériség... a leghatározottabban testet öltött, amikor az e földön lakó népek boldogabb jövőjükért vállvetve küzdöttek, hogy csak a Dózsa György s a Rákóczi Ferenc szabadságharcát említsük.

c. Az Istentől kapott testvériség... megvalósítását nem nézték jó szemmel azok, akik... a mások... véreinek áldozatából éltek. Nem tudnánk ezt... találójban igazolni, mint a gyászos Habsburg uralommal...

d. 1918-ban ítélt a Habsburg-ház felett a történelem ura: Isten...

e. ...a többségi elv győzedelmeskedett 1918. dec. 1-én...

f. Mi, mint a mi Mennyei Atyánknak gyermekei, a határoknak a többségi elv alapján történt megvonásában Isten kifejezett akaratát látjuk...A textus alatti utalás pedig odavezet bennünket, ahol félreérthetetlenül érvényesül a többségi elv isteni alkalmazása: „Mikor a Felséges örökséget osztott a népeknek; mikor szétválasztá az ember fiait: megszabta a népek határait, Izráel fiainak száma szerint.” (...)

k. A mi Református Egyházunk számára a Habsburg uralom soha nem szünetelő ellenreformációs törekvései után az elmúlt két évtized a teljes vallásszabadság megvalósulását jelentette... Hogy ennek csak a legboldogabb példáját említsük: az önkéntes egyházfenntartást... (...)

m. Fentebb „teljes egyenlőségről” és „teljes vallásszabadságról” szölvünk. – A teljes egyenlőségnek nemcsak a jogok gyakorlásában, hanem a kötelességteljesítésben is meg kell valósulnia. A teljes vallásszabadságnak pedig nemcsak az Istenbe vetett hit megvallásában, hanem a szolgálatban is (...)”²¹

Vallásszabadság a gyakorlatban

Bár csak 1971-ben hoztak olyan minisztertanácsi határozatot, amely a külföldiekkel folytatott beszélgetésre jelentési kötelezettséget írt elő, az egyházban ezt már korábban is gyakorolták. Eleinte csak a hivatalos külföldi úton törtétekről kellett beszámolni. Ez első, a VÁ-hoz intézett, a belföldön külföldiekkel lefolytatott nemhivatalos beszélgetésekről szóló jelentések, úgy tűnik, Higyed István hollandokkal való bejelentetlen találkozója kapcsán „képződtek”.

²¹ Nagy Gyula és Papp László közös körlevele, kelt 1968. november 23-án.

Peuker Leó temesvári esperes jelentette 1969. május 7-én a püspöknek:
„A görögkeleti húsvéti ünnepek alkalmával az Érsek úr... közölte..., jelezték Hebe Kohlbrugge²² holland kisasszony temesvári látogatását... Kohlbrugge kisasszony váratlanul kedd délre érkezett meg az Érseki rezidenciába egy utrechti IV. éves teológus társaságában... hétfő éjszakát a lugosi parókián Higyed Istvánnál töltötték. A hollandok úgy állították be a lugosi találkozást, hogy az szükségből történt, de ellentmondásosnak és áruónak találtam, hogy egymást – saját bevallásuk szerint –, ismerősként üdvözölték... Különös az is, hogy a Higyednél töltött időről és a vele való beszélgetésről semmit sem szóltak... Gyanússá teszi a találkozást az is, hogy... Higyed István külön is beszélt velem... de a holland vendégek elszállásolásáról egyetlen szót sem szólt. A hollandok Kolozsvárról jöttek, ahol Nagy Gyula püspök úr vendégei voltak... Magyarországon jártak Bartha Tibor püspök úrnál, és itteni látogatásuk után Nagylakon keresztül szintén Bartha Tibor püspök úrhoz készülnek vissza... érdeklődtem a holland egyházi élet után... feltűnőnek találtam a holland hölgy kijelentését, ami némi vádaskodással vegyült, hogy a mi egyházkerületünk teljesen elszakadt a kálvini protestáns szellemtől...mi tulajdonképpen nem is vagyunk protestánsok...sokkal jobban menne az egyházi élet püspök nélkül...a püspök által személyes sérelem érheti a lelkészeket... Úgy gondolom szükségtelen megneveznem, ki az aki hitvallásellenesnek és a protestáns elvektől eltérőnek állította be kerületünket és egyházi életünket... mivel többmindent nem találtam helyénvalónak, szükségesnek tartottam tájékoztatást adni a Főtiszteletű Püspök úrnak...”

²² Hebe Kohlbrugge (Utrecht, 85 éves) a II. világháborúban a holland kormány titkos megbízottja volt, kapcsolatot tartott kommunista ellenállókkal is. Ravensbrückbe internálták a németek, ahonnan a háború befejezésekor szabadult. A holland egyház megbízásából a holland és a német nép történelmi megbékélése érdekében testvéregyházi kapcsolatok kiépítésén dolgozott. Kelet-Berlinben Biblia-heteket szervezett, ahol egy évben egyszer találkozhattak a keleti és a nyugati németek... Sok évig volt a holland református egyház külügyese, a kelet-európai országokat gyakran felkereste a kommunista hatalomátvétel után. Részt vett a Prágai Békekonferencia munkájában, de 1968-ban, az orosz bevonulás miatt kilépett. 1975-ben, miután cseh ellenzékieket kerestett fel, kiutasították Csehszlovákiából. 1967-ben annak a delegációnak volt a vezetője, amelyik arról tárgyalt Nagy Gyulával és Hoinărescu felügyelővel, hogy engedjenek erdélyi diákokat Hollandiába tanulni. Ő javasolta, hogy amennyiben igaz, amit a romániai tárgyalófélf állít, hogy a kolozsvári teológiai oktatás magas színvonala nem teszi szükségessé a külföldi tanulást, engedélyezzék, hogy hollandok tanuljanak Kolozsváron. (1968-tól, két évente, egy-egy holland házaspár tanulhatott Kolozsváron.) Kiténtették a német-holland barátság állami díjával. 1991-ben Vaclav Havel Prágában díszdoktorrá avatta. (Klaas Eldering holland református lelkész közlése.)

Eltelt egy hónap anélkül, hogy bárki reagált volna a jelentésre. Nem tudni, hogy a püspök miért nem jelentette tovább a találkozást. A véletlen úgy hozta, hogy június 7-én, szombaton Teperdel Mihai temesvári vallásügyi megbízott Lugoson járt, benézett Higyedhez (akivel Peuker szerint barátságban volt, az esperes nem kis bánatára), és a volt püspökhelyettes elmesélte a hollandok látogatását. Hétfőn Teperdel jelentette bukaresti főnökeinek a hollandok lugosi (ezek szerint észrevétlen maradt) elszállásolását. A vallásügyi megbízott felszólította az esperest, ő is tegye meg a maga elmulasztott jelentését. Szerinte Higyed „jó munkát végzett”, mert rákérdezett arra, hogy ki lesz az RVSZ új főtitkára. Különbösen sincs baj, mert a beszélgetésen ott volt tolmácként Fromm evangélikus lelkész. Bukarestben másképp látták a helyzetet, Nenciu vezérigazgató személyes jelentéstételre rendelte be Higyedet. Utóbbi Bukarestből hazatértében felkereste Peukert. Elismerte, helytelenül cselekedett, de ez csak a vezérigazgatóval folytatott beszélgetés során vált számára világossá. „Nenciu nemcsak neheztelését fejezte ki, hanem a leghatározottabban a jó rend betartására figyelmeztette” Higyedet, ugyanakkor írásbeli jelentésre is kötelezte.

Időközben levél érkezett Lugosra Jan van Leeuwen hágai holland lelkésztől, aki jelzi, hogy csomagot küldött neki.

Higyed június 20-án felterjesztett jelentését, Peuker természetesen átolvasta és leplezetlen bajbakeverési szándékkal kommentálta: „...Ma is állítom, a lugosi látogatásnak célja volt. Úgy tűnik a hollandok a kívánt eredményt elérték, ennek fejében érdemesnek tartják a rekompenzálást, de... a titoktartás arra kötelezi őket, hogy J. Van Leeuwent használják fel... Higyed... állítja, a hollandiai Van Leeuwent nem ismeri és semmiféle csomag még eddig nem érkezett...” Maga a jelentés a Peuker-féle információknál alig tartalmaz többet, csak sokkal részletesebb. Szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy a holland vendégek az ortodox egyház meghívására tartózkodtak Romániában, először Iași-ban és Bukarestben jártak. (Feltehetően nem jelezték, hogy magyar lelkészeket is meglátogatnak, ezért vált fontossá Higyed jelentése.) Hebe Kohlbrugge-ét személyesen nem ismerte, de látta Kolozsváron a belvárosi templomban, 1967. szeptember 24-én, egy holland küldöttség élén. (A nap azért volt nevezetes számára, mert nem hivatalosan tartózkodott Kolozsváron: nagybeteg feleségét vitte klinikai kezelésre.) Újdonság, hogy érdeklődtek Fejér Lajos sorsa iránt, akiről Higyed úgy tudta, saját kérésére távozott a püspökségről. Bár egyéni véleményt fogalmazott meg, érdekes megállapítást tett Kohlbrugge. Paul Hansen erős egyénisége következtében a Lutheránus Világszövetség munkája

sokkal hatékonyabb, mint a Marcel Pradervand vezette RVSZ. Jó, hogy utóbbi nyugalomba vonul, remélhetőleg dinamikusabb személyiség kerül helyére. Szintén Higyed jelentéséből derült ki a kísérő neve: Hans P. van der Horst.

A dolgok fentvázolt alakulása megértethette a volt püspökhelyettessel, hogy a „teljes vallásszabadsággal” nem lehet ám kukoricázni, akinek „joga van” találkozni egy külföldivel, annak „kötelessége”, hogy arról beszámoljon az „illetékes szervezeteknek”. Így a július 27-én nála éjszakázó magyar turistákról, már másnap jelentést írt. Vendégei teológiát végeztek, rendelkezési állományban vannak és polgári állásban dolgoznak. Az volt a jelentésíró benyomása, hogy Sólyom és Írlanda nincsenek jó véleménnyel saját egyházi vezetőikről. Tőlük hallotta, hogy Péter János, volt debreceni püspök, magyar külügyminiszter, valószínű májrákban szenved, azért nem lehet róla hallani egy ideje. Ugyanebben a jelentésben tudatta, hogy J. Van Leeuwen csomagja megérkezett. Tartalma: 3 méter barna szövet, vászonnal és egyéb varrnivalóval, egy gyapjúsál, egy nyloning és két férfizokni.

Szintén a vallásszabadság sajátos értelmezése az, amiről Peuker esperes számolt be a püspöknek. Taperdel magához rendelte május 24-én és igazolni próbálta a Réthy Istvánnal való kapcsolatát – akit, bár a forrásokból nem derül ki egyértelműen, sikkasztással vádoltak, s Réthy egy későbbi beadványa szerint Peukernek köszönhetően másfél évre el is ítélték – , mégpedig oly módon, hogy Peuker került a „vápadra”. Ezt bizonyosan a már említett kisodai lelkész és Higyed István által szolgáltatott „téves” információknak köszönheti. Pedig Higyed egy rendbontó. Bár május 6-án a közigazgatási gyűlésen nyomatékosan felhívta a lelkészek figyelmét arra, hogy ne hagyják el parókiájukat, Higyed aznap Sógor Gyula arad-gáji lelkészt magához hívta és „együtt (!)” Lugosra utaztak. (Hogy a tiltást mi indokolta, nem derül ki.)

S akkor nézzük az esperes szerint, a felügyelő által számlájára tévesen írt sérelmes vádpontokat:

1. „Béres Zsigmondtól jogtalanul vontam meg a beszoigalást, politikailag semmi kifogás nincs ellene, és megnevezett ideológiai magatartását ő van hívatva elbírálni...” Peuker viszont úgy érezte, ő legalább annyira hívatott: ...az ideológiai magatartásra is tudtam volna válaszolni nagyon könnyen... már akkor dolgoztam ezen a vonalon, amikor még nem volt Statútum, és az egyházakkal nem volt törvényhatározattal rendezve a viszony... igen nagy bölcsességre volt akkor szükség... egyedüli egyházmegye volt kerületünkben, amelyben éppen nem könnyű munkám eredményeképpen, senkit nem kellett megfosztani

szabadságától, egyedül annak volt köszönhető, hogy meg tudtam értetni az idők szavát... Tizenhét esztendő alatt... mindössze háromszor volt jelen lelkészértekezleteken Vallásügyi megbízott...az irányítást...magam végeztem... Higyed teljes nyíltsággal fordult a szószéken a mai rendszer ellen... Réthy... éveken keresztül, ő egyedül nem válaszolt a körleveleinkre. Ami Béres Zsigmond felszólalásait és dolgozatait illeti, mindig találtam elfogadhatatlan kijelentéseket,... amelyekért nem hinném, hogy a főinspektor úr kiállana..."

2. „Az ellenem felhozott második vád az volt, hogy a gyűlés keretében a Vallásügyi Államtitkárság ellen beszéltem...És most hulljon le a lepel. Az április havi közigazgatási értekezleten Nagy Zoltán és Tőkés Elek nyilvánosan akarták tárgyalni a bizalmasan kezelendő egyházi ingatlanok téves kisajátítását. A leghatározottabban leintettem őket, azt mondtam, ebben az ügyben csak velem tárgyaljanak és nem kell külön az Imputernicthez²³ menni... Higyed István felé fordultam, és azt mondtam, ezt nem kell jegyezgetni... Higyed... ezt sértőnek találta... első útja a főinspektor úrhoz vezetett... harmadszorra kerül elő ez a vád és mindhárom alkalommal Higyed István volt a szerző... először a cél az volt, Higyed Istvánt Temesvárra hozni... Másodszor... mint püspök-helyettes, hatalmi előnyével visszaélve, Búthi Sándor püspök aláírását is megnyerve, egyenesen államellenesnek bélyegzett... Jelenleg pedig a főinspektor úr részéről a legmesszebbmenő támogatásra talál..."

3. „Harmadikként kifogásolta és letiltotta az egyház vezetői által végzett családlátogatást. Ezzel a Réthy-féle sikkasztás szakértő megerősítőjét, Kürthy Béla emei főgondnok urat vették célba... Különösnek tartom, hogy míg éppen Réthy István információjára a temesvári református egyházköztségben letiltják a családlátogatást, ugyanakkor Újkisoda lelkésze... 1500 családot látogatott meg..."²⁴

Konklúzióként talán érdemes néhány megállapítást tenni:

- a vallásügyi megbízott, akkor és úgy avatkozott be a „szabad” egyház „szabad” életébe, amikor és ahogy neki tetszett;
- az államellenesség vádja nem a tényleges igazság, hanem az egyházon belüli, a vallási élet szempontjait figyelmen kívül hagyó hatalmi harc függvénye;
- a lelkigondozás nem a hívek lelki épülését szolgálta, hanem az egyház anyagi gondjainak megoldását célozta.

²³ meghatalmazott (romanizmus)

²⁴ Peuker Leó 548/1969. május 28-i felterjesztése Papp Lászlóhoz.

Papp László első püspöki jelentése

Búthi halála óta, 1969 áprilisában tartották az első „rendes” kerületi közgyűlést. Érdekes, hogy részt vett rajta a kolozsvári területi vallásügyi felügyelő, Țepeș Hoinarescu is. A KoRE-et Tőkés István, a Teológiai Intézetet Nagy József képviselte. Papp László bevezetőjében kifejtette teológiai hitvallását: „az ember szolgálatán át szolgáljuk... Istent. Isten szolgálata ugyanis az ember szolgálata nélkül, csak szemfényvesztő szellemidézés, míg az ember szolgálatán át végezve azt, nem más, mint szüntelen hálaáldozat.” Sokkal bővebben tért ki az általa szolgálatnak tartott politikai szerepvállalásra. Hosszan örvendezett az egy évvel korábbi Ceaușescu-féle fogadásnak, és hosszasan idézte a főtitkár ott elmondott beszédét. Fontos eseménynek nyilvánította az új közigazgatási felosztás nyomán kialakult helyzetet. A volt zilahi egyházmegye 21 és a volt bánffyuhunyadi egyházmegye 10 egyházközségével gyarapodott az egyházkerület. Azt fogadta: „mindent megteszünk annak érdekében, hogy az új nagyvárad keretben sohase érezzék magukat „jöveményeknek”... Vagyis érezzék magukat itthon!”

A templomlátogatással kapcsolatos adatokat – újdonság – százalékokban adta meg, anélkül, hogy az irányról szólt volna. Az egész kérdést nem a „lelki”, hanem az egyház „szellemi” életként tárgyalta, nem „lelki”, hanem „szellemi” szolgálatként. Az egyetlen értékelhető adat, hogy a megysítés előtt a kerület lélekszáma 261 986, míg utána, 288 423 volt. Ha ehhez hozzáadjuk az 1968. évi természetes szaporulatot (3245), akkor az aktuális lélekszám 291 668.

A 236 „rendes”, 16 helyettes és 16 segédlelkész szolgálatával csak részben volt elégedett. Először hangzott el bírálat a lelkészek ingázását illetően.

(A falu és a város közti minden területen megmutatkozó civilizációs különbség, a tömeglakások építésének fokozódása, a viszonylag komfortos lakásokhoz jutás könnyebbedése, ekkoriban kezdte arra ösztönözni a falusi értelmiségi rétegeket, hogy csak „kijárjanak” szolgálati helyükre. Ez a folyamat, tetézte még egyebekkel – a televízió elterjedése, a művelődés központilag irányított uniformizálása, a falvakra vonatkoztatva még a városiaknál is fokozottabb energiatakarékosági intézkedések – a falusi, korábban viszonylag fejlett művelődés teljes elsorvadásához vezetett.)

Bár örömdetes – állapította meg –, hogy az utóbbi időben semmilyen szinten nem voltak fegyelmi ügyek, a pasztoráció kevés kivétellel nem elégséges, bár vannak egészen hihetetlen adatok is, az újkisodai lelkész jelentése (Réthy István) 1500 család meglátogatásáról szól (Vö. Peuker korábbi panaszával.).

Az önképzés és a hivatalos órák betartása terén is hiányosságokat tapasztalt. Ugyanakkor a lelkészek társadalmi tevékenysége „nem hagy maga után kívánnivalót”. Az ökumenikus kapcsolatok jók, eltekintve a katolikus egyháztól. A nagybányai jelentés szerint ez azért van, mert a római katolikus pap „felsőbbrendű lénynek képzeli magát”. Szerinte a lelkészfeleségek munkába állása rossz hatással van mind a családi, mind a gyülekezeti életre. (Arról nem beszélt, hogy pusztán a lelkészi jövedelemből a többnyire népes lelkészcsaládok, nemigen tudtak megélni.)

Újításként említette, hogy a lelkészeket véleménynyilvánításra kérték fel az egyházkerület életével kapcsolatban. A sok és figyelemreméltó észrevételt igazgatótanácsi szinten ajánlotta feldolgozni, s aztán tartotta érdemesnek közgyűlési tárgyalásukat. (A felmérés eredményéről a továbbiakban nem történik említés az írott dokumentumokban.)

Éles kritikával illette az egyháztagok helytelen vallásgyakorlatát. Sok gyülekezetben (a temesvári 31 gyülekezetből 11 ilyen) nincs vasárnap délutáni istentisztelet, mert nincs rá igény. A betegek úrvacsoravételi igényét az „utolsó kenet” remimeszcenciájaként kritizálta. Ahelyett, hogy csökkene, terjed a halottak napi világítás nem református szokása a gyülekezetekben. Legutóbb az egyik elhunyt püspök sírját is kivilágították. Domokoson és Magyarláposon a templomban gyászlobogók vannak kitéve. A temetési kultusz ilyen megnyilvánulásai helyett, tartanak rendben a temetőket – ajánlotta.

Az áthelyezések sorrendjén megfigyelhető, hogy egyetlen meghívásos állásváltoztatás sem történt három év alatt, áthelyezések annál inkább. Figyelemreméltó a segédlelkészek gyakori átirányítása.

A kerület minden egyéb tevékenységét elhomályosította az „ökumenikus szolgálat”, ami az egyházkerület vezetőinek kül- és belföldi találkozásait jelentette. A külföldi utaknál hangsúlyozta, betartotta szavát, lehetővé vált az, hogy ne csak egy ember utazzon (rajta kívül Szablyár, Peuker és Fejér Lajos járt nyugaton.) A külföldiek látogatását illetően kiemelte Wilhelm Nieselnek, az RVSZ elnökének látogatását, ami azért figyelemreméltó, mert először utazott ilyen magas rangú református vezető Romániába. Először nyílt lehetőség arra is, hogy az RVSZ Végrehajtó Bizottsága Romániában, Kolozsváron tartsa ülését 1968. június 24–30. közt, mintegy harminc különböző országból érkezett egyházi vezető jelenlétével. A gyűlés résztvevőit, az állami támogatás okán érzett hála szavaival Papp László köszöntötte.

Megválasztása után, első dolga volt, hogy felvegye a kapcsolatot a lelkészi karral, ezért sorra látogatta a lelkészértekezleteket. Aztán az egyházmegyeyi

közgyűléseken a gondnoki karral ismerkedett. A zilahi egyházmegye létrehozása után, oda is ellátogatott, sőt néhány kalotaszegi gyülekezetben is járt. A leírásból világos, nem kanonika vizitációkról volt szó, úgy tűnik, ezt a tradíciót nem kívánta folytatni.

Befejezésül felhívta az esperesek figyelmét a „bölcс útmutatásra”, a „szigorú fegyelem” gyakorlására. Elmondta, hogy 1969. január 1-jétől lehetőséget teremtettek arra, hogy a lelkészek havonta egyszer hivatalosan bemehessenek az egyházmegye központjába (közigazgatási értekezlet). Ez egyrészt azt jelenti, hogy a lelkészértekezleteken nem kell adminisztrációs ügyekkel foglalkozni. Másrészt véget kell vetni „egyes lelkipásztorok felesleges, értelmetlen s a gyülekezeti munkát sokban akadályozó vándorlásának”. (Vö. Peuker Leó korábban említett utazási tiltásáról.) A presbiterek iránti „rokonszenve” már ezen az első hivatalos megnyilatkozásban felszínre került: „...törődjenek mindenekelőtt a saját feladatkörük lelkiismeretes betöltésével, és ne azzal, hogy vajon az egyházkerület jelenlegi vezetősége keresztyén-e vagy pedig nem? Ugyanis egyik Nagyváradhoz közel eső egyházközség presbitériuma határozatilag mondta ki azt, hogy a Nagyvárad Református Egyházkerület jelenlegi vezetősége nem keresztyén. S a lelkipásztor el is küldte nekem... nem szavazott ellene...” (A jelzett tény megintcsak arra utal, Papp megválasztásának egyöntetűsége legalábbis megkérdőjelezhető. Hogy melyik gyülekezeztől van szó, nem derül ki a forrásokból. Programbeszédére emlékezve, erősödik a gyanú, hogy a zsinatpresbiteri elvek tényleges gyakorlatba ültetésére tett ígéretét legkevésbé ő maga vette komolyan.) Üdvözölte a KoRE küldöttségét, mint annak a jelét, hogy a két kerület testvérként együttműködik.

Felhívta a teológiai képzést végzőket, hogy elsősorban ne tudósokat, hanem gyakorló lelkipásztorokat képezzenek. Ezt szolgálta, az a sokak által bírált „újítás is”, hogy a legációba menő teológusokkal vagy ő, vagy a főjegyző elbeszélgetett, gyakorlati útmutatásokat adva.

Nem felejtette el, hogy megválasztásakor többen is figyelmeztették hibáira. Nyilván nekik szóltak a befejező mondatok: „Teljes tudatában vagyok gyengeségeimnek, világosan látom hibáimat és mulasztásaimat. Hogy mégis kérem jelentésem tiszteletteljes elfogadását, ezt azért teszem, mert szilárd elhatározásom az, hogy gyengeségeim ellen harcoljak...”

A jelentést természetesen elfogadta a közgyűlés, sőt ami nem igen volt szokásban, megtapsolták. Úgy határoztak, hogy azt az egyházmegyei közgyűléseken ismertetni kell.

Szintén szokatlan a világi főjegyző hozzászólása: „...Nem tudom eléggé kihangsúlyozni azt a határtalan bizalmat, amelyet szocialista hazánk Vezetősége tanúsított Papp László püspök Úr iránt, amikor őt a Nagy Nemzetgyűlés képviselőjévé, az Országos Békevédelmi Tanács, a Szocialista Egységfront Országos Tanácsa és a Nagy Nemzetgyűlés Külpolitikai Bizottsága tagjává tette... Nem győzöm megköszönni azt a bölcsességet, amellyel legutóbbi egyházkerületi közgyűlésünkől mind a mai napig olyan eredményesen kormányozta...” Ha valamelyik közgyűlési tagnak kétségei lettek volna, ki lesz a kerület főgondnoka, ezután már bizonyosan minden kételye eloszlott. Az egyetlen erre alkalmas személy Ottlik Tibor, karánsebesi könyvelő, világi főjegyző.

Még egy érdekesség történt: állítólag az 1967. április 28-án tartott közgyűlés (jegyzőkönyve nem található) jegyzőkönyvének 7. pontját „Szabylár Kornél és társai” önkényesen megváltoztatták. Nyilatkozataik alapján visszaállították az eredeti szöveget, ami arról szólt, hogy a Búthi balesete kapcsán keletkezett károk kifizetésének kérdését az Igazgatótanács hatáskörébe utalja a közgyűlés.

Befejezésül a két a főfelügyelő szólt hozzá. Tepes Hoinărescu elismeréssel szólt Papp László munkájáról mind egyházi, mind állami téren. A földművesek új mentalitásának kialakításában, a közös tulajdonhoz való helyes viszony megtanításában nagy szerep hárul a lelkészekre. Nagyon helyeselte éppen ezért az ingázó lelkészek bírálatát. Constantinescu számviteli főellenőr azt mondta, mikor Bukarestből elindult, ott még tél volt, ide tavaszba érkezett. A gyűlésnek is tavaszias, meleg hangulata volt. Megdicsérte a kerületet, hogy sok helyen megfordult, de sehol sem találta ennyire rendben a pénzügyeket, mint Nagyváradon.²⁵

A december 8-i igazgatótanácsi ülést már Ottlik Tibor, az új főgondnok nyitotta meg. Elődjénél is lelkesebben és pártosabban méltatta az év politikai naptárát. Kiemelte az augusztus 6-án megnyílt X. pártkongresszus „mélyreható és nagyjelentőségű” eseményét. A „felszabadulás” 25. évfordulójára tartott ünnepségek kapcsán úgy állította be a lelkészi kart, mint aki „hálával és örömmel gondolt vissza az eltelt huszonöt esztendőre”, és a kor fokozódó történelemhamisítási trendjének megfelelően, csak az RKP és a román nép harcára emlékezett, mintha a Vörös Hadsereg sosem lett volna az országban. Ugyanabban a hangnemben méltatta az ez alkalomból kiadott püspöki körlevelet, amit a lelkészek „boldogan és örömmel” fogadtak. (Hogyne fogadták volna boldogan, mikor olyan magasztosan szólt a román szocializmus közös építéséről,

²⁵ Az NRE 1969. április 11-én tartott közgyűlésének jkv.

mint Isten akaratának szent megnyilatkozásáról, hogy már nem is kellett újabb demagóg jelzőket találni, az ünnepi prédikáció megfogalmazásakor. Volt olyan lelkész is, aki megragadta az alkalmat a prédikáció elbliccelésére, meglegedett a körlevél felolvasásával.) Beszámolt egy másik évfordulóról is, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet megalakulásának huszadik évfordulójáról. Díszdoktorokat (Nicolae Mladin, Argay György, Marcel Pradervand, Ian Degraf – helyesen, Hendrik de Graaf) és doktorokat avattak, köztük Eszenyeiné Széles Máriát. És ami a legfontosabb és legplasztikusabb, „*Gh. Nenciu kultuszügyi államtitkársági igazgató úr jelenlétében mégjobban kidomborodott az a jóviszony, ami a felekezeti és állami vezetőség között uralkodik*”.²⁶ (Kiemelés tőlem – MJ.)

Árvíz, törvény, hitvallás

Az 1970-es év egyházra is áthullámozó természeti csapása volt a tavaszi árvíz. Az országos károk felszámolására a püspökség felajánlotta a lelkészek egy havi jövedelmét. Mivel sokan csak az év végén tudták felvenni visszamenőlegesen a fizetésüket, a befizetéssel sok gond volt. A felajánlás alól kivételt képeztek az árvíz sújtotta települések egyházi alkalmazottai, tisztviselői. Ugyanakkor építési korlátozást vezettek be, csak ott lehetett ilyen jellegű munkát kezdeményezni, ahol az esperes helyszíni szemlével megállapította a halaszthatatlanságot.

Figyelmeztették a lelkészeket, hogy a bibliaórák nem lehetnek zártkörűek, s csak szószéki igehirdetéssel képzelhetők el.²⁷

Az RVSZ nemcsak anyagi, lelki segítséget is nyújtott az árvíz károsultaknak. Tízezer bibliát küldtek, amiből az NRE négyezret kapott, és szét is osztott. Anyagi segítség érkezett Hollandiából, Svájcban, az Egyesült Államokból, Kanadából, Csehszlovákiából, Chiléből.

1970-ben megjelent a már működő Vallásügyi Államtitkárság szervezéséről és működéséről szóló törvény (334/1970), amely hatályon kívül helyezte a Kultuszminisztérium működéséről hozott 37/1949-es rendelet törvényt.

A törvény I. fejezete az államtitkárságot az „állami közigazgatás központi szerveként” definiálja, melynek feladata a felekezetek szervezésével és tevékenységével kapcsolatos állampolitika megvalósítása.

²⁶ Főgondnoki megnyitóbeszéd az NRE Igazgatótanácsának 1969. december 8-án tartott ülésén.

²⁷ A 953/1970. sz. körlevél.

A II. fejezet a-tól x-ig kimerítve az ábácé lehetőségeit felsorolja azokat a feladat- és hatásköröket, amelyek az államnak revendikált felügyeleti és ellenőrzési jogkörből származnak.

A III. fejezet a titkárság szerveződésével és működésével kapcsolatos elveket rögzíti. Megállapítja, hogy az államtitkárságot a kollégium vezeti. Ennek összetétele:

- a. a Vallásügyi Államtitkárság elnöke és alelnöke
- b. igazgatók, más vezető káderek, valamint az államtitkárság magas-képzettségű, tapasztalt szakértői
- c. minisztériumok vagy más központi szervek delegátusai.

A kollégium összetételét a Vallásügyi Államtitkárság javaslatára a Minisztertanács hagyja jóvá. Elnöke az államtitkárság elnöke, hiányában hatáskörét az alelnök gyakorolja.

A Vallásügyi Államtitkárság szervezeti felépítése a következő:

- a. Felügyeleti és ellenőrzési igazgatóság;
- b. Tanulmányi, dokumentációs és külügyi igazgatóság;
- c. Munkaszervezési és tervigazgatóság, titkárság;
- d. Számviteli és pénzügyi igazgatóság;
- e. Jogi hivatal.

Az államtitkárság feladatainak végrehajtására a területi felügyelők és felügyelők illetékesek.

A IV. fejezet a Vallásügyi Államtitkárság mellett működő Tanácsadói Testület (Konzultatív Bizottság) mibenlétével foglalkozik. Tagjai az elismert felekezetek vezetői, felekezetenként egy. Tanácskozássra a tagokon kívül meghívhatók más egyházi tisztségviselők is. Feladata ajánlásokat megfogalmazni, javaslatokat tenni és közös intézkedéseket kezdeményezni az egyházak és az állam kapcsolatának minden vonatkozásában. A Tanácsadó Testület elnöke az államtitkárság elnöke, és annyiszor hívja azt össze, ahányszor szükséges.

Az V. fejezet a felügyelők működésének biztosításával foglalkozik, aminek a feltételeit a megyei néptanácsok végrehajtó bizottságai kötelesek megteremteni.²⁸

A törvényrendelettel kapcsolatban néhány kérdés megkerülhetetlen: milyen törvényi alapon működött 1970-ig a Vallásügyi Államtitkárság? Másik kérdés: működött-e a valaha a Tanácsadó Testület? (A levéltári anyagban nincs

²⁸ Megjelent a Buletinul Oficial 1970/103. számában.

nyoma.) Ha igen, kik vettek azon részt a kerület vezetői közül, és miért nem számoltak be tevékenységükről egyetlen egyházi testület előtt sem?

Az 1970-es év egyik igazgatótanácsi határozata sok vitát kavart az egyházi közvéleményben. Úgy hírlett, a nagyváradi püspök teológus fia nem tudta, vagy nem akarta bemagolni a Heidelbergi Kátét, ezért kellett beleszóljon a kerület a vizsgáztatási anyag összeállításába. Egyébként mi magyarázná azt, hogy épp akkor került napirendre az évek óta gyakorolt szokás megkérdőjelezése?

Az Egyházkerületi Elnökség (Papp László, Ottlik Tibor) jelentette az Igazgatótanácsnak, hogy a néhány éve „kialakult gyakorlat folytán a II. lelkészképesítő vizsgára jelentkezettek kötelesek a Heidelbergi Káté teljes anyagából is vizsgát tenni”. Érdeklődésre az Intézet közölte, a két kerület Igazgatótanácsainak egyöntetű döntése volt ez. Az NRE Igazgatótanácsa azonban ilyen döntést nem hozott, feltehetően az ő nevében a régi elnökség intézkedett. Az egyházkerület új vezetősége azonban elvi és gyakorlati szempontból is helytelenítette a szokást. Mert elvi síkon ez azt jelenti, egyes tantárgyak különös hangsúlyt kapnak mások rovására. Ennek következménye, hogy nem tanulják meg az állam nyelvét, de magyarul sem tudnak helyesen írni, szociológiai ismereteik alig vannak stb. Ugyanakkor a Kátét kétszer is megtanulztatják velük. Gyakorlati szempontból is visszas a helyzet, mert a segédlelkézi munka mellett hiányosságait pótolni nem tudják, ugyanakkor a Káté újbóli megtanulása rengeteg idejüket leköti. Az Igazgatótanács határozatba hozta, hogy az NRE-hez tartozó segédlelkész jellegű egyének az 1971-es tavaszi vizsgaidőszaktól kezdve, nem kötelezhetők a Heidelbergi Káté anyagából vizsgázni. A Statútum kimondja (II. főrész, I. rész, 2.§. 3. bekezdés), hogy a II. lelkészképesítő vizsgát kerületi vizsgáztatóbizottság előtt kell letenni. Ebből következik, hogy a vizsgával kapcsolatos lényegbevágó intézkedések megtétele nem az Intézet, hanem az illetékes Egyházkerület hatáskörébe tartozik.²⁹

Az érintettek természetesen lelkesen helyeselték a döntést, míg a kizárólag Kolozsvár kerületi tanári kar tekintélye csorbításaként élte meg azt, s néhány óvatosan ironikus célzást is megkockáztattak a Nagyvárad kerületiek szellemi képességeit illetően.

²⁹ Az NRE Igazgatótanácsának 1970. december 11-én tartott ülésének jkv.

Fordulat vagy folytatás?

A román politika romániai elemzői általában fordulatként értékelték Ceaușescu 1971 júniusában tett kínai látogatásának következményeit. A külföldi politológusok a korábbi rendszer törvényszerű folytatásaként. Eszerint Románia, hacsak nem akart visszailleszkedni a korábban kritizált „testvéri országok táborába”, vagy hacsak nem követi a cseh belső reformkísérletek példáját, más alternatívát nemigen választhatott. Amúgy a kínai szocializmus is, akárcsak a román, alapvonásaiban sztalinista maradt. Elindult a kultúra és oktatás még koncentráltabb ellenőrzése, az értelmiség sakkbantartása.

Az RKP Végrehajtó Bizottsága elfogadta július 6-án a 17 tézist, ami az ún. kis kulturális forradalom kezdetét jelentette. A meghirdetett cél, a kulturális-nevelő tevékenység és a politikai-ideológiai munka tökéletesítése volt. Átszervezték az oktatási rendszert az általános iskoláktól a minisztériumokig, a jelzett területen jelentős személycserékre került sor.

A vezetés egyrészt mindjobban Ceaușescu kezében koncentráldott, aki egyszerre volt a párt főtitkára, a köztársaság elnöke, az Államtanács elnöke, a Legfőbb Honvédelmi Tanács főparancsnoka, a Szocialista Demokrácia és Egység Frontjának elnöke, a Dolgozók Országos Tanácsának elnöke. A pártdemokráciának előbb csak a gyakorlata, de '71-ben már az elvei sem voltak érvényesek. A KB és a VB csak asszisztált a VB Állandó Irodájának működéséhez; gyakran megtörtént, hogy tagjai az üléseken már korábban az Iroda által megírt hozzászólásokat olvastak fel sajátjukként. 1972-től pedig egyre fokozódott a Ceaușescu család tagjainak bevonása a legfelsőbb vezetésbe.

A gazdaságban továbbra is a nehéz- és gépgyártó ipar mindenáron való fejlesztésén maradt a hangsúly, a mezőgazdaság továbbra is háttérbe szorult. Már a 70-es évek elején be kellett vezetni mind több élelmiszerre az 1957-től fokozatosan megszűnt központi elosztást, majd később a fejadagrendszert.

A kerület vezetésében a Párthoz hasonló folyamat ment vége. Az 1971-es decemberi igazgatótanácsi ülésen, ahonnan a püspök politikai ténykedés miatt hiányzott, Ottlik főgondnok beszédében szinte csak politikai és gazdasági motívumok szerepeltek. Már-már a karikatúra műfajába tartozik, hogy a Vallásügyi Államtitkárság magyar főfelügyelőjét, Szabó Ferencet románul köszöntötte. Külön kihangsúlyozta a kínai kapcsolat jelentőségét, és kifejezte örömét, hogy Kína nélkül semmilyen fontos nemzetközi kérdésben nem születhet döntés. Igen fontos eseménynek tartotta, hogy augusztus 17-én, a Nagyváradon vendégeskedő Iustinian pátriárka, az erdélyi érsek, a nagyváradi

és aradi ortodox püspökök, valamint Melencu és Hoinărescu felügyelők kíséretében, felkereste saját lakásán Papp Lászlót. Fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a püspök szeptember folyamán súlyos műtéten esett át, de Istennek hála egészséges.

A két és fél oldalas megnyitóból nyolc sort szánt kimondottan egyházi kérdéseknek. Pártos terminológiával '72 elejére beharangozta a kerületi közgyűlést „hogy azon egyházi életünknek új lendületet adhassunk...”. (Az más kérdés, hogy csak a jelzett év végére hívták össze.) És beharangozta a Statútum korszerűsítésének szükségességét, ami a zsinaton történik majd. Azt nem mondta, hogy a püspök különösen a lelkészekre vonatkozó fegyelmi szabályzat, illetve a lelkészek közigazgatási úton történő elhelyezésének ügyében érdekelt. Az igazgatótanács munkája egyre formálisabbá vált. Az érdemi döntéseket az elnökség hozta, a gyakorlatban azonban a Nagyváradtól távoli Karánsebesen lakó főgondnok csak aláírta a püspök által hozott döntéseket. Az egyházkerületi és egyházmegyei választásokkal kapcsolatos intézkedések átruházása az elnökségre, lényegében a püspöki egyeduralmat hitelesítette. (Vö: három évvel korábban senki nem volt deklaráltabb ellensége az epizkopalizmusnak, mint Papp László. Az eltelt időben szinte rögeszmésen ismételtette gyűléseken, hogy milyen jó az ortodox és katolikus egyház püspökeinek, ott senki nem kérdőjelezi meg kinevezési jogkörüket.) A választások a már zajló zilahi és hosszúmezői ügy mellé még két kisebbet helyeztek, a Virág- és a Bárdi-ügyet.

A zilahi ügy

I. felvonás

A zilahi lelkészválasztással elindult és attól kezdve a Ceaușescu-korszak végéig fel-feléledő gyülekezeti zavargások, az a bizonyos „állatorvosi ló”, amin az államrendszer és az abba idomulni igyekvő egyházi hatóság egymásraható társadalmi-politikai magatartásformái a maguk ellentmondásosságában megfigyelhetők.

Fontos előzmény, hogy a zilahi egyházközség a megysítés kapcsán került át, akarata ellenére a Nagyváradai Egyházkerülethez. A zilahiak számára szokatlan, hogy az állami hatóságok sokkal szigorúbb ellenőrzést gyakoroltak a kerületre, mint korábban azt az erdélyiben megtapasztalták. A lelkészválasztás „ügyé-torzulásához” hozzájárult a pár éve püspökséget nyert Papp László egyre feszélyezetlenebbül megnyilatkozó „új stílusa”, aki „káderepolitikává”

akarta átlényegíteni a lelkészek és gyülekezetek közti kapcsolatot. Igyekezett letörni a presbitériumok identitástudatát, a román politikai élet mintáit meghonosítani az egyházban. A formailag kollektív döntéseket hozó testületek, valójában ne legyenek többek pusztá végrehajtóknál. (Eszenyei Gyula, püspöki megbízottként az egyik zilahi presbiteri gyűlésen kijelentette: Maguknak az a feladatuk, hogy engedelmessékedjenek.)

A kezdet kezdetén a nagy gyülekezetek esetében majd mindig ismétlődő forgatókönyv szerint történtek a dolgok. 1970 decemberében távozott az élők sorából Köblös Endre, a megbecsült, elismert esperes-lelkész. Helyére többen pályáztak, a gyülekezet egy része Fejér Zoltán espereshelyettest támogatta. Egy a gyülekezet nevében a püspökhöz írt, aláíratlan levél szerint, „megbotránkoztató magatartásával beléje vetett bizalmunkat elveszítette. Lelkipásztorhoz nem méltó kortesfogásokhoz folyamodott, pálinka juttatással igyekezett híveket toborozni, s ő maga is nyilvános helyen lerészegedett állapotban mutatkozott az emberek előtt...” Hogy Fodor László varsolci lelkész miért esett ki a versenyből, nem derül ki az iratokból. A forrásokban utalás történik arra is, hogy a püspök a Sántha Pál helyett Szilágysomlyóra kinevezett Vidits Györgyöt szeretne volna a zilahi lelkésziséggel egybekapcsolt esperesi székbe juttatni.

A Köblös Endre mellett, Kalló Gyula másodlelkész betegsége miatt már évek óta adminisztratív munkát végző Nagy Ernő missziói lelkészt szintén meghívták, de ő sem nyerte el a püspökség támogatását. Ő maga a másodlelkészi állást vállalta volna szívesebben.³⁰ (Papp László meg is ígérte, hogy a korábban létező másodlelkészi állás engedélyezését megpróbálja kieszközölni az állami hatóságtól.) Ekkor „jutott eszébe” az egyik presbiternek Köblös testamentuma, s került a képbe a váralmási Sinka József. Valószínű sem ő, aki 1968. november 10-én, Papp László papi szolgálatának 30 éves jubileumán verssel köszöntötte a nemrég kinevezett püspököt, sem a presbitérium nem számított arra, hogy meghívása a következő évtizedek zilahi egyházi életére milyen kihatással lesz.

Amikor az állás megürült, küldöttség kereste fel a püspököt, hogy ajánljon valakit. Barak István presbiter egy későbbi presbiteri gyűlésen azt nyilatkozta, a főpásztor biztosította őket, nem avatkozik közbe, a presbitérium és a gyülekezet hatásköre a választás. 1971. február 14-én egyesek szerint 21, mások

³⁰ Nagy Ernő keltezetlen levele Papp Lászlóhoz, valamikor 1971 tavaszán, amelyben egy presbiteri gyűlés általa hitelesnek tartott jegyzőkönyvét is küldte. Utal arra, hogy Vidits György szilágysomlyói lelkész, talán sértettségből, hogy ő nem kell a zilahiaknak, igyekszik a lehető legrosszabb fényben feltüntetni, szándékukban akadályozni a zilahiakat.

szerint 24 tagú küldöttség ment meghallgatni Váralmásra Sinka Józsefet. A hideg időre, havasesőre tekintettel, a lelkész a harangozóval behívatta a parókiára a küldöttséget. Az ügyről készített, felszólításra írt jelentésében azt állította, mindössze pár percet tartózkodtak bent. Daróczi János presbiter megkérdezte a templomból kijövet, ha meghívnák Zilahra elfogadná-e, azt válaszolta, hogy ha az törvényes keretek közt zajlik, megtisztelik vele. (Daróczi János írásbeli nyilatkozata szerint, amit a vallásügyi megbízott kért be tőle 19-én: „az sem Őtőle, sem mitőlünk, hanem a felsőbb hatóságoktól függ”.)³¹ A küldöttség pozitív véleménye alapján a presbitérium február 21-én meghívta Sinka Józsefet bemutatkozó szolgálatra. Erre azonban az esperesi engedély megadása késett, újabb küldöttség indult a püspökhöz, és a már említett Barak István presbiter tanúsága szerint, a püspök pozitívan nyilatkozott Sinka felől. Miután a Statútumban megszabott mindenféle határidő lejárt, Fejér Zoltán esperes-helyettes összehívta a minősítő bizottságot, Kacsó Sándor lelkészi, és Orbán G. Ferenc³² világi fegyelmi bizottsági tagokat. A Statútumot megsértve két zilahi presbiter is behívott, később emiatt érvénytelenítették a bizottság döntését. Főjegyző nyilván felsőbb utasításra – érvelése megegyezett a püspök későbbi megnyilatkozásaival –, a zilahi küldöttség viselkedését a meghívást megsemmisítő törvénytelen cselekedetnek minősítette.

(Ahogy bonyolódott az ügy, a presbitérium egyre jobban belemélyedt az egyházzjogi kérdésekbe, egyre jobban rádöbrent, hogy az érvényes egyházalkotmány elvben bizonyos fokú szabadságjogokat és demokratikus választási lehetőségeket biztosít. Amit a püspök akar elfogadtatni velük, az épp az egyházalkotmányban biztosított jogaik feladása.)

László Gyula presbiter – aki egyébként tagja volt az igazgatótanácsnak – figyelmeztetett: az okmányok megvizsgálására kaptak megbízatást, nem fegyelmi lefolytatására. Kacsó szintén úgy nyilatkozott, hogy a minősítő bizottság feladata a lelkész okmányainak megvizsgálása, azt rendben találták. Egyébként is az espereshelyettes által idézett paragrafusok nem a jelölésre, hanem a választásra vonatkoznak. Ha minden áron meg akarják akadályozni Sinka jelölését, miért adta ki az esperes a szolgálati bizonyítványt? Kacsó, László, Enyedi Ferenc meghívhatónak minősítették, s ezzel érvényesítették a meghívást.

³¹ Az iratokból, illetve David Gheorghe vallási területi felügyelő megnyilatkozásaiból nem derül ki, hogy miért kellett behívatni és írásbeli nyilatkozattételre bírni a küldöttség néhány tagját.

³² Orbán G. Ferenc annak a zoványi gyülekezetnek volt a tagja, amelynek lelkészét, Németi Rudolfot később, már az Adorján-ügy kapcsán helyezte a püspök Zilahra, de a hívek nem engedték templomi szolgálatra. Elképzelhető, hogy már ekkor pályázott a zilahi állásra.

(A július 17-én tartott presbiteri gyűlés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy bár a minősítő bizottság ülésének dokumentumaiban nem jelezték, azon megjelent David területi felügyelő, és az espereshelyettessel közösen megpróbálták rávenni a bizottság minden tagját, hogy minősítsék érvénytelennek Sinka jelölését.) Miután László megvádolta Fejért, hogy bukott jelöltként fordult a zilahiak ellen, az espereshelyettes lemondott. Április 8-án a püspök felszólította Sinkát, tegyen jelentést a február 14-én történekről. (Érdekes, hogy a választ nem a hivatalba, hanem személyes lakcímére kérte.) Április 10-én felmentette Fejért a minősítő bizottság elnöki teendői alól, és a bizottság határozatát a már említett indokkal megsemmisítette. Sinka öntudatos válaszában behívása előtt a február 14-én történeket nem tagadta, de nem is tekintette Statútum-ellenesnek. Ugyanakkor, mivel a Statútumban megjelölt testületek nem éltek óvással meghívása ellen, remélte, hogy a választási eljárás végre kedvező fordulatot vesz.

(Február 18-án – egy nappal a zilahi köldöttség néhány tagjának behívása előtt – a zilahi területi felügyelő levelet kapott kolozsvári kollégájától, sajnos a borítékból a levél hiányzik, feltehetően többet tudnánk annak ismeretében a háttérről.)

Április 19-én a temesvári egyházmegye esperesének, Peuker Leónak elnökletével újból összeült a minősítő bizottság, Kacsó helyett Koszorús Ferencet hívták be lelkési tagként, világi ugyanaz a zoványi atyafi, aki korábban is tag volt. Mint a következő névtelen levél állítja, Peuker – aki már eladta egyszer a vallását³³, felkereste Laurian Tulai Szilágy megyei pártitkárt is. Elnökletével a bizottság meghozta a püspökség által kívánt elutasító határozatot.

Április 20-i keltezéssel egy „református kálvinista magyar ember” levelet küldött „Vasile Pap”-nak, amelyben többek közt azt írta: „...„Buti püspökről azt mondták, hogy kegyetlen és ros. De amit maga csinál az aljas dolog. Butit is megbüntette az Isten. Amit a mi őseink elértek 500 év óta, hogy a nép választ demokratikusan papot most egy ember megsemmisíti. A románok püspökét is leváltotta a miniszter. Mi is bepanaszoljuk, mert magasabra nem mászhat a létrán. Megírjuk mi ezt a Kolozsvári püspöknek és mindenkinek, hogy tudják, milyen püspökünk van. Megírjuk még Pestre is és mindenfelé, ahol vannak reformátusok.” Júnus 15-én a presbitérium, mivel gyűlést nem hívhattak össze, közös feliratban tiltakozott, és elhatárolta magát a püspökhöz címzett levélről. (A szöveget gyerekkori iskolatársának, Csapó Elek presbiternek küldte el Papp László.) Provokációnak minősítették a „papírkosárt érdemlő” szöveget, szerző

³³ Peuker eredetileg katolikus pap volt, akárcsak a korábbi tanácsos, Benedek Imre.

jeként olyasvalakit gyanítottak, aki „Sinka József lelkész megválasztása ellen kezdettől fogva egységbontó törekvést kifejtő, s az Egyházkerület belső dolgait jól ismerő, de azokat sértő szándékkal élesen eltorzító és elferdítő, ilyen jellemtelen eszközöktől sem visszariadó egyén lehet... Ugyanakkor önző érdekektől vezetve a saját jelöltje érdekében akar a zavarosban halászni”.

Május 18-án Enyedi Sándor főgondnok és Szilágyi Lajos gondnok levélben kereste meg Nagy Gyula kolozsvári püspököt. A levél egy nagyváradi találkozássra utalt, amelyben a levélírók megdöbbentő dolgokat hallhattak püspöküktől. Nagy Gyulához, korábbi főpásztorukhoz azért fordultak, mert Papp László gyakran hivatkozott rá. Kérdéseik:

„1. Igaz-e az, hogy a Statútum már elvesztette érvényét? A főtiszteletű püspök urunk és a kultuszinspektor szerint is az már elavult...

2. Igaz-e az, hogy Kálvin János reformátorunk ama nagy tévedését, miszerint a gyülekezetekre ruházta a lelkészválasztás jogát, a megalkotandó új Statútum majd helyesbítenni fogja, s csak a püspöki kinevezést fogja elismerni, megszüntetve ezzel a református egyház több évszázados kormányzati elvét?...”

Felpanaszolják még többek közt, hogy Papp László törvényellenesen egy „ellenőrző lelkészt” nevezett ki Vidits György szilágyosmlyói lelkész személyében, s amikor a gyülekezet ez ellen tiltakozott, azt huliganizmusnak nyilvánítva börtönbüntetéssel, templombezárással, lelkészmegfosztással fenyegette meg őket. Kifejezték a gyülekezet „forró óhaját”, hogy visszacsatlakozhassanak a kolozsvári püspökséghez. „Természetesen” Nagy Gyula postafordultával átküldte a panaszt Papp Lászlóhoz.³⁴ (Utóbbi, ennek ellenére később a Vallásügyi Államtitkársághoz, annak kérésére, az ügyről küldött jelentésében azt sugallta, hogy Kolozsvárról kapták a zilahiak az eszmei támogatást.)

Május 29-én Papp László a posta igazgatóját kérte, nyomozza ki egy Zilahról kapott távirat feladóját. (A levelet nemzetgyűlési képviselőként írta alá, a távirat nincs a zilahi ügy dossziéjában.)

Július 24-én presbiteri gyűlést tartottak Zilahon, ahol az államot Ion Răducu bukaresti vezérfelügyelő és David Gheorghe területi felügyelő, a püspökséget Eszenyei Gyula tanácsos, az egyházmegyét Fejér Zoltán espereshelyettes, a zilahi egyházközséget Vidits György és Nagy Ernő lelkészek, valamint 53 megnevezetlen presbiter képviselte. A szokásos köszöntők után Enyedi Sándor gondnok kifejezte reményét, hogy az állam képviselői hiteles forrásból tájékozódva engedélyezik Sinka próbaprédikációját, ami nem jelenti azt, hogy

³⁴ Nagy Gyula levele Papp Lászlóhoz, kelt 1971. május 24-én. (Mellékletként a zilahiak beadványa.)

ő zilahi lelkész lesz. A nép csak azután fog választani, ha meghallgathatta. A presbitérium álláspontját Csiszár Árpád jogtanácsos a jegyzőkönyv szerint magyar nyelven olvasta fel.³⁵ Igen taktikusan, a kerület hivatkozási alajjáról, a Statútumot idézve bebizonyította, nem a presbitérium álláspontja törvénytelen, hanem a kerület eljárása. Olyan abszurdumokra mutatott rá mint:

- Mindkét minősítő bizottság törvénytelenül járt el, a területi felügyelő jelenléte, és a bizottsági tagok megdolgozása törvénytelen.

- Sinka szabályos fellebbezését azzal utasították el, hogy a fegyelmi bizottságnak nincs működési szabályzata. Ha ez igaz, akkor a minősítésben hozott határozatuk is érvénytelen.

- A kerület által idézett paragrafusok, amelyek kizárnák Sinkát, nem a jelölésre, hanem a választásra vonatkoznak.

- A Csapó Elek presbiternek írt püspöki levélben Sinka irányában megfogalmazott vádak valótlanok, az a két személy, akit kávéval megkínált a lelkésznek nem tartoztak a gyülekezethez, katolikusok. Magát a cselekedetet pedig nem lehet „megvendégelésnek” minősíteni.

A presbiterek nem értik mi a gond, mert senki nem mond semmit. Legújabbban arra hivatkoznak, Sinka nem prédikálhat, mert beteg. Az esperes-helyettes azt állította, úgy értesült, infarktusa van, fel is hatalmazta a középplaki lelkészt a helyettesítésre. Eszenyei Gyula intette a presbitériumot, hogy ne mindig másban keresse a hibát. Feladatuk nem a kritika, hanem az engedelmesség. Sinkának értésére adta a püspök, hogy nem lehet zilahi lelkész. Ha ezt nem közölte az érintettekkel, azt jelenti nem őszinte. Az ellene indított fegyelmi nem tartozik a zilahiakra. Az is elítélendő, ahogy némelyek a Vallásügyi Államtitkárság képviselőit sértegetik. Honnan veszik a merészséget, hogy egy állami szerv átiratának hitelességét megkérdőjelezzék? Törődjenek bele abba, hogy a Sinka-ügy meghaladja kompetenciájukat, nyugodt lélekkel mehetnek haza, ami tőlük telt megtették érte. A vezérfelügyelő összefüggéstelenül lejegyzett, és az előzmények ismeretében álszent felszólalásában hangsúlyozta: az állam nem avatkozik az egyház belügyeibe, viszont a nyújtott támogatásért elvárja, hogy az egyházban békeség legyen. Azt tanácsolta, hogy ha új akcióba kezdenek, kérjék az „illetékes hatóság” támogatását. Bárkit megválaszthatnak, csak az legyen törvényes. A területi inspektor azt hangsúlyozta, hogy ő nem követett el törvényteleniséget, egyes presbiterek egyéni ambíciókat hajszoltak, de a hibák felismerése után reméli, jó úton fognak haladni a jövőben. Beszéljék

³⁵ A KIRE levéltárában mind a jegyzőkönyv, mind az álláspont jogi indoklása román nyelven található.

meg közösen a dolgokat, ő minden támogatást megad. Jegyzőkönyv szerint a gyűlés bezárása után jelentette ki Enyedi Sándor főgondnok, hogy csak azzal a feltétellel fognak a kedélyek megnyugodni, ha láthatják Sinka orvosi igazolását, illetve, a lemondólevelét, illetve a püspök írásbeli nyilatkozatát, hogy Sinka nem lehet lelkész Zilahon.

A jegyzőkönyvvel utólag is gondok lehettek, mert Nagy Ernő egy a püspökhöz címzett, korábban már idézett, önéletrajzi adatokkal megtűzdelt levélben, saját jegyzetei alapján is rekonstruálta a történeteket. Az elnöklő Vidits György ugyanis megtagadta a közreműködést. Az is nyilvánvaló, hogy a felszólalók, olyan előző megnyilatkozásokra hivatkoztak, amelyeket ugyanakkor a jegyzőkönyv nem rögzített. Ami megdöbbentő, az elszántság, amivel a presbitérium jogaihoz ragaszkodott, nem törődött bele az ámitásba, ki akarta erőszakolni: mondják-írják meg nyíltan, miért nem lehet Sinka József zilahi lelkész. A hatalom ebben a korszakban még nem vállalta fel, hogy a törvényekben garantált vallás- és lelkiismereti szabadság csak porhintés: Elég, hogy valakinek a gyermeke Nyugaton marad, s az apja karrierje, minden tehetsége ellenére, derékba török.

Sinka fia az akkori Nyugat-Németországban tanult. A kijutás körülményeiről csak annyi derül ki, „törvénytelen”. Ez mint Sinka Zilahra kerülését akadályozó tényező, először Papp Lászlónak, a Vallásügyi Államtitkársághoz írt, az ügyet eltorzító, az egyházi közállapotokat meghamisító jelentésében szerepelt. Beállítását azt a benyomást kelti, mintha a hatóságok nem tudnának az esetről, ő az, aki „jó hazafiként” felhívja rá a figyelmet. Az sem világos: önszorgalomból akart-e példát statuálni, vagy az egész ügy számára nem más, mint későbbi diktatórikus kormányzásának első presztízscsatája? Erre is történt utalás a jelentésben.

Sajnos az egyházi iratok közt nincs nyoma annak, hogy a Bukarestben járt zilahi küldöttség mit intézett. A későbbiekből csak az derül ki, hogy egy Visan Ladislau nevű vezérfelügyelő megígérte, húsz napon belül kivizsgálja az ügyet. Az ígéret következménye a püspök fentemlített jelentése.

Bevezetőként úgy állította be, hogy a nagyváradi egyházkerületben a „felszabadulás” után az az „egészséges gyakorlat honosodott meg”, hogy a presbitériumok a lelkészi állás megüresedésekor kikérik a felsőbb egyházi hatóságok véleményét, és aszerint töltik be a lelkészi állást. Olyan „fegyelmezetlenség”, mint Zilahon sosem fordult elő. Állítása nyilván hamis. A Statútum, bár meghagyja a két kerület szervezetében megmutatkozó történelmi különbséget, a lelkészválasztást tekintve, mindkét kerületre egyaránt érvényes

rendszabályokat tartalmaz. Az pedig, hogy a felszabadulás óta ne lettek volna lelkészválasztások, hazugság.

A tényállás ismertetésekor elhallgatta, hogy az első minősítő bizottság elfogadta Sinka József meghívását, elhallgatta a Statútumban előírt eljárás többszöri megsértését, elhallgatta a zilahi ellenvéleményeket, a lelkész kizárását a választási eljárásból törvényesnek tekintette. Ugyanakkor kijelentette, hogy amennyiben a bizottság nem úgy jár el, ahogy tette, az „nagyon veszélyes precedenst teremtett volna” a zilahi esperesség egész területén.

A püspök szerint Sinka magatartása ösztönzi arra a presbitériumot, hogy illegálisan hatáskörét megnövelje, és olyan fegyelmezetlenségekre ragadtassa, mint gyűlések tartása a lelkész-elnök jelenléte nélkül, az általa jogszerűen kinevezett Vidits György elutasítása, állami jóváhagyásának megkérdőjelezése, a gyülekezet „meghurcolása”, aláírások gyűjtése egy olyan ember megválasztásának érdekében, akit nem is ismer (ezúttal sem a próbaprédikálásról beszél, hanem a megválasztásról), ahelyett, hogy a törvényes rendet védené.

Fentiek mellett még néhány „megjegyzéssel” élt. Az első kettőt érdemes teljes terjedelmében idézni:

„1. Zilah megyeszékhely lelkészi állását mindeközéig esperes-lelkész töltötte be. Ha Sinka József nem sértette volna meg három rendben is a Statútumot, akkor sem lenne méltó a mintegy 5.000 zilahi hívő nevelésére, a hazánk iránti hűsége, és nem lehetne az esperesség 50 lelkésze számára példakép az állampolgári kötelességek becsületes teljesítésében. Ugyanis ő az egyetlen olyan lelkész a Nagyváradai Egyházkerületben, akinek a kolozsvári teológián tanuló fia két évvel ezelőtt illegálisan utazott Nyugat-Németországba teológiai tanulmányait folytatni.

2. Sinka József lelkész állampolgári magatartásának, mentalitásának más vonatkozású jellemzése, nem az én, hanem más szervek hatáskörébe tartozik.”³⁶ Aztán sértődötten kifejtette, hogy tanácsot nem tőle, hanem Nagy Gyula kolozsvári püspöktől kértek a zilahiak. Tudomása van arról, hogy „egyházjogi tanácsokat” kért onnan egy küldöttség. Jelszavuk: „azt mondták nekünk Kolozsváron, tartsunk ki, mert mi fogunk nyerni”. Megvádolta a presbitériumot azzal is, hogy míg Viditset erőszakkal akarták megakadályozni az istentisztelet megtartásában, a Statútumra hivatkoztak. Anakronisztikussá vált formaságok betartását igényelték, amelyek a társadalom közismert fejlődésének nem felelnek meg. A felsoroltak ellenére örömteljesnek tartotta azt a tényt, hogy a

³⁶ A szöveg román nyelvű, a helytelenül fogalmazott mondatokat a fordítás is megőrizte.

gyülekezet nagy része csendben van. Befejezésül hangsúlyozta, hogy minden eddigi cselekedetét a Statútumban rögzített joga és kötelessége motiválta, és ebbe a kategóriába tartozik a lelkesi állás betöltésének szüneteltetése is, mindaddig, amíg megfelelő lesz a légkör.³⁷

Valószínű az Államtitkárság ezt a megoldást inkább feszültségfokozó, mint csökkentő lépésnek tekintette, mert a püspök előbb november 4-re, majd 12-ére presbiteri gyűlést hívott össze, ahol a kerületet Eszenyei Gyula és Sarkadi Pál képviselték, az elnök Vidits György, társelnök Enyedi Sándor főgondnok volt. Egyetlen tárgyként a lelkészválasztással kapcsolatos tájékoztatás szerepelt. Ennek lényege egy mondatban összefoglalható: Sinka Józsefről mondjanak le, keressenek más jelöltet. Ezt a témát nem is érdemes tovább tárgyalni. A presbitérium újra lajstromba vette azokat a mulasztásokat, amelyeket az egyházi főhatóság követett el. Sőt egy újabb vád is felmerült. Amikor a VÁ ígéretéhez híven kivizsgálást tartott, Ion Răducu felügyelő feltehetően meghamisított jegyzőkönyvet vitt magával, mert azt nem hitelesítette senki, az egyházi főhatóság azóta sem hajlandó a presbitériumnak megmutatni. Enyedi Ferenc, a gondnok öccse, a korábban csak a gyűlés után megfogalmazott feltételeket, most hivatalosan benyújtotta:

1. Mutassanak fel orvosi bizonyítványt, hogy Sinka alkalmatlan a szolgálatra.

2. Mutassák meg Sinka írásbeli lemondását a presbitériumnak.

3. Adja írásba a püspök, hogy Sinka miért nem lehet Zilahon lelkész.

Nagy Miklós presbiter azt javasolta, válasszák el az esperesi tisztséget a zilahi lelkészségtől.

Az indulatok elszabadultak, a vallásügyi felügyelő rendre intett, Eszenyei Gyula pedig bezárta a gyűlést. (Ez is jogtalan volt, mert nem ő volt a gyűlés elnöke).³⁸

Ezután dec. 31-én a presbitérium levélben kereste meg a püspököt, és igen udvarias és diplomatikus stílusban tudatták, a november 12-i gyűlés jegyzőkönyvét sem tudomásulvétel, sem hitelesítés végett nem mutatták meg nekik. Feltételezik, a püspökhöz sem jutott el, ezért foglalják írásba a testület álláspontját.

Ebben összefoglalva és kibővíve addigi álláspontjukat, sorra visszatartották az állítólagos akadályokat:

³⁷ Papp László jelentése Dumitru Dogaruhoz, kelt 1971. október 13-án.

³⁸ A Zilahi Ref. Egyházközség presbiteri gyűlésének jkv, kelt 1971. november 12-én.

- A Sinkát meghallgató híveknek, David felügyelőhöz bekért nyilatkozatai épp az ellenkezőjét bizonyítják, mint amit a püspökség állít: sem korteskedésnek, sem megvendégesítésnek a bizonyítékai nem lehetnek.

- Sinka nyilatkozatáról, amelyben elismerte volna vétkességét nov. 12-ig senki sem szólt, szeretnék látni. Ami pedig a másik vétkét illeti, amit Eszenyei csak a gyűlésen kívül volt hajlandó elmondani, hogy Sinka fia kintmaradt nyugaton – nem tartják jogosnak. Nagykorú gyermekéért a szülő nem vonható felelősségre. Mások hazaárulásért ültek börtönben, mégis jó parókiákon szolgálnak.

- Nem Sinka, vagy a presbitérium sértette meg a Statútumot, hanem az egyházi hatóságok, több rendben is. Különösen az esperesi hivatalt vádolták, mert az espereshelyettes állította össze törvénytelenül a minősítő bizottságot, amiért megsemmisítették a minősítést. Sőt „halogató, és önös érdekeket szolgáló, gyakran a Püspököt is félrevezető magatartása” eredményezte Sinka idegösszeomlását és kórházba kerülését, valamint Csapó Elek presbiter hirtelen tragikus halálát. A presbitérium nem lát okot arra, hogy jelöltjétől elálljon, remélik a Püspök megtalálja a megfelelő békés megoldást az ügy rendezésére.³⁹

Válaszképpen Papp László 1972. január 15-én levelet írt Enyedi Sándor főgondnoknak, amiben kifejezte találkozási szándékát.

Enyedi Ferenc, Szénási Ferenc és László Gyula presbiterek alkották a küldöttséget. A 4 óra 25 perces tárgyalásról február 4-én számoltak be a presbitériumnak. A püspök szerint már az első lépésnél hibáztak, mert az első audiencián már egy jelölttel jöttek, ahelyett, hogy rábízták volna az ajánlást (törvénytelenység, hiúság, presztízsféltés). Arra akarta rávenni őket, hogy mondjanak le Sinkáról, mert Sinka nem lesz hajlandó önmagától visszavonulni. Ha ezt megteszik, választhatnak mindkét kerületből, akit akarnak. Amikor megkérték, ajánljon valakit, visszautasította. Csak annyit szeretne, várjanak az esperesválasztásig. Nyugodjanak meg, Viditset visszavonja, beviszi püspök-helyettesnek Nagyváradra. Azt is elismerte, presztízskérdést csinál az ügyből: ha Sinkának enged, majd mások is követik a példáját. A presbiterek a püspök szemére vetették, hogy ők csak megtűrték a kerületben. Miért van az, hogy csak telefonon keresztül utasít a püspök? Amikor számon kérték az espereshelyettest, hogy ők semmilyen írást nem kaptak a választás leállításáról, Fejér megmutatta nekik az iktatókönyvet, a püspök telefonüzenetével, hogy a választást le kell állítani. A püspök viszont azt mondta a zilahi küldöttségnek, ő sem telefonon, sem írásban nem tiltotta le. A megtűrtség másik bizonyítéka:

³⁹ A Zilahi Presbitérium levele Papp Lászlóhoz, kelt 1971. december 31-én.

Nagy Ernő közölte velük azt a püspöki telefonüzenetet, hogy amennyiben Viditset nem engedik be a templomba, bezáratja a zilahai templomot, és Nagy Ernőt leváltja. Csapó Elek megboldogult presbiternek pedig azt mondta a püspök: „Amennyiben megzavarnák a katedrán Vidits tiszteletes urat, azért börtönbüntetés is jár”. Szabad így fenyegetőzni?

Némelyek úgy gondolták, a püspök az ő kifárasztásukra játszik, komoly ok nincs arra, hogy Sinkát kizárják. Mások arra hajlottak, jobb lenne már új jelöltet keresni, de egy darabig még tartsanak ki, mert nem lenne erkölcsös egyik-napról a másikra hátat fordítani annak, akit a „keblükön melengettek”. A gyűlés döntés nélkül zárult.⁴⁰

A február 23-ára összehívott újabb gyűlés botrányba fulladt. Az előző jegyzőkönyv hitelesítésekor kiderült, hogy az nem felel meg az elhangzottaknak. Hitelesítés nélkül küldték fel a püspöknek, Vidits „elszaladt vele”. (Nyilván tetszelegni akart a püspök előtt, hogy ő milyen operatívan meg tudja oldani a dolgokat.) Az új beszolgáló, Bessenyei István Enyedi Ferencet okolta, akit hiába hívtak fel a parókiára, hogy a hozzászólását nyújtsa be, csak egy nappal később jelentkezett. Nem várhattak rá, a püspök sürgette a jegyzőkönyvet. A felszólalók egyre indulatosabban fogalmaztak, a három korábbi ellenfél Enyedi Ferenc, László Gyula és Szénási egymást kezdték vádolni. Bessenyei, minthogy az egybegyűltek nem voltak hajlandók változtatás nélkül hitelesíteni a jegyzőkönyvet, a gyűlést berekesztette.⁴¹

A zilahai dosszié I. felvonása itt lezárult. A következő információ már arról szól, hogy az új lelkész, Adorján Kálmán 1972. nov. 15-én átvette a parókiát Nagy Ernő beszolgáló lelkésztől.

Ez volt az első eset Romániában, amikor egy presbitérium, lelkési vezető nélkül, meghurcoltatások és fenyegetések közepette, szembeszállt a püspöki akarattal és saját „évszázados” jogaira hivatkozva ragaszkodott az elképzeléséhez.

Hosszúmező

A másik „ügy”, szinte párhuzamosan futott a zilahival, a Nagybányai Egyházmegyéhez tartozó, a szovjet–román határ közvetlen közelében települt református, római katolikus és görög katolikus vallású Hosszúmezőn. Ezt is a lelkészváltás indította el. Gavallér Lajos 36 évi helybeli szolgálat után nyugdíjba vonult. A presbitérium hajlandó lett volna lemondani a választójogáról. Kiderült

⁴⁰ A Zilahi Ref. Egyházközség presbiteri gyűlésének jkv, kelt 1972. február 4-én.

⁴¹ A Zilahi Ref. Egyházközség presbiteri gyűlésének jkv, kelt 1972. február 24-én.

azonban, hogy az a Vékony Mihály, aki oda szeretne menni, Szatmáron zúrnavart okozott, csak azért, hogy ha már ő nem lehet a Kültelken lelkész, akkor más se legyen. Egyéb kedvezőtlen híreket is hallottak róla, meggondolták magukat. Az egyházköztség közgyűlésén, minthogy azok, akik nem értettek egyet a választójogról való lemondással elhagyták a templomot, a jegyzőkönyv majdnem egyöntetű szavazást mutatott. A püspök, élve a Statútum biztosította jogával, Vékony Mihályt, akinek a gyülekezet egy része rokona volt, odahelyezte 1971 májusában.

Az egyházköztség megoszlott. Szablyár Kornél esperes véleménye szerint: „a megüresedett Hosszúmezőre bárkit, csak ne Vékony tiszteletest nevezzék ki. Már akkor tiszttában voltam pártjával és módszereikkel... akár marad Vékony tiszteletes Hosszúmezőn, akár nem, az egyházon belüli és az egyházon kívüli bekövetkezendő eseményekért, csakis azok kell vállalják a felelősséget, akik Statútumunk és egyházunk gyakorlatának ismerete nélkül hol így, hol úgy vélekedtek...”⁴² A „illetékes szervek” hibás döntésére történő kritikus utalás, elég szokatlan Szablyártól, feltehetően nagyon alapos oka lehetett rá. Az iratokból nem derül ki miért, Vékonyt pár hónapos hosszúmezői lelkészkedés után, a milícia kitoloncolta a faluból. Ekkor Irinybe helyezték. A beszolgálat Ábrám Tibor máramarosszigeti lelkészre bízta. Vékony rokonai és párthívei Bukarestben (hogy pontosan milyen állami szervnél, arra csak következtetni lehet) jártak, hogy visszavigyék.

1972. január 30-án egy úgynevezett vegyes bizottság tárgyalta a „Vékony-párti” és a lemondott presbiterekkel Csurka Endre főgondnokkal az élen. Tagjai Szablyár Kornél esperes, Nógrádi Béla főjegyző, Németi Imre a kerület részéről és Chilian Traian vallásügyi területi főfelügyelő. A felügyelő már az ülés előtt kijelentette: aki nem ért egyet a gyűlés összehívásával, az elmehet. A Vékony-ellenesek el is hagyták a termet. Vékony Mihály fogadalmat tett, hogy párthíveivel igyekszik a békességet helyreállítani. Amennyiben írásos nyilatkozatának nem tesz eleget, megfosztják működési engedélyétől. Szablyár nem helyeselte az eljárást, mert Vékonyt alkalmatlannak tartotta fogadalmá betartására. Bajkeverő a természete, ezt bizonyítja az is, hogy a Vékony által feljelentett, sikkasztással vádolt nyugdíjas lelkészt az ügyészség felmentette. A felügyelő viszont támogatta Vékonyt. Szablyárnak lett igaza. A próbaidő alatt hozzá írt panaszlevelek, nála járt küldöttségek szomorú képet festettek a faluban uralkodó állapotokról.

⁴² Szablyár Kornél 63-B-/1972. május 27-i felterjesztése a Püspöki Hivatalhoz.

Mint általában az ilyen helyzetekben, éles megvilágításba kerülnek régi sérelmek, felszakadnak régi sebek, kísért a múlt. Ugyanakkor megkérdőjeleződik a deklarált egyházi és állami politika hitelessége: „...mikor Gavallér tiszteletes Hosszúmezőre jött, akkor is felfordult volt itt a helyzet, de ő a maga békés természetével és sok munkájával összetartott...Már egyszer követett el nagy hibát az egyházi felettes hatóság egyházunkkal szemben, amikor az első világháború után, nem engedte meg, hogy templomot építsünk, abból a pénzből, amit a Tiszán túl lévő, eladott egyházi földek árából befolyt. Ennek az emléke ma is él a gyülekezetben, mert a pénz is semmivé lett, és új templomot sem építettünk. Abban az időben ez az intézkedés osztotta két részre a gyülekezetet és terjesztette a szektázást. Évtizedekbe került Gavallér tiszteletesnek... hogy a jó békességet helyreállítsa... el van terjesztve a hír, hogy Vékony itt marad, mivel őt sem az esperes úr, sem a püspök úr nem tette ide, hanem Bukarest avatkozott be az ügybe... Ha ez pedig valóság, akkor ez nagy támadás az egyházi hatóságunk, sőt az államunk felé is, mert úgy tüntetik fel a dolgot, mintha nem az egyházi hatóságok intéznék az egyház ügyeit... pedig úgy tudjuk, hogy szocialista államunk alkotmánya biztosítja az egyház jogait...”⁴³

A püspök azonban csak a felügyelő véleményezéseit vette figyelembe.

Vékony a támogatástól vérszemet kapott, és miután sikerült megrenoválni a templomot, a hálaadó istentiszteletet szeretne volna egybekötni a beiktatásával. Szablyár elzárkózott a kérés elől, ugyanakkor közölte a püspökkel, hogy „...egyházmegyénkben egyetlen lelkipásztor sem vállalja, még kiküldetési rendelet alapján sem a Vékony Mihály tiszteletes beiktatási szolgálatát Hosszúmezőn.”⁴⁴

A helyzet nem csillapodhatott, mert a Vallásügyi Államtitkárságon magyarázatot kértek a hosszúmezői állapotokról. A püspök – akárcsak a zilahi ügyben – meghamisította a valóságot, csak azokat az eseményeket vázolta és olyan beállításban, amelyek őt, illetve intézkedéseit igazolták.

Szerinte a szavazásra jogosultak háromnegyede a választójogról való lemondás mellett döntött. Ellene egynegyed, akit ezután végig „kisebbségnek” nevezett. Odahelyezte Vékonyt. Egy szót sem szólt arról, hogy Vékonyt el kellett helyezni, a történetet a '72 január 30-i fogadalommal folytatta. Arról

⁴³ Csurka Endre lemondott gondnok gyülekezeti tagok aláírásával támogatott beadványa Szablyár Kornélhoz, kelt 1972. május 9-én. A volt gondnokot az ellentábor azzal próbálta kompromittálni, hogy felemlegették politikai elítélését, majd gúnyolódó és fenyegető levelekkel bombázták.

⁴⁴ Szablyár Kornél 63-i-/1972. október 10-i felterjesztése a Püspöki Hivatalhoz.

sem szólt, hogy amennyiben Vékony nem teljesíti fogadalmát, működési engedélyét bevonják. Nyilván azért nem feszegette ezt a vonatkozást, mert maga ismerte be, hogy „kedvence” nem „tudta” teljesíteni a fogadalmát. Persze, a vele ellenséges „kisebbség” miatt. Ezután olyan motívumokat ragadott ki – a mintegy 100 oldalnyi anyagból hat passzust – a panaszlevelekből, amelyek alapján politikailag kompromittálni lehet az elkeseredett embereket.

Konklúziója az, hogy megbékélést nem lehet várni ott, ahol az emberek oktanul gyűlölnék valakit: egyetlen konkrét kifogást sem tudnak felhozni Vékony ellen. Az egyetlen baj, hogy a gyülekezet egy része rokona. A püspök befejezésül azt nyilatkozta, őt nagyon megnyugtatta Chilian Traian főfelügyelő üzenete 1972 szeptember 24-én, miszerint úgy a hívek közt, mint a faluban csend és béke uralkodik.⁴⁵

Lássuk hogy fest a „csend és béke” a panaszlevelek tükrében (a legtöbb levél pontos címet is tartalmaz, Szablyár mindegyiket hitelesítette): „...mikor történt még egy ilyen dolog az egyházi menetben, hogy egy helyettes lelkészt, akit bűncselekménye miatt elhejeznek... és három hónap eltelte után, ismét vissza helyezik... Nekünk az a lelkipásztor nem kel, akit nem az egyház küld a gyülekezetnek... hatszor voltam állami fejesek elébe hivatva és nembírtak meggyőzni a Vékony ügyében. Rágondoltam, hogy a Reformátorok és a Gálya rabok nem nyit szenvedek, tehát miis kibírjuk... Vékony Mihály hazugsággal feldúlta a gyülekezetünket, tehát hozzá fűzük hogy mármia az igazság szerető Embereknek vesznie és pusztulnia kel... gyomrának él és a világnak, nem pedig az Isten dolgaival törődik... a Lelki pásztor minket analfabétának tart...”

„...megpróbálta felzaklatni egy olyan beteg és szeretetreméltó lelkipásztor életét, mint Gavallér Lajos... presbitereket, gondnokot, hangoztatván azt, hogy lopták az egyház pénzét... ezért börtönbe juttatja őket...” „...megkeresztel gyereket a lakásán és el ment a kereszt szülőkel haza a lakásokra és három óráig mulatott és akkor fel vete a Palástot és úgy ment itasan a szószekbe... ojan Emberel jár... akinek a felesége szombatista a fia 7. éve nem fizeti az egyházi adót 2 gyerek nincs megkeresztelve és Vékon most akaja... főgondnoknak... egyszer kitoloncolta a milícia a faluból, és akkor megint visszahozták... feldütötek egy kalangya szénát kivágtak egy élő fát csufsággra a mibandánknak akkor egy másíknak sárgaméregport sorta az udvaron...” „...a mi békés községünket éppen egy lelkipásztor háborította fel... testvér-testvér ellen, apa fia ellen és van olyan ház ⁴⁵ Papp László 1312/1972. sz. felterjesztése a VÁ Panaszirodájához. A jelentési felhívásnak nyilván csak formális-bürokratikus jellege volt, hisz Vékonyt épp a VÁ embere, a vallásügyi felügyelő támogatta.

ahol a házastársak sem értenek egyet... Most is nagyhét tiszteletére a presbitérium be volt idézve a törvényszékre... római és görögkatolikusokkal listát irattak alá csakhogy sokan legyenek... ország világ előtt nevétségsek vagyunk és ezt Vékony Mihálynak (és részben önöknek is) köszönhetjük..." „...Nem érdemli a Tiszteletes Úr nevet egy olyan ember aki az Isten házából kultúrházat csinál, aki a gyülekezetet össze uszítja és kitapsolja a templomból..." „...most amikor ismét vissza hozták Vékony M. azon a vasárnap délután tele volt a templom más valásuakkall, futottak, kacagva, azt mondván, megyünk nézni az ingyen cirkuszt..." „...Mióta Vékony tiszteletes közénk jött nincs kedvem még élni se a világhon... mint férjem rokonát tiszteltem. Gyakran ellátogatott családkhoz. Később kiderült, hogy bizonyos helyeken ő leányomat pacsomagolja. Én azóta látni sem bírom. Férjemnek csak ő kell...két gyermekem is ellenem fordult..." „...Vékony nem papnak való hanem szekusnak aki a tömlöcbe akarja tenni a felabarátját ártatlanul... minden vasárnap várják hogy jönnek felszentelni és ha ez megtörténe akkor nem csak verekedés még halál is lesz... Már Csurka Endrének megint mennek a csunya levelek amibe Vékonynak benne van a keze..." „...a férjem bejárogat a kocsmába és a Vékony pártiak fizetnek neki... és mikor hazajön... csak abból áll hogy takarodjak a háztól... Vékony... a bátyámat is kivonszolta a miliciára meg a börtönbe akarja tenni..."

A béke természetesen nem állt helyre, a későbbiekben a püspök körlevélben tiltotta meg a lelkészeknek, hogy bármilyen egyházi szolgálatot végezzenek hosszúmezői lakosoknak. Papp László gúnyosan állítja a lelkészértekezletek többségében oda sem figyelő hallgatósága elé, névtelenül, a hosszúmezői lemondott gondnokot, mint előimádkozót és előéneklőt a temetéseken, amely a „szekusnak való” lelkész nélkül történik.

A hosszúmezői ügygel kapcsolatos utolsó fellelhető dokumentum több mint egy évtizeddel később keletkezett. „...folyó év július 20-án kapott szóbeli utasításra... jelentem...: 1981. június 12-én Musca Mihai vallásügyi vármegyei szakfelügyelő Úrral kiszálltam a hosszúmezői református gyülekezetbe. A kiszállásra Benedek Juliánna hosszúmezői bírónő kezdeményezésére került sor:... egy hosszúmezői család... sérelmesnek tartotta, hogy halottjuk számára a gyülekezet vezetősége az árok partján jelölt ki sírhelyet... a bírónő elmondta, hogy több alkalommal emeltek panaszt a lelkipásztor ellen... a mezei munka sem folyik zavartalanul, mert a lelkipásztor mellett és ellene kialakult csoportok vitatkoznak, sértegetik egymást, ahelyett, hogy dolgoznának... Kérte az egyház vezetőségét, tegyenek meg mindent az áthelyezés érdekében..., hogy Hosszúmezőn... ismét egyetértés és béke legyen...”⁴⁶

⁴⁶Nógrádi Béla jelentése Papp Lászlónak, kelt 1984. augusztus 10-én.

Exkurzus az ellenálló presbitériumokról

Ezek a miniatűr életképek a püspök álsága mellett az „analfabéta”, saját papja által meghurcolt, megcsúfolt „nép” élni akarásának bizonyítékai. A levelekből kiábrázolódik az a kép is, amely az „egyszerű hívekben” a reformátusságról és az ideális egyházzól élt.

Ha a presbiterválasztások alkalmával készített kimutatásokat értékeljük, amelyekben a presbiterek 1945 előtti és utáni párthovatartozása, vagyoni helyzete is megjelent, érdekes képet kapunk az „ellenállás” társadalmi hátteréről. A „felszabadulás” előtt a presbiterek 99%-ban a Magyar Párt tagjai voltak. '45 után vagy pártonkívüliek, vagy az MNSZ-t nevezték meg. A hatvanas évek végétől egyre több a kommunista párttag a presbiterek közt, mindaddig, amíg le nem tiltották jelölésüket. De épp a zilahi és a gencsi ügy bizonyítja, hogy a párttagok élénken részt vettek az egyház életében, a pártdemokrácia iránti igényüket, lényegében ott élték ki. Ha a vagyoni helyzetből indulunk ki, igen tarka képet kapunk, attól is függően, hogy városi vagy falusi környezetről van szó. Viszont elég felismerhetően körvonalazódik, hogy a presbitériumok tagjainak többsége nem az értelmiségi rétegekből került ki. (Tehát az 1950-ben megindított folyamat, a presbitériumok társadalmi „munkás-parasztosítására” kiteljesedett.) Vagyonilag a középosztály a jellemző, „középparaszt”, „tisztviselő”, kalapos, órás, cipész, szabó, hentes stb. A 70-es évektől, különösen ahol generációváltás történt, ahol mind a gyülekezet, mind a lelkész elfogadta a fiatalabbak jelenlétét az egyházi vezetésben, egyre több technikus, sőt mérnök található a presbiterek között. Ezek a rétegek, úgy tűnik a totalitárius hatalom minden terrorja közepette is megőrizték, illetve továbbadták az alapvető emberi jogokhoz való ragaszkodást. Mert azok a jogok, amelyekre a lelkészválasztások alkalmával hivatkoztak, alapvető emberi és polgári jogok. Amikor a „népfeliségre” apelláltak – mint például Gencsen –, akkor sem kommunista átiratban értelmezték azt. Természetesen ezek, deklaratíván részben megjelentek a kommunista rendszerek alkotmányában is, de az eltelt húsz év alatt saját bőrükön tapasztalhatták a polgárok, a jelzett jogok nem érvényesíthetők. Ahogy korlátozódott az alapvető emberi-polgári jogokkal való élés lehetősége a társadalmi-politikai életben, úgy nőtt az igény arra, hogy ezeket az emberek az egyházban éljék ki.

Egyházmegyei választások – 1972

A „békesziget” munkálása nem Papp László műfaja volt. Furcsa módon mégsem vált kegyvesztetté. Püspökségének első egyházmegyei választása sem volt mentes a botránytól. A megszűnt szilágysomlyói egyházmegye esperesét, Sántha Pált bevitték Nagyváradra püspökhelyettesnek, az új egyházmegye központja Zilah lett, régi, köztiszteletben álló esperesével, Köblös Endrével az élen. Ahogy korább már szó volt róla, Köblös 1970 decemberében elhunyt utódának kijelölését a zilahi lelkészválasztás bizonytalan kimenetele miatt nem sürgette a püspökség. Fejér Zoltán nem lehetett esperes. A Sántha helyett Szilágysomlyóra helyezett Vidits Györgyöt, a zilahi presbitérium, meg a lelkészi közvélemény sejtése szerint is, esperesnek szerette volna látni a püspök, ahogy azt korábban említettem. Sántha átmenetele Kolozsvárra, lehetővé tette Vidits „felfelé buktatását”. Az 1972. március 19-re kiírt egyházmegyei választásokra a püspökség Varga Pál nagydobai lelkészt jelölte. (Az utólagos püspöki magyarázkodásból kitetszik, kiválasztásának egyik motivációja épp az volt, hogy az átszervezéssel Nagyváradhoz került, korábban Kolozsvárhoz tartozó részen volt lelkész.) A szavazatok felbontásakor azonban kiderült, hogy 30 szavazattal Varga 22 szavazatával szemben Virág Károly szilágykeresztúri lelkészt választották esperesnek. Az egykor Kolozsvárhoz tartozó lelkészek azonban, nem sokáig örülhettek a győzelemnek.

Papp László a következőképpen számolt be a Vallásügyi Államtitkárságnak a szilágysági helyzetről: „...Tisztelettel kérem Varga Pál nagydobai lelkész esperesként való elismerését a zilahi egyházmegyében a következő indokok alapján:

Mindenekelőtt leszögezem, hogy igen alapos információkkal rendelkezem afelől, hogy Virág Károly szilágykeresztúri lelkész mellett széleskörű propaganda folyt a lelkészi körökben. Ennek a propagandának a gerjesztői nem átalottak nyomást gyakorolni a presbitériumokra is, amennyiben úgy látták, hogy az illető lelkész ellenállást tanúsít, példa Zilah, Diósd, Szilágysámson. (A március 22-i kihallgatáson ez a propaganda lelepleződött, Virág Károly visszautasította az iránta megnyilvánult „bizalmat”, és írásba adta, hogy az esperesi tisztséget nem fogadja el.)

Több mint valószínűnek tartom fentemlített információim alapján, hogy a propaganda folytatói kívülről kapták az utasításokat...

Épp ezért nem látom indokoltnak új választás kiírását, mert nem rendelkezvén eszközökkel a propaganda tűzfészkének felszámolására, meglehet

ugyanazt az eredményt érjünk el mint most, ami semmiben sem mozdítaná elő a mi kerületünk érdeke szerinti megoldást.

Varga Pál személyisége és tevékenysége garancia arra, hogy fokozatosan integrálni tudja majd a mi kerületünk működésének szellemébe azokat, akiket megtevéstett ez a nemkívánatos propaganda. Hangsúlyozom, a propaganda nem Varga Pál, hanem a Nagyváradi Kerület Vezetősége ellen irányult...⁴⁷

Papp László kimondatlanul bár, a kolozsvári kerület akcióját látta a választás mögött. Ami az integrációt illeti, ezúttal is melléfogott. Különösen a zilahi ügyben vállalt hóhérszerep fokozta Varga népszerűtlenségét. Végül, miután fia ügyét elrendezte – ifj. Varga Pál külföldi tanulmányútja házassággal végződött, és a fiatal pár Németországban telepedett le –, Varga Pálnak elege lett abból, hogy célpont legyen: „Alulírott esperes, mély tisztelettel kérem a Főtiszteletű Igazgatótanácsot, hogy... az egyházmegyei jelölések rendjén... semmiféle tisztségre ne jelöljenek. Tizenegy éve hordozom az ódiomot amiatt, hogy 1972-ben vállaltam az esperesi megbízatást. Már évekkel ezelőtt éreztem, hogy sokak részéről nem változik az érzület velem szemben és akkor jeleztem a Püspök Úrnak, hogy szeretnék félreállni. Akkor felfüggesztetett a választás, és én szó nélkül még az eltelt három évet is vállaltam. A tizenegy esztendő igazolja, nem futottam el a feladatok elől...⁴⁸ A „lemondólevél” ellenére a továbbiakban is vállalt vezetői szerepet Varga Pál.

Szintén a választással kapcsolatos a Bárdi-ügy, ami a rendelkezésre álló forrásokból csak körvonalaiiban sejthető. Bárdi Imre⁴⁹ nagyváradi esperest, aki a püspökké tett Papp Lászlót követte, négy év után nem jelölték újra. Hogy miért, az egy 1973. július 23-án Vidits György, az új püspökhelyettes által lejegyzett nyilatkozat alapján sejthető. (Bárdi sajátkezűleg nem volt hajlandó nyilatkozatot írni az általa okozott 1972. szeptember 22-i botrányról, a püspök pedig nem akarta meghallgatni. A püspökhelyettes feljegyzését sem írja alá – mondta bevezetőben.) „1972. szeptember 20-án feleségemet elhívták Balázsfalvára Karácsonyi István temetésére. Sokan vettek részt a temetésen a gyulafehérvári egyházmegyéből... papok is. A halotti toron... Megkérdezték a feleségemet... miért váltották le Imrét... Feleségem válasza: Letelt az ideje, és

⁴⁷ Papp László 664/1972. április 8-i felterjesztése a VÁ-hoz az egyházmegyei választásokkal kapcsolatban. Indoklás.

⁴⁸ A Zilahi Ref. Egyházmegye 144/1983. május 16-i felterjesztése az NRE Igazgatótanácsához.

⁴⁹ Ő is az új idők szellemét követők közé tartozott. 1945 januárjában belépett az IKP-be, majd IMSZ-tag, végül az Ifjú munkás Szövetség tiszteletbeli tagja lett, a Pártba viszont nem vették fel. In. Önéletrajz, kelt 1953. május 12.

nem választották újra. Ezideig a család tagjai nem tudták, hogy nem mint esperes szolgál. Feleségem keresztanyja mondotta: Karácsonyi említette, hogy hallotta Kolozsvárt, hogy leváltottak, mert pénzügyi dolgaim voltak. Anyósom azt mondotta: miért nem szóltatok, hogy baj van, írtam volna a püspök úrnak. Eszenyei Béla ott nyaralt egy szomszéd faluban, valami Lőrincz nevű lelkésznel, ki úgy nyilatkozott, hogy a két Eszenyei a nyakára teszi Imrének a kötelet.”

A nyilatkozatot azért kellett adnia, mert a temetésről visszaérkező feleségével találkozáskor, a tőle hallottaktól feldúlva ment be gyűlésre az esperesi hivatalba. Az esperessége idején alkalmazott tisztviselőnkkel durván összehozott, az egyik lelkésztársát „lesegnyalózta” stb. Adalékként a korabeli légkörre álljon itt a nyilatkozat egy további részlete: „Bódis ezen a reggelen azért haragudott, mert a Bárdi esperessége idején a gyengébb gyülekezetek központi járulékait az erősebb gyülekezetek fizették... Bódis nyugodt volt, s most a tartozása megjelent a kimutatásban. Ezért szidta Bárdit, mondván, idehozta az esperesi hivatalba minden K-t.” (Ezek szerint a tartozás megjelenését a könyvelőnek tulajdonították.)

Vidits Györgynek egy felterjesztéséből, amit a püspök megbízásából írt, még annyi következtethető ki, hogy a volt esperes, a kerületet határain túlra elhangzó botránnyban akarta kitergetni a püspökség szennyését. Hogy végül is miért nem tette, nem szólnak róla a források.

Bárdit behívatta Papp László kihallgatásra, de csak aztán akart szóba állni vele, miután elolvasta a szentjánosi szolgálata meghosszabbításával kapcsolatos püspöki iratot. Bárdi az irat átolvasása után kijelentette, nem akar találkozni a püspökkel, és az átvételt sem hajlandó aláírni. Nem hajlandó elfogadni, hogy ő csak helyettes lelkész Szentjánoson. Azonfelül nem mondott le, és esze ágában sincs elmenni. Azt is kijelentette, ő nem akadályozhatja meg, hogy a falu bejöjjön a püspökségre, kérve lelkésze helyben maradását. Hallgatni sem fog, és szétkürtöli nemcsak az országban, azon túl is, hogy mi történik a nagyváradi kerületben. „Tönkre akartok tenni egy jó gyülekezetet, ahogy a zilahival is tettétek?” – tette fel a kérdést. Kijelentette még, hogy fogalma sincs, mi a baja a püspöknek vele és senki nem tilthatja meg, hogy kérvényt, folyamodványt nyújtson be az illetékes szervnek. (Hogy ezalatt mit értett, nem világos?)⁵⁰

Bárdi később kérte elbocsátását a kolozsvári egyházkerületbe, át is vették, gyulafehérvári lelkész lett.

⁵⁰ Vidits György iktatószám nélküli felterjesztése Gheorghe Nenciuhoz, a VÁ alelnökéhez, kelt 1973. június 19-én.

Az 1972-es zsinati ülés

Ákárcsak a megelőző, 1964-es zsinat esetében, a közös testület ülésének összehívását az a tény sürgette, hogy a Zsinati Állandó Tanács Búthi halála óta nem működött, az új tanácsot a zsinatnak kellett megválasztania. Papp László, szerette volna február 23-ra összehívni, azonban a Vallásügyi Államtitkárság és a KoRE áthúzta a tervet: „...a 28785/1971. dec. 21-i kultuszügyi rendelkezés időpontokat és előzetes jelentéseket írt elő, a következők szerint:

„- a zsinati küldöttek presbitériumok általi megválasztásának időpontjához a jóváhagyást 60 nappal a tervezett választások előtt kell eszközölni;

- a Zsinati Állandó Tanács megválasztására összehívandó Zsinat időpontjához a jóváhagyást csak azután lehet kérni, ha a zsinati küldöttválasztások eredményét nyugtázó közleményt megkapták a Vallásügyi Államtitkárságtól, de a közlemény vételétől számított 30 napnál korábban nem?

- a zsinat alkotótagjainak és az Állandó Tanács elismertetésének kérelmét, amely tartalmazza ezen testületek tagjainak névsorát, annak a megyének a felügyelője által kell a Vallásügyi Államtitkársághoz eljuttatni, ahol a Zsinatot tartják.” (fordítás románból – MJ)

Nagy Gyula a rendelkezés magyarázata mellett még közölte: „Részünkről mindezek elkészített igazolásban, hivatalos pecséttel ellátva készen vannak. A javasolt február 23-ra azért sem tudjuk összehívni a zsinatot, mert nekünk február 24–27. püspöki széki, igazgatótanácsi és egyházkerületi közgyűlésünk kitűzött ideje...” Olyan március 1. utáni időpontot javasolt, amely mindkét kerületnek megfelel.⁵¹

A zsinatot végül is szeptember 14-re hívták össze. Kolozsváron a Teológiai Intézet dísztermében Papp László igemagyarázatával nyílt meg, amelyben az egyházi tisztségviselők magatartását elemezve – nem kevés képmutatással – megállapította: mindegyik tisztség szolgálat, nem pedig uralkodás. „Nagy baj, amikor a szolga akar uralkodni” – jelentette ki. Az alkotótagokon kívül részt vett Iulian Sorin, a VÁ igazgatója és Țepeș Hoinărescu területi felügyelő.

Megnyitó beszédében Illyés György kolozsvári főgondnok megállapította, hogy a nyolc évvel korábbi zsinati ülés óta komoly változások mentek végbe mind az egyházban, mind az államfejlődésben. Megállapította továbbá, hogy az ország megtalálta a „szocializmus beteljesedésének ma már világviszonylatban is nagyra becsült, az Államtanács elnöke által világosan körvonalazott, s általunk tisztelve szeretett és hűséggel támogatott útját.” A zsinat feladata, olyan

⁵¹ Nagy Gyula 17/1972. január 21-i átírata Papp Lászlóhoz.

„kanonikus életrendet” biztosítani, amely megfelel az „elmélyülő teológiai gondolkodásnak” és a „fejlődésben lévő társadalmi adottságoknak”.

A Zsinat munkája, minthogy az utolsó állandó tanácsi ülés óta (1967. február 15–16.) tényleges munka a bizottságokban nem folyt, igen egyszerű volt. Megalkották az állam által előre jóváhagyott javaslat alapján az Állandó Tanácsot, a fegyelmi bizottságot és öt szakbizottságot. Az Állandó Tanácsba Nagy Károly kolozsvári főgondnok és László Dezső esperes javaslatára, a kerületek létszámában beállt eltolódás kifejezésekként, az NRE a korábbinál egy hellyel többet kapott, vagyis az arány 3/2 lett. (Rendes lelkési tagok: Tótkés István, Dávid Gyula, Szócs Endre, Orosz Árpád, Szablyár Kornél (rendes világi tagok: Nagy Károly, Tunyogi Csapó Gyula, Páll Sándor, Sarkadi Pál, Eszenyei Gyula. Megjegyzendő, hogy a két nagyváradi tag, parókia nélküli lelkész lévén, ténylegesen „laikus” képviselője nem volt az NRE-nek.)

Két előterjesztés hangozott el. László Dezső arra hívta fel a figyelmet, hogy tanácsos lenne a bizottságok munkáját leküldeni az egyházmegyéknek hozzászólás végett, mert ez korábban nem történt meg. S az így előkészített anyagot korszerűsítsék, ha szükséges. Ha pedig ennek valami akadálya lenne, akkor legalább a zsinat levéltárába lerakott anyagot vegyék figyelembe munkájuk elkezdésekor a bizottságok. Papp László az alkotmányügyi bizottságnak ajánlotta figyelmébe, hogy olyan módon készítse elő anyagát, hogy a készülő új kultusztvörvényhez könnyű legyen alkalmazni, ha szokás szerint rövid határidőt kapnak az egyházi törvény hozzáigazításához.

Nagy Gyula, mint soros ügyvezető elnök ígéretet tett, hogy az előterjesztések figyelembevételével szervezik meg a bizottságok munkáját.⁵²

Az 1972. decemberi közgyűlés

Az egy évvel korábban beharangozott közgyűlés a már jelzett folyamat szellemében folytatta munkáját. Leglényegesebb momentuma a terjedelmes püspöki jelentés határozattá emelése, valamint két hozzáintézett kérés elbírálása. (A teljesen formális választások kérdését taglalni fölösleges.)

Papp László jelentésének jellegzetessége, hogy mintegy átvéve a főgondnoki attribútumokat, hosszan idézte Ceaușescu két, az egyházakkal kapcsolatos, a szövegkörnyezetet tekintve jelentéktelen kijelentését: Mexikói újságíróknak adott, a központi pártlapban közölt interjú részletecske az egyik, a másik az elnök „nagsikerű” afrikai útja folyamán a Kongói Munkapárt

⁵² Az RSZK-ban lévő Református Egyház Zsinata 1972. szeptember 14-én megnyílt ülésének jkv.

rendkívüli plenárisán elmondott beszéd egy passzusa. Ez utóbbit akár fenyegetésként is értelmezhetné az olvasó, de bizonyára az ottani kommunista pártnak adott biztatás volt, hogy igenis, ha az „egyházfelekezetek” nem állnak a szocializmus mellé, akkor nem kell biztosítani a működési feltételeiket.⁵³ Természetesen a püspök ezeket a „legmagasabb méltatásként” értékelte, és indíttatásként, hogy még „lelkesebben és még szorgalmasabban” végezzék a lelkészek az állampolitika szolgálatát.

A jelentés a lelkiélettel foglalkozó részt már meg sem nevezte, csak felsorolta a különböző istentiszteleti alkalmak látogatottságának százalékarányait anélkül, hogy valamilyen tendencia megállapítására törekedett volna, a legutóbbi közgyűlés adataihoz viszonyítva. Ami az adatokon belül megfigyelhető, az teljesen ellentmond a vallásszociológiai és pasztorációs elképzeléseknek. Míg a lelkigondozás terén magasan vezetett a temesvári egyházmegye, minden egyéb mutatója (istentiszteletek, vallásórák látogatottsága, konfirmációi oktatás) messze a többieké alatt maradt. Ha a statisztikai adatok reálisak, ebből csakis azt a következtetést lehet levonni, hogy a lelkigondozás teljesen eredménytelen, vagy épp káros az egyházi élet kibontakozására nézve.

A jelentés is bizonyította, hogy a püspök mindenféle szelet vet és vihart arat. A korábban jelzett igazgatótanácsi határozattal kiérdemelte a testvérkerület és a Teológiai Intézet vezetői részéről a „kátéellenes” püspök nevet. A zsinatpresbiteri elvek „élharcosa”, gúnyosan bírálta a zilahi presbitérium és gondnok viselkedését, akik megfélemedtek egy „teljes éven át”, hogy a „református egyházban nincsenek teljhatalmú presbitériumok”. Még gúnyorosabban aposztrofálta és szokása szerint eltorzította a szintén általa kialakított hosszúmezői helyzetet, ahol szintén a presbiterek és a gondnok találtattak bűnbaknak, véletlenül sem szokatlan módon az esperese által is figyelmeztetett püspök: „...nem tudom kiről vett példát... a hosszúmezői egyház volt gondnoka, amikor előimádkozó, és előénekes volt azon a temetésen, amelyen a család nem igényelte a lelkipásztor szolgálatát, csak azért, mert ők, az ún. kisebbséghez tartozván, nem hajlandók elismerni annak püspök általi törvényes kinevezését. Különben egyik volt presbiter nem átallotta nemrég kijelenteni előttem az esperes jelenlétében, hogy – mivel a volt gondnokkal és társaival egy véle

⁵³ „...gondot és figyelmet kell tanúsítanunk az egyházfelekezetek iránt. Természetesen csak akkor, ha valamely egyházfelekezet nem fejt ki az állam, a szocialista építés érdekei ellen irányuló tevékenységet – megfelelő feltételeket biztosítunk ahhoz, hogy zavartalanul folytathassa tevékenységét. Bevallhatom, hogy e tekintetben semmiféle különleges problémáink nincsenek.” In. Előre, 1972. március 22.

ményen van – ezután ő nem a templomban, hanem az istállóban fog imádkozni! Ebben a kérdésben nekem az a véleményem, hogy imádkozásra mindenki a neki legmegfelelőbb helyet választja!” S ha már a Teológiai Intézetről volt szó, bírálatért bírálat: nem tanítják meg a lelkészjelölteket orgonálni. Mindezt a kántorok kapcsán. Vagyis nem a kántorképzést kell megoldani, ahogy azt például püspökelődei tervezték, hanem a lelkészeket kell megtanítani kántorizálni.

A lelkési állások betöltésénél feltűnő, hogy választással egyetlen lelkési állást sem töltöttek be. Ugyanakkor a „püspöki kinevezés” és a helyettes lelkési kinevezések sokszorosára nőttek a korábbiaknak. A segédlelkészek áthelyezése is igen gyakori, vannak akik a három év alatt háromszor cseréltek főnököt és munkahelyet.

A bel- és külföldi ún. ökumenikus találkozók felsorolása teszi ki a jelentés legtekintélyesebb részét. Leggyakrabban ő maga utazik, de többször megy Szablyár Kornél és Peuker Leó. Új nevek az utazók közt Fábián György, Vidits György, Eszenyeiné Széles Mária. Két fiatal külföldi ösztöndíjas volt ebben az időben, Orosz Csaba, (Orosz esperes fia) és Papp István (a püspök fia). (Megjegyzendő, hogy ugyanez alatt az idő alatt a KoRE ösztöndíjasai nem a fiatal generációhoz tartoztak.) „Politikai” jelentőségű megnyilatkozása volt, amikor az RVSZ XX. nagygyűlésén Nairoiban tiltakozott a „Kibékülés és Társadalom” nevet viselő III. szekció jelentése 6. pontja ellen, amelyet a szocialista országokban élő református egyházak számára „nem tartott szerencsésnek”. Tiltakozásának szövegét a „Nagygyűlés dokumentumaként sokszorosították”.

(Ez az első, Romániában is nyilvánosságra hozott jele annak, hogy a nyugati egyházak bizonyos képviselői nem hallgatják el a szocialista országok valláspolitikájával kapcsolatos fenntartásaikat.)

Bár nem sok önkritikai érzékkel rendelkezett, érezhette a külföldi szereplések aránytalanságát, mert megjegyezte: „...Ezek a kontaktusok... nemcsak udvarias szövegek kicseréléséből állottak... Hanem a személyes kapcsolatok elmélyítésén kívül egymás problémáinak alaposabb megismerését és nem egy esetben a hitbeli meggázdagadást is jelentették. Nem is szólva a keresztyén testvéri szeretet tetteiben történt megnyilvánulásairól”. És felsorolta az RVSZ-től kapott 4000 bibliát, a Szépfalusi Istvántól kapott 40 könyvet (Kovács Károly: Hellenizmus, Róma, Zsidóság), a két ösztöndíjat, Papp István karácsonyi ajándékát a kerületnek (francia hívek 20 kg gyógyszert gyűjtöttek, amit „hittestvéreink és más arra utalt szenvedők” kaptak.), az NDK református lelkészeinek 176 767 lejes segélyét a „gyengébb egyházaknak”, a cseh reformátusok 300 takaróját az árvízkárosultaknak, valamint 698 850 lejt szintén az árvízkárosultaknak chilei, USA-beli, ~~szerbi~~ kanadai és holland reformátusoktól.

A kerületben vállalt szolgálatainak 70 százaléka valamilyen gyűlésen való részvétel, a többi az árvíz sújtotta egyházközségek meglátogatása, beiktatások, renovált templomok szentelése.

Az 1970-es májusi árvíz következményeit is összegezte: 39 egyházközséget érintett az árvíz. A kerület 50 000 lejjel, az egyházi tisztviselők 400 000 lejjel járultak hozzá a csapás felszámolásához, s erre fordították az említett 700 000 lej külföldi segílyt is. Dobrácsapátiban már felépítették a parókiát, épülőben van a szatmárudivari parókia, és renoválják a benedekfalvi templomot.

A Teológiai Intézettel kapcsolatban újdonság, hogy Eszenyeiné Széles Máriát 1972. október 1-jétől „egyhangúlag” meghívták a klasszikus nyelvek tanszékére, ő az első női tanerő az intézmény fennállása óta.⁵⁴ A zsinati üléssel kapcsolatban kifejezte azt a reményét (amiről a kolozsváriak nem szívesen hallottak, tenni meg semmit nem tettek érte), hogy a bizottságok tevékenysége nyomán el fognak tűnni azok a különbségek, amelyek a két egyházkerület „együtműködését károsan fékeztek”.

Jelentését ugyanazzal a képmutató fogadalommal zárta, mint a három évvel korábbit, hogy gyengeségei ellen a harcot továbbra is szívósan folytatja.

A közgyűlés két rendkívüli kérést bíralt el. Papp István kérelmezte, hogy a II. lelkészképesítő vizsgát 1974. december 31-ig telhesse le, mert annak korábbi letételében megakadályozta a kétéves párizsi tanulmányút, illetve a bukaresti ortodox teológia doktori tanfolyamán folytatott tanulmányok. Patócs Sándor családi és egészségi okok miatt késett a vizsga letételével, végül püspöki engedéllyel levizsgázott. Minthogy ez csak a közgyűlés tudtával történhetett volna meg, utólag kérte a jóváhagyást. Természetesen mindketten elérték, amit a püspök is akart.⁵⁵

Ellentmondások

Az 1972-es júliusi pártkonferencián az intenzív gazdaságfejlesztés Ceaușescu által képviselt irányvonala győzött a megfontoltan növekedés Maurer–Berghianu vezetete irányvonala fölött. Ez a mezőgazdaságban bevezetett javadalomnövelő engedményekkel együtt, eleinte látványos sikereket hozott,

⁵⁴ Az egyhangú meghívás „természetesen” cseppet sem felel meg a valóságnak. A Teológiai Intézet júliusi tanácsüléséről „eltanácsolták illetékesek a személyi ügyek megtárgyalását”. Ugyanaz a forrás arra is utal, nemcsak az állam, a kerületek is beleszóltak a rektorválasztásba, az intézet „autonómiája” ellenére. Dávid Gyula nyugdíjazása után az NRE jelöltje Rapp Károly volt, ő is lett a rektor. In. Ottlik Tibor levele Papp Lászlóhoz, kelt 1972. július 8-án.

⁵⁵ Az NRE 1972. december 9-én tartott közgyűlésének jkv.

bár az 1973-as kőolaj árrobbanás figyelmeztetőleg hathatott volna. A fejlesztési programot nem fogták vissza, hanem a máskor is bevált módszerrel, a belső fogyasztás megszorításával igyekeztek visszaállítani az egyensúlyt. Eleinte a megszorítás csak a nem termelő ágazatokra vonatkozott. Élelmiszer terén pedig csak a vidékre.

Az egyház természetesen „lelkesen” kellett kapcsolódjon az intézkedésekhez. Ment a leirat Bukarestből, rendszerint szó szerinti közlésben továbbították még aznap az esperesekhez, s onnan tovább a lelkeszi hivataloknak: „A 620/1973.sz. Dekrétum előírásainak az alkalmazása érdekében minden kultuszi egység – beleértve gazdasági egységeiket, oktatási-tanügyi iskoláikat, nyugdíjpénztáraikat, parókiáikat és a parókiával egyenrangú egységeiket – korlátozó és megszorító intézkedéseket fog hozni az általuk használt helyiségek fűtésének és világításának területén...A kultuszi helyiségekben a világításfogyasztás 50%-kal csökkenjen az intézkedések alkalmazásának idején való fogyasztáshoz képest (1973. nov.18.) minden alkalomra érvényesen (vallásos ünnepségekre és más kultuszi tevékenységekre vonatkozóan is)...”⁵⁶

Ettől kezdve a Ceaușescu bukásáig a takarékosagra felszólító körlevelek egyre sűrűsödtek, hangvételük egyre szigorúbb, a korlátozások egyre közeledtek a nulla fogyasztás felé. Mindez nem akadályozta a vezetést abban, hogy még hangosabban harsogja a rendszernek és vezetőjének dicséretét.

Az 1974. decemberi igazgatótanácsi ülésen is ilyeneket mondott Ottlik Tibor főgondnok: „...Hazánkban hatalmas ütemben folytatódik a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építése és kiteljesülése, Óexcelenciája (helyesen két l-lel írják), Nicolae Ceaușescu Úr, nagyrabecsült államelnökünk vezetésével és irányításával... A belföldi események közül nagy fontosságot kell tulajdonítanunk az elismert 14 vallásfelekezet belépésének a SZEF-ba és az 1974. május 23–25-én megtartott első kongresszusnak, amely magas fórumon, Óexcelenciája Nicolae Ceaușescu Úr Államelnökünk történelmi fontosságú beszéde keretében... kifejtette: Egész népünknek a pártpolitika körüli teljes egységének megvalósításáról szólva szükségesnek tartom ebben a keretben is meghatározni a vallás és a vallásfelekezetek helyét a szocialista társadalomban. Következésképpen abból kell kiindulni, hogy tiszteletben kell tartani a lelkiismereti szabadságot...köztudomású, hogy... az Alkotmány...biztosítja a vallásfelekezetek tevékenységének normális folytatását...” (...) A kongresszus által megválasztott

⁵⁶ A VÁ 25043/1973. december 3-i leirata a Püspöki Hivatalhoz.

országos tanács tagjai között szerepelnek... Főtiszteletű D. Papp László nagyváradi és Főtiszteletű D. Nagy Gyula kolozsvári püspök Urak.”⁵⁷

Az Igazgatótanácsi ülésnek két figyelemreméltó határozata volt. Az egyik szerint érvényt fognak szerezni az 1969-es közgyűlés 5B/j. sz. határozatának, mely szerint azokat a lelkészeket, akik 1969. december 31-ig nem költöznek ki gyülekezetükbe, lemondottnak tekintik. Elismerték, hogy a végrehajtás csak részben történt meg, s újabb határidőt szabtak, 1975. április 1-jét. (Ezt sem fogják betartani, az ingázó lelkészek kérdése Papp László bukásáig állandóan napirenden tartott, a lelkészértekezleteken a püspöknek jó élcelődési alkalmat kínáló probléma maradt.) A másik határozat visszatette a konfirmáció időpontját a pünkösöd előtti vasárnapra. (Búthi idejében hozták előre virágvasárnapra, hogy az iskolai vizsgák letételében ne akadályozza a tanulókat. Időközben megszüntették az elemi oktatásban a záróvizsgákat.)

Az Alkotmány biztosította vallásszabadság „bizonyítéka”, az a püspök által elindított körkérdés, amelynek alapján az espereseknek a bethánizmus újra felbukkanó „rákfénéjével” kapcsolatban kellett, személyekre lebontott jelentést küldeniük.

Peuker Leó esperes büszkén és szűkszavúan jelentette az Igazgatótanács 867/1975. április 23. sz. leiratára, hogy nála a kérdés tárgytalan.

Szablyár Kornél a rá jellemző hivataloskodással, a „SZIGORÚAN BIZALMAS nagybecsű leiratra” terjedelmes választ küldött, bár ő is megállapította, hogy a nagybányai egyházmegye területén gyakorló vagy nyugdíjas bethánista lelkészek nincsenek. Az alkalmat megragadta arra is, hogy tegyen egy óvatosan rosszálló célzást a püspök „kollektív” vezetési stílusára: „Legyen szabad megjegyeznem, hogy mióta keveset találkozunk püspöki széki ülésen, nemigen hallok esperes kollégáktól ezekről a kérdésekről.” (Mínthogy Papp László egyáltalán nem tartott püspöki széki üléseket...) Aztán egy nyomozót megszegyenítő alapossággal tárta fel, ki „minősíthető bethánistának”. (Nagy József és felesége Hagymásláposról, Molnár József és felesége Misztótfaluból),

⁵⁷ Papp László a jelzett politikai esemény előtt jó héttel kapta meg a kolozsvári díszdoktori címet az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet fennállásának 25. évfordulója alkalmából, neves kül- és belföldi egyházi személyiségekkel együtt: Bartha Tibor tiszántúli püspök, Nicolae Corneanu bánáti ortodox metropolita, Paul Hansen, a Lutheránus Világszövetség európai titkára, Teofil Herinenanu kolozsvári ortodox érsek, Mikko Juva, az LVSZ finn elnöke, John Kielty angol unitárius lelkész, Albert Klein szebeni szász lutheránus püspök, James McCord a Princetoni Egyetem rektora, Edmond Perret, az RVSZ főtitkára, Paul Philippi heidelbergi lutheránus teológiai professzor. (Nagy Gyula, már 1967-ben kapott díszdoktori címet a Debreceni Ref. Teológiai Akadémiától.)

illetve a nagybányai gyülekezet bethánistáit név és lakcím szerint más városi kapcsolataikkal együtt, s legvégül azokat a bethánista lelkészeket, akik bár nem tartoztak a „fennhatósága” alá, személyesen ismerte (Szilágyi Sándor, Szilágyi Imre, Visky László, Visky Ferenc, Dézsy Zoltán, és Varsányi (Rudolf?)), akiről azt sem tudta él-e).

Orosz Árpád szintén hosszan fejtegette, hogy a nagykárolyi egyházmegye területén nincs bethánizmus. Szektásodás van, de a lelkipásztorok, bár többször kérte őket, nem jelentették. Nincs egy véleményen néhai Arday püspökkel, aki szerint a bethánisták a legjobb papok, nagyon fog figyelni, s ha észrevesz valamit, azonnal jelenti. Nem hallgathatja el – írta –, hogy Dézsy Zoltán, akit bethánizmusért ítéltek el, egyházmegyéjében szolgál, de neki az a legnagyobb gondja, hogy rehabilitálják. Az ellene irányuló feljelentések, hamisnak bizonyultak.

Varga Pál szerint a zilahi egyházmegyében egy igazán bethánista van, Szilágyi Sándor. Jelentette továbbá, hogy nála lakó megbénult apósa hatással volt Varsányi Rudolf gorszói lelkészre is, aki szimpatizált mind a bethánizmussal, mind a baptizmussal. Mostanában ez már nem vehető észre – írta. A szolgáló lelkészek közül „bizonyos mértékben bethánista magatartást tanúsítanak” Adorján Kálmán, Sipos János, Virág Károly. „Szilágyival való kapcsolatuk kezd kialakulni... Bevonták ebbe Fodor László mellett Zsigmond József újlaki lelkészt is...Ez a kis csoport találkozik. Adorján megkereste többször volt segédlelkésze, Vicsai Ferenc szüleit Bósházán, s ezen a címen is találkozott Szilágyival. Z. Nagy Béla zsidói lelkész is tartja velük a kapcsolatot...”

(Eszényei Béla nagyváradi esperes jelentése nincs az akták közt.)

Zilahi ügy

II. felvonás

A társadalmi-politikai háttér nem sokat változott, az ideológiai szigorítások kevésbé érzékelhetők, mint a lakosság ellátásában egyre sűrűbben jelentkező zavarok. A lakosság jövedelmei nőttek, az áruellátás viszont nem követte a vásárlóerő erősödését. A gazdaságirányítók felismerték, hogy a turizmusból viszonylag csekély befektetéssel komoly haszonra lehet szert tenni. Ez a felismerés – az ideológiai félelmeket háttérbe szorítva – lehetővé tette a külföldiek nagyobb arányú jelenlétét az országban. A lakosság és a külföldiek kapcsolata ellenőrizhetetlenebbé vált. A „nem kívánatos vallásos propagandaanyag” is könnyebben eljuthatott a vallástól el nem idegenedett rétegekhez. Ugyanakkor a kisebbségi oktatás-művelődés fokozatos visszaszorítása,

a „homogenizálásnak” eufemizált románosítás, az identitásukhoz ragaszkodók körében új felismerésbe torkollott: az egyetlen, viszonylag kevésbé ellenőrzött kisebbségi intézmény az egyház. Ha ez a felismerés párosult egy hasonlóan gondolkozó egyházi vezetővel, az kézzelfogható fellendülést eredményezett az egyházi életben. A következmény: a felső egyházi vezetés identitásromboló tevékenysége ellenére, vagy gyakran annak ellenhatásaként új, vagy megújított templomok és parókiák, az egyházi célokra fordított hozzájárulások tetemes, statisztikailag kimutatható növekedése volt.

Az iparosítás épp ebben az időszakban terjedt ki néhány olyan megyére, mint Szilágy is, ahova ipar korábban alig települt. Ekkor építették Zilahon a Nagyváradra vivő országút mentén a panel- és iparnegyedet, az új városközpontot, a megyei Milícia erődítménynek ható épületegyüttesét. Minden valamirevaló új létesítmény a római korra emlékeztető nevet kapott (az új szálloda például Porolissum, a Meszesen épült fogadó, Popasul Romanilor). A városközpont azonban továbbra is kisvárosi léptékű maradt, a legfontosabb intézmények egymáshoz közel működtek, az „őslakosok” többsége ismerte egymást.

A zilahi új lelkész, Erdélynek egy elég eldugott, a fő útvonalaktól távol eső részéből érkezett, a mezőségi Tekéről. A városban úgy hírllett, a kolozsvári Farkas utcai templomba akarták vinni, de politikai vonalon megvétőzták. Zilahot, mintegy kárpótlásként kaptá. A püspök is ki akarta mutatni, nem haragszik iskolai éveinek városára, korábbi cirkuszok miatt. Ő maga iktatta be Adorján Kálmánt, 1972. augusztus 9-én. Ugyanazt a textust magyarázta (Ezékiel 3,17), mint saját püspökké választása idején, csak most az „őrállóvá tettelek” az új lelkészre vonatkozott, az intés kötelezettsége, úgy hangzott, mintha a püspök azt várná el a lelkésztől, hogy legyen alkalmas eszköz, aki által a központi akarat szólhat a zilahi kemény nyakú néphez.

Az új esperes, akit ugyanaznap délután iktatott be szilágyosmlyói lelkésznek a püspök, szorgalmasan írogatta hangulatjelentéseit Papp Lászlóhoz. Nemcsak „új seprő jól seper” alapon. Egyedül volt, a kollégák érzékeltették vele, nem ők választották esperesnek, valakivel meg kellett osztania problémáit. Az új zilahi lelkészeztől ezt írta november 30-án: „A zilahi egyház élete megelevenedett, ragaszkodnak az új lelkipásztorukhoz. A felesége elismert temetőgondozó, de a pénztárosi teendőket is végzi. Jó volna, ha ez később nem ébresztene gyanút... hogy férj és feleség kezében van minden... úgy vettem észre meglehetősen költekeznek... Remélem nem válik elbizakodottá Adorján. (...) Németi Rudolf négytagú kis kórust kezdeményezett... Én szívesen beleegyeztem... Azonban 3

nappal a reformáció előtt Németi bejelentette, hogy egy hét leforgása alatt négy helyen akarnak énekelni, szolgálni: Krasznán, Zilahon, Sarmaságon, Zoványban. E négy lelkész alkotja a kis kórust... Vidits Gy. ajánlotta a megyei inspektort... megnehezelt a négy kolléga... minek... kell azt másokkal is tudatni. A főinspektor nem látta értelmét, hogy négy pap egy helyen legyen, inkább az őszi munkákat sürgette. De Adorján meggyőzte... beleegyezett... a papnék is elmentek az ünnepélyekre..., jól...szórakoztak a lelkipásztori családok..., az az érzésem, az úti-díjak, vendéglátás költségeit nehezen hordozta az ünnepi perselypénz... A jövőben valószínű nem járulok hozzá az ilyenfajta megmozdulásokhoz.”

Az első „megérzések” jelzik, milyen irányba ment el az esperes: a zilahi ügy „második felvonásának” egyik főszereplőjévé avanszált.

A főszereplők részben változtak, másrészt szerepet cseréltek, nagyobb részük mind pozitív, mind negatív értelemben az maradt, aki volt.

Egy másik csoport az ügy korábbi szakaszában a presbitérium jogainak élharcosa volt: Enyedi Sándor főgondnok, nyugalmazott postatisztviselő és pár presbiter, öccse Ferenc, földműves, utóbbi sógora, Bakos József földműves és Barak Barna István, hentes. Egy bizonyos Tóth Lajos nyilatkozata szerint fentnevezettek, az új lelkész odakerülése óta azt nyilatkozták, ha nem a kedvük szerint vezeti az egyházat, azt meg fogja bántani. Azt is állították, nekik köszönheti, hogy odakerült. Némelyek szerint a régi stílusban képelték el a vezetést: fentnevezettek rómi partiján, tegeződő barátságban döntögetnek majd az egyház dolgairól. Adorján zilahi szolgálatának második évében kezdték írni ellene a feljelentéseket. Az ő elszigetelt, ám mindenre elszánt csoportjuk nélkül, nem sokra ment volna a püspök akarata érvényesítésében.

Továbbra is főszerepet vállalt a Presbitérium, annak a fentnevezetteken kívüli több mint félszáz tagja. Radikális, jogi szakértelemmel felvértezett, olykor erőszakos eszközökkel igyekeztek emberi méltóságukat, lelkészüket, és testületük becsületét megvédeni.

Főszereplővé vált egy szánivaló, igen kicsinyes célokért küzdő – a közeledő nyugdíjat minél előnyösebb helyzetből megszerezni igyekvő –, az egyházi főhatóság részéről túl pipogvának tekintett, önmaga képességeiben sem bízó, éppen ezért kétségbeesetten aljas lépésekre magát hirtelen elszánó, a gyülekezet többsége által elutasított, sokak által megvetett missziós lelkész, Nagy Ernő. Tőle vette át Adorján 1972. november 15-én az egyházközség ügyés és számvitelét. 1967-ben, még a Kolozsvárhoz tartozás idején, félállásban, a beteg másodlelkész helyetteseként csöppent a pikszisbe. Számptalan, a püspökhöz írt levele, sajátos szemszögből ugyan, de érdekes képét nyújtja a történeteknek.

A két „sztárszereplő”, a püspök, a központi tisztviselők karájában és Adorján Kálmán, akik adott helyzetekben elvbene irányítóikat is irányították (Vallásügyi Államtitkárság).

Hogy mit tudtak jelenteni a feljelentők? Elképzelhető és elképzelhetetlen történeteket: „Szükségesnek tartom tudomására hozni a Főtiszteletű Püspök úrnak azon értesüleseimet, amelyek szoros kapcsolatban vannak egyházi életünkkel mégis megkerülik a hivatalos és megengedett formát. 1973 augusztusában voltunk rokoni látogatáson Magyar Népköztársaságban B-pesten és Miskolcon... Az egész rokonságom hívő református... Vencselőn, egyik unokanővéremnél új kenyére ur vacsora osztáson vettünk részt. A helybeli lelképásztor Borbé Béla örvendet, hogy Zilahiak vagyunk... személyes jóbarátja Adorján Kálmán... Miskolcon is találkoztunk két lelkésszel... akik nagyon jó barátai Adorján Kálmánnak... az egyiknek a nevére emlékszem Sólyom Ferenc... 1974 októberében... is voltunk Miskolcon... azzal fogadtak, kedves egyetlen öcsénk, mi történt veled, ...tavaly annyi szépet mondtál az új lelkészetekről, itt pedig most az a hír van rólad, hogy üldözöd Adorján Kálmánt és sajnálok tőle az öt, tíz leiket... 1974 októberi látogatáson tudtam meg, hogy Biánky Jenő unokabátyám fia... mint jó gépkocsivezető... 1974 augusztus havában járt Zilahon két lelkésszel... Minket nem kerestek fel, mert szigorúan meg volt tiltva... csak azokat... akiknek küldeményt hoztak. Fekete „Zsigulival” jöttek... ötszáz bibliát hoztak át... négy helyen osztották szét: Kraszna, Zilah, Kolozsvár, Marosvásárhely... azt is megtudtam, parókiák előtt nem álltak, mindig félre eső utcákban tették le a kocsit. Az egész utjuk három napig tartot.”⁵⁸

Feltevődik a kérdés, miért ilyen későn tartotta szükségesnek „jelenteni” a gyanús eseményt? Néhány későbbi levél tanúsága szerint, püspökségi tanácsra vásároltatott bibliát Adorján Kálmántól olyan asszonyokkal, akik nyilatkozatot is adtak róla. A jelentővel leírátták az impresszum minden adatát. Barak megpróbálta bevonni a lelkészellenes fellépésbe Bogdán Jánost, Adorján első segédlelkészét, aki azt nyilatkozta, ő sok mindent látott az egy év alatt, de nem hajlandó aláírni semmit. Viszont ha a püspök audienciára hívhatja, szívesen elmond mindent.⁵⁹ (Írt is Nagyváradon néhány terhelő nyilatkozatot Adorjánra nézve. 1975. június 17-én például ezt: „...Több esetben előfordult, hogy a baptisták nagy létszámban jelen voltak a templomi istentiszteleteken és bibliaórákon, s állítólag a baptista imaház felszentelésén – ahogy beszélük – Adorján Kálmánné volt az első szavaló...”)

⁵⁸ Barak Barna István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1975. március 25-én.

⁵⁹ Barak Barna István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1976. február 8-án.

Több olyan, a püspök kézírásával készült „taktikai” feljegyzés van a zilahi ügy dossziéjában, ami arra a feltételezésre ad alkalmat, hogy csak a megfelelő pillanatra várta egy olyan lépésre, amibe bele lehet kapaszkodni, hogy elindítsa a lavinát. Ez a pillanat a Szilágy Megyei Milíciára beadott névtelen levél, amely arról értesíti a hatóságot, hogy Adorján egy 25 000 lej értékű olajkályhát vett Raviczky Máriától. Az előzetes ellenőrzések megállapították – írja a Milícia átíratja a Püspökséghez, 1975. május 19-én –, hogy bár az egyház pénztárából a pénzt kivették, de azt az időközben elhunyt Raviczky Mária nem kapta meg, hanem más célokra költötték. Kérték egy velük együttműködő számvevő kiküldését.

Kérdés, ki lehetett a névtelen levél szerzője? Az adásvételi szerződést Adorján és Enyedi Sándor írták alá. Az ügy bizonytalan kimenetelére tekintettel, nem egyházi pénzzel dolgoztak, hanem a lelkész később visszatérítendő kölcsönt vett fel Boda Mihálytól, Moldován Jánostól, Enyedi Sándortól és Ferenctől. Ugyanakkor a már említett püspöki feljegyzések a későbbi „tematikus számvizsgálat” minden „témáját” tartalmazták. Az ügyről tehát tudtak épp elegenden. Egy Barakhoz írt püspöki levélből kiderül: a hentes számon kérte, hogy őt nem hallgatták ki a vizsgálat alkalmával. (A püspök levele szerint a júniusi vizsgálat idején a reklamáló a tengerparton üdült, szeptemberben külföldön tartózkodott.) Az az elszántság, amivel Barak megint csak szerepet akart játszani Adorján tönkretételében, őt is bevonja, a névtelen feljelentés lehetséges szerzőinek körébe.

A püspök azonnal, júniusban vizsgálatot rendelt el, és tovább gyűjtötte az adatokat. Szokása szerint, a gyanút bizonyított tényként beállítva közölte az Államtitkársággal, hogy a vizsgálat megállapította:

1. A lelkész a „speciális szolgálatokért” el nem könyvelt juttatásokat fogadott el.
2. A konfirmándusok ajándékait csak részben könyvelték el, másik részéből ajándékot vásároltak a lelkésznek és a kántornak.
3. A templom fűtésére vásárolt külföldi olajkályha beszerzése körül különféle szabálytalanságok történtek.

Ezért 5223 lej visszafizetésére kötelezték a lelkészt. Minthogy fegyelmi téren is elmarasztható Adorján, a vizsgálatot továbbfolytatják. A püspök kétszer személyesen tárgyalt ez ügyben a Szilágy Megyei Néptanács alelnökével, bizonyos Dragoşsal, és a kerületi számvevő a vizsgálat első szakaszában többször kapcsolatba lépett a Milíciával.⁶⁰

⁶⁰ Az NRE 1625/1975. augusztus 29-i felterjesztése a VÁ-hoz.

A Vallásügyi Államtitkárság által elrendelt szeptemberi vizsgálat alapján érdemes ismertetni a „fűtés-ügyet”. Ennek kapcsán viszonylag élesen körvonalazódnak a szereplők törekvései, illetve a korabeli gazdasági-politikai mechanizmusok.

A vizsgálatok egész idején hivatkoztak a 334/1970-es dekrétumra, ami nem más, mint a VÁ szervezési és működési szabályzata, anélkül, hogy bármely pontját megjelölték volna.

A vizsgálat során a következőket állapították meg:

I. a. A templom, a parókia és a kántori lakás központi fűtésének megoldására a presbitérium 1972. augusztus 19-én technikai bizottságot hozott létre.

1973. április 14-én a Megyei Tervező Intézetet kérték a műszaki terv elkészítésére. Az 125 400 lej kivitelezési értékű tervért az egyházközség 7113 lejt fizetett. Ezt a kifizetést a presbitérium szabályszerűen, utólagosan jóváhagyta, 1973. okt. 9-én. 1974. febr. 2-án felterjesztették a Püspöki Hivatalba jóváhagyásra a tervezetet, amit a hivatal továbbterjesztett a Szilágy Megyei Néptanácshoz. A Néptanács elutasította, és visszaküldte a költségvetéstervezetet 1974. november 28-án a Püspökségre, azzal az indokkal, hogy nem szerezték meg az Energetikai Minisztérium hőenergia fogyasztási egységes jóváhagyását. (Amikor elindult az ügy még nem voltak energiafogyasztási korlátozások, közben léptek életbe, úgy tűnik erre nem figyeltek.) „Vagyis a tervezetet nem hagyták jóvá” – összegzett a számvizsgálat.

b.) Raviczky Mária 1974. december 8-án, Kolozsvárról levelet írt a Zilahi Lelkészi Hivatalnak, amelyben közölte, hogy budapesti tartózkodása alkalmával egy nemzetközi kiállításon felvette a kapcsolatot egy dán céggel, amelyik azt ígérte, le tudja szállítani azt a hőfejlesztőt, amit ott kiállított. Levélíró megkereste egy holland egyház presbitériumát, akik megígérték, hogy a fűtőszerkezet elküldését lebonyolítják. Értesítést kapott arról, hogy a szállítmány úton van. Ő betegsége miatt nem tud utazni, megkérte a lelkészt, utazzon Kolozsvárra a hivatalos dokumentumok elintézése ügyében. December 10-én két dokumentumot hitelesített a kolozsvári közjegyzőség: egy felhatalmazást a lelkész nevére, hogy átveheti a Dániából érkezett csomagokat és egy testamentumot, amelyben Raviczky Mária a zilahi egyházközségre hagy, egy „Danterm” típusú fűtőkályhát. A vámmal, fekbérrel, szállítással, utazással, bélyegekkal kapcsolatos 16 276 lej kiadást lelkész saját, illetve a fent említett forrásokból fedezte. Minthogy Raviczky Máriának nem volt pénze a jelzett költségek kifizetésére 1975. jan. 2-án felajánlotta eladásra a fűtőkályhát 25 000 lej értékben az egyháznak. A zilahi presbitérium január 5-én a megvétel jóváhagyta, és

felhatalmazta Adorján Kálmánt és Enyedi Sándort az adásvétel lebonyolítására. Január 15-én aláírták az adásvételi szerződést Raviczky Mária és Adorján Kálmán, előbbi elismerte azt is, hogy átvette a 25 000 lejt. Később írta alá a szerződést Enyedi Sándor (aki nem vállalta a kolozsvári utat – MJ információja), valamint tanúként Raviczky Katalin és Bona Lajos. Az adásvétel az egyházközség számvitelében úgy jelentkezik, hogy január 18-i dátummal szerepel egy kifizetési utalvány, amelyhez csatolták a 25 000 lej értékű adásvételi szerződést és egy 4412 lej értékű adónyugtát június 8-i dátummal, amit magánszemélytől vásárolt termék után kell fizetni. A kifizetésre megvan a fedezet a költségvetésben 110 000 lej értékben, de nincs meg a felsőbb egyházi hatóságok jóváhagyása.

Következtetések:

1. A pénzügyi dokumentumokból kiderül, hogy vásároltak egy fűtő-szerkezetet 25 000 lejért, amire kifizették a törvényes adót. Hiányzik a Püspökség jóváhagyása a vásárláshoz.

2. Az egyházi könyvelésen kívül 20 688,50 lejre vannak igazoló iratok. 3723,50 lejre nincsenek. Ezt az összeget kolozsvári, kocsival történt, úti okmányokkal nem igazolható utazásokra, Raviczky Máriának vásárolt dolgokra, illetve rokonainak a temetéssel kapcsolatos kiadásaira költötték (Raviczky Mária 1975. január 23-án hunyt el), amit a vizsgálóbizottság nem vett figyelembe, és a lelkéssel helyben visszafizették az NRE számvevői, még az előző vizsgálat alkalmával.

3. Meghagyás: A jövőben nagyobb értékű munkálatokat nem eszközölnek és nagyobb értékű leltári tárgyakat nem vásárolnak a Püspökség jóváhagyása nélkül, a végrehajtásért felelős, Adorján Kálmán.⁶¹

Az elfogulatlan szemlélő fentiekből arra következtethetne, hogy:

- az elkönyveletlen stólaris javadalom létezésének ténye nem bizonyosodott be (a jegyzőkönyv nem említi);

- megoldottak egy régi problémát, a templom fűtését;

- a megoldás negyed annyiba került, mint a tervezet;

- nyertes tehát az egyház, vesztes a lelkész, aki még a sok utánajárás mellett, másfél havi lelkészi javadalomnak megfelelő összeget kellett befizessen az egyház pénztárába és el kellett viseljen két rendkívüli, egész hároméves tevékenységére kiterjedő ellenőrzést.

⁶¹ Vizsgálati jegyzőkönyv. Készítették: Ștefan Constantin, Németi Emeric, Borsi Sighismund, 1975. szeptember 23-án, Zilahon. (Fordítás románból – MJ.)

A felsőbb hatóság erre nem dicsérettel, egy utólagos jóváhagyás kiadásával reagált, hanem letiltotta a megvásárolt fűtőalkalmatosság beszerelését. Sőt! Miután az ügyészség a vizsgálatot megszüntette és lezárta, közölte az ügyvésséggel és a Vallásügyi Államtitkársággal, hogy az egyház részéről az ügy nincs lezárva, mert a „pénzügyi visszaélések”, a lelkész közigazgatási ténykedéséből fakadnak, és ezt ők tovább vizsgálják, mert „naponta kapnak új, karakterisztikus” információkat.⁶²

A vizsgálat továbbfolytatása kapcsán a püspökség kérésére – a vizsgálat zavartalan biztosítására hivatkozva –, Adorján Kálmán működési engedélyét az Államtitkárság bevonta 1976. február 1-jétől, visszamenőleges hatállyal. (A Vallásügyi Államtitkárság 21846/1975. sz. leirata február 2-án keltezték és 9-én iktatták Nagyváradon.) Helyére Németi Rudolf zoványi lelkészt nevezték ki „felügyelő” lelkésznek, aki február 15-én tartotta meg első szolgálatát Zilahon – a már ’75. november 1-jétől kinevezett Molnár János segédlelkész mellé. A bemutatkozó lelkészt a templomból kijövet a hívek egy része megtámadta, palástját szinte letépték róla, s közölték vele, szolgálatát nem igénylik. (Németi Rudolf március 1-jei, a püspökhöz írt jelentésében 18–20 támadót említ, szerző, szemtanúként, sokkal többre emlékszik.) Minthogy a felügyelő lelkészt a presbitérium templomi szolgálatra nem engedte be a templomba, az a segédlelkészre hárult.

A hívek egy csoportja beadványban kérte a Vallásügyi Államtitkárságtól 1976. február 23-án lelkészüket felfüggesztésének megszüntetését. A Péli Ida által szerkesztett iratot 151-en írták alá.

Németi „nyugodtan” teljesíthette a püspöki megbízást: listákat készített az anyakönyvekből arról, hogy milyen stólaris szolgálatokat végzett Adorján Kálmán odakerülése óta, s azok kapcsán milyen és mennyi befizetés történt. Egy televízió vásárlási körülményeit igyekezett kivizsgálni, de nem sikerült. Ismételten nyilatkozatot kért az elhunyt másodlelkész özvegyétől, abban a hiú reményben, hogy megmásítja korábbi pozitív nyilatkozatát stb. Hogy „munkásságát” megrendelésre végezte, egy 1976. március 5-jei jelentésből nyilvánvaló, amely így kezdődik: „Még egy rövid, külön jelentéssel is megpótolom a kért öt darabot...” Március 11-én újabb számviteli vizsgálatra került sor, de ez sem hozta meg a püspökségtől várt eredményt. Közben zajlott az ügyészségi vizsgálat is, amelynek állásáról Adorjánt épp egy belüleges tiszt

⁶² Az NRE 1900/1975. október 13-i átirata a Szilágy Megyei Milíciához. (Az átiratban megjegyzik, hogy a pirossal aláhúzott részek a külföldről nemrég visszatért püspöktől származnak.)

tudósította, aki a helyzet megfigyelésére volt a templomba kirendelve, s aki az istentiszteleten egyszerű gyülekezeti tagként részvevő lelkész mellé kerülve kijövetelkor, elstutogta neki a szükséges információkat (Szerző saját, akkor a lelkész által igazolt megfigyelése).

Adorján fellebbezett, hangsúlyozva, hogy a sorozatos vizsgálatok nem találtak terhelő adatokat a vádak bizonyítására, azokat a csekély összegeket 800 lej, amelyeket hiányként kimutattak, visszafizette.

Az Államtitkárság április 1-jétől kénytelen volt visszaadni a lelkész működési engedélyét. Molnár Jánost áthelyezték Temesvárra⁶³, és Nagy Ernő ördögkúti missziós lelkészt, aki Zilahon lakott, kinevezték helyére azzal a meghatalmazással, hogy az egyház pénzügyeit ő fogja intézni.

A zilahi presbitérium 1976. április 2-án tartott gyűlésén tiltakozott Nagy Ernő kinevezése ellen:

„a.) A főhatósági leirat nem segédlelkészi kinevezésről, hanem lelkészi kinevezésről szól, ami a Statútum értelmében a gyülekezet választójogát sérti.

b.) A Nagy Ernő kinevezésében olyan hatáskörrel van szó, amely tulajdonképpen hatálytalanítja a parókus lelkész jogait.

c.) A Nagy Ernő eddigi gyülekezeti szolgálatára visszaemlékezve, a gyülekezet békességének fenntartása érdekében presbitérium nem tartja kívánatosnak Nagy Ernő szolgálatát.”

A későbbiek folyamán az álláspont annyiban módosult, hogy amennyiben a püspök egy új kinevezést ad Nagy Ernőnek, amely szó szerint segédlelkészként jelöli meg státusát, minden akadály elhárul a megbékélés útjából. A püspök személyesen találkozott a zilahi lelkésszel, amelyről az úgy számolt be a presbitériumnak, hogy álláspontjára, miszerint a Statútumban a parókus joga a segédlelkész munkakörét megszabni, Papp László azt válaszolta volna, ennek ellenére sem törvénytelen az igazgatótanácsi határozat.

A találkozó után a püspök nyílt bosszúról árulkodó levelet küldött Zilahra: „Hivatkozással a f. év április 6-án történt megbeszélésünkre ismételten felhívom Lelkipásztor Úr figyelmét arra, hogy a zilahi presbitérium tartózkodjék, az olyan határozatok hozatalától, amelyek a hatáskörébe nem tartozó ügyekre vonatkoznak... Ugyanakkor Lelkipásztor Úr figyelmébe ajánlom azt, hogy a

⁶³ Szerző, akkoriban segédlelkész, soha nem foglalta el temesvári szolgálati helyét. Zilahon élő személy rokona segítségével, személyzeti problémákra hivatkozva kért és kapott előbb beteg-, majd fizetés nélküli szabadságot. Ezalatt Kolozsváron élt egyetemista feleségével és fröccsentőként dolgozott sülelmedi helyettes-lelkészi kinevezéséig, 1976. július 1-jéig A hivatalos iratok viszont arról szólnak, hogy Temesvárról helyezték át Sülelmedre.

presbitérium magatartását minden olyan ügy elbírálásánál tekintetbe fogom venni, amely püspöki hivatali, igazgatótanácsi vagy egyházkerületi közgyűlési jóváhagyást igényel. Célzok a költségvetés, épületjavítások stb. elbírálására és jóváhagyására”.⁶⁴

Ha ezen a ponton valamelyik fél enged, talán lett volna esély a helyzet normalizálására. Nem lehet tudni, informálta-e valaki a zilahi lelkészt Papp Lászlónak az állami szervekhez intézett beadványairól. Ha igen, joggal volt óvatos, joggal tartott attól, hogy a nem egyértelmű megfogalmazás mögött hátsó szándék lapul.

Ettől kezdve lényegében „háborúskodásba” csapott át a zilahi egyházközség és a püspök ellentéte.

Nagy Ernő egyik levelében megemlítette, hogy találkozott Gelcu Maksutovici bukaresti főfelügyelővel, aki Adorjánt kereste Zilahon, de nem találta otthon. A felügyelő egyrészt legorombította, hogy miért olyan pipogya, ő azért volt odatéve, hogy mindenben részt vegyen, minden megmozdulásban ott legyen, mindenre figyeljen. Erre fel csak ül otthon, s várja a fejleményeket. Meg azt mondta, hogy eddig az állami szervek léptek, most az egyházon lenne a sor. Tereljék közigazgatási síkra az ügyet. Aztán majd lép a Vallásügyi Államtitkárság. Hogy ennek az észrevételnek a hatására, vagy ez lehetett az előzetes forgatókönyv – a források alapján nem lehet eldönteni –, akcióba lépett Varga Pál, és az egyházmegye. Megpróbálták pénzügyi vonalon megbénítani az egyházközséget. Varga, mint felettes hatóság, előbb megtiltotta bankügyeletek bonyolítását, majd amikor ez nem ment, letiltatta az egyházközség bankszámláját. A válasz: két presbiter nevére nyitottak bankszámlát, oda fizették be a hívek adományait és egyéb jövedelmeket, onnan utalták át a különféle adókat, nyugdíjpénztári és egyéb kifizetéseket. Az illetők nevét nem tudta kideríteni az esperes.

1976. május 5-én kísérlet történt arra, hogy erőszakkal vegyék el a főkönyveket, pénztárnaplót Adorjántól. Részlet, Eszenyei Gyula tanácsos jelentéséből: „Hivatkozással püspök úr megbízására... átmentem Zilahra Varga Pál esperes kíséretében, hogy... részt vegyek az átadásnál... megállapítást nyert, hogy Adorján Kálmán nem tett eleget a püspöki hivatal felhívásának..., hozzákezdtem, hogy azt én hajtsam végre... Amikor megtudta, hogy ezeket az iratokat azért kérem, hogy... személyesen adjam át Nagy Ernőnek..., hóna alá fogta... nem volt hajlandó... azokat átadni. Ekkor megfogtam az iratokat. Így

⁶⁴ Papp László levele Adorján Kálmánnak, kelt 1976. április 13-án.

sem adta (Nagy Ernő beszámolója szerint huzakodásra is sor került)... azért nem, mert a püspökség az ő kérése és a Püspök Úr ígérete ellenére belevette a Nagy Ernő megbízólevelébe a Statútum 34.§.g. pontját... állítottam, illet a püspökség nem adott ki... nekem a Püspök Úr azt mondta, ilyen levél nincs...S ok huzavona után kiderült, hogy a Sarkadi Pál főkönyvelő úr által írottban valóban szerepel..., több kérdésre válaszulva kijelentettem, hogy Adorján Kálmán ügye még nincs lezárva. Ekkor... elémutatta a zilahi ügyészség névre szóló iratát, melynek másolatát Püspök úrnak átadtam... Adorján Kálmán itt is előnyt szerzett a vitában... míg e beszélgetés lefolyt... egyre gyűltek a zilahiak a lelkészi hivatalban... azt találtam mondani, hogy itt hivatalos ügyet intézünk és kérem ne zavarják a munkánkat, akkor kijelentették, hogy ők otthon vannak, övék a lelkészi hivatal, de mit keresünk mi náluk? Lelkészsük ártatlan, és mi mégis bántjuk üldözzük. Püspök úr megtiltotta, hogy az Adorjánt terhelő hibákról beszéljek. Így nem volt értelme... vitatkozni... mind sértőbben provokáltak. Visszaverve minden érvelésünk... nem maradt más hátra, mint otthagyni ezt a felingerült sokaságot... utóbb megtudtam, az egyik presbiter azt mondta az esperes és a számvevő ellenőr hallására, hogy úgy tegyük be a lábunkat Zilahra..., hogy egyúttal a koporsónkat is vigyük magunkkal. (Úgy látszik Zilahon már az sincs számunkra.)... Amikor Roman Ioan inspektor úrnak jelentettem... a helyzetet... az iránt érdeklődött... miért nem járattuk le az ügyet egyházi vonalon, mert az államiak ezt várják tőlünk.”⁶⁵

Ez megerősíthette a Nagy Ernő-féle információt. Ugyanakkor egyszerre tükrözi az egyházi vezetés tanácsstalanságát és a kommunikációhibás, diktatórikus vezetésből fakadó működési zavarokat.

1976. május 10-én Enyedi Ferenc és Bakos József „illegális párttagok” – ahogy egy későbbi feljelentésükben magukat bemutatták – kérték a megyei párttitkártól azoknak a párttagoknak a felelősségre vonását, akik akkor a parókián megjelentek. Az említetteket tényleg beidéztek. Bizonyíték rá Moldován János nyugdíjas tanár június 18-án postázott levele, egykori tanítványához, Papp Lászlóhoz, amelyben kifejezi méltatlankodását, hogy Enyedi Ferencet a jelzett feljelentésre buzdította. Hogy a dolgok mögött ő áll, vitathatatlan, Enyedi mutogatta a levelezésüket, mint hivatkozási alapot. Természetesen a püspök szarkasztikus megjegyzések kíséretében visszaütöztette a vádat 1976. június 23-án írt válaszában.

Az adok-kapok folytatódott tovább. A püspök továbbra is tartotta az érdeklődést a főgondnokkal, akit a Sinka-ügy kapcsán egyházkerületi

⁶⁵ Eszenyei Gyula beszámolója Papp Lászlónak, kelt 1976. május 17-én.

közgyűlésen szarkasztikusan kipellengérezett. Hozzá írt levélben jelezte, hogy egyházmegyei szinten folytatódik majd az ügy.

Július 13-án a presbitérium beperelte az Esperesi Hivatalt a bankszámla befagyasztásáért.

Július 20-án a milícián kihallgatták Papp Dezső presbitert, akinek a felesége állítólag pénzt gyűjtött a konfirmándusoktól.

Augusztus 8-án Varga Pál megfenyegette a presbitériumot, hogy szeptember 1-jétől felosztatja őket, ha tovább ellenkeznek.

Augusztus 31-re Varga Pál idézést kapott a zilahi ügyészségre, és hiába bizonygatta vélt igazát, a munkatörvénykönyv értelmében elmarasztalták. Kötelezték a bankszámla megnyitására. Az esperesség fellebbezett.

Szeptember 6-án Adorján kijelentette az esperesnek, hogy Nagy Ernőben nem bízik meg, legyen a másik aláírója a pénzügyi műveleteknek Enyedi Sándor, vagy Szilágyi Lajos gondok. Az esperes elutasította a javaslatot. A zilahiak ebben újabb bizonyítékát látták annak, hogy Adorjánt kijátszva, apró lépésekkel Nagy Ernő kezébe akarják átjásznani az egyházközséget. A segédlelkészek sehol sem adnak aláírói jogosítványt, márcsak azért sem, mert a segédlelkész változásával az aláírás mintákat is állandóan változtatni kellene.

Október 15-én özv. Nagy Józsefné Maxim Maria, román nemzetiségű idős hölgy, beadvánnyal fordult a Püspökséghez, érdeklődve, hogy miért nem engedélyezik a református ravatalozó létesítését? Férje református volt, de vele együtt ő is támogatta a református egyházat. A két háború közt dicséretet is kaptak a bukaresti lelkésztől a konstancai református gyülekezet megalapításában szerzett érdemeikért. Férje végakarata szerint 10 000 lej adományozásával ő kezdeményezte az egyik kriptá átalakításával a ravatalozó létesítését. Miután választ nem kapott, az Államtanácshoz fordult. A püspökség igyekezett elhallgatni a dolgot, csak a Vallásügyi Államtitkárság másodszeri sürgetésére válaszolt. Álnokul azt fejtegette Papp László, hogy nem utasították vissza a benyújtott költségvetést, hanem „kiegészítésre visszaküldték”. Sajnos az egyházközség nem intézkedett a kiegészítésről. Egyébként sem sürgető erejű a ravatalozó létesítése, Zilahon – akárcsak Nagyváradon – válogatni lehet, az állami ravatalozó, az ortodox kápolna és a katolikus kápolna közt.⁶⁶

Az Esperesi Hivatal véglegesen elvesztette a pert, kénytelen volt megnyitítani a bankszámlát, és az egyházközség alkalmazottai felvehették a fizetésüket visszamenőleg is, kivéve Nagy Ernőt, akit az „el nem végzett

⁶⁶ Papp László felterjesztése a VÁ-hoz, kelt 1977. április 30-án.

munkáért” nem voltak hajlandók kifizetni. Az állami pénzügyi szabályok szerint azonban új számlát kellett nyitni, ahhoz új aláírás mintákat kellett benyújtani, de mivel Adorján a presbitérium döntésére hivatkozva nem akarta bevonni Nagy Ernőt, megint patthelyzet alakult ki. Fentnevezett elkeseredett levelet küldött a püspöknek 1977. február 22-én, ami részint magyarázatot ad arra, hogy miért nem ismerhette el hibáit az egyházi vezetés: „...tizenny hónapja nem kaptam fizetést... *Én nem lehetek... vesztés*, amikor mindenben az én felsőbb egyházi és világi hatóságaimnak engedelmeskedtem...” (Kiemelés tőlem – MJ.)

1977. március 10-re összehívták a zilahi egyházmegye tanácsulását, Nagyváradra. (Az egyik, püspöki taktikai vázlatban, nyilván erre vonatkozik a megjegyzés: „Egyházmegyei tanácsot összehívni olyan helyre, ahol nem lehet felvonulás”.) Azonban még a Föld sem akart „együttműködni” az egyházi felsőbb hatósággal. Március 4-én földrengés rázta meg az országot, az egyházmegyei gyűlést el kellett halasztani. Közben Adorján megint szerezhetett egy jó pontot, 50 000 lejt küldött a zilahi egyházközség a károsultak megsegítésére, egyedül annyit, mint amennyit az árvíz idején az egyházkerület. A hatóságok elismerése természetesen nem is maradt el.

Az április 20-án Nagyváradon mégis megtartott tanácsülés elmarasztalta Adorjánt, védekezését nem fogadták el. A tanácsstagok a szilágycsehi Kovács Lajos világi tag kivételével vagy elítélték, vagy hallgattak.

Adorján tiltakozott, hogy a tanácsülés tagjait a tények hamis beállításával félrevezették, ám nem adtak helyt a tiltakozásnak. Kérték egyházi közérdekből való elhelyezését június 1-jétől, és egy újabb átfogó pénzügyi vizsgálat megejtését. Mind Kovács Lajos, mind Adorján Kálmán fellebbezett.

Május 31-én az Igazgatótanács tárgyalta a fellebbezést. Kovács indokai:

„1. Esperes úr rosszul vezette le a gyűlést, mert a vádolás felolvasása után nem adott szót a vádlottnak...hanem megkérdezte a tanácsstagokat, hogy mit szólnak a vádhoz, és csak legutoljára szólította Adorján Kálmánt mint vádlottat.

2. ...egyáltalán nem vették figyelembe vádlottnak sem a beszédét, sem az azt alátámasztó jegyzőkönyveket, nyilatkozatokat.

3. ...olyan ügyben hozott határozatot a Tanács melyet nem ismert.

4. ...az esperes úr mikor látta, hogy nem a kedvére beszéltek, ezeket a szavakat használta: Kérem, hagyja abba, nem ismeri az ügyet, üljön le. Sértve érzem magam, hogy leültetett, pedig jogom volt szólni.

5. ...előre el volt készítve a határozat. Ott senki nem gépelt, mégis géppel írott szöveget olvasott fel az esperes úr. Ilyen határozatokat azok a megdöbbentő náci perek hoztak, amiket most a filmekben lehet látni. Tiltakozom a hit, az

igazság és emberség nevében, és kérem az egyházmegyei közgyűlést köszörülje ki a csorbát, amit a tanács elkövetett és álljon egymemberként minden félelem és gyávaság nélkül az igazság pártjára.

6. Végül megfellebbezem a határozatot azért, mert egyáltalán nem vette figyelembe a zilahi presbitérium egyetlen határozatát sem. Mintha a presbitérium senki és semmi lenne. A mi egyházunkat nem egy ember vezeti, legyen az lelkipásztor, esperes vagy püspök, hanem egy testület, ezért ennek a testületnek a véleményét is figyelembe kell venni..."

Kovács Lajos jogi alátámasztástól mentes, ám nagyon is fejlett jog- és igazságérzettől áthatott fellebbezését követően Adorján Kálmánnak a Statútumra támaszkodó fellebbezéséből csak az elvi részeket idézem:

„1. Fellebbezésem alátámasztására hivatkozom a Statútum II. Főrészt 12.§-ra, mely... leszögezi, hogy az önálló lelkész állásából csak fegyelmi úton mozdítható el...

2. Ezek szerint teljesen jogtalan...a Statútum 110.§-a 8. pontjára hivatkozással... 1977. június 1-ei hatállyal áthelyezendőnek kimondani...

3. Az Egyházmegyei Tanács hatáskörét túllépve tárgyalt és bírált el olyan ügyeket, amelyek a Fegyelmi Bizottság hatáskörébe tartoznak...

4. A törvényes fórumok megkerülése az egyház törvényes rendjének olyan nagyfokú sérelme, amelynek orvoslatára... kénytelen leszek figyelembe venni az 1948-as Kultusztörvénynek a Vallásos Kultuszok Szabályozására vonatkozó 177. sz. Dekrétuma 25.§-ában biztosított jogvédelmet..." A továbbiakban nagyjából ugyanazokat az észrevételeket tette, mint Kovács Lajos, nagyobb hangsúlyt fektetve arra, hogy lényegében koncepció per áldozata, előre legépzelt ítéletet olvastak fel, azzal a különbséggel, hogy a koncepció perekben legalább volt bíróság, itt az sem volt. Védekezésének lényege tehát, hogy olyan bizottság bírálta el ügyét, amely arra nem jogosult. Azt nem említette, hogy azért tárgyalta ügyét az egyházmegyei tanács, mert fegyelmi bizottság nincs, a zsinat a Statútumban említett szabályrendeletet nem alkotta meg.

Természetesen a zilahi lelkésznek, minden a jog látszatához ragaszkodó közegben nyert ügye lett volna. Az adott körülmények épp azzal avatták heroikussá a küzdelmet, hogy semmi esély nem volt a győzelemre. Testületi vezetésre és azon belül a demokratikus játékszabályok betartására apellálni, egy olyan társadalomban, amely óriásléptekkel haladt a totális diktatúra felé, ahol az egyetlen működő pártban sem voltak már érvényesek a korábbi belső szabályok, esélytelenné tették a próbálkozást. De mivel a református egyházon

belül legalább az elvek még léteztek, időről időre mindig akadt valaki, vagy valakik, akik próbálkoztak a lehetetlen megkísértésével. Nem tekinthető véletlennek, hogy egyre több párttag kereste a demokratikus létforma kiélésének lehetőségét az egyházban, miután a pártban már arról szó sem lehetett.

Az Igazgatótanács Ottlik Tibor főgondnok cinikus hozzászólásának nyomán, amely a vádat bizonyított büntényként kezelte, amely a tehetetlenséget jószándéknak álcázta, kijelentve: örüljön Adorján, hogy közigazgatásilag és nem fegyelmiileg közelítették meg a kérdést, mert azokért a szörnyű bűnökért, amelyeket elkövetett, szabadságvesztés járna – elutasította a fellebbezést. Kovács Lajos fellebbezésével érdemben nem is foglalkoztak.⁶⁷

A törvénytelenések és az események ezután már elég viharosan követték volna egymást, de feltehetően a magából kivetkőzött püspökre fékezőleg hathattak az állami szerveknek a törvényesség látszatához ragaszkodó elvárásai.

Ugyanis 1977. június 6-án közölte Varga Pál esperes Enyedi Sándor zilahi főgondnokkal a Vidits György főjegyző által lejegyzett, Bukarestből küldött, püspöki telefonüzenetet: „...a Statútum 126. §-a, II. rész, d. pontjában biztosított jogom alapján, 1977. június 1-i hatállyal visszavonom azon rendelkezésemet, mellyel meghosszabbítottam a zilahi egyház megbízását tovább működésre...” Varga Pál felhatalmazta Enyedit, hogy közölje elnöktársával, Adorjánnal a püspöki üzenetet.

Július 1-jétől Adorjánt áthelyezték a Bihar megyei Érabrányba. Nem engedelmeskedett a törvénytelen áthelyezésnek.

Július 9–13. közt bukaresti ellenőrök újra átvizsgálták az egyházköziséget. Barak és Enyedi presbiterek kihallgatásukat kérték a bukaresti felügyelőktől, azok meg is ígérték, de aztán mégsem került rá sor, ezért fellebbeztek. A groteszk helyzetet így adták elő sértődött hangvételű írományukban: „...kihallgatásunk nem történt meg és így kénytelenek voltunk este 6 órától fél 11 óráig várni és figyelni, hogy honnan érkeznek meg, és a parókiáról jöttek egyenesen a szállodába...felkísértük a szobájukba, megkérdeztük, vacsora után tetszenek-e lenni? Így megtudtuk hol voltak vacsorán, jó illatos borszag érzett Ștefan igazgató úron, aki nem egyezett bele a kihallgatásunkba, mondván, hogy Adorján iratai már Nicolae Ceaușescu... asztalán vannak, megvan kötve a kezünk és ehhez az ügyhöz hozzányúlni nem szabad...”

⁶⁷ Az NRE Igazgatótanácsa 1977. május 31-én tartott ülésének jkv.

Az őket illető közutalat ellenére – kísérelőlevelükben maguk mondják, nem találtak Zilahon senkit, aki románra fordítsa „fellebbezésüket” – fellebbezést nyújtottak be, arra hivatkozva, hogy tudomásukra jutott, a bukaresti bizottság nem marasztalta el Adorjánt, márpedig az „igazság ki kell derüljön”.⁶⁸

Hogy beadványuknak milyen hatása lett, nem derül ki a forrásokból.

Augusztus 8-án a telefonüzenetileg feloszlott presbitérium gyűlést tartott, amelyben kiállt korábbi álláspontja mellett, mind a lelkészt, mind a presbitérium jogait, mind a kerület viszonyulását illetően az egyházközség helyzetéhez. (Ugyanebben az időszakaszban zajlottak a Zsil-völgyi bányászstrájk eseményei, amit természetesen a román sajtó agyonhallgatott. Az információk mégis nagyon hamar elterjedtek, egyrészt az ostromzár alá vont bányavárosokból, a hegyeken keresztül elmenekült emberek révén. Másrészt a külföldi rádiókból.)

A Vallásügyi Államtitkárság dec. 1-jétől újra visszavonta Adorján működési engedélyét. A december 17-i kerületi közgyűlés a zilahi presbitériumot másodszer is feloszlatta. December 31-én a lelkész elbúcsúzott a zilahi gyülekezettől. Idézetek az istentiszteletről készült keltezés és szerző nélküli jelentésből:

„A templom zsúfolásig megtelt. Istentisztelet végén Adorján Kálmán felszólította a jelenlévőket, hogy mindenki maradjon a helyén, mert most évről évre közeledik a következő évforduló... A beszámoló főbb pontjai:

1. Felhívták a megyei néptanácshoz, ahol egy hivatalos szám nélküli írást mutattak felfüggesztésére vonatkozóan. Ezt az írást semmisnek tekinti, mert ő ilyet nem kapott...

3. Eddig is minden ellene hozott intézkedés törvénytelen volt:

- törvénytelen volt az érabrányi áthelyezése... a zilahi egyház folyószámlájának lezáratása... a presbitérium feloszlata..., törvénytelen volt Zilahnak a nagyváradi egyházkerülethez csatolása 1968-ban, mert azt a zsinat nem hagyta jóvá...

Adorján Kálmán jelenleg naponként tartja a templomban az egyetemes imahetet, amely a nagyváradi kerület gyakorlatában ismeretlen.”

1978. január 27-én sajátos megbeszélésre került sor Bukarestben a Vallásügyi Államtitkárság épületében. Jegyzőkönyv nem készült róla. Csak egy végrehajtás erejű nyilatkozat.

⁶⁸ „Felekezés” Papp László püspök úrnak. Aláírók: Enyedi Sándor, Enyedi Ferenc, Barak István, Bakos József, Daróczi János. (Az Enyedi testvérek hol i-vel, hol y-nal írták alá nevüket.) Kelt, 1977. július 21.

Adorján Kálmán ebben kifejezte sajnálkozását a zilahi zavargások miatt. Elfogadta, hogy Magyarlápásra helyezik, azzal a lehetőséggel, hogy egy későbbi időpontban visszatérhet a kolozsvári egyházkerületbe. Kérte, hogy a zsinati fegyelmet és az ellene indított bűnvádi eljárást vonják vissza. A nyilatkozatot ellenjegyezte: Ion Popescu, a Vallásügyi Államtitkárság igazgatója, Nagy Gyula püspök, Papp László püspök.

A helyzetet azonban még ez sem oldotta meg. Adorján átadta a zilahi ügyvitelt és átvette a magyarlápósit, de hosszabb ideig még nem költözött el. A hívek lelakatolták a templomot és a lelkészi irodát. Vasárnaponként begyűltek az irodába és hangfelvételtől hallgatták a volt lelkészüket. Reménykedtek, hogy majd visszajön.⁶⁹ Nem ez történt. Székely Istvánt helyezték Zilahra. Hogy a „stabilizáció” milyen körülmények közt ment végbe, érzékeltesse egy a püspökhöz írt levélrészlet: „...Mostani lelkiállapotom még nehezebb helyzetbe juttatott, mint amilyenben 1979 telén voltam, amikor is a zilahi „tűzfészekbe” kerültem... Már régóta úgy érzem, hogy Főtiszteletű úr... nem ért meg, vagy félreért engem. Pedig... szeretem Főtiszteletű Urat. S mint püspökünkre szeretnék feltekinteni, s másokat is feltekintetni. Tudvalevő, hogy nem akartam Zilahra jönni, s nem is szeretek itt lenni... Nehéz körülmények között és sokat dolgozom... Hiszem, hogy mióta – negyedik éve – itt vagyok, nem zaklatta, nem gyalázta Főtiszteletű Urat senki, sem szóban, sem névtelen levélben... Főtiszteletű Úr minden segítséget megígért nekem, Feleségemnek és a zilahi gyülekezetnek, idejövetelem előtt, még a hivatalában, majd 1979. januárjában itt a városi polgármester úr és más vezető személyiségek előtt... a megígért segítség mellett, ha burkolt formában is... ígéret tétetett „magasabb” tisztségre való jelölésemre is. Ennek megvalósulására nézve gyakran megkérdeznek az itteni vezetők, s csodálkoznak ők is az érthetetlenül eltolódott egyházmegyei tisztújító választás dolgán...”⁷⁰

A gencsi-ügy

A Nagykárolytól keletre, tizenöt kilométernyire települt Gencs, Papp László püspök szülőfaluja. A mintegy ezer lelkes gyülekezet nagy része földműves volt, és a helyi termelőségvetkezetben dolgozott. Bizonyára ráunt már, a majd fél évszázada ott szolgáló helybeli származású lelkészére, Vörös Zoltánra, mert amikor 74 évesen, 1975. szeptember 1-jén nyugdíjba vonult, három havi

⁶⁹ Vidits György levele Ottlik Tiborhoz, kelt 1978. február 27-én.

⁷⁰ Székely István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1982. június 29-én.

fizetésével tartoztak, a templom tatarozásra szorult. Szeptember 7-én, elbúcsúzott a gyülekezetétől az idős lelkész. Szólt a püspök nagylelkű felajánlásáról: 40 000 lej segéllyel fogja támogatni a templom renoválását. Arra kérte a gyülekezetet, hálaképpen ajánlja fel a lelkészküldés jogát a püspöknek. Az egyházjoghoz nem értő hívek, Németi Imre kerületi kiküldött szeptember 14-i helyzetismertetését úgy értelmezték, hogy választói gyűlést tartottak. Kialakult egy közhangulat Hegedüs István érolasi (Bihar megye) lelkész megválasztása mellett, aki akárcsak a korábbi lelkész, helybeli születésű volt.

A Nyeste István börvelyi lelkész elnökletével megtartott presbiteri gyűlésen az elnök javasolta, mondjanak le választójogukról egy alkalomra, s ezzel elnyerik a püspök jóindulatát. Az egyetlen Fodor Sándor presbiteren kívül, mindenki Szántó Dániel gondnok javaslatát támogatta, hogy meghívással töltsék be a lelkészi állást. Nyeste megismételte javaslatát, mire két órás vita nyomán, a Statútum paragrafusaiba be nem illeszthető határozat született (Nyeste hibája, aki egyrészt jó színben szeretett volna feltűnni a püspök előtt, másrészt a helybeliek vehemens lemondásellenes megnyilvánulásait szerette volna leszerelni.):

Presbitérium „Erre az egy alkalomra kész lemondani választójogáról, és a főtiszteletű Püspök urat kérni meg az új lelkipásztor kinevezésére... Ugyanakkor mély tisztelettel kéri... hogy a kinevezendő lelkipásztort, szíveskedjék bemutatkozó szolgálatra kiküldeni a gyülekezetbe, mert ellenkező esetben sem az állás betöltéséhez, sem az egyházfenntartáshoz nem tudják biztosítani a hívek többségének támogatását...”

Ezután a börvelyi lelkész elkövette a második nagy hibát: jegyzeteit magával vitte Börvelybe, annak alapján megírta a jegyzőkönyvet és felküldte az esperesnek. Se nem hitelesítette a jelenlévőkkel, sem az egyházközség jegyzőkönyveihez nem csatolta, nem írta be. (Mindez csak 1976 áprilisában vált nyilvánvalóvá, akkor Orosz esperes a nála lévő példányt aláíratta az algondnokkal és egy presbiterrel, s felküldte a püspöknek. Addig mind a gencsiek, mind az elmérgesedő helyzetről jelentést kérő Vallásügyi Államtitkárság felé a püspök arra hivatkozott, a presbitérium lemondott választójogáról, nem érti, mit akarnak. (Az esperes azt is kifejtette, ő Szentpétery Kun Bélától tanult egyházjogot, és azt tanulta, teljesen mindegy, hogy érvényes vagy érvénytelen egy presbiteri jegyzőkönyv, a választást le kell folytatni, az iratokat gyűjteni kell, s csak akkor van jelentősége az esetleges szabálytalanságnak, ha óvást emeltek ellene.⁷¹ Nem valószínű, hogy a püspököt, aki

⁷¹ Orosz Árpád 987/1976. április 25-i felterjesztése Papp Lászlóhoz.

állandóan azt hangoztatta, hogy az NRE-ben nincs lelkészválasztás, megvlasztalta Orosz okfejtése.)

A püspök Száldobágyi Józsefet nevezte ki helyettesnek, akit a gencsik nem kedveltek, de mivel a környékbeli lelkészek közül csak neki volt autója, az esperes őt látta a legalkalmasabbnak. Az idő telt, a gencsik egyre türelmetlenebbül követelték az általuk alkalmasnak tartott Hegedüs István kinevezését, vagy megválasztását. Az esperes pedig puhulatózott, beajánlatba a püspöknek az általa alkalmasnak hitt lelkészeket sejtve, hogy annak egyáltalán nincs az ínyére, hogy „jogkörében” korlátozzák. A gyülekezet ne mondja meg neki, ki legyen az, akit kinevez.

Az egyik tájékoztató szerint csak Fodor Sándor presbiter értett egyet azzal, hogy a püspök nevezzen ki valakit. A Hegedüst támogatók többsége nem is vesz részt az egyház fenntartásában – állította Fodor.

Természetesen, mint minden mikroközösségben, Gencsen is komoly szerepe volt a rokoni kapcsolatoknak. Az esperes például kiderítette, hogy a Hegedüs-párt élharcosa Récsei László, rokona Vörös Zoltán nyugdíjas lelkésznek, de az nem vett tudomást a rokonságról. Az öreg lelkész – és különösen a felesége – hallani sem akart a község jelöltjéről. (Ő is, Hegedüs is volt beszoigáló a szomszédos községben, és egymást vádolták sírkövek klandesztin eladásával.) Meg is tettek mindent ellene, kezdve attól, hogy félretájékoztatták az esperest – az 581 választó közül csak 169 támogatja Hegedüst, állították – , folytatva a püspökhöz írt levelekkel. Természetesen ez kiderült – esperes szerint a papné „kotyogta ki” – felelősségre vonták őket, és a feszültség fokozódásával, egy idő után tarthatatlannak érezték a helyzetüket. Az egyik gencsi asszony azt mondta az esperesnek: ötven évig uralkodott rajtuk a tiszteletes asszony, elégük volt belőle.

Nem érdektelen betekinteni kissé, az esperes jelölt-válogató kritériumrendszerébe sem: „A gencsik... kifejezték azt, Száldobágyi József, nagyon kedves ember, de a hangja kicsi a gencsi óriási templomba, amelynek nagyságánál az akusztikájának a roszasága hétszerte nagyobb...Málnássy Lászlónak szép, mély hangja van, a prédikációra jól felkészül Petrás Tibornak meg olyan erős hangja van, hogy egy hétszer ekkora templomot betöltene a szavával... Keményffi Gyula... komoly, tartalmas, meglelelkü igehirdető. Jó előadó. Gondoltam Vaday Gyulára..., de... neki is gyenge a hangja a gencsi templomban... Közben nem tartanám rosz megoldásnak... ha a... Püspök Úr kiküldené... Szilágyi Tibort...Erőtéljes hangja van, fiatal ember, rendes ember. Hátha megszeretnék a gencsik!...”⁷² Eszébe nem jutott, vagy ha igen, nem

⁷² Orosz Árpád 2519/1976. szeptember 23-i tájékoztatója az NRE Igazgatótanácsához.

tartotta érdemesnek közölni feljebbvalójával, hogy a legkézenfekvőbb megoldás az lenne, ha Hegedűs Istvánt, akit a gyülekezet 80–90%-a (a beadványok általában ennyit említettek, az egyetlen nyugdíjas lelkész kivételével) kedvelt, odahelyeznék.

Október 20-i jelentésében még több jelöltet felsorolt, de már sokkal kevésbé optimista a választójogról való lemondás tekintetében. Beszámolt arról, hogy megkereste Szántó Dániel gondnok és Botos Sándor presbiter. Számon kérték, hogy miért nem tettek addig semmit a lelkészi állás betöltéséért. Szabót „tiszteletlen, elvakult, gőgös, erőszakos” embernek írta le. Inkább Botossal beszélt, aki elmondta, nem az a baj, hogy nem bíznak meg a püspökben. Hanem, mi lesz akkor, ha odahelyez valakit, akit a nép nem kedvel, s mégis el kell fogadniuk. Akkor őket, presbitereket fogják vádolni, hogy ők hozták oda. Hegedűs prédikált már Gencsen, tetszett az embereknek. A nép 85%-a, őt akarja. Ha nem hisznek nekik, hajlandók ezt aláírásokkal bizonyítani. Konklúzióként megállapította, a presbiteri jegyzőkönyv határozata... nem sokat ér. De hogyha a jelölt kiküldése nélkül szavaztatnánk meg a gyülekezetet, vajon átruháznák-e a Főtiszteletű Püspök úrra a lelkészválasztás jogát. És megengedhetjük-e azt, hogy az Egyházkerület Püspökét saját szülőfalujában szavazzák esetleg le.” Újabb jó tanácsokkal is szolgált: „Talán jó volna Ájben Vilmost... kiküldeni Gencsre prédikálni, hadd sirattatná meg őket? vagy Dallos Andrást, aki szintén jól tud sirattatni.” A két tagú küldöttséget azzal biztatta, hogy november 1-jétől bizonyára kihelyez valakit a püspök.

Orosz tévedett, senkit nem helyeztek Gencsre. November 15-én, a „gencsi református egyháztanács”, megírta első memorandumát a püspöki hivatalba, amelyet stílusából ítélve legalább két, különböző iskolázottságú szerző fogalmazott:

„...a szeptember 14-én tartott presbiteri gyűlés óta semmi sem történt... a lelkészválasztás ügyében emiatt nagyon fel van zúdulva az egész község.

Mivel tudjuk, hogy Főtiszteletű Püspök úr nagyon szíven viseli minden gyülekezet sorsát, a saját szülőfaluját különösen is... teljes bizalommal kérjük az alábbiakat:

1. Szíveskedjék a Főtiszteletű úr mielőbb bemutatkozó szolgálatra küldeni... akit ki akar nevezni lelkésznek, mert...ami most Gencsen van nagyon sokat árt az egyháznak is, de már túl isterjedt az egyház falain, mert a hivatalos előjárók is egyre faggatnak bennünket, hogy mikor lesz már papotok?

2. Kérjük továbbá, hogy Főtiszteletű Püspök Ur személyesen szíveskedjék ellenőrizni, hogy a közbeeső szervek betartják-e az előírt határidőket..., mert... minden huzavona csak olaj a tűzre.

3. Tudjuk, hogy mennyire el van foglalva Főtiszteletű Püspök Úr, mégis... szerintünk az lenne a legmegnyugtatóbb, ha... lenne jó pár perce hozzánk is kiszaladni...

4. Ugyanakkor tudatjuk..., hogy híveink egyöntetűen Hegedüs István lelkészt akarjuk és nem vagyunk egyes más lelkész idehejezésével, csakis Hegedüs lelkéssel... Esperes úrral már beszélünk és ígéretet tett, hogy azonnal intézkedik, ami a jelen pillanatig sem rendeződött... nagyon megkérjük a Főtiszteletű Püspök Urat, hogy... rövid időn belül legyen kinevezve lelkésznek a gencsi református egyházhoz Hegedüs István..." (Fodor kivételével aláírta 12 presbiter és két gondnok.)

Utólag tudták meg, hogy abban a hónapban járt községükben a püspök, de valószínű olyan titokban, hogy csak félévvel később derült rá fény.

Vörös Zoltán december 1-jén levelet írt a püspöknek, amelyben Szántó Dániel gondnok hatalmaskodására panaszkodott. (A püspök épp Nairoiban védelmezte a román állam érdekeit, bizonyos Béky Zoltán, „észak-amerikai magyar református felszólaló” – ahogy a Református Szemlében Lengyel Lóránt nevezte – rágalmai” ellen.) Papp László december 16-án levélben közölte a nagykarolyi esperessel, hogy külföldi útja befejeztével, vagyis „a jövő évben” fog intézkedni a gencsi ügyben. Addig is „a fontos kérdés helyes megoldása érdekében” kívánatosnak tartotta „mind a presbitériumban, mind a gyülekezetben a teljes békesség megőrzését”.

Az események ezután egyre követhetlenebbek. Január 1-jétől, levélbeli kijelentésére rációfalva, a püspök kihelyezte Kovács Imre szatmári segédlelkészt Gencsre. Hogy külföldön tartózkodva ezt hogyan intézte, rejtély. A kihelyezés tényéről a gyülekezet már új év előtt tudomást szerzett, és a presbitérium bezárta a templomot és a parókiát. A bezárás indokában püspök és faluja egymásra ismerhettek. Az „egyháztanács” 1976. március 23-án, magasra jutott falubelijükhez címzett memorandumában, azzal indokolta elhatározását, hogy Kovács Imre „hívó családból származik”. Anyjának sógorát, hét év börtönrre ítélték „törvényileg tiltott vallásos szekta terjesztéséért”.⁷³

Január első napjaiban küldöttséget menesztettek a gencsiek Papp Lászlóhoz. Vidits György főjegyző és Eszenyei Gyula eltanácsolta őket, a püspök távollétére hivatkozva. A küldöttség viszont állította, hogy a püspök otthon volt, csak nem akart vele szóba állni.

⁷³ Balogh Béla zilahi anyagbeszerzőről van szó, akit 1958-ban a bethánisták perében kilenc évre ítélték, s a többiekkel együtt az 1964-es amnesztiával szabadult.

Ilyen előzmények után került sor az 1976. január 10-én tartott presbiteri gyűlésre, amelyen Nyeste István, mint egyházmegyei kiküldött vett részt, valamint az átadó lelkész és az átvető, Kovács Imre. Nyeste jelentése szerint mind a templom, mind a parókia zárva volt, és Szántó Dániel gondnok kijelentette, az egyházközséget nem hajlandók átadni csakis Hegedüs Istvánnak, vagy a gyülekezet által választott lelkésznek. A falu vezetőivel (termelészövetkezeti elnök, néptanácsi alelnök, párttitkár) folytatott tárgyalás nyomán, mégiscsak megjelent a presbitérium, és Nyeste minden rábeszélését visszautasítva ragaszkodott a gondnok feltételeihez. Amennyiben a püspök törvénytelennek tartja magatartásukat, rendeljen el vizsgálatot, és azon törvények alapján, amelyekkel őket fenyegetik, vonja felelősségre mindazokat, akik felelősek a Gencsen kialakult helyzetért. Fodor Sándor kijelentette, hogy egyetért a presbitériummal, kivéve a templom bezárását. A gyűlést két presbiter elhagyta. A gondnokot és a maradék nyolc presbitert tette felelőssé a püspök, minden további zavargásért.

Január 14-én a püspök feloszlatta a presbitériumot a Statútum 126.§-a II/d. alapján, és megfenyegette, hogy törvényre adja tagjait. Az esperes az említett Fodor Sándort kinevezte gondnokká, s mellé még négy presbitert, akikről úgy gondolta, hajlandók együttműködni. Fodor, a püspökhöz írt levelében elpanaszolta, hogy semmit nem tehet, senki nem hallgat rá.

Papp László 339/1976. február 14-i meghatalmazásában megbízta Orosz Árpád esperest, hogy kezdeményezzen bűnvádi eljárást Szántó Dániel „volt” gondnok és nyolc „társa” ellen, a „szabad vallásgyakorlat akadályozása” címen. 20-án az esperes elindította a pert.

1976. február 19-én Hegedüs István érolaszi lelkész párperces kihallgatást kért a püspöktől. 23-án a püspöki kihallgatáson Hegedüs Istvánnak azt mondta Papp László – Eszenyei Gyula feljegyzése szerint –, hogy a gencsiek lemondtak választójogukról, meghívásról nincs szó. Egyébként sem gyakorolhatja jogait, mert a templomot bezárták, és nincs hol közgyűlést tartani. Szokása szerint ezúttal is csúsztatott, egy szóval nem említette, hogy a gencsiek azért haragudtak meg, mert a püspök ígérete ellenére odahelyezte Kovács Imrét. Március 2-án a püspök beszámolt a Vallásügyi Államtitkárságnak a gencsi helyzetről, újfent meghamisítva a tényeket. Március 18-án a gencsi polgármester telefonon kereste a távollévő püspököt, arra kérve személyesen utazzon Gencsre a kedélyek lecsillapítására. A nagykarolyi ügyészség 1976. márc. 30-i átiratában közölte az Esperesi Hivatallal, hogy a gencsiek ügyében, bűncselekmény hiányában a nyomozást megszüntette.

Horváth Árpád, az Érkávási Községi Néptanács alelnöke 505/1976. április 8. sz. átiratában értesítette az esperest a gencsi helyzet súlyosbodásáról, és felszólította, hogy személyesen intézkedjék a helyszínen. Amennyiben nem teszi, ő lesz a felelős a várható zavargásokért. Az esperes április 15-én, a püspök utasítására, 25-re lelkészválasztói közgyűlést hirdetett. Feltehetően a Vallásügyi Államtitkárság megelégedhetette a folyamatos zavargásokat az NRE-ben⁷⁴, mert 22-én Papp László újból jelentést kellett tennie a gencsi helyzetről, amelyben legalább három vonatkozásban meghamisította az általa ismert tényeket:

- hallgatott arról, bár már tudott róla, hogy nincs presbiteri jegyzőkönyv, és ismerte a gencsiek levelét, amelyben kifejtették, a Nyeste által leírt jegyzőkönyv nem fedti az elhangzottakat.

- bár ismerte a gencsiek beadványát, elhallgatta, hogy Hegedüs István odahelyezését kérték.

- a templom bezárását, nem az odahelyezett lelkész ellen irányuló cselekménynek állította be, noha ismerte a gencsiek ezzel kapcsolatos beadványát, hanem mint a püspök törvényes jogainak megsértését.

Még a gyűlést megelőzőleg meghalt Szántó Dániel gondnok. Kovács Imre helyettes lelkész április 26-án a püspökhöz írt levelében arról tudósított, hogy halálát sokan mártíriumnak tekintették. Kérte, kapjon szabadabb kezet a „politizálásra”. Május 8-án lesz egy esküvő. Erre az alkalomra kinyitják a templomot, megnyilvánulhat a tömegek előtt.

Az áprilisi közgyűlést nem tudták megtartani, ugyanis a gyülekezet gyanakodott, hogy félre akarják vezetni őket, a templomot zárva tartották. Közben egyháztagok jártak a vallásfelügyelőnél és az esperesnél. A választás menete felől tapogatóztak, ami azt jelzi, hogy az egyházi felsőbb hatóságok gyanúja alaptalan, nem volt egyházjogban jártas tanácsadójuk.

Május 8-án a püspök megbízásából Eszenyei Gyula tanácsos, az esperes és Mircea Dragoș szatmári felügyelő kiszálltak Gencsre. A jelentésből nem derül ki, hogy teremthető-e összefüggés a jelzett esküvő és a „népgyűlés közt”. Hogy a gencsiek véleményével tisztában legyenek, a tanácsos a következőket látta szükségesnek közölni:

„...több felszólaló kijelentette... hogy Vörös Zoltánné többször hangoztatta: amíg ő él, Hegedüs István nem teheti be Gencsre a lábát... Nagyon megutáltatta magát Vörös Zoltánné a gencsiek előtt. Őt kell tekintenünk elsősorban az ott kialakult áldatlan helyzet okozójának... Az Inspektor Úr jelenléte fékezte az

⁷⁴ Vö. a zilahi ügy párhuzamosan futó eseményeivel.

indulatokat... talán mi sem úsztuk volna meg a legjobb esetben trágár megjegyzések nélkül. Minket vádoltak meg ugyanis...a halogatásért. Beleegyeztek, hogy... 9-én, és 16-án... kihirdessék a közgyűlést 23-ra, de azt követelték, hogy azon a közgyűlésen Hegedűs István megválasztásáról dönhessenek. Elmondták, hogy... a földeken... majdnem verekedésig fajuló veszekedés folyik... a termelősövetkezet brigádosainak nagy erőfeszítésébe kerül, hogy féken tartsák az embereket, s ezért... a Püspök Úr a felelős..., mert Vörös Zoltánnéra hallgat, és az Esperes úr, mert húzza az időt, és félrevezeti a gencsieket... Javaslatom a következő: az egyházi főhatóság két kiküldöttje, kérdezze meg a közgyűlést, lemond-e a választójogáról... kérdezze meg folyamatosan, hogy kívánja-e Hegedűs Istvánt a gencsi egyházközség meghívott lelkészének nyilvánítani, és amennyiben egyhangúan ezt nyilatkozza... erősítse meg (nyilván a püspök) Hegedűs Istvánt a gencsi lelkészi állásban... Megjegyezni kívánom, hogy a „gyűlés” alatt kiderült, hogy Nyeste István az a bizonyos presbiteri gyűlésen nem készítette el a jegyzőkönyvet, azt úgy terjesztette fel, hogy presbiterek nem hitelesítették, és a Szántó Dániel temetésére érkezve két presbiter úgy írta alá, hogy az egyik teljesen szeg volt. Tehát az elhangzottak alapján nyugodtan megtámadható... egy ilyen... jegyzőkönyv. Bárki is legyen a felelős... a helyzet annyira kiéleződött... hogy... csak a második javaslatom elfogadásával lehet megoldani azt. Nevezze ki Püspök Úr Hegedűs Istvánt h. lelkésznek Gencsre, kezdje meg szolgálatát, fejezze be a templom javítását, álljon helyre a rend, legyen békesség Gencsen.”⁷⁵

Az idézet margójára csak néhány megjegyzés: miért vált olyan élet-halál kérdéssé a lelkészválasztás, egy olyan közösségben, amely túlságosan nem ragaszkodott korábban az egyházhoz, annak fenntartásában csak immel-ámmal vett részt, a temploma megjavítását inkább mások segítségétől várta, minthogy önmaga erejéből vigye véghez? Nyilván abban a tudatban éltek, hogy ha máshol nem, az egyházban még érvényesülhet saját elképzelésük, akaratak. (Szántó Dániel gondnok, az esperes püspökhöz írt, részben idézett jelentése szerint kijelentette – ezt tekintette gőgnek az esperes –, hogy a püspöknek és az esperesnek semmi köze ahhoz, hogy ők kit választanak lelkésznek. Nyugdíjba vonult lelkészüket, annak idején még minden központi beavatkozás nélkül választhatták.) Amikor világgossá vált, hogy csalódníuk kell, az egyházban sincs már szabad tér az autonóm léthez, akkor csapott át ellenállásba korábbi jámborságuk. (Fodor Sándor presbiter panaszolta az esperesnek, nem tudja

⁷⁵ Eszenyei Gyula jelentése Papp Lászlónak, kelt 1976. május 6-án.

mi történt a gondnokkal? Szótlan, jámbor ember volt, érthetetlen, mitől lett olyan harcias.)

Ennek az ügynek a kapcsán, de a zilahi ügy kapcsán is kitetszik: a felső vezetés soraiban nem volt egymás iránti bizalom, nem volt igazi kommunikáció. Nemcsak a püspök diktatórikus törekvései, a teológiát önigazolási érvrendszernek tekintő kormányzási gyakorlat okozta a működési zavarokat. A kommunikációhiány olyan helyzeteket teremtett, amiből nem igen lehetett presztízsvesztés nélkül kikerülni. Ezt a vezetés, különösen a püspök, a politikai nyomás növelésével igyekezett ellensúlyozni. (Eszenyei az intézkedés helyszínén tudta meg, amit Orosz már jóval korábban közölt a püspökkel, hogy a vezetés hivatkozási alapja nagyon ingatag lábakon áll. Zilahon, amikor át akarták adatni az egyház pénzügyeit Adorjánnal, a megfelelő információk hiánya miatt állandó lépéshátrányban voltak, s ez a megalázó helyzet majdnem a tettelegességig fajult, amit nehezen lehetett volna utólag motiválni.) Ezzel is magyarázható, miért vetemedett a püspök arra, hogy saját világi vezetőit, papjait büntetőjogilag igyekezzen megregulázni, és ezt újból és újból megpróbálja a sorozatos kudarcok ellenére is.

Bár a nyugdíjas lelkész többször is kijelentette, nem akar beleszólni a lelkészválasztásba, minden áron el akarta érni, hogy ne érvényesüljön a falujabeliek akarata. Nyilván jól tudta, ha netán mégis lelkészválasztásra kerül sor, akkor a megválasztott lelkész maga melletti előzetes korteskedése kizáró ok lehet. Bizonyára nem véletlen, hogy egy 1976. május 17-i levelében – amikor már a lelkészválasztó közgyűlés ki volt tűzve – említi csak, hogy május 7-én Hegedüs István Gencsen járt. Botos Sándor és Csomay Károly leváltott presbiterekkel találkozott a temető mellett. Ravaszul megírt jelentésében ez a lényeges mozzanat, csak mellékesként szerepelt, az egész történetet csak azért írta meg szeretett püspökének, hogy bizonyítsa, micsoda rettenetes terror dűl a faluban. A találkozás szemtanúja Tukacs József másnap már tagadta, hogy látta volna, ki ült a gépkocsiban, mert megfélemlítették. A püspök úgy tűnik hitelt adott a bizonyíthatatlan találkozásnak, hisz a VÁ felé a továbbiakban az érolaszi lelkészt teszi felelőssé a gencsi templombezárásért.

A május 23-ra összehívott lelkészválasztó közgyűlésre az esperes újból Nyeste Istvánt küldte ki, a börvelyi gondnok kíséretében. Személye két szempontból sem lehetett szimpatikus a gencsieknek: egyrészt a sokat emlegetett jegyzőkönyv miatt, miszerint ő temette a gondnokot, és legalább is Kovács Imre püspökhöz írt levele szerint, sem a család, sem a gyülekezet nem volt meglegedve a szolgálatával. Hogy ez is irritálta a gyűlés részvevőit, az általa

írt jelentésből, ki is derül. A jelentés elején leírta, hogy két gencsi kapcsolattal rendelkező „igen tekintélyes férfiú” is velük utazott, akiket megkért, próbálják nyugalomra inteni a gyülekezetet, mert a gyűlést az ő érdekükben hívták össze. Ilyen előkészítés után, „szilárd meggyőződése” volt, hogy: „minden simán és a legnagyobb rendben fog lezajlani, amiben sajnos alaposan tévedtem! Ahogy leszálltunk az autóbusról, nemcsak Kovács Imre h. lelkes volt, amint kértem, hanem a volt presbiterek egy csoportja is, és arra kértek, beszéljük meg előre a dolgokat. Kijelentettem, hogy mi, mint pártatlan megbízottak, külön összejöveteleken nem vehetünk részt, nehogy ez fellebbezési ok legyen. Megmagyaráztam azt is, hogy ezt a gencsi gyülekezet érdekében tagadom meg... elköszöntem... és elnöktársammal a Kovács Imre szálláshelyére, az egyik gencsi rokonához mentünk... félórával az istentisztelet előtt beállított egy ember, kinek nevét sajnos elfelejtettem – Kovácsék tudják – , és arra hivatkozva, hogy párttag, volt tévész- és tanácselnök és nem tudom még mi, igen élesen megtámadott, hogy „megint félre akarjuk vezetni a népet”, hiszen szószékről kétszer „lelkészválasztó közgyűlést hirdettünk meg”, és most megint el akarjuk csavarni a dolgot. Először azt követelte, hogy választás legyen, és arra szavaztassak. Miután én állhatatosan megmaradtam amellett, hogy én csak azt tehetem, amire megbízatásom van, azt követelte, hogy a templom mindegyik ajtajára függesztessek ki nagy betűvel egy-egy cédulát, melyen legyen rajta, mit jelent az IGEN és mit a NEM. Mikor ezt is megtagadtam, papírt és ceruzát kért, és egy félv papírra felírt annyit: „PÜSPÖK IGEN”, aztán kijelentve, hogy Luther is kiszégezte a maga tételeit a Wittenbergi vártemplom ajtajára, pár perccel istentisztelet előtt elviharzott. Ekkor már balsejtelveim kezdtek támadni, részint az illető fellépése miatt..., de különösen azért, nevezett ittas volt, és megtudtam, hogy a falu egy része hajnalig lakodalomban mulatott... De még mindig bíztam, hogy a templomi szolgálattal segíthetek valamit... A textus ez volt: „Szüntelen imádkozzatok!”, és „Minden dolgokat szeretetben menjen végbe!”... Minden hiába volt. Alig tudtam néhány lélekkel a szemén keresztül kontaktust teremteni. A legtöbb arcról a konok elhatározás nézett vissza rám...megértettem, hogy itt már késő! Egy gátat lehet addig védeni... amíg át nem tört valahol az ár... ha egyszer áttört... emberi erő meg nem állíthatja.... Alig nyitottam meg a gyűlést... falakat rengető ordítózás támadt... leültem az úrasztalához és szembenevettem a tömeggel... Hosszú idő múlva hatott is annyira, hogy a zajon át tudtam kiabálni... Ne gyalázzák meg ősök templomát és szellemét! Ez a folyamat többször megisméltődött, míg végre valahogy kikristályosult... ami a jegyzőkönyvben van. Közben a tömeg kórusban követelte

Hegedüs Istvánt... Mondtak olyanokat is, hogy a népnek joga van választani, most hallhatjuk, hogy kit választ a nép!!! Többen az úrasztala köré jöttek... lestek minden szót, hogy mit írunk... Botos Sándor presbiter szemembe azt állította, hogy meghamisítottam az 1975. szept. 7-én tartott gyűlés jegyzőkönyvét. Azt mondta, hogy erre megesküsznek, ha kell mind a volt presbiterek... Különbösen az írógépet sem én vittem. Az egyik párttag, aki már azelőtt is ilyen kijelentéseket tett, hogy: Mi párttagok, nem tűrjük tovább, ami itt folyik, s ha a papok nem csinálnak rendet, majd rendet csinálunk mi...ez a párttag (kis, sovány, alacsony barna ember) elment az MTSZ irodájába, hozott egy nagy gépet, és az egész tömeg követelte, hogy ott rögtön vegyünk jegyzőkönyvbe a nép akaratát..., és kijelentette: „De egy példány nekünk marad ám!” ... Fentieket látva Kovács Imre helyesebbnek látta a követelt példány átadását... háromszor egymás után bejelentettem... most jöjjenek az úrasztalához, akiknek más a véleményük... Ebben a tömeg is egyetértett velem (legalább is szavakban)... egyetlenegy lélek sem jött ellenvéleményt nyilvánítani... Ismétlem: Szerintem itt gátszakadás van... Bölcsebb lenne a megfelelő levezetésről gondoskodni.”⁷⁶

Hogy pontosan mi volt az, amit a gencsiek tisztázni akartak, hogy mit jelentett az igen-nemes választás, csak sejteni lehet az iratokból. A tisztázástól való elzárkózás megerősíti a gyanút, a késői szemléletben is, a püspökség szándékainak álságossága iránt.

A helyszínen felvett és hitelesített jegyzőkönyv nélkülözi a konkrétumokat: „...Lelkésznél ismerteti a választás lefolyásának módját. (Maga az ismertetés nincs a jegyzőkönyvben.) A gyülekezet tagjai közül felszólalások hangzanak...a gyülekezet nagy többsége nem mond le választójogáról és nem hajlandó az egyházmegye által meghatározott módon szavazni: IGEN vagy NEM-mel. A gyülekezet választói ragaszkodnak a Hegedüs István meghívásához...Mély tisztelettel kéri a Püspök Urat, hogy ebben az irányban a legsürgősebben intézkedni szíveskedjék...ellenkező esetben a templomot ismét bezárják...” Szintén kérték, hogy a püspök a helyszínen győződjön meg a gencsi állapotokról. (A püspök, a jegyzőkönyv azon részeit, amelyek Hegedüs meghívását, és az ő gencsi vizitációja iránti igényt rögzítette, piros ceruzával áthúzta. Hogy az áthúzás szerzője ő, és nem más, egy, a zilahi ügyben már említett, az ügyészségnek küldött kísérőlevél bizonyítja, ahol megemlíttetik, a pirossal megejtett alá- és lehúzások a püspöktől származnak.)

⁷⁶ Nyeste István jelentése Papp Lászlóhoz, kelt 1976. május 26-án.

Az esperes a jegyzőkönyv június 5-én keltezett kísérőlevelében három lehetséges hozzáállást javasolt:

- megfellebbezni a közgyűlést, erre a gyűlést levezetőknak is joga van, olyan címen, hogy terror hatására cselekedtek;

- úgy tekinteni a történeteket, mint a választójog átruházásnak elutasítását, és Hegedüs egyöntetű meghívását közfelkiáltással;

- megsemmisíteni a gyűlés határozatát a körülményekre való tekintettel, de kérdéses, vállalja-e valaki egy újabb gyűlés levezetését? Az egyházmegyében szerinte, senki.

Június 4-én a templomot ismét bezárták, ezúttal bizonyos „megtévesztett asszonyok” kezdeményezésére.

Új mozzanat, hogy június 7-i memorandumukban 79 egyháztág aláírásával igazolta, a vallásszabadság akadályozásának tekintik a templom bezárását és tiltakoznak ellene. Nem derül ki, kinek az ötlete volt, hogy rávegyék-beszervezzék azt a családot, akinek fia a kolozsvári teológián tanult, az aláírások gyűjtésére. Az alaphelyzeten ez semmit sem változtathatott, hiszen mind a majdnem hatszáz választásra jogosult, mind a választó közgyűlésen megjelent háromszázharminchat egyháztághoz viszonyítva, csekély kisebbséget képviseltek.

Viszont nagyon is kapóra jött a püspöknek (talán nem véletlen az aláírásgyűjtés időpontja), aki a június 11-én keltezett, a Vallásügyi Államtitkársághoz írt jelentésében szerepeltette őket. A jelentés 13. pontja így szól: „Több mint nyilvánvaló, hogy a nevezett „nyolcakat” és az ő befolyásuk alatt lévőket a Bihar megyei Székelyhíd községhez tartozó Érolaszi lelkésze, Hegedüs István bujtogatja, aki a magyar határtól körülbelül 12 km-re lévő Gencsen született.” Úgy tűnik a püspök, valamilyen nyomós érveléssel próbálta sejtetni, miért nem helyezheti a gyülekezet jelöltjét oda: Túl közel van a magyar határ és egy Hegedüs-féle bujtogató nem megbízható. Hogy a bujtogató tényét semmi sem bizonyította, a fentebb említett levélen kívül, az számára közömbös volt.

Papp László, a nyugdíjas Vörös Zoltánhoz, valamint egy Csomay Zoltán nevű egyháztághoz írott levelében kifejtette, még nem döntötte el az „egyházi főhatóság”, mi legyen a lelkészválasztó közgyűlés elbírálása, de esetleges elfogadása esetén is, ahhoz, hogy a választást folytatni lehessen, ki kell nyitni a templomot. Amennyiben ez nem történik meg, Kovács Imrét elhelyezi, s lelkész nélkül hagyja Gencset. A máskor elavultnak minősített parókusi jogra hivatkozva ábrázolta a gencsiek szomorú jövőjét. Nem lesz sem keresztelés, sem esketés, sem temetés, sem úrvacsoravétel. Más lelkész sem végezhet szolgálatot, mert ahhoz a gencsi lelkész engedélye kellene, aki ugye, nem lesz.

Június 29-én az 1103/1976. számú leiratával mégis felszólította az esperest, „szíveskedjék a lelkészválasztási eljárást haladéktalanul foganatosítani”.

A „volt” presbiterek egy későbbi leveléből lehet tudni, hogy a püspök behívatta Hegedüst a hivatalba és „lemondatta” 1976. okt. 6-án.

A foganatosítás mikéntje felől nem lehet tájékozódni, a dokumentumok majd egy évig hiányzanak. Kovács Imrét valóban elhelyezte a püspök, viszont elvben Szilágyi Imre tasnádi lelkész végezte volna a szolgálatot, ha nyitva lett volna a templom. A presbitérium, azok is, akiket az esperes nevezett ki, s a leváltottak is a pályázat beindításától tették függővé a templom kinyitását, az 1977. március 28-án tartott gyűlésükön. Hivatkozva jelöltjük lemondásának körülményeire, a püspöktől kérték a lemondás visszavonását. Orosz Árpád három hetes késéssel terjesztette fel a püspökségre a presbiteri határozatot, épp aznap, amikor a gencsiek egy újabb beadvánnyal fordultak a püspökhöz.

Memorandumuk, stílusából ítélve több szerkesztő munkája. Megmosolyogtató stílusficamaival együtt fájdalmas fényt vet a szabadságának illúziójával áltatott hétköznapi „szocialista” polgárra, aki ugyanakkor rá kell ébredjen naponta, hogy a deklarált szabadsággal nem engedik élni. Közben nincs egyetlen értelmes érv sem az abszurd helyzet igazolására.

„FŐTISZTELETŰ PÜSPÖK ÚR!

Mindanyian alulírottak, mint a Gencs község református hívei – F.T.T. PÜSPÖK Úr, utólagos szíves engedelmével – az alábbi sorokban óhajtunk a FTT.PÜSPÖK ÚR színe elé járulni. Ezen sorokban mint kezdeményezők óhajtunk s akarunk lenni az egyházközségünkben az utóbbi időben felmerült s mindamai napig fennforgó események, úgymond vitás események a békés úton történő elintézése ügyében. (...)

A mi egyszerű munkás emberek véleménye szerint, úgy határoztunk, hogy megpróbáljuk békés úton megoldani és a rendes kerékvágásba jutatni a fennforgó vitás eseményeket. (...) Minekutána n.b. személyében Egyházkerületünk tejhatalmú vezetőjével állunk szemben, ki mint hű pásztor megkeresi, segítti és mind az idők végezetéig meg is tartja az elveszettnek hitt híveit.

Mi, mindannyian nem kérünk lehetetlent, csak megértést. (...)

Mi tudjuk, hogy FTT. PÜSPÖK ÚR, aki ezen kisközségben pillantotta meg legelőbb az Úr Istennek a szabad Egét, a legelső és legkedvesebb „Édesanya” szót ejtette ki, boldog gyerekkorát élte, mely mint kezdőkor az életben, melyre... szeretettel gondol vissza. E visszagondolás – a jelenből-múltba, általában jóleső érzést kelt minden földi emberben.

Megemlíteni óhajtjuk mindezeket... arra való tekintettel, hogy FTT PÜSPÖK ÚR, eddigi gondolata, melyet az ügy kezelésében hasznosított, engesztelôhatással változna meg és szíves beleegyezését adná alábbi kérésünknek.

Amenyiben Egyházközségünk törvényeinek tiszteletben tartása alkalmat ad arra a lehetőségre, melyet megemlíteni bátorkodunk, úgy arra kérnénk a FTT. PÜSPÖK URAT szíveskedne, a megüresedett egyházközségünk lelkipásztora helyett, új lelkipásztort jelölni. Ezzel egyidejűleg megbízással élni NTT. OROSZ ÁRPAD Nagykároly-i Ref. Esperessel szemben egy második személynek jelölésére való tekintettel, szintén ugyanezen megüresedett lelkipásztori hely betöltésére. Ezzel egyidejűleg szíves beleegyezését kérnénk FTT.PÜSPÖK ÚR részéről az általunk történô harmadik személy jelölésére, mely a jelenben is, mint a viharos közzelmúltban nem pártol el a Hegedüs István községünk nevelte és ahoz ragaszkodó lelkipásztortól.

Kérnénk – továbbá – a FTT. PÜSPÖK URAT szíveskedne az időpontot megjelölni, amikor a három jelölt közül titkos szavazással Gencs község református hívei... szabadakaratja-ként megválasztaná ezen lelkipásztori szék betöltésére illetékes személyt. Ez a lelkipásztor mindennemű kétségek nélkül és semmi más lelkifurdalások depresszionálása alá nem kerülne. A nép szabad akarata jutatta oda, ezen szent-szószer betöltésére, ahonnan a legnagyobb hittel és bizalommal tudna majd annak idején szólni lelkiszavaival Gencs református egyházközség minden egyes hívéhez. Nevezett és mi mindannyian tudnánk azt, hogy a népakarata jutatta ezen helyre, nem pedig a diktatúra – szürke – talán ráerôszakoló rendelete jutatta ide, mely metódust a letűnt rendszer alapjába véve alkalmazta.

Fenti kérésünkben szem elôtt tartottuk az Alkotmányunk idevonatkozó tartalmát is, hol mint olyan jogot biztosít és gyakorlatba alkalmaz is mindenkor, a 25.§-nak életbenléptetésével, egyidejűleg, hol a jelölést, valamint a titkos szavazást is garantálja.

Befejezésül, reméljük és bízunk kérésünk jóváhagyásában FTT PÜSPÖK ÚR részéről, így ezen keresztül „PÜNKÖSD” a SZENTLÉLEK KITÖLTÉSÉNEK SZENT ÜNNEPÉN minden Gencs-i református tagja lelkét a béke és szeretet érzése töltené be.

Fentemlítettek valóráváltása bizonyítaná be azt, hogy a nép ura lett salyát maga és akaratának.

(...) Tisztelettel kérnénk FTT Püspök Urat, szíveskedne tekintettbe venni, hogy a 609-et számláló református lélek közzül 552 volt a mellett amit mostan kérünk...

(...) Békét akarunk és békéért harcolunk, mert mi abban akarunk élni, dolgozni, és Isten iránti hittel meg is halni. (...)"⁷⁷

A gencsiek javaslata a Magyarországon kialakult gyakorlatra emlékeztet, ahol a püspök, az esperes és a gyülekezet egy-egy jelöltje pályázhatott a megüresedett állásra. Elvben volt lehetőség onnan ihletődni. A határázónában élő „megbízható” falusiak – a nagyvárosokra a román fél nem tekintette érvényesnek a Magyarországgal kötött egyezményt –, kishatárátlépővel évente többször is utazhattak a szomszédos országba. Más kérdés az, hogy a „nagy-lelkű” ajánlatnak nem volt igazi tétje, a „Hegedüs-párt” túlsúlyát tekintve.

A püspök 1977. április 30-án újabb jelentést küldött a Vallásügyi Államtitkárság panaszirodájának. Utóbbi két soros felszólításából csak annyi derül ki, kéri tisztázza, miért nem támogatható a gencsiek Hegedüs iránti igénye.

A korábbi 13 pontos jelentését, ezúttal megtoldotta egy 14-kel, és a 13-on változtatott.

„13. Több mint nyilvánvaló, hogy nevezett nyolcakat és a befolyásuk alatt lévőket a Bihar megyei Székelyhíd községhez tartozó Érolaszi lelkésze, a gencsi születésű Hegedüs István bujtogatja, aki 1976. október 5-én, senkitől sem kényszerítve, írásbeli nyilatkozatot tett, hogy nem kíván szülőfalujában lelkész lenni. Minthogy a gencsi helyzet semmit sem változott, a nyilatkozatnak az érintettek előtti ismertetése után sem, nyilvánvaló, hogy fentemlített lelkész kettős játékot játszik.

14. Megjegyzendő, hogy a panaszban említett módja a lelkészi állások betöltésének, nincs meg az NRE gyakorlatában, mivelhogy a megüresedett lelkészi állásokat meghívás vagy püspöki kinevezés útján töltik be.”

Természetesen, mint már annyiszor, mélyen hallgatott arról, hogy ennek a „gyakorlatnak” semmilyen törvényes alapja nem volt, sem a Statútum nem rendelkezett erről a Királyhágón túli „sajátosságról”, sem egyházkerületi, vagy bár igazgatótanácsi határozat nem született e tekintetben.

Minden egyoldalúan rosszindulatú beállítása ellenére érdekes háttér információkkal szolgált Vörös Zoltán nyugdíjas lelkész, a püspökhöz 1977. augusztus 11-én írt levelében:

„...Másodszor azért haragszanak rám, mert a templom bezárása után, egy küldöttséget küldtek hozzám pár hónap múlva, hogy menjek és kényszerítsem a Főtiszteletű Urat, hogy ültesse az autójába Hegedüst és iktassa be itt Gencsen...Másnap gyűlést tartottak és kimondták, hogy én nem akarom, hogy

⁷⁷ „Gencs község református híveinek” memoranduma Papp Lászlóhoz, kelt 1977. április 18-án.

Hegedüs ide kerüljön... Ettől kezdve terjedt el, hogy loptam Gencsen és Káváson is uszítottam, sírköveket adtam (el) stb. Aljasságukat tetézték azzal, hogy a síremlékünket bekenték emberpiszokkal. Feleségemet úton-útfélen gúnyolják... most meg már fenyegetnek is, hogy megvernek, Fodorral együtt... A beszolgáló lelkészek egytől-egyig velük tartanak. Kovács Imre, amit a Főtiszteletű Úr mondott Gencsre vonatkozólag, azonnal közölte velük, sőt dacára a Főtiszteletű Úr intézkedésének... a feleségem fizetését beszüntette.⁷⁸ Az egyház ügyeinek intézésében a kinevezett Fodor helyett mindent Botossal intéztetett... Mikor Kovács elment, arra kérte Botost, hogyha előttem bezárták a templom ajtót, az utánam következőnek se nyissák ki. Szilágyi Imre jelenlegi beszolgáló szintén teljesen mellőzi Fodort... A templombezárás gondolata Csomai Antal volt harangozótól indult el, aki az öccsétől hallotta, hogy a Székelyföldön is bezárták az egyik községben a templomot. A bezáróknak semmi bajuk nem lett és akarataikat győzelemre vitték... Amióta ez az ügy folyik, a papok még csak kartársnak sem néznek, de még embernek sem, mert ami sok butaságot beszélnek, mindent elhisznek... Bármilyen küldöttség jön Gencsre...szükség lenne az állami meghatalmazottra, aki esetleg karhatalmat is tudna biztosítani. Ezek után, ha Főtiszteletű Úr úgy tetszik látni, hogy Gencsen a békét helyre állítani másképen nem lehet, csak úgy ha Hegedüs ide kerülhet, nagyon kérem én is, méltóztassék a nyugalmat-békét ilyen módon helyre állítani..."

Úgy látszik a püspököt senki és semmi nem tudta meggyőzni, sem Eszenyei, sem Nyeste, sem az esperes, sem utolsó híve Gencsen, a nyugdíjas lelkész. 1977. november 17-én Hegedüs Istvánnal levelet íratott Botos Sándorhoz. Az érolaszi lelkész arra kérte a gencsieket, hogy nyissák ki a templomot, mert azzal magukat is, őt is sok kellemetlenségtől kímélnék meg. Kinyilatkozta, hogy „ilyen körülmények közt” a gencsi lelkészi állást el nem fogadja, rá ne számítsanak.

A „nép” azonban nem hagyta magát, rövidesen levélben utasította el a püspöki hivatal machinációját:

„Mélyen Tisztelet Püspök helyetes úr!

A népnek tudomásába jutott, hogy Hegedüs István tiszteletest ismét rá kényszeríteték törvénytelen úton, hogy ismét írásban mondjon le a lelkészi állásról Gencsen. Ezt a lemondást sem Hegedüs István Tiszteletes Úrtól, sem pedig a Püspöki Hivataltól a nép nem fogadja el... Amenyiben a Főtiszteletű

⁷⁸ A „volt” presbitérium 1976. június 7-én „felmondott” kántorának, Veres Zoltánnának, arra hivatkozva, hogy elvégzetlen munkáért fizetés sem jár. A püspök törvénytelennek minősítette a döntést.

Püspök Úrnak joga van a lelkészeket egyik helyről a másikra helyezni, akkor a népnek is legyen joga, igazságos úton választani. Mivel a Fő Tiszteletű Püspök Úr már Gencsen járt alkalmával megígérte, hogy Hegedüs István lelkészt Gencsre helyezi. A Gencsi nép azzal a kéréssel fordult a Püspök Úrhoz, hogy szíveskedjék ezt a problémát orvosolni, mert a nép ha erőszakos is, úgysem enged és... csakis Hegedüs tiszteletest hajlandó elfogadni... A nép nevében itt küldjük vissza a lemondást, ami törvénytelen volt.”⁷⁹

1978-ból egyetlen dokumentum található az NRE levéltárában, a püspök január 17-i levele Erdei János és Madácsi Gyula egyháztagoknak, . Ebben utalva egy előző év decemberi beszélgetésükre, a maga szempontjából összegezte a gencsi helyzet alakulását. Megállapította, hogy pozitív jeleket tapasztalt a gyülekezet részéről, de amíg a templomi istentiszteletek megtartása nincs biztosítva, addig nem lehet szó a lelkészi állás betöltéséről. Hegedüs Istvánnal kapcsolatban kijelentette, csak akkor jöhetne számításba lelkészként Gencsen, ha tenne valamit a templom kinyitása érdekében. De nem tett. Mindezt az a püspök állította, aki két lemondólevelet is íratott nevezettel. Aki nyilván semmit sem tehetett a kinyitás érdekében, mert azzal elismerte volna, hogy a bezáráshoz köze van.

Hogy mi történt következő év decemberéig, dokumentumok hiányában nem lehet rekonstruálni. Annyi bizonyos, hogy az 1979. dec. 2-i presbiteri gyűlést a templomban tartották, és Szilágyi Imre helyettes lelkész kísérőleveléből az is kitészik: karácsonykor lesz istentisztelet. A lelkész azt írta, nem vett részt a gyűlésen, ne mondhassa senki, hogy befolyásolta őket. Ha viszont nem volt ott, minek az alapján jegyezte le az elhangzottakat? Ugyanis azt is írta: „Az első ízben megfogalmazott jegyzőkönyvet nem írták alá mindnyájan. Hiányzott belőle ugyanis: hogy titkos szavazás alapján akarnak dönteni...” A határozat az ellenállás kifradásának bizonyossága, és stílusa lelkészi képzettségre vall:

„Tárgyaltattott a lelkészválasztás kérdése. Az évek óta tartó áldatlan állapot megszüntetése érdekében szeretnénk Isten segítségével – lépéseket tenni. Először a közvéleményre támaszkodva úgy határozottunk, hogy pályázat révén töltjük be a lelkészi állást. Azonban tudomásunkra jutott, hogy a mi egyházkerületünkben nincs pályázathirdetés. Köszönettel tudomásul vesszük a Ft. Püspök Úr által jóindulatúlag felajánlott – számunkra előnyösebb – lehetőséget: hogy több lelkipásztort is meghallgathat a gyülekezet...Titkos szavazás útján óhajtjuk eldönteni, ki legyen a gencsi egyházközség lelkipásztora, ...mely

⁷⁹ Aláíratlan levél a püspökhelyetteshez címezve, kelt 1977. december 2-án.

tisztelettel kérjük felsőbbhatósági szerveinket, ajánljanak... lelkipásztorokat meghallgatás végett. Olyan lelkipásztort, akit semmiféle családi és rokoni kapcsolat nem fűz Gencshez. A fiatalabb nemzedékhez tartozzon. Lehetőleg olyat..., akinek hitvestársa el tudja végezni a kántori szolgálatot is."

1980. február 14-én megérkezett Gencsre a „püspöki kegyelem” első jele a 184/1980. sz. leiratban. Papp László „feloldozta” a „kiátkozás” alól a „nyolcakat”, újból örvendhettek a presbiteri szolgálat – Gencsen különösen felfokozott – gyönyörűségeinek. Nem lehet tudni, a feloldozás előtt vagy után (a postai átfutás miatt) mégis akadtak kellemetlenkedők, akik a Vallásügyi Államtitkárságot kérték Hegedüs támogatására (Sajnos a panasziratot az Államtitkárság mindig visszakérte.): „A Szatmár megyei Gencs református hívei, a Vallásügyi Államtitkárság támogatását igényelték, Hegedüs István kinevezésével kapcsolatos kérésükhöz. Kérjük, elemezze a kérést, és közölje, hogy oldotta meg. Eugen Munteanu. Igazgató.”⁸⁰ (románból ford. – MJ.)

A püspök napra betartva a válaszadási kötelezettség végső határidejét, a szokásos képmutatással és torzításokkal, érezhető megkönnyebbüléssel számolt be a „megoldásról”:

„1. Hegedüs István lelkész, a gencsi hívekhez 1977. nov. 17-én írt levelében tudomásukra hozta, hogy nem óhajtja sem meghívását, sem kinevezését Gencsre...

2. Tekintettel erre a helyzetre, a gencsi választásra jogosultak folyó év március 16-án tartott közgyűlésükön túlnyomó többségükben (259-ből 223) Henter Lajos mellett voksoltak.

3. Megjegyzem, hogy a közgyűlés a legteljesebb békében és csendben zajlott, ami rég nem történt meg, az utóbbi időket ugyanis Hegedüs barátainak és rokonainak gyakran a terrorizmusig fajuló cselekményei jellemezték.

4. Ahogy Telegdy József esperestől épp ma, telefonon értesültem, a közgyűlés óta a gencsi hívek a legtökéletesebb csendben várják új lelkészük megérkezését.”⁸¹

A hatszáz választóhoz, a korábbi részvételhez viszonyítva, kitűnik, az érdeklődés alaposan megcsappant. A „kisebbség” volt jelen, a többség tüntetőleg távolmaradt. Lehet, egyszerűen kilátástalannak ítélték a Hegedüst igénylők a további harcot, s félreálltak. A püspök elhitethette magával és a kívülállókkal is, mégiscsak neki lett igaza.

⁸⁰ A VÁ 2914/1980. március 12-i leirata a Nagyvárad Püspöki Hivatalhoz.

⁸¹ Papp László 338/1980. március 26-i jelentése a VÁ-hoz.

Az 1977. decemberi közgyűlés

Miközben az utóbbi négy év talán legviharosabb korszaka zajlott, a kerület életében, a közgyűlés munkálatában ez alig látszott. Kivétel, a zilahi presbitérium feloszlásáról szóló határozat.

A kerület belső dolgait tekintve, sem azelőtt, sem azután nem volt annyi „ügy”.⁸² Ezeket, mint az engedetlenség tényeit, konkrét ismertetés helyett teológiai áttételben bírálta a püspök. Újra előszedték a bethánisták problémáját. Megtörtént a vezető testületek tagjai közt az első disszidálás. A külföld egyre kevésbé fogadta el kritikátlanul a román bel- és egyházpolitika visszásságait. Először kényszerültek nyílt tiltakozásra a református egyház vezetői nemzetközi konferencián elhangzott „rágalmak” okán.

Mindezek ellenére, vagy épp ezért a püspöki jelentés alig érintette a súlyos kérdéseket. Ha meg is tette, csak általánosságban. Statisztikai kérdésekkel és a püspök kerületben végzett szolgálataival egyáltalán nem foglalkozott. Feltehetően sok konfliktus származott gyakori és hosszas külföldi propaganda-útjai miatt (Vö. Gencs), mert a korábbi jelentésektől eltérően, ahol valósággal dicsekedett külföldi megtisztelő meghívásaival, ezúttal csak a három legfontosabbat említette a négy év alatt.

A csalódott, hiúságában sértett ember magatartása ütközik ki a jelentés elején. Természetesen teológiai köntösbe burkolva „kollektív bűnösséggel” vádolta az egész kerületet: „...mint Krisztus testének egy része, nem engedelmeskedett a Fő irányításának. Ezt majd a továbbiakban részletesen kifejtem... Most csak annyit, hogy Isten ezt az engedetlenséget elnézte, irántunk mindeddig érthetetlenül kegyelmes volt.” Még döbbenetesebb az állam szemszögéből tett kijelentés: „...Hálásak vagyunk azért, hogy Hazánkban olyan *meg nem érdemelt* nyugodt, békés légkör vesz körül...”. (Kiemelés tőlem – MJ.) Kritikájának elméleti előkészítéseként, kitért a keresztyénség fogalmának magyarázására, egy, a Sulyok idejében történt eset kapcsán, amikor a püspök így figyelmeztette segédlelkészét: „Jaj, fiam, arra az emberre nagyon vigyázz, mert az jó református, de nem keresztyén.” A korábbi jelentésével ellentétben, ahol „szellemi életről” szólt, visszatért a hagyományos „lelki élet” kifejezéshez,

⁸² Egy, a püspök kézírásával írt, román nyelvű keltezetlen feljegyzés a gencsi problémával kapcsolatosan még három esetet említ, mint a gencsi előzményeit: Ákos, Batiz, Bánát. Hogy kinek és milyen céllal készült, csak sejthető. Megállapítja például, hogy az állami szervek helyi képviselői, néptanács, párttitkár „beavatkoztak” az ügybe. Szó szerint ezt írja Gencsel kapcsolatban: „Javaslat: a párttitkár áthelyezése, presbiterek elítélése.” Egy az egyházat ellenőrző állami szerv számára készült akcióterv vázlatla lehetett.

de ezt csak a Róma 13-ból kiemelt egyetlen mondat szemszögéből vizsgálta: „Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak”. Mint ahogy az általa „csak reformátusnak” minősített engedetlenekek is egyedül a neki való engedelmisség magaslatáról kritizálta: „Csak vastagnyakú, református volt az a gondnok vagy presbiter, aki a gencsi templomot önhatalmúlag bezárta.... Csak református, az a volt zilahi presbiter, aki... a kiküldötteket azzal búcsúztatta: Ha még jönnek máskor is, akkor koporsót is hozzanak magukkal... Csak református a volt zilahi lelkipásztor... aki hatalmi és anyagi érdekből, nem engedte meg, hogy a törvényesen kinevezett segédlelkész megkezdje mellette szolgálatát...”

Az egyházmegyék és a kerület elemzésekor kitért az esperes-változásokra. Peukert azért kellett leváltani, mert a szolgálatot összekeverte az uralkodással. (A megállapítás ezúttal fedte a valóságot, a kérdés hogy az, miért épp akkor vált a püspöki „szolgálat” akadályozójává, a korábban is közismert magatartás? Illetve miért csak más szemében látta meg a szálkát a korábban gyengeségeinek leküzdését ígérő püspök?) Orosz Árpádot a korhatár elérése miatt váltották le – mondta – és véletlenül sem hozta összefüggésbe, fiának, a püspöki titkárnak a disszidálásával.

A külföldi szereplés említett három alkalmának élére, az EVT 1975-ben, Nairobiban rendezett nagygyűlését helyezte. Hogy ott milyen „dicsó” szerepet játszott, arról nem szólt.⁸³ Fontosabb volt megemlíteni, azt a „pótolhatatlan

⁸³ Lengyel Lóránt evangélikus teológiai professzor így számolt be erről: „...Megállapítható, hogy az ötödik (a rasszizmussal foglalkozó) szekció és a Jelentésben megfogalmazott antirasszista állásfoglalás nyomán, a rasszizmus elleni harc az Egyházak Ökumenikus Tanácsa valamennyi egyháza számára jól megalapozott és általános programmá vált. Éppen ennek a szellemnek a légkörében állva, meglepő volt Nairobiban egyes delegátusok magatartása, akik – a keresztyén testvéri szeretetről megfeledkezve – veszélyeztették a tagegyházak újrafelfedezett egységét és közösségét. Ezek a negatív és sajnálatos események a szocialista országokkal szemben nyilvánultak meg. Ilyenek voltak például Béký Zoltán észak-amerikai magyar református felszólalónak országunkkal szembeni vádjai... a Target című napilap 1975. november 15-i száma így ír: Béký püspök memorandumot terjesztett az Egyházak Ökumenikus Tanácsa elé, amelyben kérte, hogy vizsgálják felül az 1,2 millió protestáns magyar helyzetét Romániában, mert ott „erőszakolt romanizálás” és „erőszakolt deprotestántizálás” folyik, s ezeknek az egyházaknak elvették az egyházi irattári anyagát. Hasonlóképpen: vizsgálják ki azoknak a kisebb romániai szektákhoz tartozó hívőknek az ügyét is, akiket azért tartóztattak le, mert Bibliát terjesztettek... Szeretnénk aláhúzni Philip Potterneken ezen a megbeszélésen való nyílt állásfoglalását, amellyel hozzájárult ahhoz, hogy Béký Zoltán vádaskodásai ne kerüljenek a nagygyűlés plénuma elé. Delegációnk egyöntetű felháborodással tárgyalta meg Béký Zoltán rágalmait. (A 3 romániai protestáns küldött a 12 tagú román ortodox delegáció részéként utazhatott a gyűlésre: Szerző megjegyzése.) Ennek a tanácskozásnak eredményeképpen jelent meg a mi válaszuk a Target december 8-i számában, Románia egyházai szabadok, címen Papp László, Albert Klein és jelen sorok írójának aláírásával...” RSZ, 1976. 2. sz.

útmutást” és „megértő támogatást”, amelyben a Vallásügyi Államtitkárság tisztviselői „készégesen részesítették” az egyházvezetést. Ez a személyektől független attitűd „egyaránt vonatkozott” a Dumitru Dogaru, Gheorghe Nenciu és az új elnök, Ion Roşianu vezetésére.⁸⁴

Nem világos, hogy milyen szándék állt az elmondott és az el nem mondott események mögött. Míg korábban a püspök legalább célzott a külföldiekkel folytatott tárgyalások tartalmára, a következő években csak átfutott az eseményeken. A kollektív vezetés fórumai lényegében a költségvetés megvalósításának és tervezetének ismertetésére és jóváhagyására szorítkoztak. A gondnoki megnyitók alig és ritkán tartalmaztak mást is, mint a Románia nagyságának mítoszáét „kidomborító” ünnepek, vagy ökumenikus rendezvények ismertetését. A püspöki jelentések általánosságba vesző eszmefuttatásokkal vették célba a fegyelmezetlen (értsd: a püspökkel valamilyen vonatkozásban egyet nem értő) lelkészeket és gyülekezeteket. Ezenkívül az állami szervek „meg nem érdemelt gondoskodása” iránti talpnyaló köszönet és hála megnyilvánulásai voltak. E fórumok dokumentumaiban a korszakot ténylegesen meghatározó történések ritkán és utalásszerűen jelenítettek meg.

Az 1978-as zsinati ülés

Miközben épp csak csillapult a zilahi ügy, tartott a hosszúmezői „kiközösített” hívek vesszőfutása és zajlott a gencsi templombezárás ellenállás a püspöki „tejhatalommal” szemben, ahogy egyik beadványukban fogalmaztak, újra engedélyt kértek zsinattartásra a püspökök, és legalább is a nagyváradi, arra számított, hogy végre megoldhatók lesznek „törvényes” úton is, önkényes intézkedései.

A Nagyváradra, 1978. dec. 14-re összehívott zsinati ülés előtt, nem világos kinek a kérésére – előbb az Állandó Tanács ülésezett. Papp László elnök előterjesztette a zsinat napirendjét:

- Szabályrendelet-tervezet az RSZK-ban lévő Református Egyház lelkipásztorainak közigazgatási úton történő áthelyezéséről.
- Az RSZK-ban lévő Ref. Egyház tisztviselőinek és választott világi tisztségviselőire vonatkozó fegyelmi szabályzat tervezete.
- Az Európai Reformátori Egyházak Konkordiája (Leuenerbergi megállapodás).
- Különlélek.

⁸⁴ Az NRE 1977. december 17-én tartott közgyűlésének jkv.

Első hozzászólóként Tunyogi Csapó Gyula kolozsvári főgondnok kérte, vegyék le a napirendről a két szabályzattervezetet, mert a KoRE úgy véli, hogy nincs megfelelően előkészítve. Kirobbant a vita a két kerület képviselői között, a VÁ igazgatója pedig, úgy tűnik, nem értette a helyzetet, bár Nagy Gyula azt mondta, hogy dec. 11-én megmagyarázta neki az álláspontjukat. Mivel a jegyzőkönyv kozmetikázott, illetve még a kézzel írott vázlat is kifejezetten elhallgatott bizonyos kérdéseket, máskor meg a vitázók hivatkoztak korábban elhangzott, jegyzőkönyvben nem rögzített dialógusokra, a tényleges arcvonalak nehezen kihámozhatók. A géppel írott hivatalos jegyzőkönyv helyett, többnyire az Eszenyei Gyula kézírásával írt vázlatot követem. (Lásd a 8. mellékletet.)

Összegzőképpen az sejlik, hogy a Vallásügyi Államtitkárság által jóváhagyott szöveget már nem küldték vissza a szakbizottsághoz „összedolgozás” végett, de ez csak az ürügy. Az történhetett, hogy a kolozsvári kerület három egyházmegyéje teljesen elutasította a tervezeteket, három részben fogadta el, és csak kettő helyeselte. Az NRE-ben természetesen mind az öt elfogadta. Papp László úgy számolt, hogy ezek szerint tíz elfogadta, három nem, s a többségi elvet kell érvényesíteni. Nagy Gyula pedig úgy látta, a fegyelmi szabályzat fontos, de egy sor kérdés nincs benne jól megoldva. A „diszlokációs” szabályzat nem problematikus, 1979. március 31-ig a bizottságok átnézhetik, s május 1-jéig foglalkozhat vele az Állandó Tanács. A kolozsváriak, minthogy náluk többségben voltak az elutasító egyházmegyéék, úgy vélték, rossz fényt vet a zsinatra, ha egy elhamarkodott döntést hoz.

Iulian Sorin szerint, nekik csak egy kifogásuk volt: a fegyelmezés nem vonatkozhat a világiakra. Ha azt beledolgozták, akkor számukra elfogadható. Hét kérdést tett fel, lényegük egy mondatban összefoglalható: az összehívás előtt nem tudták, hogy a zsinat előkészítetlen? „Valami nincs rendben” – jelentette ki. Hogy pontosan mi nem volt rendben, a jegyzőkönyv alapján nem lehet megválaszolni. Papp László válasza, Eszenyei jegyzete szerint nem egyértelmű. A gépelt szöveg pedig csak annyit tartalmaz: a nagyváradi püspök megválaszolta a hét kérdést. Papp, a szöveg hibái ellenére is, napirendre szeretne volna tűzni, és támogatta Ottlik véleményét, hogy fogadják el, a hibákat majd menetközben korrigálják. Szerinte egy ilyen kulcskérdésben a szakbizottság munkája szükségtelen. Szavazásra bocsátotta a kérdést, négyen voltak mellette, négyen ellene. Minthogy a jegyzőkönyv szerint tizenketten voltak jelen a tizennégyből (névszerint említette a hiányzókat, Nagy Károlyt és Dávid Gyulát), nem világos a szavazás aránya sem, mert tartózkodókról nem szól a

jegyzőkönyv. A napirendről levették azokat a kérdéseket, amelyekért a zsinatot összehívták.

Papp László győzelmi hírként bejelentette még, hogy a zilahi ügy megoldódott: szeptember 3-án megválasztották az új presbitériumot és december 10-től új lelkésze van a gyülekezetnek Székely István személyében.

A déli 12-kor megnyitott zsinati ülésnek már nem is volt tétje. Csatlakoztak a Leuenerbergi konkordátumhoz, kidomborítva annak történelmi jelentőségét.

Papp László a zsinat bezárása előtt, saját szemszögéből szükségesnek tartotta ismertetni a zilahi helyzetet, ami 1978. február 1-jén Adorján lemondásához vezetett. Iulian Sorin búcsúbeszédében kitért a zsinati ülés kudarcára, és példákat hozott fel, „hogy egyes esetekben a fegyelmezetlenségekből származó kár túlterjedt az egyház keretein is.” Ajánlotta, hogy a szabályzatot minél hamarabb véglegesítse a zsinat.

A felszólalás olaj volt a nézeteltérések lappangó tüzeire. Tunyogi megköszönve az igazgató szavait, megkérdezte hogy miért nem volt zsinati ülés hat éve? Ottlik javasolta a tervezetek minél sürgősebb leküldését a bizottságokhoz és az Állandó Tanács mihamarabbi összehívását. Kocsis János kifejezte örömét, hogy a zsinat végre megkezdte munkáját, és felhívta a figyelmet az alapos bizottsági előkészítésre.

Papp László a zárószó jogán, alaposan beolvasott a „testvér-kerületnek”: „...Én nem akartam a mai gyűlés eredménytelenségének okaira kitérni, de dr. Tunyogi Csapó Gyula főgondnok felszólalása által, erre közvetve felhívott. Hogy miért nem hívtuk össze oly sok idő óta a zsinatot, azt a ma délelőtt tartott állandó zsinati tanácsi ülés ékesen illusztrálta. Az ott felmerült kiegyenlíthetetlen véleménykülönbség beszédes bizonyossága volt a két egyházkerület idejét múlta tradíciói nem kívánatos hatásának.” A jegyzőkönyv-író ezen a ponton átcsapott harmadik személybe: „Hivatkozik a két egyházkerület közti különbségekre az énekeskönyv, a liturgia és a statútumban lévő eltérések kapcsán. Illusztrálja ezeket a 80. zsoltár szövegében lévő eltérésekkel is. Kívánja, hogy minél előbb jöjjön el az az idő, amikor nemcsak a dallam azonos a két egyházkerületben..., hanem a teljes szöveg is.”⁸⁵

Ottlik Tibor akkurátusan megszerkesztett, indoklással alátámasztott Statútum-reformja beleveszett a zsinat porosodásra ítélt dokumentumaiba.

⁸⁵ Az RSZK-ban lévő Református Egyház Zsinatának, 1978. december 14-én tartott ülésének jkv.

Fegyelmi Szabályzat

Az 1980. március 21-re összehívott zsinati ülés – bár több tényleges, és legalább egy megmosolyogtató kérdéskört (Az ökumenikus kapcsolatokat akarta „Szabályzat” korlátjai közé szorítani.) tűzött napirendjére – csak egy határozatot hozott. Elfogadták a nagyváradi zsinati ülésen elutasított Fegyelmi Szabályzatot.

Akkor az a döntés született, hogy vissza kell adni a munkabizottságnak. Hogy aztán mi történt, az alkotmányügyi munkabizottság vezetője, Tőkés István így emlékezik: „A megbízás alapján munkához látott a bizottság, s elkészítette a maga szövegtervezetét, amelyet a zsinati elnökség rendelkezésére bocsátott. A Kultuszdepartament azonban (részletek mellőzésével) elvetette a bizottsági munkálatokat s kényszerítette az egyházat (Nagy Gyula püspök és Tunyogi Cs. Gyula főgondnok útján), hogy zsinatában térjen vissza a Nagyváradon elvetett szöveghez. Ezt az utasítást elfogadta a zsinati elnökség, s az egyházalkotmányi bizottság szövegét még csak megvizsgálásra sem bocsátotta... A Fegyelmi Szabályzat tárgyában a zsinati atyák mentségére legyen írva, hogy ők vizsgálták meg (e sorok írójával együtt) az újból elővett szöveget, de a döntő szót valamennyi kérdésnél a Kultuszdepartament képviselője (Eugen Munteanu) mondotta ki...”⁸⁶

A zsinati ülést megelőző Állandó Tanácsi ülésen – amely március 20-án, maraton ideig, kilenc órán át tartott – valóban Tunyogi Cs. Gyula ajánlotta, hogy „utaljuk a Zsinat elé a Fegyelmi Szabályzatot teljes egészében úgy, ahogy azt a román szöveg tartalmazza”. Azonban, minthogy a Papp László vezette nagyváradi zsinati képviselők már 1978-ban a szabályzat elfogadása mellett voksoltak, nyilván a kolozsvári vezetők ellenállását kellett megtörni. Jegyzőkönyv szerint szakasról szakaszra haladva egyeztették „az alapul vett román szöveget a magyar szöveggel”. Tunyogi, akárcsak Nagyváradon, ezúttal is hangsúlyozta kétségeit a tervezet időtállóságával kapcsolatban: „Megvan győződve arról, hogy az elkövetkező időkben ez a Fegyelmi Szabályzat módosításra szorul éppen annak gyakorlatba ültetése során. Már most kéri az illetékeseket, hogy a megfelelő javaslatokat idejében tegyék meg...” Hogy a sokat és gyakran cáfolt állami beavatkozás élő példája volt a Fegyelmi Szabályzat elkészítése, azt a VÁ igazgatójának hozzászólása elokvensen bizonyítja: „A gyűlés bezárása előtt E. Munteanu igazgató szól az Állandó Zsinati Tanács tagjaihoz hangsúlyozva, hogy a Fegyelmi Szabályzat fontos dokumentum ~~egyházi életünkben. Statutáris és legális irat. Megalkotásánál sok mindenre~~

⁸⁶ TI, 62–63. o.

kellett figyelemmel lennie mint a *javaslat készítőjének* (Kiemelés tőlem – MJ)...A mostani ülésen figyelembe vett minden véleményt és javaslatot...különös figyelemmel voltak azokra a javaslatokra, amelyek a Fegyelmi Szabályzat és a Statútum egyeztetésére vonatkoztak. Ha nem így cselekedtek volna a Fegyelmi Szabályzat megátámadható lehetne. Egy új kultusztörvény hozhatja meg a Statútum kiegészítését vagy módosítását... A Fegyelmi Szabályzat a holnapi Zsinati ülésen tárgyalható... holnap is lehet rajta retusálni..."⁸⁷

Úgy látszik a kultusztörvények megalkotásával és méginkább gyakorlatba ültetésével Románia mindig hadilábon állt, politikai rendszertől függetlenül. Természetesen új kultusztörvény – bár már egy évtizede ígérték – nem született a Ceaușescu-rendszer bukásáig.

Csernák Béla ügye

A gyülekezetekhez, illetve személyekhez kapcsolódó ügyek közül az akkor Ákoson szolgáló Csernák Béláé azért érdemel figyelmet, mert a külföldiekkel tartott intenzív kapcsolat okozta vesztét.

Mint a kerület történetében markáns szerepet játszó, rövid ideig püspökséget is viselő Csernák Béla unokája (lásd bővebben az első fejezet keretében), úgy hírlett egyfajta védettséget élvez. Már a teológián kialakultak külföldi kapcsolatai. Az ákosi műemlék templomot gyakorta látogató turisták csak gyarapíthatták azokat.

Első konfliktusa is ilyen jellegű volt. Ida és Klaas Eldering, Kolozsváron tanuló holland teológusokat, saját kérésükre fogadni kívánta Papp László. Nevezettek meg is jelentek 1974 februárjában, de a fogadás elmaradt. Az udvariatlan gesztust a püspöki hivatal nem indokolta. Csernák szóvá tette a kínos helyzetet, s emiatt rektori feddésben részesült.

Az incidens azonban nem tűnt jelentősnek. Tanulmányainak befejezése után külföldi ösztöndíjra nyílt lehetősége, engedélyezték vizsgára jelentkezését, azokat sikeresen le is tette. Gyakran járt át Magyarországra. Nagyszalontai segédlelkészként gyakran keresték meg külföldiek, írogatta szorgalmasan a protokolljelentéseket. Ezekben lojális állampolgárként nyilatkozik anélkül, hogy kompromittáló információkat közölne azokról, akikkel találkozott. Úgy tűnt, a hatóságok bizalmát megszerezte, a brassó-pojánai nemzetközi konferencián is részt vehetett.

⁸⁷ Az RSZK-ban lévő Református Egyház Zsinati Állandó Tanácsa, 1980. március 20-án tartott ülésének jkv.

Hogy a lojális állampolgárból, hogy vált törvénszegővé, az iratokból nem derul ki. Tény, hogy egyik „törvénytelen séget” követte el a másik után. Az is tény, a püspök mind az államtitkárság felé, mind a szenvedőalany felé, azzal magyarázta gyors fegyelmi intézkedését, hogy azt az „illetékes szervek” kívánságára eszközölte.

1980. január 21-én távoli rokona, Sándor Endre magyarországi (Vámosújfalú) lelkész meglátogatta. Csernák a közeli kempingben hivatalosan szállást foglalt azzal, hogy majd utólag rendezzi a számlát, ám vendégét maga szállásolta el. Ekkor már figyelhették, mert másnap a milícia „leleplezte”, igazolást nem tudott felmutatni, megelőzően a kemping számlakönyvét is lefoglalták. 5000 lejre büntették, amelyet 2500-ra mérsékeltek, minthogy azonnal fizetett.

1981. szeptember 22-én édesanyja lakásán, Nagyváradon fogadta holland vendégeit. „Kirándultak” a száldobágyi erdőbe, ahol a milícia rajtaütésszerűen megjelent, épp amikor a hollandok 30 bibliát és egyéb vallásos kiadványokat adtak át neki. Estig tartó kihallgatás következett, majd házkutatás, amelynek során a nagypapa két kéziratát is elkobozta a szekuritáté.

Hogy másnap miért mondta el a történeteket a püspöki hivatalban Sarkadi Pálnak – aki azonnal jelentette a püspöknek –, és a püspöki felszólításra megírt protokolljelentésben miért hallgatta el, nem világos. (Feltehetően kissé naiv, az emberekben túlzottan megbízó jelleme magyarázza.) Természetesen a püspök „leleplezte”, és azonnal fegyelmet indított ellene a nagykárolyi egyházmegyében. Október 6-án már intézkedett is elhelyezéséről, a lomperti lelkésszel kellett cserélnie. Természetesen mindkét gyülekezetben döbbenettel kísérték, és tiltakoztak is a püspöki intézkedés ellen. A püspök ennek tudatában rendelkezett arról, hogy mindkét egyházközségben az átadás-átvétel a gyülekezeti tagok teljes kizárásával történjék.

Csernák Béla a Vallásügyi Államtitkársághoz fellebbezett, de csak annyit ért el, hogy Papp Lászlónak magyaráznia kellett a bizonyítványát.⁸⁸

Csernák magánéleti problémákkal is megtetézett meghurcoltatása, végül is meneküléssel zárult. 1986. április 1-jétől engedélyezték, hogy a kolozsvári kerületbe, a sajoszentandrás egyházközségbe távozzon. Kálváriáját annak tulajdoníthatta elsősorban, hogy nem figyelt a politikai változásra, miszerint a hatalom egyre fokozta a lakosság elszigetelését minden külföldi „káros” befolyástól.

⁸⁸ Papp László jelentése a VÁ-hoz, kelt 1982. július 28-án.

Közgyűlés és Igazgatótanács – 1980–1989

Az 1980. dec. 18-án tartott igazgatótanácsi ülésnek, amelyen Papp László egyéb fontos elfoglaltsága miatt nem vett részt, egyetlen figyelemreméltó megnyilvánulása volt Nicolae Melencu felszólalása. Talán megunta az eseménytelenséget, mert kifejtette, hogy ajánlatos lenne: „...tájékoztatni az Igazgatótanácsot, hogy az elmúlt esztendőben melyek voltak a nagyobb kérdések. Ezen kérdések megoldásáról, vagy a folyamatban lévőkről is tájékoztatni. Ez a tájékoztatás kiterjedhet a *vallásos életre*. (Kiemelés tőlem – MJ. Több mint groteszk, hogy az egyházi gyűlés tárgysorozatából, az állam képviselője hiányolja a vallásos kérdések megtárgyalását is.) Megtárgyalhatná az Igazgatótanács a lelkipásztorok magatartását is.... Felhívni a lelkipásztorokat, hogy mindenben tegyenek eleget az állam törvényes előírásainak, bizonyosságul lojalitásuknak..., feltétlenül tegyenek eleget az energia és a papír takarékosági előírásoknak. Tudják meg a lelkészek, hogy harcolniuk kell a legveszedelmesebb fegyverrel..., az álhírekkel szemben. Ellenőrizzük a hozzánk érkező és közszájon forgó híreket, nehogy saját magunk is nehézségeket támasszunk önmagunknak...”

Mint minden társadalomban, ahol a média már csak a politikai propaganda céljait szolgálja, a romániai társadalomban is, inkább volt hírértéke és hitele a szájról szájra terjedő politikai-gazdasági információknak, mint a hivatalosan közölteknek. Feltehetően az arra „illetékes szervek” az információk folklorisztikus terjedésének ellenőrizhetőségével elégedetlenek voltak.

Az 1983. december 10-i kerületi közgyűlésen mind a püspök, mind a főgondnok igyekezett eleget tenni Nicolae Melencu kritikájának, bár utóbbi helyén már Aurel Demian ült. Ottlik egy bibliai idézettel kezdte beszédét (I. Thessalonika 5,12–23), amely előljárók és vezetettek kapcsolatát taglalja. Aztán a felügyelőhöz intézett köszöntőben, mintegy megmagyarázta – nehogy hiányérzete legyen –, hogy két közgyűlés közt az elnökség és az Igazgatótanács megoldotta az ügyeket, csak azokat hagyta a közgyűlésre, amelyeket az egyházi törvény kifejezetten annak hatáskörébe utal. Személyi változásokról is hírt adott: Sarkadi Pál gazdasági tanácsos helyére Papp Benjámint telegdi lelkészt helyezték. A véglegesen Franciaországba távozott Papp István helyére, a püspöki titkári székbe a korábban a fegyelmi ügyekben majd mindig felbukkanó Szabó Attila került.

Papp László rendhagyóként harangozta be jelentését, mert nem lesznek benne statisztikai adatok, és nem számol be gyülekezeti szolgálatairól. Ilyen

értelemben már hat évvel korábbi jelentése is rendhagyó volt. Viszont a megszokottnál csípősebb malíciával vette sorra a régebbi és újabb fegyelmetlenségeket, természetesen az ő torz vezetési koncepcióihoz hamisítva a képet: „Nem állíthatom, hogy az anyagiasság kísértése ellen kivétel nélkül mindnyájan sikeresen harcolunk. Példa erre annak a nagy gyülekezetnek (Zilah) a volt lelkipásztora, akinek ottani helyzetét éppen az elkönvyvetlen stólák rendítették meg... Fel kell tételeznem azt, hogy nem egy gyülekezetünk anyagi helyzete azért olyan gyenge, mert a stóla... nem jut el az egyház pénztárába. Nem állíthatom azt sem, hogy az érzékiségtől mindnyájan mentesek lennének...Tudunk gyermektartási ügyekről, válásokról. A legkirívóbb annak a lelkipásztornak az esete, akinek 4 gyermeke van 4 anyától... tőlem kért tanácsot, hogy a négy közül melyiket vegye feleségül (Kágya). Nem állíthatom azt sem, hogy imádkozó és igehirdető ajkunk csak a tiszta beszédhez szokott. Feljelentés érkezett hozzánk a magáról más vonatkozásban is nem egyszer megfélemedezett lelkipásztorról, aki az állítólag késlekedő telefonkezelő nőt minősíthetetlen jelzővel illette (Micske). Szóljak a hozzánk nem illő törtetésről?...Amikor meg vagyok győződve, hogy csakis én lennék méltó az esperesi tisztségre (Zilah), vagy a püspökségre (Lugos)...Szóljak a lazaságról? A nagy gyülekezet farmerben, trikóban tetszelgő lelkipásztoráról, a plébános és az ortodox lelkész társaságában?(Székelyhíd) Vagy a mindinkább térthódító női frizuráról férfi lelkipásztoraink fején?... Nyugaton az ottani kapitalista berendezkedés elleni tiltakozás egyik jele. Vajon itt... a lobogó hajú pásztorok a mi szocialista társadalmi rendünk ellen tiltakoznak? Vagy szóljak a gépkocsi kísértéséről?... azokról a lelkipásztorokról beszélek, akik vasárnap délután, jobb esetben hétfőn reggel elhagyják szolgálati helyüket... Megtörténik, hogy ilyenkor parókiák egész sorát hiába keresi fel az esperes (Nagyvárad)”.

A kétségbeesés kritikája is elhangzott: olyan gondnokok és presbiterek ténykedését sorolta fel, akik mindannyian a püspök intézkedéseivel voltak elégedetlenek. „S mindezek a példátlan cselekedetek végbementek a mi szerencsétlen lelkészválasztási rendszerünk miatt, amelynek a Bibliában hiába keresnénk az alapját... irigyelhetjük a mi római katolikus és ortodox testvéreinket, akiknek a gyülekezete nem fordul fel, ha változik a lelkész személye, akit oda... felsőbb hatóság nevez ki...” (Hogy a kinevezésnek sincs bibliai alapja, arról elfeledkezik értekezni.)

A külföldi ökumenikus kapcsolatok köréből csak annyit említett, hogy bőven elég: a legutóbbi két konferencia is „23, illetve 12 napig” tartotta távol az

otthoni teendőktől. Nevesítve csak a Brassó-Pojánán, 1980 őszén tartott RVSZ Nagygyűlést és az 1983 szeptemberében Magyarországon tett látogatást említette.

Csatlakozott a kerület a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja által kibocsátott Felhíváshoz a leszerelésért és békéért, amelynek támogatására elhangzottak az előre megírt és ellenőrzött felszólalások: Eszenyei Gyula, Uray Géza, Nógrádi Béla, Márkus Endre. Egyetlen problematikus kérdéssel foglalkozott a közgyűlés, Peuker Leó temesvári lelkész, volt esperes nyugdíjazásával, amit nevezett nem akart elfogadni. Fellebbezését a közgyűlés elutasította.⁸⁹

Az 1984. december 14-én tartott igazgatótanácsi ülés egyetlen említésre méltó eseménye: megemlékezés két kerületi vezető haláláról. Az év szeptember 5-én váratlanul elhunyt Vidits György főjegyző, november 15-én pedig Ottlik Tibor főgondnok. Utóbbi helyére már nem is választottak másikat a rendszer bukásáig. Helyettesítője Szentpétery Elemér szilágysomlyói ügyvéd. Vidits György utóda Zsigmond József szilágysomlyói esperes lett.

Az 1985. december 9-i igazgatótanácsi ülés, jegyzőkönyve szerint, a Teológiai Intézetben folyó nevelés kérdésével is foglalkozott Papp László. Míg korábban a lelkészképzés gyakorlatiasabbá tételét kérte számon az intézettől, ezúttal frontális támadásba ment át: „...Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a teológiai hallgatók között az utóbbi időszakban mindinkább érvényesült az ún. bethánizmus befolyása. Elegendő arra a fiatal segédlelkészre utalnunk, aki csak felszólításra tette meg protokolláris jelentését a nála járt külföldi látogatókról, és amikor felhívtuk figyelmét a Római levél 13-ban írottakra, azt felelte, hogy a felsőbbbség iránti engedelmesség másképpen is értelmezhető... Az utolsó szenátusi ülésen Egyházkerületünket Papp Benjámin tanácsos képviselte, aki fel is hívta a figyelmet a nevelés területén tapasztalható hiányosságokra. Az Intézet tanári karának egy része nem osztotta Papp Benjámin véleményét... D. Papp László püspök megemlíti, már az is hiányoságnak számít, ha a tanári kar megtűri a rosszirányú befolyásolás jelenlétét.”

A Papp László-korszak utolsó igazgatótanácsi ülését 1989 dec. 18-án tartották. Anyaga nagyon hiányos. A résztvevőkön, a tárgysorozaton, és Bányai Edit egyházmegyei gondnok közhelyes, nyúl farknyi megnyitóján kívül semmit sem tartalmaz.

⁸⁹ Az NRE 1983. december 10-én tartott közgyűlésének jkv.

Apológia a Nyugat felé.

Bent feszültség és fogyasztási korlátozások

A központ és az alárendeltek viszonyának további romlásáról árulkodó információk egyáltalán nem, vagy csak utalásszerűen jelentek meg a kollektív vezetési testületek hivatalos anyagában. Lássuk, hogy a korábban említett célzások a lugosi és zilahi helyzetre, mit takartak.

Papp László egyik bevált módszere volt esetleges vetélytársainak semlegesítésére, hogy segéd- vagy helyettes lelkészi minőségben tartotta őket évtizedekig. (Igy tartotta haláláig segédlelkészi „rangban” Molnár Zoltánt, aki még az 1955-ös esperesválasztáson volt a vetélytársa.) Azok ellen is hatásosnak bizonyult a módszer, akik úgy gondolták, jobban és mást tudnának tenni az egyházért, mint a kontraszelektcióval vezetésre jogosítottak. (Ezért sem akarta jóváhagyni Tőkés László rendes lelkésszé választását Temesváron.)

Az első kategóriába sorolható Higyed István ügye. Megválasztott lelkészként állandó veszélyt jelenthetett volna. A temesvári egyházmegyében volt annyi támogatója a lelkészek közt, s állami vonalon is, hogy „sportszerű” választások esetén kiüsse a ringből a közutálatnak örvendő Peuker Leót. Peuker leváltása után, Higyed újra próbálkozott helyettesi minőségének felszámolásával. 1983. január 16-án a lugosi presbitérium a következő határozatot hozta: „...Presbitérium a gyülekezet közhangulatára támaszkodva, az eltelt időszak alatt, többször is kérte lelkipásztora véglegesítését, legutóbb is átruházta a kinevezés jogát D. Papp László püspök úrra. Minthogy Ottlik Tibor főgondnok úr és Nagytiszteletű Gönczi József esperes úr szóban is közölték azt, amit a Főtiszteletű Püspök úr írásban is kifejezett a lugosi lelkipásztornéhoz küldött személyes levelében... hogy nem óhajt a kinevezés jogával élni – presbitérium ezt úgy értékeli, hogy Főtiszteletű Püspök Úr, nem akarja törvényes választójogától megfosztani a presbitériumot. Presbitérium fentiekre való tekintettel, tisztelettel hozza felsőbb egyházi hatóságai és a Vallásügyi Államtitkárság tudomására, hogy a Statútum II. főrésze, II. része, III. fejezete, 21.§. a. bekezdésének 1. pontja alapján: 1983. január 1-jei hatállyal Higyed Istvánt egyhangúlag, rendes lelkipásztorául megválasztotta...” „Természetesen” a presbitérium határozatát a püspök sosem hagyta jóvá.

Komplikáltabb a zilahi célzás megfejtése. Benne személyes és személyi nekszusok és konfliktusok keverednek egyházi közérdekkel. Az érintett Székely István, aki Adorján Kálmán után került Zilahra, a már korábban ismertetett körülmények közt. Teológus fia konfliktusba keveredett Eszenyeiné Széles Máriaival. A szövevényes kontextusra világít rá három levél. Idézet Székely István Papp Lászlóhoz írt, hivatalosan iktatott, személyes hangvételű leveléből:

„Alulírott... nehéz tusakodás és sok lelki gyötrelem után határoztam el magam az írásra... Mostani elkeseredésemet... teológiai hallgató fiam... „kirugása” a vizsgáról, okozta... A múlt héten (június 23-án) a Feleségem elutazott Kolozsvárra. A dr. Eszenyeiné dr. Széles Mária professzornővel való találkozás során beigazolódott..., hogy a fiúnk megbuktatása bosszúból, szándékosan – püspökségi szinten is megbeszél – és előre kitervelt módon történt... Mindezt Mária professzornő... be is vallotta... magas méltóságú nevet is kimondva... A fiunkkal történt megrázó igazságtalanság... nehéz helyzet elé állít anyagilag is. Két éve nem kapott ösztöndíjat... A másik... fiúnk sem kap ösztöndíjat, még bentlakást sem... Az ellátásuk – ebben a világméretű nehéz gazdasági helyzetben – egyre nehezebb... eladott, keveset érő kis házunk árát feléltük. A személygépkocsinkat kénytelenek voltunk eladni..., képtelenek voltunk karbantartani és üzemeltetni... Már régóta úgy érzem, hogy Főtiszteletű Püspök Úr – bizonyos dologban nem ért meg, vagy félreért. Pedig... most is hangsúlyozom, hogy szeretem Főtiszteletű Urat... Tudva levő, hogy nem akartam Zilahra jönni, s nem is szeretek itt lenni... Nehéz körülmények között és sokat dolgozom. A napi nyolc órai munkaidőbe nem fér bele a tennivalóm... Mindezt nem panaszképpen... írom. Főtiszteletű Úrnak is éreznie kell legalább azt a legfontosabb eredményét a munkámnak... hogy mióta... itt vagyok, nem gyalázta, nem zaklatta Főtiszteletű Urat senki, sem szóban sem névtelen levélben. Inkább énrólam mehettek jelentgetések (saját főgondnokom már kétszer is tette, így mások is tehették), hogy nem egyes dirigálók szája íze szerint... végzem a munkámat. Főtiszteletű Úr minden segítséget megígért nekem, feleségemnek és a zilahi gyülekezetnek, idejövetelem előtt, még a hivatalában, majd 1979 januárjában itt a városi polgármester úr és más vezető személyiségek előtt, akik szintén támogatásomról biztosítottak... a megígért segítség mellett, ha burkolt formában is, de azért érthető célzással, ígéret tétetett a „magasabb” tisztségre való jelölésemre is... gyakran megkérdeznék az itteni vezető személyiségek, s csodálkoznak ők is, az érthetetlenül eltolódott egyházmegyei tisztújító választás dolgán... ki, vagy kik lehetnek azok, akik igyekeznek ellenszenvessé tenni, sőt gyűlöltté tenni – engemet és fiamat is – Főtiszteletű Úr előtt?... Az ügyben óvást emeltem a teológiai intézet rektoránál... Mert végtelenül... helytelenítem, hogy előfordulhat olyan professzori magatartás..., hogy egy hallgatót... szándékosan végrehajtott módon elvághatnak. Ilyen embertelenséget nem engedhet meg a szocialista humánus. Hát akkor nálunk az egyházi és hitbeli humánus?...⁹⁰

⁹⁰ Székely István 49/1982. június 29-i felterjesztése Papp Lászlóhoz.

A levél végén megfogalmazott kétségbeesett, ám zsarolással is felérő kérdések, nem valószínű, hogy Székelyt szimpatikusabbá tették a püspök számára. Levelében arról is említést tett, hogy az egyik korábbi presbiter, aki nem került be a választáskor, feljelentette, ugyanúgy mint Adorjánt tették, el nem számolt pénzek vádjával.

A jelzett professzornőre vonatkozó megállapítások, akinek ténykedése a két kerület viszonyát is tovább élezte, valóságos helyzetet tükröztek, amint az Ottlik Tibor főgondnoknak két, a püspökhöz írt leveléből kiviláglik:

„...Tisztelettel hozom szíves tudomásodra, hogy e hó 16-án, megjelentem a teológiánk intézeti tanácsának ülésén... Ülés előtt egy rövid értekezletet tartottunk a rektori hivatalban, amelyen a következő személyek vettek részt: Iulian Sorin igazgató, Tepes Hoinarescu területi főfelügyelő, Dr. Péntek Árpád rektor, Dr. Kocsis János és Ottlik Tibor főgondnokok... főképpen Dr. Eszenyei Mária professzornő kérdése körül folyt a szó. Nagyon rosszul esett, hogy nem voltam előzőleg tájékoztatva, bár úgy viselkedtem, hogy nem lehetett észrevenni ezen tényt. Úgy határoztunk, hogy az intézeti tanácsban, helye egyelőre üresen marad, s felkértem... hogy levélben közöljem vele, ezen határozat indokait, nehogy úgy nézzen ki, mintha az új rektornak volna szándékában ellene hadjáratot indítani... A levelet Dr. Kocsis Jánossal is átnéztem...tartalmát helyeselte... A kellő információkat ebéd közben kaptam szomszédomtól, aki annak idején főtitkár volt... Azt állítja, hogy Dr. Juhász annak oka, hogy Máriának fejébe szállott a dicsőség... tiszteletemet tettem D. Nagy Gyula püspök úrnál, aki nem hozta fel Mária ügyét (talán nem is tud róla), csak ellenezte D.Dr. Erdő János, D. Dr. Juhász István és Dr. Tőkés István professzorok szolgálati idejének újraláló meghosszabbítását, miután azt már kétszer megejtettük, de az ülésen nem érvényesült a kívánsága, mert éppen főgondnoka nem pártolta elképzelését...”⁹¹

Egyebek mellett, a már említett kommunikációhiánynak is bizonyítéka a levél. A jelzett egykori főtitkár, Izsák Vilmos unitárius teológiai tanár lehetett. Ottlik érdeklődése indokolt, hiszen 1974-ben a kolozsvári püspök Kozma Zsoltot jelölte Eszenyeiné helyett az ószövetségi tanszékre.⁹² A „felfüggesztett” professzornőhöz intézett levél mintha azt érzékeltetné, hogy Székely panasza a püspökhöz jó alkalmat teremtett a vezetőség gyámsága alól kifelé igyekvő professzornő figyelmeztetésére. (A kérdés az, hogy akkor miért kritizálta a püspök másfél évvel később nyilvánosan, a kerületi közgyűlésen a zilahi lelkészt.

⁹¹ Ottlik Tibor levele Papp Lászlóhoz, kelt 1982. október 23-án.

⁹² TI, 187. o.

utóbbi, miért választotta főgondnokká öt évvel később azt a Csizsár Ádámot, aki annyiszor képviselte a zilahi gyülekezetet a püspökkel szembeni vitájában, akinek megválasztása ellen a püspök nemcsak tiltakozott, hanem Zsigmond Józsefet megbízta egy vizsgálat lefolytatásával is?) Íme a levél: „...E hó 16-án intézeti tanácsi ülésünk volt...D. Papp László püspök urunk kívánságára, az Ön részére javasolt helynek egyelőre üresnek kell maradnia...Érdeklődtem, hogy milyen kifogásokról volna szó, s megtudtam a következőket:

- Nagytiszteletű Professzor Asszony az utóbbi időben teljesen megváltoztatta az előbbi kedves, közvetlen, szeretetteljes magatartását.
- Úgy a kollégáival, mint a hallgatókkal szemben nem használ megfelelő hangot...
- Nem bírja el, hogy vezetve legyen, hanem mindenkor vezetni szeretne.
- Felsőbb hatóságaival szemben nem viselkedik kellő tisztelettel.
- Ha a hallgatóknak vizsgáznuk kell, annyira félnek már előre, hogy némelyikük idegsokkot kap.
- Gyakran elbuktat hallgatókat igazságtalanul.

Iulian Sorin igazgató úr, azon kifogását közölte velem, hogy hetente csak 3-4 napig tartózkodik a teológián, a többit Váradon tölti. Előadásainak színvonala nagyon hanyatlott...arra kell gondolnia, hogy utódai már most könnyen tudnák helyettesíteni...”⁹³

Csak utalásszerűen maradt nyoma a testületi döntések iratai közt annak a politikai történésnek, amelynek egyházi következményei is voltak. (Vö. Eszenyei Gyula munkanaplójával.)

1982. november 6-án Nagyváradon letartóztatták az Ellenpontok címen megjelent egyetlen romániai magyar szamizdat folyóirat feltételezett szerkesztőit, szerzőit. Az ügyben két lelkész volt érintett: Molnár János tamáshidai (Bihar megye) helyettes lelkész és a kolozsvári egyházkerületből Tőkés László dési segédlelkész. Előbbit elhelyezték egyik napról a másikra, de nem foglalta el új állomáshelyét. Ezt követően rokkantsági nyugdíjba küldték. Gyülekezete, szolidaritása jeléül memorandummal⁹⁴ ostromolta a püspökséget,

⁹³ Ottlik Tibor levele Eszenyeiné Széles Máriának, kelt 1982. október 23-án

⁹⁴ „Főtiszteletű Püspök Úr! Nagy megdöbbenéssel halottuk a hírt, hogy lelkészünket elhelyezték gyülekezetünkben. Mivel már mi 15 éven keresztül legtöbbet állandó lelkész nélkül voltunk a gyülekezetünkben. Mi az egész egyházunk nagyon megvagyunk elégedve Molnár János lelképásztorunkkal. Meg is választottuk fojó év január 16-án mint állandó lelkészt. A mi egyházunk továbbra is ragaszkodik Molnár János lelképásztorhoz. ezért kérjük a Főtiszteletű Püspök Urat hogy megválasszát lelkészünk továbbra is gyülekezetünkben szolgálhasson. Fenti kérésünket az egész gyülekezet támogatja amit aláírásokkal is bizonyítunk. Parókia Tamásda, 1983. március 20”. 147 aláírás következik.

a Vallásügyi Államtitkárságot, sőt a pártbizottságnál is jártak, míg Vidits György főjegyző megfenyegette őket, hogy ha nem fejezik be a hatóságok zaklatását, a Szekuritátéval fognak szembekerülni (Kovács Károly tamáshidai gondnok szóbeli közlése.). Az ügy olyan vonatkozásban érintette az egyházat, hogy egy 1983-as rendelettel, az írógép tartásának feltételeit megszigorították, vásárlását rendőrségi engedély elnyeréséhez kötötték. Kötelezték a lelkészeket is az egyházi és személyi tulajdonban lévő írógépekről betűmintát beadni. „Megbízhatatlan” lelkész nem vásárolhatott az egyházközség számára írógépet.

1980 és 1982 között világhosszá vált a román vezetés és a külföldi hitelezők számára is, hogy az addigi gazdaságpolitika a fizetéseképtelenség felé taszítja az országot. A vezetés az autark megoldást választotta, a belső fogyasztás drasztikus csökkentését, az import visszafogását a legszükségesebbekre. Ceaușescu egy nagygyűlésen kijelentette, hogy Románia nem adja fel függetlenségi törekvéseit, akkor sem, ha a lakoságnak követ kell ennie. Minden eladható terméket kiszállítottak az országból. Ezzel egyidejűleg mindennemű lakossági fogyasztást korlátoztak, majd a nem termelő, legvégül már a termelő egységek energia és anyagfogyasztását is. A média az Elena Ceaușescu által vezényelt, az „egészséges” táplálkozásról szóló programoktól visszhangzott. Egymást érték az energia- és anyagmegtakarítási rendeletek. Ezekben az országos akciókban az egyház is részt kellett hogy vegyen.

1983. december 2-án Papp László az 1266/1983. sz. rendeletét küldte ki az espereseknek: „...Vasárnap, hétköznapi és ünnepnap az istentisztelet legkésőbb 4 órakor befejezendő. Kivétel az anyáknapija, reformáció, karácsony, őszszentelő... és a házasságkötés megáldásának alkalmai.

Templomokban a világítótestek száma az eredetinek felére csökkentendő.

Lelkészi irodákban lehetőleg kerülni kell a világítótestek használatát. Végső esetben asztali fényforrás használható.

Harangok és az orgonák tradicionális módon működtetendők. Kivétel: ahol három harang van, amikor mindhárom szól.

...sem az istentiszteleti helyen, sem a hivatali helyiségekben továbbra sem használható semmi néven nevezendő villanyárammal működő fűtőtest.

Fentiek végrehajtásáért minden lelkész személy szerint feygyelmileg felelős...”

A VÁ 524/C/1985. jan. 21. sz. leirata megtiltotta az államtitkárság által jóváhagyott költségvetés túllépését. Megtiltotta új irodabútorok beszerzését, csak a régiéket karbantartását engedélyezte. Az egyházi épületek közül csak a

forgalmas utak mentén állókat szabad megrenoválni, illetve állagmegőrző munkálatokat lehet elvégezni. A papírfogyasztás terén 50%-os csökkentést írt elő. Közölték, hogy 1985. szept. 1-jéig minden gáz- és petróleumfűtésű rendszerről lekapcsolják az egyházi- és magángazdaságokat. Át kell állni a szén- és egyéb fűtésre. A „papírtakarékosság jegyében” kiküldtek egy típusnyomtatványt is, amelyben mértékegységekre lebontva kell kimutatni a megtakarítást.

Ion Cumpănașu, a VÁ elnökének aláírásával küldték a 36/C/1987.febr. 16. sz. leiratot Papp Lászlónak az újabb korlátozásokkal kapcsolatban: „Kérjük, közölje azokat a konkrét intézkedéseket, amelyeket az 27/1987. febr. 5. sz. Dekrétum szigorú foganatosításáért tett, (úgy a kultuszi központban, mint az alárendelt egységekben). Megjegyezzük, hogy a Dekrétum semmilyen kivételt nem engedélyez, a minden fogyasztóra érvényes gáz- és villamosenergia-fogyasztási kvóták betartását illetőleg.”

Íme a „konkrét intézkedések”: „...1. Az egyházkerület irodáiban minden egyes izzót kivettek, és minden konnektort leragasztottak.

2. A Nagyvárad municípiumhoz tartozó parókiákat utasítottuk a 27. Dekrétum előírásainak betartására. Ezért a Kerület Központjában felvilágosító gyűlésen vettek részt.

3. Az esperességek utasítva voltak, hogy tanulmányozzák a 27. Dekrétumot, és sürgősen ültessék gyakorlatba annak előírásait, tartsák a kapcsolatot a szakfelügyelővel a villamosenergia megtakarításának kérdésében az alárendelt egységeknél, akik állandó figyelemmel kísérik ebben a tekintetben is a Néptanácsok ezirányú rendelkezéseit.”

A 6763/1987. nov. 18. sz. leiratban azt tanácsolta a VÁ, hogy az 1988. évi költségvetésben az addigi gáz- és villamosenergia-fogyasztást még 30%-kal csökkentsék.

Feszültségek forrása maradt továbbra is, a két kerület közti különbözőség. Ez 1982 őszén s következő év tavaszán komoly pengeváltásra adott okot. Az NRE-ben lelkészértekezleteken elhangzott püspöki kijelentés alapján nem volt ajánlatos a gyülekezetéről tényleges felmérést végezni, „népszámlálást” tartani. Ebből kifolyólag, ha tudomására is jutott a lelkészeknek, hogy egyik vagy másik egyháztag elköltözött egy másik helységbe, nem közölték az illetékes lelkészi hivattalal. A kolozsvári kerületben ugyanakkor elvárás volt a felső vezetés részéről is az egyháztagok nyilvántartása. Az iparosítás, valamint a magyar televízióadások vételének lehetősége, a Székelyföldről is sokakat készített arra, hogy a magyar határ közelébe telepedjenek le. Minthogy a kolozsvári kerületből

átküldött hivatalos megkeresésekre a nagyváradiak mégcsak nem is válaszoltak, a kolozsvári kerület kérte a nagyváradi püspöktől, a Zsinat soros elnökétől, tűzze napirendre a kérdést.⁹⁵

Ha ez nem is került a Zsinati Állandó Tanács elé, egy másik, a kolozsvári egyházkerület vezetésében keletkezett feszültség mégiscsak napirendre került.

Forrását 1979-ben kell keresni, amikor Nagy Gyula betöltötte hetvenedik életévét és Tókécs István egyházkerületi főjegyző szorgalmazni kezdte a püspök nyugdíjba vonulását, arra hivatkozva, hogy ő is lelkész, márpedig a lelkészek nyugdíjkorhatára hetven év. A püspök elleni fellépés még konkrétabb formát öltött, amikor nevezett mint teológiai tanárt, 1983. november 1-jei hatállyal nyugdíjazták, ami a kerület értelmezésében főjegyzői tisztségének megszűnését is jelentette. A kérdéskör részletes taglalása nem tartozik az NRE történetének tárgykörébe. A kolozsvári belső viszály azonban az egész romániai reformátusságot érintette, amikor a volt főjegyző fellebbezése folytán a Zsinat hatáskörébe került az ügy. Ekkor a nagyváradi püspök volt a soros elnök, az ő elnökletével tárgyalták a nemzetközi visszhangot is kiváltó problémát. A KoRE Elnöksége 45/1984. febr. 13. sz. átiratában kérte, tűzzék a márciusban tartandó zsinati állandó tanács napirendjére Tókécs István két levelét: „Mindkét kérés a tisztségviselők életfogytiglani választásának és szolgálatának értelmezésével” foglalkozott.⁹⁶

A kolozsváriak által sürgetett ülést végül is április 10-én tartották meg Nagyváradon. A számbavételkor dr. Egyed Miklós hiányzott igazolatlanul, egyébként minden meghívott megjelent. A napirendet megváltoztatták, beiktatva egy állandó zsinati jogtanácsos megválasztásának kérdését.

Elsőként a Teológiai Intézet új szabályzatát vizsgálták át, és némi módosítással a teológia szenátusa elé terjesztendőnek ítélték. Javasolták, hogy az ötéves tanulmányi idő bevezetésekor az első évfolyamra a korábbi létszám dupláját vegyék fel. A 4. napirendi pont alatt a ZSÁT, a nők egyenjogúsításának régóta halasztott kérdéskörében hozott határozatot: „Az RSZK-ban lévő Ref. Egyház a férfit és a nőt egyenlőnek tekinti és elismeri, hogy Isten a maga

⁹⁵ A KoRE Igazgatótanácsának 265/1983. február 3-i átirata Nagyváradra, a Zsinat Elnökségéhez.

⁹⁶ Az 1982. május 19-én kelt beadvány megtalálható TI i.m. 332.o., az 1983. október 27-én keltezett irat rövidítve a 336. oldalon.

akarátának szolgálatára mind férfiakat, mind nőket képességeik szerint minden időben felhasznált és ma is felhasznál. Ezeknek ismeretében és tudatában az RSZK-ban lévő Ref. Egyház Zsinati Állandó Tanácsa a férfiak és nők teológiai képzése, lelkipásztori szolgálata és felszentelése tekintetében a teljes egyenjogúságot mondja ki. Jelen határozat a már teológiát végzett és szolgálatban álló nőkre is vonatkozik.”

Tárgyalták az új, közös énekeskönyvvel kapcsolatos bizottsági munkát. A bizottság által helyesnek talált szövegeket, Kányádi Sándor költő átnézte, javaslatait megtette és egy májusi munkaülésem terveztek véglegesítését. Akárcsak a nagyváradi, a közös énekeskönyv tartalmazza majd mind a 150 zsoltárt Szenczi Molnár Albert fordításában. Papp László figyelmeztetett, hogy csak az értelemzavaró szavakon változtassanak, a nyelvi kincs, amit ezek a zsoltárok képviselnek maradjon meg az utókornak. Cseh Zsolt szerint Kányádinak is ez volt a véleménye. Kiderült: a dallamok terén olyan ellentét alakult ki a zenei albizottságban, hogy megszakították a munkát. Elhatározták, hogy az elnökség hasson oda, hogy a bizottság folytassa a félbehagyott tevékenységet. A teológiai bizottság jelentette, hogy Péntek Árpád és Kozma Zsolt teológiai professzorok dolgoznak a Képes Kis Biblia szövegeinek megállapításán a kapott utasítások szerint. A legkényesebb kérdést 7. napirendi pontként tárgyalták: „Zsinati Ügyvezető Elnökség tudomására jutott az az áldatlan állapot, amely Dr. Tőkés István teológiai professor nyugdíjazása folytán előállott... A Zsinati Ügyvezető Elnökség úgy véli, hogy ez a kérdés nemcsak a KoRE belügye, hanem az egész Romániai Református Egyházé, annál is inkább, mert a kérdésnek nemkívánatos külföldi visszhangjai támadtak. Javasolja, hogy a Zsinati Állandó Tanács foglaljon állást e kérdésben, figyelembe véve, hogy Dr. Tőkés István 1983. november 1-től nyugdíjas, s ezzel elveszítette azt a jogát és lehetőségét arra, hogy az egyházban lelkészi jellegű választott tisztséget töltsön be.” Az Állandó Tanács megindokolta az előterjesztésből sejthető határozatot (Lásd a 9. mellékletet.), viszont a legfontosabbat, amit Tőkés István és Nagy Gyula is *expressis verbis* kért, a Statútum vonatkozó paragrafusainak értelmezését elutasította. (Talán mert a következő évben Papp László is betöltötte a hetvenedik életévét?) Végül megválasztották Szentpétery Elemért állandó jogtanácsosnak. A Vallásügyi Államtitkárság képviselői a jegyzőkönyv szerint, ezúttal nem szövegeztek bele a tárgyalásokba. Inkább egyfajta kiértékelést

tartott Ion Negoii vallásügyi aligazgató: „...A református egyház nem okozott és nem okoz nagy problémákat, és szoros együttműködés alakult ki a Vallásügyi Államtitkárság és az egyház közt... A jelenlegi tárgyalások a két kerület közötti szoros együttműködés kifejezői. Azokat a nehézségeket, amelyeket bizonyos marginális elemek okoznak, meg kell oldani. A túlzott engedékenység mind belföldön, mind külföldön problémákat okozhat. Minden támogatást megadunk a problémák megoldásához.”⁹⁷

Az ügy ezzel nem zárult le, Tókéi István ugyanazon év június 1-jén panaszt nyújtott be a Zsinat Fegyelmi Bizottságához, eljárást kezdeményezve Nagy Gyula püspök ellen, a frissen elfogadott Fegyelmi Szabályzat próbatételeként. Igen nehéz, ám tanulságos olvasmány (érdemes lenne külön tanulmány kíséretében közölni), mind a 9 oldalnyi sűrűn gépelt panasz, mind a 7 oldalas „észrevételek” a vádlott részéről. Gálfy Zoltán és Geréb Zsolt vizsgálóbiztosok Tókéi Istvánnal készített „interjúi” is fontos adalékok a korszak megértéséhez. Külön figyelmet érdemel, hogy mind a vádlott, mind a vádló kulcskérdésekben arra hivatkozott, hogy további bizonyítékait csak az eljárás folyamán tárja a nyilvánosság elé.⁹⁸ Minthogy az eljárás sosem indult be – és Nagy Gyula „vádlott” azóta elhunyt –, feltehetően sok érdekes háttérinformációval lesz szegényebb az egyháztörténelem.

⁹⁷ Az RSZK-ban lévő Református Egyház Zsinati Állandó Tanácsa 1984. április 10-én tartott ülésének jkv.

⁹⁸ TI. 66. o.

II.

Az „egyházi nómenklatúra” működés közben

A külső szemlélő, vagy az oda kihallgatásra berendelt egyszerű lelkész számára a püspöki hivatal „boszorkánykonyhának” tűnt, ahova kellő tisztelettel és félelemmel szabad csak belépni, mert ki tudja mit szőnek sorsába a tisztviselő-párkák.¹ A hivatal működésének érzékeltetése ebből a szempontból is fontos. Hasznos lehet betekinteni ebbe a világba azért is, mert a különböző politikai, állambiztonsági, egyházi személyiségekkel folytatott tárgyalásokról, telefonbeszélgetésekről, amelyek meghatározóak voltak a kerület mindennapjaira, egyáltalán nem, vagy csak igen hézagos feljegyzés maradt.

Vázlatos, de sokatmondó képet nyújt a hivatal működéséről Eszenyei Gyula, „személyzetis” előadó-tanácsos munkanaplója.

Munkanapló vezetésére (a Búthi-korszakban) azért kötelezték a lelkészt, hogy bizonyítani tudja, a „dologkerülő” igenis dolgozik. Ezért a napló pontos, megbízható kellett legyen, az aktualitás felől üzen. Semmiképpen nem magánjellegű: Eszenyei Gyula naplójában sok helyen fellelhető a püspök javítása, sőt a tanácsos hosszabb külföldi tartózkodásai idején egy másik kéz is írt bele. Ez a néhány évre kitekintő hosszanti keresztmetszete a kerület történetének olyan mozzanatokat is feltár, amelyeket a maradandóságra kacsintó egyéb írásos dokumentumok megszépítenek, elhallgatnak, vagy nem tartanak fontosnak. Sajnos bizonyos eseményeket, történéseket csak jelez anélkül, hogy a kulisszák mögé betekintést engedne:

„1982.

febr. 3.

-Telefonértesítés szebeni orthodox mitropoliára, hogy a püspök beteg, nem tud részt venni az ünnepeken. Üdvözlét táviratban.

febr. 8.

- Papírhulladék kiróvás évi 3 tonna.

febr. 9.

- Püspökség indigót kér Albu Zoltántól, Székely Károlytól, Szebeni Istvántól.

- Főtiszteletű úr nem megy Bukarestbe a Szocialista Egységfront plenáris ülésére.

Telefonértesítés.

- Körlevél fogalmazása a villamosenergia fogyasztás csökkentéséről (188/1982).

¹ Igen érzékletesen írja le a behívások-kihallgatások módszertanát, pszichológiáját Tőkés László, Temesvár ostroma '89 című munkájában (60–61. o.)

febr. 11.

- Simion Achim és Nicolae Melencu vallásügyi megbízottak látogatása a püspökségen.

febr. 15.

- Püspök márc. 11–márc. 26, közt tervezett külföldi útjának előkészítése (gépkocsival). Főtiszteletű úr telefonon beszélt Dumitraş ezredessel.

febr. 16.

- Jelentés Kovács György belényessonkolyosi lelkészről a Vallásügyi Államtitkárságnak.²

- Köszönő távirat Genfbe Uffe Gjerdingnek, az átutalt 18.000 német márkáért.

- Távirat Bécsbe Dr. Marin Branişte-nak szobafoglalás ügyben. Távirat Szabó Zoltánnénak Budapestre szintén szállásügyben.

febr. 18.

- Kihallgatásra jelentkezett: Telegdy József, Nógrádi Béla.

- Csernák Béla ügyében fegyelmi végzés kiküldve, 249/1982.

márc. 1.

- Kasziba János néptanácsi alelnök fogadja a püspököt március 3-án 9-kor. (Más források az alelnök nevét románosan közlik Ioan Casiba-ként – MJ)

- Ugyanaznap az esti gyorsal Bukarestbe utazik Papp László a VÁ-ra. Hálókocsifoglalás.

márc. 5.

- Béres János szentleányfalvi lelkész határátlépőhöz kér engedélyt. Nem kap!

márc. 8.

- Csernák Bélát „inteni kell (Vidits György és Eszenyei Gyula) Szilágysomlyón, a lelkészértekezleten”.

márc. 9.

- Dumitraş ezredessel folytatott megbeszélést Papp László.

- Rácz János telefonált a VÁ-ról, megbeszélésre jelentkezett Püspök Úrhoz, 10-én 12–14 óra közt.

márc. 10.

- Tőkés István „nem szolgálhat” október 31-én Szatmárnémetiben.

márc. 11.

- Főtiszteletű Úr elindult külföldre.

márc. 19.

- Rácz János kimutatást kér a lelkészek és hívek megyénkénti eloszlásáról:

² Kovács panaszlevelet írt a pártvezetéshez, amelyben azt állítja, nem tud a lelkési jövedelméből megélni. Püspökség bebizonyította, hogy Kovács György fizetése 100 lejjel nagyobb, mint amennyi szolgálati éve szerint járna. Az igényelt bírói lelkési állásról pedig lemondott. Felajánlották neki a 2104 lelket számláló kémeri gyülekezetet.

Megye	Lelkészek	Hívek
Arad	20	16429
Bihar	97	125104
Krassó-Szörény	2	1550
Máramaros	17	24955
Szatmár	78	68321
Szilágy	56	54132
Temes	12	13129
Összesen	282	303620

A kimutatás elküldve márc. 20-án.

márc. 23.

- Főtiszteletű Urat a megyei pártgyűlésre hívták. Közölve külföldi tartózkodás.

márc. 26.

- Püspök Úr hazaérkezett. Március 31-én Bukarestbe utazik a VÁ-ra. Szobafoglalás az Aténé Palace-ban.

márc. 30.

- Csernák Béla kihallgatásra jelentkezett. A kihallgatáson jelen vannak: Vidits György, Eszenyei Gyula, Varga Pál.

április. 10.

- Bagosi Lajost hívatták. (Kik? Hova? – MJ.)

ápr. 15.

- Szűcs Gyula érmihályfalvi lelkész kihallgatása Nagy István és Nagy Istvánné Bot Zoja áthelyezése ügyében.

ápr. 17.

- Nagy Gyula értesítve, hogy Papp Lászlónak és Ottlik Tibornak megfelel a zsinati megbeszélés május közepén.

ápr. 19.

- Dumitraş tel. 1-24-72

ápr. 22.

- Főtiszteletű Úr, fiával külföldre utazott.

ápr. 29.

- Főtiszteletű Úr május 6–8. közt Bukarestbe utazik. Megbeszélés előkészítése Popescu igazgató úr, VÁ.

máj. 5.

- Fazakas Sándor külföldi tanulmányút előtti vizsgálója. Elnök Eszenyei Gyula. Vizsgatételének sz. 8. A tételek:

1. Cultul mozaic și cultul mohamedan (A zsidó és az iszlám vallás).

2. Federația Mondială a bisericilor luterane (A Luteránus Világszövetség).

3. Ștefan cel Mare.

4. Revoluția agrară în R.S. România (Mezőgazdasági forradalom Románia Szocialista Köztársaságban).

Érdemjegye 7,93.

máj. 11–12.

- Zsinati szakbizottsági ülés Kolozsváron. Téma: a püspök státusa.

máj. 14.

- Négy teológiai hallgató felvételének engedélyezését kérjük VÁ-tól, az 1982/1983-as tanévre.

máj. 19.

- Püspök Úr Bukarestbe utazik. Szobafooglalás az Aténé Palace-ban.

máj. 24.

- Dr. Nagy József nyugalmazott teológiai tanár szolgálhat Érmihályfalván az inspektor engedélyével.

máj. 26.

- Vancouveri út megbeszélése Nagy Gyulával. Teológiai tanárral nem megy Papp László, mert nem tudnak angolul. Vagy az ortodox küldöttség tagjaként fog utazni (ahogy Nairobiba és Uppsalába is), vagy Nógrádival, aki angolul, franciául és németül is beszél.

máj. 27.

- Higyed István meghívót kapott külföldi úthoz. (Nem járulnak hozzá, azzal indokolva, hogy nincs benne a kerület utazási tervében.)

jún. 7.

- Telegdy József kihallgatásra jelentkezett. Fazakas Sándor kihallgatása külföldi tanulmányúttal kapcsolatban.

jún. 9.

- Nicolae Ceaușescu látogatása Nagyváradon.

- Eszenyei Gyula külföldi úthoz adott ajánlásokat vitt át Nicolae Melencu vallásügyi megbízottnak. A címzetek – Papp Benjámín, Palotás Béla, Kajántó Pál – személyesen a megbízottól kell átvegyék az igazolásokat. (Teljesen rendhagyó eljárás – MJ)

jún. 12.

- Az „Apel”-t minden lelkész alá kell írja. (Egy békefelhívásról van szó: MJ) Az úrlapot a megyétől kell kérni, oda kell visszavinni, a „foglalkozása” rovatot kitöltetlenül kell hagyni. A nagyváradi lelkészek szószékről hirdessék, hogy az Apel aláírása hazafias kötelesség. Gyűléshez napirendet az ortodox püspökségtől kell kérni.

jún. 16–17.

- Az Arad székhelyű Temesvári Egyházmegye „Apel”-lel kapcsolatos gyűjtőveit a megyénél nem veszik át. Gönczi József esperes személyesen kell felvívige Bukarestbe.

jún. 22.

- Lelkészértekezlet Szilágysomlyón. Az ilyenkor szokásos kihallgatásokról készült jegyzet: „Kádár György, varsolci lelkész szeretne lemmi. Fazakas Sándor menjen Nógrádihoz és töltsék ki az úrlapokat (Valószínű a külföldi úthoz: MJ). Bartha Zsigmond tovább szeretne menni. Varsányi Rudolf Désházát kéri. Kusalyi gondnok Tolnai Ferenc segéd-lelkészt kéri. Csillag Péter külföldi útra indul. Németi Rudolf gyermekei számára más két parókiát kér.”

jún. 28.

- Fazakas Sándor Skóciával kapcsolatos kihallgatáson Főtiszteletű Úrnál.

jún. 29.

- Püspök úr – telefon – Bukarest.

- Telefonbeszélgetés Nagy Gyulával. Közli, hogy a zsinati ülésre elkészültek a meghívók. Helyszín Kolozsvár, időpont egyeztetve a VÁ-val. Fegyelmet ugyanakkor tartják (Nem tudni kinek az ügyét, feltehetően a Nagy Gyuláét – MJ). Tőkés István kérése benne lesz a napirendben. A Teológiai Intézet a régi szubvenciót megkapja. Az újabb kérést az Igazgatótanács fogja tárgyalni.

júl. 1.

- Levél Skóciából Fazakas Sándornak: az ösztöndíj 1982. október 1-től is érvényes.

júl. 6.

- A vatikáni levéltáros látogatása. (Protokoll-jelentést elküldeni másnap.)

júl. 8.

- Nyüvoedi templom közvetlen közelében olajkút fúrását kezdték meg.

júl. 12.

- Ki intézze Fazakas Sándor külföldi útját? Legmagasabb szinten kell intézni?

júl. 14.

- Ottlik Tibor főgondnok úr kéri Főtiszteletű Urat, menjen a pátriárkához és kérje tíz hallgató felvételének engedélyezését a teológiára. Vidits György telefonon továbbítja a kérést 13,45-kor az Aténé Palace-ba.

júl. 29.

- Ákosi lelkéssel kapcsolatos jelentés vázlata a Vallásügyi Államtitkársághoz. (A szövegösszefüggésből úgy tűnik, Csernák Béla közvetlenül a bukaresti központtól kért kihallgatást – MJ)

1. Helyettes lelkész áthelyezése a püspök szuverén joga.

2. Helyettes lelkész áthelyezése szatmári „illetékes hatóságok” kérésére történt.

3. Lelkészhez méltatlan magatartása miatt az egyházkerületi bíróság választhatósági jogát felfüggesztette.

4. Rossz tanácsadók befolyásolják. Ezek: édesanyja Csernák Emilia, egy 1956-ban állását veszített tanárnő és Dr. Csernák István, a nagybácsi, volt alispáni titkár.

5. Külföldi – holland – turisták elszállásolásáért 2500 lejre büntették. Illegálisan bezott bibliák és más vallásos nyomtatványok tartása miatt fejelemmit kapott.

júl. 29.

- Püspök Úr jelzi Nagy Gyulának, hogy az Európai Egyházak Konferenciája főtítkárának levelét átküldi. Az összejöveteleken Gönczi József esperes képviselte a kerületet. Püspök jelzi, hogy Gönczi részvételéhez a bukaresti konferencián „nem ragaszkodik”.

aug. 9.

- Telefon „Doamna Lipovan-nak” (A Megyei Milícia útlevélosztályának főnöke – MJ).

- Kihallgatások: Telegdy József és Barcza Dániel az ákosi ügyben; Szabó Attila személyes ügyben; Gönczi József, Nagy Zoltán ügyében.

aug. 27.

- Mikló Ferenc gyantai lelkész hívei tömegesen térnek át a baptistákhoz. Elhelyezését tervezik.

aug. 31.

- Eszenyei Gyula szabadságra utazik Svájcba. (A napló október 18-án folytatódik, amikor Püspök József és Mezey Tibor kihallgatását jegyzi fel).

okt. 20.

- Kozma Zsolt tarthat előadást Nagybányán.

- Bagosi Lajost bebörtönözték 1179/1982.³

³ Ha a homályos ügyre nem is, főszereplőjére talán némi fényt vet Vidits György román nyelven, Bagossy Lajos református lelkészről írt „jellemzése”. Az iratnak nincs címzettje, feltehetően az „illetékes hatóságok”, „felkérésére” írta: „...Saját kérésemre neveztek ki (Nagyvárad-Újvárosra), mert ismertem a szüleit. Berettyószéplakra való, ahonnan származik a feleségem is. Teljes bizalmat szavaztam ennek az ifjúnak, minthogy jó eredménnyel fejezte be a tanulmányait... Magatartásával rácsáfolt a bizalmamra. Beképzelt, úgy tesz, mintha széleskörű tudással rendelkezne... Amikor néhány hibájára felhívtam a figyelmét, szembeszállt... Nincs koncentráció képessége, nem bír egy dologgal foglalkozni 20–30 percnél tovább... Nem tette le a lelkészképesítőt. Amikor vizsgára jelentkezett, elutasították, mert egy prédikációskötetből kímásolt szöveget akart beadni sajátjaként. A továbbiakban nem tudtam rávenni, hogy jelentkezzen a vizsgán. Ismerősei közt elterjesztette, én kényszerítem vizsgázni. Holott az egyház statútuma előírja, hogy amennyiben nem teszi le a vizsgát, elveszíti lelkészi jellegét. Erkölcsei szempontból két vonást húznék alá: megnyilvánulásaiban nem őszinte és bizalmatlan. Megjegyzem, alig telt el három év a kinevezésétől, amikor erkölcsei bizonyítványt kért tőlem. Azt mondta, erre azért van szüksége, mert 10.000 dollárt örökölt Amerikában, s a hagyaték kezelésével megbízott ügyvéd igényli ezt, hogy útlevélkérését nyújtsa be az Államtanáchoz... Másoktól kellett megtudjam, hogy a feleségét elhagyta, más nővel barátkozott össze, s ez nagy felháborodást váltott ki a hívekben...”

okt. 24.

- Kihallgatásra jelentkezett: Mezey Tibor, Genda Attila, Borsi Zsigmond, Eszenyei Béla.

okt. 25.

- Kihallgatásra jelentkezett: Mezey Tibor, Szebeni István, Borzási Gyula, Szabó József (Csaholy), Eszenyei Béla, Borsi Zsigmond, Szabó Attila.

okt. 27.

- Eszenyei Gyula (Nem derül ki, kinek a megbízásából – MJ.) Farkas Antal IV. éves teológus hallgatóról kér információkat Ballon Józseftől, a Teológiai Intézet titkárától. A válasz: „Jó közepes tanuló, költői lélek. Az irodalmi kör elnöke. Baj nem volt vele. Jár a kolozsvári irodalmi körökbe is.”

okt. 30.

- A VÁ bukaresti küldötte (Nevét nem jegyezte fel – MJ.) Bihar és Szatmár megyei megbízottak társaságában jár a püspöknél.

nov. 24.

- Mezey Tibor iratait Németi Imre személyesen viszi Bukarestbe. (Miért a sietség, nem derül ki – MJ.)

nov. 30.

- Kurpé Lajos kihallgatásra jelentkezik. Nicolae Melencu járt közbe érte.

dec. 7.

- Bodor László, arad-gáji lelkész nem tért vissza külföldi útjáról.

1983.

jan. 6.

- Eszenyei Gyula telefonon adja át Papp László üzenetét Nagy Gyulának: az udvarhelyi fegyelmi ügy kapcsán Bokor főgondnok semmilyen tisztségre nem jelölhető.

jan. 15.

- Demian vallásügyi felügyelő üzeni: Papp Lászlót a megbeszélrt időben várják a megyei néptanács előtt.

jan. 18.

- Molnár János⁴, Berke Sándor, Pázmány József áthelyezésének kérése VÁ-tól.

jan. 19.

- Barcza Dániel kihallgatása az ákosi ügyben. Fegyelmi a presbitérium ellen. (A feljegyzés után odaírova: „Elmarad!!!”.)

⁴ Szerzőt január 6-án házkutatás után bevették a Szekuritátéra az Ellenpontok szamizdat folyóirattal kapcsolatos ügyben. Ezután május 17-ig többször bevették. Az Eszenyei naplója szerinti történések jelzik, hogy a Szekuritáté nemcsak fenyegette, be is váltotta a fenyegetéseket, egy kivételével: „baleset” áldozata lehet, sosem fogja megtudni senki, milyen körülmények közt halt meg.

febr. 2.

- Fazakas Sándor megkapja az angol vízumot.

febr. 19.

- Rácz inspektor (A többször emlegetett „inspektor”, feltehetően azonos Ioan Raț vállalsügyekre specializált szekustiszttal, aki szerzőt többször kihallgatta. Érdekes, hogy Eszenyei mindenütt magyarosan írja a nevét.) ne 24-én, hanem 28-án keresse Főtiszteletű Urat, mert 26-ig külföldön tartózkodik.

febr. 22.

- A nagykirályi lelkészi állásba „kíváncsoznak”: Székely Béla, Székely István, Vékony Mihály, Dudás Ferenc, Püsök József.

febr. 25.

- Fazakas Sándor másnap (szombaton) egy évre Angliába utazik.

márc. 2.

- Papp Benjámin és Kajántó Pál, csütörtökön jelentkezzenek a Püspök Úr lakásán.

márc. 4.

- Áthelyezések jóváhagyása: Molnár János (Tamáshidáról Királydarócra), Berke Sándor, Mezey Tibor (Kusalyról Tamáshidára), Molnár János II., Székely István, Németi Imre.

márc. 22.

- Tamáshidai presbiterek (Kovács Károly, Szilágyi János, Polyánki István, Szilágyi Sándor, Pásztor János) bedvánnyal jelentkeznek Molnár János továbbszolgálatát kérve.

márc. 28.

- Visky Ferenc nyugdíjazva április 1-től.

- Eszenyei Béla állapotjék meg kedden (29-én) Molnár János h. lelkésszel, hogy mikor viszi el Váradon szemészhez, hogy orvosi papírt kapjon a betegszabadsághoz.

ápr. 7.

- Meleg G. úr minősíthetetlen kirohanása telefonba.

ápr. 8.

- Veress-Kovács Attila protokoll-jelentése, 341/1983.

- Molnár János tamáshidai h. lp. beteg, beszolgálót kérek Királydarócra, 342/1983.

ápr. 11.

- Szabó Béla a beszolgáló, Királydarócon.

ápr. 18.

- Svájciak és egy „idegen” látogatása Papp Lászlónál. (Dr. Juhász István már korábban jelezte Marcel Porche és Franz Schüle érkezését – MJ)

ápr. 22.

- Molnár János kéri visszahelyezését Tamáshidára.⁵

ápr. 23.

- Molnár Jánost hat hónapra nyugdíjazták, „a hivatalt azonnal adja át Mezeynek!!!”

- Püspök Úr protokoll-jelentése.

máj. 11.

- Vasile Coman püspök és Simion Achim felügyelő látogatása Főtiszteletű Úrnál.

máj. 13.

- Cırstoiu, a neoprotestánsok és Constantinescu, a reklamációk vezérfelügyelője Püspök Úrnál.

- Molnár János egy évi betegnyugdíjas, 489/1983.

máj. 17.

- Boros Attila, Czégé Imre, Szakács Sándor május 19-én menjenek a vallásügyi megbízotthoz segédlelkési jóváhagyásuk személyes átvételéért. (Rendszerint postán küldték a kihelyezési jóváhagyásokat – MJ.)

- Sorin igazgató, Demian vezérfelügyelő látogatása.

- Nagy Sándor királydaróci lelkészt 16-án eltemették. Sz. Nagy Istán megy Királydarócra július 1-től.

máj. 24.

- Higyed István külföldre megy. Átadva Gönczi Józsefnek.

jún. 13.

- Távirat Ion Briá úrnak Genfben.

jún. 14.

- Írógépekről bejelentő lapokat kell készíteni.

jún. 15.

- ifj. Higyed István és Higyed János bukaresti továbbtanulása ügyében intézkedni.

jún. 27.

- Írógépekről jelentés Milíciának.

⁵ A napló eufemizál: Szerzöt Eszenyei Béla esperes vette rá, hogy amennyiben nem akarja elveszíteni lelkési minőségét amiatt, hogy nem fogadta el az áthelyezést, kérje rokkantsági nyugdíjba küldését. Az mindenkinek jó lesz, bizonygatta: az „illetékes hatóságnak”, a püspökségnek, és neki is, mert feltehetően nem zaklatják tovább. Kórházba utalását az esperes eszközölte ki. A rokkantságot megállapító orvosi bizottság azonban úgy találta, a lelkési szolgálat nem jár fizikai munkával, szembetegségére nézve (makula-bevérzés) nem veszélyes. Szerző az elutasító határozat birtokában kérvényezte a Püspökségtől a tamásdai továbbszolgálat, vagy nagyszalontai (ahol akkor lakott) segédlelkési kinevezését. Feltehetően a kerület és az „illetékes” hatóságok közbenjárására az orvosi bizottság megváltoztatta korábbi határozatát. Előbb félévre, majd rövidesen egy évre módosították rokkantsági nyugdíjba küldését. Lelkési szolgálattal kapcsolatos beadványára választ sem kapott, úgyhogy a levéltári kutatásig azt hitte, az meg sem érkezett a püspökségre.

júl. 5.

- Névtelen panaszlevél érkezése Sóki Lajos és Csernák Béla ellen.

júl. 8.

- Írógépekről jelentés Bukarestnek.

júl. 11–12.

- Püspök Úr vanouveri útjával kapcsolatos megbeszélések Bukarestben.

júl. 13.

- Igazolás Higyed Istvánnak és nejének külföldi utazáshoz.

júl. 16.

- Felhívni Telegdy Józsefet: miért küldték haza a teológiai vizsgabizottságból?

júl. 18.

- Papp Béni fizesse ki a Dacia szállodában a Dr. Chirminciu család két szobájának számláját és „kérjen bocsánatot a késésért”.

Vidits mozgósítsa Attilát és mire Püspök Úr hazajön, az új kerítésen legyen a vaskapu, amelyhez kulcsa kizárólag Vidits Gy-nek és Pál Gáboréknak legyen. (Főtiszteletű Úr üzenete).

júl. 19.

- Püspök úr Moszkván keresztül Vancouverbe utazott Nógrádi Bélával együtt.

júl. 21.

- Papp István végleg elment Franciaországba.

okt. 13.

- Bajnai Csaba végzett teológusnak jelentkeznie kell Bukarestben. (Teljesen rendhagyó esemény – MJ.)

nov. 29.

- Az egyházkerületi közgyűlésen fel fognak szólalni: Dr. Szentpétery Elemér, Zsigmond József, Telegdy József, Uray Géza, Dr. Eszenyei Béla, Nógrádi Béla, Eszenyei Gyula. Hozzászólás terjedelme 1 gépelt oldal. Román és magyar nyelven kell beküldeni. Legyen Püspök Úrnál szombaton, dec. 3-án.

dec. 21.

- Sem Kolozsvár, sem Nagyvárad nem érdekelt a januári zürichi ügyben.

- Borsi Zsigmond tanácsosi tisztségének jóváhagyásáért felterjesztés Bukarestbe.

- Visky Ferenc behívatva 28-ra Püspök Úrhoz.

- Eszenyei Gyula jan. 1-től nyugdíjba megy.⁶

⁶ A munkanaplót továbbra is Eszenyei Gyula vezeti, ezek szerint nyugdíjazására nem került sor.

1984.

jan. 3.

- Az írógépekkel kapcsolatos táblázatokat elvitte a „szektorista milicista”.

jan. 7.

- Üzenet Irina Pavel-nak a VÁ-on Bukarestbe: Szakács Sándor áthelyezését pihentetni kell. Új név: Péter Juliánna.

jan. 16.

- Béres János protokoll-jelentése nyugat-németországi utazásáról, 53/1984.

jan. 21.

- Püspök Úr támogatja Kozma Zsolt kiküldését Zürichbe. Valutaigénylés nem szükséges.

febr. 27.

- Molnár János kinevezése Borossebesre.

márc. 2.

- Demian felügyelővel két „idegen” látogatása.

márc. 16.

- Mezey Tibor áthelyezése Borossebesre. (Utólag piros ceruzával áthúzva.)

ápr. 19.

- Molnár János jóváhagyása Borossebesre.

ápr. 26.

- Balogh Barnabás menjen Bukarestbe. 24-én volt a felügyelőnél. Szeben?

jún. 9.

- Molnár János szolgálatban van. (Nem világos, ki érdeklődik iránta – MJ.)

jún. 14.

- Üdvözlő távirat Ion Cumpănașu-nak a Vallásügyi Államtitkárság új elnökének.

aug. 8.

- Visarion Astileanu aradi ortodox püspök temetése 9-én lesz. A kerületet Kovács József egyházmegyei főjegyző fogja képviselni. Bejelentkezésekor feltétlenül mondja el, hogy Püspök Úr külföldön tartózkodik, a főjegyző kórházban fekszik, az esperes szintén külföldön van, ezért küldték őt.

aug. 14.

- Főtiszteletű Úr nyugat-németországi útjának előkészítése.

aug. 17.

- Higyed István protokoll-jelentése, 970/1984.

szept. 9.

- Vidits György hátrahagyott iratainak szétválasztása magán és hivatalos részre. Az iratok közt pénz, átadva Püspök úrnak. (A napló a főjegyző halálát kifejezetten nem említi – MJ.)

okt. 25.

- Fazakas Sándor beiratkozhat a doktori kurzusra.

nov. 6.

- Egy tévesen Nagyváradra küldött külföldi levél kapcsán érdeklődnek Csiha Kálmán marosvásárhelyi esperestől, mire is történik utalás a levélben. A válasz: A Vártemplom renoválásáról van szó. Azonkívül a Ludas u. 3. szám alatti imaterem helyett lelkészlakással egybeépített templomot emelnek. Az erre küldött holland pénzsegélyt kiegészítette a HEKS 200 000 svájci frankra.

nov. 13.

- Meghalt Ottlik Tibor főgondnok Karánsebesen. Temetésén, 16-án Eszenyei Gyula mond beszédet a kerület képviseletében.

1985.

jan. 21.

- A Dr. Bartha Tibor püspöknek írt levelet Eszenyei Gyula fordítsa románra.

jan. 25.

- Jelöltek nevének felterjesztése a VÁ-ra:
vikáriusjelöltek: Nógrádi Béla, Telegdy József, Gönczi József. (Hogyan lett mégis Zsigmond József a vikárius? – MJ.)

főgondnokjelöltek: Jámbor Sándor, Bányai Edit, Szász Lajos.

esperesjelöltek a bihari egyhm.: Borsi Zsigmond, Kovács Károly, Szűcs Antal.

febr. 26.

- Püspök Úr megbeszélte a VÁ-val a holland delegáció ügyét: nem időszerű. A levelet Nagy Gyulának címezték, válaszoljon sürgősen. Udvarias formában közölje, a vezetők programjának túlzásfóltsága miatt a folyó évben a hollandok látogatása nem időszerű. „Vannak más szempontok is az ügy illetén megoldása mögött.”

márc. 13.

- Levél Dr. Bartha Tibornak

márc. 16.

- Május 1-től Zsigmond József lesz a vikárius.

máj. 7.

- Dr. Bartha Tibor levelét Nógrádi Béla átadta Fonta felügyelőnek Bukarestben.

jún. 8.

- Tájékoztató a III. negyedévi lelkészértekezlettel kapcsolatban. 4. pont: Készítsenek táviratot – telegrama de omagiu – az államfőnek címezve, melyben az elhangzott dolgozat kapcsán, a lelkipásztorok hűségükről, önzetlen és fáradhatatlan munkájukról biztosítják az Államfőt. Ezt is mutassák be az Inspektor úrnak.

jún. 20.

- Székely Károly és Papp Béni még a „prágai út előtt készítsen fotokópiát” a Nairobian (1970) és Brassó-Pojánán (1980) kapott Bibliák átvételét és szétosztását igazoló iratokról.

júl. 30.

- Az amerikai követség tanácsosa (neve kiolvashatatlan) találkozni szeretne Püspök Úrral. (A találkozó aug. 3-án létrejött.)

aug. 10.

- Tőkés László nyilatkozatát betenni a gyűjtőbe. (Feltehetően a püspök Illyés Gyulával kapcsolatos bírálatának elítéléséről van szó – MJ.)

aug. 21.

- Albu Zoltán közli, hogy a bukaresti 3 napos nagygyűlés programjából a VÁ elnöke kihúzta a református istentiszteletet: nem időszerű. Nem lesz sem ortodox, sem lutheránus istentisztelet.

szept. 10.

- VÁ telefonközlése: 16-án fogadás lesz az USA nagykövetségén. A meghívókat a fogadás napján lehet átvenni az államtitkárságon. A VÁ a főgondnokjelölteket elfogadja. Az esperesjelöltek közül Németi Rudolfot, Varga Pált túl korosnak tartja, és kihúzza. Fodor László mellé még két jelöltet kell állítani, az egyik Kanizsai László legyen.

szept. 23.

- Orbán Zoltán fegyelmi ügye.

okt. 17.

- Kása Ferenc érmihályfalvai kinevezése visszavonva. Vékony Mihály kinevezve Érmihályfalvára.

dec. 18.

- Kása Ferenc panaszt tett a megyénél, hogy nem kap megfelelő állást a családjá eltartására. Inspektor „referátot” kér. Eszenyei Gyula közli az inspektorral, Kása Ferencet „nem tették ki”, ha lesz állás, kap. Az érintett viszont azt válaszolta: „nem kell, kiléptem”.

dec. 24.

- Constantinescu úr Bukarestből érdeklődik Vékony Mihály és Orbán Zoltán ügye felől.

1986.

jan. 3.

- Tőkés István panasza.

jan. 24.

- Az Ottlik Tibor által használt írógépet ki kell vonni a forgalomból.

jan. 27.

- Csernák Béla kihallgatása. Mehet a kolozsvári kerületbe, 29-én megkapja az elbocsátást.

- Tőkés László kihallgatása.

- Kása Ferenc kihallgatása. (Mehet Hosszúmezőre.)

febr. 10.

- Püspök úr, egészségi állapotára tekintettel nem vehet részt az USA nagykövetségének fogadásán.

febr. 11.

- Tőkés László elfogadja kinevezését Temesvárra.

febr. 15.

- A reformáció 450. évfordulóján Genfben május 18–25. közt tartandó ünnepségekre Püspök Úr Dr. Gálfy Zoltánt javasolja kiküldeni.

febr. 18.

- Főtiszteletű Úr levele Dr. Bartha Tiborhoz. (Érdekessége, hogy Tamás Bertalan küldöttségi részvételét kifejezetten kéri Papp László – MJ.)

márc. 5.

- Fonta úr a VÁ-ról közölte: Gönczi József, Székely Béla, Zsigmond József, Halász Sándor mehetnek külföldre, de előbb személyesen jelentkezzenek Bukarestben nála.

máj. 21.

- Az USA nagykövete találkozni szeretne Papp Lászlóval Nagyváradon, június 2-án. (A püspök saját lakásán fogadja déli féltizenkettőkor.)

június 4.

- Tőkés László. (Semmilyen kommentár nincs a naplóban – MJ.)

júl. 1–3.

- Két katonaság előtt álló, és egy katonaviselt hallgatót vesznek fel a teológiára. Püspök úr üzenete, a „katonaviselt” helyre csak egy lányt lehet felvenni.

aug. 5.

- Kellemetlen beszélgetés Seres Gézával püspök úr jelenlétében.

okt. 1.

- Szempontok a közigazgatási gyűlésekhez.

1. Istentiszteleten csak egy darab izzót szabad használni.

2. Évente öt templomi ünnepélyt szabad tartani, istentiszteleti liturgikus keretek közt. A programban csak nyomtatásban megjelent ének és vers lehet, három héttel korábban be kell küldeni az esperesi hivatalba. Szeretendővégségre nincs engedély.

3. A katekizációt kizárólag csak a Jézus élete c. kiadvány alapján lehet végezni, zenélés, szavalat, énekszámok tiltoa vannak.

okt. 4.

- Tőkés László újabb levele.

dec. 9.

- Levél a Vallásügyi Államtitkárságra, miszerint 25 helyet kérnek a nagyváradi kerület számára a Teológiai Intézetben.

nov. 26.

- Kovács József egyh. főjegyző kihallgatása.

nov. 27.

- Tőkés László kihallgatása esetleges állásváltoztatás ügyében.

dec. 12.

- Mihai Țeperdel temesvári vallásügyi felügyelő keresi Püspök Urat Tőkés László ügyében.

dec. 17.

- Aradi Esperesi Hivatal közölje Tőkés Lászlóval, hogy telefonon keresse fel Eszenyei Gyulát.

dec. 29.

- Január 1-én déli 12-kor fogadás lesz a püspöki hivatalban a nagyváradi egyház-községek számára. Egyházközségenként a lelkész, a gondnok és két presbiter kapjon meghívást. Püspök Urat Zsigmond József köszöntse. Italtól Papp Béni gondoskodjon, ropit, kekszet („ne legyen kemény”) Emese szerezze be. Délután ötkor a hanuka ünnepen Zsigmond József és Borsi Zsigmond képviselje a kerületet. Rövid, román nyelvű üdvözlőbeszédet Papp László nevében Zsigmond József mondjon. Hangsúly az ökumenén és a békeharcon.

1987.

jan. 16.

- Beszélni Tőkés Lászlóval.

jan. 18.

- Peuker Leó elhunyt.

jan. 27.

- Tőkés László a gondnokkal és presbiterekkel jelentkezzen a Püspöki Hivatalban.

jan. 30.

- Temesvári kiszállás megbeszélése.

febr. 5.

- Fegyelmi indítása Higgyed István és Magyar Csaba ellen, 142/1987.

febr. 10.

- Temesvári lelkészválasztással kapcsolatos megbeszélés.

márc. 2.

- Értesítés Debrecenbe: Püspök Úr „tartós távollét” miatt nem vehet részt Kocsis Elemér püspökké szentelésén.

márc. 5.

- Papp László levélvázlata Nagy Gyulához: Február 22-én a zilahi református ravatalozóból temették Szinetár Miklóst, Adorján Kálmán védőügyvédjét. Adorján Kálmán öt-hatperces beszédében kijelentette: „közös ügyünkben megcsúfolták az igazságot”. Ez alatt működési engedélyének a megvonását érthette. Engedélye senkitől sem volt a beszédhez. Bár a szertartás nem a református egyház rendtartása szerint ment végbe, Adorján Kálmán lelkeszi minőségében szólalt meg. Nagy Gyula intézkedjen az ügyben, mert jelzett lelkész megsértette a Statútum I. 34/a és a Fegyelmi Szabályzat 4. m pontjait. Intézkedéséről értesítse Papp Lászlót.

márc. 14.

- Figyelmeztetés Tőkés Lászlónak és Kelemen Istvánnak a közigazgatási gyűléseken való részvételre.”

A napló itt félbeszakadt bár nem telt be...

A napló végén, nyilván a VÁ-val folytatott kommunikáció megkönnyítésére, esetleges érzékenységek megsértésének elkerülésére a Vallásügyi Államtikárság teljes tisztikarának névsora található, beosztásuk szerint. A névsor 1984. június 1. utáni állapotot tükröz:

Ion Cumpănașu - elnök

Leon Toader - igazgató

Ion Negoii - igazgatóhelyettes

Eugen Munteanu - vezérfelügyelő

Petre Crăciunescu - hivatalvezető

Ștefan Ioniță, Gheorghe Cristoiu, Ioan Coandă - főfelügyelők

Constantin Ștefan - közigazdász

Alexandru Andeșan - főkönyvelő

Valeriu Cimpoieru, Vasile Surdu, Ilie Fonta - előadók.

Ioan Gașpar - főfelügyelő

Irina Răcz, Mihai Țeperdel, Gheorghe Avrămuți, Aurel Demian, Mihai

Musca, Horia Țepes Hoinărescu - szakfelügyelők

Területi felügyelők:

Aurel Demian - Nagyvárad

Mircea Dragoș, majd Iura Dumitru - Szatmár

Țepes Hoinărescu - Kolozsvár

Musca Mihai - Nagybánya

Achim Simion - Zilah
Țeperdel Mihai - Temesvár
Gheorghe Avrămuți - Arad
Constantin Pîrneci - Resica⁷

A területi felügyelők egy része ugyanakkor szakfelügyelő is volt, és csak azokat sorolták fel, akik megyénként illetékesek voltak a kerület ellenőrzésében. Több „ügyből” kiviláglik, hogy minden néptanács keretében az egyik alelnök feladatköre volt az egyházi és vallási kérdések kezelése. Amint az a temesvári és zilahi ügyekből kitészik, a vallási kérdésekkel foglalkozó megyei alelnök rangban, hatalomban a területi inspektor fölött állt.

Gönczi József disszidálása

Ahogy a temesvári ügy tárgyalásánál látni fogjuk, Gönczi Józsefnek, aki Peuker Leót követte a temesvári esperesi tisztségben – sok és kellemetlen zaklatást kellett elszenvednie elődjétől. Ettől függetlenül, igen jól haladt az egyházi karrier terén, ahogy Eszenyei naplójából kiderül vikáriusnak is jelölték. Szintén fenti forrásból tudhatjuk, elnyerte – nem először – a VÁ támogatását külföldi úthoz. Ezúttal egész családját magával vihette, ami ritkaságszámba ment, a hatóságok messzemenő bizalmának jele volt. Az egyházkerület közvéleménye hitetlenkedve fogadta a suttogó hírt: Gönczi József Svájcban maradt. Minthogy nem ellenzéki magatartásáról vált ismertté, sokan kutatták és senki nem tudta megmagyarázni „árulásának” okát. Ő volt a legmagasabb rangú romániai református lelkész, aki disszidált, nem csoda, ha az egyházi vezetés agyonhallgatta az ügyet. Ugyanakkor szeretne volna, ha a bosszú külföldön is utóléri.

1986. december 2-ára összehívták az NRE kerületi fegyelmi bizottságát, nem is mert hiányozni róla senki (Nógrádi Béla, Telegdy József, Varga Pál, Szász Lajos, dr. Szentpétery Elemér, Uray Géza, Zsigmond József). A Vallásügyi Államtitkárságot Ștefan Ioniță főfelügyelő és Aurel Demian, Bihar és Szilágy megye területi szakfelügyelője képviselte.

Elnöki minőségében Papp László ismertette az ügyet: „Megdöbbenéssel és felháborodással hozom tudomására a mélyen tisztelt Fegyelmi Bizottságnak

⁷ Eszenyei Gyula munkanaplója 1982. február 1–1987. március 31. A naplót tartalmilag közlöm, egyrészt a tömörítés, másrészt az érthetőség kedvéért. Az idézőjelbe tett részletek szó szerintiiek.

a következőket: Gönczi József arad-belvárosi lelkipásztor, a temesvári egyházmegye esperese feleségével és leányával – mindkettő egyházi tisztviselő – folyó év X. hó 5-én külföldre távozott, hogy éljen azzal a lehetőséggel, melyet a Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezete számára Locarnoban üdülésre biztosított. Nevezett folyó év november 19-én felhívta Eszenyei Gyula egyházkerületi tanácsost és közölte vele azt, hogy nem tér vissza hazánkba.

Tekintettel arra, hogy nevezett a jelzett két tisztségén kívül még tagja az egyházkerület igazgatótanácsának, az egyházkerületi fegyelmi bizottságnak, a Romániai Református Egyház Zsinatának, valamint elnöke az egyházkerület teológiai vizsgáztató bizottságának, – végül tekintettel arra is, hogy mind egyházi, mind állami esküjében hűséget fogadott egyházunk és államunk iránt, minősíthetetlen lépése – többszörös felelősségének ismeretében is – a leg súlyosabb elbírálás alá esik...”

A hozzászólások nyilván előre meg lehettek beszélve. Telegdy József szatmári esperes hazaárulásnak minősítette Gönczi tettét, Varga Pál szilágy-somlyói egyházmegyei lelkészi főjegyző csatlakozott hozzá, és még hozzátette, a „szökevény” „nem volt megalégedve az esperesi választások kettős jelölésével”, Uray Géza szatmári egyházmegyei gondnok „természetesen” szintén elítélte Gönczit.

A Papp László által javasolt büntető határozat példát akart statuálni:

„Az NRE Fegyelmi Bizottsága megdöbbenéssel és felháborodással vesz tudomást Gönczi József arad-belvárosi lelkipásztornak és a temesvári egyházmegye esperesének minősíthetetlen lépéséről, mely az egyház és az állam iránti hűtelenség fogalmát a legteljesebb mértékben kimeríti. Ennek következtében Gönczi Józsefet a lelkészi karból véglegesen kizárja s az istentiszteletek végzésétől végérvényesen eltiltja. (Fegyelmi Szabályzat II. 5/f). Ugyancsak érvénytelennek nyilvánítja Gönczi Józsefnek az I. és II. lelkészképzés vizsgán kapott diplomáját is. Végül felhívja a Nagyváradi Református Egyházkerület Elnökségét, hogy haladéktalanul hozza tudomására a Református Világszövetség Központjának a Fegyelmi Bizottság jelen határozatát, azzal, hogy azt a Világszövetség hivatalos lapjában minden tagegyháznak hozza mielőbb tudomására.”⁸

Mint az egyik protokoll-jelentésből kiviláglik, a fegyelmi határozatnak nem tudtak érvényt szerezni Svájcban.

⁸ Az NRE Fegyelmi Bizottságának 1986. december 2-án tartott gyűlésének jkv.

Protokoll-jelentések

A Papp László-korszak politikai meghatározottságának élő példája volt az ún. protokoll-jelentések kötelezettsége.

1971-ben minisztertanácsi határozattal széles körben kötelezővé tették a külföldi állampolgárokkal létrejött érintkezés írásbeli jelentését. Még három további korlátozó intézkedéssel is igyekezett a rendszer, minden lefedetlen területet ellenőrzése alá vonni. A 225/1974. sz. „szállástörvénnyel” megtiltották, hogy román állampolgárok elsőfokú rokonaikon kívül idegen állampolgárokat elszállásoljanak. Az 1974-es sajtótörvénnyel megtiltották magyar és nyugati sajtótermékek, könyvek, hanglemezek és műsoros kazetták Romániába vitelét. A 372/1976. sz. törvény értelmében pedig román állampolgár magánemberként két évente csak egyszer utazhatott külföldre. A lelkészek útlevélkéreseikkel a Püspöki Hivatalhoz folyamodtak, az véleményezte a Vallásügyi Államtitkárság felé, s az onnan kapott engedély alapján kiállított igazolvánnyal lehetett jelentkezni a Milícia útlevélosztályán.⁹

Aki ennyi tiltás közepette valamilyen módon kapcsolatba került a külfölddel, akár egy onnan kapott csomag, vagy utcai beszélgetés formájában is, annak 24 órán belül jelentenie kellett. Ezekkel a rendelkezésekkel számtalan megalázó, az állampolgár kiszolgáltatottságát kihangsúlyozó helyzetet lehetett teremteni mind az egyházi, mind a politikai hatalom részéről.

Az állampolgár viszonyulása a rendeletekhez, a jelentés megtagadásától kezdve (ez volt a legritkább) az aprólékos, már-már kémjelentéshez hasonló írományokig, igen sokszínű skálán mozgott. Ez nemcsak jellem kérdése volt, attól is függött, milyen helyzet vezette a jelentésíró tollát.

⁹ Hogy a végső döntés hol született meg, igen nehéz kinyomozni. Például Béres János szentleányfalvi lelkész nem kapott püspöki támogatást kishatárátlépő szerzéséhez. Ugyanakkor nyugatra kétszer is kapott útlevelet, ami akkoriban egyszerű lelkész számára szinte a lehetlenséggel volt határos. (Vö. Eszenyei Gyula naplója!) Szerző saját tapasztalata: Budapesten élő nagynénje elhunyt. Apjával együtt kértek útlevelet, kizárólag a temetésre. Az egyházi engedélyezés ellenére a Milícia visszautasította a kérést azzal, hogy érdeklődjenek a Szekuritátén. A Szekuritáté azt állította, ők nem állították le a kérést, különben sem foglalkoznak útlevélkérdésekkel. A Milícia nem fogadta el a szóbeli választ, utasította őket, hozzanak írásbeli engedélyt a Szekuritátétól. A Szekuritáté nem volt hajlandó írásos engedélyt adni. A temetés nélkülük zajlott. Utólag az Ellenpontokkal kapcsolatos kihallgatások egyikén, a Ioan Raț nevű tiszt megjegyezte: lám-lám milyen jól döntöttek korábban, hogy nem adtak útlevelet Szerzőnek. Az akkor elhangzott fenyegetések egyike volt, hogy tíz évig ne is próbáljon útlevelet kérni sehova, mert úgysem fog kapni.

Alapvetően két kategóriába sorolhatók a jelentések:

1. Külföldi tartózkodás után.

2. Belföldön történt találkozás, külföldi sajtótermék, csomag átvétele.

Mindkét kategórián belül, az egyénnek a rendelkezéshez való viszonyulása szempontjából is lehet különbséget tenni. Volt, aki őszintén próbált megnyilvánulni. Volt, aki bizonyítani akart és értékes, vagy általa annak vélt információt szolgáltatni. Volt, aki jelezte, nem önszántából nyilatkozik. Volt, aki már maga is osztályozta az általa nyújtott információkat. Volt, aki a feltételezett „olvasó”, feltételezett nemzeti büszkeségéhez próbált idomulni, úgy állítva be a kérdést, mintha a külföld szemében Románia lenne a legtekélyesebb ország. A külföldi út után írt jelentéseket a szerint is lehet osztályozni, hogy hivatalos, vagy turista útról volt-e szó. A román állampolitikai felfogás szerint a külföldi út nem jog volt, hanem kegyelmi ajándék, amit ki kellett érdemelni. (Maga az útlevél fülszövege is tükrözte ezt a szemléletet.) A hivatalos útról készült protokoll-jelentésekben az érdemszerző jelleg világosan kimutatható.

Az 1971-es rendelkezések előtt is készítettek a külföldön járt, külföldieket fogadó egyházi vezetők jelentéseket a Vallásügyi Államtitkárság számára. Ezeket ugyanazon szempontok szerint lehet osztályozni. A különbség, hogy 1971 után mindenkit köteleztek a jelentéstételre.

Jelentések külföldi utakról¹⁰

a. Jelentés külföldi konferencián való részvételről, sok információval:

„...Megjegyzem, hogy Burgenlandról és Oberwartról részletes adatokkal szolgáltam 1967-ben, ezeket nem ismétlem meg. 11 országból, mintegy 86 személy volt jelen. Azért „mintegy”, mert Grete Meccenseffy (Hollandia–Bécs) és Kurt Lüthi, a bécsi teológia professzora sem voltak a listán, bár a konferencián résztvettek. (A résztvevők országokra és helységekre lebontott névsora következett, majd azoké, akik az 1967-es résztvevők közül hiányoztak – MJ) Sajnálatos módon Lengyelországból nem jött senki, a lengyel lelkész írta, hogy nem jöhetett. Ez nagy felháborodást keltett, mert inkább arra számítottak a szervezők, hogy Csehszlovákia fog szigorítani, de onnan 9 lelkész jött, sőt a Levice-i lelkész, Szabó Antal 25 éves lánya is...1969.07.09-én délelőtt a Brno-i Dr. Jan Pokorny tartott előadást „Sodoma–Ninive” címen. Szimpatikus is, okos

¹⁰ A jelentésírók nagy része ma is aktív lelkész. Minthogy a szerző, egy tanulmánya kapcsán már fenyegették perrel az érintettek, ezúttal eltekint a nevesítéstől. A jelentések eredetije megtalálható a KiRE levéltárában és fénymásolatban a Szerzőnél.

is, jó teológus is, de úgy tűnt nekem,... készarva kiegyensúlyozatlan. Borotvaélen táncol. Az idealizmusra is kacsint, a marxizmusra is. Teológiai csomagolásban ad elő szovjetellenes, vagy marxizmusellenes véleményeket. Magánvélemény, de számomra gusztustalan volt, hogy a Prágában önmagát felgyújtó diák, meg az 1968-as invázió problémájával hozakodott elő, épp ő. Még ha mások hozakodtak volna elő ezzel, de a nyugatiak sem tették. Aztán a műhelybeszélgetések során a Budapesti Teológia professzora, Dr. Pákozdy, normális mederbe terelte a beszélgetéseket... következett az előadók „ásza”, Carl Halaski. Lelkész volt... Jelenleg az NSZK Protestáns Egyházainak főtitkára. Münchenből Frankfurt am Main-ba költözött, lakcíme Bleichstrasse 40. (ez biztos, mert az ő felesége ugyanezt mondta a feleségemnek is)... az abszolút beképzelt ember típusa. Dr. Pokorny kivételével egyetlen „keletivel” sem láttam szóbaállni. Előadásának címe: A város. Vérszegény tanulmány... Péntek Árpád, Tordáról, el volt ragadtatva tőle. Pákozdy... egy véleményen volt velem, Dávid Gyula, kolozsvári rektorunk pedig azt mondta, olyan unalmas volt, hogy el is bóbiskolt közbe... Megjegyzem Halaski nem tűr ellentmondást... a marxizmus-szocializmus-kommunizmus elleni indulatait nem is rejtegeti...1969. 07. 11-én... a résztvevők megtekintették Michelangelo Antonioni Vörös sivatag c. filmjét. Bibliai textusok alapján igen pozitívan és lelkesen értékelte a filmet Hans Schadelin Bernből... Mindenki megértette a film lényegét és pozitívan értékelték... Mint derült égből a villámcsapás, Halaski jelentkezett hozzászólásra... Nem bírván uralkodni az indulatain, habzó szájjal kiabálta: „Hihetetlen! Mindenekelőtt kinek a szerencsétlen öltete volt, hogy ezt a szörnyű filmet bemutassák nekünk? Másodszer, felháborít, hogy lelkészek beszélnek erről a filmről, és van képük így beszélni róla! Hát nem látják uraim, hogy etikailag értéktelen, merkantilista, marxista szörnyűségéről van szó?” ... Hans Schadelin visszakiabált: „Én választottam ezt a csodálatos filmet, amelyik nagyon is beleillik konferenciánk témájába, ami a „város”... „...beszélgettem Halaskinéval,... de tőle sem tudtam meg Halaski múltjáról és jelenéről többet, mint amit leírtam... feltételezem a tordai Péntek Árpád sokkal többet tud Halaskiról, mert azt mondta, Nyugaton nagy koponyának számít. Péntek egyébként nem a Halaski slepjében volt, állandóan a hollandok körül sürgölődött: Laernoes a GMA világi igazgatója – Utrecht, Prof. Dr. Jan Dnegerink – Amstelveen, és Grete Meccenseffy, aki holland, de Bécsben tartózkodik. Ez a hölgy azt mondta a feleségemnek... hogy k ü l ü g y i kérdésekkel foglalkozik, és hogy főleg a segélyek elosztásával. Volt Kolozsváron is, sőt Péntek mondta nekem, Tordán is járt... Azt javasoltam a plenáris ülésen, hogy 1971-ben tartsuk

a konferenciát az RSZK-ban, Kolozsváron. Mire Dávid Gyula szólásra emelkedett, és azt mondta: ... azt javasolta, legyen Kolozsváron, ahol én lakom. Én azt javaslom, legyen Nagybányán, ahol ő lakik. „Kedves” jelenet volt... A szünetben Dávid Gyula, aki 67 éves, és kissé feledékeny, mosolyogva mondta, hogy el is felejtette mondani, eljövetele előtt László őszentsége azt üzenete általa, eszünkbe ne jusson meghívni 1971-be Romániába a konferenciát... Szerény véleményem szerint a konferencia kiegyensúlyozottabb volt, mint 1967-ben... ez azt hiszem, annak is köszönhető, hogy Tüski nem volt jelen... a nyugatiak, akiktől érdeklődtem, mindenki csak legyintett, hogy abból, amit Tüski mond, le kell vonni 80%-ot és akkor sem biztos, hogy a 20% igaz... 4. A Higyed-kérdést még mindig a felszínen tartják. Nyugatiak és keletiek egyaránt, előbbiek közül főleg a hollandok. Lebénultam, amikor Csete István jugoszláviai püspök olyan belső dolgokat közölt Higyed Istvánnal kapcsolatban, amit csak az esperesi kar tudhatott... Renée Diakon Svájc-ból, szintén élénken érdeklődött Higyed „tragikus” sorsa iránt. Mindenki tudja, hogy Lugoson van... Nem lenne teljes a jelentésem, ha nem számolnék be arról a rokonszenvről, aminek pusztán azért örvendhettünk, mert Romániából jöttünk... Tudom, hogy a személyi kultusz ideje elmúlt, de meg kell mondjam az igazat... az idegen emberek éltették az Államtanács elnökét, Nicolae Ceaușescut, a román kormányt, és azt az igazságot... politikát, amit Románia folytat... Mindenkinek a költségeit bonokkal számolták el. Én 720 schilinget kaptam, amit el is költöttem, mert mind előtte, mind utána két napot tartózkodtam Bécsben. A keletiek ezenkívül borítékban 300 schilinget kaptak a holland és a német egyháztól.”

b. Jelentés külföldi egyházi üdülésről, bizonyítani vágyással fűszerezve.

„...Midőn lélekben visszatérek a megtett úton, ismét és ismét kitör szívemből a hála, melyet – kérem – fogadjon el a Főtiszteletű Püspök Úr azzal az őszinte fogadalommal, hogy hűségemben nem fog megingatni, „sem jelenvalók, sem következők”, sem öröm, sem bánat, sem jó, sem rossz. A „Casa”-ban tartózkodásom ideje alatt a következő országokból voltak üdülők: Románia, Lengyelország, Jugoszlávia, Magyarország, Anglia, Hollandia, Dánia, Ausztria, Franciaország, Spanyolország, Portugália, Olaszország, India, Libanon, Brazília. A beszélgetés nyelve a német, angol, francia olasz volt. Természetesen mindenki beszélhette az anyanyelvét is, ha volt kivel... Egy... kirándulás alkalmával megismerkedtem egy nyugatnémet nővel (Hanna Ditevski), akivel jó barátságba kerültem...mutatott egy vallásos lapot „Der Gartner” címmel. A folyóiratban közölve volt egy cikk... (Alcím: Romániai keresztyének nyílt levele)... szószerinti magyar fordítása a következő: A Romániában el nem ismert vallási csoportok

képviselői... az elmúlt év végén... Kurt Waldheimhez nyílt levelet intéztek... kérték támogatását a román kormánytól. Következik egy alcím: 1971, az üldözés csúcspontja... az említett képviselők arra utalnak, hogy egy 1970-ben kibocsátott törvény megjelenése óta, amely pénzbüntetést ír elő, hanyagság és időpocséklás eseteiben, számtalan hívője az állam által el nem ismert vallásos egyesületeknek 5000 lejig terjedő büntetést kapott... papokat tettek le a szolgálatból, becsuktak el nem ismert templomokat, házkutatásokat tartottak és keresztyén könyveket koboztak el. 1971-ben... az el nem ismert csoportok papjait és prédikátorait tartóztatták le. A főtitkárhoz intézett levél szószerint ezt mondja: Könyörgünk Önnek az emberiség nevében... hadd hasson oda, hogy Románia vezetősége kénytelen legyen a mi emberi jogainkat és felfogásunkat, amelyeket Románia is aláírt, elfogadni... az Evangélikus Sajtószolgálatnak a frankfurti Keresztyén Keleti Misszió alelnöke, Georg Jesze útján lett közölve. Ő és egy Romániából nemrég kivándorolt pümkösdista... ismertették az el nem ismert csoportok jelenlegi helyzetét... Ezen cikket az eredeti szöveg után román nyelvre is lefordítottam és a Departament-nek (Munteanu) már elküldött jelentésemben megküldtem... Genfből Locarnoba utazva, a vonatban megismerkedtem egy családdal, amelynek feje evangéliumi misszionáriusnak nevezte magát... Elmondta, hogy Romániában nincs vallásszabadság, mert nem nyomtatnak ki vallásos könyveket..., volt négy kollégája Romániában és azok személyesen győződtek meg a tényekről. És Ön meg van elégedve a vallásszabadsággal ami... Svájcban van? – kérdeztem én. Igen... – mondta. Akkor miért oly üresek a templomok? Erre... elhallgatott...”

A jelentés azért is érdekes, mert a cikk hosszas ismertetésével lényegében elkerülte – a fenti misszionárius kivételével –, hogy a személyes kapcsolatairól beszámoljon.

c. Jelentés külföldi turistaútról viszonylag kevés információval.

„...Folyó év május 14 – június 15 közt saját gépkocsinkkal, feleséggel utaztunk... Útban Zürich felé, egy vidéki parókián kemping felől érdeklődtünk... megtudtam, hogy a zürichi kantonba nemrég érkezett egy romániai lelkész, Gönczi József. A címét is megadta...másnap felkerestem... Gönczi József és a felesége saját gépkocsijukon bevittek Zürichbe városnézésre, majd náluk ebédeltünk.... Gönczi azt mondta, kinnmaradásának egyetlen oka, hogy leánya súlyos beteg, és hosszas kezelésre van szüksége... Egy évig nem volt munkája. Felesége és leánya alkalmi munkát vállaltak, abból éltek. Jelenleg Forch-ban helyettes lelkész, de gondjai vannak, mert rövidesen el kell hagynia ezt az állást...Mindenki, akivel egyébként csak családi kérdésekről beszéltünk

megkérdezte, igaz az, amit a külföldi sajtó terjeszt országunkról a település-rendezéssel és az együttélő nemzetiségekkel kapcsolatban? Minden alkalommal azt válaszoltam, nem igaz, mert csak azokat a terveket valósítják meg, amelyeket évekkel ezelőtt kezdtek el, és ennek nyomán a rossz lakáskörülmények közül az emberek komfortos lakásokba költözhetnek. Ugyanakkor felhívtam a figyelmet arra, hogy minden állampolgárnak azonos jogai vannak, bizonyíték, hogy mi is kaptunk útlevelet nyugatra, a feleségemmel. Befejezésül szeretném megköszönni mindazoknak az állami és egyházi személyiségeknek a jóindulatát és bizalmát, akik segítettek, hogy útlevelet kapjunk ehhez az utazáshoz.”

A jelentés érdekessége, hogy az egy hónapos útról mindössze másfél oldal jelentenivalója volt, s a jelzettekén kívül, mindenkivel kizárólag családi kérdésekről beszélgettek. (Természetesen nincs kizárva, hogy akárcsak az előző jelentő, külön írt jelentést a Vallásügyi Államtitkárság számára is.) Hogy miért volt szükség köszönetet mondani az „állami és egyházi személyiségeknek” a közbenjárásáért, ha minden állampolgárnak azonos jogai vannak, az mintha fel sem merült volna a jelentésíróban.

d. Magyarországi, kishatárátlépős utazás.

“...Folyó év december 3-án este, léptem át a határt vonattal, Érmihályfalvánál. 21,30 tájban érkeztem Debrecenbe. Mivel rokonaim nincsenek, csak ismerőseim... úgy gondoltam, ebben az időpontban nem illik zaklatni őket, ezért az állomás várótermében aludtam. Másnap... gyalog indultam a központba, azzal a szándékkal, hogy eladom a magammal hozott két kávékészletet. Erre azért volt szükségem, mert nem váltottak pénzt, egy forintom sem volt. Tíz órára eladtam a kávékészleteket. Ezután az ismerősöm lakására mentem, de csak az édesanyját találtam otthon, a lánya elutazott Budapestre... A kávékészletekért kaptam 300 forintot hamar sikerült elkölteni, ajándékok vásárlására. Az 5,45-ös vonattal visszajöttem az országba. Beszélgetéseim információkérés jellegűek voltak, hogy ez vagy az az üzlet merre van, így nevekről nem tudok beszámolni...”

e. Jelentés külföldi tanulmányútról.

Ez esetben általánosításokat nem lehet tenni. A levéltári anyag szerint, negyvenöt év alatt csak néhányan tanulhattak külföldön: Szűcs Antal, Fejér Lajos, Orosz Csaba, Papp István, Varga Pál, Koszta Endre, Fazakas Sándor, Vass Zoltán. Utóbbi nem tért haza egyáltalán. A hazatértekből hárman maradtak az országban. Feltehető, jelentéseiket egyenesen a Vallásügyi Államtitkárságnak írták. Mindössze két protokoll-jelentés található a levéltári anyagban. A két és fél éves tanulmányútról írt egyik, itt idézett beszámoló alig több egy oldalnál, annak is háromnegyede a tanulmányokról szól, illetve családi jellegű. Minthogy

gyakran az egyszerű lelkészekkel is újrairatták információszegény jelentéseiket, elképzelhetetlen, hogy ennyivel a hatóságok megelégedtek volna: „...Mindenütt őszinte barátsággal fogadtak. Sokszor kérdezősködtek az RSZK-ban lévő egyházak helyzetéről, s meséltem is nekik az emberek életéről és a vallásról. Sokuknak a valóságostól egészen eltérő képe volt országunkról. Úgy hiszem, ezekben a beszélgetésekben sok svájcinak meg tudtam mutatni a jelenlegi romániai helyzetet, az ország és a lakosság mentalitásának gyors fejlődését, az egyházak életét és a keresztyénség szerepét egy szocialista országban...”

A másik jelentés bővebb, több politikai konkrétumot tartalmaz, inkább megfelelhet a külföldre küldött román állampolgár iránti kifejezett elvárásnak, hogy ott jó hírért keltse a kormány politikájának: „...Természetesen voltak egyesek – akik innen onnan hallott hírekre utalva –, rosszindulattal kommentálták Románia politikáját. Ezeknek, amennyiben lehetett, megpróbáltam megmagyarázni a dolgokat, hogy ellensúlyozzam a dezinformációt, ami a leggyakrabban sikerült is. Ebben segítségemre volt a fakultás dékánja, Dr. W.D.W. Shaw és az egyetemi lelkész, Iain White, akik 1980 szeptemberében részt vettek az RVSZ Európai Területének Nagygyűlésén, Brassó-Pojánán...Ők gyakran magasztalták a hagyományos vendégszeretetünket, a nálunk tapasztalható vallásszabadságot, a természet szépségeit, a szép templomokat, s a hívek nagy számát, amerre csak jártak. Iain White egy alkalommal levetítette a nálunk készült 45 perces filmet. Ott-tartózkodásom alatt számtalan egyházközség és lelkész meghívásának kellett eleget tennem, és köteleztek is előadást tartani a Romániai Református Egyházról. Nagyon jó benyomást keltett a jelenlétem, és az egyházunk helyzetéről bemutatott kép. Addig abban a hitben éltek, hogy bennünket, kelet-európai hívőket egyfolytában üldöznék és bebörtönöznek, amit nyilván bizonyos reakciós körök terjesztenek. A televízió adásait követve, újságot olvasva hallottam kommentárokat Romániának és az ország elnökének bölcs békepolitikájáról. Még az elfogult Reagan-párti amerikai diákok is elismerőleg értékelték országunkat, és Nicolae Ceaușescu elnök befolyásolhatatlan politikáját...”

f. Jelentés rendkívüli kiküldetéséről, ami nem szerepelt az utazási tervben. Ez csak annyiban különbözik a többitől, hogy indokolnia kellett, miért volt szükség szerű.

„A Svájci Evangéliumi Egyházak egyházi akadémiájának a meghívása januárban érkezett... nem szerepelt az utazási tervben. Tekintettel arra, hogy a konferencia tematikája a béke problémája... amelyért országunk kormánya, élén elnökével oly sok erőfeszítést tesz... elhatározott egy delegáció küldése.

Másodsorban időszerű volt a kiküldetés azért is, mert az utóbbi időben Svájcban, megalapozatlan híresztelések terjedtek el a romániai református egyházzól...”

(A konferenciáról szóló részletes beszámoló a szokásos békeharcos bizonyoságtétel, ami az abba nem illő két felszólalást, mindössze említésre méltatja, nem ismerteti. Viszont részletesen kitér a román álláspont állítólagos népszerűségére, és felfedi a kimenetel harmadik indokát is: beharangozni, reklámozni a júniusban, Bukarestben tartandó nemzetközi békekongresszust. A konferencia után Nagy Gyula püspök megbízásából Edmond Perret-tel kellett – találkozson a küldött.)

„...Beszélgetés közben érintve lett Dr. Juhász István és Dr. Tőkés István nyugdíjazásának kérdése. Beszámoltam, hogy a professzorok életük olyan szakaszába érkeztek, amikor teológiai dolgozatok írásával foglalkozhatnak végre, több művük nyomdában van, illetve szerepel a kiadói tervben. Ami a helyettesítésüket illeti, rámutattam, hogy Juhász professzor fiával és egy másik, az NSZK-ban tanult hallgatóval fog történni. A titkár úr a teológiai hallgatók létszámáról is érdeklődött. Rámutattam, hogy az utóbbi időben Romániában túlképzés folyt..., az egyház nem minden végzősnek tudott állást biztosítani... Nemrég 34 frissen végzetten szenteltek lelkésszé... a létszámcsökkentés az általános takarékoskodás része..., kifejeztem meggyőződésemet, hogy a csökkentés után növelésre lesz szükség, és az egyház meghozza döntését ezirányban... Az érveimet meghallgatták, és azt hiszem, meg is értették az aggodalmaskodók. Ugyanezt a kérdést feszegette a HEKS-nél Schaffert titkár... Andreas Hess, a locarnoi lelkész és Madaleine Strub, a Svájci Református Egyház Zsinatának elnöke, utóbbi hangsúlyozta, hogy ezt már Ottawa-ban is tárgyalták, ha hivatalosan nem is, de igen széles körben... Minthogy a Genf–Zürich út fedezetét a HEKS megajánlotta, tárgyalnom kellett Hans Schaffert-tel, jelen volt Marietta Bodner és Franz Schüle is. Noha mindhárman jól ismerik a romániai egyházi életet (Kocsis János, a főgondnok nem hivatalosan kereste fel őket nemrég)... bizalmatlanságot tapasztaltam részükről. Az volt a benyomásom félreinformálták őket. Igen hitetlenkedve fogadták a teológia modernizálására szánt pénzek elszámolását, és az intézet belső életével is elégedetlennek mutatkoztak. Az volt az érzésem, befolyást akarnak gyakorolni az Intézet életére...”

A jelentés egyértelmű bizonyítéka annak, hogy miképpen épültek be a román külpolitika propagandagépezetébe az egyházi küldöttek, hogy próbálták elzárni a nyilvánosság elől a kellemetlen kérdések hivatalos tárgyalását, milyen

szemérmetlenül és lekiismeretlenül folyt a félretájékoztatás, mennyire öntudatosan vállalták az eszköz szerepét, ennek a sajátos ökömenének a képviselői.

Belföldi jelentések

a. Püspöki jelentések.

Jellegzetességek: Papp László külföldi útjairól nincs beszámoló, feltehetően azt személyesen tette meg a bukaresti vallásügyi központban. Amikor vendég-látóként szerepel, a külföldi véleményét csak körvonalazza, a lényeg az ő felvilágosító-bizonyágtevő problémakezelése:

„Folyó év november 10-én Szebenből jövet Nagyváradra érkezett Dr. Annie Went, a hollandiai (Utrecht) Ókatolikus Egyház és a Protestáns Egyházak Ökuménikus Segélyszervezetének igazgatónöje, és T. van Weelie, a Holland Református Egyház Világdiakóniájának titkára. A vendégeket Sarkadi Pál, az egyházkerület főkönyvelője fogadta a Nagyváradai Főpályudvaron, s a Dacia hotelbe vezette őket.

Két alkalommal beszéltem velük.

A. Az első alkalom a tiszteletükre adott vacsora volt, a nevezett hotelben. Weelie titkár úr nagyon hallgatólag volt, az igazgatónő viszont, aki évekkkel ezelőtt több hetet töltött Sinaian, igencsak beszédes. Az érintett témák:

a. A júliusi áradások, aminek a kapcsán hozzánk jöttek: Informáltam őket, hogy egyházkerületünkben nem okozott kárt.

b. Magyarok részvétele az államvezetésben: Informáltam őket az arányos részvételről... Elégedetten fogadták az információt.

c. „ A zsidó kisebbség helyzete: Rámutattam, hogy semmiféle diszkriminációra nincs mód nálunk, a társadalmi élet minden területén lehet találkozni zsidó származású állampolgárokkal. Az igazgatónő megemlítette, hogy amikor Isztambulban dolgozott, találkozott Romániából menekült zsidókkal. Kijelenttem, hogy ha ki akar vándorolni valaki Izráelbe, nem kell szöknie, törvényes úton is emigrálhat.

d. A magyar nemzetiség részvétele a gazdasági életben: Részletesen beszámoltam azokról az erőfeszítéseinkről, amelyeket az ország megyéinek harmónikus iparosításáért teszünk. Ez együttjár azzal a lehetőséggel, hogy mindenki a saját megyéjében biztosíthassa megélhetését.

e. A magyar nemzetiségű gyermekek tanulási lehetőségei: Bemutattam, hogy néz ki a tanügy minden szintje nálunk, amely biztosítja az anyanyelvű tanulást és vizsgázást az elemi iskolától az egyetemi diplomáig...”

A második találkozón „felvilágosítás” nem folyt. Kérésre, fogadást eszközölt ki a vendégeknek a Vallásügyi Államtitkárságon és a pátriárkánál.

b. Jelentés külföldi sajtótermékről. 1971-ben még „szabad” beküldeni, behozni, de a jelentése kötelező:

„1. Patócs Sándor, máramarosszigeti lelkész, az MNK-ból postán, előfizetőként kapja a Magyar Hírlapot, az Élet és tudományt, a Világosságot.

2. Varga Pál Nagyvárad-réti segédlelkész ajándékként kapta az NDK-ból a következő teológiai kiadványokat: Reformation in Europa, kiadta Oscar Thulin; Halt und bei festen Glauben, imádságoskönyv; ...egyházi lapok: Potsdamer Kirche (1971. 1. és 2. számok)... Nevezett lelkész azt állítja, nem tudja ki küldi neki.”

Az összesített jelentést maga a püspök és a „személyzetis”, Eszenyei Gyula írta alá, és terjesztette fel a VÁ-nak. A jelentés iránti igény azért is tűnik abszurdnak, mert a postán keresztül egyszerűbb lett volna a külföldi kiadványokat rendszeresen kapó személyeket nyilvántartani. Igaz, akkor nem lett volna garantált a pszichológiai nyomás: figyelünk, nyilvántartunk, tudjuk mit olvasol, tehát azt is, mit gondolsz.

c. Jelentés csomagküldeményről.

A leggroteszkebb képet talán ezek festik a romániai állapotokról:

„Hivatkozással a május 4-i telefonüzenetre, és a május 5-i telefonbeszélgetésre Eszenyei Gyula tanácsossal... tudomásukra hozom, hogy nem küldhetem vissza a Zürichből, Gaston Friedlandertől kapott csomagot, mert a kapott élelmiszerek nagy része szét lett osztva, másik részét elfogyasztotta a családom. Közlöm még, hogy május 9-én levelet is kaptam Gaston Friedlandertől, a következő szöveggel... Drága Barátom! Emlékszik még a márciusi levelemre. Közben egy barátomtól azt hallottam, hogy az Alimex csomagok nem érkeztek meg a címzetthez. Kérem értesítsen, ahogy megkapta a csomagot... Ezúttal a címét is közölte... rövidesen értesíteni fogom a csomag megérkezéséről...”

Másik:

„Közlöm, hogy az utóbbi hetekben a következő használt ruha-csomagokat kaptam különböző címekről:

1. Marianne Stolb 5908 Neünhirchen Am Hellerberg 9.

2. Mirjam Feusche 5908 “ Adenbergstr. 17.

3. Geirg Petsche 68 Manheim 1 M 3, 3 BRG

4. C. H. Rijken van Olss Prof Einthiven str 10, Appeldoorn–Hollandia

5. J. Geerts Rosendoalseloan 32 Velp Hollandia

6. Dr. Augustun Nendcher 1160 Wien Nencherchenfelder str 47. Ausztria

7. NM.L. Zuaz Irlet Stdreideggmeg 8 Nenhausen 8212 Svájc

8. Nicole Ruprich 3 c Rue de Moilebeau 72 Geneve Svájc”

A címzett sokgyermekes, úgynevezett bethánista lelkész.

d. Jelentés belföldi nemzetközi konferenciáról.

Általában a jelentésre kötelezettek igyekeztek azokat a dolgokat jelenteni, amiből nem lehet probléma. A külföldiek tömeges jelenlétét azonban „profi” jelentésírókra bízta, akik többnyire valamilyen vezető pozícióból szemlélték a világot. Elvégre a rang kötelez, ha nemességhez köze sincs. Következő szerzőnk úgy tűnik, élvezettel jelentett Dumitru Dogaru elnöknek személyesen. Még azt is megengedte magának, hogy csipkelődve dicsérje az alelnök Gh. Nenciu teljesítményét, aki beszédében a szokásosnál kevesebb „pleonazmussal” élt, mint szokott:

„Az NRE küldötteként vettem részt a Brassó-Pojána-i konferencián, amit az LVSZ rendezett. (Következik a jelentés szerkezeti bemutatása, akárcsak egy disszertáció esetében.)

I. Szervezési kérdések

A. Az LVSZ részéről

1. Külföldi résztvevők (Minden név mellett pontos cím. Hogy erre miért volt szükség, amikor a résztvevők névsora, amúgy is fel szokta tüntetni a postacímét, telefonszámot? Úgy tűnik, gyakran megtörtént mind a külföldi, mind a belföldi konferenciákon, hogy a résztvevők hivatalos listája és a ténylegesen megjelentek névsora nem egyezett, ami az ellenőrző hivatal feltehetően igen bosszantotta)... Szembetűnő, hogy olyanokat hívtak meg, akiknek már bensőséges kapcsolatai alakultak ki helybeli lelkészekkel, másrészt olyanokat,... akik nagyon jól beszélnek magyarul, és már a háború előtt is jártak nálunk. Az egyik előadó például Mogens Wilhelm Zeuthen Dániából semmilyen tudományos címmel nem rendelkezik, de járt néhány évet Sopronban, és májusban, mint minden évben meglátogatta a nagyváradi Deák (Schuller) Ödönt. Vagy vegyük Ilmari Solsalom-Soininen professzort Helsinkiből.... Prédikált is 1970.09.25-én a brassói Fekete templomban németül, de a prédikációban is említette, hogy 30 évvel korábban Brassóban élt. Kitűnően beszél magyarul. Vagy Pátkay Róbert az angliai Wembley-ből, Magyarországról menekült 1956-ban. Id. Dr. Koren Emil erdélyi származású, Budapesten esperes. Írt egy könyvet: Soumi, az újjászületés országa, egy fasisztoid mű... Magyar és disszidens a Francia Ökumenikus Intézet professzora is, Dr. Vajta Vilmos. Míg a konferencia tartott, a felesége Bukarestben tartózkodott, nem tudom kinél...

A program túlzásfolt volt... nem volt idő barátkozásra... legfeljebb este 22-23 óra tájban az esőben és ködben... A csoportbeosztást nem nagyon tartották

be... a nagyváradi Deák Ödön már első nap sem ment a saját csoportjába...nem tudom miért, talán önkéntes „megfigyelő” szeretett volna lenni....

B. Küldöttek a hazai lutheránus egyházból.

...Bennem visszatetszést keltett, hogy olyan elemek találkozhattak a nyugatiakkal, akik nemrég kaptak, ha kaptak kegyelmet mint a szászsebesi Wilhelm Wagner, a kolozsvári Opffermann Ernő, a szecselevárosi Antal László, Dani Péter, Zsombor... Jó, hogy a környékbeli fiatalabbak éjszakára hazamentek, nem zavarták a vizet éjjel nappal..., a prázsmári lelkész, dicsérte a Világszövetséget, amiért egy harangot adományoztak nekik, de azt hogy az állam a tíz évig tartó renoválásba mennyit adott, épp csak megemlítette... nulla volt az egész.“

II. Tematika

„Egyházi szempontból kiválóak lettek volna a témák..., de egy lelkészértekezlet színvonalára süllyedt időnként a konferencia...a nyugatiak a mindennapi életből vették a példákat. A csoportmunkában a lutheránus papok valósággal itták a szavaikat... Nem kell sok idő, amikor a vallásügyi felügyelőknek komoly problémái lesznek mind a magyar, mind a szász lelkészekkel az új prédikációs és pásztorációs gyakorlat miatt, amit nem kisebb helyről hallottak, mint a brassó-pojánai konferenciáról... Egy példa a sok közül... Az osztrák Hans Fischer... a szekularizáció és az ateizmus elleni harcban világiakra támaszkodnak, amerikai módra 5 lektort és 5 orvost indítottak lelkigondozást végezni... ezzel elindították a világiak bekapcsolásának eszméjét... Hallottam, hogy Wilhelm Wagner szászsebesi esperes, „jelentette” a nyugatiaknak, hogy a szászoknak is van 4–500 világija, akik segítenek a gyermekek mozgósításában, a fiatalok bekapcsolásában, az adományok összegyűjtésében. Ez nem más, mint „jelentés” a nyugatnak, és lángoló buzdítás a belföldieknek, hogy a rendelkezések ellenére, igenis a presbitereknek szabad mozgósítani, az önkéntességet lábbal lehet tiporni, erkölcsi terrorra lehet alkalmazni a presbitereket... Sokan hiányolták Rapp Károly jelenlétét, mások a Tőkés Istvánét. Szembetűnő volt tényleg, hogy a kolozsvári kerület nem küldte el a képviselőjét... Szinte provokatív volt a kecskeméti Görög Tibor passzívítása... A szlovák általános püspök, Jan Michalko...teljes mellszélességgel szembeszállt a nyugatiakkal, kijelentve, az egyháznak nem feladata, hogy a fiatalságot az államrendszer ellen szervezze..., ha ezt tenné azt jelentené, a lelkész szupermennek hiszi magát, és nem tanult a történelemből... Amikor valamelyik lutheránus egyházzól volt szó, mondták mellé az ország nevét..., de amikor az RSZK-ban lévő lutheránus egyházzól volt szó még véletlenül sem... Csakis

Siebenbürgen/Erdély hangzott el... A fiatal papok valósággal lubickoltak ebben a kérdésben, nem értem miért?... A szeptember 23-i csoportbeszélgetésen a szebeni Ludwig Binder professzor teljesen vakvágányra tévedt, kijelentette, hogy a lelkész kapcsolatban kell legyen a tömegekkel, só legyen a világban, mert az ateizmus és az elvilágiasodás fenyeget..."

Jelentésíró végül azt javasolta, a negatívumok ellenére is érdemes még ilyen konferenciákat rendezni (ha másért nem, hogy neki „feladata” legyen?), de több megfigyelőt kell küldeni „több szem többet lát” címen. És kevesebb meghívott legyen, mert sokan nem „elég érettek” ilyen alkalmakra, és csak lehúzzák a színvonalat.

Az Államtitkárság elnöke nyugodtan megbízhatott az ilyen, magát magyar anyanyelvűnek valló – nem magyarnak! – református vezetőben, akinek legnagyobb szívfájdalma az, ha az Erdély szót hallja az erdélyi protestáns egyházak neve mellé társítva, a Román Szocialista Köztársaság helyett.

e. Jelentés külföldi, nem először fogadott vendégről, a Vallásügyi Államtitkárság számára fontos, és – amint egy itt nem közölt levélből kiderül - nagyrabecsült információkkal:

„...1972. nov. 3-án, délelőtt 9,30-kor megérkezett Hebe Kohlbrügge a 44–45 CG rendszámú, Lambertis Kisjes vezette, zöldszínű, Volkswagen 1300-as gépkocsival. Megjegyzem, hogy Hebe Kohlbrügge már járt nálam 1969 májusában, amit személyesen jelentettem Gh. Nenciu-nak a Vallásügyi Államtitkárság alelnökének, Bukarestben, valamint írásban is Papp Lászlónak... Kísérője L. Kisjes lelkész. Tanulmányainak befejezése után posztgraduális képzésben vett részt a prágai Comenius egyetemen.

Hebe Kohlbrügge elmondta, hogy látogatása nem volt előre eltervezve. Nicolae Corneanu ösztönsége 2-án Craiován tartózkodott Firmilian ösztönsége temetésén, 3-án délelőtt pedig a lelkész-alkalmassági vizsgán elnökölt, nem fogadhatta a hollandokat. Hogy kitöltse az időt a déli ebédig, amelyre Corneanu metropolita Teoctisttal, Arad püspökével együtt hívta meg, meglátogatott... Látogatása... három órát tartott, 12,25.-kor távoztak, minthogy a metropolita ebédmeghívása 14 órára szól. Épp ezért kávé kívül nálunk mást nem fogyasztottak. A családi vonatkozású érdeklődés mellett...szükségesnek és fontosnak tartom megjegyezni a következőket:

1. Érdeklődésemre, hogy még mindig olyan sok és terhes feladatot bízhatnak rá, mint évekkel korábban, azt válaszolta, hogy kollégájával együtt leváltották. Hogy miért? Mert nem értett egyet a Zsinatuk döntésével, hogy 200 000 dollárral támogassák az EVT-ét a rasszizmus elleni harcban. Azt mondta, hogy Guinea-

Bissauban azt a pénzt, amit az EVT a nemzeti tagegyházaktól összegyűjt, fegyvervásárlásra költik. Elmondta, hogy személyesen tárgyalt a kilenc csoportosulást egyesítő FRELIMO egyik vezetőjével. Mindegyik a függetlenségért harcol. Számukra nem a rasszizmus kérdése, hanem a szabadságé a fontos. Ezért mondhatta azt az a FRELIMO vezető, hogy: „la chose plus humaine: est la guerre”. Minthogy ezzel a motivációval Hebe Kohlbrügge és Lambertis Kisjes levelet írtak egyházuk főtitkárának – Landsmann –, amelyben előadták azt a véleményüket, hogy a hívek pénzét nem szabad háborús célra fordítani, és hogy az EVT-nek nincs jogában egyik csoportosulást anyagilag támogatni a másikkal szemben: a Zsinat felmentette őket tisztségükből. Ez a határozat megjelent a sajtóban is. Ő azonban tovább dolgozik humanitárius és szociális vonalon a „Brot für Brüder” elnevezésű akcióban. Ebben a minőségükben, a FAO ajánlólevelével járják most az országot.

2. Másrészt Petrosényba tartanak, ahol ellenőrzik, hogy használták fel azt a 42 000 guldent, amit parókiaépítésre küldtek...

3. Kérdésemre, hogy Nagyváradon jártak-e, azt válaszolták, nem, és nem is mennek. Magyarország felől jöttek, és onnan megtudták, Papp László épp ott tartózkodik.

4. Érdeklődtem a Kolozsváron tanuló egyetemistáik felől, elmondta, hogy most érkezett a harmadik pár (férj, feleség). Jelenleg a Romániai Református Egyház részéről Cseh Zsolt tökéletesíti náluk a tudását. Nem értik, miért nem fogadhatta el Petrás György az ő személyes meghívásukat.

5. Hebe Kohlbrügge őszinte elismeréssel beszélt Nicolae Corneanu ösztentségéről, akit a Keresztyén Békekonferencia munkálatain ismert meg. Azt mondta, hogy a bánáti román ortodox metropolita határozott magatartása akadályozta meg Nicodim orosz metropolitát – a jelenlegi elnököt – abban, hogy a konferencia normális menetét valamilyen más irányba befolyásolja. Kifejezte, hogy a bánáti metropolitát őszinte embernek, jó keresztyénnek és elkötelezett hazafinak tartja...

A beszélgetés németül folyt, két tábla Banat csokoládét adtam nekik emlékül."

f. Jelentés külföldi, nem rokon vendégről.

Általában ezek a jelentések a legminimálisabb információs szinten fogalmazzak, amit még elfogad az ellenőrző szerv. A ritkább az, amikor a jelentéstevő megragadja az alkalmat, hogy ilyen úton mondhassa ki, amit ő maga is gondol:

„...1988. március 27-én 20 óra tájban négy magyarországi vendég zörgetett. Este 22-ig maradtak. Megvolt a véleményük országunk állapotáról, mert a

Székelyföldön is, Maros és Kolozs megyében is jártak, együttérzésüket fejezték ki irántunk. Megjegyzem, nem én hívtam őket, és korábban sosem találkoztunk. Párbeszédünket nem tudom szószerint visszaadni, mert nem emlékszem. Panaszkodtak az új magyarországi adórendszerre, de azt mondták, akkor is sokkal jobb a helyzet, mint nálunk. Ami lényeges a mondandójukból, hogy nálunk éhség van, mindenért sorban állnak az emberek... Megpróbáltam meggyőzni őket, hogy nincs nálunk éhség, ezért vacsorázni hívtam őket. Rizseshúst készített a feleségem, konyakot és sört ittunk. 22 óra tájban egy ismerősükhöz mentek, akit én nem ismerek. Másnap reggel 6 óra tájban visszatértek, egy golyóstollat és egy tubusos édespaprikát adtak ajándékba. Ketten a címüket is megadták... Nem kértem, és ők sem valamiféle célzattal adták. Semmi olyasmit nem mutattam meg nekik – nem is kérték egyébként – ami a nemzeti kincshez tartozna. Egyikük református volt, s mint kiderült, abban reménykedtek, hátha meghúzhatják magukat éjszakára nálunk. Ezt én kategórikusan visszautasítottam, tudatában lévén annak, hogy csak első fokú rokonságot szabad fogadni. Még egyszer hangsúlyozom az ügyvitelből semmit sem láttak, mégcsak a templomot sem mutattam meg nekik.”

Ez a kis jelentés, akár a nyolcvannyolcas romániai állapotok karikatúrája is lehetne.

Újra a bethánizmus

Úgy tűnik, valahányszor nőtt a belső feszültség az egyházban, újra elővették a „bethánistákat”, noha ekkor a korábban bebörtönzött lelkészek már nyugdíjba vonultak, volt aki áttelepedett Magyarországra (Dézsy Zoltán), voltak, akik meghaltak.

1988. július 12-én Papp László behívatta az espereseket Nagyváradra, és utasította őket a bethánistának tekintett lelkészekkel folytatandó megbeszélésre. A fellelhető három egyházmegyei jelentés (hiányzik a bihari és a zilahi), csak a szóbeli utasításra hivatkozott, arról nem nyújtott felvilágosítást, hogy az állami szervek, vagy a püspök volt-e az ötletgazda. Azt is inkább csak sejteni lehet, hogy az esperesek nevesített listával dolgoztak.

A nagykárolyi egyházmegyében három „gyanúsított” került terítékre. Reha Endre pusztadaróci lelkész esetében „helyszínelést” is kellett végezzen Márkus Endre espereshelyettes, 1988. július 18-án. Jelentette, hogy nevezett lelkész „tevékenységét a legnagyobb elismeréssel illette az egyházi ügyekben is illetékes titkár. Úgy lelkészi szolgálata, mint állampolgári magatartása kifogástalan... erről tanúskodik a vezetése alatt épített emeletes parókia, amihez hasonló alig

van megyénk területén...” Nevezett mellett Szilágyi Imre tasnádi és Csóka Dezső apai lelkészeket hívatta be és intette meg, a püspöki utasításra hivatkozva. Amennyiben a „kálvinista, reformátori gyakorlattól idegen” módon teljesítenék szolgálatukat, hagyjanak fel vele.

A nagybányai esperesi hivatalban, augusztus 5-én készült jegyzőkönyv szerint, szintén három lelkészt hívott be Nógrádi Béla esperes. Különösen a más gyülekezetben tartott háziistentiszteletek tartását nehezítette. Nagy József hagyományos lelkész kijelentette, sosem volt kapcsolata a bethánistákkal, soha nem szolgált idegen gyülekezetben engedély nélkül. Mezei Tibor magyarberkeszi lelkész kijelentette, más gyülekezetben nem szolgált, a sajátjában rendkívüli szolgálatokat, a bibliaórákon kívül nem végzett. Nem gondolta volna, hogy amiért szorgalmazta az ökumenikus imahét tartását, bethánistának minősítik. Balogh Barnabás nagybányai segédlelkész azt nyilatkozta, tudomása szerint mindenben alkalmazkodott az egyház rendjéhez. Nem tudja, miért minősített bethánistának, örülne, ha valaki teológiai magyarázatot adna a bethánizmusról.¹¹

Kovács József aradi esperes Józsa Ferenc nagylaki és Balogh Béla szemlaci lelkészt „jegyzőkönyvezte”. Mindketten ki kellett jelentsék, hogy hivatali szolgálatukkal egybe nem illő, vagy hivatásuktól és a Statútumtól eltérő tevékenységet nem folytatnak, és tudomásul veszik, hogy a jegyzőkönyvben foglaltak megsértése „fegyelmi ok”.

A társadalmi feszültség egyházi jele

A belső feszültség jele az is, amiről Varga Pál szilágysomlyói lelkész, generális direktor levelezett a püspökkel. A utolsó presbiterválasztáskor több fiatal is bekerült a presbitériumba, és azok nem hallgatnak rá, meggyőzik a többieket is, hogy mindenféle, Varga szerint oda nem illő dolgokkal (perzsaszőnyeg, faragott csillár) akarják díszíteni a templomot. Különösen egy negyven körüli özvegyasszonyt tartott veszélyesnek. Eleinte nem értette mi lehet a háttérben. Aztán amikor a főgondnok, Szentpétery Elemér előállt azzal, hogy kőkerítést akar építtetni, kiderült, az a hír járja, leértékeli a pénzt, vagy egyszerűen az állam elveszi az egyháztól a fölösleget. El kell tehát költeni a

¹¹ Balogh Barnabás, Balogh Béla szemlaci lelkész öccse, természetesen nagyon jól tudhatta, miért vádolják. Apját, a már korábban is említett id. Balogh Bélát bethánizmus miatt ítélték börtönre. Ugyanakkor sógorság-komaság alapon kapcsolatban állt a bethánisták „vezérének” tekintett Visky családdal.

tartalékot. A vizsály elfajult, Szentpétery az egyházi fejlődés „kerékkötőjének” bélyegezte az egykori esperest. A továbbiakban nélküle intéztek mindent. Varga arra kérte a püspököt, az Igazgatótanácsban hasson oda, hogy a presbitérium ne kapjon engedélyt terveinek a megvalósításához.¹²

A „fiatal” presbiternő, akire különösen orrolt Varga Pál, valóban kellemetlen lehetett az olyan típusú lelkész számára, mint ő. A presbiternő püspökhöz címzett levélben megfogalmazta, mi a véleménye az egyházi munkáról, és a lelkészről:

„...A pénzt a segédlelkészre sajnálja, nehogy megzavartasson a tisztas úriház nyugalma! Építésre nem hajlandó..., kisebb újításokat nem fogad el, ha meg is szavazza a presbitérium, nem kérelmezi, azt hangsúlyozza, hogy egy fiatal presbiter, nincs jogába kezdeményezni... csak üljön és figyeljen... bibliaórát, mikor az egész világ szükségét érzi, ő nem, anyáknapiját, mikor az egész világ ünnepli, mi későbbre halasszuk... nagy nehezen nagyhétkor újból tart reggel is istentiszteletet. Felháborodva fogadta a következő javaslatot, mert szerinte ez azt jelentené, hogy akkor 16 éve alatt semmit sem csinált... (12 pontos javaslat következik, esperesi hivatal építésétől kátéskönyvek beszerzéséig)... A templom a miénk, hadd szépítsük mi, ahelyett, hogy többet közülünk tétlenségre, vagy lemondásra biztat, mondjon le ő, itt az ideje, legyen hely a fiataloknak, akik még tenni tudnak és akarnak! Képezzenek több lelkészt, van jelentkező bőven...” Ezután elhivatottságérzetének forrását is megjelölte: „...És körületekintvén fölkeltem és így szóltam az előjárókhöz, s főemberekhez és a többi néphez: Ne féljetek tőlük! A nagy és rettenetes Úrra emlékezzetek! Harcoljatok testvéreitekért, fiaitokért, leányaitokért, feleségeitekért és házaikért...”¹³

Új idők új hangja. A szótlanságból, tétlenségből elég. Az idézet arra utal, ennyi, ami kimondható, de a cselekvő indulat túlmutat az egyházi kereteken is. Csak a vezetők nem akarják érteni a változás iránti igényt.

Az aradi állásfoglalás

A román politika utolsó, kétségbeesett önmegmentő koncepciója – amit a világközvélemény falurombolásnak keresztelt –, a területfejlesztési és szisztematizálási terv volt. Bár már korábban kiszivárgott, készül valami szörnyűség, 1988. március 2–4-én a néptanácsi elnökök országos konferenciáján a legkompetensebb forrásból kapott nyilvánosságot a terv. Ceaușescu kijelentette, a kb. 13 ezer falusi települést 5–6 ezerrel kell csökkenteni. Agroindusztriális urbanizált

¹² Varga Pál két levele Papp Lászlóhoz, kelt 1988. június 2-án, illetve július 5-én.

¹³ Filep Berta „ifjú presbiter” levele a püspökhöz, 1988 júniusa.

központokat kell létrehozni, az agráripari tanácsok székhelyén. A falvak felszámolása által felszabadult területeket vissza kell adni a mezőgazdasági termelés számára.

Az Arad központú Temesvári Egyházmegye lelkészeinek ezzel kapcsolatos memoranduma egyházuk vezetőihez, az eddigi ismeretek szerint, az egyetlen nyilvános jele volt annak az osztársadalmi zúgolódásnak, amely a tervet kísérte.

1988. szeptember 6-án a temesvári református egyházmegye lelkészei közigazgatási értekezletre gyűltek össze Aradon. Napirend után szót kért Molnár János borossebesi lelkész, s engedélyt kért a településfejlesztéssel kapcsolatos javaslatának felolvasására. A javaslat támogatásaként hozzászólt Tőkés László temesvári helyettes lelkész, és Béres János szentleányfalvi lelkész. Előbbi arról is szólt, hogy gyülekezetükben rendszeresen imádkoznak a már elpusztított és a pusztulásra ítélt falvakért, lakosaikért, felszólította a jelenlévőket, kövessék a temesvári példát. Béres javasolta, hogy a gyűlés vitassa meg az állásfoglalást, és a közösség támogatásával terjesszék az egyházi vezetés elé. A kezdeményezők megdöbbenésére az esperes megfontolásra méltó javaslatnak nevezte az állásfoglalást. (Későbbi pálfordulását nyilván állásféltes magyarázza.) A gyűlés tizenöt igen szavazattal és négy tartózkodással úgy határozott, egészítsék ki a javaslatot, és mint ez egyházmegye lelkészeinek memorandumát terjesszék a felsőbb hatóságok elé. Megbízta Tőkés Lászlót, gépelje le a szöveg véglegesített változatát s adja le az esperesi hivatalnak. Tőkés a megbízást másnap, 7-én személyesen teljesítette.¹⁴

A váratlanul „sima” fogadtatást rövidesen kivizsgálás követte. Az írásminták alapján, megállapítást nyert, hogy a temesvári egyházközség írógépén gépelték a beadványt, amiből arra következtettek, a szerző Tőkés László. Erről nevezett így vall: „...október 5-én este 10 óra után felhívott telefonon Teperdel Mihai vallásügyi inspektor úr és utasított, hogy... október 6-án... Robu vallási kérdésekben illetékes párttitkár... mindkettőnket kihallgatásra vár magához... Két órai várakoztatás után bejutottunk...A felvetett kérdések a következők voltak: A folyó év szeptember 6-i aradi lelkészi gyűlés. Robu párttitkár úr azzal vádolt, hogy én volnék Molnár János falurendezés kérdésében kelt előterjesztésének a szerzője. Ezt a vádat visszautasítottam, de felfedtem, hogy már a

¹⁴ Az állásfoglalás teljes, a gyűlés javaslataival kiegészített szövegét Tőkés László közli, a Temesvár ostroma '89 c. kötetben, 10–13. o. Tőkés István i.m.-ben függelék nélkül közli a 360. oldalon. Molnár János eredeti szövegváltozatát és Tőkés László betoldásait és kiegészítéseit lásd a 12. mellékletben. TLSDGY

gyűlést megelőzőleg elolvastam a szöveget, és Molnár János kérésére véleményeztem, és néhány mondattal kiegészítettem azt. Lázítással, bujtogatással, lelkészi hatásköröm túllépésével és az állam ügyeibe való illetéktelen beavatkozással vádolt. Kijelentette, hogy sem a lelképászoroknak, sem egy hasonló gyűlésnek nincs joga hasonló kérdésekkel foglalkozni...”¹⁵

A kérdés előéletéhez hozzátartozik, hogy a kezdeményező, az Ellenpontok-ügy után nem kapott írógéptartási engedélyt. Tőkés László elvállalta, hogy több példányban legépeli az általa kiegészített szöveget. Tervük az volt, hogy Tőkés az általa jól ismert Kolozsvári Kerületben keres alkalmas embereket, akik felolvasnák a javaslatot hasonló gyűléseken, Molnár ugyanerre próbál keresni vállalkozót a Nagyváradi Egyházkerületben. Sajnos a megkeresett lelkészek nem vállalkoztak az akcióra. Így csak Aradon hangzott el a javaslat.

Korábbi tapasztalat tanulsága volt, hogy egy belső ellenállási akció csak akkor lehet eredményes, ha idejében külföldi visszhangra lel. Klaas Eldering és Ida Eldering holland lelkész házaspár, 1988 nyarán, felkeresték Molnárékat Borossebesen. Megegyeztek abban, hogy amikor meghatározott szövegű táviratot kapnak, az azt fogja jelenteni, sikerült felolvasni a szöveget a lelkészi gyűlésen. Ezután próbálja meg Klaas Eldering hírré tenni az eseményt. Az akciónak ez a vonatkozása is sikerrel járt. A felolvasást követő napon felkereste Molnárt több borossebesi gyülekezeti tag, hogy a rádióból értesültek a történekről. Biztosították, hogy amennyiben bebörtönöznék, családjáról gondoskodni fognak. Elderingék közlése szerint az Amnesty International egy aktivistája elindult felkeresni Molnárékat az istenhátamögötti városkában, de olyan nyilvánvaló megfigyelés alá vonták a hatóságok, hogy dolgvégezetlenül visszafordult. Viszont azt sikerült megszervezniük, hogy ismeretlen nyugati emberek időnként telefonon megkeresték Molnárt, így biztosítva egyfajta védettséget.

Érdekes momentum, hogy Balogh Béla, akkor szemlaki lelkész, de már csak hónapok választották el új kinevezésétől, a Teológiai Intézet főtítkári állásába, hiányzott a gyűlésről. Utólag, írásban vállalt szolidaritást a javaslattal.

A szeptember 6-án felszólaló lelkészeket 10-én behívták a püspökségre¹⁶, ahol a szekuritáté módszereivel történt meg a kihallgatásuk. Egymástól

¹⁵ Tőkés László 128/1988. október 6-i jelentése Papp Lászlónak. Rövidítve közli TI, i.m. 354.o.

¹⁶ Tőkés Lászlót már 9-én kihallgatta a püspök, ahol a történekről való érdeklődés mellett újra meglöbögötték előtte a külföldi tanulmányút lehetőségét. in. Tőkés László feljegyzései a 9-i és 10-i kihallgatásokról. TLSZGY

elkülönítve, egy-egy tisztviselő őrizetére bízva, külön-külön kérdezte ki őket Papp László, Popescu aradi vallásügyi felügyelő, Zsigmond József vikárius és Kovács József esperes jelenlétében. Aztán mindhármukat behívták egyszerre, s a püspök igyekezett megfélemlíteni őket.

A püspök politikai színezetet akart adni a kezdeményezésnek, az állam dolgaiba való avatatlan beavatkozásnak minősítette azt. Minthogy azért börtönbüntetés jár, Molnár János visszautasította a vádat és ragaszkodott ahhoz, hogy a kérdés kizárólag az egyházat érinti. Papp László kijelentette, Molnár elítélendő módon viszonyul egy politikai intézkedéshez, és hitelt ad a rosszindulatú külföldi propagandának. Molnár János állította, kizárólag az államelnök beszédeiből vont le következtetéseket. Papp László közölte, semmiféle rombolás nem történt, a fejlesztési terveket pedig senki nem ismerheti, legfeljebb az állam elnöke. Tőkés László a püspöki kijelentéssel szembeállította az épp nála lévő A Hét című bukaresti magyar hetilap riportját, egy, az Otopeni-repülőtér bővítése miatt felszámolt falu lakosainak sorsáról. Béres János az információhiányt tette felelőssé a rémhírekért, és kijelentette a lelkipásztornak kötelessége hiteles választ adni hívei kérdéseire.

Papp László indulatos és ironikus hangnemben figyelmeztetett, hogy nem a lelkipásztor feladata tanácsokat adni az államnak és vezetőinek. Önmagának ellentmondva közölte, hogy tudomása szerint a terveket a falugyűlésektől a Nagy Nemzetgyűlésig minden szinten megvitatják, s csak azután hajtják végre. Ha lerombolják az aradi Nagytemplomot, még mindig van két imaház Aradon, meg a padláson is lehet imádkozni. Nem a lelkipásztorok tartják meg az egyházat, hanem Isten. „Isten mindig is emberek által cselekedett. Nem lehet elhárítani magunkról a felelősséget Istennel takarózva” – replikázott Molnár. Ez igaz – ismerte el a püspök –, de már Lüthi is megmondta, a keresztyénség romlása akkor kezdődött, amikor elkezdtek katedrálisokat építeni. Popescu felügyelő azt fájlalta, hogy miért nem kérték ki a beadvány előtt az ő, vagy az esperes véleményét. Azzal vádolta a beidéztetteket, hogy sötétségben és elmaradottságban akarják tartani a népet, ellenségei a társadalmi progressziónak. Ellenzik, hogy a falusiak városi körülmények közt éljenek? Molnár tiltakozott az effajta interpretáció ellen. Popescu nagyon helytelenítette, hogy az egyházak összefogására hív fel az állásfoglalás, megkérdőjelezte a „testvéregyházak” kifejezést: „Lăsați în pace pe valahii noștri!” („Hagyják, a mi románjainkat békén!”) Kijelentette, csak akkor lenne joguk panaszkodni, ha már lebontották volna a templomokat. A püspök utasította Kovács Józsefet, hogy sürgősen fordítsák románra a beadványt. Aztán átadják az „illetékes szerveknek”, s a lelkészek sorsa az ő döntésüktől függ.

Rövidesen püspöki „intőben” részesültek.¹⁷ Mind Tőkés László idézett jelentése, mind D. Nagy Gyula püspök-zsinati elnök átirata azt bizonyítja, az intővel nem tértek napirendre az ügy fölött az „illetékes szervek”.

Az egyéni büntetésen kívül a közösséget is sújtották. A püspök elrendelte, az eset után minden gyűlésről jegyzőkönyvet kell vezetni. A továbbiakban a vallásügyi felügyelő rendszeresen megjelent a havonta tartott gyűléseken. Az esperes gyakran törölte az érintettek orra alá: nem jobb volt, amíg csak magunk közt voltunk? Papp László a lelkészértekezleteken mind az öt egyházmegyében „népszerűsítette” az állásfoglalást, ironikusan minimalizálva, és igyekezvén nevetségessé tenni Molnár Jánost, aki „köztudottan” piros zokniban szokott úrvacsorát osztani. Az aradi egyházmegye lelkészeit elmarasztalta, kérdésessé téve beeszlási jogukat az egyházat érintő állami intézkedésekbe. Kovács József esperes a novemberi lelkészértekezleten elhatárolta magát az állásfoglalástól, és azzal fenyegetőzött, ezután keményebb eszközökkel fogja esperesi jogosítványait gyakorolni.¹⁸

Természetesen az „egyházi felsőbb hatóságok” még véletlenül sem hozták nyilvánosságra az RVSZ és az EVT, illetve Edmond Perret személyes „aggódmát” a kisebbségek elnyomásával és a településrendezéssel kapcsolatban. Feltehetően az igen intenzív nemzetközi érdeklődésre tekintettel nem léptek fel radikálisabban az érintettek ellen. Ugyanakkor a Tőkés László ellen indított eljárások egyik, mindig csak szóban, de írásban sohasem jelzett indoka, a falurombolással kapcsolatos állásfoglalás.

¹⁷ A KiRE levéltárában az eseménnyel kapcsolatban három irat található. Az egyik az intő, típuszöveg: „1037/1988. Tiszteletes Molnár János, Tőkés László, Béres János – Borossebes, Temesvár, Szentleányfalva. Hivatkozással a Statútum I.126.§.IV.a. pontjában foglaltakra, tiszteletes urat megintjük, a Temesvári Ref. Egyházmegye lelképásztoraiknak folyó év szeptember 6-án tartott közigazgatási értekezletén tanúsított magatartásáért, Hazánk terület- és helységrendezésével kapcsolatosan, az illetékes szervek által hozott határozatára vonatkozóan. Nagyváradon, 1988. szeptember 12-én. D. Papp László püspök. Dr. Szentpétery Elemér, egyházkerületi főgondnok helyett, egyházmegyei gondnok.” A másik irat Balogh Béla „közösségvállaló” levele a Püspöki Hivatalhoz. A harmadik a KoRE Igazgatótanácsának átirata: „Sz. 1878/1988.I. Az NRE Főtiszteletű Igazgatótanácsának. Nagyvárad. Tárty: Területrendezéssel kapcsolatos temesvári egyházmegyei felhívás. Tisztelettel tájékoztatjuk Főtiszteletű Igazgatótanácsot, hogy Molnár János borossebesi h. lelképásztor, igazgatótanácsunknak megküldte a területi rendezéssel kapcsolatos, az Aradon f.é. szept. 6-án tartott adminisztratív értekezleten elhangzott javaslatot. Szolgatársi köszöntéssel, Kolozsvár-Napoca, 1988. X. 19. D. Nagy Gyula elnök-püspök. Székely Károly előadótanácsos.”

¹⁸ Hitel, 1989. március 29. 7. sz. 37. o. és a szerző visszaemlékezése nyomán. A Hitel 1989. április 12-i számában Mihnea Berindei, a párizsi román emigráció egyik vezetője cikkében kifejti, hogy ismeretes előttük a 15 lelkész aláírásával született nyilatkozat, és annak román ellenzéki körökben örültek.

Külföldi „beavatkozás” az egyház belügyeibe

A korábban jelzett vallásügyi államtitkársági támogatásra egyre nagyobb szüksége volt az egyházi vezetésnek. Külföldről is mind gyakoribb és dokumentáltabb bírálat érte őket. Mind sűrűbben fordult elő, hogy a két kerület egymást nem kedvelő vezetői, kénytelenek voltak összefogni. Azonban a legtöbb esetben Papp László volt a frontember a tiltakozások, cáfolatok tekintetében.

Ő volt az, aki 1984. október 30-án értesítette a Vallásügyi Államtitkárságot, hogy Nógrádi Béla nagybányai esperes protokoll-jelentéséből szerzett tudomást arról, hogy súlyos „merénylet” készül. „Durván be akarnak avatkozni” a romániai református egyház „belügyeibe”, némely „újdonsült dél-amerikaiak”. (Lám, mire jó egy protokoll-jelentés!). Az RVSZ Dél-amerikai Területi Gyűlésének napirendjére akarják tűzni a kolozsvári teológiára történő felvétel „bizonyos aspektusait”. Mint elhivatott „őrálló” azonnal tiltakozást szerkesztett, s azt felterjesztette „nézőpont ismertetés” végett a VÁ-hoz. (Lásd a 10. mellékletet.)

1985 júniusában Papp László az Egyesült Államokban tartózkodott Nógrádi Béla kíséretében a Presbiteriánus Egyház meghívására. A kellemesnek ígérkező kirándulás nagyon kellemetlenné vált. (Megjegyzendő, a meghívás egy férfi és egy nő részére szólt, Papp László viszont nem akart nőt küldeni, így javasolta az Államtitkárságnak a nagybányai esperest.) Egyrészt a kongresszus foglalkozott a romániai magyar kisebbség helyzetével. Másrészt a The Wall Street Journal június 4-i számában, bizonyos Keresztes K. Péter szignóval botrányszagú cikk jelent meg: „The Bible as Romanian Toilet Paper” (A biblia mint román vécépapír) címmel.

Tiltakozásában kifejtette, hogy mióta ő püspök, két hivatalos biblia-szállítmányról tud. 1970-ben Wilhelm Niesel, az RVSZ akkori elnöke ajánlott fel 10 000 bibliát, amit le is szállítottak 1971-ben, és szétosztották a két kerület közt. 1980-ban, a brassó-pojánai konferencián, a londoni Bibliaegyesületek Szövetsége ajánlott fel 10 000 bibliát, ami hasonló módon került szétosztásra. Megígérte, hogy amint hazatér, konkrét adatokkal is alátámasztja állítását.¹⁹

Az ügy azonban nemzetközi botrányt szült, az RVSZ főtitkára állásfoglalásra kényszerült, miután csak egy telefonon küldött cáfolatot kapott Papp Lászlótól. A nagyváradi püspöknek is megküldött igen körmönfontan fogalmazott állásfoglalás kimondta: nincs okuk kételkedni abban, amit a fogadó

¹⁹ A tiltakozás angol nyelvű szövegét közölte TI, i.m. 402. o.

hogy a bibliákat szétoztották, noha egy átfogó jelentés erről nincs a kezükben. Nem valószínű, hogy a két világszervezettől kapott bibliákat használták volna vécépapírgyártásra.²⁰

Az ügyben valóban kértek jelentést az esperesi hivataloktól a bibliák szétoztásáról-árusításáról. (Maguk a jelentések nem találhatóak.) Ennek alapján Papp László hat pontos nyilatkozatot szerkesztett (Lásd a 11. mellékletet.) és küldött Edmond Perretnek, aki hálás köszönetét fejezte ki: „J'ai vous remercie por l'envoi des documents en hongrois touchant a la distribution des Bibles en Roumanie. J'ai appris par ailleurs qu'un explication était que les Bibles „recyclées” en papier de toilette pourraient bien etre de copies saisies pour tentative d'introduction frauduleuse a la frontière.” (Köszönöm Önnek, hogy a Romániába küldött bibliák szétoztására vonatkozó dokumentumokat elküldte. Másfelől úgy értesültem, lehetséges, hogy a vécépapírrá alakított bibliák, azok a becsempészett példányok lehettek, amelyeket felfedeztek a határon.” Ford. – MJ.) Javasolta ugyanakkor egy átfogóbb jelentés megírását, amely tartalmazná például a szétoztás módját, mikéntjét. De már annak is nagyon örül, hogy a püspök nyilatkozatát megjelentetheti a református sajtóban.²¹

Az ügy ezzel nem zárult le, mert Papp László 1986-ban engedélyt és valutát is kért az Allamtitkárságtól, hogy személyesen járjon el Svájcban a biblia-ügyben. Hogy mit intézett, arról nincs dokumentum. Aki egyszer is járt Romániában tapasztalhatta, hogy a határon három alapvetően tiltott dolog felől érdeklődtek a román vámósok a bejövőtől: hozott-e magával fegyvert, kábítószer, bibliát? A korabeli híresztelések szerint sok szállítmányt koboztak el, azok sorsa akármilyen lehetett, a papírmalom is.

A kongresszusi ügyben Papp László, nyolcoldalas beadvánnyal keresett meg egy olasz származású kongresszusi képviselőt, akit még 1975-ben, az olaszországi valdens egyház szervezte konferencián ismert meg. (Lásd a 9. mellékletet.)

1987. január 8-án a zürichi Reformiertes Forum c. folyóiratban közölték a „Magyarországi Egyházak Ökuménikus Tanácsának, 1343 magyar keresztyén nyílt levele alapján fogant, a romániai kisebbség sorsára vonatkozó, „aggódó és féltő nyilatkozatát”. A cikk közös közlemény kibocsátására készítette a két püspököt. Nevezettek politikai jellegű aggódására nem kívántak reagálni, de a

²⁰ Statement by Dr. Edmond Perret, WARC General Secretary, Geneva, December 16, 1985.

²¹ Edmond Perret levele Papp Lászlóhoz, kelt 1986. január 9-én.

bibliák behozatalának tiltása – érthetően – érzékenyen érintette őket. A behozatali tiltás cáfolataképpen, megemlézték az épp vitatott 1971-es és 1980-as tíz-tízezres kontingenst, sőt egy újabb 1984-ben tett felajánlást is említettek, amelynek behozataláról folynak a tárgyalások az állami hatóságokkal, és „jóreménységgel” vannak (Már harmadik éve!) a pozitív viszonyulás iránt. A külföldi testvéregyházakkal kapcsolatban kijelentették: „...a rólunk szóló híresztelésekre nézve, elvárjuk a velünk való párbeszédet. Református Egyházunk szolgálatának és életének valóságos megismerését. Minden ellenkező tevékenységet úgy tekintünk, mint a belügyeinkbe való beavatkozást”. A román külpolitika –, de általában minden diktatúra – divatos szlogenjét, „a belügyekbe való be nem avatkozás demokratikus elvét” is „magáévá tette” a romániai református egyház.

A romániai belpolitika egyházi aspektusai nemzetközi fórumokon

A falurombolással kapcsolatos terv ellen 1988. június 15-én az RVSZ tiltakozó levelet küldött Nicolae Ceaușescuhoz, amelyet a két romániai református püspöknek is megküldtek.²² Az RVSZ Európai Területi Bizottsága július 1–5. közt Portugáliában tartott gyűlésén szintén foglalkozott a kérdéssel. A jegyzőkönyv 12/4. pontja megállapította: „A titkár terjedelmes jelentésben foglalkozott azzal a szomorú helyzettel, ami ebben az országban van: az RVSZ VB-nek ezzel kapcsolatos, 1987 októberi nyilatkozatának elfogadásával; egy RVSZ küldöttség Romániába küldésének sikertelen kísérletével; A Romániai Református Egyház elnök-püspökének levelével, amelyben a jelzett küldöttség látogatásának elhalasztását kérte 1989-re; A román kormány döntésével, hogy a 13 000 településből 7000-et leromboljanak, s helyettük agroindusztriális központokat létesítsenek; a világszövetség erre vonatkozó tevékenységével; a Magyarországra menekültek számának növekedésével és a Románia és Magyarország közti feszültséggel; azzal a váddal, miszerint az RVSZ és az Egyesült Bibliatársaság által 1980-ban Romániába küldött bibliákból végpapírt gyártottak volna; az emberi jogok nyilvánvaló megsértésével. A Bizottság felkérte a főtitkárt, forduljon az EEK-hoz és az EVT-hez, akciókat szorgalmazva a jelzett kérdésekben, különös tekintettel a romániai falurombolást célzó tervre, amely a nemzetiségeket fenyegeti.”²³

²² A levél szövegét közli TI. i.m. 357. o.

²³ Papp László 869/1988. augusztus 2-i, kísérőlevelével ellátott, a VÁ számára románra fordított szövegből magyarította MJ.

A jegyzőkönyv meghagyásai szerint valóban történhetek tiltakozások. Edmond Perret főtitkárnak egy decemberi, mindkét püspökhöz címzett levele, említi az EVT felszólítását a román kormányhoz, és a püspökök arra írt cáfolatát. (Nem ismeretes.) A levél szerint, az RVSZ Végrehajtó Bizottsága, az 1988. okt.19–25. közt Belfastban tartott gyűlésén foglalkozott a kérdéssel. A nagyon rossz magyar fordításban fennmaradt szöveg (mintha a fordító nem tudott volna helyesen magyarul), többek közt megállapította: „A Végrehajtó Bizottság teljes tudatában van és méltányolja az Ön által írt cáfolatot, mint az egyház vezetői... Mégis a jelentések fokozatosan nem csökkennek – sok forrásból – melyek ezeket az aggodalmakat termelik. Mi tudunk a hétezer falu lerombolásának tervéről a 13 000 faluból, mely nem lehet tervezet, mint egyedüli út, hogy a falusi lakosság életfeltéleit megjavítsa hogy a román nép elviselje a borzalmas gazdasági nehézségeket és annak szabályozását, hogy az asszonyok egy bizonyos számú gyermeket szüljenek. Ilyen események nem tudják és nem fogják nyugalommal eltölteni sem az EVT sem annak tagegyházait vagy a nemzetközi testületeket sem... én személyesen kész vagyok nemsokára Romániába jönni, és az a célunk, hogy egy EVT delegáció meglátogassa a romániai református egyházat, távol lévén egy inkvizíciós természetűől... Reméljük, egy ilyen delegáció meghívását az önök egyháza által.”²⁴

A kelet-európai antikommunistikus folyamat felgyorsulásával a nemzetiségi és egyházi sérelmek tárgyalását kiengedik a diplomácia kulisszái mögül, és kiállítják a diplomácia színpadának rivaldafényébe. Így kerülhetett sor arra, hogy a strasbourgi Európa Tanács 1989. szeptember 5-én napirendjére tűzze a romániai kisebbségi helyzetet. A magyarországi politika irányváltása lehetővé tette, hogy a magyar küldöttség tagja legyen Tóth Károly dunamelléki református püspök. Felszólalásában természetesen a kisebbségi kérdés konkrét egyházi vonatkozásaira is kitért: „...hangsúlyoznunk kell, hogy az etnikai kisebbségek problémája abban az országban, az emberi jogok megsértése terén, csak a jéghegy csúcsa! Mint egyházi ember mélységes megrendülést éreztem a jelentés olvasásakor. Sajnálatos módon igaz, hogy a keresztyének, a hívő emberek, az egyházak tagjai Romániában – különösen azok, akik a kisebbségekhez tartoznak – legalább háromszoros mértékben szenvednek: úgy, mint román állampolgárok, úgy mint valamelyik kisebbséghez tartozók, és úgy mint hívők. Nagyon hálás vagyok, hogy a jelentés névszerint felsorolja a megkínzott

²⁴ Edmond Perret levele Dr. Nagy Gyulához és Dr. Papp Lászlóhoz, kelt Genfben, 1988. december 14-én.

és meggyilkolt papokat, lelkipásztorokat. Féltő, hogy ezekhez még több nevet kell csatolnunk majd, olyanokét, mint Tőkés László egyik presbiterét, Tőkését, aki bátran harcol az elnyomás és diszkrimináció ellen. Egyik közeli munkatársát, az említett presbiter – miután megfenyegették – múlt héten holtan találták meg... Meggyőződésünk, hogy ezek a kérdések szorosan kapcsolódnak az európai béke és együttműködés kérdéséhez... Minden tiltakozás, minden nyilatkozat, minden állásfoglalás (mint ez a most előterjesztett jelentés is) olyan, mint a vízcsepp, mely végül is még a legkeményebb sziklát is szét tudja porlasztani...²⁵

Az ismeretes források szerint, erre már nem reagáltak a romániai egyházi vezetők. A vég közeledtét jelezte a novemberben összehívott XIV. pártkongresszus, amelyet rendkívüli biztonsági intézkedések kíséretében rendeztek meg. Ott Ceaușescu nyilvánosan elítélte a kelet-európai folyamatot, mint visszalépést a társadalom fejlődésében. A romániai politizálás végső mentőövébe, a nacionalizmus felkorbácsolásába próbált kapaszkodni, kijelentve, hogy a „nemzetközi imperializmus” veszélyezteti az ország területi épségét. Mint ismeretes, ezúttal ez sem használt.

A temesvári ügy háttere

A Ceaușescu-rendszer bukását kirobbantó temesvári események egyházi aspektusának gyökerei két külön forrásból táplálkoztak. Peuker Leó esperes leváltásával kialakult egyfajta, az egyházmegyében korábban ismeretlen ellenzékieskedés. Ehhez hozzákapcsolódott a temesvári gyülekezet „kiállása” nyugdíjazott lelkésze mellett, 1983-ban. Hogy Peukert a kerületi közgyűlés határozata ellenére sem lehetett nyugdíjba küldeni, igen acélos kapcsolódást sejtet az állami szervekhez. Úgy tűnik, az „illetékes hatóságok” nem mérték fel reálisan, milyen veszély forrása lehet támogatottjuk „túléltetése”. Gönczi Józsefnek, az új esperesnek a disszidálásához – a romániai református egyházi vezetés diszkreditálásához – minden bizonnyal hozzájárult az a tény is, hogy alulmaradt a Peukerrel vívott „csatában”. Bár ő volt az esperes, Peuker minden alkalmat megragadott arra, hogy nyilvánosan nevetségessé tegye és megereessen pár keresetlen célzást a kerületre nézve is.

A másik forrás? Tőkés László, Tőkés István fia több tényező egybeesése folytán teljesen ellehetetlenült a Kolozsvári Egyházkerületben. Ki is volt akkor Tőkés László? Mit lehetett tudni róla, milyen hírek terjedtek az egyházi

²⁵ Confessio, 1990. 1.sz. Ugyanott a „jelentés” egy részletét is közlik.

közvélemény többé-kevésbé jóltájékozott piacterein, amikor máig sem egyértelmű indítatásból Papp László „átvette” a palástviselési jogától is megfosztott „krisztusi korban” lévő lelkészt a „testvér-kerülettől”?

A teológiai évekről elég köztudott volt, hogy bár egy háznyira lakott a Teológia épületétől, bentlakásba költözött, a tanári kar csodálkozó tiltakozása ellenére is, ragaszkodva az intézet előírásaihoz. Hogy részt vett a Kallós Zoltán által indított falukutatásban. Hogy a táncház-mozgalom aktív híve. Hogy végzős teológus korában ifjúsági elnökként, sikeresen kezdeményezte a teológiai ifjúsági élet megreformálását. Generációja tudta, hogy bekapcsolódott egy új koncepció megvalósításába, ami Szebeni Nagy László kezdeményezésére indult. A terv – igen vázlatosan – az volt, hogy a végzős teológusok, egy egyházmegyébe kerüljenek. Ugyanarra a földrajzi-közigazgatási területre helyezkedjenek el az erdélyi magyarságról hasonlóan gondolkodó tanárok, mérnökök és más szakmák képviselői. Ezek 5–10 éven belül „vegyék át a hatalmat”, s akkor rá lehet térni az addig lehetőleg titokban tartott elképzelések megvalósítására. (Az értelmiség ún. lámpás szerepéről volt szó, amelyet az aktuális társadalmi-politikai környezethez igazítva, némileg annak hivatalos irányával szemben kellett volna megvalósítani.)

Az első lépés, a teológusok kihelyezésének valamelyes irányíthatósága kellett legyen. Nagy Gyula püspököt sikerült meggyőzni, hogy az állami rendszert vegye át a kerület és a végzett teológusok tanulmányi eredményeik sorrendjében választhassanak a megüresedett állások közül. Kinevezésük tehát lényegében megerősítés jelleget öltött. A kolozsvári kerület legkisebb egyházmegyéje, a brassói volt a kiszemelt. Ennek a tervnek a függvényében választotta Tőkés László a brassói segédlelkészi állást. Ugyanebben az időben külföldi tanulmányútra jelentkezett. Sikeres vizsgák után mégsem kapta meg az engedélyt a Princetoni egyetem ösztöndíjának elfogadására. Csak a szűkebb baráti kör tudta, hogy Nagy Lászlóval, a mozgalom elindítójával a viszony megromlott. A pontos okokat senki nem ismerte.

Désre került, ahol a város magyar ifjúságának körében végzett tevékenysége mind gyakrabban váltotta ki a hatóságok nemtetszését. A Református Szemle majd minden számában közölt. Tudni lehetett, hogy Désen állandó segédlelkésszé választották. Híre kelt, hogy zaklatja a Szekuritáté. Inkább csak az érintettek tudták és a Szekuritátéval kapcsolatban lévő egyházi hatóságok, hogy az Ellenpontok lebukása kapcsán került képbe. (Bár részvételét taktikai megfontolásokból tagadta, egy Ungvári nevű szekus alezredessel igen meggyűlt a baja, s ez a továbbiakban is szigorú „figyelemmel” kísérte működését.) Híre kelt, hogy nyílt levelet intézett – ami persze nem jelent meg a sajtóban – Papp

Lászlóhoz, aki Illyés Gyulával kapcsolatban engedett meg magának néhány ízléstelen förmedvényt. Ellentmondó véleményeket lehetett hallani arról, hogy fegyelmileg el akarják helyezni Désről. Voltak, akik helyeselték: állandó segédlelkészi állást nem ismer a Statútum. Voltak, akik tudni vélték, egyházmegyei szinten a bíróság Tőkés Lászlónak adott igazat. Voltak, akik elítélték: Tőkés Pista fia nem akar falura menni, nem csoda, az apja sem volt parókus lelkész soha! Voltak, akik Nagy Gyula püspök újabb önkényes, az egyházi törvényeken átgázoló ténykedéséről beszéltek.

A további fejleményekről nem lehetett biztosat tudni: némelyek szerint megvonták tőle a működési engedélyt, megfosztották a palástviselési jogtól. Némelyek tudni vélték, hogy világi pert indított a kerület ellen. Sokan mondták, hogy bosszúhadjárat folyik apa és fiú ellen. Tőkés László munkanélküli! Tudni vélték, hogy ülősztrájkot folytat a kolozsvári püspökség udvarán. Mások azt hallották, Jeremiás prófétahoz hasonlóan, láncokban tüntetett egy külföldi küldöttség szeme láttára a Teológiai Intézet előtt.²⁶

Híre tehát megelőzte. Mindenkit meglepetésként ért Papp László döntése, hogy őt nevezte ki Temesvárra segédlelkésznek Peuker Leó mellé. Sokan azt firtatták, törvényes-e a kinevezés? Törvény szerint az átvételhez az anyakerület kibocsátó levele szükséges. Kaphatott-e ilyen, ha működési engedélyt, palástviselési jogát megvonták, a nyilvántartásból kivették? Mi lehetett Papp László célja? Pusztán borsot törni Nagy Gyula orra alá? Vagy Peuker kikészítése a cél? Vagy az őt nemrég kritizáló „zöldfülűt” akarja csapdába csalni, s ha besétál, lecsap rá? Vagy a Vallásügyi Államtitkárság vette rá, hogy lecsillapítsák az élénk külföldi érdeklődést? Különösen azok szerették volna megtudni a püspök szándékát, akik alig várták, hogy a volt esperes végre nyugdíjba vonuljon, s megpályázhassák Temesvárt. Kíváncsiak voltak, riválist kell-e látniuk a kolozsvári „betolakodóban”, vagy ártalmatlan fenegyereket, akinek csak ugródeszka Temesvár?

Peuker hatalmának alkonya

Az 1976-os esperesválasztás a temesvári egyházmegyében szokatlanul indult, a kerület jelölte az esperest és a gondnokot. A jelöltlistát a választás előtti napon kapták meg az egyházközségek, a nemrég odahelyezett, sok fiatal, tapasztalatlan lelkész számára nem volt idő tanácsot kérni. Ennek nyomán az

²⁶ A tényleges helyzetre vonatkozólag lásd Tőkés László „Nyilatkozatát”. Közli TI. i.m. 368. o.

a helyzet alakult ki, hogy a szavazatok egy részét semmisnek kellett nyilvánítani, azokat pedig, akik nem adtak le szavazatot az esperesi és gondnoki tisztségre (gondolván, abból kisebb baj lehet, mint akaratlanul is, a püspökség szándékával szembekerülni), nemlegesnek tekintették. Így a lehetséges 34 szavazat ellenére 13 szavazattal esperes lehetett Gönczi József szemlaki lelkész, igaz, főjegyzőnek is jelölték tízen. Peuker mindössze 2 szavazatot kapott.²⁷

A régi esperes – az új esperes tisztségébe lépésétől kezdve – 1976. május 1-től igyekezett őt lejártni: „Szinte nem volt olyan együttlétünk, ahol és amikor ne tett volna nyílt vagy burkolt formában célzást arra, hogy az „esperes és társai” az egyházkerület kiszolgálói. Lekicsinylő megjegyzései kizárólag a közigazgatási értekezleten hangzottak el, így amikor azokról Teperdel Mihai főfelügyelő urat tájékoztattam, nagyon csodálkozott... az 1979. április 5-i közigazgatási értekezletünkön, amikor ismételten kértem a még be nem küldött munkakönyvi adatokat... mert a munkakönyvek 1962-től nem voltak vezetve... olyan botrányos volt a kirohanása, hogy a jelenlevő lelkészek közül többen azt mondták, hogy Temesvárra nem jönnek többet... A Püspök úr akkor úgy intézkedett, közigazgatási értekezleteinket kizárólag csak Aradon tartjuk... Sajnos ... itt is elkezdte zaklatását... fiatalabb kollégáink, a Peuker Leó részéről történt örökös támadást természetesnek vették, sőt egy idő után blamálo megjegyzéseit népszerű „jópofaságnak” tekintették... 1983. szeptember 6-án... Mindenkit számárnak, butának nyilvánított kijelentve, hogy úgy nem ismeri a hivatali teendőik végzését senki, mint Ő...” Gönczi a botrányos eseteket lelkészeknek a püspökhöz írt jelentéseivel is példázta. Az összegzés annak bizonyítására szolgált, amit tájékoztatójának utolsó bekezdésében fogalmazott meg: „...A mellékletek is alátámasztják Egyházmegyei közgyűlésünk határozatának helyességét, hogy nem javasolta Peuker Leó továbbbszolgálatát, hanem nyugdíjazását kérte.”²⁸

A mellékletek a hatalmát veszített, élete értelmét hatalmában látó emberről rajzolt „kórképek”. Makay Botond resicai lelkész az 1979. április 5-i gyűlésen történekről ezt írta: „...Peuker Leó nemcsak lelkészi, hanem emberi mivoltából is kivetkőzve, esperesi hivatalát veszített fájdalomnak adott minősíthetetlen szavakkal kifejezést. Azt az esperesválasztást, mely alkalommal Gönczi Józsefet választottuk esperessé rablóbanda-választásnak nevezte, azokat pedig, akik az esperesi hivatal átadásánál... közreműködtek, gengszter jelzővel illette. Hasonló

²⁷ Szavazatbontó bizottság jkv, kelt Temesváron 1976. március 29-én.

²⁸ Gönczi József tájékoztatója Papp Lászlónak, kelt 1983. december 27-én.

jelzőket használt egyházkerületünk igazgatótanácsával... kapcsolatban is... miután Peuker Leót nem lehetett semmiképpen elhallgattatni... kértem az esperes urat, hogy az értekezletet zárja be... továbbá kijelentettem azt, hogy a történeteket jelenteni fogom... Peuker Leó azt válaszolta, hogy az esetet ő is jelenti, de ő jobban tudja hová kell jelenteni... azzal rágalmazott meg, hogy Péter Miklós volt pankotai lelkész én üldöztem ki egyházkerületünkből. Talán arra célzott, hogy én bujtottam volna föl ama felterjesztés megírására, amelyet néhány kisegyház lelkésze aláírt, s amelybe... olyan mondat is bekerült, amelynek nem lett volna helye. (Nos, ha Péter Miklósnak emiatt kellett volna elmennie – vagyis a Főtiszteletű Úr bosszúja következtében – akkor Gönczi József sem lenne ma esperes és Makay Botond sem lenne resicai lelkész... Arra sincs lehetőségünk, hogy esperesünkkel a négy szemközt megtárgyalandó dolgokat megbeszéljük... A segédlelkészi lakásban ifj. Peuker Leó lakik, a segédlelkész pedig Peuker Leó... személyi tulajdonban lévő lakásában... Peuker Leó kijelentette... hogy az ő dolgozószobájába nem enged be senkit... mert László Dezső is azért került börtönbe, mert dolgozószobájába beengedett valakit, s ott valami államellenes dolgot rejtettek el, majd feljelentették... nem kérek fegyelmet Peuker Leó ellen, viszont... ezt a levelet a jó rend érdekében meg kellett írnom..."²⁹

Disz Péter, arad-mosóczi lelkész az 1982. december 7-én történtek (A volt esperes, ezúttal is kiosztotta az új esperest, a fiatal lelkészek „okulására”), és a korábbiak nyomán kialakult állapotok megoldásával kapcsolatban ezt írta: „...senkinek sincs joga olyan hangulatot teremteni, amely mögött nem a közösség munkájának segítése áll. Ez a véleményem akkor is így hangzott, amikor... Peuker Leót mint esperest megsértette Bodor László... követeltem, hogy illető kérjen bocsánatot nyilvánosan... Nem hiszem, hogy változtatnom kellene akkori álláspontomon... úgy kell pontot tenni erre az áldatlan helyzetre, hogy... emberileg és hivatalosan olyasvalami történjék, ami megnyugtathatja azokat, akik naivan! hisznek is a szeretet győzelmében... Mire való hát minden ige hirdetés, mire való a papi hivatás, mire való az egyházi közösség, ha nem arra, hogy legalább a papok közt az ilyen eseteket rendbe lehessen tenni..."³⁰

Az 1983. szeptember 6-án tartott gyűlés is botrányba fulladt, ezúttal a központi járulékokkal hátralékban lévő gyülekezetekről esett szó, amelyek szándékosan nem akarnak fizetni, bár megtehetnék. Peuker, aki érintve érezte magát újból kioktatta az esperest, de az, ezúttal nem szállt vitába, „lenyelte a

²⁹ Makay Botond jelentése Papp Lászlónak, kelt 1979. április 9-én.

³⁰ Disz Péter címzetlen jelentése, kelt 1982. december 13-án.

békát”. Távozása után Makay Botondra támadt: „...Hálátlanak, aljasnak, szemtelennek, taknyos tacsónak, orcátlannak és miegyébnek nevezett... Mindezt azért, mert a kiségházak segélyezése ürügyén, csupán őt szándékszem állandóan molesztálni... pedig én örök hálával tartozom neki, amiért kiemelt a mocsokból (Nagylak)... Ami pedig a hálát illeti... arról az 1 TM 1914 rendszámú személygépkocsi csomagtartója tudna legbővebben nyilatkozni, amelyet nem egy esetben töltetett meg feleséggel, hogy az ilyen vagy olyan alkalomból készült vendéglátásból a nagytiszteletű asszony és Leóka is részesülhessen... Aztán azért is zúdult rám a „megtisztelő” szavak sorozata, mert én vagyok az oka annak, hogy Temesváron nem tartanak közigazgatási értekezletet. Erre azt válaszoltam... legközelebb a magam részéről nem járulok hozzá a Peuker Leó továbbszolgálatához. Mire a válasz: Fütyülök rád és a ti egyházmegyei tanácsotokra, te, tacsók!...”

Valóban fütyült!

Az egyházmegyei közgyűlés 1983. november 15-én a következő határozatot hozta: „...az egyházmegyei elnökség Peuker Leó továbbszolgálatának elfogadását nem javasolja, tekintettel a lelkesi karban tett gyakori bomlasztó tevékenysége miatt. A közgyűlés elfogadja az elnökség javaslatát, és a továbbszolgálat iránti kérést elutasítja.” Sajnos, a volt esperesnek, ha másban nem, abban igaza volt, hogy a fogalmazás nem tartozott az új esperes erősségei közé, mint a fenti határozat is mutatja.

Peuker fellebbezett, meg sem várva az írásbeli értesítést. Az egyházkerületi közgyűlés 13/1983. sz. határozatával elutasította a fellebbezést, és 1984. január 1-jétől nyugdíjba küldte a volt esperest. Pontosabban küldte volna, csakhogy Peuker, úgy tűnik, nemcsak dicsekedett a magas kapcsolataival, igénybe is vette azokat.

1983. december 17-én iktatták a Püspöki Hivatalban azt a három oldalas beadványt, amit nyilvánvalóan a volt esperes fogalmazott, de a presbitérium és a hívek nevében, az egész gyülekezeten esett sérelemnek tüntette fel a nyugdíjaztatást. Maga a szöveg semmi olyasmit nem tartalmaz, ami mondjuk a gencsiek elvi állásfoglalásához hasonlítható lenne. „Elbocsájtásnak” nevezi a nyugdíjazást, és nem lát semmi okot arra, hogy „kiűzzék” lelkészüket maguk közül. Nem is a szöveg, az aláírások érdekesek: a kibetűzhető fele román név, az egyetlen bizonyosan kiolvasható, Prof. Marianne Ceaușescu. Egy későbbi Tőkés László levél szerint, maga Peuker sugallta, nem véletlen a beadvány aláírásának kiemelése. A jelzett hölgy férje magának a román elnöknek közeli rokona, a volt esperes ügye tehát nagyon jó kezekben van.

„Ha harc, legyen harc” jelszavával többen is szerették volna sütögetni a pecsenyéjüket Peuker uralmának hamvadó paraszainál. Réthy István szigetfalui lelkész, nem többet és nem kevesebbet köszönhetett a volt esperesnek, mint másfél év börtönt az esperes által felderített sikkasztásért. Cserében, azzal vádolta egy beadványában Peukert, hogy 1944-ben katolikus papként egy temesvári gyár csarnokában azért imádkozott, hogy győzzön a fasizmus. Tanúi vannak rá! 1984. december 10-én pedig a püspökhöz címzett levelében így írt: „Amikor szerdán reggel Temesvárról visszatérőben Peukerrel együtt utaztam, felolvasta azt a fellebbezését, amit benyújtott nem tudom hova, továbbszolgálása ügyében, azzal hogy, – ezek nem értenek hozzá, mert én addig maradok Temesváron, amíg akarok, vagy te azt hiszed, hogy én nem tudom, a te érdekedben is mentek fel aláírások, levelek, hogy idejőjj? Legalább harmincan vagytok, akik aspiráltok Temesvárra jönni, de majd csodálkozni fogtok mind!...”

Csodálkozhattak is, csak nem azért, amiért Peuker gondolta. Amikor Papp László 1986 júniusában Temesvárra küldte Tőkés Lászlót segédlelkésznek, Peuker még mindig ott volt, s aktívabb, magabiztosabb mint valaha.

Tőkés László és Temesvár

Míg ezek a dolgok zajlottak Temesváron, Tőkés László folytatta a maga dinamikus stílusában dési egyházi és kulturális tevékenységét, és valószínű, álmában sem jelent meg a város, mint jövőendő működésének színtere. (Ennek a periódusnak a rekonstruálása kívül esik e tanulmány tárgykörén, a cél csak a folyamat érzékeltetése.)

A Kossuth Rádió Vasárnapi Újság műsorában, 1989. szeptember 3-án így vallott erről a korszakról: „Az egyházi ifjúsági munka mellett meghívtak, hogy vegyek részt a kisváros magyar nyelvű kulturális életében is, így a színjátszásban, és részt vettem a táncház, a népdalkör, a szabadegyetem megszervezésében és működtetésében is... Sajnos ez a kulturális munka nem sokáig tartott, mert úgymond klerikális, reakciós elemként, rövid idő múlva eltávolítottak a művelődési életből, és... nehezíteni próbálták az egyházi ifjúsági munkámat is... megkezdődött Désről való eltávolításom... folyamata... az ifjúsági bibliakör tagjait sorozatosan, többrendben is hívták az iskolai vezetőség, majd a párt, majd a szekuritáté szervei, ugyanúgy a presbitérium szinte minden tagját legalább egyszer, de többségüket többször is beidéztek a Szekuritátéra... igyekeztek őket eltántorítani az igaz ügy mellől, igyekeztek elszigetelni engem a gyülekezettől és a presbitériumtól.”³¹

³¹ Tőkés László: Temesvár ostroma '89, 135–137. o.

Míg apja volt a Református Szemle főszerkesztője teológiai téren is rendszeresen megnyilvánulhatott. Az RVSZ ottawai közgyűlése (1982. augusztus 17–27.) elé írt beharangozójában vezető teológusok azon gondolatait idézte, amelyekkel nyilván ő is messzemenően egyetértett. Jürgen Moltmanntól többek közt azt, hogy „...Mindazok, akik magukat a hit legéberebb védelmezőinek tartják, erőszakot követnek el a hiten, és elfojtják azt...” Az egyház szerte a világon válságban van, s amennyiben „megelégszik az értékek konzerválásával... menthetetlenül a társadalom perifériájára szorul.” A válság megoldásához tisztázás szükséges – Edmond Perretre hivatkozott –, ahhoz pedig önkritikára van szükség. A cikk címe is jelzi (Református identitás), Tőkés László saját kritikái egyházképéhez kereste az érvrendszert, a nemzetközileg is elfogadott hivatkozási alapot.³²

A külföldi tanulmányútról sem mondott le. 1983. augusztus 7-én „sokadszorra” kérte princetoni tanulmányútjának engedélyezését. A kolozsvári püspök válaszelevele jól jelzi a helyzet bonyolultságát. A kérelmező ki szeretné kényszeríteni a hivatalosoktól a nyílt színvallást, míg azok kitartanak a ködös, visszautaló megfogalmazások mellett, ami természetesen nem olyan meggyőző hivatkozási alap: „...sajnálattal közlöm, hogy bár részünkről minden támogatást megadtunk (külföldi tanulmányútra előkészítő vizsgára hívtuk, melyet sikeresen letett; sokszor megismételt kéréseit mindig, azonnal illetékes hatósághoz juttattuk; útlevele biztosítása érdekében több esetben is utasítottuk és a szükséges igazolásokat kiadtuk) – nem sikerült eredményesen intézni ügyét. Kérdésére – kérdéseinkre –, igazolás saját maga jelentése: „Belügyminisztériumhoz, az Államtanácsához, Vallásügyi Hivatalhoz és a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsához fordult és „ENNEK ELLENÉRE MINDEN FÁRADOZÁSOM HIÁBAVALÓNAK BIZONYULT”. Az eredménytelenség okának megismerésére és elhárítására Isten eligazító kegyelmét kérjük.”³³

Tőkés Istvánt ugyanezen év novemberétől nyugdíjasként minden egyházi pozíciójától megfosztották; a Református Szemlét, ahogy nyilatkozta idézett művében, maga hagyta ott. Akárcsak Peuker a magáét, nyugdíjazását ő is törvénytelennek nyilvánította, nem tudott beletörődni. „Felső” kapcsolatai nem lévén, a tiltakozás útját választotta, beadványok sokaságával ostromolta a kerületet és a zsinatot, ezek eredménytelensége láttán a külföldi egyházi

³² RSZ, 1982. 4. sz.

³³ Nagy Gyula 289/1983. augusztus 17-i levele Tőkés Lászlóhoz.

fórumokat. Hogy püspöke ellen fordulása mennyire befolyásolta fia életének alakulását, egyértelműen ki nem hámozható az iratokból.

Az egyház fegyelmi eljárást kezdeményezett Tőkés László ellen, mivel állandó segédlelkésként nem volt elmozdítható, csak fegyelmi ítélet nyomán. Vásárhelyi János, Tőkés ügyvédje így emlékezett az egyházi perre: „...egy Ungvári nevű, magyar származású biztonsági alezredes Nagy Gyula püspökhöz fordult azzal, hogy távolítsa el Tőkés Lászlót Désről... mert... semmi olyat nem követett el, amiért az állami szervek eljárást indíthattak volna ellene... Nagy Gyula vállalta a dési segédlelkész eltávolítását... a következő indokok alapján: a) Tőkés László kifogásolta, hogy a kolozsvári teológián csökkentik a hallgatók létszámát...; b) ... kifogásolta, hogy az egyházközségek nincsenek ellátva egyházi kiadványokkal... körlevélben kért idevágó adatokat lelkésztársaitól...; c) bírálta Székely Károly egyházkerületi tanácsos munkásságát és magatartását; d) Levelet intézett Papp László... püspökhöz... Illyés Gyulának az erdélyi magyarságról szóló írása kapcsán...; e) Székely Károly személyesen is panaszt emelt Tőkés László ellen; f) ... a sértett panasza nélkül, vádpontként fogalmazták meg, hogy... tiszteletlenül viselkedett volna Bányai László nyugdíjas lelkésszel szemben... a fegyelmi bizottságot úgy állították össze, hogy tagjai alkalmasak legyenek az utasítások végrehajtására. Így mondták ki – szótöbbséggel – Tőkés László elmozdítását Désről... az ügy másodfokon az egyházkerületi fegyelmi bizottság előtt folytatódott... kértem, hogy... a püspök érdekeltség és elfogultság címén, nem vehet részt a tárgyaláson... A püspök tagadott, ezért az ügycsomóban elfekvő utasításának felolvasását kértem... A bíróság szünetet rendelt el, a szünet egy óra hosszat tartott – majd kérésünket elutasították... végül... szótöbbséggel... megváltoztatták az elsőfokú ítéletet – elmozdítás helyett csak dorgálást mondtak ki. Az ítélet jogerőssé vált...”³⁴ Ennek ellenére Nagy Gyula néhány nap múlva – nyilván az új Fegyelmi Szabályzat értelmében, mely módot ad „egyházi közérdekből” indok nélküli áthelyezésre – elhelyezte Uzdiszentpéterre. Tőkés László törvénytellenek bélyegezte az áthelyezést. A püspök erre megfosztotta lelkési minőségétől, s következett két év „munkanélküliség”. Ez nem jelentett passzívítást is. Minden lehető módon tiltakozott az egyre imorálisabb egyházi közállapotok továbbrombolása, és abban személyes sorsának megnyomoritása ellen.

³⁴ Bodor Pál interjúja dr. Vásárhelyi Jánossal. Magyar Nemzet, 1989. okt. 7.

Nemzetközi szolidaritás Tőkésék mellett

Miután mindketten az egyházi élet peremére szorítottak, 1984 decemberében nemzetközi szolidaritási akció indult érdekében. A főként az USA különböző államaiból érkezett levelek, érdekes módon a nagyváradi püspökhöz szóltak, bár arra egyik levél sem célzott, hogy Papp – esetleg mint a Zsinat soros elnöke – lenne illetékes a két kolozsvári ügyében.³⁵ Z. Albu Zoltán, bukaresti lelkész 1984. április 3-i protokoll-jelentésében, többek közt beszámolt arról Papp Lászlónak, hogy az RVSZ főtitkára, Edmond Perret személyesen érdeklődött Juhász István és Tőkés István nyugdíjazásának körülményeiről. Hogy a külföldi tiltakozásoknak valóban sorsdöntő szerepe volt Tőkés László alkalmazásában, azt maga Papp László nyilatkozta akkor, amikor már teljes hatalmával azon igyekezett, hogy bosszút álljon a „hálátlanon”.

Tőkés „rehabilitálásának” körülményeire, dokumentumaira érdemes részletesebben is kitérni. Egyrészt ezek réteigeiben érzékeltetik a korabeli egyházi élet dilemmáit. Másrészt jelzik: a nagyváradi püspök emberére talált későbbi utódjában, különösen ami a stratégiai-taktikai érzéket, elszántságot, kitartást illeti.

A történet a fellelhető dokumentumok szerint azzal kezdődött, hogy Eszenyei Gyula közvetítésével, Papp László állást kínált a munkanélkülinek, mire az, kihallgatásra jelentkezett a nagyváradi püspöknél.³⁶

Ugyanaznap levélben fordult a KoRE Igazgatótanácsához, amelyben kérte, hogy helyezték vissza állampolgári és lelkési jogaiba, hajlandó egy Désen kívüli más gyülekezetbe távozni a „törvényes út tiszteletben tartásával”. Nem rejtette véka alá, hogy „más egyházi munkaterületen való elhelyezkedésre nézve jött kedvező ajánlat”. Ugyanakkor jelezte, hogy Hoinărescu Țepeș Horea vallásügyi felügyelő úgy tájékoztatta, a kolozsvári püspöknek is szándékában áll „atyai szeretettel és bölcsességgel, a törvényesség tiszteletben tartásával” orvosolni a helyzetet.³⁷

³⁵ A levelek lényegében szinte szó szerint ugyanazt tartalmazták. Egy példa: „Dec. 27. 1984. Bishop Papp Lazlo. Str. Craiovei 1. Episcopia Reformata Oradea, Romania. Dear Bishop Lazlo! We have received information about Prof. Dr. István Tokes and his son pastor Laszlo Tokes which concerns us. Will you kindly give us details of them, how are they? Also we are interested in the state of Hungarian Reformed Church in Romania. Please do all you can to help Dr. István Tokes and his son Pastor Laszlo. Kindly extend them our warmest love and greetings. May we hear from you? A blessed and Happy new 1985 to you. Sincerely yours, Pastor Sheldon Barnette. Ohio Valley Christian Center, Steubenville, Ohio, 45952.

³⁶ Tőkés László levele D. Papp Lászlónak, kelt 1986. január 15. TLDSDGY

³⁷ Tőkés László levele a KoRE Igazgatótanácsához, kelt 1986. január 15. TLDSDGY

Január 27-én létrejött a találkozó Papp Lászlóval. A kihallgatásra készített feljegyzései szerint ekkorra konkretizálódott a nagyváradi püspök elképzelése, Tőkés László viszont fenntartásait fogalmazta meg, a temesvári segédlelkészség státusával kapcsolatban. A telefonos válasz helyett újból levélben, dokumentálható módon kért két heti haladékat a válaszára. Igen súlyos döntés előtt áll, sokfelől érkezik sokféle tanács pro és kontra. Megértést kért, és mint az elkövetkezendő történések mutatják, kapott az NRE vezetőjétől.³⁸

Hogy milyen dilemmák kihívásával nézett szembe, a teljes terjedelmében közölt, a döntést segítő helyzetelemzése híven és plasztikusan ábrázolja:

Pro és kontra Temesvár

Pro 1.

~~Munkahely és jövedlem~~ (Pillanatnyilag) rendeződik (úgy-ahogy) hányattatott sorsom.

Kontra 1.

Megnyugszanak az eddigi sorsom miatt felelősek: püspök, tanácsos és megbízóik. Törvénytelenégeik és visszaéléseik felelősségének terhét, a bel- és külföldi számonkérés súlyát azzal háríthatják el magukról, hogy helyzetem – a saját beleegyezéssel – rendeződött.

Pro 2.

Míg Nagy Gyula nem ismeri el lelkész-jellegemet, s mint ilyent kizárt a papság soraiból, elvágva a szolgálathoz jutás útját – Papp püspök kinevezésével gyakorlatilag elismeri azt, és püspöktársa ellenében igazságot szolgáltat nekem. Tehát visszavesz a klérusba, s ezáltal birtokon belül kerülök.

Kontra 2.

Ezáltal azonban felmenti Nagy Gyulát kényszerhelyzetéből, s megszabadít tőlem. Valószínűleg nagy szolgálatot tesz neki ezzel, hiszen nagy teherként jelentettem számára. Megmenti a Nagy Gyula presztizsét (aki csak önmaga és álláspontja megtagadásával tudott volna segíteni rajtam), s ugyanakkor érdemeket szerez magának mint nagylelkű megmentőm.

Ha elfogadom Temesvárt, mindkettőjükön segíték. Tipikus kompromisszumos megoldás: állást kapok végre, Nagy Gyula jól jár, Papp László érdemeket szerez, s a hatalom tekintélyén sem esik csorba.

Pro 3.

Erkölszi siker. Az önkény, a lélektani terror, a zaklatások, a munkanélküliség, a kítaszítotttság ellenére sem engedtem az igazamból. Kilitásba helyezték, hogy sohasem

³⁸ Tőkés László levele D. Papp Lászlóhoz, kelt 1986. január 28-án. TSLSDGY

fogadnak vissza lelkeszi szolgálatba, s most mégis sikerül. Ők engednek, s nem én retirálok. Sőt a továbbiakra nézve sem köteleznek erre.

Kontra 3.

Mégis érvényesül az ő akaratuk. Désről el kell jönnöm, törvényes jogaimat nem érvényesíthetem. Jog helyett meg kell elégednem a kegyeikkel. Elégtételük csak részleges és látszólagos.

Ha elfogadom Temesvárt, nem járok-e úgy, mint a kiéhezett, aki már végül örömmel elfogadja a koncot, noha az egész illetné meg? Ők pedig dörzsölik a kezüket, hogy olcsón kifizettek. Munkanélküliségem, kiállásom és kimunkált igazam árát nem váltom-e könnyelműen aprópénzre – az ő nagy megkönnyebbülésükre?

Pro 4.

Végre álláshoz jutok – amiért annyit hadakoztam több mint másfél évig. Papp Laci jóval kecsegtet, sőt azt is kiltatásba helyezte, hogy Peuker Leó nyugdíjba vonulása után helyére léphetek.

Kontra 4.

De segédlelkeszi állásról van szó, mely kétszeresen alárendelt státust jelent: a főpaprak és a püspököknek. Főnököm szabja meg munkakörömet, teljes beleszólása van minden ténykedésembbe. Ha akar, távortart a szószéktől és kénye-kedve szerint irodai munkára fog be. Vagy Temesvár szórványaiba öli az erőmet, hogy elszigeteljen a gyülekezettől stb., a püspökök viszont akármikor jogában áll bárhová áthelyezni. Molnár Jánuskát például már négyszer-ötször áthelyezte, s a lelkeszeinek kb. 1/3-át büntető jelleggel tette oda, ahol éppen vannak. Várhatólag az én sorsom is, „megjavulásomtól” függ: ha „jó fiú” leszek, még a temesvári főpapi állásra is gondolhatok, ha viszont nem, akkor magától, vagy hatalmi szóra – szokásának megfelelően – elmozdíthat.

Tehát ha elfogadom Temesvárt – ezzel automatikusan kiszolgáltatom magam Papp Lászlónak. Jóindulatára pedig semmiképpen sem számíthatok. Elég ehhez tudni azt, hogy – Hoinărescu közlése szerint – az Illyés Gyulával kapcsolatos levelem nyomán ő adott a szeku kezére.. Tönkretételemmek tehát Nagy Gyula csak az egyházhatóságilag illetékes végrehajtója volt, s nem a kezdeményezője.

Mentesítem-e Papp Lászlót felelősségének terhétől azáltal, hogy elfogadom kezéből a segítséget? Felelősségrevonást érdemel inkább, hogysen köszönetet.

Pro 5.

Temesvár tekintélyes város. Uzdiszentpéter után igazán megtisztelő ajánlat. Maga a püspök és általában az emberek is emlegetik anyagi-szellemi előnyeit (jó ellátás, színes világ, magyar tv, német színház, magyar szellemi-kulturális élet stb.) és református gyülekezetéről is jókat hallok. Életerős, kb. 500 lelkes gyülekezet, az ország minden részéről bevándorolt egészséges népi elemek, ifjúsági bibliákör, templomos hívek stb.

jogalapomon megmaradva, a kolozsvári kerületen ~~megm~~ belül maradni? Hátterem, támogatóim is csak itt vannak.

Pro 7.

„Birtokon belülre” jutva tovább folytathatom „a harcot” – biztattak többen is – , immár állásom fedezékéből. Harcolhatok dési-kolozsvári rehabilitációmért, visszamenőlegesen az igazságszolgáltatásért, a kártérítésért, továbbá közegyházi érdekekért (pl. teológusok létszáma stb).

Kontra 7.

Igen ám, de a püspöki „segítségben” benne foglaltatik a leköteleztetés is, hogy: „de most már aztán vége legyen” – hiszen ezért is segít rajtam a főúr, hogy „befogja a világ száját” és engem leültessen. Ha nem ezt tenném, és nem „javulnék” meg, egészen bizonyosan számolhatok a további retorziókkal, az elhelyezéssel (egy másik Uzdiszentpéterre?), a zaklatásokkal, a további akadályoztatásokkal. Például biztosan még inkább megakadályoznák, hogy visszakerüljek a k-vári egyházkerületbe, vagy segédből rendes lelkész legyek. Ezzel a „kegyes adományból” származó állással tehát közvetve, kimondatlanul is, de megvásárolnának.

Csakis egy Kolozsvár-kerületi, választás útján elért, rendes lelkészi állás biztosíthatna nekem harcaimban olyan-amilyen védelemet és önállóságot.

Pro 8.

Ha hinni lehetne Papp László szavaiban: biztosítva lesz a jogfolytonosságom, – a törvény adta keretek között – kártérítést kapnék a kiesett időre, sőt még Edith esedékes állásügyét is el lehet intézni.

Kontra 8.

Azonban Papp László épp arról nevezetes, hogy szavainak nincsen hitele. Ezért alkalmazza szinte kizárólagosan a szóbeliség műfaját. Jellemző, hogy az apám és az én leveleimre (10–15 drb két három év alatt) soha nem érkezik szabályszerű válasz, hanem mindig csak telefonon keresztül reagálja le azokat őket, Eszenyei Gyulán keresztül, aki valósággal a „püspök szája”.

Pro 9.

Apám véleménye szerint azért érdemes mégis elfogadni az állást, mert ez még mindig jobb, mint a munkanélküliség. Munkanélküli állapotból egyáltalán nem lehet pályázni semmilyen állásra, a temesváriból viszont még mindig inkább. Ha pedig valóban folytatódna a jogfosztás és a hátrányos megkülönböztetés, akkor ~~még mindig~~ újból választhatom a munkanélküliséget.

Kontra 9.

Talán ez a „két rossz közül a jobbikat” – elgondolás a legmegszövelelendőbb. Ebben az esetben azonban az ember becsapás útján, fáradtsággal, megalázva és hiábavalóan nagy

kiterővel jut vissza oda, ahonnan elindult, de talán már egy alsóbb fokon. Mert a két munkanélküliség között nagy különbséget érzek. Még most törvényes igazam dacára vagyok munkanélküli jogfosztott, a visszaesők esetében már nem rendelkeznek sem a jelenleg forgalomban tartott erkölcsi tőkémrel, sem a törvényesség biztos alapjával, hiszen már ~~egyezkedtem~~ álláspontom részleges feladásával egyezkedtem velük (kiegyeztem) velük, engedtem a törvényességet megkerülő csábításnak, s legfeljebb a becsapottság méltatlankodásával tudnék újból szembefordulni velük. Talán úgy járnék, mint a vesztes háborúban lefegyverzett országok Talán úgy járnék, mint akik becsületszóra letették a fegyvert, s utóbb bánják meg jóhiszeműségüket, mert az ellenség nem tartotta be a szavát. Most még „fegyverben” vagyok, és a győzelem reményében harcolhatok, de ha engedek, talán kiszolgáltatatom magam, s az ellenség lovagiasságára nincsen garancia. Sőt. Ettől félek. Márpedig úgy tűnik, hogy legőszintébb jóakaróim is mint harcbant, ~~elvársak~~ elfáradt katonák, a kapituláció mellett voksolnak. S eme „lefegyverző” jóindulat megoldja bennem is a lelket, s letöri a harci kedvet. Igen, a végnélküli időhúzás – akárcsak a hosszas kiéheztetés – kiöli a harci morált. Ezt a fajta kilátástalanságot érezhették, akik feladták a várat, a szabad elvonulás fejében, nem számolva a szószegéssel. S erre a legjobb példa épp Temesvár ostroma... Nomen est omen.

Pro 10.

A közvélemény ostroma: fogadd el. Végre állást adnak. – s te visszautasítod? Valahogy lesz. Istenre kell bízni. Lehet, hogy végleg beteszed magad mögött az ajtót. Széllal szemben... A hatalom ellenében tehetetlen az ember. Vetési: Rossz – de nincs mit tenni, el kell fogadni. ~~Anyám~~ Még anyám is arra hajlik, hogy fejest kell ugrani, s lesz valahogy. Vásárhelyi Öcsi bácsi. Tökés nagybátyám. Sántha Pál. Nagy Pista bácsi stb. Feleséged van... Meddig akarsz még így élni? Mit fognak szólni az emberek?: lám adtak állást, s te ~~nem fog~~ visszautasítottad. Anna: püspökséget ajánljanak neki – vagy mire vár? Első és legfontosabb, hogy „birtokon belül” legyen – a többit aztán elrendezi a Jóisten. ~~Uzdiszentpéter nem volt jó – s most Temesvár sem kell neki?~~ S ha a családban s a rokonszenvezők között is ennyire túlnyomó a belegyőződés – milyen lehet a negatív közvélemény? Akik már eddig sem értettek, s rosszalották magatartásomat – mit szólnak majd ezután? Igazolva fogják látni eddigi értetlenségüket, s teljesen ellenem fordulnak.

Mit akar ez a Tökés? Uzdiszentpéter nem volt jó – s most Temesvár sem kell neki? Mit képzelsz magáról? Beképzelt. Tán nem képzeli, hogy a püspökök is hasra esnek előtte? Munkanélküliségről panaszkodik – s mégsem akar dolgozni stb.

Tág tere nyílhat az ellenem irányuló propagandának. A püspökök újjal mutathatnak rá: összeférhetetlen, semmi sem jó neki, nem lehet segíteni rajta.

Még talán a jó dősiek is nehezen fognák megérteni, hogy miért nem kell az a vonzó nagyváros, magyar tv, nagyszerű ellátás stb.

Kontra 10.

A jóindulatú közvélemény ellenállhatatlan. A szeretettel és a féltő aggodalommal szemben minden érv gyenge.

A legtöbben pusztán állásügyet látnak a dologban – nekik rendkívül nehéz elvi és közérdekű egyházi, nemzetiségi és politikai összefüggésben érvelni. Ők csak ~~azt szeretnék, hogy~~ annyit látnak, hogy munkanélküli vagyok, s csak annyit kívánnak, hogy munkában lássanak. Tudat alatt ~~egyetlen~~ arra vágyunk, hogy megnyugtassák magukat, hogy: végre ez is szerencsém megoldódott. Mindegy, hogy milyen áron. S ha újból ~~rosszul~~ pórul járok – legfeljebb tovább sajnálhatnak. Nem látják értelmét kiállani azért, amibe ők belenyugodtak. Nem értenek. S ha igen, akkor is csak együttérzésből.

Az ellenség pedig rosszszeműen ítél meg mindent. A gyávák gyűlölik a bátrakat, a megalkuvók a lázadókat, a hízelgők az igazmondókat. Tudat alatt magukat mentik, akik másokra ilyen módon követ dobznak. Könnyen felhasználhatók ellenünk, sőt maguktól is ellenünk fordulnak.

A negatív közvéleménnyel igazam tudatában minden további nélkül szembeszállok. A jóindulatú közvéleményen is túl tudom tenni magam, ha szükséges. De amikor már elsőprő erejűvé válik a kettő együtt, célszerűtlenné válhat a szembeszállás, mert nem használ az ügynek. Dacolni nem akarok, ~~de a közvéleményt~~ csak meggyőzni a közvéleményt szóval és tettel, ~~ha lehet,~~ illetve elhallgattatni, ha lehet.

Megjegyzés: a várad kerületi tapasztalatokkal rendelkezők a temesvári ajánlat elfogadása ellen nyilatkoznak (egy onnan származó papeleány, egy onnan elszármazott lelkipásztor).

Pro 11.

A hatalom szabta korlátok is arra készíthetnek, hogy – legalább is pillanatnyilag – ne lépjek tovább. Lehet, hogy elértem azt a végső határt, amit átlépni ész- és célszerűtlen, vagy ha áthágom, már nincsen visszaút. Szócs Gézáról azt tartom, hogy ő már „kinőtte az országot”, meghaladta a legtágabb hazai lehetőségeket és realitásokat. Ezért szükségszerű a kimenetele. Én azonban semmi áron nem akarok túllépni az (ország) határon.

Ebben az összefüggésben lehet, hogy a temesvári ajánlat a hatalom által nyújtott utolsó lehetőség. Lehet, hogy ha visszautasítom, egyelőre minden hidat felégetek magam mögött, és végletesen beszűkülnek a lehetőségeim.

Kontra 11.

De lehet, hogy még léphetek. Közel két évi elhallgatás és véglegesnek tűnő letudásom után ez a hirtelen külső kezdeményezés jó jelnek tűnik arra nézve, hogy most mindenképpen meg akarják oldani helyzetemet. És lehet, hogy: minden áron („cu orice pret”). Vagyis ha az első ajánlatba nem mennék bele (amit minden eszközzel próbálnak kikerülni), akkor további megoldási kísérletekkel próbálkoznának – kényszerűségből. Lehet, hogy még a Kvár-

kerületi elhelyezésemet is ki tudnám kényszeríteni, ha az eddigi vonalon haladnék tovább. Ezt szeretném kipuhatolni időhúzással, taktikával és esetleg alkudozással, anélkül persze, hogy megsérteném a hatalom érzékenységet. Ki tudja, hogy mennyire fontos nekik a leültetésem. S ha nagyon fontos, akkor több engedményre is számíthatok. Kár volna elsietni a dolgot, mint ahogy az árut sem adják oda az első felkínált áron. Csak tényleg arra kell ügyelnem, hogy ne tegyem be magam mögött végleg az ajtót.

S ha sikerül az alku, akkor a közvélemény is pillanatok alatt áthangolódik.

Pro 12.

Ennyi ellenállás és próbálkozás után nem szégyen, hanem – talán – szükséges.

Kontra 12.

Temesvár – igen? Uzdiszentpéter – nem? Azzal az erővel elfogadhattam volna emezt is. De azért nem fogadtam el, mert ragaszkodtam a törvényes igazsághoz. Most viszont miért nem ragaszkodjak? Mert ~~látam~~ meggyőződhettem, hogy hiábavaló volt? Tehát végre adjam meg magam a túlerőnek?

Kontra 13.

Egyáltalán : származhatik-e valami jó Nagyváradról, ill. Papp Lászlótól?

Kontra 14.

Nagy Gyula könnyen szabadul a felelősségtől. Nem volna-e érdemes a megbuktatásáig szembeszegülni vele és harcolni ellene – Apa?

Kontra 15.

V. mondja: négy-öt évig ne is álmodjam, hogy visszakerülhetek a k-vári kerületbe.

Kontra 16.

A Kerülettől konkrétan kiszivárgott, hogy Külföld leültetését célozza temesvári áthelyezésem.

Kontra 17.

Temesvár valójában a büntetésem fenntartását jelenti – azonban jótettnek, segítségnek álcázva.

Kontra 18.

34 éves vagyok. A temesvári segédlelkészség max. két évet tarthat. Várad kerületben nem létezik szabad elhelyezkedés. Kolozsvár kerületbe előreláthatóan nem engednek vissza egyelőre. Tehát marad Papp püspök kihelyezése. Megérhetem, hogy 40 éves koromban is még mindig csak hányódni fogok.

Kontra 19.

A „segítség” csak Papp Laci malmára hajtja a vizet és feledteti, hogy büntetve vagyok. Akkor már jobb volna egy olyan faluba „belekényszerülni”, amely összhangban áll Uzdiszentpéterrel, és nem kelt megtévesztő látszatot. Igenis, megbüntettek jogtalanul, az osztrákok kezéből nem fogadom el a fenyítéket, az oroszok előtt azonban leteszem a fegyvert.

Nehogy elhelyezésemet beillesszék a püspök jótéteményei közé, elhelyezésemet pedig keresztyéni és humánus megoldásnak állítsák be.

Kontra 20.

Adorján Kálmán abban a pillanatban, hogy engedett a nyomásnak és a hitetésnek, végleg elvesztette a jövőjét. Addig egy „hős” volt – azután „senkiő” vált. Ma már senki sem veszi „komolyan”.

Varga Laci is egy tipikus ingrata lelkész. Soha sem engedték felvergődni.

Kontra 21.

Törvényes igazságomat nem szabad átváltanom emberi kegyelemre.

Kontra 22.

Annak idején azt ajánlották, hogy foglaljam el Uzdiszentpétert és onnan harcoljak Désért, illetve törvényes jogaimért. En nem fogadtam el, és munkanélküliként harcoltam igazamért.

Nem szabad elfelejteni, hogy e harcban legsúlyosabb érvem épp a munkanélküliségem. Ha most elfogadok egy másik „uzdi-helyzetet”, ezzel kiengedem a kezemből a legnagyobb „érvemet” az igazságért, s erejét veszti minden további próbálkozásom.

Pro 21.

Ezelőtt egy évvel, amikor Csutak Csaba helyzetem megoldásával kecsegtetett, mármár sikerült is kimozdulni a holtpontról, de az utolsó pillanatban visszavontak mindent. = akkor még nagyon rossz volt a pozícióm, gyengék az esélyeim.

Most, hogy ők kezdeményezik a megoldást, azt jelenti = hogy jó a pozícióm.

Ez viszont tárgyalóképessé tesz. Nem kell belemenni az első és egyetlen ajánlatba, hanem el kell érnem, hogy tárgyalópartnerüként elfogadjanak.

A kivárási taktika, az a törekvés, hogy a hatalom elismerje tárgyalófélnek a végkifejlet felől nézve nem sikerült. Maradt a temesvári segédlelkési státus, ígéretekkel, kecsegtetéssel, tényleges alternatíva nélkül. Az NRE püspöke 1986. június 1-jei hatállyal, kinevezte Temesvárra segédlelkésznek Tőkés Lászlót, s a VÁ elismerte a lelkészi karba való visszatérését.³⁹

A helyzet megoldása nem volt egyszerű a hatalom részéről sem. Ahogy azt egy kihallgatáson a nagyváradai püspök nyilatkozta, zsinati elnökként hozott „végzéssel” vágta át a „gordiuszi csomót”. Erdemes idézni a végzés vonatkozó paszusait:

„...Tekintettel arra, hogy hivatalos bejegyzés szerint Tőkés László segédlelkési szolgálatát 1975. augusztus 1-jén kezdte, -

³⁹ A VÁ 2268(PI)/1986. május 29. leirata a Nagyváradai Püspöki Hivatalhoz. TSLSDGY

- továbbá, hogy a Kolozsvári Református Egyházkerület Fegyelmi Bizottsága D. Nagy Gyula püspök elnökletével 1984. április 26-án kelt határozatában, Tőkés László állandó segédlelkészt „írásbeli dorgálásra” ítélte, jogerősen állásából el nem mozdította,

- valamint Tőkés László szolgálatának előttem tisztázatlan megszakítatására, – aminek sem Statutáris, sem Fegyelmi Szabályrendeletből igazolható indoklását nem találok, -

- ezért Tőkés László temesvári segédlelkész havi illetményét, szolgálatba lépése napjától, azaz 1986. június 1-től, – mint 11 szolgálati évet meghaladótnak – **állapítottam meg.**⁴⁰

Nem kívánt segédlelkész Temesváron

A fentebb kifejtett előzményekkel érkezni az állásához foggal-körömmel ragaszkodó egykori espereshez Temesvárra, ahova „harmincan aspiráltak”, nem volt jó ajánlólevél.

A kéréstlen „segítségét” Peuker is úgy fogadta, ahogy azt ilyen esetben a principálisok hatékonynak tartották mindig is: lakás nincs, munka nincs. (Vö. Kiss Bertalan kontra ifj. Kicsi József, Adorján Kálmán kontra Nagy Ernő.) Az újdonsült temesvári segédlelkész ismerkedett a gyülekezettel – már amennyire az attributumait féltékenyen vigyázó főnöke lehetővé tette –, a lelkipásztorokkal.

Az egyházmegye gyűjtője volt az úgynevezett problémás lelkészeknek. Nem véletlenül kapta a „fegyházmegye” becenevet. S akárcsak az állam, a püspök sem tett különbséget „politikai” és „köztörvényes” közt. Akkor is előbb-utóbb idehelyezték a renitens lelkészt, ha politikailag volt megbízhatatlan, vagy ha „bethánistának” minősített gyülekezeti munkát folytatott, meg akkor is, ha gyakrabban nézett a pohár fenekére, az átlagnál. Ez azt is jelentette, hogy viszonylag sok fiatal volt a lelkészek közt, alig volt „rendes” lelkész, a többség helyettesként, püspöki kinevezéssel került oda. Meg azt is jelentette, hogy csak kevesen voltak választhatók, nem kellett tartani attól, hogy valamelyik „renitens” mondjuk, az esperesi tisztségre fog pályázni. Tőkés László tehát régi kapcsolatokat elevenített fel, újakat teremtett, s intezte ügyeit. Gyakran járt „haza” feleségéhez, barátaihoz, szüleihez, testvéreihez Désre, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre.

1986. augusztus 23-án munkakönyvéért utazott Désre. Éjszaka két milicista igazoltatta, s miután nem volt hajlandó elárulni, honnan jött éppen, bekísérték:

⁴⁰ D. Papp László püspök, a Zsinat ügyvezető elnöke, 1004/1986. október 8-i „végzés”.

„...A rendőrségen egy nagy terembe vezettek be, ahol éppen gyanús külsejű egyének ujjlenyomatát vette le néhány rendőr... engem is odatessékeltek... határozottan visszautasítottam unszolásukat... Azzal fenyegettek... hogy addig tartanak benn, amíg nem engedelmeskedem... Végül megelégedtek azzal, hogy egy nyilatkozatot irassanak az igazoltatással kapcsolatban... Nemsokára négyöt rendőr jött be... köztük Mínzat Traian... megalázó gúnyolódásba kezdett... hogy én a szeretőmnél jártam... miközben feleségem van... kijelentette, hogy magánál tartja a személyazonossági igazolványomat, mert nem hiszi, hogy Temesváron dolgozom, s most is csak tekergek... Nyomatékosan felhívom... a Ft. Püspök és a Nt. Előadótanácsos úr figyelmét, hogy az Anyaszentegyháznak erkölcsi kötelessége védelemben részesíteni zaklatásoknak kitett lelképásztorait...”⁴¹

Romániai református püspök utoljára az ötvenes évek elején kért rendőrség által zaklatott lelkészek számára segítséget a kultuszminisztériumtól, vagy a kisebbségi alminisztériumtól. Vásárhelyi és Arday is csak az 1956-os eseményekig próbálkoztak, nem sok eredménnyel, ha a bebörtönöztek, deportáltak számát nézzük. Nyilván nemcsak kényelmetlen lehetett, de abszurd is az „állandó segédlelkész” által a püspökök lelkiismeretének szegzett elvárás.

1986. október 10-én Eszenyei Gyula tanácsos püspöki kihallgatásra invitálta Tókes Lászlót. Az október 13-án megejtett kihallgatásról a temesvári segédlelkész feljegyzéseket készített. Olyan háttérinformációkat tartalmaz, amelyek a közelmúlt jónéhány történéseit értelmezhetőbbé teszik, Papp László gondolkozásmódjának sajátos aspektusait fedi fel. Érdemes teljes egészében idézni:

Kihallgatáson

1. Eszenyei Gyula fogad. Elémbe teszi D.P.L. okt. 8-i keltezésű végzését, 11 évi szolgálati időm elismerésére vonatkozólag, valamint az ennek megfelelő fizetési besorolását. Elégedett vagyok-e? – kérdi. Természetesen. Keresetlen hála-rebe-gés.

Gyula ezután „atyai barátomnak” ajánlkozik, és engedelmemet kéri, hogy jótanácsokkal lásson el. Nem árulunk zsákmacskát – mondja –: Te vagy a temesvári állás várományosa. Hogy vagy Leóval? – kérdi. Válaszomat meg se várva, felhívja a figyelmemet, mennyire fontos, hogy jóban legyek: a) Leóval, b) a gyülekezettel, presbiterekkel, c) a környékbeli

Tókes László levele a KÖRE Főtiszteletű Igazgatótanácsának, kelt 1986. augusztus 16-án. (Azért Kolozsvárra küldte a tájékoztatót, mert ahogy levele elején említi, a „dési ügycsomó” náluk van. A címzett Igazgatótanács természetesen rögtön „átpasszolta” Nagyváradra az „illetékes püspöki hivatalnak”.)

lelkészekkel. További jótanácsai: tanuljak meg mosolyogni, mindenkivel kedves lenni; senkiben sem lehet megbízni; többen rámküldik megbízottait, v. maguk környékeznek meg; ha például Higyed kérdezi a véleményemet Leóról – térjek ki a válasz elől; sok lelkész pályázik T-várra, legyek jóban velük; különösen az olyan „csahosokra” ügyeljek, mint Iván⁴² és Higyed, akiket „nem ítélünk megfelelőnek T-várra”; az esperesi tisztség is reám vár, ha ügyes vagyok, hiszen eredetileg T-vár a székhely; és ha Higyed is kerülne Temesvárra, Lugos akkor is engem illet stb. a kivülálló derűjével hallgattam Eszenyei „áruajánlatát”: olyasmivel kecsegtet és zsarol, ami engem hidegen hagy. – Közben megjött a püspök – Eszenyei még egyszer megbiztat, hogy ne törődjek, ha fát is vágnak a hátamon, mindent viseljek el a cél érdekében. – Aztán behív a püspök. –

2. D.P.L. Máté fiammal és családi kérdésekkel kezdte. Császármetszés: a holland királynő mind a négy gyermekét, az ő lánya pedig kettőt hozott a világra császármetszéssel. Tehát királynak, de legalább püspöknek kellennem, hogy... – jóindulatú sejtetés ...

„Végzését” zsinati elnöki minőségében hozta – tehát megfellebbezhetetlen. – Közben Eszenyei telefonvőgre keríti kicsi Kovácsot Aradról, akit épp a beszélgetés céljából rendelték be az esperesi hivatalba. Gyula udvaronci stílusban jelenti a kapcsolást. – D.P.L. az íróasztalhoz áll, főnöki telefonpózba vágja magát, és rendelkezik: - tökéletes színpadi beállítás – póttát kiállítandó, elküldeni T-várra, végrehajtandó; ha más státot küld vissza, pirossal kijavítani és visszaküldeni; ha mégis ellenállna Leó, kicsi Kovács telefonáljon, majd megteesszük a szükséges intézkedéseket...stb. – Papp Laci hatalmában tetszeleg – újabb hála-rebegésem.

D.P.L. rátér a Láposi⁴³ levelére. A Ludas Matyiba való – mondja. Elemzésébe kezd. Felhívja a figyelmemet Láposi önellentmondásaira – idézve –, melyeket jól felhasználhatok egy majdani perben. Láposi tulajdonképpen elismeri, hogy én állandó segédlelkész voltam Désen. A levél elemzéséből arra a következtetésre jut, hogy törvény szerint nekem van igazam – s ezért ismeri el Végzésében a 11 évemet. Ráadásul D.N.GY is következtelen – a fegyelimből is ugyanaz tűnik ki – törvénytelenül „fosztott meg” lelkési minőségetől – én valójában nem mondtam le erről – márpedig csak a zsinati fey. biz. foszthat meg ettől végérvényesen: ez azonban nem történt meg.

D.P.L. arra biztat, h. indítsak fegyelmit Láposi ellen, mivel a levele bőségesen kimeríti a fegyelmi indításának követelményeit. Idézi is a legsúlyosabb rágalmakat. – Válaszomban kifejtem, h. a fegyelmezés „egyes püspökök” eszköze, én nem kívánom cégéreztetni magam szó.

⁴³ Láposi József dési esperes levele Tökés Lászlóhoz, kelt 1986. szeptember 29-én. A címzett által hangoztatott „nyíltság szellemében” az iratot megküldte mindkét kerület igazgatótanácsának, illetve az aradi esperesi hivatalnak. TLSDBGY

ezzel. S egyébként is inkább sajnálom Láposit, mintsem hogy haragudnék rá, hiszen ő csupán oktalan eszköz mások kezében.

D.P.L. is a t-vári állással kecsegtet. Ő is óva int „ellenségeimre”: Higyed, Iván, Székely Béla. Mondom neki, h, Leó nem akar nyugdíjba menni. Kineveti: mennie kell. Vastagon kormozni kezdi Leót: „Rám haragszik, pedig én mindig jó voltam hozzá. Nem én, hanem a helyi hatóságok nem akarták, h. esperes legyen. '72-ben Rodeanu még megmentette azzal, h. az én barátomnak nevezte...’76-ban azonban már nyugdíjban volt, s az utódja nem tudta, mivel mentse ki a helyi hatóságok előtt. Ezért nem lehetett esperes. Oktalanul rám haragszik... Pedig én küldtem mindig külföldre magam helyett, és én függesztettem fel a nyugdíjaztatását is, ameddig nem ad okot a nyugdíjba küldésre... Védtem a gyülekezetet is a felfordulástól... Maga ássa a saját sírját... Most is miket írt a levelében... Fel se veszem, Gönczy háborgott. Egy presbiter levelet írt, hogy gyűlésen jelentette ki, hogy én Mo-ra járok elvonókúrára... S még miket írnak a gyülekezetből: egész gyűjtemény... tudom mit ér... stb.

Kérdezett a lakásomról, a munkámról. Élénken ecseteltem tarthatatlan helyzetemet, hogy milyen szörnyű egy lp-nak, amikor nem végezheti a hivatását... De nem akarok panaszkodni, mert tartok a következményeitől.

Kérdeztem: hogy lehet, h. a helyi hatóságok buktatták meg, hiszen épp jó kapcsolatairól nevezetes. – Kapcsolatai felfelé és másfelé, – a szeku felé –, nem a kultusszal vannak – mondta D.P.L. Felelevenítette két protokoll-jelentését: 1) Orbán Magda íróasztalán Wurmbrandt levele; 2. Szablyár Kornél nyugaton gyógyszerekkel kereskedik. – Mindkettő lehetetlenség, s Leó csupán érdemeket akart szerezni jóltájékozottságával.

Érzékeltetem szorult helyzetemet: Leó az én ürügyemen akar ellentéteket csiholni. Üllő és kalapács között érzem magam. Jól mondta a főtiszteletű úr a „faltörőkosról” szóló figyelmeztetésében...

Elmesélte püspökké választását, és általában a karrierjét. Ő intézte mindezt, a „harmadik”, aki itt van közöttünk – így tett bizonyosságot. Isten mindig jóra fordította, amit ő rossznak gondolt. Sose azt csinálta, amihez kedve lett volna, hanem amit Ő akart. „Mindennapi csodák”... Ne csüggedjek, tartsak ki, elég minden napnak a maga baja...

Fekínálta a segítségét a kártérítés eléréséhez. Természetesen ezt K-vártól kell kérnem. Ha szükséges, igazolást is ad, a végzés másolatát stb. A munkakönyvi bejegyzéseket is megejti majd Gönczy. ... bármikor telefonáljak, vagy átutazóban keressem fel – rendelkezésemre áll.

Úgy tűnik, hogy „bizalmerősítő találkozóra” hívtak fel Nv-ra. Egyéb értelmét nem erősen találok az egésznek, Továbbra is ültetni akarnak azzal, hogy igényeimet kielégítik.

D.P.L. mondja: Kocsis János még annak idején felhívta, s gratulált a megoldáshoz. Más okból, hasonlóképpen többször is telefonált Székely Károly stb.

Büszkélkedett, hogy örvend a támadásoknak, melyek nem befolyásolják legjobb lelkiismerete szerinti döntéseiben. Egyébként hálát nem a két-, hanem csak a négy lábúaktól lehet várni.

Végül örömet fejezte ki, h. apámat a sok aljas gáncsoskodó ellenére kiengedték. Lám, az államhatalom bölcsőbb azoknál...⁴⁴

Tőkés László 1986. november 7-én Désről írt levelében közölte Papp Lászlóval: „Megköszönve minden eddigi jótéteményét, tisztelettel tájékoztatom, hogy – megítélésem szerint – Temesváron jó irányban haladnak a dolgok, és immár viszonylag megnyugodva folytathatom lelkipásztori szolgálatomat... azért nem kívánok konkrét formában panaszkodni, mivel a megelőző évek vizsontagságai után, nem szeretném újból kihívni magam ellen a sorsot...”

A helyzet azonban rohamosan változott, amint kiderült, hogy Tőkés Lászlónak igényei vannak. Dolgozni szeretne! Lakni szeretne!

A püspökhöz írt levelek hangneme is változott: „Jelen leveletem önvédelemből írom, tisztelettel kérve egyházfői védelmét a T. Peuker Leó temesvári lelkész magatartásában és fenyegetéseiben rejlő veszélyek ellen... november 29-én megfelelő lakás iránti kérvényt nyújtottam be a temesvári lelkészi hivatalhoz... principálisom... benyújtását szemtelenségnek titulálta, kijelentette, hogy „a püspökkel és Unterwégerrel (a főgondnokkal) szövetkeztem ellene”... ha eddig... nem volt bajom – az ő jóvoltából – Temesváron, ezután majd lesz, s ha a presbitérium vagy a püspök mást is akarna, majd ő elintézi az ügyet Bukarestben, a departamentnél... egyébként Papp László sem ad lakást a segédlelkészének... Másnap... nyílt agitációba kezdett... az irodában jelen levő gondnokok és presbiterek előtt... hónapszámra semmit sem dolgozom és állandóan utazgatom... Megjegyzem, azért „nem dolgozom”, mivel nem ad munkát... féltékenyen őrizve és elzárva előlem a lelkészi szolgálat különböző területeit... A mai napon kijelentette, hogy... megtaláltam méltó társaimat a püspökben és Unterwégerben, hogy őt elintézzem, amire megbízatásom van Papp Lászlótól... eddig sem engem üldöztek, hanem én üldöztem Láposi esperest... és Dés után fel akarom forgatni Temesvárt is... a temesvári főpap azt állítja, hogy noha kiesett az egyházvezetésből, mégis részt vesz abban a Departamenten keresztül. Őt mindenről megkérdezi a Kultusz... Váradon van

⁴⁴ Tőkés László „Kihallgatáson” című feljegyzései. TSLSDGY

ugyan a püspökség, de minden átmegy Temesváron... Presztizsét... azzal is szüntelenül erősíteni próbálja, hogy hivalkodóan hangoztatja: neki a polgármester és Corneanu metropolita tegező barátja... fenntartott helye van a dísztribünön... saját bevallása szerint... Corneanu metropolita és az ortodox klérus képviselői előtt pocskondiázza egyházunk vezetőit, személyesen a Főtiszteletű urat is... úgy vélem szisztematikusan megkárosítja az ortodox-református kapcsolatokat, tudatosan rombolja egyházunk hitelét ortodox testvéreink előtt... Peuker Leó határozottan állítja, hogy mindenütt van beépített embere... megmutatta nekem egyik Temesvár egyházmegyei esperes-választás szavazócéduláinak fotokópiáit... s hozzátette, ki tudja mikor s mire lehet felhasználni ezeket. Tegnap arról nyilatkozott, a presbiterek... előtt, hogy két héttel ezelőtt átutazott Temesváron, vidékre menet, egy nagyvárad egyházi tanácsos, aki vele együtt törvénytelennek tartotta a Főtiszteletű úr fizetéssel kapcsolatos végzéseit. Végül rá kell mutatnom arra a kétes játékra, melyet Peuker Leó a Ceaușescu névvel űz... hosszasán idézte előttem a hívek egy memóriumát, mellyel őt megvédték, és megakadályozták nyugdíjazását. Megmutatta, hogy a folyamodvány első aláírója egy bizonyos Ceaușescu Mariana, aki férje révén közeli rokonságban lenne Nicolae Ceaușescu elnök úrral. „Na látod, azért nem sikerült Papp Lászlónak a nyugdíjaztatásom”... megítélésem szerint Peuker vétkesen visszaélt a Ceaușescu névvel, s általában egész „összeköttetésrendszerének” burzsoá szellemű kiaknázásával... súlyosan kompromittálja hazánkat, egyházunkat, a szocialista törvényességet és eszményeket, hitünk, keresztyénségünk egészét... A vázlatosan bemutatott „peukerizmus”... félelemmel tölt el és védekezésre készítet... meg kellene védeni tőle a temesvári eklézsiát és egyházmegyét. Leveletem ezért írtam és semmiképpen „titkos jelentésként”... Mindazonáltal vállalom a leírottakat... szükség esetén, ha például felhatalmazást kapok rá, vagy Peuker Leó alattomos hadjáratot indítana ellenem, magamtól fogom nyilvánosságra hozni...”⁴⁵

Hogy a levélben mennyi a politikum, és mennyi a szó szerint értelmezhető kijelentés nehéz eldönteni. Ismerve a lelkészértekezleten elhangzó hozzászólásait – amelyeket itt nem idézek –, Tőkés Lászlóban ekkor még élt az Erdélyben divatos „ahogy lehet” cselekvési mód illúziója, még látott némi esélyt régi tervének megvalósítására, hogy a hatalomba bekerülve, belülről bonthassa le azt.

⁴⁵ Tőkés László levele Papp Lászlóhoz, kelt 1986. december 1-jén.

Gönczi disszidálása új helyzetet teremt

Gönczi József távozásával váratlanul új helyzet teremtődött az egyház-megyében. Hogy a püspök az új konstellációban pontosan milyen szerepet szánt a temesvári segédlelkésznek, nem derül ki a levelekből, csak célzás történik a személyes megbeszélésre (Vö. Eszenyei Gyula idézett munkanaplójának Tőkés Lászlóra vonatkozó utalásaival.): „...Először is köszönetet mondok megtisztelő ajánlatáért, az aradi állást illetően. Az eddigiekben egész más bánásmódhoz voltam szokva – ezért szinte nem hittem a fülemnek, amikor közölte velem kapcsolatos elképzelését. Alapos megfontolás után úgy döntöttem, hogy temesvári segédlelkészi állásomat nem cserélem fel egy másik nem végleges állásra... Désről állandó jellegű állásról mozdítottak el erőszakkal. Ebből megtanultam, hogy a bizonytalan, vagy eleve átmeneti jellegű helyzeteket lehetőleg kerüljem... Nem ismerem az aradi presbitérium, illetve gyülekezet szándékait, nem kívánnék úgy Aradra kerülni, hogy az egyházközség esetleg mást, illetve önálló választást akarjon... Azt a lehetőséget sem zárom ki, hogy egy bizonyos időn belül visszapályázzam szülőföldemre. A bizonytalanra nem akarom lekötni magam a nagyváradai egyházkerületben.”⁴⁶

Talán itt követte el Tőkés László az első olyan dolgokat, ami nem tetszhetett a püspöknek: nem fogadta el feltétel nélkül a szövegösszefüggésből csábítónak tetsző, ám bizonytalan ajánlatot? A gyülekezeti érdek tiszteletbentartására hivatkozott, ami a püspök szerint „az NRE-ben nincs gyakorlatban”; „hűtlenül” visszavágyott szülőföldjére... szinte zsarolásnak hathatott a püspök gondolkozásmódjának ismeretében az a kijelentés, hogy „bizonytalanra” nem akarja magát lekötöni.

Ugyanakkor Kovács József egyházmegyei főjegyző, a későbbi aradi lelkész és esperes vetélytársat láthatott Tőkésben (öt Tőkés László előtt egy nappal fogadta kihallgatáson a püspök). Feltehetően a „kolozsvári betolakodót” ellenségesen szemlélő kerületi tisztviselők révén juthatott olyan információk birtokába, amelyeknek hatására nem is igen rejtette véka alá a temesvári segédlelkész iránti fenntartásait.

December 16-án Kolozsvárról írt a temesvári segédlelkész. Részt vett a KoRE közgyűlésén, s minthogy látta nincsenek ott nagyváradiai, a délelőtti ülést végigülte és jegyzetelt. Beszámolójában kijelentette, hogy kellemesen csalódott; Nagy Gyula például, felvetette a teológiára felvehető hallgatók

⁴⁶ Tőkés László levele Papp Lászlóhoz, kelt 1986. december 10-én.

számának elégtelen voltát, s nyilvánosan a VÁ jelenlévő képviselőinek a segítségét kérte, mert máris jelentkezett a lelkeszhiány. Tett egy olyan megjegyzést is – ami szintén nem nyerhette meg a püspök tetszését –, hogy nem ártana, ha a jövőben az NRE képviseltetné magát a kolozsváriak közgyűlésén. (Ez korábban természetes volt, a kerületek közti feszültség jele lehetett, hogy már ezt a gesztust sem tették meg, a békesség látszatát sem kívánták megőrizni.)

Peuker hirtelen halála

Egy december 29-én Papp Lászlóhoz címzett levélben, a lakásügy újabb fejleményeként írta Tőkés László: „...az a gyanúm, hogy Peuker Leó a temesvári lelkészi utódlás vonatkozásában ellenzi oly vehemensen lakáshelyzetünk megoldását... attól tart, hogy én lehetnék az utóda, s ezt minden áron meg akarja akadályozni... nem egyszer hangoztatta már, hogy a temesvári állás pusztai kikiáltási ára 150 000 lej, nem nevezvén nevén a korrupció forrását. Talán ő maga várná el ezt az összeget?” A levél befejezésekor kapta a hírt, hogy principálisa a délutáni temetésen rosszul lett, agyvérzést kapott, kórházba szállították. Ez megint új helyzetet teremtett. Előbb a levelet aktualitását vesztettnek érezte, két héttel később mégis felküldte a püspöknek.

Az egyházi közvéleményt foglalkoztatta az a kérdés, hogy Tőkés László és Tőkés István milyen mértékben „hangolják össze” különféle akcióikat. Az apa két, Papp Lászlóhoz írt levele némi fényt vet a kérdésre. „...Nagyon jól tudja Főtiszteleted, hogy egy bizonyos határponton túl senki szülő sem felelhet gyermekeiért. Így vagyok én László fiammal is. Vannak dolgok, amiket velem egyetértésben tesz (ha egyáltalán tájékozódva vagyok), s ismét olyanok, amelyekre nézve különbözik a gondolkozásunk... Személyi életének és szolgálatának az ügyében mindig neki kell döntenie – lehetőleg jól. Eközben fontos, hogy legyenek Krisztusra tekintő támogatói és tanácsadói. Jelen soraimnak jórészt az a magyarázata, hogy Főtiszteletedben egy jóindulatú segítőt ismertem föl László fiam viszonylatában.”⁴⁷

A másik levél az egyes és többes szám váltakoztatásával, kevésbé egyértelmű az „összehangolást” tekintve: „A mai napon értesültem arról, hogy kb. mi a véleménye Nagy Gyula kolozsvári „püspöknek” a László fiam egyházi jogi helyzete tárgyában... fiam lelkipásztori tisztje érdekében tett eddigi intézkedései

⁴⁷ Tőkés István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1986. december 12-én.

az utolsó porcikáig a keresztyéni engedelmesség és a zsinatpresbiteri egyház evangéliumi rendjének a bélyegét hordozzák magukon. Sose kell szégyenkeznie tetteiért... értésemre adta, hogy milyen megkeresést intézett – talán? – Nagy „püspökhöz”, itteni bebocsátása érdekében. Én is nagyon szükségesnek tartottam a kérés beadását. Ennek semmi köze nincs a kolozsvári vagy más elhelyezkedéshez. Engem ugyan többen felkerestek ilyen irányban, de senkivel (sic) sem „mesterkedtem” ... A történetek után már tisztán látok...”⁴⁸

Az események Peuker kórházba kerülésével felgyorsultak. Január 1-jei hatállyal Tőkés Lászlót megbízta a püspök a „helyettes lelkészi teendők” végzésével.

A Peuker család, a családfő „megnyomorítóját” majd „gyilkosát” látta a helyettes lelkészben. Minden úton-módon igyekezett akadályozni tevékenységét. A püspökhöz intézett, 1987. január 8-án kelt levelében Tőkés László ezt írta: „...a Peuker család a nevemre szóló levelet... visszatartotta,... felbontotta... késleltetve ezáltal tisztaságom hivatalos elfoglalását... még a következő problémákat ajánlom a Ft. Püspöki Hivatal szíves figyelmébe... szükséges volna az irodahelyiség(ek) ideiglenes leválasztása a lakásról... Szabályozni kellene a hivatali telefon használatának ügyét... T. Peuker Leó néhány éve „levéltár” címén lefoglaltatott egy két szobás egyházi lakást... a lelkész egy ismerőse lakik benne nemhivatalosan. Tisztázni kellene a lakás rendeltetését... az egyház-községi főgondnok, illetve gondnok ki vannak zárva a gyülekezet anyagi ügyeinek intézéséből... ebben a vonatkozásban is szabályozni kellene a főgondnok szerep- és hatáskörét. Végül kötelességemnek tartom jelteni, hogy T. Peuker Leó távollétében, az ő nevében ugyan, de mások – a lelkészi család tagjai? – állították össze titokban és önkényesen a presbiteri választások jelölőlistáját... Szükséges lenne a visszaélés orvoslása is...”

Tőkés László a kritikus helyzet ellenére – vagy épp azért – Kolozsvárra utazott, és az apa Papp Lászlóhoz intézett levelében jelzett levelet megírta Nagy Gyulának. (Persze ezt Temesvárról is megtehetette volna, de nyilván nem akart egyedül dönteni.) Ő még nem tudta azt, amiről Tőkés István értesítette Nagyváradot, amikor január 12-én újabb levelet írt Papp Lászlónak. Tájékoztatta benne a Nagy Gyulához intézett kérésről és indokolta azt: „E levéllel célom elsősorban megtudni, hogy... „nyílik-e út” Kolozsvár felé. Másodsorban egy esetleges erdélyi visszatérés gondolata is foglalkoztat, amennyiben itt valamely ok folytán bezárulnának előttem az utak. Kénytelen vagyok erre gondolni,

⁴⁸ Tőkés István levele Papp Lászlóhoz, kelt 1987. február 6-án.

annnyira erősen érvényesül Temesvár körül az egészségtelen rivalitás szelleme, és tartok a „hatásos” aknamunkától... Őszintén megvallva, fél év után jobb szeretnék a nagyvárad kerületben maradni. Mégis, tájékozódásképpen megkértem a Ft. Püspök urat, hogyan ítéli meg e kérdést, továbbá, hogy adott esetben hajlandó volna-e kibocsátást adni kerületéből.” Olyan érzése is támadhat az olvasónak, hogy lépéskényszerbe próbálta hozni a püspököt: „én szeretek itt lenni, de ha nem adsz valami garanciát, akkor más irányba is kell tájékozódnom, sok a fóka, az egyetlen halra”. Nyilván érzékeltte ezt, a nagy „játékosként” ismert püspök, aki Adorján Kálmánnak annak idején a sakk terminológiáját használva adta értésére: nincs alternatíva: „Ha te ide lépsz, én oda, ha te oda, akkor én ide.” Úgy dönthetett, kivár. Abból, hogy a lelkészi munka végzését lehetségesítő legfontosabb jogosítványokat átadják Tőkés Lászlónak, nagy baj nem lehet. Két levélben bizta meg az esperest, hogy a közigazgatási és gazdasági ügyvitel okmányait adja át a helyettesnek. Utasította egyben Kovács József főjegyzőt, hogy

- a hivatalt el kell választani a lelkészlakástól úgy, hogy abba a helyettes tudta nélkül senki be ne mehessen;

- amennyiben a telefon a lelkészi hivatal nevére volt engedélyezve, annak használata csak a helyettes tudtával történhet;

- tisztázandó az egyházi lakások használata;

- a pénzügyi műveletek végzésére a helyettest, és a főgondnokot kell feljogosítani;

- tisztázni kell, hogy a fizetési keretben szereplő két gondozón kívül, ki és milyen címen végez munkát az egyházközség számára.

Egy másik levélben azt is közölte a főjegyzővel, hogy Peucker Leó elmaradt szabadságának kivételére a munkatörvénykönyv szerint nincs lehetőség. Az egyházközségi tisztújítással kapcsolatban pedig, csakis a helyettes lelkész által felterjesztett jelöltlistát szabad elfogadni hitelesnek.⁴⁹

Az összhang ekkor még teljesen látszik a püspök és beosztottja közt. Viszont nehezen értelmezhető, hogy miért forszírozza tovább a kolozsvári visszatérés lezárt „útját” Tőkés László, amennyiben tényleg jobban érzi magát a nagyvárad kerületben. 1987. január 28-i levelében „megfellebbezte” a kolozsvári Igazgatótanács visszautasítását, arra hivatkozva, hogy az magánvéleményen alapul, és nem áll mögötte megfelelő testületi tisztázást követő döntés. Az egyetlen elfogadhatónak tűnő magyarázat, hogy a szüntelen „bombázással” ne engedje megnyugodni a kolozsvári vezetés lelkiismeretét.

⁴⁹ Papp László 35,36/1987. január 12-i leiratai az Aradi Esperesi Hivatalnak.

ugyanakkor érzékeltesse a nagyváradi püspökkel, nincs teljesen kiszolgáltatva neki, Kolozsváron vannak, akik nem felejtették el Tőkés Lászlót.

Peuker Leó 1987. január 16-án meghalt. Higyed István temette. Hogy ebben mi a különös? A Higyed-ügy kapcsán kitűnt, hogy kevés emberrel szemben volt annyira bizalmatlan esperes korában Peuker, mint a lugosi lelkész. Ellentétük még korábbi időszakra nyúlt vissza, amikor Higyed temesvári segédlelkészként, Peuker szerint akadályozta, hogy ő lakást kapjon, ugyanis szerinte saját testvérét akarta az egyházi lakásba helyezni. Később, püspök-helyettesként hatalmával visszaélve akart bosszút állni, panaszolta Papp Lászlónak még esperes korában a megboldogult. Közben a család úgy gondolhatta, borítsunk fátylat a múltra, jobb egy Higyed Temesváron, mint egy Tőkés. Az ügy nem zárult le a temetéssel, Higyed ellen fegyelmit indítottak, bár szerinte minden felsőbb hatóság tudott a család kívánságáról és az ő szolgálatáról. A fegyelmit egyértelműen Tőkés László „machinációjának” tekintette.

Megnyílt az út a helyettes lelkész véglegesítése előtt. Korábbi 35/1987. január 12-i leiratára hivatkozva, január 30-án Papp László értesítette a főjegyzőt, hogy február 6-án, Borsi Zsigmond által végzett, számviteli ellenőrzéssel egybekötött leltár szerinti átadás történik Temesváron.

Bár a látszat szerint az átadással a stabilizálódás felé haladt Tőkés László helyzete, egyre több olyan motívum jelent meg, ami gyanakvását felkeltette, bizonytalanságérzetét fokozta. Bár nem mondta ki szó szerint, az a tény, hogy mindinkább Eszenyei Gyula tanácsoson keresztül kommunikált vele a püspök, jelentéssel bírhatott: „Ma reggel a Főtiszteletű úr titkárnője azt közölte velem, hogy a folyó hónap 15-re kitűzött egyházközségi közgyűlés meghatározatlan időre elnapolódik, Nt. Eszenyei Gyula megbetegedése miatt. Nagyon sajnálom, hogy a tanácsos urat senki mással nem lehet pótolni a megbeszéltek alkalomra, s hogy várható gyógyulása oly sok időt vesz igénybe. Közben megtörtént Temesváron az átadás, s ezáltal megerősödve érezhetem magam helyettes lelkészi minőségemben. A műveletet csupán az zavarta meg néhányszor, hogy egy ismeretlen telefonáló „átközött gyilkosnak” nevezgetett, majd lecsapta a telefont... Peuker Leóné... kérést nyújtott be mb. hitvese temetési költségeinek az elszámolására... a Temesváron honoló légkör... érzékeltetésére ez a két adalék is elégséges... Eszenyei tanácsos úr meghagyása értelmében február 3-án felkerestem Teperdel inspektor urat... szóba került a lakáskérdés is, s az inspektor úr – a Főtiszteletű úrral ellentétben – jóindulatúan azt tanácsolta, hogy mindaddig ne foglaljam el a megüresedő lelkészi lakást, amíg esetleges temesvári kinevezésem meg nem kapom. Borsi számvevő úr, mindenképpen

március 15-ig akarta kitolni az özv. papné kiköltözési határidejét, s végül is csak az én erőteljes kérésemre foglaltatta jegyzőkönyvbe az 1-i dátumot... helyzetünk rendeződése szemmel láthatólag elodázódik... Nem véletlen, hogy eddigi temesvári létemet az átmeneti javulás és Főtiszteletű úr tapasztalható jóindulata ellenére... zaklatott munkanélküli éveim egyenes folytatásának kell látnom, s így előbb-utóbb magatartásom helyzetemnek megfelelő...revíziójára kell gondolnom. Mind inkább „tisztá szívvel” (J.A.) kell a jövő elébe nézmem. Utolsó szálként a kolozsvári kiút – bár fiktív – lehetőségét is igyekeztem megtartani...Természetesen ez irányban egyetlen lépést sem kívánok tenni Nagyvárad tudta nélkül... a kártérítés ügyét is felfüggesztettem egyelőre, Eszenyei tanácsos úr javaslatára. Egy dolog bizonyos: a történetek után egyetlen napig sem kívánok többé segédlelkész lenni... szeretném feltenni...a tiszteletteljes kérdést:... hajlandó volna-e a Főtiszteletű úr kibocsájtó engedélyt adni...?”⁵⁰

Ha már elmaradt a közgyűlés, tartottak a temesváriak presbiteri gyűlést. Ekkortól számítható az a korszak, amikor az egyéni érdekvédelem és a közösségi kibontakozás szimbiózisának „tőkési” sajátosságai megmutatkoztak. Mert lényegében miért indított harcot a presbitérium? Hogy lelkészének biztosítsa a stabil életkörülményeket, amit a véglegesítés jelentett volna. Közben a világi vezetés magára ébredt, rájött, hogy lehetnek elképzelései, javaslatai, azokat meg is lehet valósítani, rájött, hogy a gyülekezetnek nemcsak az istentiszteleten való passzív részvételt lehet biztosítani, a vallásos életet össze lehet kapcsolni az anyanyelvű kulturális és művészeti élettel. Mert attól, hogy egymás mellett ülnek egy templom padjában még nem lesznek közösség, de ha együtt megszerveznek egy ünnepélyt, részt vesznek egy műsor összehozásában, vagy akár együtt kirándulnak, az „arcról ismerősből” felebarát, sőt barát lehet.

A magára ébresztett presbitérium kifejezte megelégedettségét Tőkés László szolgálatával, és aggodalmát, a már lelkészüknél tekintett helyettessel szemben tapasztalt „aknamunka” miatt. „Kötelességüknek érezték” fellépni a „rendbontás és az alattomos zavarkeltés ellen”. (Mint majd minden gyülekezetben a temesváriban is, a presbitérium határozatainak, feliratainak stílusa „alkalmazkodott” lelkipásztorai stílusához. A temesvári prebitérium stílusában is kimutatható a Peuker-korszak vége, s a Tőkés-korszak kiteljesedése.) Végül felkérték a püspököt és az esperesi hivatalt, hogy „mihamarabb tegye meg a további szükséges lépéseket a megüresedett lelkészi állás betöltésére nézve, a gyülekezet közakarataira támaszkodva...”⁵¹

⁵⁰ Tőkés László levele Papp Lászlóhoz, kelt 1987. február 18-án.

⁵¹ A Temesvári Presbitérium levele Papp Lászlóhoz, kelt 1987. február 18-án.

Közben a temesvári helyettes lelkész 1987. február 17-én kérte a Kolozsvár-hídelvei presbitériumot, hogy bár az Igazgatótanács kizárta, tegye lehetővé a pályázatban való részvételét. A kizárás szerinte ugyanis törvénytelen, s a kolozsvári püspök személyes rosszindulatának következménye. A levelet megküldte Papp Lászlónak, továbbra is a megértésére apellálva.

A megértés helyett azonban egyre inkább a fenntartás, a távolságtartás jelei kezdtek mutatkozni.

Ennek egyik oka lehetett – a már korábban jelzettek mellett – egy olyan esemény, aminek konkrétumai Tőkés emlékezetében is csak homályosan élnek, és amire Tőkés Istvánnak a fiához írt egyik levele utal. 1987-ben Komjáthy Aladár kanadai lelkészt Romániából hazatérőben a román határon megmotozták. Olyan iratokat találtak nála, amelyeket a Szekuritáté Romániára nézve kompromittálónak ítélt. Többek közt Tőkés Lászlónak egy nagyszabású dolgozatáról van szó, amely a romániai református egyház és a kisebbségi magyarság helyzetét részletekbe menően és kritikusan elemzi. A Szekuritáté ezúttal nem közvetlenül, hanem a Kolozsváron élő apa által közölte fenyegetéseit. Şerbănoiu megyei szekusfőnök kijelentette: „...hogy ez utolsó alkalommal nem indítanak eljárást, de ha újból előfordul egy hasonló jelenség, akkor a törvény előtt kell felelned” – írta fiának Tőkés István.⁵²

1987. március 8-án a temesvári egyházközség közgyűlése egy alkalomra lemondott választójogáról, és azt átruházta a püspökre, annak az ígéretnek hitelt adva, hogy a helyettes lelkészt, Tőkés Lászlót fogja oda kinevezni a püspök.

A kinevezés azonban késett, a lelkész dolgozott a török mondás szerint: „A kutya ugat, a karaván halad.” (Papp László mondása Tőkés egyik kihallgatásán.) A viszonylag „csendes periódust” Tőkés Lászlónak a Vasárnapi Újság számára adott interjúja érzékeltetheti: „A romjaiban átvett népes gyülekezet élete felvirágzásnak indult ugyan, és sokmindent sikerült megvalósítani a presbitérium és a gyülekezet lelkesedésével az utóbbi két esztendőben, azonban az erdélyihez hasonló itteni magatartásom miatt fokozatosan kegyvesztett lettem Papp László püspöknél is, és nemkívánatos elem Temesváron... A kapcsolat, helyzetem itt is az ifjúsági munka miatt romlott meg lényegesen, templomi ünnepélyek következtében, melyeknek során egyetemista ifjak jutottak szóhoz a templomban, és emiatt zaklatásban volt részük. Én írásban vettem védelmembe a zaklatott ifjakat, és kértem a püspök támogatását számukra, azonban a püspök épp ellenkezőleg, igazat adott zaklatóiknak, és egy olyan ominózus leiratot küldött egyházközségünknek és az összes

⁵² Tőkés István levele Tőkés Lászlóhoz, kelt 1987. október 26-án. TLSGDY

gyülekezeteknek, amelyben gyakorlatilag megtiltja az ifjúság szereplését a templomban, az óvodás kortól kezdve az egyetemistákig, megfogalmazva, hogy csupán presbiterek és énekkari tagok léphetnek fel hasonló egyházi ünnepeken.”⁵³ (Papp László jelzett körlevelét román fordításban Tőkés László saját dokumentumgyűjteményében találtam meg, lásd a későbbiek folyamán.)

Tőkés László nem hagyott fel a kolozsvári püspökség iránti kártérítési igény forszírozásával, s minthogy a hídelvei gyülekezet több tekintélyes világi vezetője megkereste, a pályázatról sem mondott le. Személye és ténykedése növelte a két kerület közti feszültséget. Ennek következménye lett, az 1988. január 8-án kelt „Nyilatkozat”, amelyet a nyilatkozó mellett Eszenyei Gyula és Papp László írt alá: „...fegyelmi felelősségem tudatában ezennel kinyilatkozom, hogy e naptól fogva sem más Egyház sem a Kolozsvári Református Egyházkerület ügyeibe sem szóban, sem írásban bele nem avatkozom.” (A kihallgatás menetére nézve lásd a 13. mellékletet.)

Az 1988-as év a kelet-európai kommunista rendszerek egyre radikálisabb lebontásának történéseivel adott némi biztatást a romániai „máskéntgondolkodóknak”. (Lásd a kronológia megfelelő adatait!) A román diktatúra bármennyire is igyekezett elzárni polgárait a külföldi információktól, az elektronikus média lehetőségeit csak részben sikerült hatástalanítania.

„Tiszta szívvel”

Úgy tűnik Tőkés László számára egyértelművé vált, hogy a kompromisszumok nem változtatják meg irányában sem az egyházi, sem az állami „felsőbbség” magatartását. Egyre biztosabb léptekkel indult a „tiszta szívvel” magatartás kényszerű, kockázatos, ám lelkifurdalás nélküli útjára.

Érdekes momentum a püspökség és a temesvári helyettes lelkész viszonyulásában az 1988. június 17-i aradi lelkészértekezlet. Úgy tűnik a püspök még nem mondott le teljesen Tőkésről, felkínálták neki a „bizonyítás” lehetőségét. Megbízták, hogy ő dolgozza ki a politikai tételt, tartson előadást a Szocialista Demokrácia Egységfrontjáról. A megbízást visszautasította (igen ritka jelenség!) arra hivatkozva, hogy annak idején, amikor mindenkit felvettek a Frontba, őt nem. Tehát „lelkiismereti okból” nem jöhet számításba az előadás megtartása.⁵⁴

Természetesen ezt a magatartást nem hagyhatta szó nélkül a püspökség. Az alkalom jó volt arra is, hogy egyéb kifogásait is szemére vesse, bár a „szebb

⁵³ Tőkés László: Temesvár ostroma '89 nyomán, 139. o.

⁵⁴ Tőkés László levele az Aradi Esperesi Hivatalhoz, kelt 1988. május 28-án.

jövőt” még mindig meglebegettette Eszenyei Gyula a renintens előtt: „Eszenyei... telefonon jelezte, hogy alaposan beszélni akar velem. Pontokba foglaltan adta elő feddő elégedetlenségeit.

- „Ft”, „Nt”: ilyen rövidítések nálunk nincsenek... mondom, hogy Kolozsváron ez így szokás. Válasz: „nem vitatkozni jöttem” (...)

- Ezután a SZDEF-ről szóló I.évt-i előadás megírását visszautasító levelem másolatát ragadta elő, sűrűn kipirosozott, aláhúzott állapotban. „Lelkiismereti okból” nem vállaltam az előadást. Ezt a kijelentést ragadta ki a főpap úr, kijelentve, hogy „...nem szerepel a szótárunkban”.(...) Egyetlen dolgom, hogy engedelmeskedjem.

- A múltkorjában „jogos felháborodásomnak” adtam hangot amiatt, hogy nem engednek a továbbképző tanfolyamra. Eszenyei szótárából ez a kifejezés is hiányzik... „Ezt a szót nem ismerjük” – mondotta. A püspök úr joga eldönteni, ki mehet, ki nem mehet... Riasztó ellenpéldának hozta fel Higyedet, aki mindig ellenszegül, s így ő maga magának a legnagyobb ellensége...

- Szegeletkővé tett engem D.P.L. T-váron, amiben neki, Eszenyeinek is nagy szerepe volt. Azelőtt elvetett, eldobott kő voltam... De az Úr Isten akarata volt, h. szegeletkővé tegyen a FT. úr – nemcsak azért, h. befogja a világ száját, hanem mert felismerte a bennem levő értékeket... Dolgozni kell. Engedelmeskedni. Nem levelezni. Felülemelkedni az apró dolgokon. Nem indulattal, hanem hideg ésszel cselekedni. A kutya ugat, a karaván halad. Vén ellenségeim ügyis lelépnek majd... Ki kell várni. (...)

- A püspök úr az irántam való jóindulatból be sem iktatta a levelemet.

- Nem kell visszafelé tekintgetni, mint Lót felesége... Célegyenest előre, mint Pál...

- A bizalom belémfektetése hosszantartó, forró kézfogás csatornáján keresztül. Fel a fejjel, tiéd a jövő. Ezeket várja el a Főtiszteletű úr, és mi reméljük, hogy nem csalódunk, nem hiába tettünk szegeletkővé.”⁵⁵

„Szegeletkővé válás” helyett részt vett a korábban vázolt településrendezéssel kapcsolatos javaslat végső megfogalmazásában, közzétételében, képviselőletében. (Molnár János Magyarországra telepedése után – 1989. március 14. –, Tőkés már egyedül, de annál markánsabban képviselte a javaslat szellemét, majd minden belföldi és minden külföldnek adott nyilatkozatában szerepelt.)

1988. szeptember 30-án, nyilvánosan kritizálta Higyed Istvánt, román nyelvű felszólalása miatt a lelkészértekezleten. Az ügy nem maradt annyiban, behívták az illetékes megyei alelnökhöz és nacionalizmussal vádolták.⁵⁶

⁵⁵ Tőkés László „Dorgatórium és kényeztetés” című korabeli feljegyzése. T.LSDGY

⁵⁶ Tőkés Lászlónak az ügyvel kapcsolatos nyilatkozatát közli TI. 353. o.

Már dési szolgálata idején foglalkozott a lelkészutánpótlás súlyos problémájával, a numerus clausus kérdésével. Az általános takarékosági intézkedések ürügyén korlátozták az egyetemeken a hallgatók létszámát. (Nem elképzelhetetlen, hogy a szaporodó mamutgyárak szakképzett munkaerő-hiányát is igyekeztek ezzel a korlátozással megoldani.) S noha minden évben kérte a püspökség a teológiára felvehető hallgatók létszámának növelését, erre engedélyt nem kaptak.⁵⁷ Akkoriban ez tabu-téma volt, a lelkészek ilyenirányú felvetéseikre választ nem kaptak, vagy ha kaptak, abban nem volt köszönet.

A dési tevékenység folytatásaként lehet értelmezni Tőkés Lászlónak Nicolae Corneanu bánsági metropolitához intézett folyamodványát, amelyben arra kérte, támogassa a református lelkészképzést. A temesvári lelkész az 1988 októberi adminisztratív gyűlésen megkérte azokat, akik egyetértenek a beadvánnyal, hogy azt aláírásukkal jelezzék.⁵⁸ Az érsekségen Halász Sándor próbált Tőkés és saját maga számára kihallgatást kérni, végül is csak Halászt fogadták. A folyamodványt átvették, nem ígértek semmit. Kovács József esperes naivitással, gyerekes meggondolatlansággal vádolta a kezdeményezést, és mélységesen elítélte.⁵⁹ A beadványra reagált a metropolita, igaz sajátos, „nesze semmi, fogd meg jól” stílusban. A szokásos érseki karácsonyi fogadáson Dorobanțu tanácsos beszélgetésre invitálta Tőkés Lászlót, ugyanazon év december 31-re. „...Amint a beszélgetés alkalmával kiderült, tképpen azért hívott, hogy burkolt formában és közvetve megválaszolja a temesvári egyházmegye papságának, a lelkészhiány ügyében, őszentsége Nicolae metropolitához intézett kérését... Azt mondta, hogy őszentségének nem áll módjában segíteni, annál is kevésbé, mivel a t-vári érsekség is hasonló létszám gondokkal küszködik...”⁶⁰

⁵⁷ Az NRE Püspöki Hivatalának felterjesztései a VÁ-hoz, 1285/1984, 1181/1985, 1151/1986. 1984-ban 10 hallgató, 1985-ben 24 hallgató, 1986-ban 25 hallgató felvételét kérték. Hivatalos választ a felterjesztésekre nem találtam, feltehetően ha jött is, telefonon. Az 1986-os felterjesztésben kimutatták, ha továbbra is az évi két hallgatót engedélyezik, 1992-re már 63 üres lelkézi állás lesz a legjobbindulatú számítás szerint is. A létszám csökkentése áttételesen, a Teológiai Intézet vezetésén keresztül történt: „Főtiszteletű Püspök Úr! A Vallásügyi Államtitkárság telefonüzenete alapján, mely tisztelettel kérjük, szíveskedjék az 1986. évben felvétellel kerülő teológiai hallgatók szükséges létszámát velünk közölni. Nyomatékosan felhívták a figyelmünket arra, hogy a megállapítás legyen ellátva alapos indoklással, és lehetőleg ne sokban térjen el az eddigi létszámtól. Péntek Árpád rektor, Gabos Mária főtitkár h.” Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet 396/1985. dec. 17-i átirata az NRE Püspöki Hivatalának.

⁵⁸ Tőkésen kívül aláírta: Balogh András, Arad-Gáj; Seres Géza, Lippa; Almássy Tibor, Arad-Mosóc; Czégé Imre, Kispereg; Béres János, Szentleány; Márk Sándor, Vadász; Józsa Ferenc, Nagylak; Botos András, Igazfialva; Molnár János, Borossebes; Halász Sándor, Temesvár-Gyárvaros; Makay Botond, Resica; Mezei M. Attila, Újmosnica. A tizennegyedik aláírás kiolvashatatlan, a helységnev nem szerepel. A beadványt TLSDGY-ben találtam.

⁵⁹ Hítel, 1989. március 29. 7. sz., 37. o.

⁶⁰ Tőkés László feljegyzése az érseki tanácsosnál tett látogatásról. TLSDGY

Tatarozási munkálatokat indítottak az ősz folyamán, amihez a Vallásügyi Államtitkárság jóváhagyása késett, de a munkálatokat megkezdték, hogy még az esős idő beállta előtt végezzenek vele. Ez újabb támadási felületet jelentett. (Vö. zilahi ügy, a templomi fűtés engedély nélküli megoldása, mint büntetendő cselekedet.) Következmény, hogy a városi hatóságok egy héten kétszer is megbüntették az egyházközségeit a járdára hordott törmelék miatt. (Az üzemanyaghiány nem volt elfogadható védekezés.) Ugyanakkor az aradi esperes, „felsőbb utasításra” november 19-én közölte, le kell állítani a munkálatokat, az egyház bankszámláját pedig zároltatták. Másnap pénzt vettek ki a CEC-ből, minden akadály nélkül. (Vö. a zilahi ügygel.) Lelkész felhívta a püspököt, ő nem tudott a dologról. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy az esperes hazudott, mégsem „északról fúj a szél”. A többi „ügyet” is figyelembe véve, a püspök „hazudhatott”. Az esperes, Papp László tudta nélkül nem mert volna semmit tenni.

A „reformációi-adventi” ökumenikus ünnepély, a Dsida-est is botránykővé vált. Az ifjúság szereplése mellett nem jelentett jó pontot, az ökumenikus jelleg sem, Sebastian Kréuter képviselőjében Hajdú József plébános is részt vett.⁶¹

⁶¹ Az ünnepi istentisztelet rendje:

1. Előfohász

1. Ének: 294/1, 2 – Ne csüggedj el kicsiny sereg

2. Igehirdetés: Ézs.9,2 . Fény ragyog fel fölöttük

4. Imádság

5. Ének: 76/1,2 – Szállj, szállj magasra szíveink reménye

6. Bevezető az ünnepélyhez – Tőkés László

7. Orgonajáték: J.S. Bach: C-moll fantázia – Kiss Zoltán

8. Énekszámok: J.S. Bach: Eljött az advent – Hans Mokka

– orgonán kísér Tarjányi Valéria

XV. sz-i ének: Egy rózsza nyílt

9. Dsida Jenő-versműsor /a költő halálának 50. évf. alkalmából/

– rendezte : Cseresnyés Gyula

– előadja a keresztyén ifjúság

10. Orgonajáték: J.S. Bach: Dór tokkáta – Kiss Zoltán

11. Énekszámok: J.S. Bach: Itt állok most a jászolnál – Hans Mokka, Tarjányi Valéria

Improvizáció egy Bach témára – Hans Mokka Jönnek majd pásztorok

című saját verse alapján

12. Zárószavak: Köszönetmondás

Hirdetések – Adakozás

– Emléklapok

– Karácsony közelítése

13. Miatyánk

14. Áldás

15. Ének: XC. zsoltár – Tebened bízunk eleitől fogva

Mátray László színész, a Thalia színház vezetője felkereste Tőkés Lászlót, és a meghirdetett „második előadás” felfüggesztését kérte, bizonyos elvtársak figyelmeztetésére hivatkozva. Kompromisszumos megoldás született, a tizenöt szavaló helyett csak nyolc lépett fel. Ennek ellenére négy egyetemistát kizártak a színjátszókörből, s a csoport fennállásának 20. évfordulójára tervezett ünnepséget betiltották. Tőkés László védelemért a püspökhöz fordult, aki aztán írásban „megtiltotta”, hogy templomi ünnepélyeken fiatalok szerepeljenek.⁶²

November 22-én a fegyelmi alatt tartott, s ezért pályázatra nem jogosult Higyed István lugosi lelkész feljelentést írt arról, hogy Tőkés István és Pataky Károly szabálytalanul szolgáltak a temesvári egyházközségben. Mindezt „annak kapcsán” jelentette, hogy ellene a Peuker Leó temetése miatt fegyelmi eljárást kezdeményeztek.⁶³

1989

A következő évben keményebben igyekeztek fellépni a temesvári helyettes lelkész ellen. Idézet Tőkés László „eseménynaptarából”:

„Március 3.: A Nagyváradi Református Püspökségről indiszkrécio folytán kiszivárgott, hogy a temesvári egyházmegye lelkészi karának a falukérdésben történt, múlt év őszi állásfoglalása következtében D. Papp László püspök rövidesen el fog mozdítani temesvári állásomból. Miután a másik szervezőtől, Molnár János borossebesi lelkésztől már megszabadultak (ti. kivándorolt), most rajtam a sor – így hangzott a hír.

Március 9.: Telefon útján felrendeltek a püspökségre. Eszenyei Gyula tanácsos megalázó, mocskolóldó vádaskodás után (szolgálati hanyagság,

⁶² A szöveget román fordításban találtam meg TLSGDY-ben a megyei pártbizottsághoz ezügyben felterjesztett iratok közt. Ikt.sz. 150/1989. „1. In cadrul parohiilor Eparhiei Reformate Oradea anual se pot ține – numai trei așa zise serbări bisericești fără aprobare specială, și anume în ziua mamelor, cu ocazia comemorării reformei bisericești și la crăciun. – În cazul când conducerea unei parohii în afara acestor ocazii dorește să organizeze o serbare, de exemplu la instalarea preotului ori sfințirea bisericii, este necesară aprobarea oficiului protopopial. Nu poate fi trecut cu vederea, ca textele poeziilor și cîntecelor care vor fi recitate la serbări, trebuie înaintate din timp către oficial protopopial, în vederea aprobării. 2. In cadrul parohiilor Eparhiei Reformate Oradea nu poate presta nici un fel de servicii bisericești nici elevi de școală generală, nici de școală liceală, nici de învățământ superior. Pentru servicii de această natură pot fi solicitați numai membrii presbiteriului ori participanții cercurilor biblice. In cadrul parohiilor unde funcționează cor cu aprobare centrală, și membrii corului pot presta astfel de servicii. Oradea la 11. februarie 1989. Cu salut credincios episcop D. Papp László ss.”

⁶³ Tőkés László, i.m. 78.o.

tekerzés, tilos templomi ünnepélyek tartása, tiszteletlenség az előljáróimmal szemben stb.) közölte, hogy a püspök rövidesen el fog helyezni temesvári állásomból. Erősen kifogásolta, hogy nem tartok fenn megfelelő kapcsolatokat az állami egyházügyi hatóságokkal. Márpedig, ahogy a román mondja: mielőtt blînd suge de la două oi” (magyarul: a szelíd bárány két juhtól szopik) – vagyis a püspökség és a hatóságok kegyeit is keresnem kellene (ti. „szopni” tőlük).

Március 13.: Marosvásárhelyre utazván a testvéremhez, az állomáson lopás gyanújával előállított a rendőrség, motozás alá vetett, és elkobozta nálam lévő irataimat és néhány külföldi folyóiratot. Az iratok közt volt egy levelem a genfi Református Világszövetséghez, melyben a hazai egyházi állapotokat bírálom, s melyhez aláírásokat kezdtem gyűjteni a lelkipásztortásaim között.”

A március 9-i „kihallgatás” azt mutatja, az egyházi és állami hatóságok egyik terve, hogy meg kell akadályozni Tőkést az utazgatásban – vagyis a metély terjesztésében – kudarcot vallott. Úgy gondolhatták, egy olyan városban, ahol a lelkésznek segédlelkésze is szokott lenni, azonfelül a másik, városbeli lelkész nincs a szolgálat magaslatán, a helyettes lelkész bokros elfoglaltságai miatt nem tud majd utazgatni. Tőkés László azonban megszervezte helyettesítését, és hiába vádolta „tekergéssel” Eszenyei Gyula, szolgálat el nem maradt, kivéve azt a szolgálatot, ami Higyednek alkalmat adott a feljelentésre.

Ettől kezdve a többi „ügyhöz” viszonyítva mind egyházi, mind politikai vonatkozásban eszkalálódik és radikalizálódik a temesvári egyházközség harca. Egyházi vonalon a március 16-án tartott presbiteri gyűlés „megvonta a püspök kinevezési (áthelyezési) jogát”⁶⁴, és kinyilvánította, hogy helyettes lelkészét végleges lelkésszé választja. Ezzel lényegében a presbiteri elvet a zsinati fölé helyezte. Lehetett volna egy jövőbeni egyházi fejlődés kiindulási pontja is a temesvári határozat. Hogy miért nem lett az, a decemberi változások után, annak vizsgálata már meghaladja e tanulmány kereteit.

Az egyházi keretek szétfeszítése három tényező közrejátszásának a hátterében bontakozhatott ki. Elsőrendűen Tőkés László egyházkoncepciójának mentén: nincs külön egyház és külön világ: az igazi teológia a vallás és az egyház funkcióját és szerepét csakis a társadalom egészére kivetítve keresheti. Társadalomnak nem egy uralkodó politikai felfogást és az ahhoz kapcsolódó érdekcsoportot tekint (mint a „szolgáló egyház”), hanem a nyelvileg, kulturálisan, történelmileg egybekapcsolt teljes közösséget. Alapvető felismerése volt ez, annak a teológusnemzedéknek, amely a hetvenes évek elején indított reformmozgalmat

⁶⁴ Tőkés László i.m. 21, 29. o.

a kolozsvári Teológiai Intézetben. Tőkés László, e nemzedék tagja, saját személyiségjegyeivel gazdagítva, igen markánsan, és adott esetekben az „előremenekülés” taktikáját alkalmazva, igen radikálisan képviselte ezt az elvet.

Másik tényező a magyar bel- és külpolitika irányváltása. Emlékezetes Pozsgay Imre nyilatkozata az 1956-os események átértékeléséről, illetve Szűrös Mátyás megnyilvánulásai a nemzeti kérdésben. Külpolitikai szinten Horn Gyulának 1989 februárjában, az ENSZ-ben mondott beszéde után a magyarországi református egyház bizonyos körei és vezetői (Tóth Károly dunamelléki püspök például), egyre több figyelmet szenteltek az erdélyi magyarságnak. A hivatalos média is mind gyakrabban adott teret azoknak a megnyilatkozásoknak, amelyek az erdélyi kisebbségi és egyházi helyzet nyomorúságait tárták fel. Tőkés László üzeneteinek a kijuttatása volt kalandos és kockázatos vállalkozás, magát a nyilvánossággrahozatalt legfeljebb csak hiúsági kérdések gátolták (Ki közölje le elsőnek?).⁶⁵

Harmadik tényező, hogy a korábban említett teológiai koncepció és a külföldi nyilvánosság lehetősége válaszlépésre kényszerítette a romániai hivatalos kultúra képviselőit. Nem zárkózhattak el, nem tudták elszigetelni sem az egyházi befolyás kiáramlását a társadalomba, sem a külföld nyilvánosságának beáramlását. Ez a május 31-i eseményen mérhető leginkább. Tőkés Lászlót (egy magyar református lelkészt!), az Egyetemisták Művelődési Házának vezetősége meghívta egy, a Kossuth Rádióban, a Vasárnapi Újságban elhangzott műsorral kapcsolatos megbeszélésre. „Jelen voltak a párt, a KISZ, a kommunista diákszövetség, a művelődési ház, és a magyar nyelvű Thalia diákszínjátszócsoporthoz képviselői”. Azt akarták bebizonyítani, hogy az egyház „beavatkozott” a kulturális életbe, s hogy mindaz, ami a műsorban elhangzott, nem igaz. A lelkész szerepe az lett volna, hogy maga cáfolja meg a rádióban elhangzottakat. Természetesen Tőkés László visszautasította az elvárást, újra ismertette a tényeket, amelyek az ominózus Dsida-műsorhoz kapcsolódtak.

⁶⁵ A megállapítás ténylegességét bizonyítandó lásd a magyarországi sajtóban Temesvárral és Tőkés Lászlóval kapcsolatos közlemények vázlatos listáját:

Magyar Nemzet: 1989. aug. 5,9,12,19; szept. 18; okt. 2,4,16, 18, 20, 26, 30; nov. 1, 4, 5, 21; dec. 4.

Népszabadság: szept. 9; okt.23; nov.10; dec. 4.

Népszava: okt 4; nov. 22.

Bp. Napló: okt.17, 19; nov.3; dec. 1.

Magyar Hírlap: okt. 26; nov. 7; dec. 4.

Hajdú-Bihari Napló: nov. 3; dec. 1,4; dec. 20.

Dátum: nov. 6.

Reformátusok Lapja: szept. 3,24; nov.19; dec. 10.

Erdélyi Tudósító: 1989, 5,6. sz.

Vitapartnerei a püspökre, Papp Lászlóra hivatkozva támadták az ifjak egyházi ténykedését. Hiszen nem az állam, a püspök tiltja ezt. Az eredmény: a négy kizárt fiataalt visszavették a színjátszó társulatba.⁶⁶

A további események kronológikus vázlata (A kérdés részletes tárgyalását lásd, Tőkés László: Temesvár ostroma '89 című könyvben.):

Április 1-jén felfüggesztették állásából Tőkés Lászlót és fegyelmi vizsgálatot rendeltek el ellene. Törvénytelennek minősítve (a Fegyelmi Szabályzat szerint kivizsgálásnak kell megelőznie a felfüggesztést) azt, elutasította. Bejelentette, hogy „önkéntes száműzetésbe vonul” veszélyeztetve érezvén biztonságát: a lelkési lakást csak a szolgálat végzése érdekében hagyja el.

Május 17-én Szabó Ferenc számvevő, Kovács József esperes és Halász Sándor újkisodai lelkész, mint átvevő, azzal az igénnyel jelentek meg a temesvári parókián, hogy az átadás-átvétel megtörténjen. Hozták a püspök áthelyezési rendeletét, mely szerint a szilágysági Menyőbe helyezte Tőkés Lászlót, visszamenőleges május 1-jei hatállyal. Tőkés a presbitérium határozatára és a gyülekezet akaratára hivatkozva visszautasította az átadást. Ettől kezdve a lelkész és a presbitérium minden beadványát iktatás nélkül visszaküldi a püspöki hivatal (ez a magyarázata annak, hogy alig van nyoma a kerület levéltárában a temesvári ügynek?).

Május 26-án a gyülekezet nyolc tagú küldöttségét Papp László nem volt hajlandó fogadni. A kitartó küldöttséget Zsigmond József vikárius karhatalom bevetésével fenyegette meg.

Június 13-án az esperes jóváhagyás nélkül visszaküldte a temesvári lelkész fizetési jegyzékét, aki ennek ellenére a presbitérium jóváhagyásával felvette fizetését.

Június 20.: A hitelesített nyugtatombök elfogytak, újakat nem adott az esperesi hivatal. A lelkész pénzügyi szabálytalanságba kényszerült, kézinyugták adásával.

Június 22.: Lelkészerkezetlet Aradon. Tőkés Lászlót Zsigmond József vikárius és Ion Popescu vallásügyi felügyelő kitessékelt az ülésteremből, a lelkész nem engedelmeskedett.

Június 23-án zárolták az egyházközség bank-folyószámláját.

Július 2.: Lelkész bejelentette önkéntes száműzetésének befejezését.

Július 24.: A Magyar Televízió bemutatta kanadai francia tévések interjúját Tőkés Lászlóval.

⁶⁶ Tőkés László i.m. 78.o.

Július 25–30-án a Magyarországon „turnézó” Billy Graham visszautasította a temesvári lelkésszel való szolidaritást.

Augusztus 7-én a lelkészt az ügyészségre hívták, ahol közölték: az egyetemi művelődési központ feljelentette rémhírterjesztésért. Az 1974-es sajtótörvényt olvasták fel neki, amely tiltja valótlan hírek terjesztését a médiában.

Augusztus 13-ra, vasárnapra a lelkészt és a presbitériumot Aradra hívták. Közölték, hogy a kérést szívesen veszik, amennyiben a gyűlést Temesváron tartják.

Augusztus 15.: Halász Sándor újkisodai lelkész közölte Tőkés Lászlóval, hogy Makay Botond resicai lelkészt neveztek ki Temesvárra, de mivel szabadságát tölti, ő fog helyette prédikálni. Tökést Nagyváradra rendelték 18-ra, nem ment el.

Augusztus 19-én esperesi küldönc révén kézbesítették az újabb menyőí áthelyezést, amely a májusit érvénytelenítette. (Ez azt jelzi, a püspökség kezdett kifogni az eszközökből.)

Augusztus 21-én meginvitálták az Operában tartott díszelőadásra és a 23-i ünnepi dísztribünre. Előbbire elment, a másodikra már nem, mert időközben közölték, tévedés történt, nem tartanak igényt a jelenlétére.

Augusztus 25.: Papp László írásban felszólította, hogy szeptember 15-ig hagyja el a parókiát. Ellenkező esetben törvényszéki úton szereznek érvényt a rendeletnek.

Augusztus 31.: Lelkész megkapta Papp László és Nagy Gyula körlevelét, illetve Papp László aláírásával egy „jellemzést”, ami viszont fordításnak tűnik. A körlevél szerint Tőkés László „önmagát zárta ki országunk Református Egyháza lelkészeinek sorából”. A jellemzés érdekessége, hogy a külföldi „románellenes” körökkel való lepaktálás az egyik legfőbb bűne, ezek közé sorolva a Magyar Állami Televízió Panoráma című külpolitikai műsorát.⁶⁷ (A vezetés zavarodottságának újabb jele: ha egyszer valaki kizárta magát a lelkészek közül, tehát nem lelkész, hogyan lehet mégis kinevezni egy lelkészi állásra? Avagy honnan tudták, 14-én, hogy 28-án már tényleg nem lesz lelkész Tőkés László, hacsak nem ők intézték? Lásd lennebb!)

Szeptember 4.: Püspöki leirattal hozták Tőkés László tudomására, hogy a Vallásügyi Államtitkárság működési engedélyét visszavonta. Temesváron rendkívüli presbiteri gyűlést tartottak, amelyen kilátásba helyezték a temesvári gyülekezet önállósulását, és lelkészüket megválasztottnak nyilvánították.

⁶⁷ A két szöveget Tőkés László és Tőkés István is közlik idézett műveikben.

Ugyanaznap Fazakas Sándor püspöki titkár⁶⁸ és a már említett Halász Sándor, névreszólóan, minden presbiternek kézbesített egy levelet. A boríték a két fenti irat mellett névreszóló típuszöveget tartalmazott.⁶⁹

Szeptember 11.: A Panoráma újból foglalkozott a temesvári helyzettel.

Szeptember 12.: A svájci segélyszervezet a HEKS, 30 000 svájci frank támogatást küldött a temesvári gyülekezetnek. Teperdel Mihai felügyelő közölte, hogy nem fogják engedélyezni átvételét. Az ok, Tőkés László jelenléte, illetve, hogy Temesvár nem szorul rá a segélyre. Később majd azzal vádolták, hogy ő és családja elsikkasztotta a pénzt.

Szeptember 12-én eltűnt a presbitérium egyik leglelkesebb tagja, Újvárossy Ernő. Elég nehezen viselte a rá nehezedő nyomást, a sorozatos kihallgatásokat, fenyegetéseket. Három nap múlva megtalálták egy erdőszélen, a vizsgálat gyógyszer-túladagolást állapított meg. A halál közvetlen kiváltó okától függetlenül a közvélemény a temesvári gyülekezetre nehezedő represszió áldozatának tekintette.

Szeptember 23.: Kilakoltatási per indult Tőkés László ellen.

Szeptember 30.: Teperdel felügyelő magához rendelte a gondnokot és egy presbitert, s rá akarta venni őket, hogy a presbitérium kérje a lelkész kilakoltatását. Megfenyegették őket, hogy engedetlenség esetén fejenként 5000 lej büntetést fizetnek velük (másfél havi átlagfizetés) és bezárják a templomot.

Október 3.: A városi milícia közölte, nem hosszabbítja meg a Tőkés család ideiglenes tartózkodási engedélyét. (Az ideiglenes tartózkodási engedély megadásának feltétele munkaviszony az adott településen, vagy tanulás.)

Október 10.: A temesvári egyházmegye Aradon tartott lelkészértekezletén Papp László nyilvánosan megbélyegezte Tőkés Lászlót. Felolvasta a két püspök augusztus 14-én kelt közös nyilatkozatát és ismertette a maga nézőpontja szerint a temesvári ügy alakulását. Felszólította a lelkészeket, nyilatkozzanak. A légkör nem lehetett túl lelkes.

⁶⁸ Tőkés László évfolyamtársa volt, akinek a temesvári kollégájával ellentétben nem volt gond a külföldi tanulmányút elnyerése.

⁶⁹ A jelzett típuszöveg: „Gombos Károly, a temesvári egyházközség presbitériuma tagjának Értesítjük, hogy a gyülekezetben szolgált Tőkés László helyettes lelkész működési engedélye visszavonott. Következésképpen 1989. szeptember 15-ig el kell hagynia állását és az általa használt szolgálati lakást, hogy helyet adjon Makay Botond lelkésznek, akit az Egyházkerület Vezetősége nevezett ki temesvár-belvárosi parókus lelképászturnak. A mellékelt iratok, melyeket a presbitérium minden tagjának megküldtünk, tartalmazzák Tőkés László működési engedélye visszavonásának indokait. Azzal a meggyőződéssel, hogy helyesen ítéli meg döntésünket, maradunk tisztelttel. Nagyváradon, 1989. szeptember 1-én. D. Papp László sk.” Érdekessége a levél terminológiájának, hogy egy nem létező testület (Egyházkerület Vezetősége) nevű testületet nem ismer a Statútium) nevében a püspök egyszemélyben dönt, már a testületiség látszatához sem ragaszkodik. Nagy példaképe, Ceausescu legalább a formaságokat betartotta.

Makay Botond szólalt fel elsőnek: „Mivel még nincs szólásra jelentkező, szót kér, bár – mint a Tőkés-ügyben közvetlen érdekelt – jobban szeretne volna, ha más szól. Azt kérdezi: nincs-e a püspökségnek... lehetősége arra, hogy Tőkés László másik arcát is megismertesse külföldön?... Tőkés egy nagyon lényeges dolgot – egyebek közt – elhallgat: helyettes lelkész volt Temesváron, s mint ilyen bármikor, indoklás nélkül, bárhová áthelyezhető... Így állandóan lépéselőnyben van, neki adnak igazat... mert ő mártír...” Papp László válaszában közölte, hogy szándékukban áll küldöttséget indítani külföldre a félreinformálást megcáfolni.

Higyed István fájlalta, hogy a magyarországi média mindent elkövet Tőkés népszerűsítéséért. Nemrég tért vissza hosszas nyugati utazásról, de mivel nem volt napirenden, „külföldi kérdésekre elhatárolta magát a Tőkés-ügytől.”⁷⁰ Feltette a kérdést, miből él a nevezett, ha nincs fizetése? Ő, amikor püspök-helyettesből helyettes lelkésszé lefokozták, belátta, az egyházban rendnek kell lennie, s azóta is tartja magát ehhez az álláshoz.

Halász Sándor újkisodai lelkész álhírterjesztéssel vádolta temesvári kollégáját: Tőkés azt terjeszti, hogy ő és Makay Botond egy-egy házat eladtak, s annak árából leelőlegezték a püspököt és az esperest.

Jakab László pankotai lelkész kijelentette, ismeri Tőkés fegyelmi ügyét, és tudja, sokan a lelkészek közül is elítélik. Közösségi véleményt fogalmaz meg – állította –, hogy amikor nevezett, „nemcsak az átadást, hanem az évi pénzügyi ellenőrzést is megtagadta, a gazdasági Milíciát kellett volna hívnia”.⁷¹ „Tőkés László az anyaszentegyház emelőjén nőtt, de elfeledte az „anyatej” ízét, a kísértés hangja ragadta meg, és a kísértés hálójába került”.

⁷⁰ Klaas Eldering, akkor arnhemi lelkész szóbeli közlése szerint, a Hollandiában vendégeskedő Higyed István igen elítélőleg nyilatkozott Tőkés Lászlóról, de amikor rájött, hogy a vendéglátónak más a véleménye, abbahagyta a pocskondiázást.

⁷¹ Nevezett lelkész rögzeméje volt a Milícia igénybevétele egyházi ügyekben. Szerzőt, amikor átadta a borossebesi és borosjenői egyházközsegeket Jakab Lászlónak, szintén megfenyegette: Nem Magyarországra fogsz te menni, hanem börtönbe. Mivel a két egyházközség átadása Borossebesen történt, a borosjenői kegszereket Szerzőnek át kellett vinnie oda. A hivatalos iratoktól túlszűfolt szekrényben egy kehely becsúszott az ott tárolt dossziék mögé. Amikor számbavették a kegszereket, kiderült a hiány. Átadó lelkész zavarba jött, arra gondolt, otthagya a borosjenői parókián, vagy útközben elvesztette. Jakab László azonnal lopással vádolta meg Molnárt, s a pár száz lejre értékelt leltári tárgy eltulajdonításának vádjával ki akarta hívni a Milíciát. Az átvevő bizottság végül is úgy döntött, jelenti az ügyet a Vallásügyi Államtitkárságnak, s intézkedéseit az ő véleményükhöz igazítja. Bizottság távozása után, Szerző kiürítette a szekrényt, megtalálta a kelyhet, s bevitte Aradra az esperesi hivatalba, az átvevő felettébb nagy csalódására. Jakab László elhíresztelte, hogy Molnár kivándorlása előtt ki akarta fosztani az egyházat.

Papp László kijelentette: „Tőkés Istvánnal és Tőkés Lászlóval szemben egyaránt hibázott: Tőkés István rábírt, hogy dolgozzon együtt püspökével,⁷² dolgozott is, de aztán adott esetben megtagadta püspökét, D. Nagy Gyulát nem ismerte el püspökének. Tőkés László pedig Temesvárra kerülése után garmadával küldte a hálálkodással túlfűtött leveleit, hogy végülis ugyanazt kövesse el, mint apja, sőt túl is haladja apját az engedetlenség és ellenszegülés terén.”⁷³

Október 14.: A püspökség presbiteri gyűlést hívatott össze. Zsigmond József, Kovács József az egyház részéről, Toader bukaresti kultuszigazgató és Teperdel temesvári felügyelő az állam részéről, valamint Halász Sándor és Makay Botond lelkészek jelentek meg. Nyolc presbiter is eljött a 31-ből, később még hármat vitt oda a Szekuritáté. Minthogy a gyűlés összehívása nem az egyházközség részéről történt, a lelkész nem bocsátotta rendelkezésre az egyház helyiségeit. A gyűlést a folyosón tartották. A megfélemlített emberek aláírták a jegyzőkönyvet, hogy beleegyeznek Tőkés László eltávolításába.

Október 15-én rendőrség szállta meg a református palota utcáját, a hívek egy része megijedt s visszafordult. Istentisztelet előtt az esperes és a vallásügyi felügyelő megjelentek a lelkészi hivatalban, megfenyegették a lelkészt, hogy letartóztatják, amennyiben prédikálni mer. A szolgálatot az esperes kell végezze. A lelkész ajtaja elé rendőröket állítottak. A lelkész számára létfontosságú volt a gyülekezet tájékoztatása, ez volt az utolsó szál, a „közösség” életben tartására. A lakás belső lehetőségeit kihasználva, kijátszva az öröket, már az esperes előtt felért a szószékre, és megtartotta az istentiszteletet. Felszólította a gyülekezetet, hogy maradjon az egyház „közösségében”, mert eleve „vesztes az, aki odahagyja a csatateret”. (A zilahi ügygel folytatva az összehasonlítást: a zilahi lelkész ott azt bizonygatta, nem ő áll a presbitérium és a gyülekezet tömeges megmozdulásai mögött. Itt maga a lelkész szólít fel szervezett ellenállásra, kulcsszó/jelszó: „közösség”.) A már kommunikációs műfajjá fejlesztett szószéki tájékoztatás keretében bejelentette a kilakoltatási per időpontját és helyszínét. Ugyanaznap Nicolae Ceaușescuhoz fordult Tőkés László. Egész addigi tevékenységét figyelembe véve, korántsem azzal a naiv hittel, hogy a diktátor fogja a diktatúra áldozatát megmenteni. Figyelemfelhívás és időhúzás lehetett a cél, hiszen jól ismerte azt a kiszámíthatatlan alá-fölérendeltségi viszonyrendszert, amelyben az alárendelt esetleg olyan magasabb szintű kapcsolatokkal rendel

⁷² Feltehetően arra célzott, hogy D. Nagy Gyula püspökké választásakor, Tőkés István is a jelöltek közt volt.

⁷³ A Temesvári Ref. Egyházmegye III. negyedévi lelkészértekezletének jegyzőkönyve, kelt 1989. október 10-én.

kezhett, amitől a fölérendelt joggal tarthatott. (Lásd a Peuker Leó-Papp László viszonyt.)

Október 20.: A kilakoltatási per. Kincses Előd marosvásárhelyi ügyvéd védte Tőkés Lászlót. Makay Botond a kényszerpresbiteri gyűlés határozatára támaszkodva társkeresetet indított a püspökségé mellett. A bíróság semmilyen halasztó tényezőt nem vett figyelembe, elrendelte a kilakoltatást. A hatóságok folyamatosan zaklatták a „közösséghez” hű presbitereket, egyháztagokat, megpróbálva éket verni „nyáj és Pásztor” közé.

Október 22-én, Tőkés László memorandumot intézett az ENSZ főképviselőjéhez, Joseph Voyame-hoz, akit az emberi jogok romániai helyzetének kivizsgálásával bíztak meg. Lényege, hogy az ő személyes üldözésén, mint egy kísérleti nyúlón, lehet tanulmányozni az állam viszonyulását polgáraihoz.⁷⁴

Október 27-én Nicolae Corneanu metropolita válaszolt Tőkés László hozzá intézett segélykérő levelére. Rágalmazásnak minősítette a lelkésznek a magyarsággal kapcsolatos panaszait, megkérdőjelezte becsületét, és lelkiismeretének létét, a népek közti testvériség megrontójának nevezte, és felszólította, hagyja el a Bánságot. Lényegében a szekuritátéval és Papp Lászlóval egybehangzóan nyilatkozott.⁷⁵

Október 31.: A reformáció emlékünnepe a szolidaritás és a terror kettőségében tartották. A Temesvárra érkező Tőkés Istvánt és 17 éves unokáját az állomáson feltartóztatták, feketézéssel megvádolva a következő vonattal, rendőri kísérettel visszaküldték Kolozsvárra. Ugyanakkor Illyés Kinga és Péterffy Lajos színészek, kalandos és nem veszélytelen úton eljutottak Temesvárra, sőt másorral léptek fel az emlékünnepeken.⁷⁶

⁷⁴ A temesvári lelkész nyilván tudott arról (bár a romániai hírforrások nem közölték), hogy a magyar kormány politikája megváltozott a kisebbségi kérdéssel kapcsolatban is. Ennek következtében lehetőség nyílt a romániai belpolitika emberjogi vonatkozásait az ENSZ-ben megvizsgálni. A világszervezet emberjogi bizottsága 1989. március 9-én nagy szótöbbséggel ítélte el Románia belpolitikáját. (Hitel, 1989. április 12.) Ez némi reményt nyújthatott a reménytelenségben.

⁷⁵ Az 1989 decemberi véres események után a metropolita bocsánatot kért a levél miatt, és kijelentette, kényszer hatására írta meg azt.

⁷⁶ A szolidaritás jele volt például Gyimesi Évának, a kolozsvári egyetem tanárának okt. 18-án kelt levele Tőkés Lászlóhoz: „Tegnap voltam a Szüleidnél, de azóta annyiféle hírt hallottam még, hogy nem tudom, mi az igazság. Számomra egy a bizonyosság: bármilyen történet vagy történetek is Veled, a Te igazságod az Evangélium igazsága, azoké, akik hiszünk ebben. Vagyis, jelen pillanatban is az elnyomottak, a kiszolgáltatottak, a szenvedők igazsága, amelyről tanúságot kell tenni... Sokan azt mondják, haszontalan a te áldozatod. De én hiszem: hosszú távra a tanúságnak értelme van... Azt hiszem nem kell bátorítanom Téged: Te is a láthatatlanokra nézel. Egy eljövendő hitvalló református egyház partizánja vagy. Követni fognak Téged. Akárcsak Bonnhoeffert a hitlerizmus korában... Az Úr Veletek van, László! Veled és családdal! Ez a döntő, az Ó kegyelme. Öllelek, Éva.”

November 2.: Este, négy álarcos, késsel felfegyverkezve, a bejárati ajtókat betörve, rárontott a családra és a náluk lévő két vendégre. A dulakodásban a lelkész megsérült, az ellenállásra és vendégre nem számító provokatőrök elmenekültek. Több mint gyanús az esetben az, hogy miközben a ház állandó megfigyelés alatt állt, a ki-bejárókat igazoltatták, a nagy zajjal járó betörés észrevétlen maradt. A rendőrség természetesen végezte „feladatát”, tettest nem találtak, az egész ügyet rablási kísérletnek minősítették. A szolidaritás újabb jeleként a baráti kör nem hagyta éjszakára egyedül a családot. A lakást erődítéssé változtatták, felfegyverezték fejszékkel, vasdorongokkal, botokkal, hosszabb időre élelmiszertartalékot képeztek. Ettől kezdve az épületet „a lelkész érdekében” hivatalosan őrizték.

November 12.: A lelkészi iroda ablakait betörték. A rendőrség szerint ez a „népharag” következménye.

November 17.: Tárgyalás kilakoltatásügyben, a püspökség kért halasztást és kapott is. Az akkor értelmezhetetlen cselekmény értelme a következő események kapcsán rajzolódik ki. Feltehetően ekkor gyűlt össze annyi „bizonyíték”, amennyit elégségesnek tartottak arra, hogy „másképp oldják” meg a helyzetet.

November 20-án a gazdasági milíciára vitték Tőkés Lászlót, azzal, hogy amennyiben „megfelelően” viselkedik, megoldódik a helyzete. Ezt megelőzően testvéreit többször feltartóztatták, feketézéssel vádolták és bűnjelként lefényképezték a lelkész megsegítésére szánt élelemmel és pénzzel. (Ekkor már hónapok óta nem kapott hivatalos fizetést.) E fényképeket Teperdel vallásügyi felügyelő személyesen hordta szét a presbitereknek, bizonyítva, hogy a lelkészük egyszerű sikkasztó és feketéző.

A milícián két alternatíva közt „választhatott”. Felmutattak egy kézinyugtát, amit Tőkés két „hazai református személynek” adott 20 ezer lej (egy lelkész 5 hónapi keresete) átvételéről.

- Ha azt mondja, azt személyesen kapta, akkor be fogják bizonyítani, hogy valójában külföldiek állnak a dolog mögött. Borsnál állítólag feltartóztattak két magyar állampolgárt és bizonyítékuk van rá, a pénz tőlük származott. Ebben az esetben információ külföldinek történt eladásával vádolható, büntetése 15 év börtön.

- Ha azt mondja, a pénz az egyháznak érkezett, sikkasztással vádolható, minthogy a bankszámla zárolva van, hivatalos nyugtatómbje nincs, a kifizetéseket nem tudja igazolni. A büntetés ez esetben 7 év.

„Felajánlották”, hogy ha hajlandó „együttműködni” velük, „eltekintenek” a vád alá helyezéstől.

November 28-án folytatódott a kilakoltatási per. A lelkész fellebbezését elutasították. Amennyiben nem költözik ki, két héten belül foganatosítják a hatósági végrehajtást.

December 1-jei hatállyal a lemondott Makay Botond „helyére” Papp László kinevezte Higyed István lugosi lelkészt, akit végre e célból feloldott a fegyelmi vizsgálat terhe alól.⁷⁷ (A dolog érdekessége, hogy a püspökség egy percig sem hitte, hogy Tőkés át is adja a szolgálatot, ugyanis a Temesvárra kinevezett lelkészek helyére senkit nem nevezett ki. A bevett szokás ellenére. Például, mikor a szerzõt „fegyelmileg” áthelyezték az Ellenpontok-ügy kapcsán egy Nagyváradtól és családjától távoli helyre, bár az áthelyezést nem volt hajlandó átvenni, s el sem költözött, már jelentkezett helyére a kinevezett lelkész, akinek a helyét szintén betöltötték.)

December 7-én kikézbésítették a törvényszéki végzést, miszerint nyolc napon belül megtörténik a kilakoltatás, amennyiben jószántából nem hagyja el a lakást.

December 10.: Tőkés László felhívta nemcsak a gyülekezetet, hanem Temesvár többi felekezetét is, a kilakoltatás várható napján, pénteken 15-én, jelenjenek meg a helyszínen.⁷⁸

Ezen a ponton megint elválik a zilahi és a temesvári történet, bár Adorjántól is megvonták a működési engedélyt, a parókiát szintén nem volt hajlandó átadni, van tömegtámogatottság, még inkább mint Temesváron, öntudatos, több mint ötven tagú presbitérium, akiből csak négy a „júdás”. Zilahon 1978. január 17-én a felháborodott tömeg miatt, az átvételre kiküldött bizottság, csak rendőri kísérettel meri megközelíteni a parókiát. A lelkész nincs otthon. Másnap ugyanez a küldöttség bekíséri a kultuszi felügyelőhöz a lelkészt. Fenyegetik, de nem hajlandó az átadásra. Sajnos, – dokumentumok hiányában – nem rekonstruálható, mi történt az egy hét alatt, amíg Bukarestben végül is aláírta a lemondó, beismerő nyilatkozatot.

A különbség? Adorján a kitérés taktikáját alkalmazta. Tőkés a konfrontációt. Adorján mögött csak a Szabad-Európa Rádió állt, s néhány politikai hatalommal nem rendelkező egyházi szervezet. Tőkés mögött ENSZ-határozat, széles körű médiakampány, a demokratizálódás felé kapaszkodó Kelet-Európa valamennyi politikai változásért harcoló csoportja és személyisége.

⁷⁷ Papp László 1313/1989. november 28-i leirata az Aradi Esperesi Hivatalhoz.

⁷⁸ Az eseménynapló eddig tart a Temesvár ostroma '89 című könyvben.

Adorján hívei, az erőltetett gazdasági fejlődés utolsó fényeit élvezik, sokan nemrég csináltattak hideg-meleg vizes fürdőszobát, nemrég költöztek „blokklakásba”, ahol nemcsak hideg-meleg víz van, hanem még egyelőre tüzelőről sem kell gondoskodni. Még új közintézmények épülnek. Utakat aszfaltoznak, igaz nem a legjobb minőségű aszfalttal – azt eladják külföldre – , de jobb mint a tengelyig érő sár. Utaznak, ha nem is nyugatra, de egy kijevi, vagy jereváni utazás nemcsak élményt, még pénzt is hoz a házhoz.

Tőkés hívei az erőltetett gazdasági fejlődés csődjének sötétségében éheznek, fáznak, vakoskodnak, dühöngenek. A falvakon már évek óta több az áramszünet, mint a villanyáram-szolgáltatás. A gyakori áramkiesések miatt óriási károk keletkeznek a termelésben. A temetőkből be akarják gyűjteni a fém és márvány síremlékeket. A mezőgazdasági termelés csúcsteljesítményei már évek óta csak papíron léteznek. Csontváz-marhacsordák támolynak a sovány legelőkön. Bevetetlen és betakarítatlan parcellák váltják egymást a vidéken. Miközben az úttest és a lakóház közti szabad területeken városon és falun virág helyett cukorrépa, lucerna, sárgarépa, petrezselyem terem. Mert kötelező. Mint a tanulónak az egyenruha, az egyenkabát karján az iskola felségjelével, és a tanuló sorszámával. Lányok hajába a fehér pántlika. És tilos miniszoknyát és nylonharisnyát viselni. És már nemcsak a külföldi rádiókat hallgatni, a külföldi tévéadókat is tilos nézni. Sok helyen leszereltetik az antennákat. A lakónegyedekben évek óta nincs rendes vízszolgáltatás, a vizet naponta „gyűjtik”. A téli átlaghőmérséklet a lakásokban 12 fok. A szállítás akadozik az üzemanyaghíány miatt. Évek óta megtiltották, hogy a megyehatárokon túlira járatokat indítsanak a buszvállalatok. 1989-ben már a szekusok is külföldiektől vásárolnak benzinjegyeket, mert arra köteles adni a benzinkutas. Már ha van egyáltalán mit. Több kilométeres személygépkocsisorok a városok szélén, fél napot-egész napot igénybevevő tevékenység a „benzin fejadag” megvétele. Mindennapos a benzin nélkül maradt, gépkocsit toló utasok látványa az országutakon. Az erőltetett urbanizálódás ruralizálódást gerjesztett. A lakónegyedek trágya- és húgyszagúak. Parkok, játszóterek, szabadidőközpontok helyett sertés- és tyúkólak, nyúlketrecek és kacsaszatatók díszítik a sokoldalúan fejlett szocializmus urbanizált tájképeit. Egy-egy államelnöki „munkalátogatás” alkalmával megmozdul a fél ország. Odacsődítik a környező megyék rendőreit. Odaviszik a több száz kilométerre tenyésztett díszállatokat. Műgyümölcsöket kötöznek a fákra. A sziklákat befestik, hogy barnaszénnek látszodjon. Miközben a kommunista morálról prédikál a média, mindent, ami nincs „elkötnek”, onnan, ahol még van. A kórházban viszont csak akkor kötözik be a sebet, ha viszel

kötszert, és vattát. Kezelnek, ha viszel orvosságot. Az újságok mintha az ötvenes évek elejét idéznék. A nagy szovjet testvért és Sztálint dicsőítő cikkek mellett, szabotőrök, kulákok, ellenforradalmárok illő megbüntetésétől visszhangzott az akkori sajtó. 1989-ben a Ceaușescu-házaspár egyre nagyobb méretű fotói, és egyre nagyobb betűvel szedett szónoklatai mellett, egyre gyakrabban közlik szabotőrök elítélését, mert nagyobb mennyiségű élelmiszert találtak náluk. És nem közlik az élelmiszergyárakban letartóztatott, megvert, megkínzott emberek százainak a nevét, akiket alkalmankénti egy-két kiló hús kilopásáért büntetnek. A legfőbb húsforrás a lakosság számára mégis az ilyen munkahelyekről a derékra, vagy még intimebb testrészekre erősítve kilopott hús, amit ráadásul olcsóbban árulnak az üzletinél. Nem véletlen, hogy több mint hárommillió tagja van a kommunista pártnak. A párt számára külön üzletek biztosítják a viszonylag emberibb ellátást. Persze, csak egy bizonyos szinten felül. De azért vannak az embernek „szocialista összeköttetései”, hogy időnként jusson az alacsonyabb rendű párttagnak is valami.

Az „istenadta” nép, ha nem éltetné egy kis illúzió-mákony, nem bírná elviselni a kilátástalanságot. Azt regélik, Ceaușescu amint a bukaresti piacokat látogatta, gyanút fogott. Megparancsolta, vigyék vissza oda, ahol először járt. Ott éppen a látogatására odaszállított mintaárut rakták teherautókra. Botrány! Azonnal leváltott néhány „banditát”. És megintcsak elérte a Szekuritáté, hogy azt mondogassák az emberek: Szegény elnököt félrevezetik ezek a „banditák”.

Mire elrendelik Tőkés kilakoltatását, a többség már nem hisz a meséknek sem, hanem egyre kevésbé vigyázva az ügyeletes fülekre, kimondja: „fejétől bűzlik a hal”. És Erdélyben az sem ritka, hogy egy román kijelentse, jobb szeretné, ha Budapest lenne a fővárosa, nem Bukarest.

A zilahi ügy idején, a szocialista tábor vezérkara, egy '53, egy '56, egy '68 figyelmeztetését mellőzve, belső ellentétei dacára is, még azt hitte, hogy „kimeríthetetlen tartalékokkal” rendelkezik a kommunizmus osztály nélküli társadalmának megvalósítására.

A temesvári ügy idején a szocializmus barakkja recsegett-ropogott az Elbától a Csendes-óceánig. Csak Románia vezetése reménykedett, hogy önelszigetelő politikájával kívül maradhat az általános tendencián.

A XIV. pártkongresszust követően az újságok szinte már semmi másról nem szólnak, mint a „szent család” tevékenységéről és a „munkaközösségek” fogalomteteleiről, hogy rendíthetetlenül követik a Vezér politikáját. Pedig a Vezér egyre dühösebb. Kritizálja a párt- és állami vezetés alsóbb szintjeit. Szerinte azért vannak fennakadások – ennyit legalább elismert – a lakosság

ellátásában, mert sokan csak fogadkoznak, hogy jól fognak dolgozni, de megmaradnak a szavaknál, a tettek helyett. De hogy a hatalma megdőlhét, nem tudta elhinni, pedig Iránba indulása előtt már megkezdődtek a tüntetések Temesváron. Egy magyar református lelkész ablaka alatt.

Ami ezután következett, furcsa módon a teológia átlényegülése politikává, anélkül hogy önmagát megtagadta volna. A krisztusi üzenet szó szerint beteljesedett: „legyetek kovász”, „legyetek a föld sója”. Az egyházi ellenállás, egy elistentelenedett egyházban kereste az igazságosságot, miközben az elistentelenedett világban politikai formát öltött: elindított egy folyamatot, kovász volt és só. Nem több, kevesebb sem.

A beindult folyamatot azóta sem sikerült tisztázni, pontosan rekonstruálni. Minden forrás szerint, már első nap 15-e délutánján a pár száz főnyi tömeg legalább fele román volt. Egy résztvevő 50 főnyi szekuscsoportról beszélt, akik eleinte elvegyültek a tömegben. Mivel az emberek nagy része nem ismerte egymást, az őszinte lázító is tűnhetett provokátornak. A parókia ablakából úgy látszott, civil szekusok is lázítják az eleinte békés tömeget. Még első nap találkozni akart Tőkessel az angol és az amerikai nagykövetség két képviselője. A rendőrök nem engedték be őket. Egy adott időpontban a kapualjban őrködő rendőrök elmentek. Terepjáróról filmezték a tömeget. Este a város polgármestere és a hazafias népfőnök egy vezetője, bizonyos Rotărescu, küldöttséget szerveztek a tömegből és tárgyaltak Tőkessel. Megígérték, hogy nem lesz kilakoltatás. A lelkész az ablakból hazamenetelre szólította fel az embereket. Egy részük elment, mások hazugságnak minősítették a polgármester ígéretét s maradtak. A szekusok kiszorították a tömeget az utcából. A románokkal vitakoztak, hogy menjenek haza, ez nem az ő ügyük.

Másnap, 16-án szombat délelőtt a városi hatóságokkal folytatott tárgyalás nyomán Tőkés László beszédet mondott, amelyben felszólította a tömeget, távozzanak. Egyik barátja, a lelkész megfogalmazásában plakátot függesztett ki a bejáratra, román és magyar nyelven, hogy ne gyülekezzenek a templom előtt. Délután, a Tőkést éltető jelszavak átcsaptak a diktatúrát, Ceaușescu elítélő és szabadságot követelő jelszavakba. A lelkész felmérve, hogy a lázadást majd a nyakába varrják, igyekezett csillapítani a tömeget, arra kérte őket, ne tartsanak politikai tüntetést a templom előtt. Hét óra tájban elbúcsúzott a tömegtől azzal, hogy a vasárnapi prédikációjára kell felkészülnie. A szemtanúk, résztvevők szerint ezen a ponton a lelkészért folytatott tüntetés új fordulatot vett, rendszerellenes megmozdulássá vált. A tömegnek vezére támadt, egy bizonyos Zăgănescu Mihai nevű fiatalember, aki felszólította a tömeget, hogy aki velük tart, kísérelje el az utca végére, hogy a szekuristák lássák, nem Tőkés

miatt folyik már a tüntetés. Megállították a villamosokat, a magát Zăgănescunak nevező férfi felkapaszkodott egy villamos tetejére, és azt kiabálta, aki jó román, kiáltsa vele: Le Ceaușescuval! Szabad Romániát! Szabad választásokat! A fellelkésített, és már többezresre duzzadt tömeg elvonult a partház irányába, a Béga hídjánál őket feltartóztatni akaró katonákat szétverték.

A parókiánál pár száz református maradt. Néhányan bementek a parókiára, hogy legyen védelme a lelkésznek. Este tíz óra tájban visszatért a tömeg, énekelték a román nemzeti dalt a Hora unirii-t. Tőkés László kiállt a parókia ablakába, s szívére tett kézzel énekelte velük. Rohamrendőrök jöttek, s megkezdődtek az összecsapások. Éjjel két óra tájban elcsendesült a város. Hajnali négykor érkezett a lelkészcsalád elszállítására a rendőrség. Védőiket a börtönbe vitték, őket előbb a milícia udvarára, ahova a tüntetésről elhurcoltakat zsúfolták be, majd a rendőrségi konvoj elindult velük. Amikor kivilágosodott, felismerve a tájakat döböntek rá, nem kivégezni viszik őket, hanem a szilágysági Menyőbe.⁷⁹

A Papp László-korszak vége

A Papp László vezette utolsó igazgatótanácsi gyűlés napján, december 18-án – Temesváron épp fegyvernyugvás van. A gyűlésen semmilyen lényeges dologról nem döntöttek, alig jelent meg néhány tanácsstag, püspöki jelentés nem maradt fenn, csak Bányai Edit rövid megnyitó beszéde. Bár a püspökkel nyilván közölték a kilakoltatás tényét, a gyűlésen erről nem esett szó. A Temesvár ostromában (281–283.o.) Tőkés László közöl, egy december 21-én keltezett, Papp László által szignált nyilatkozatot. Ebben a püspök mintegy megmagyarázza a nagyközönségnek, mit is kell tudni a Tőkés-ügyről, nyilván a román állampolitika és az azzal azonosult hivatalos egyházpolitika szemzőgéből. Megjelenési helyet nem közöl a könyv, tartalmából ítélve a romániai közvéleménynek készült. A december 21-i magyar lapok a nagyváradi Fáklya és az Előre, Ceaușescu iráni látogatásával vannak tele. 22-én nem jelent meg semmilyen sajtókiadvány. 23-án már az új, „demokratikus szellemben” írt lapok közöltek információkat a „forradalmi” változásokról.⁸⁰

⁷⁹ Az események ábrázolása a következő dokumentumkötetek alapján készült: Tőkés László: Temesvár ostroma '89; Gazda József: Megváltó karácsony; Sáfrány László: Íme az ember.

⁸⁰ A megyei lap dec. 22-i számát már kezdték kihordani vidékre, amikor telefonértesítés érkezett a szerkesztőségbe a megyei pártbizottságtól, hogy a lap terjesztését le kell állítani, a kivitt újságokat be kell gyűjteni, és meg kell semmisíteni a kinyomtatott példányokat. Feltehetően ebben a bezúzásra ítélt számban jelent meg Papp László cikke. (Ilyen példányt nem sikerült felkutatni.) Szilágyi Aladár közlése a lap akkori főszerkesztőjének visszaemlékezése alapján.

Temesváron a vasárnap esti-éjszakai esztelen vérengzés után, amikor gépkocsival száguldozó szekusok lőttek mindenre ami él, sőt csak úgy vaktában az ablakokra is, csend van. Az éjszakai tavaszias zápor elmosta a vért az utcákról. A hétfőn délelőtt összeverődött tömeget, figyelmeztető lövésekkel feloszlatták. Az ország többi városában még látszólag nyugalom volt, csak a rendőrséget, a szekuritátét és a katonaságot mozgósították.

Az események kirobbantója, illetve a felesége ezenközben Szilágyszezen, ahova Menyő tartozott, reggeltől estig tartó kihallgatások szenvedőalanyai voltak: „...nem tudtuk, hogy mi történik majd az országban. Ceaușescu még Iránban volt, valószínűleg azért is bántak csínján az ellenállókkal, a tiltakozókkal... A szokásos szekusfenyegetéseket, a pszichológiai vallatási módszereket, trükköket leszámítva viszonylag nyugodtan végezték a dolgukat... Egész nap diktálták, hogy mi történt az utóbbi hónapokban... Valóban leírtam, nem volt miért titkolóznom, mert mi nyílt sisakkal harcoltunk... A szerencsénk az volt, hogy véletlenül egy rádió is bekerült a teherautón elhozott bútorok, edények közé... Amikor éjjél körül remegve hazakerültünk a feleséggel, nagy élmény volt találkozni a maratoni kihallgatások után, akkor... összevetettük a tapasztalatainkat és következtetni próbáltunk... mire megy ki a játék. De ugyanakkor meghallgattuk a rádiót... Megtudhattuk, hogy az egész Románia forrong, hogy Temesvár december 20-án szabad város lett... Ez biztatást jelentett számunkra... A szekusok... azt kívánták tőlem, valljam be, hogy külföldi ügynök vagyok, magyarországi és nyugati megbízatásból cselekszem, hazaáruló vagyok és tartsak bűnbánatot... Félelmeink akkor tetőztek, amikor szerdán este egyszercsak egybetereltek mindenkit a rendőrségen...Bekapcsolták a rádiót és akkor hangzott el... Ceaușescu szózata. Azzal kezdte a beszédét, hogy egy pap miatt Temesváron felbomlott a rend... Ez akkor úgy hatott, mint a halálos ítéletem... csütörtökön az utolsó kihallgatási napon, miközben délelőtt szokványos szakmai kihallgatási munka folyt, délután egyszer csak kezdték nekem diktálni: ismerjem el, hogy nem bántottak engem, semmi kár nem ért. Írnom kellett vagy három olyan nyilatkozatot, amellyel bebiztosították magukat... Azt mondták, reggel újból jönnek utánunk... Am nem jöttek... Miközben mi szekust vártunk, a nagybácsi érkezett az apósommal...”

81

Temesváron kedden, 19-én, már általános sztrájk volt a gyárakban, feltehetően ekkor történt a munkások önszerveződése, mert a 20-i tüntetésen a gyári munkások szervezeten vezetőikkel, jelszavakkal, követelésekkel álltak

⁸¹ Tőkés László: Temesvári mementó, 111–113. o.

elő. Elhatározták küldöttségek menesztését az ország más városaiba. A katonaság átállt a felkelés oldalára, és kivonultak a városból. A városba megsemmisítési parancssal kiküldött Dăscălescu és Coman tehetetlenek voltak. Szerdán már Arad is csatlakozott a felkeléshez. Este hangzott el Ceaușescu tévé- és rádióbeszéde. Majd másnap óriási taktikai hibát követtek el, munkásgyűléseket hívtak össze a temesvári események elítélésére. A gyűlésekre hívott emberek aztán kivonultak az utcákra. Csütörtökön, 21-én már Erdély minden nagyobb városában és Bukarestben is zajlottak a tüntetések és az összecsapások a karhatalom és a tömegek közt. A diktátor elfogása, a Nemzeti Megmentési Front megalakulása, majd a Ceaușescu-házaspár sürgős kivégzése visszafordíthatatlanná tette az eseményeket.

A nemrég még üldözött temesvári lelkészt hősként ünnepelték. Az NMF katonai kíséretet rendelt mellé védelemül, mert egy titokzatos, és azóta is csak találgatásoktól övezett – fegyveres testület, a „terroristák”, különösen a repülőterek környékén még komoly ellenállást tanúsítottak.

Akárcsak a társadalomban a korábbi vezetők gyorsan cseréltek jelszót, hitet az egyházban is. Az egyházi „diktátorról” nem lehetett tudni semmi bizonyosat. A nagyváradi tüntető tömeg egy része meg akarta büntetni, de akkor, 21-én már nem tartózkodott a püspöki rezidencián, elmenekült.

Egyházkerületi Ideiglenes Ügyintéző Bizottság alakult. Tagjai: Borsi Zsigmond bihari esperes, korábbi számvevő, Sándor Lajos, Veres-Kovács Attila, Balogh Barnabás, Zsigmond József, Papp Benjámin, Tarr István, Fazakas Sándor, Szabó Ferenc. A szűkszavú jegyzőkönyvből igen kevés derül ki. Nógrádi Béla „tájékoztatót” tartott, s azt követően Zsigmond József lemondott.⁸²

Megjelent az évtizedek óta első egyházi híradás a nagyváradi Fáklya december 30-i számában: „A Királyhágómelléki Református Egyházkerület lelkészi gyűlését tartották meg december 29-én Nagyváradon. A jelenlévők elhatározták magukat Papp László volt püspök áldatlan tevékenységétől. A lelkes öröm, amely a terembe lépő Tőkés Lászlót fogadta, minden szónál jobban beszélt arról, hogy a lelkészi közösség ki mellett foglal állást...” Fontosnak tartották kihirdetni, hogy rövidesen lesz elegendő naptár, énekeskönyv és a lelkészutánpótlást megoldják, a numerus clausus megszűnik.

A megyei napilap 1990. január 1-jétől megváltozott névvel jelent meg: Bihari Napló. Január 4-i számában Bogdán Ildikó készítette a kezdő

⁸² Jegyzőkönyv, amely készült 1989. december 27-én. Zsigmond József, feltehetően miután világossá vált, nem lesz semmiféle felelősségrevonás a múlt hibáiért, meggondolhatta lemondását, mert februárban már a VÁ-nál tett panaszt, hogy meggátolják vikáriusi teendőinek gyakorlásában.

lelkesedésével interjút egy Şchiopu nevű tábornokkal. A tábornokhoz érkező Tőkés Lászlóval is sikerült pár szót váltania. Tőle értesülhet a nagyközönség arról, hogy Papp László elmenekült, és hogy többen javasolták az ő püspökké tételét. Ennek azonban csakis törvényes keretek közt szabad megvalósulnia, a rövidesen kiírandó tisztújító választásokon.

A Papp László-korszakot hivatalosan a Bihari Naplóban megjelent közlemény zárta le: „Az NRE Püspöki Hivatalának közleménye a közérdeklődésre való tekintettel: D. Papp László püspök 1990. január 4-én, január 1-i hatállyal lemondott püspöki tisztéről. A közeljövőben esedékes tisztújításig az egyházkerület vezetője az egyházi jogrend szerint Nógrádi Béla kerületi főjegyző, nagybányai esperes.”⁸³

Konklúziók

Papp László püspöksége egybeesett a Ceauşescu-korszak „tündöklésével és bukásával”. Meghirdetett programja volt az egyház teljes azonosulása az állampolitikával. Ez azt is jelentette, hogy a kerület, mint az egyház irányítószerve egyre inkább államapparátusként működött. Részben, mert teljesítenie kellett modelljének elvárásait. Az állami költségvetés részeként, be kellett vezetnie és be kellett tartatnia az egyre szigorodó pénzügyi politika intézkedéseit. A tervgazdaság részeként, mindenféle munkátot jó előre meg kellett tervezni és terveztetni, felvenni a költségvetésbe, s ami a legfontosabb, függetlenül, hogy részesült állami vagy egyházi támogatásban, jóvá kellett hagyatni. Ez a semmiféle rugalmasságot nem tűrő szabályozó rendszer sok konfliktus forrása volt. (Majd minden ügyben – Zilah, Temesvár, Gencs – szerepe volt.)

Másrészt a külső elvárásnak akkor tudott leginkább megfelelni, ha minél tökéletesebben azonosult vele. Egyre inkább parancs nélkül is működött, adott esetben elébe ment az elvárásnak, őszinte örömmel, hogy „kitalálta” mit akar a hatalom. Ugyanakkor – minthogy a hatalom sem tökéletes – gyakran abból fakadtak a működési zavarok, hogy nem találta ki, mit akar a hatalom, az pedig nem akarta alter ego-jának „szájába rágni” a teendőket, mert meg akarta tartani a bele nem szólás látszatát. (Lásd a zilahi ügyet, amikor az állam intézkedései után, egyházi lépéseket várt, de az egyház csak későn és figyelmeztetésre intézkedett.)

⁸³ Bihari Napló, 1990. január 6.

Akárcsak az államrendszerben, az egyházban is fontos szerepe volt a pártszerű működési funkcióknak. Nem abban az értelemben, hogy a vezetők kriptopárttagok lettek volna. A pártkönyveket – kevés kivételtől eltekintve – a lelkészektől az 1948-as tagságrevízió alkalmával visszavonták. A kongrua általánossá válásával, majd Papp László önkényes intézkedéseivel alakult ki a pártként működő réteg. Arday idejében a nyilvánvaló elnyomás és megkülönböztetés miatt, szó sem lehetett az egyházi vezetéshez érdekek mentén kötődő réteg kialakulásáról. Búthi alatt megindult a folyamat, de nem volt idő a kikristályosodáshoz. Papp László idejében egyre több olyan állami eszköz állt az egyház rendelkezésére is, amivel érdekeltté lehetett tenni a lelkészt a „pártosodásban” (Külföldi utazás püspöki engedélyezése első fokon, külföldi tanulmányutak „magas” közbenjárással, külföldi egyházi nyaralás – mind annak eredménye, hogy az állami ideológia szerint a külföldi utazás nem jog, hanem jutalom. Egyházi építkezések engedélyezésének javasolása a Vallásügyi Államtitkárság felé, ha „jó fiú vagy”. Eleinte, amíg anyagokat csak állami kiutalásra lehetett kapni, ez teljes kiszolgáltatottságot jelentett. Később egyre inkább eszközzé vált: ha a lelkész nem épít, a gyülekezet semmittevással vádolja. Érdeke, hogy „jól viselkedjen” és engedélyt kapjon, hogy megfelelhessen a gyülekezet elvárásainak.) Másfelől Papp László önkényes, a nyilvánosság előtt be sem jelentett intézkedései, belülről is megteremtették a feltételeket. Megszüntette a püspöki széket, bár erről soha semmilyen határozat nem született: számtalan kommunikációs zavar forrása lett. Kijelentette, hogy a nagyváradi kerületben nem gyakorlat a lelkészválasztás, és nem volt lelkészválasztás. (Többé-kevésbé elmérgesedett ügyek sokaságának forrása: Hosszúmező, Zilah, Gencs, Pusztaujlak, Temesvár, Szatmár, Nagykároly stb.) A püspöki kinevezés mint állásváltoztatási lehetőség túlsúlyba kerülésével, érdekeltté vált a lelkész a püspökséggel és a Vallásügyi Államtitkársággal való „együttműködésben”. A lelkészi karrier alapja is a „rendes” lelkésszé minősülés volt. Mindezek hozzájárultak, hogy kialakuljon egy, a lelkészi kar mintegy 30%-át kitevő réteg, amely pártként funkcionált. Ahogy a párttag kötelessége volt jelenteni, ha valami „rendellenességet” tapasztal, úgy ez a réteg is megtette, amit elvártak tőle. Ahogy a párttagnak képviselnie kellett az egybefonódott pártállami akaratot, úgy ez a réteg is képviselte a püspöki akaratot, nézőpontokat, magatartásformákat. Ahogy a párttag gyűléseken biztosította támogatásáról a pártpolitikát, úgy ez a réteg a lelkészértekezleteken „bizonyított”. (Az egyházmegyei értekezleteken szinte mindig ugyanaz az 5–10 személy szólalt fel.)

Az államapparátushoz, az állampolitikához fűződő szoros kötelék még tettenérhetőbb a hanyatlási tünetek, működési zavarok terén. Az „ügyek” a kerületben kronológiailag épp akkor kezdődnek, amikor megindul az ideológiai bezárkózás, amikor megkezdődik a diktatúra személyi és szervezeti feltételeinek kialakítása. Látszólag divergencia jellemzi a politikai és az egyházpolitikai irányt. Az egyházban egyre nő a konfrontáció, az „ügyek” szaporodnak, a kerület a „békezigetből” egyfajta darázs-fészek lesz. Bár a gazdasági és társadalmi elképzelések terén felszámolják az alternatívákat, a politikában egyre ritkábbak a konfrontáció jelei. Ez azonban csak a felszín: a nyilvánosság hiányából fakadó illúzió. Az államapparátusban folyik a tisztogatás, a nem egyirányba húzó káderek lecserélése, a belső pártdemokrácia maradékának felszámolása, az önálló elképzelések letörése. A periódikusan kötelező kádercsere politikájával a káder éppolyan kiszolgáltatottá válik, éppúgy végrehajtott eszközzé degradálódik, mint például a helyettes vagy segédlelkész. A Fegyelmi Szabályzat bevezetése 1982-ben még a „rendes” lelkészek helyzetét is destabilizálja, az egyházi közérdek (értsd államérdek) elvének mindenekelőtt helyezésével.

A gazdasági progresszió és degresszió viszont a fokozódó ideológiai fagyasztással megtévezve, mintha ellentmondana a korábban megállapítottaknak. A román gazdaság fejlődése 1978–1980-ban érte el tetőfokát, aztán hullámzó, de biztos visszaesés mutatható ki. Az egyházkerület működésében ez legfeljebb abban mutatkozik meg, hogy leragasztják a konnektorokat, az ízzókat kivesszik a foglalatból, hogy még a pazarlás kísértése se merülhessen fel, a beadott építkezési tervek jóváhagyását késleltetik, a parókia és templom-fűtési terveket nehezen, vagy egyáltalán nem engedélyezik. Továbbítják a központi világítást-, fűtést korlátozó rendeleteket. Ez utóbbit, a legtöbb helyen nem tartják be. Mindezek ellenére, az általános elszegényedés közepette nő a gyülekezetek adakozókedve, építési hajlandósága, sőt kezdeményezőkézsége. Ez egybeesik a hetvenes évek közepén végzett, reformeszméktől vezérelt, a korábbiakhoz képest viszonylag népes lelkészgenerációk „beérésével”.

Mi az oka ennek az ellentétes mozgásiránynak?

A román szocialista államrendszer a háború után gazdaságilag sokáig az Erdélyben és a Bánátban már létező ipari kapacitás kiszipolyozására épült. A politika viszont egyre inkább az ókirálysági ortodox gondolkodásmódot tükrözte. (Nem véletlen, hogy minden egyházzal kapcsolatos intézkedés kapcsán előbb az ortodox pátriárkával egyeztettek. Nem véletlen, hogy Nicodim pátriárka halála után, 1948-ban az új pátriárka megválasztásában – az aktuál-politikai vonatkozások figyelembevételével is – a nemzetgyűlési képviselők is

részt vettek.) Romániában, a nem ortodox szocialista országoktól eltérően, a jog teljesen kiszolgált a politikát. A jog nem jelenthetett még elvi védelmet sem az állami terrorral szemben. Az autokefál állami és jogrendszer, egy többségében a civil társadalmat nem ismerő, félféudális társadalomra épült. Lett volna némi esély más típusú fejlődésre, ha nem történik meg a párt-apparátus magyartalanítása és zsidótlánítása 1948 után, vagyis azon magatartásformák kiszorítása, amelyek nem az ortodox gondolkodást hozták magukkal a gyerekszobából. Nem véletlen, hogy minden második világháború utáni „kítörési” kísérlet, „elégedetlenség” a történelmi Erdély és a Bánság területéről indult. (Parasztlázadások a kollektivizálás kapcsán, politikai perek ezrei, 56-os megmozdulások, Petrosény 1977, Ellenpontok 1982, Brassó 1987, Temesvár 1989.) Nem véletlen, hogy a nagyváradi kerület hasonulási kísérletében az jelentette a legfőbb zavart, azt nem vette a püspök figyelembe, hogy tagságát, nem az ortodox gondolkodás motiválja. Hiába hangoztatta Papp László püspökké választása óta, hogy milyen jó az ortodox és katolikus módszer a lelkészek munkábaállítására terén, nem talált visszhangra és szimpátiára. Hiába nézte le az „istenadta” népet, minden „ügynél” kiviláglott, felsejlett az elnyomás deszkái mögött, hogy a sokszázados református öntudat csíráit nem lehetett kiirtani. Sem az egyház múltbeli tényleges bűnei (Nem a Bereczky Albert által hangoztatottakról van szó.), sem az újak, amelyek épp a népi demokrácia nevében dorongolták le a demokráciát, nem ölték ki azt a tudatot az emberekből, hogy nekik jogaik vannak emberként, hívőként, reformátusként, magyarként. Ez utóbbi esetben olyan megnyilvánulási formákban, amelyek még nem támadhatók politikailag. Ez a jogtudat az, ami hiányzik az ortodox viszonyulásból, és aminek letöréséért a püspök a Római levél megfelelően ideologizált passzusaira hivatkozva, az evangélium nevében harcba szállt. Ennek következménye, hogy amire még soha nem volt a magyar protestáns egyháztörténetben példa, az egyházi vezetés az ügyészséget és a karhatalmat veszi igénybe, a maga gerjesztette konfliktusok kezelésére, vagy annak bevetését fontolgatja hívei, lelkészei ellen (Majdnem minden „ügyben”!).

Érdekes kérdés az is, hogy két azonos rendszerben működő, azonos elvi alapokon álló struktúrában – a nagyváradi és kolozsvári kerületekben –, hogyan lehetséges a fejlődési mutatók, jellegzetességek nagymértékű mássága?

A kolozsvári és a nagyváradi kerület történelmi mássága, s ebből eredő konfliktusai mellett, az államrendszerhez való hasonulás mértéke és milyensége is taszítóerőt jelentett. És természetesen meghatározta belső feszültségeinek a hőfokát is. Bár ugyanabban a rendszerben egzisztált, ugyanabban a történelmi

időben, vezetőik ugyanazokat a kötelezvényeket teljesítették, a fentebb jelzett jogtudatot a kolozsvári kerület vezetése igyekezett eltérni, vagy felhasználni saját túlélésére. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy ez utóbbiban az említett jogtudat történelmileg kevesbé radikális. A nagyváradi kerületben elvileg a presbiter közvetlenül beleszólhat abba, ki legyen a püspöke. A kolozsváriiban csak közvetve. A jogtudat határait hosszú távon, ilyen apróságnak tűnő tényezők is alakítják.

A nagyváradi egyházkerületben egészen tisztán kirajzolódik egy nagyon érdekes fejlődési irány. Minél inkább érvényesül a diktatúra (az ortodoxia) a pártban, annál gyakrabban, annál aktívabb szerepet vállalnak párttagok presbiterként, később miután már egyszerű párttag sem lehet a világi vezetés tagja, gyülekezeti „hangadóként” lép fel. Minél erősebb a civil testületek leépítése, illetve működésük látszat- és áltevékenységre korlátozása, annál erősebben jelenítik meg magukat az egyházi testületek, a presbitériumok. Szintén tisztán kimutatható, a „szabadságkorlátozó” központi irányítástól való függetlenedés tendenciája (Hosszúmező, Zilah, Temesvár). Akár a teljes elszakadás árán is.

Az egyházon belüli erőszakolt konfrontáció – diktatúra és jogtudat harca – épp a két rendszer bizonyos szinten teljes összefonódása nyomán válhatott mind az egyházi, mind az állami struktúra lebontásának elindítójává, teológiai jelképpel élve „kovásszá és sóvá”.

Mint minden történetírásnak az egyháztörténetnek is (azon belül e szerény dolgozatnak), bevallott, vagy leplezett célja, nem a pusztá rekonstrukció, nem csupán a történés dokumentumainak megmentése, exegetálása, rendszerbeállítás. Az egyháztörténetírás aggódó tekintettel néz maga köré és kínálja tanulságait az egyházi-, társadalmi-, politikai jelen és jövő „kistermelőinek” és „nagyvállalkozóinak”.

KRONOLÓGIA

1940

- augusztus 30. A II. bécsi döntés.
szeptember 23–24. Nemes Elemér lugosi esperes tanácsülésre hívja Aradra, a KiRE délen maradt egyházmegyéinek vezetőit.
december 20. Nagyenyeden találkoznak a Romániánál maradt erdélyi és királyhágómelléki református egyház kerületrészek vezetői, ahol az egyesülés vagy különállás kérdéséről tárgyalnak.

1941

- március 9–13. A bécsi döntés következtében Romániánál maradt református egyházkerületrészek vezetőinek bukaresti tárgyalásai. A román államkormányzat változatlanul kívánja fenntartani a két külön kerületrészt: az erdélyi vezetőjeként Nagy Ferenc tövisi esperest, a nagyváradi egyházkerület vezetőjeként Nemes Elemér lugosi esperest ismeri el.

1942

- január 1. A Királyhágómelléki (Nagyváradi) Református Egyházkerület hivatalosan is megszűnik.

1944

- március 17. A szovjet csapatok átkelnek a Dnyeszteren, az akkori román–szovjet határon és benyomulnak Besszarábiába.
március 22. Andrej Szeptycki, Ivovi görög katolikus metropolita, pásztorlevélben – „A bolsevizmus közeledése” – szólít fel a kommunizmussal szembeni egységre.
április 12. felté- A Szovjetunió közli Romániával fegyverszüneti teleit.

- augusztus 21. A szovjet hadsereg elfoglalja Moldova központját, Iași-t.
- augusztus 23. I. Mihály király palotaőrsege letartóztatja Ion Antonescu marsallt és Mihai Antonescu miniszterelnököt.
- augusztus 24. Dél-Erdélyben százával internálják a magyar értelmiségieket, köztük sok református lelkészt.
- augusztus 25. Románia hadat üzen Németországnak.
- szeptember 1. A magyar kormány tiltakozó nyilatkozatot ad ki az internálások ellen.
- szeptember 2. Törvényrendelettel visszaállítják Románia 1923 március 29-i alkotmányát. Ugyanakkor a 422. sz. törvény intézkedik az internáló táborok feloszlításáról. A törvény végrehajtása csak 1945 márciusában kezdődik meg és elhúzódik 1946-ig.
- szeptember 7. Románia hadat üzen Magyarországnak.
- szeptember 12. Moszkvában aláírják a román–szovjet fegyverszüneti szerződést. Ennek értelmében Románia Finnországhoz hasonlóan 300 millió dollár jóvátételt fizet, eltartja a 2,5 millió fős megszálló szovjet hadsereget, részt vesz a Szovjetunió oldalán a további harcokban legkevesebb 12 hadosztállyal.
- október 7. Romániában kiadják a 486.sz. törvényt közalkalmazottak purifikálásáról (közölve a Monitorul Oficial számában). A törvény 4. cikkében tagú bizottságokat kell létrehozni a klérus
- okt. 8-i értelmében 3 igazolására.
- október 16. A Romániai Magyar Dolgozók Szövetségének utóda-ként létrehozzák a Romániai Magyar Népi Szövetséget, amely megszüntetéséig teljesen a Román Kommunista Párt befolyása alá kerül.
- október 25. A szovjet–román csapatok elfoglalják Nagyváradot és Szatmárnémetit, s ezzel lényegében újra román uralom alá kerül a Trianonban megnyert terület.
- november 12. Észak-Erdélyben szovjet katonai közigazgatást léptetnek életbe, a román közigazgatást kivonják.
- december 21. Az NRE déli részeinek purifikációs bizottsága igazolja a két egyházmegye lelkészi karát.

- január 8. Nemes Elemér lugosi esperes körlevele, melyben arról értesíti az Észak-Erdély visszacsatolásával Romániához került, a háború előtt a Nagyvárad Ref. Püspökséghez tartozó esperességeket, hogy mint a román államkormányzat által elismert püspökhelyettes szeretné felvenni velük a kapcsolatot az egyházi közigazgatásba való visszakapcsolásuk, anyagi biztonságuk érdekében.
- január 31.–február 2. A moszkvai zsinaton Oroszország pátriárkájává választ-
t-
utódjaként. ják Alekszijt, az előző évben elhunyt Szerгий
- február 7. Megjelenik a nemzetiségi Statútum, amely csak a dél-erdélyiek számára jelent jobbulást, Észak–Erdély magyarsága számára visszalépés.
- február 24. A kommunisták szovjet ösztönzésre tömegzavargásokat, tüntetéseket kezdeményeznek Bukarestben.
- február 27. Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes ultimátumot intéz a román vezetéshez, egy ún. népfront kormány létrehozására. A Rădescu-kormány kénytelen lemondani.
- február Miheztartás végett értesítik Nemes Elemért, hogy az MNSZ aktivistái belépésre szólítják fel a lelkészeket.
- március 6. Szovjet nyomásra Mihály király kinevezi Románia miniszterelnökévé Petru Grozát. Az esemény lényegében a jaltai egyezmény szovjet megsértése. Franciaország elismeri, az USA nem ismeri el az új román kormányt.
- március 8. Visszaállítják Észak-Erdélyben a román közigazgatást.
- március 20. A TtRE tanácsa 37/1945. sz. határozatában foglalkozik az elcsatolt részek kérdésével.
- április 14. Ukrajnában felszámolják a görög katolikus egyházat.
- május 7–8. Reimsben, illetve Berlinben Németország aláírja a feltétel nélküli fegyverletételt.
- május 16. Táviratilag kéri a központi purifikáló bizottság a nagyvárad volt püspöki hivataltól, az északi részek lelkészeinek igazolását.
- május 30. A Nagyváradon tartózkodó Ferenczy Károly tiszántúli főgondnok meghatalmazza Vadai Bélát, Csernák Bélát, Thúry Kálmánt, valamint Szabó Zoltánt, Arday Aladárt,

- Kiss Károlyt, Soós Istvánt, Kotzó Jenőt, Barcsay Károlyt és Sarkady Sándort, hogy a különböző időszakokban viselt egyházi tisztségüknek megfelelő hatáskörben az ET szerint járjanak el.
- május „Demokratikus papi szindikátusok” alakulnak, első-sorban az ortodox papok részvételével.
- június 8–9. A Nagyváradi Református Egyházkerület vezetőinek értekezlete Nagyváradon. Az északi részek vezetői tudomásul veszik Nemes Elemér megbízását az északi területek adminisztrálására is. Fentnevezett megbízza Csernák Béla és Soós István egyházkerületi tanácsbírákat mint nagyváradi lakosokat, valamint Vadai Béla bihari esperest, hogy Nagyváradon „expozitúrát” szervezzenek. Ezt megelőzően történik meg a Nemes Elemér vezette bizottság által a lelkészek igazolása is.
- június 16. A Román Nemzeti Kultúra és Kultuszok Minisztériuma hivatkozással Csernák Béla 202/1945 és a Bihar megyei prefektus 7505. sz. táviratára a volt Nagyváradi Református (Kálvini) Egyházkerületet az Erdélyi Ref. Egyházkerület joghatósága alá rendeli. (A rendeletnek ténylegesen sosem szereznek érvényt.)
- június 26. 52 ország aláírja San Franciscóban az ENSZ Alapokmányát, amely október 24-én lép hatályba.
- július 6. Lengyel–szovjet lakosságcsere-egyezmény.
- augusztus 2. Befejeződik a potsdami konferencia a szövetségesek közt. Döntés születik arról, hogy Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország, Románia területéről a németeket kitelepítik Németországba. A győztesek hatalmi érdekellentétei, politikai nézetkülönbségei kiéleződnek.
- szeptember 2. Japán feltétel nélkül kapitulál. Ezzel véget ér a II. világháború.
- szeptember 16. A kommunista lengyel kormány felmondja a Vatikánnal 1925-ben kötött konkordátumot, mivel az nem ismeri el az új lengyel határokat.
- október 15–16. Országos lelkészkongresszust tartanak Bukarestben. Az NRE-et kizárólag déliek képviselik: Nagy Zoltán, Szűcs István, Tókécs Béla, Kicsi József. A cél az egyházak meggyerése a „demokratizálódási” folyamatnak.

- október 16–21. Az RKP első legális országos konferenciája Bukarestben. Egyedüli vezető lesz Gheorghe Gheorghiu-Dej.
- november 8. Kiráypárti tüntetés Bukarestben. A kommunista vezetés alatt álló katonaság beavatkozásának eredménye sok halott és sebesült.
- november 21. Közzéteszik az MNSZ-nek Bányai László javaslatára megfogalmazott kiáltványát, amely állást foglal a trianoni román–magyar határ visszaállítása mellett, illetve a lakosságcsere ellen. Az ún. Marosvásárhelyi Kiáltvány, magán a szervezeten belül is nagy felháborodást kelt, sokan árulással vádolják az MNSZ vezetőségét.

1946

- január 7. A németországi Szorb Nemzeti Tanács önálló államiséget kér az ENSZ-től.
- január 8. Mihály román király beszünteti fél éve tartó „sztrájkját”, és felveszi a kapcsolatot az amerikai–angol nyomásra átalakított kormánnyal.
- január 11. Albániában kikiáltják a köztársaságot.
- január Megkezdődik a csehszlovákiai németek kitelepítése.
- február 1. Magyarországon proklamálják a köztársaságot.
- február 5. Nagy-Britannia és az USA elismerik a Petru Groza vezette román kormányt, megtörténik a diplomáciai kapcsolatok felvétele.
- február 27. Magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény aláírása Budapesten.
- április 19–22. Szovjet nyomásra egyesül a megszállási területen a német szociáldemokrata és kommunista párt Német Szocialista Egységpárt néven. Ennek mintájára egyesülnek majd az alakuló szovjet blokk hasonló pártjai.
- május 2. Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök átadja a bukaresti Magyar Politikai Misszió vezetőjének azt a memorandumot, amelyben az erdélyi magyarság nevében, az aláírók – Márton Áron mellett, Vásárhelyi János református püspök, Korparich Ede, Szász Pál,

- Lakatos István – elhatárolódnak a Marosvásárhelyi Kialtványtól, és felszólítják a magyar kormányt, képviselje az erdélyi magyarság érdekeit. A memorandumot eljuttatják gr. Teleki Gézánnak keresztül az angol és amerikai külügyminisztereknek, de reagálás nem történik.
- június 11. Visszhangtalan magyar javaslat a trianoni román–magyar határ korrekciójára és lakosságcserére.
- június 12. Kikiáltják az Olasz Köztárságot, amelyet népszavazáson döntöttek el.
- július 4. Zsidóellenes megmozdulások Lengyelországban, Kielcében a pogrom 41 áldozatot követel.
- július 15. A romániai német kisebbségtől testületileg megvonják a választójogot.
- július Csehszlovák–román egyezmény a romániai cseh és szlovák lakosság „hazatelepítéséről”.
- szeptember 1. A görögországi népszavazáson a lakosság a monarchia fenntartása mellett dönt.
- szeptember 2. A párizsi béketárgyalásokon Tătărescu román külügyminiszter hivatkozik a Marosvásárhelyi Kialtványra, mint az erdélyi magyarság akaratnyilvánítására.
- szeptember 5. Hivatalossá válik a Trianonban meghúzott román–magyar határ a párizsi békével.
- szeptember 8. A bulgáriai népszavazás a köztársasági államforma mellett dönt. Budapesten félmillió szovjetellenes tüntetés zajlik.
- október 12. Anticionista kampány indul a Szovjetunióban.
- november 19. Parlamenti választásokat tartanak Romániában. A durva csalások ellenére, az RKP csak a harmadik párt a szociáldemokraták és a liberálisok után. Az MNSZ jelöltjeként parlamenti képviselő lesz Szablyár Kornél társkányi lelkész. Megkezdődik mintegy hatvanezer szlovákiai magyar deportálása a Szudéta vidékre.
- november 27. A Nagyváradi Református Egyházkerület közgyűlésén elhatározzák a visszaalakulást.
- december 15. Élelmiszerfogyasztási korlátozásokat vezetnek be Romániában.

- január 5. Az „összeesküvésí” perrel megkezdődik Magyarországon a választásokon győztes kisgazdapárt szétverése. A per kapcsán a romániai magyarság több politikai és egyházi vezetőjét is letartóztatják.
- január 8–9. Az RKP plenáris ülésén megfogalmazzák a szocialista forradalomra való áttérés feladatait.
- február 10. A szövetségesek megkötik a békeszerződést Olaszországgal, Romániával, Finnországgal, Magyarországgal és Bulgáriával Párizsban.
- február március 12. Kiutasítják Romániából Andrea Cassulo pápai nunciust. Az USA a görögországi polgárháború kapcsán támogatást ígér a kommunizmus ellen küzdő országoknak (Truman doktrína).
- március 21. Nemes Elemér közli az egyházkerületi választások eredményét a kultuszminiszterrel.
- április 16. Az NRE közgyűlésén hivatalosan bejelentik a választások eredményét. Püspök Csernák Béla, főgondnok Thúry Kálmán, főjegyző Arday Aladár. Thúry meglepetésre bejelenti lemondását.
- április 18. Kultuszminisztérium bekéri a választás dokumentumait. Megbízta Nemes Elemért az egyházkerület ügyvitelével az új püspök megerősítéséig és beiktatásáig.
- április 30. Solymos Iván szilágysági képviselő felszólalásából kiderül, a magyarságot és általában a kisebbségi egyházakat „kifelejtették” a költségvetésből. A kisebbségi egyháza- a Szé- zoknak összesen 70 millió lejt szántak, míg csupán hasonlításul: kelyföld ortodox egyházainak 150 milliót. Össze- egy jól kereső szakmunkás havi bére hárommillió lejt.
- május 14. A kisgazdapárti magyar kormányfő, Nagy Ferenc Svájcbá disszidál, a fenyegető letartóztatás elől.
- május 22. Vasile Luca meghirdeti az „elvtelen magyar egység” elleni harcot, elindítva a magyar intézmények kommunista szempontok szerinti tisztogatását.
- május 23. G.F. Kennan amerikai politikus megfogalmazza az új amerikai doktrínát, a „feltartóztatás” politikáját.

- június 5. Marshall amerikai külügyminiszter harvardi beszédében meghirdeti a háború utáni Európa rekonstrukciós programját, mintegy 30 milliárd dollár amerikai támogatással. Ez lényegében a jaltai egyezmény gazdasági szempontú revíziója is. A szovjet befolyási övezetbekényszerült országok számára a feltétel, a keleti orientáció elutasítása. Szovjet nyomásra ezek „felháborodottan” tiltakoznak a Marshall-terv ellen, és nem vesznek részt a párizsi konferencián. Letartóztatják Nikola Petkovot, a bolgár agrárpárt vezetőjét, s szeptember 24-én kivégzik.
- június 16. Nemes Elemér felterjeszti a választással kapcsolatos, a minisztérium által bekért iratokat.
- június 18. A TtRE elismeri Csernák Béla püspökké választását.
- június 30. A Monitorul Oficial közli, hogy Csernák Bélát nyugdíjazták.
- július 7. Márton Áron a Katolikus Státus elnökét ért támadás miatt körlevélben szólítja fel papjait és híveit, lépjenek ki az MNSZ-ből.
- július 15. Letartóztatják Iuliu Maniut, a Román Nemzeti Parasztpárt vezérét, a pártot felszámolják.
- július 18. Kultuszminisztérium közli Nemes Elemérral, hogy Csernák Béla megválasztását nem ismeri el. A megválasztott püspök betöltötte 72. életévét és nyugdíjazták.
- július 29. Az NRE Igazgatótanácsi ülésén Nemes Elemér bemutatja a kultuszminisztérium értesítését Csernák Béla püspökké választásának elutasításáról. Elhatározzák, hogy fellebbeznek a döntés ellen, memorandumot szerkesztenek és küldöttséget menesztenek Bukarestbe Csernák Béla ügyében. Nemes Elemér közli, a hivatali működést augusztus 1-jétől beszünteti, de a püspök-helyettesi hivatal irattárát csak akkor adja át, ha a minisztérium felmenti.
- július 30. Megjelenik a Minisztertanács határozata a Nemzeti Parasztpárt feloszlásáról.

június-július	Szovjet és csehszlovák katonai támogatással a lengyel kormány felszámolja az „ukrán ellenállás” partizán egységeit. Ennek kapcsán mintegy 150 ezer görög katolikust telepítenek át a Németországtól elcsatolt területekre.
augusztus 8–9.	Az NRE küldöttségének bukaresti tárgyalásai. Csernák Béla ügyében a minisztérium hajthatatlan. Nemes felmentik, a kerület ügyvitelével megbízzák Arday főjegyzőt.
Elemért Aladár augusztus 31.	A kommunista dominanciájú Függetlenségi Front győz a magyarországi, erősen manipulált parlamenti választásokon.
szeptember 22–27.	Lengyelországi találkozójukon a szovjet, jugoszláv, csehszlovák, lengyel, román, magyar, bolgár, olasz, francia kommunista pártok megalakítják a Kommunista és káspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform) központtal. Zsdanov meghirdeti a kétpólusú doktrínáját.
Mun-belgrádi világrend október 15.	Az NRE közgyűlése foglalkozik az állam elutasító magatartása nyomán előállt helyzettel. Csernák Béla lemond, új választásokat rendelnek el.
november 21–23.	Temesváron tartja az MNSZ III. kongresszusát. Az eseményen megjelenik a Dinnyés Lajos vezette magyar kormánydelegáció is. Petru Groza bejelenti, hogy Takács Lajost kinevezi nemzetiségügyi alminiszterré. (Ez december 3-án meg is történik.)
december 30.	Lemondatják I. Mihály román királyt, és kikiáltják a Román Népköztársaságot.

1948

január 7.	A szavazatbontó bizottság megállapítja, egyik jelölt sem éri el a szükséges többséget. A két legtöbb szavazatot kapott jelölt közt – Arday Aladár főjegyző, Oláh Sándor nagybányai esperes – új választást írnak ki.
január 8.	Jugoszláv csapatok vonulnak be Albániába a görögpolgárháború ürügyén. A Szovjetunió ekkor még támogatja a jugoszláv–albán föderáció tervét.

- január 15. Az USA kereskedelmi embargóval sújtja a szovjetbarát országokat.
- január 18. Georgi Dimitrov bukaresti sajtótájékoztatón ismerteti a jugoszlávok mozgatta kelet-európai föderáció tervét. A szovjetek élesen támadják a tervet, ez áll a fokozódó szovjet–jugoszláv ellentét háttérében.
- február 21–23. A szociáldemokrata és a kommunista párt egyesüléséből létrejön a Román Munkáspárt.
- március 1. I. B. Tito bejelenti, hogy a jugoszláv–szovjet tárgyalások zsákutcába jutottak, a további fejlesztésben Jugoszlávia önerőre támaszkodik.
- március 2. Megjelenik a 62/1948. sz. törvény, amely az 54/1928. sz. kultusztörvényt módosítja.
- március 5. Az NRE rendkívüli közgyűlésén ismertetik a pótválasztás eredményét. Az új püspök Arday Aladár. Főgondnok: Olosz Lajos kisjenői ügyvéd, költő.
- március 28. A parlamenti választásokon a Népi Demokrácia Frontja nevű tömörülés tényleges ellenfél hiányában elsöprő győzelmet arat.
- április A Nemzetnevelésügyi Minisztérium 33062. sz. rendelete értelmében az iskolaigazgatók csak hívásra mehetnek a minisztériumba.
- április 8. Arday Aladár megválasztásának megerősítése, és az új püspök eskütétele Bukarestben.
- április 13. A Román Nemzetgyűlés megszavazza az új, szovjet típusú alkotmányt.
- április Ravasz László dunamelléki püspök, az MRE Zsinatának és Konventjének elnöke, Rákosi Mátyás nyomására minden vezetői tisztségéről lemond.
- május 10. Romániában a Nemzetnevelésügyi Minisztérium nevét Közoktatásügyi Minisztériummá változtatják.
- május 11. Argay Györgyöt, a magyar evangélikusok püspökét beiktatják Aradon.
- május 23. Nagyváradon beiktatják Arday Aladárt, az NRE új püspökét.
- május 24. Nagyváradon megnyílik az RRE Zsinata. Legfőbb napi-rendi kérdés az egyház alkotmányának alkalmazása a 62. sz. kultusztörvényhez.

- június 11. Államosítják a legfőbb ipari létesítményeket és pénzintézeteket.
- június 12–14. Magyar Dolgozók Pártja néven egyesül a szociáldemokrata és a kommunista párt Magyarországon.
- június 20–22. A Kominformból kizárják a Jugoszláv Kommunista Pártot. Az új központ Bukarest. Jugoszlávia blokádjára szólítják fel a szovjetbarát kormányokat.
- június 27. Csehszlovákiában is megtörténik a szociáldemokrata és kommunista párt egyesítése.
- július 3–8. A Szovjetunióban megünneplik az orosz autokefál ortodox egyház fennállásának 500. évfordulóját.
- július 17. Románia felmondja a Vatikánnal 1927-ben kötött konkordátumot.
- augusztus 3. A 175/1948. sz. rendelettel államosítják az egyházi iskolákat.
- augusztus 4. Megjelenik az 177/1948. sz. román kultusztörvény, amelynek értelmében az egyházak három hónapon belül kötelesek egyházi törvényeiket az államhoz igazítani. Elvben biztosítja minden lelkész számára a kongruát. (A református egyházban ez csak 1962-ben valósul meg.) A püspökségek létét lélekszámhoz köti, legkevesebb 750 lélek.
- 000
augusztus 11. Megtörténik a bolgár szociáldemokraták és kommunisták egyesítése.
- augusztus 30.
szepember 5. Létrejön a szovjet típusú politikai rendőrség, a „Szekuritáté”. A lengyel Munkáspárt éléről szovjet nyomásra eltávolítják Wladislaw Gomulkát, a „lengyel út” propagátorát.
- szepember 8. A magyarországi evangélikus egyház világi vezetői (Radvánszky Albert, Vargha Sándor) után, Ordass Lajos püspököt is.
- letartóztatják
szepember 18. Romániában megjelenik a 243/1948. sz. rendelet az elismert felekezetek püspökségeinek és főpapjainak számáról. A cél a római katolikus püspökségek csökkentése, ilyenként csak a gyulafehérvári és iasi-it ismeri el. A reformátusoknál, bár egyik kerület lélekszáma sem éri el a törvényben megszabott alsó határt, a kolozsvári kerületet püspökségként, a nagyváradit szuperintendenciaként elismeri.

- október 1. Kolozsvárra összehívják a román görög katolikus egyház kongresszusát, amelyen az 1800 lelkészből csak 430 jelenik meg. Nyílt titok, az állam fel akarja számolni az egyházat.
- október 3. A görög katolikus lelkészkongresszus küldöttsége „kéri” Iustinian pátriárkától, fogadja vissza a görög katolikusokat az ortodox egyházba, ami meg is történik.
- október 7. A magyarországi bevett vallások közül elsőként a reformátusok egyezményt kötnek az állammal. Aláírói egyházi részről Révész Imre, a TtRE püspöke és Balogh Jenő, a Zsinat világi elnöke, a magyar kormány részéről Ortutay Gyula.
- október 24–27. Az RRE zsinati ülése Kolozsváron. Véglegesítik az 1929-es és 1932-es zsinati üléseken elfogadott egyházi törvény alapján kidolgozott Statútumot.
- november 15. A 177/1948. sz. törvény végrehajtási utasítása közli az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet megalakulását.
- december 12. Az RMP Politikai Irodája először fogalmazza meg azt, hogy a nemzetiségi kérdést alá kell rendelni a „munkásosztály fő feladatainak”.
- december 14. A magyarországi evangélikus egyház is aláírja az egyezményt az állammal.
- december 15–21. Lengyelországban is egyesül a szocialista és a kommunista párt.
- december 26. Letartóztatják a magyar hercegprímást, Mindszenty Józsefet, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik.

1949

- január 22. Arday Aladár két évi kérelmezés után útlevelet kap Magyarországra, hogy rendezze a függőben lévő vagyoni jogi kérdéseket az MRE-vel.
- január 23. Rendőrség helyett „népi milícia” alakul.
- január 25. Válaszként a Marshall-tervre Moszkvában létrehozzák a Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsát Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió részvételével. Jugoszlávia belépését elutasítják.

- február 1. Újabb „komprimálási” rendelet, amely a kongruában részesülő lelkészek számának 30%-os csökkentését írja elő.
- február 22. Az NRE esperesi értekezlete.
- február 29. A Protestáns Teológiai Intézet ünnepélyes megnyitása.
- március 3–5. Az RMP határozatot hoz a mezőgazdaság „szocialista átalakításáról”.
- április 4. Létrejön az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO).
Tagjai a Benelux-államok, USA, Kanada, Nagy-Britannia,
Franciaország, Olaszország, Portugália, Dánia, Norvégia,
Izland.
- április 5. Az ENSZ határozatban ítéli el Magyarországot a Míndszentymájus 25. per miatt.
Az RMP elhatározza a Duna–Fekete-tenger-csatorna építését.
- június 1. Az RNK Nagy Nemzetgyűlésének Elnöksége az 591. sz. dekrétummal jóváhagyja a református egyház statútumát.
- június 21. A Bukarestbe utazó Márton Áron püspököt útközben letartóztatják, hollétéről sokáig nincs hír, némelyek
lálhírét terjesztik.
- ha-
június 23–24. Iustinian pátriárka Bukarestbe hívja az elismert egyházak bizonyos vezetőit (kivételez a római katolikus), az államvezetés iránti hódolatra. A Református Egyházat Vásárhelyi János képviseli, ő intéz üdvözlőbeszédet az egyházak nevében Petru Groza kormányfőhöz.
- július 1. Az amerikaiakkal kötött egyezmény keretében Jugoszlávia deklarálja semlegességét.
- július 13. Pápai enciklika, amely a kommunistákat kiközösítéssel fenyegeti.
- július 16. Az NRE és a KoRE közös esperesi értekezletet tart Kolozsváron.
- július 24. Megalakulnak az első kollektív gazdaságok. Erdély-szerte zendülések, tüntetések zajlanak az erőszakos kollektivizálás ellen, amelyeket a katonaság és a Szekuritáté egységei elfojtanak.
- augusztus 28. Munkácson kimondják az ukrainai görög katolikus egyház feloszlását.

- augusztus 29. Felrobbantják az első szovjet atombombát. Ezzel megszűnik az USA atommonopóliuma.
- szeptember 7. A Bonnban összeült parlament kikiáltja a Német Szövetségi Köztársaságot. Első kancellár Konrad Adenauer.
- szeptember 27. A Szovjetunió megszakítja diplomáciai kapcsolatait Jugoszláviával. A többi „népi demokratikus” országot követi a példáját.
- október 7. Kelet-Berlin fővárossal kikiáltják a Német Demokratikus Köztársaságot. Ezzel a német békeszerződés lekerül a napirendről.
- október 15. A „titoista” Rajk László magyar külügyminisztert és öt társát kivégzik.
- október 26. Az NRE esperesi értekezletén közlik, hogy az át nem vett egyházi földek átadásához a kultuszminisztérium hozzájárul.
- november 3. Tömeges letartóztatások folynak a romániai „demokratizálás” magyar élharcosai körében. Ügyüket igyekeznek kapcsolatba hozni a magyarországi Rajk-perrel.
- november 6. Ünnepi beszédében Malenkov szovjet vezető egy kommunista győzelemmel záruló harmadik világháború lehetőségét körvonalazza.
- november 7. A lengyel származású szovjet marsall, Rokoszozszkij lesz a lengyel hadügyminiszter és főparancsnok. A lengyel hadsereg kulcspozícióiba szovjet tiszteket neveznek ki. Kizárják a lengyel munkáspártból a „nemzeti irány” képviselőit, élükön W. Gomulkával.
- november 17. A magyar evangélikusok szuperintendenciájának székhelyét Aradról átteszik Kolozsvárra.
- december 1. A román görög katolikus egyház javait az állam és az ortodox egyház közt szétosztják. Ezzel felszámolják az egyház maradványait is.
- december 13. Az NRE esperesi értekezlete.
- december 14. Az NRE közgyűlésén az új főgondnok, Balogh Ernő pszichológiai szempontból elemzi a társadalmi helyzetet. Bulgáriában kivégzik a „titoizmussal” vádolt korábbi kommunista vezetőt, Trajcsó Kosztovot.
- december 15. A ZSÁT ülése Kolozsváron. Debrecenben beiktatják a TtRE új püspökét, Péter Jánost.

1950

- január 23. Az NRE esperesi értekezlete.
- február 18. Meghal Harcsár Géza ügyvéd 82 éves korában. A KiRE világi főjegyzője, ügyésze, a nagybányai egyházmegye ügyésze volt negyven évig.
- március 23. Meghal Balogh Ernő borosjenői orvos, kerületi főgondnok, Balogh Ferenc debreceni teológiai tanár fia.
- március 25. Tisztújító választások a kerületben, a Statútum rendelkezése szerint. A jelszó, „demokratikus érzelmű vezetés”.
- április 7. Az ENSZ semmisnek nyilvánítja a Népszövetség összes kisebbségvédelmi egyezményét. A kisebbségi kérdést az országok belügyének nyilvánítják.
- április 17. Az NRE esperesi értekezlete.
- április 27. Marosvásárhelyen 120 katolikus „békepap” tart gyűlést.
- június 8. Az NRE esperesi értekezlete.
- június 25. A kommunista fegyveres erők támadásával kitör a koreai háború, szeptemberig majdnem az egész félszigetet elfoglalják.
- június 27. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa az abból korábban kivonult Szovjetunió távollétében ENSZ-csapatok Koreába küldéséről határoz. A főparancsnokságot az USA-ra bízta.
- július 4.(9.?) Kiutasítják Romániából Patrick O'Hara pápai nunciust.
- július 11. Dekrétum az egyházi anyakönyvek állami átvételéről. A még ki sem adott dekrétumra hivatkozva, 6-án elviszik az egyházközségek anyakönyveit. Az ortodox egyház nem adja át, mondván: szabad betekintést enged bárkinek az anyakönyvekbe.
- augusztus 10. Bulgária bejelenti 250 000 török kitelepítését.
- augusztus 30. Grósz József kalocsai érsek aláírja a magyar katolikus egyház és az állam közti egyezményt.
- szeptember 8. Megjelenik az 5/1950. sz. törvény, amely szovjet mintára tartományokra és rajonokra osztja az országot.
- szeptember 15. ENSZ-zászló alatt 16 állam csapatai partraszállnak Koreában és visszafoglalják a kommunistáktól a félszigetet (november 27).

október 25. Szovjet fegyverzettel felszerelt kínai csapatok nyomulnak be Koreába, és 1951. január 14-én Szöült is elfoglalják. Truman amerikai elnök atombomba bevetésével, McArthur, az USA távol-keleti haderőinek főparancsnoka Kína bombázásával fenyegetőzik.

1951

február 1. Az NRE püspöki székén az új közigazgatási felosztás egyházi vonatkozásairól tárgyalnak. Úgy hírlík, a hatalom elvárja, hogy a kerületek határa egybeessen a tartományokéval.

április 4. A ZSÁT kolozsvári gyűlésén Vásárhelyi János püspök bejelenti, hogy a bihari és nagybányai tartományokban lévő egész és részegyházmegyéket a kolozsvári kerület átadta a nagyváradi kerületnek.

március 29. Az NRE püspöki székének ülése.

április 16. Az NRE püspöki székének ülése

május 31. Az NRE püspöki székének ülése.

májustól A Református Szemle a két kerület közös kiadványaként jelenik meg, minthogy az NRE számára nem engedélyezték saját közlőny kiadását.

július 10. Fegyverszüneti tárgyalások kezdődnek Koreában.

július Letartóztatják Lengyelországban W. Gomulkát.

augusztus 28. Az NRE püspöki székének ülése.

szeptember 18. Az RMP Központi Vezetőségének határozata a kollektív gazdaságok létesítéséről és a társulások munkájának javításáról. A határozat nyomán tisztogatás indul meg a már meglévő kollektív gazdaságokban és társulásokban, kizárják a „befurakodott kulákokat”.

november 21. Pamundzsonban megállapodnak a két Korea közti demakációs vonalban, amely mai napig határként szerepel.

november 24. Csehszlovákiában letartóztatják Rudolf Slanskyt, a cseh kommunista párt szeptemberben leváltott főtitkárát. 1952. dec. 3-án halálra ítélik 10 társával együtt.

1952

- január 9. Az NRE püspöki székének ülése.
február 13. Az NRE közgyűlése.
április 19. Lengyelországban megalakul a PAX-Társaság, az állam iránt lojális katolikus papok világi szervezete.
április 30. Az NRE püspöki széke konkrétan meghatározza az önkéntes járulékok bevételezésének módját és helyét. Először van jelen egy ilyen szűkkörű egyházi tanácskozáson a kultuszminisztérium képviselője.
május 26–27. Az RMP KB gyűlésén a Vasile Luca–Ana Pauker- vonal háttérbe szorul.
augusztus 16–30. Tömeges letartóztatások folynak Erdély magyarok lakta városaiban. Sok lelkészt is letartóztatnak, többségüket a Duna-csatornához viszik kényszermunkára.
szeptember 24. Elfogadják az új román alkotmányt, amely az 1936-os szovjet alkotmány adaptációja.
szeptember 27. Újra átszervezik a közigazgatási felosztást. Létrehozzák a Magyar Autonóm Tartományt. Működési szabályzatát sosem dolgozzák ki. A református egyházkerületek beosztását nem érinti.
november 25. Országos Felekezeti Konferencia Bukarestben. A széles körű konferencián az NRE-et Arday Aladár püspök, Búthi Sándor és Eszenyei Gyula tanácsosok, valamint minden egyházmegye esperese és főjegyzője képviseli. Először képviselteti magát a római katolikus egyház, az Adorján Károly-féle „demokratikus” csoport. A résztvevők bizalmi nyilatkozatot juttatnak el Gheorghe Gehorghiu-Dejhez.
december 10–11. Az NRE közgyűlése.

1953

- január 27. Dulles amerikai külügyminiszter kijelenti, hogy Kelet-Európa „rab nemzetei” számíthatnak az USA segítségére.
március Megszűnik az MNSZ.
március 6. Meghal Sztálin. Romániában országos gyászt rendelnek el.
március 24–25. Az MRE esperesi konferencián foglalkozik elmarasztalólag a bethánizmus kérdésével.

- április 22. Az NRE püspöki széke az egyházmegyék egységes szempontok szerinti kormányzásával foglalkozik.
- június 1. A csehszlovákiai Plzenben és Ostravában kommunista-ellenes tömegmegmozdulások törnek ki.
- június 4. A varsói körmenet kétszázézeres tömege előtt Wyszynski hercegprímás felolvassa a lengyel pártvezetőhöz, Bierut-hoz intézett levelét, amelyben kifejezi, hogy a katolikus egyház csak bizonyos határokig mehet el az együttműködésben.
- június 17. A normaemelésből kiinduló kommunista- és szovjetellenes felkelés indul Kelet-Berlinben és több kelet-német nagyvárosban. Szovjet katonai segítséggel vérbefojtják a lázadást, a hivatalos statisztika 21 halottról és 187 sebesült-ről tesz említést.
- július 10. Kizárják az SZKP-ből Berija belügyminisztert, Sztálin lehetséges utódainak egyikét. December folyamán hat társával együtt kivégzik. (Más források június 26-ra teszik meggyilkolását.)
- augusztus 8. Malenkov szovjet miniszterelnök, korábbi állásfoglalásával ellentétben, egy újabb világháború kilátástalanságáról és a békés egymás mellett élés értekezik a Legfelsőbb Tanács ülésén.
- augusztus 23. Az RMP vezetőségi ülésén Gh. Gheorghiu-Dej kijelenti, hogy a párt történelmi hivatása a „román nép nemzeti céljainak valóra váltása”.
- szeptember 13. Az SZKP új főtitkára Nyikita Szergejevics Hruscsov.
- szeptember 26. Letartóztatják Wyszynski bíborost.
- október 21. Az NRE püspöki széke a magyarországi példa szellemében foglalkozik a bethánizmussal.

1954

- március 13. A Szovjetunióban az Állambiztonsági Minisztérium átszervezése folytán létrehozzák a KGB-ét.
- március 18. Az NRE püspöki székének ülése.
- április Titokban kivégzik Lucrețiu Pătrășcanut, az RKP korábbi vezető személyiségét.
- június 26. A Szovjetunióban a kengiri 13 000-es lélekszámú fogolytábor lázadását harckocsik bevetésével verik le.

- október 22. Az NRE püspöki székének ülése.
 december 8. Az NRE igazgatótanácsi ülésén a délutáni istentiszteletek időpontjának kérdésével, az ünnepélyek szabályozásával foglalkoznak a kultuszminisztérium kiküldöttjének aktív részvételével. A cél, hogy az egyházi szertartás ne akadályozza a „kultúrmunkát”.
- december 9. Az NRE közgyűlése.

1955

- február 2. Szabadlábra helyezik Márton Áront. (1956 nyarától házi-őrizzetben tartják, mozgását a püspöki hivatalra és a székesegyházra korlátozzák.)
- május 9. Az NRE igazgatótanácsi ülésén állami sürgetésre a nyugdíjpénztár kérdésével foglalkoznak.
 Az NSZK belép a NATO-ba.
- május 14. Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió aláírják a Varsói Szerződést.
- május 15. A győztes nagyhatalmak megkötik Ausztriával az államszerződést. A függetlenség és a csapatkivonások fejében Ausztria örök semlegességet és a Habsburgok trónfosztásának fenntartását deklarálja.
- június 2. Hruscsov belgrádi látogatása, melynek alkalmából nyilatkozatban ismerik el a Szovjetunió 1948-as tévedését Jugoszláviával szemben.
- augusztus 19. Az NRE igazgatótanácsi ülésén az MRE Konventje által Kolozsvárra küldött 2500 biblia igazságtalan szétosztása a téma: Nagyváradnak csak 500-at juttattak.
- szeptember 20. Az NDK csatlakozik a Varsói Szerződéshez, bár továbbra is csak korlátozott függetlenséggel rendelkezik.

1956

- február 14–25. Az SZKP XX. történelmi kongresszusa, ahol kodifikálják a békés egymás mellett élés és a békés forradalom politikáját, a személyi kultusz elvetését. A 25-i zárt ülésen Hruscsov keményen bírálja a sztálini politikát. Ennek

- nyomán megindulnak a szovjet blokk országaiban is a kínos és óvatos rehabilitálások.
- március 5. A katonaság véres beavatkozása oszlatja fel Tbilisziben a sztálini politikát éltető tömegeket.
- március 22–25. Az RMP KV ülésén az SZKP XX. kongresszusán részt vett román küldöttség beszámolója, bár korántsem teljes, éles vitát vált ki. Többen követelik, hogy Gheorghiu-Dej gyakoroljon önkritikát. Nem teszi. Ellenfeleit sorra eltávolítja a hatalomból.
- május 13. Bejelentik Moszkvában az internálótáborok „átszervezését”, magának a névnek (GULAG) a megszüntetését is.
- június 28–30. Az ún. normarendezések kapcsán kommunistaellenes zavargások törnek ki Poznánban. A katonaság vérbe fojtja a tüntetéseket.
- június 29. XII. Pius pápa bátorító enciklikája a szocialista országokban elnémított „csend egyházaihoz”.
- június 25–július 1. Bereczky Albert dunamelléki református püspök látogatása Erdélyben. A világháború óta először történik ilyen kapcsolatfelvétel.
- július 26. Egyiptom bejelenti a Szuezi-csatorna államosítását, ami érzékenyen érinti a nagyhatalmakat.
- július 28–aug. 5. Az EVT KB Galyatetőn tartott kibővített ülése. Problémák adódnak a meghívások körül. Végül Arday Aladárt is meghívják.
- október 6. Tömegdemonstráció Budapesten a kivégzett Rajk László újratemetésén.
- október 19. A lengyelországi elégedetlenség megfékezésére Őszi hadgyakorlat címen szovjet megszálló csapatok lépik át a lengyel határt. Az ezt követő varsói tárgyalások eredményeképpen felmentik Rokoszovszkijt és a lengyel hadseregben működő szovjet tisztikart. A lengyel párt élére W. Gomulka kerül, ígéretet tesz a szovjet blokk alapnormáinak betartására.
- október 22–24. Marcel Pradervand, az RVSZ elnöke látogatást tesz Romá-
niában, Nagyváradon is.
- okt. 23.–nov. 4. A magyarországi forradalom és szabadságharc. Zsukov marsall november végéig leveri a felkelést. Ugyanebben

<p>rokonszenvező Kolozs- november 14–15.</p>	<p>az időben a magyarországi forradalommal egyetemista megmozdulások zajlanak Temesváron, váron, Bukarestben, Iași-ban.</p> <p>Az NRE közgyűlésén beszámolóik hangzanak el a nemzetközi kapcsolatokról. Korábban ilyenek elképzelhetetlenek voltak. Nem esik szó a kül- és belföldön zajló társadalmi-politikai-katonai megmozdulásokról, vagy azok egyházi vonatkozásairól.</p>
<p>november 20.</p>	<p>A minisztertanács 2157/1956. sz. rendelete nyomán a kultuszminisztérium decentralizációt hajt végre. A tartományi kultuszügyi meghatalmazottak egyeztetnek az egyházakkal. Az egyház és az állam ellenérdekeltsége esetében a minisztérium a döntőbíró.</p>
<p>november 23.</p>	<p>Gheorghe Gheorghiu-Dej az első hivatalos látogatója a Kádár János-féle új magyar vezetésének.</p>
<p>december 6.</p>	<p>A földművelésügyi minisztérium 26.879/1956. sz. rendeletével jelentést kér jóvátétel végett a törvénytelenül és erőszakkal elvett egyházi ingatlanokról, földekről.</p>
<p>december 7.</p>	<p>Gomulka–Wyszinski megegyezés az egyház korlátozott autonómiájáról, a magángazdaságok fennmaradásáról, az iskolai önkéntes vallásoktatás visszaállításáról.</p>
<p>december 12.</p>	<p>Az ENSZ Közgyűlése elítéli a magyarországi katonai beavatkozást.</p>
<p>december 17.</p>	<p>Az NRE püspöki székének ülése.</p>

1957

<p>január 1.</p>	<p>Az NRE Lelkészerkezetének irányítását a püspök magához vonja, pénztárát átveszi az egyházkerület.</p>
<p>februártól</p>	<p>A Protestáns Teológiai Intézetben az 56-os forradalom visszhangjaként végbement megmozdulások nyomán megtorlások folynak. Sokakat letartóztatnak. Másokat kicsapással fenyeget az állam. (Erre törvényesen joga</p>
<p>nincs.)</p>	
<p>február 21.</p>	<p>A KoRE Igazgatótanácsa állami nyomásra a Teológiai Intézet szabályzatának módosításával foglalkozik. A cél: függetleníteni az egyháztól és fokozottabb állami ellenőrzés alá vonni.</p>

- március 25. Megalakul Rómában az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac). Tagjai a Benelux-államok, Franciaország, Olaszország, NSZK.
- május 3. Az NRE püspöki széke foglalkozik a kolozsvári teológia új szabályzatának kérdésével. Arday szerint élni kell a lehetőséggel, hogy az NRE-nek több beleszólása lehessen az intézet ügyeibe.
- június 18–20.
június 22–29. Az SZKP elnöksége leváltja – távollétében – Hruscsovot. Az SZKP KB ülésén Zsukov marsall támogatásával Hruscsov visszakerül a párt élére, eltávolítják Molotovot, Malenkovot és Kaganovicsot.
- június 28–29. Gheorghe Gheorghiu-Dej véglegesen eltávolítja a román pártvezetésből a moszkovita csoportot.
- október 3–6. Diákmegmozdulások Lengyelországban.
- november 16–19. A kommunista pártok első világkonferenciája Moszkvában. Mao Ce-tung szembeszáll beszédében a békés egymás mellett élés politikájával. A közös nyilatkozatot a jugoszláv kommunisták nem írják alá. Ezzel kezdetét veszi az újabb szovjet–jugoszláv szembenállás.
- december 14. ENSZ-határozat a békés egymás mellett élésről.

1958

- január 7. Meghal Petru Groza. Temetésekor minden templomban gyászistentiszteletet tartanak.
- március 27. Bulganyint leváltják, Hruscsov lesz a szovjet miniszterelnök is, megerősítve hatalmi pozícióját.
- május 8.
május 5–23. Az NRE püspöki székének ülése. A Kínai Kommunista Párt VIII. kongresszusán felelevenítik a világforradalom koncepcióját, elvetik a szovjet típusú szocializmust, a kommunizmus azonnali megvalósítását – „nagy ugrás” – tűzik ki célul. Ezzel megkezdődik a kommunista mozgalom nagy szakadása.
- május 26. Éjszaka letartóztatják az NRE-ben bethánizmussal vádolt lelkészeket és híveket.
- június 16. Kívégzik a magyar forradalom kommunista vezetőit.

- július 16–18. Az NRE közgyűlésén megemlékeznek Arday Aladár püspökségének tizedik évfordulójáról. Ugyanekkor beiktatják a főgondnoki tisztségbe Olosz Lajost.
- július 26. Befejeződik a szovjet csapatok kivonása Romániából. (A magyar kormány nem él a felkínált lehetőséggel.)
- július 28. A nagyváradi-szőlősi református templom alapkövetétele.
- szeptember 8. A bethánisták pere Nagyváradon. A vádlottakat 18–22 évi börtönre ítélik.
- szeptember 27. Beiktatják Bartha Tibort a TtRE püspöki székébe.
- október 3. Az NRE püspöki székének ülése.
- november 6. A VÁ leiratban közli az NRE-vel, hogy a hadbíróság elé állított lelkészek működési engedélyét május 26-i hatállyal bevonja. Az állásokat ezután megürültnek kell tekinteni.
- november 18. Az NRE püspöki székének ülése.
- november 27–28. Az RMP plenáris ülésén Gheorghie Gheorghiu-Dej bejelenti: fokozni kell a munkások számára emelt tömbházak építésének ütemét.

1959

- április 21. Az NRE püspöki széke foglalkozik a Nyugdíj- és Betegsegélyező Pénztár felállításával. A régóta vajúdo, többféle elképzelést elvető folyamat állami utasításra nyugvópontra jut. A két kerület közösen szervezi meg a jelzett intézményt.
- június 19. A VÁ összehívja a kolozsvári központú protestáns egyházak vezetőit a megyeházára, ahol az ügyészégi iratok alapján felvázolják a teológián az 56-os forradalom kapcsán történeteket. A vezetők „önkritikát” gyakorolnak, megígérik „éberebbek” lesznek.
- július a Nicolae Ceaușescu személyes irányításával egyesítik a kolozsvári román és magyar egyetemet.
- szeptember 9. A VÁ kész tények elé állítva az egyházakat megküldi a Teológiai Intézet román nyelvű új szabályzatát a egyházaknak. A nagyváradiakat kihagyva János, Kiss Elek, Argay György, Friedrich pontos, óvatos módosítást javasolnak. A teológiai nevébe új szó kerül, „egységes”.
- fenntartó
Vásárhelyi
Müller 53
intézet

1960

- január 10. Hatályba lép a VÁ 19673/1959. sz. rendelete, az egyházak számára előírt és megszigorított pénzügyi fegyelemről.
- január 19. Arday Aladár Bukarestben tárgyal a lelkészek általános állami támogatásáról.
- február 4. Arday Aladár kórházba kerül (szívpanaszok). Ettől kezdve haláláig a kerület vezetésébe nincs beleszólása.
- március 2. Az NRE igazgatótanácsi ülésén bejelentik Debreczeni István lelkészi főjegyző lemondását és tisztújító választások kiírását.
- április 8. Az NRE igazgatótanácsi ülésén bejelentik a választások eredményét. Az új főjegyző Búthi Sándor. A püspökhelyettesként emlegetik.
- továbbiakban A szocialista országok kommunista vezetőinek bukaresti találkozásán kiéleződik a kínai–szovjet ellentét. A kínaiakat csak az albánok támogatják.
- június 20–28.
- nov. 10.–dec. 1. A kommunista pártok II. világtalálkozásán az albán Enver Hodzsa beavatkozással vádolja a szovjet pártot és elhagyja a konferenciát. A jugoszlávok eleve távol maradnak. A kínaiak kemény viták után aláírják a zárónyilatkozatot.
- december 11. Meghal Vásárhelyi János, a KoRE püspöke.
- december 24. Alkotmánymódosítással megváltoztatják a Magyar Autonóm Tartomány területi, s ezzel nemzetiségi összetételét.

1961

- január 24. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- június 13–18. Egyetemes Keresztyén Békegyűlés Prágában.
- augusztus 10. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- augusztus 13. A Varsói Szerződés döntése értelmében Nyugat-Berlint fallal veszik körül a megszálló szovjet csapatok.
- szeptember 16. Meghal Arday Aladár.
- november 6. Az NRE lelkészértekezletén Búthi Sándor beharangozza azokat a reformokat, amelyekkel stabilizálni szeretné a kerület költségvetését.

- november 9. Az NRE igazgatótanácsi ülésén Búthi Sándort jelölik püspöknek.
- november 9–11. A desztalinizáció újabb hullámaként megváltoztatják a Sztálinról elnevezett helységek elnevezését. A romániai Brassó visszakapja nevét.
- november 19. Megnyílik az EVT nagygyűlése Újdelhiben. Az RRE-et Búthi Sándor képviseli.
- december 10. A Szovjetunió megszakítja diplomáciai kapcsolatait Albániával. Románia követi a szovjet példát.

1962

- január 3. XXIII. János pápa kiközösíti Fidel Castro kubai vezetőt.
- január 24. A Román Államtanács 6/1962. sz. értesítése, melyben közlik Búthi Sándor püspöki elismerését.
- március 25. Búthi Sándor nagyváradi református püspök beiktatása.
- április 25. Búthi Sándor körlevélben ismerteti a kerület ügyvezetésének és közigazgatásnak reformját.
- június 1–3. A Szovjetunióban, Novocserkaszkban Lenint éltető, az áremelések ellen tiltakozó munkástüntetést ver szét a katonaság, a halottak száma 70–80.
- október 11. Megnyílik a II. Vatikáni Zsinat.
- október 21. Beiktatják Nagy Gyula szebeni esperest a KoRE püspöki székébe. Az NRE-t Búthi Sándor, Benedek Imre, Sarkadi Pál és Eszenyei Gyula képviselik.
- október 22–28. A karibi válság: A kubai szovjet rakéta telepítésekre válaszul J. F. Kennedy blokádot hirdet a szigetország ellen. Hruscsov és Kennedy levélváltása nyomán az USA eltekint egy Kuba elleni támadástól, cserében a szovjetek leszerelik rakétaikat.
- november 7. Az NRE Igazgatótanácsának ülésén Búthi minden javaslatot visszautasít, ami az egyházat fenn nem tartókat, de a szolgáltatásokat igénylőket arra ösztökélné, hogy részt vegyenek az egyház anyagi fenntartásában.

1963

- március 3. Búthi Sándor nagyváradai püspököt megválasztják a Román Nagynemzetgyűlés képviselőjének.
- március 5–8. Románia elutasítja a KGST döntéseit.
- március 23. Az NRE közgyűlésén elhangzik Búthi Sándor program-szerű székfoglalója és első püspöki jelentése.
- március 28. Románia helyreállítja diplomáciai kapcsolatait Albániával.
- április Általános amnesztia Magyarországon, kiszabadul az 56-os elítéltek nagy része.
- július 12–16. Az EVT keretében a Hit és Egyházszervezet IV. közgyűlése Montrealban. Az RRE-et Búthi Sándor képviseli.
- július 25–26. Románia megvétózza a KGST integrációs tervét.
- júl. 30–aug. 11. A Lutheránus Világszövetség nagygyűlése Helsinkiben.
- november 22. Meggyilkolják J. F. Kennedy amerikai elnököt.
- december 13. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.

1964

- március 2–10. Sikertelen közvetítőtárgyalások a román pártvezetés részéről a kínai és szovjet párt közt.
- tavaszi A 411. sz. rendelettvénnyel általános amnesztiát hirdetnek. A sokezer politikai fogoly közt az 1956 után bebörtönzött református lelkészek is kiszabadulnak.
- április 27. Az RMP nyilvánosságra hozza a román kommunista mozgalom „függetlenségi nyilatkozatát”.
- május 23. Megnyílik Kolozsváron az RRE Zsinata. Az összehívást a ZSÁT működésképtelensége tette szükségessé, minthogy elnöksége időközben elhunyt. Búthi a liturgiareformot szorgalmazza.
- július 20. Az NRE Igazgatótanácsának ülése. Jóváhagyják az Igazgatótanács szervezeti szabályzatát.
- augusztus 3–13. Az RVSZ közgyűlése Majna-Frankfurtban, Búthi Sándor részvételével.
- szeptember 29. Az 1944-es román puccs 20. évfordulóján egyházi személyiségek is állami kitüntetésben részesülnek. Az érdemrendeket Temesváron adják át. Az RNK Csillagrendjének

- III. osztályát kapja Búthi Sándor, a IV. osztályt Higyed István, az V. osztályt Papp László és Nógrádi Béla.
- október 14. Távollétében újból leváltják N. Sz. Hruscovot. Ezután már nem tud visszatérni a hatalomba. Utódja Leonyid Iljics Brezsnyev.
- október 20–29. Varga Imre, a Csehszlovákiai Református Egyház püspöke, az RVSZ alelnöke és Marcel Pradervand, az RVSZ főtitkára Romániába látogat. Október 24-én tartózkodnak Nagyváradon.
- október 23. A VA 14039. sz. leirata protokollszabályzat megalkotására kötelezi a NRE Püspöki Hivatalát. Protokollfelelős Higyed István.
- december 10. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.

1965

- március 19. Váratlanul meghal Gheorghe Gheorghiu-Dej, a Román Munkáspárt főtitkára, az Államtanács elnöke. 24-én temetésének napján 14.30-kor három percig kell harangozni minden templomban. 25–26-án minden lelkész köteles résztvenni az egyházmegyei gyászgyűléseken. 28-án minden templomban fel kell olvasni a központilag megfogalmazott megemlékezést.
- március 22. Az RMP új vezetője a legfiatalabb KB-tag lesz, Nicolae Ceaușescu.
- június 10. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- július 12–18. A Jugoszláviában tartott III. Oberwarti Konferencia alkalmából a II. világháború óta először találkozhat hivatalosan az NRE vezetése (Búthi Sándor és Higyed István) a jugoszláviai református egyház vezetőivel.
- július 19–22. Az RMP IX. kongresszusán a párt nevét Román Kommunista Pártra változtatják, megerősítik a nemzeti kommunizmus doktrínáját.
- július 24–30. Búthi Sándor javaslatára a Román Ortodox Egyház vendégeként Romániában jár Eugen Carson Blake, az RVSZ főtitkára és James McCord teológiai igazgató; mindketten az USA-beli presbiteriánus egyház képviselői.
- Találkoznak Nagy Gyulával és Búthi Sándorral.

- augusztus 21. Az új román alkotmány, cseh és jugoszláv mintára a „Románia Szocialista Köztársaság” nevet adja az országnak.
- december 7. A ZSÁT ülése Nagyváradon.
- december 15. Az NRE Igazgatótanácsának ülésén egyházkerületi levéltár felépítését tervezik, a kedvező állami konjunktúra alapján. (Soha nem épül meg.)

1966

- május 6–14. Francia protestánsok küldöttsége jár Romániában.
- július 1–2. Jugoszláviában győznek a reformerők. Felszámolják a szovjet típusú államrendőrséget. Koszovóban egész etnikai zavargások zajlanak.
- évben Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- augusztus 4. Az NRE közgyűlése. A főgondnok, Kovács Ernő felszólalása már a Ceușescu-korszak szellemében fogant.
- december 10. A ZSÁT ülése Kolozsváron.
- december 14–15.

1967

- január 31. Románia, a szocialista országok közt elsőként felveszi a diplomáciai kapcsolatot az NSZK-val.
- február 8–9. A ZSÁT ülése Kolozsváron, ahol megállapítást nyer, a bizottságok, különösen a két kerület egységesítésén munkálkodók igen nehézkesen és lassan dolgoznak.
- február 19. 92 éves korában meghal Csernák Béla, a KIRE egykori főjegyzője, a TtRE tanácsbírája, az NRE megválasztott, de a román állam által el nem ismert püspöke. Egyházvezetői munkássága mellett a nagyváradai egyház történetéről írt két alpművet.
- március 15. Búthi Sándor, az NRE püspöke autóbalesetben életét veszti. 18-án temetik.
- március 31. Az NRE espereseinek értekezlete az új püspök kiválasztásával kapcsolatban.
- április 20. Az NRE püspöki széke Papp László nagyváradai esperest jelöli püspöknek.

- április 28. Az NRE rendkívüli közgyűlése a püspökválasztással kapcsolatban.
A romániai vallásfelekezetek vezetőinek tiltakozása az USA vietnami jelenléte ellen.
- május 8. Meghal Musnai László, a nagyenyedi teológia bécsi döntés utáni igazgatója.
- május 19–21. A II. Helvét Hitvallás elfogadásának 400. évfordulóját nemzetközi konferencia keretében ünneplik meg Debrecenben. Az RRE-et Nagy Gyula kolozsvári püspök, és Higyed István nagyváradai püspökhelyettes képviselik.
- június 5–10. A „hatnapos” arab–izraeli háború, Izrael győzelmével. Feszültség a Szovjetunió és az USA közt. Egyiptom a szovjet haditechnikát okolja a vereségért.
- június 25. Papp Lászlót püspökké szentelik.
- szeptember 7–12. Az RVSZ regionális gyűlése az olaszországi Torre Pelliciban. Az RRE-et Nagy Gyula, Papp László és Tőkés István képviselik.
- október 10. Friedrich Gogarten halála.
- november 15. Diákmozgalmak kezdete Olaszországban. A mozgalom 1968 tavaszán Németországra, Franciaországra is áttérjed.
- december König bíboros bukaresti látogatása alkalmából Emil Bodnăraş belügyminiszter közli Márton Áronnal, hogy szabad.

1968

- január 1. Magyarországon bevezetik a gazdasági reformot, az „új gazdasági mechanizmust”.
- január 5. A Csehszlovák Kommunista Párt élére a reformer Alexander Dubčeket választják.
- február 17. Romániában visszaállítják a megyerendszert. Ezzel megszűnik formálisan is a Magyar Autonóm Tartomány.
- február 29. N. Ceaușescu fogadja az elismert felekezetek vezetőit, akik támogatásukról biztosítják.
- március 1. Életbe lép a meggyésítéshez igazodó új egyházi közigazgatási beosztás. A KoRE-ben nyolc, az NRE-ben öt megye alakul.

- március 6–7. A Varsói Szerződés szófiai ülésén a román küldöttség elutasítja a csehszlovák helyzet megvitatását. Ezután Romániát nem hívják meg a Csehszlovákiát érintő kérdések megtárgyalására.
- március 8–28. A lengyelországi diákmegmozdulások szovjet- és rendszerellenes megnyilvánulásokba torkollnak. A vezetőket letartóztatják.
- már. 31–ápr. 5. A Prágai Keresztyén Békekonferencia III. Nagygyűlésén Fábián György generális direktor és Székely Károly igazgatótanácsos vesz részt.
- április 4. Meggyilkolják Martin Luther King amerikai színes bőrű lelkészt, az emberi jogok élharcosát.
- április 6. Csehszlovákiában nyilvánosságra hozzák a Zdenek Mlynar vezetésével kidolgozott kormányprogramot, amely az „emberarcú szocializmus” megvalósítását tűzi ki célként.
- április 22–24. Az Oberwarti Konferencia előkészítő tanácskozásán Bécsben Dávid Gyula képviseli az RRE-t.
- április 22–25. A román pártvezetés elhatárolja magát a párt korábbi vétkeitől, különösen Gh. Gheorghiu-Dej kap erős kritikát. Az ötvenes években elkövetett visszaélések, koncepciók perek kivizsgálását maga Ceaușescu vezeti. Népszerűsége ezzel is nő.
- június 17–18. Wilhelm Niesel, az RVSZ elnöke a kolozsvári ülést megelőzően látogatást tett Nagyváradon és Köröstárkányban.
- június 24–30.
június 24. Az RVSZ Végrehajtó Bizottságának ülése Kolozsváron. A Lengyel Munkáspárt antiszemita jellegű állásfoglalása nyomán 700 zsidó származású értelmiségit elbocsátanak. Egy év alatt 15 000-en emigrálnak, elsősorban Izraelbe.
- június 27. Párizsban a diáklázadás megfékezésére a katonaságot is bevetik.
- július 4–19. Az EÖT IV. Nagygyűlése Uppsalában. Az RRE-t Papp László képviseli.
- július 19–22. Az SZKP a katonai megoldás mellett dönt a csehszlovák kérdésben.
- július 22. Az USA tudomására hozza a Szovjetunióknak, hogy nem kíván beavatkozni Csehszlovákiában.

- augusztus 9–11. Tito demonstratív látogatása Prágában. Jugoszláv–csehszlovák segítségnyújtási szerződést írnak alá.
- augusztus 15–17. N. Ceaușescu demonstratív látogatása Prágában. Csehszlovák–román barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést írnak alá. Ratifikálása a Varsói Szerződés öt tagállamának beavatkozása miatt elmarad.
- augusztus 21. A Varsói Szerződés öt tagállamának csapatai bevonulnak Csehszlovákiába, s véget vetnek a cseh reformkommunizmusnak.
- A VÁ értesíti az egyházakat, hogy a 18/1968-as törvény a természetes személyek szerzett vagyona törvényességének ellenőrzéséről az egyházi alkalmazottakra is vonatkozik.
- augusztus 22. Az ENSZ BT elítéli a csehszlovákiai intervenciót.
- augusztus 23. A romániai bevett vallásfelekezetek vezetői hűségnyilatkozattal támogatják az RKP és a román kormány politikáját a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban.
- augusztus 26. Az erőszakkal Moszkvába hurcolt csehszlovák pártvezetőkkel szerződést íratnak alá, amelyben kötelezik magukat a reformok visszavonására.
- szepember 6. Bélteki Ferenc nagyváradi római katolikus általános helynök halála.
- szepember 20–22. Az RVSZ Európai Területe Teológiai Bizottsága Koppenhágában tart ülést. Részt vesz Tőkés István, a KoRE igazgatótanácsosa.
- szepember 26. Moszkvában megfogalmazzák az ún. Brezsnyev doktrínát, a szocialista országok korlátozott szuverenitásáról.
- szepember. Megszüntetik Romániában a lelkipásztorok lakbérfizetési kötelezettségét, amelyet a negyvenes évek végén vezettek be az állami szektorban is, ahol a munkaadó szolgálati lakást biztosított.
- november 10. Papp László lelkipásztori szolgálatának harmincéves évfordulóját ünneplik. Az ünnepeket a nagyváradi újvárosi és a nagyváradi-olaszi templomokban tartják.
- november 15. Létrehozzák Romániában a nemzetiségi dolgozók „tanácsait” (magyar, német, szerb, ukrán), tagjait a hatalom nevezi ki. Tényleges hatáskörük nincs, gyűléseiket a

- hivatalos politika támogatására alkalmanként hívják össze.
- november 16–25. Hivatalos református küldöttség utazik Hollandiába. A KoRE-t Dávid Gyula püspökhelyettes, Nagy Károly főgondnok, Geréb Pál teológiai tanár, az NRE-et Fejér Lajos püspöki titkár képviseli.
- november 23. Nagy Gyula és Papp László közös körlevélben adnak kötelezőerejű prédikációvázlatot a december 1-jei istentiszteletekre, amely egybeesik a Gyulafehérvári Nyilatkozat 50. évfordulójával.
- december Koszovóban letartóztatják a szerbellenes megmozdulások 30 vezetőjét és öt évig terjedő börtönbüntetésre ítélik őket.

1969

- január 1. Bevezetik a havi közigazgatási gyűlések tartását az eszperesi központokban.
- január 20–22. A zürichi reformáció 450. évfordulóján tartott ünnepségen Papp László (feleségével) és Dávid Gyula vesz részt.
- január 16. Az intervenció elleni tiltakozásul, egy cseh fiatalember, Jan Palach Prágában nyilvánosan felgyújtja magát.
- február 1. Meghal Friedrich Müller, a romániai szász evangélikus egyház püspöke.
- február 7. N. Ceaușescu elítéli a „korlátozott szuverenitás” doktrínáját.
- február 21. Autonómatörvény biztosítja a jugoszláviai Vajdaság sajátos státusát, Koszovo autonóm tartománnyá válik.
- április 11. Az NRE közgyűlése. Üressé nyilvánítják lemondás folytán a főgondnoki tisztséget. A kiírt választásokon főgondnokká választják Ottlik Tibor karánsebesi könyvelőt.
- április 14. A. Dubčeket leváltják a Csehszlovák Kommunista Párt éléről, helyére a köztársasági elnökké választott agg kommunista, Gustav Husak kerül.
- április 15. Bartha Tibor püspök, felesége és Tóth Károly zsinati osztályvezető kíséretében látogatást tesz Nagyváradon. A találkozón Nagy Gyula és Dávid Gyula is részt vesz.

- május 15. Nagyváradon Moses Rosen főrabbi részvételével megemlékeznek az észak-erdélyi zsidóság deportálásáról. Az NRE-et Sántha Pál kerületi főjegyző képviseli.
- május 27–30. Konzultáció Balatonfüreden a közép-európai református–római katolikus dialógus lehetőségeiről. Megfigyelőként részt vesz Dávid Gyula, a KoRE főjegyzője.
- június 5–17. A kommunista mozgalom III. (és egyben utolsó) világtalálkozója Moszkvában.
- június 15. Albert Klein szász evangélikus püspök beiktatása Nagyszébenben. Az NRE-et Sántha Pál képviseli.
- július 3-10. Az Oberwarti Csendesnapokon (Ausztria) Szablyár Kornél képviseli az NRE-et.
- október A román hatóságok engedélyezik Márton Áron Rómába utazását.
- november 15–17. Az Európai Egyházak Konferenciájának az európai biztonsággal foglalkozó, a svájci Gwattban tartott ülésén Peuker Leó temesvári esperes képviseli az NRE-et.
- nov. 26–dec. 2. Marcel Pradervand, az RVSZ főtitkára tesz látogatást Romániában kolozsvári díszdoktorrá avatása alkalmából.
- november 28–30. Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet megalakulásának huszadik évfordulója. Az NRE-t Papp László, Ottlik Tibor és Sántha Pál képviselik.
- december 8. Az NRE Igazgatótanácsának ülése. Ottlik Tibor, az új főgondnok első megnyitójában biztosítja az állam és az egyház képviselőit, hogy a szocializmus építését szolgálja egyházi tevékenységével is.
- Egész évben Sorozatos kínai–szovjet határincidensek. A Szovjetunió taktikai atomfegyver bevetésével fenyegetőzik.

1970

- január 1. Az első szamizdat lap megjelenése Ukrajnában: Ukrajn-szkij vesztnyik.
- január 15. Eszenyei Gyula a protokollfelelős az NRE-ben.
- április 17. Meghal Alekszij orosz ortodox pátriárka.
- máj. 22–jún. 22. Papp László meglátogatja a májusi árvízújtotta gyülekezeteket (Szatmár, Lippa, Tenke, Nagyszalonta, Nagy-

- zerénd, Erdőhegy-Kisjenő, Fugyi, Köröskisjenő, Mezőtelegd, Szilágysomlyó, Zilah, Benedekfalva, Sülelmed, Varsolc).
- június 15–19. N. Ceaușescu franciaországi látogatása.
július 13. Megjelenik a 334. sz. rendelettvény a román Minisztertanács mellett működő Vallásügyi Államtitkárság szervezetéről és működéséről. A rendelettvény hatálytalanítja a már rég megszűntetett Kultuszminisztérium működésével kapcsolatos összes korábbi rendelkezést.
- augusztus 20–30. Az RVSZ nagygyűlése Nairobiban. Az RRE-et Papp László és Dávid Gyula képviselik. Új főtitkárt választanak Edmond Perret személyében. Papp László tiltakozik a „Kibékülés és Társadalom” nevet viselő szekció jelentése ellen, amely szerinte nem szerencsés a szocialistákban működő református egyházakra nézve.
- szeptember 21–26. Az LVSZ-hez tartozó európai kisebbségi egyházak konferenciája Brassó-Pojánán. Meghívottként részt vesz Szablyár Kornél.
- szep. 28–okt. 1. Az Európai Egyházak Konferenciája Elnökségének ülése Brassó-Pojánán. A román ortodox pátriárka meghívottjaként részt vesz Papp László.
- október 13–17. N. Ceaușescu látogatása az USA-ban.
okt. 22.–nov. 18. Papp László (feleségével együtt) Ausztriára, Svájcra és Olaszországra kiterjedő utazást tesz. Meglátogatja a bécsi Román Kultúrintézetet és az ortodox parókiát, melynek vezetője Gheorghe Moisescu egyetemi tanár. Árvízseggel kapcsolatos tárgyalást folytat a HEKS-szel Zürichben. Genfben találkozik Pradervand volt főtitkárral, részt vesz Edmond Perret új főtitkár beiktatásán. Segélyügyben tárgyal az Egyházak Ökumenikus Tanácsának vezetőivel, Eugen Carson Blake-vel, Philip Potterrel, az európai segélyosztály vezetőivel Heinrich Pufferttel és Georges Tssetsis-szel. November 3-án Torinóban a Valdens Otthon közebedjén tűnik fel. November 17-én Gyenge Imre ausztriai református püspökkel tárgyal.
- december 10. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
december 12. Élelmiszer-áremelés Lengyelországban. A rendelkezés sztrájkokhoz vezet előbb a tengermelléken (Gdanszk-

- december 22. Sopot–Gdynia), majd más nagyvárosokban. A rendőrségi beavatkozás eredménye sok halott és sebesült. Az áremelést visszavonják, W. Gomulka lemond. Edward Gierek lesz a lengyel párt vezetője.
- december 29. Vasile Coman nagyváradi román ortodox püspök bukaresti investitúráján ürvözlő beszédet mond Papp László.

1971

- január 9. Vasile Coman beiktatása Nagyváradon.
- április 15–21. Papp László fogadja Tüski István utrechtli és Jan Vermaas rotterdami lelkészeket a Holland Vöröskereszt árvíz-segély-akciójával kapcsolatosan.
- április 28–május 3. Az Európai Egyházak Konferenciájának VI. Nagygyűlése a dániai Nyborgban. Az NRE-et Peuker Leó képviseli. A ZSÁT ülése Kolozsváron.
- május 14. A zágorszki zsinaton Pimen metropolitát választják Oroszország pátriárkájává.
- május 30–június 2. N. Ceaușescu kínai látogatása.
- június 1–2. Wilhelm Nieselnek, a Németországi Református Egyházszövetség moderátorának látogatása Romániában. Június 18–26. Wilhelm Nieselnek látogatása Romániában. Június 23–24-én tartózkodik Nagyváradon.
- június 22. Meghal Maksay Albert nyugalmazott teológiai tanár, korábbi kolozsvári teológiai rektor.
- július 4–11. A svájci Gwatt-ban tartja konferenciáját az Oberwarti Közösség. Részt vesz Szablyár Kornél.
- július 6. Nyilvánosságra hozzák a politikai-ideológiai munka, valamint a kulturális nevelő tevékenység tökéletesítéséről szóló 17 tézist, amelyet a „román kis kulturális forradalomnak” is szoktak nevezni.
- július 17–21. Hans Schaffertnek, a HEKS központi titkárának látogatása.
- augusztus 17. Iustinian Marina román ortodox pátriárka látogatása Nagyváradon. Felkeresi lakásán Papp Lászlót.
- szeptember 11. Moszkvában meghal N. Sz. Hruscsov. Emlékiratait még halála előtt kijuttatta Nyugatra.
- szeptember 12. Eugen Carson Blake látogatása Nagyszebenben. Jelen van Papp László is.

- szeptember 28. Mindszenty József bíboros elhagyhatja a budapesti amerikai nagykövetséget és Bécsen keresztül a Vatikánba távozik.
- szept. 30.–okt. 3. Prágai Keresztyén Békekonferencia. Az RRE-t Fábían György, az NRE generális direktora és Vidits György szilágysomlyói lelkészek képviselik.
- október 25. Az ENSZ felveszi tagjai sorába a Kínai Népköztársaságot és kizárja Tajvant.
- november 11. Hebe Kohlbrugge és Tüski István a nagyváradi püspökségen tárgyal Orosz Árpáddal, Eszenyei Gyulával és Sarkadi Pállal a Holland Vöröskereszt árvízsegély-akciójával kapcsolatban.
- november 16–26. Papp László franciaországi, svájci, ausztriai látogatása.
- november 22. Horvátországban diáksztrájk bontakozik ki a jugoszláv köztársaságok nagyobb önállóságát követelve.
- december 1. Tito elítéli a horvát nacionalizmust és „ellenforradalmat”.
- december 11. Kiss Elek unitárius püspök temetése Kolozsváron.
- december 12. A horvát vezetők lemondanak, a diákvezéréket letartóztatják. Ez újabb diákmegmozdulásokat robbant ki Zágrábban.
- december 17. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.

1972

- március 3. Oláh Sándor volt nagybányai esperes (az 1947-es választáson püspökjelölt) halála.
- május 1. Vidits György szilágysomlyói lelkész lesz az NRE püspök-helyettese, a KoRE-ba távozott Sántha Pál után.
- május 2–4. Golda Meir izraeli miniszterelnök-asszony látogatása Romániában. Első eset, hogy izraeli kormányfő szocialista országban jár.
- május 22–29. Szovjet–amerikai csúcstalálkozó Moszkvában. Szovjet-Oroszország létrehozása óta Nixon az első amerikai elnök, aki Moszkvába látogatott.
- június 8. Papp László Párizsban tárgyal Jean Couroisier-val, a Franciaországi Protestáns Szövetség elnökével és Jacques Maury-val, a református egyház elnökével.

- június 11. Kovács Lajos unitárius püspök beiktatása Kolozsváron. Az NRE-et Vidits György főjegyző és Orosz Csaba titkár képviselik.
- kerületi július 19–21. Az RKP országos konferenciája. Romániát „fejlődő szocialista országgá” deklarálják, meghirdetik a „kisebbségek homogenizálásának” (valójában asszimilációjának) politikáját.
- július 30. A Moses Rosen főrabbi 60. születésnapjára Bukarestben rendezett ünnepségen Vidits György képviseli az NRE-et.
- augusztus 3. A Szovjetunióban rendeletet hoznak arról, hogy a kivándorlók vissza kell fizessék a taníttatásukra fordított költségeket az államnak.
- szeptember 14. Nyolc év szünet után újra összeül Kolozsváron az RRE zsinata.
- szeptember 17–18. A Debreceni Református Kollégium felújításának alkalmából ökumenikus ünnepséget rendeznek, amelyen 20 református és 5 ortodox egyház küldöttei vesznek részt.
- október 1. Eszenyeiné Széles Mária, nagyváradi-velencei lelkész személyében először hívnak meg nőt a kolozsvári Teológiai Intézet egy tanszékére tanárnak (klasszikus nyelvek).
- október 12–19. A Németországi Református Egyházszövetség zsinati ülésén Hamburgban az NRE-et Eszenyeiné Széles Mária és Peuker Leó képviselik.
- október 26. Papp László részt vesz a román ortodox pátriárkának Pimen orosz pátriárka tiszteletére adott díszebédjén.
- december 9–10. Az NRE kerületi közgyűlése. Papp László beszámol három évi püspöki tevékenységéről. Névtelenül említi a nagykarolyi és a temesvári egyházmegye két lelkészének esetét, akiket börtönbüntetéssel sújtottak hűtlen pénzkezelésért és okirathamisításért.

1973

- január 3. A wolfram-import csökkentése érdekében elhatározzák az intézményekben használt izzók 100%-os, a lakossági használatban lévők 50%-os újrahajósítását. A VÁ

- felszólítja a romániai egyházakat alkalmazkodjanak a takarékosági akcióhoz.
- január 9. Debreczeni István temesvári lelkész halála. Volt missziói előadó, újságszerkesztő, kerületi főjegyző, lelkész értekezleti elnök.
- január 27. Párizsban aláírják a vietnami háború befejezését jelentő fegyverszünetet.
- május 31. A VÁ leiratban tiltja meg fémkerítések készítését egyházi területen, illetve a telefonállomások csökkentésére szólít fel.
- június 2. Az első jelentősebb olajárrobbanás.
- június 19. Romániában a szűkkörű pártvezetés tagja lesz Elena Ceaușescu.
- június 19–22. A Vallásügyi Államtitkárság elnöke, Dumitru Dogaru meglátogatja az EVT és az RVSZ genfi központját.
- szeptember 11. Chilében katonai lázadás dönti meg az 1970-ben hatalomra került kommunista kormányzatot.
- szeptember 18. A két német államot egyidejűleg felveszik az ENSZ-be.
- szeptember 27. Az NRE Igazgatótanácsának ülésén elhatározzák a szegény egyházközségeket segítő segélyalap létrehozását.
- október 6–24. A negyedik arab–izraeli háború izraeli győzelemmel.
- október 17. Az olajtermelő arab országok bojkottja miatt árrobbanás az olajpiacon. Ennek következményeként a Szovjetunió felemeli a szocialista csatlósoknak eladott energiahordozók árát.
- december 3. A már év elején beindult takarékosági intézkedések folytatásaként, a VÁ elrendeli a gáz- és központi fűtési korlátozások szigorú betartását, illetve a villamosenergia-fogyasztás 50%-os csökkentését a kultikus intézményekben.
- december 4–5. Nicolae Ceaușescu washingtoni látogatása.
- december 9–10. Az NRE közgyűlése.
- december 17. A ZSÁT ülése Kolozsváron.
- december 19. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.

- február 5. A Vatikán lemondítja Mindszenty Józsefet esztergomi érseki tisztségéről.
- február 12–13. Alekszandr Szolzsenyicint a külföldön megjelentetett GULAG szigetcsoporthoz című regénye miatt kitoloncolják a Szovjetunióból.
- március 25–26. Az RKP KB ülésén Ion Gheorghe Maurer leváltása után Ceaușescu gazdaságpolitikai irányvonala – az erőltetett iparfejlesztés – győz.
- március 28. Nicolae Ceaușescu számára új tisztséget és címet kreálnak: köztársasági elnökké választják.
- április 1. Megjelenik az új román sajtótörvény, amely a sajtó feladatának mondja ki a hazafias nevelést. A törvény értelmében létrehozzák a Comitet pentru presă și tipărituri elnevezésű intézményt, ami lényegében cenzuraként működik.
- május 10–12. Gyenge Imre ausztriai református püspök látogatása.
- május 15. J. B. Titot Jugoszlávia örökös elnökévé választják.
- május 13–15. A kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet fennállásának 25. évfordulójára rendezett ünnepség.
- május 21–26. Edmond Perret-nek, az RVSZ főtitkárának látogatása.
- május 23–25. A Szocialista Egység Frontjának első kongresszusa, amelybe mind a 14 elismert felekezet belépett. Az országos tanácsba beválasztották a két református püspököt.
- július 5–7. A francia református egyház küldöttségének látogatása Jacques Maury vezetésével.
- augusztus 6–7. Sverre Smaadahlnak, az Egyesített Bibliatársaságok európai titkárának látogatása.
- augusztus 16–18. A valdens mozgalom 800. évfordulójára az olaszországi Torre Pellice-ben rendezett ünnepségeken vesz részt Papp László.
- augusztus 21. Az RRE rendkívüli ünnepi zsinati ülése Kolozsváron Románia „felszabadulásának” 30. évfordulóján. Az ünnepség vezérszónokai Nagy Gyula és Ottlik Tibor. Az évforduló alkalmából az RSZK Csillagrendje III. foko-

- zatával tüntették ki Papp Lászlót. Emlékérmeket kaptak: Ottlik Tibor, Vidits György, Sarkadi Pál, Eszenyei Gyula, Szablyár Kornél, Varga Pál, Peuker Leó, Telegdy József.
- október 27. Színérváralján Sylvester János-emlékünnepelet tartanak. Papp László jelentést kér azokról a lelkesezkekről, akiknek jelenléte előzetesen nem volt engedélyezve.
- november 24–27. Az RKP XI. kongresszusán ismét megfogalmazzák a „kisebbségek homogenizálásának” programját, Ceaușescu örökös pártvezetővé választják.
- december 9. Nyilvánosságra hozzák a Román Államtanács 225. sz. törvényerejű rendeletét, amely megtiltja, hogy román állampolgár elsőfokú rokonain kívül más külföldit elszállásoljon.
- december 18. Az NRE Igazgatótanácsának ülése. A konfirmáció időpontját visszahelyezik a pünkösöd előtti vasárnapra, ahogy az a Búth- korszak előtt volt.

1975

- április 30. A kommunista erők győzelmével ténylegesen véget ér a vietnami háború. Megkezdődik a déli rész „átnevelése”.
- május 2–4. A franciaországi református egyház zsinatára meghívják Papp Lászlót.
- június 21. Az EVT főtitkára, Philip Potter Romániába látogat.
- július 28. Az USA megadja a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt Romániának.
- augusztus 1. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Helsinkiben szentesíti a második világháború utáni realitásokat, a bipoláris világrendet.
- augusztus 3. Ford amerikai elnök látogatása Romániában.
- augusztus 6. Meghal Ravasz László, egykori kolozsvári teológiai tanár, az ERE főjegyzője, dunamelléki püspök, az MRE Zsinatának és Konventjének elnöke, az erdélyi és magyarországi református egyház kiemelkedő vezéregyénisége.
- szeptember 28. Az RVSZ fennállásának századik évfordulóján az NRE minden egyházközségében megemlékeznek a jeles napról.
- október 24. Meghal Argay György, a Romániai Magyar Evangélikus Egyház püspöke.

- november 11. Angola függetlenné lesz, kitör a polgárháború. Kuba a kommunista erők oldalán, szovjet segítséggel beavatkozik. A tartós kubai katonai jelenlét újból felszínre hozza a világpolitikában a „forradalom exportjának” kérdését.
- nov. 23.–dec 10. Nairobiban tartják az EVT V. Nagygyűlését. A román ortodox küldöttség tagjaként van jelen Papp László, Albert Klein és Lengyel Lóránt. A küldöttség tiltakozik Béky amerikai püspök vádja ellen, miszerint Romániában romanizálás és protestánsüldözés folyik.
- december 10. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.

1976

- január 25. Visszaállítják a Gyulafehérvári Román Ortodox püspökséget, amely 1701-ben a Rómával történt unió kapcsán szűnt meg. Papp László részt vesz az ünnepségen.
- február 16. Lengyelországban negyvenezren írják alá az „59-ek levelét”, amelyben tiltakoznak a kommunista párt alkotmányban rögzített egyeduralma ellen.
- május 15. Moszkvában megalakítják az első „Helsinki Bizottságot”, amelyet a szovjet vezetés törvénytelennek minősít.
- június 25. Az élelmiszer-áremelés miatt munkásmegmozdulások Lengyelországban. Az áremelést visszavonják, a
megmozdulások vezetőit letartóztatják.
- június 29–30. Kelet-Berlinben a 29 európai kommunista párt konferenciáján nyílt konfrontáció a szovjet irányzat és az „eurokommunizmus” közt.
- július 30. Meghal Rudolf Bultmann, a mítosztalanítás teológiájának kidolgozója.
- szeptember 23. Lengyelországban megalakul a letartóztatott munkások ellenzéki érdekvédelmi szervezete, a KOR.
- november 5. Kiadják a román tanügyminisztérium 24. és 25. belső rendelkezését, amely szerint a tanulmányaikat befejező fiatalok kötelesek a számukra kijelölt állásokat elfoglalni. Ezzel törvényesítik a már korábban is gyakorolt módszert a lakosság etnikai összekeverésére.
- november 9. Kijevben megalakul az Ukrán Helsinki Bizottság.

1977

- január 5. Népszámlálás Romániában. Eszerint a 21,6 millió lakos 7,9%-a magyar.
- január 7. Megkezdzi tevékenységét Csehszlovákiában a Charta '77 polgárjogi mozgalom.
- január 16. Szablyár Kornél nagybányai esperes, korábbi nemzetgyűlési képviselő (1946–1948) halála.
- január 20. Az MRE Zsinata záróokmányok közzétételével 12 évi munkára tesz pontot.
- február 21. A VÁ új elnöke Ion Roşianu.
- március 2–3. A spanyol, olasz és francia kommunista párt madridi konferenciáján tételesen rögzítik az „eurokommunizmus” irányvonalát.
- március 26. Iustinian Marina román ortodox pátriárka halála.
- május 13. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- május 31. Az NRE Igazgatótanácsának rendkívüli ülése. Az Igazgatótanács elutasítja Kovács Lajos szilágycsehi presbiter és Adorján Kálmán zilahi lelkész fellebbezését az egyházmegyei tanács elmarasztaló ítélete ellen. Akárcsak az egyházmegyei tanácsülésen, a védelem egyetlen érvét sem tárgyalja meg az Igazgatótanács. Jóváhagyják Adorján Kálmán áthelyezését június 1-jei hatállyal.
- június 16. Leonyid Brezsnyev az állam, a párt és a hadsereg vezetője lesz.
- június 19. Beiktatják Iustin Moisescut, az új román ortodox pátriárkát.
- augusztus 3. Bányászstrájkok a Zsil völgyében. Ceauşescu ígéretet tesz a követelések teljesítésére.
- október 7. Az új szovjet alkotmány rögzíti a kommunista párt monopolhelyzetét.
- december 17. Az NRE közgyűlése. A püspöki jelentés egyetlen statisztikai adatot sem tartalmaz a kerület életéről.

1978

- április 12–13. Ceauşescu–Carter találkozó Washingtonban.
- május 1. A lengyelországi Gdanskban megalakul a Szabad Szakszervezetek Alapító Bizottsága, melynek vezetője rövidesen Lech Walesa lesz.

- június 13–16. Ceaușescu angliai látogatása.
június Románia tíz évre szóló „családegyesítési programnak”
eufemizált egyezményt köt az NSZK-val, melynek alap-
ján a kitelepedő szászokért a német fél „fejpénzt” fizet.
- október 16. Karol Wojtyła krakkói érseket II. János Pál néven pápává
választják. 455 év óta ő az első nem olasz pápa.
- november 22–23. A Varsói Szerződés moszkvai ülésén Románia nem
fogadja el a költségvetés emelését, s nem írja alá a Közel-
Kelettel kapcsolatos nyilatkozatot.

1979

- március 26. Egyiptomi–izraeli békekötés aláírása Washingtonban. A
szovjet blokk országai kritizálják a szerződést, kivéve
Romániát.
- április 3. Kína bejelenti, hogy nem hosszabbítja meg az 1980-ban
lejáró szovjet–kínai védelmi szerződést.
- június 2–20. II. János Pál látogatása Lengyelországban. Ez az első pápai
látogatás egy szocialista országban.
- június 28. Második nagy kőolaj-áremelés.
- november 18–23. A RKP XII. kongresszusán Constantin Pîrvulescu agg
pártvezető, a személyi kultusz felélesztése miatt elutasítja
Nicolae Ceaușescu újraválasztását. Háziőrizetbe helyezik.
- december 18. Az NRE igazgatótanácsi ülése. A 7. sz. határozattal
kö- telezik az ingázó lelkészeket arra, hogy
telepedjenek le szolgálati helyükön. (A határozatnak nem tudnak
érvenyt szerezni.)
- december 27. A Szovjetunió bevonul Afganisztánba és megdönti az
afgán kormányt.

1980

- március 21. Az RRE Zsinatának ülése Nagyváradon. Elfogadják a
Fegyelmi Szabályzatot.
- május 4. Meghal J. B. Tito. Az államfői tisztséget, nemzetiségi ala-
pon évenkénti rotációval töltik be.
- június 1. Utolsó figyelmeztetés az ingázó lelkészeknek. Amennyi-
ben nem teljesítik a 7/1979. sz. határozatot, működési
engedélyüket bevonják.

- július 1. A lengyelországi áremelések sztrájkhullámot robbantanak ki.
- július 22. A lengyelországi sztrájkok vezetőit letartóztatják, az áremelést visszavonják. A sztrájkok politikai követelésekkel folytatódnak.
- augusztus 18. Gdanskban a gyárfoglalás után, nyilvánosságra hozzák a sztrájkbizottságok 21 pontos programját. A kormány tárgyalásokat kezd a sztrájkolókkal.
- augusztus 31. A tárgyalások eredményeként engedélyezik Lengyelországban a szabad szakszervezetek működését és a sztrájkot. Másnap a munkabeszüntetéseket abbahagyják.
- szeptember 6. Giereket leváltják, Stanislaw Kania lesz az LEMP vezetője.
- szeptember 9–15. Az RVSZ Európai Területi Nagygyűlése Brassó-Pojánán és Kolozsváron.
- szeptember 17. Gdanskban Lech Walesa villanyszerelő vezetésével megalakul a Szolidaritás nevű szabad szakszervezet.
- szeptember 29. Meghal Márton Áron 85 éves korában.
- október 1. Tallinnban diáktüntetőik követelik Észtország függetlenségének megadását.
- december 18. Az NRE Igazgatótanácsának ülése. A püspök hiányában Melencu felügyelő javasolja, nem ártana tájékoztatni a nagyobb kérdésekről, ami kiterjedhet „a vallásos kérdésekre is”.

1981

- február 9. Wojciech Jaruzelszki, a hadsereg főparancsoka lesz a lengyel államfő.
- már. 31.–ápr. 1. Nemzetiségi megmozdulások Koszovóban, a rendfenn tartók közbelépésének eredménye 9 halott 250 sebesült.
- május 22–24. Az MRE küldöttségének látogatása Romániában. Bartha Tibor és Tóth Károly püspököket Tamás Bertalan és Komlós Attila zsinati osztályvezetők kísérik. Bartha Tibor szülőfalujában, Mezőpaniton is prédikál.
- szeptember 5. Az SZKP ultimátumszerű figyelmeztető levele az LEMP-hez. Ennek nyomán a lengyel párt „önkritikát” gyakorol.
- szeptember 8. Lengyelországban a Szolidaritás I. kongresszusa felhívást intéz a szovjet blokk országaihoz a kommunista diktatúra felszámolására.

- október 9. Romániában az élelmiszerek tartalékolását tiltó és büntető rendeletet adnak ki.
- október 18. Kania lemond, Jaruzelski minden hatalmi tisztséget megszerez.
- november 26. A romániai vallásfelekezetek vezetőinek felhívása a világ nemzeteihez a jó egyetértés és béke ügyében.
- december 3. A Szolidaritás általános sztrájkot hirdet Lengyelországban.
- december 13. A Jaruzelski vezette katonai tanács szükségállapotot hirdet ki Lengyelországban. A Szolidaritás 6300 vezetőjét letartóztatják.
- december 23. Az USA szankciókat vezet be Lengyelországgal szemben.
- december Beszélő címmel kiadják Magyarországon az első rendszeresen megjelenő szamizdat folyóiratot.

1982.

- január 11. A NATO gazdasági és politikai szankciókkal fenyegeti meg Lengyelországot és a Szovjetuniót, amennyiben nem szüntetik meg a szükségállapotot.
- február 14. Protestáns templomi demonstráció Drezdában, a város lebombázásának évfordulóján.
- február 21. Az USA Románia hitelképtelensége miatt (korábban kérte a visszafizetések átütemezését) elutasítja annak hitel-igényét.
- október 22. Romániában törvényrendelettel kötelezik a kitelepülőket iskoláztatási, orvosi ellátási és üdültetési állami támogatásuk valutában történő visszafizetésére. A rendelet nyomán feszültség az NSZK-val.
- november 6. Romániában megkezdődnek az Ellenpontok, nagyváradi szamizdat folyóirat felfedezése kapcsán foganatosított hatósági megtorlások: előállítások, letartóztatások, házkutatások elsősorban Nagyváradon, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön.
- november 10. Meghal Leonyid I. Brezsnyev. Utóda Jurij Andropov.

1983

- március 23. Reagan amerikai elnök meghirdeti az SDI elnevezésű űrfegyverkezési programot.
- március 28. A Román Államtanács 98.sz. rendelete a sokszorosító és írógépek tartásáról és nyilvántartásáról, melyet a szakértők az Ellenpontok c. szamizdat folyóirat megjelenéséhez kapcsolnak.
- május 11. A román Belügyminisztérium 2107. sz. szabályrendelete. Ennek értelmében az írógépek tartására engedélyt nyert intézmények és magánszemélyek minden év első két hónapjában kötelesek írógépüket bevinni a Milíciára és ott betűmintákat készíteni róla. Új írógép vásárlása vagy javítás esetén, 5 napon belül kell ugyanezt megtenni. Írógépet, csak a Milíciától nyert engedéllyel rendelkező műhelyekben lehet javíttatni. A szabályt be nem tartók 800–1500 lejes büntetéssel sújthatók.
- július 22. Lengyelországban hivatalosan megszüntetik a szükségállapotot.
- szeptember 16–26. Az RRE négytagú küldöttsége tesz látogatást az MRE négy egyházkerületében.
- október 5. Lech Walesa Nobel-békedíjat kap.
- november 15. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- december 10–11. Az NRE lelkészszenteléssel egybekapcsolt közgyűlése. A püspöki jelentés bírálja a püspök akaratának nem engedelmeskedő lelkészeket, gondnokokat, presbitériumokat, de a kerület állapotára nézve semmit sem tartalmaz.

1984

- február 9. Meghal Jurij Andopov. Utóda 13-tól Konsztantyin Cservenko.
- április 10. A ZSÁT ülése Kolozsváron.
- június 21–23. Felekezetiközi békenagygyűlés Bukarestben, ahova az ökumenikus mozgalom sok neves képviselőjét így Edmont Perret, az RVSZ főtitkára is részt vesz.
- meghívják,
szeptember 5. Vidits György nagyváradi püspökhelyettes hirtelen halála.
- szeptember 21–25. Az RVSZ európai tagozatának VB gyűlésén Brnóban Papp László vesz részt.

- október 19. Lengyel belügyi tisztek elrabolják és meggyilkolják Jerzy Popieluszkót, Lech Walesa gyóntatópapját. Temetése kommunistaellenes tüntetésbe csap át.
- november 13. Meghal Ottlik Tibor főkönyvelő, az NRE főgondnoka 1968-tól.
- november 19–23. Az RKP XIII. kongresszusán hozott döntések továbbtásítják a román gazdaságot az autarkia és a hadigazdálkodás felé.
- december 14. Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
- december Az RKP plénuma után a hivatalos szóhasználatból törlik az „együttélő nemzetiségek” terminust és helyette a „magyar nemzetiségű román”, illetve a „magyarul beszélő román” fogalmat vezetik be. Megszűnik a Román Televízió magyar adása, valamint felszámolják a román rádió marosvásárhelyi, kolozsvári, temesvári körzeti nemzetiségi stúdióit. A Bukaresti Rádió magyar adását egy órára csökkentik.

1985

- február 7. Lengyelországban 14–25 évi börtönbüntetésre ítélik a Popieluszko meggyilkolásával vádolt négy belügyi tisztet.
- március 10. A Szovjetunióban meghal Csernyenko. Utóda 11-től Mihail Gorbacsov.
- június 4–13. Az USA presbiteriánus egyházának ünnepi rendezvényein, Indianapolisban részt vesz Papp László és Nógrádi Béla.
- június 14–16. A magyarországi ellenzéki irányzatok képviselői Monoron tanácskoznak az ország helyzetéről.
- szeptember 16–18. Felekezeti békekonferencia Bukarestben, mely szokás szerint felhívással fordul a világ népeire.
- október 17. Romániában katonai ellenőrzés alá helyezik az energiatermelést és a gazdasági kulcspozíciókat.
- december 9. Az NRE Igazgatótanácsának ülése. A 3. napirendi pont szerint ekkor már évente csak egyszer tartanak igazgatótanácsi üléseket. A püspök bírálja a Teológiai Intézetet, mert szerinte nem tesz semmit a bethánizmus terjedése ellen.

1986

- április 26.
június
- Atomerőmű-robbanás az ukrajnai Csernobilban. Az MRE küldöttségének romániai látogatása. Tagjai Kürti László, a TiRE püspöke, Kovách László, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke, Adorján József budapesti esperes, Kocsis Elemér, a Debreceni Református Kollégium igazgatója.
- december 2.
december 17–18.
- Az NRE Igazgatótanácsának ülése.
Diáküntetések Alma-Atában, Kazahsztán fővárosában. Az első nyilvánosságot kapó nemzetiségi megmozdulás a Szovjetunióban.

1987

- február 7.
- Romániában újabb energiakorlátozást rendelnek el. Ez vonatkozik minden egyházi intézményre is.
- február 16.
- Nagy Gyula és Papp László közös „Nyilatkozatban” a belügyeikbe történt beavatkozásnak minősíti a svájci Reformiertes Forum sérelmezett cikkét.
- február 26.
következtében
április 24.
- Bérbefagyasztás Jugoszláviában, amelynek sorozatos sztrájkok robbannak ki.
A Rigómezőn mondott beszédében a szerb kommunisták egy éve választott vezetője, Slobodan Milosevic meghirdeti a szerb nemzet megvédésének programját. Két nap múlva zavargások törnek ki Koszovóban.
- május 18.
- A genfi reformáció 450. évfordulóján Papp László vesz részt.
- május 25–27.
- M. Gorbacsov romániai látogatása során tárgyalnak a nézeteltérésekről is.
- június 23–29.
- Az MRE küldöttsége tesz látogatást Romániában. A református vezetőkön kívül találkoznak a Vallásügyi Államtitkárság és az Ortodox Patriárkátus képviselőivel is.
- augusztus 16.
- Király Károly, az RKP vezetőségének korábbi tagja, a román államfőt bíráló nyílt levelet ír Ceaușescunak.
- szeptember 27.
- Magyarországon, Lakiteleken mintegy 160 résztvevővel ellenzéki találkozót tartanak. Később a résztvevők egy csoportja megalapítja a Magyar Demokrata Fórumot.

- október 6–10. Az RVSZ a kisebbségi egyházak problémáit napirendre tűző konferenciát rendez Kecskeméten. Az RRE-t a vikáriusok, Zsigmond József és Csutak Csaba képviselik.
- november 15. Sztrájk és tüntetések Brassóban, amit csak a karhatalom durva fellépésével sikerül levern.
- december 10. Ellenzéki tüntetés Prágában, amit a karhatalom feloszlat.
- december 16–17. Hans-Dietrich Genscher nyugatnémet külügyminiszter romániai látogatásán meghosszabbítják a következő évben lejáró „családegyesítési egyezményt”. Az NSZK 11 000 márkát fizet minden kitelepülő németért.
- december 28. A román pártvezetés elhatározza, hogy a továbbiakban nem vesznek fel külföldről kölcsönt.

1988

- január 17. Tüntetés Kelet-Berlinben kommunista vezetők hivatalos ünnepén. 22 letartóztatottat ítélnek fél-egy évi börtönbüntetésre.
- február 3. Evangélikus templomi istentiszteletből kibontakozó ellenzéki demonstráció Drezdában.
- március 2. Romániában bejelentik az ún. településrendezési tervet, melynek célja mintegy 8000 falu felszámolása az ezredfordulóig. A lakosságot „agráripari központokba” telepítének.
- március 25. A csehszlovákiai Pozsonyban vallásos csoportok tüntetnek. 125 főt letartóztatnak.
- április 3. Romániában megtiltják a helységnevek magyar változatának használatát a magyar nyelvű publikációkban.
- április 14. Egyezmény Genfben az afganisztáni szovjet csapatok kivonásáról.
- április 23. Frantisek Tomasek csehszlovák hercegprímás vallásszabadságot és emberi jogokat követelő petíciója az államvezetéshez, amelyet mintegy félmillió állampolgár ír alá.
- április 26. Lengyelországban áremelések és sztrájkhullám.
- május 22. Magyarországon az MSZMP vezetésében radikális változások történnek. Kádár János formálisan marad a vezetésben, a tényleges irányító Grósz Károly lesz.

- június 10. Románia a belügyeibe való beavatkozásnak minősíti a bécsi EBEÉ-konferencia emberjogi dokumentum-tervezetét.
- június 11. A Szovjetunióban megünneplik a kereszténység felvételenek millenniumát.
- június 27. 25–30 ezer fős tüntetés Budapesten a romániai „falurombolási terv” ellen.
- június 28. Románia bezáratja Magyarország kolozsvári főkonzulátusát.
- július 1. A magyar országgyűlés hivatalosan is elítéli a romániai falurombolási programot.
- július 1–5. Az RVSZ Európai Területi Bizottságának portugáliai ülése felhatalmazza a főtítkárt, hogy kérje meg az Európai Egyházak Konferenciáját és az EVT-t, lépjenek fel a romániai nemzetiségek védelmében és a falurombolás ellen.
- július 3. Az USA megvonja Romániától a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt az emberi jogok megsértése miatt.
- július 5. Papp László a püspökségre hívatott espereseket utasítja, hogy vizsgálják meg a bethánistaként nyilvántartott lelkészek tevékenységét, s arról írásbeli tájékoztatást adjanak.
- július 7. Az Európa Parlament nyilatkozatban ítéli el Románia belpolitikáját.
- július 9. Szerb nacionalista tüntetés a jugoszláviai Újvidéken.
- augusztus 11. Az USA Szenátusa egyhangú határozatban ítéli el a román belpolitikát.
- augusztus 21. A szovjet intervenció huszadik évfordulóján négyezer fős tüntetés Prágában, 77 személyt letartóztatnak.
- augusztus 31. A lengyel kormány és a Szolidaritás megegyezik egy „kerekasztal-konferencia” létrehozásáról, amely dönteni hivatott az ország sorsáról.
- szeptember 3. Hivatalosan is megalakul a népies ellenzék pártja Magyarországon, a Magyar Demokrata Fórum.
- szeptember 6. Az egyetlen romániai szervezett ellenállásként a Temesvári Református Egyházmegye lelkészei tiltakoznak a településrendezési terv ellen, összefogásra szólítják fel a történelmi egyházakat nemzetiségre való tekintet nélkül.

- szeptember 12. Papp László írásbeli intésben részesíti a szeptember 6-i közigazgatási gyűlésen „tanúsított magatartásáért” Molnár János borossebesi, Tőkés László temesvári és Béres László szentleányfalvi lelkészeket.
- október 5–6. 200 ezer szerb tüntető követeli Újvidéken a pártvezetők eltávolítását. A joghurtos dobozokkal végrehajtott „bombázás” nyomán azok lemondanak. Az esemény a nagyszerb eszmék győzelmét jelentik.
- október 10. A szlovén és macedón pártvezetés tiltakozik a szerb kommunista vezetés nacionalizmusa ellen.
- október 14. von Weiszacker nyugatnémet államfő felszólítja Romániát a településrendezési program abbahagyására.
- október 19-25. A Belfastban ülésező RVSZ VB nyilatkozatban szólítja fel a román kormányt, hogy szüntesse meg a polgárait a elnyomó politikáját. A romániai református püspökök cáfolják, hogy aggodalomra lenne ok.
- október 28. A Prágában napokon át tartó ellenzéki tüntetés résztvevői ellen a rendőrség vízágyúkat vet be.
- november 13. Magyarországon megalakul a második ellenzéki párt, a Szabad Demokraták Szövetsége.
- november 16. Észtország önrendelkezési jogait deklarálja a köztársasági törvényeknek a szövetségi törvények fölé helyezésével.
- november 18. Több száz ezres tüntetés Rigában a lett függetlenség kikiáltásának 70. évfordulóján.
- november 19. Az NDK-ban szovjet filmeket és folyóiratokat tiltanak be.
- november 26. Szerbia államfőjévé választják Slobodan Milosevicet.
- december 10. Engedélyezett emberjogi tüntetés Prágában.
- december 14. Edmond Perret, az RVSZ főtitkára a két romániai református püspökhöz intézett levélben fejezi ki aggodalmát a „falurombolással” kapcsolatban. Kifejezi készségét, személyesen látogasson Romániába, „egy kapcsolat kialakítására”. (1987-ben a romániai elutasították egy küldöttség látogatását, javasolva, 1989-ben történjen az meg.)
- hogyan
gyümölcsöző
egyházak
hogyan

- január 15–20. Hatnapos tüntetéssorozat Prágában. A rendőrség brutális fellépése nyomán több mint félezer embert letartóztatnak, köztük Vaclav Havelt, a Charta '77 vezetőjét.
- január 19. Az EBEÉ bécsi záróokmányát az aláírók közül egyedül Románia nem tekinti magára nézve kötelezőnek.
- február 6. Varsóban megkezdődnek a kerekasztal-megbeszélések a kormány és az ellenzék közt.
- február 11. Magyarországon az MSZMP elismeri a többpártrendszerrel és nem tekinti többé ellenforradalomnak az 1956-os fegyveres megmozdulásokat.
- február 27. Koszovóban bevezetik a rendkívüli állapotot, a lemondott korábbi albán nemzetiségű pártvezetőket letartóztatják.
- március 9. Az ENSZ Emberjogi Bizottsága elítéli Romániát. Az elítélő nyilatkozatot Magyarország is támogatja.
- március 11. Nyugaton nyilvánosságra hozzák hat Romániában élő korábbi pártvezető januárban írt levelét Ceausescuhoz, amelyben kérik a településrendezési terv leállítását, az állampolgári jogok biztosítását, az élelmiszerexport felfüggesztését.
- március 15. Az első szabad nemzeti ünnepen Magyarország minden nagyvárosában tömegek vonulnak az utcára.
- március 22. Magyarországon létrejön az ellenzéki kerekasztal.
- március 28. Az életbe lépő új jugoszláv alkotmány felszámolja Koszovo és a Vajdaság autonómiáját. Koszovóban véres incidensek robbannak ki.
- április 1. Tőkés László temesvári lelkészt kivizsgálás és indoklás nélkül felfüggesztik állásából. Lelkész és gyülekezet visszautasítja az intézkedést, minthogy a Fegyelmi bizottság vizsgálás során megállapított súlyos fegyelmi esetben teszi lehetővé a felfüggesztést. Ettől az a harc a püspökség és a temesvári lelkész, gyülekezet közt, amely elvezet a temesvári ellenes felkelésig.
- Szabály-
vétség
kezdődik
illetve
diktatúra-
április 7. Lengyelországban törvénybe iktatják az ellenzék és a kormány tárgyalásainak eredményeit (szenátusba szabad

- választás, országgyűlésben 65% kommunista, a többi független, többpártrendszer elutasítva).
- április 8–9. A grúziai Tbilisziben a szovjet belügyi egységek véres eszközökkel oszlatják fel a tüntetést (18 halott, 127 sebesült).
- április 12. Ceaușescu bejelenti, hogy Románia visszafizette minden külföldi adósságát és képes atombomba gyártására.
- április 18. Franciaországban közzéteszik Doina Cornea Ceaușescu-hoz írt levelét.
- május 8. Magyarországon minden párttiszttségétől megfosztják Kádár Jánost.
- május 17. Lengyelországban helyreállítják a római katolikus egyház autonómiáját.
- május 25. Mihail Gorbacsov számára létrehozzák az egyszemélyi államfő tisztségét a Szovjetunióban.
- június 2. Bulgáriában a „rebolgarizálás” miatt hetek óta tartó török etnikai megmozdulások (legalább száz halott és több ezer letartóztatott) záróakkordjaként a bolgár kormány világtűlevelet bocsát ki. Ez tulajdonképpen eszköz a török lakosság kiűzésére.
- június 3–4 Kínában, a pekingi Tien An-men téren hetek óta békésen tüntető diákok megmozdulását véres kegyetlenséggel számolja fel a hadsereg.
- június 13. Magyarországon megkezdődnek a tárgyalások az ellenzéki kerekasztal, illetve a kommunista vezetés képviselői közt.
- június 16. Magyarországon nem hivatalos gyászszertartás keretében újratemetik az 1956-os forradalom és szabadságharc kivégzett vezetőit. A gyászoló tömeg előtt mondott szédében Orbán Viktor követeli a szovjet csapatok nását az országból.
- be-
kivo-
július 6. Rehabilitálják az '56-os forradalom vezetőit Magyarországon, ugyanaznap meghal Kádár János. 14-i temetésén többszázezren vesznek részt.
- július 24. A Magyar Televízió Panoráma című műsora sugározza a Tőkés László temesvári lelkésszel kanadai riporterek által készített interjút. Először történik meg, hogy egy szocia-

- másik
augusztus 19. lista ország hivatalos médiája nyilvánosságot ad egy szocialista ország ellenzéki képviselőjének. Miután Lengyelországban lehető válik egy Szolidaritás-kormány létrejötte, Ceaușescu körlevélben követeli a Varsói Szerződés országaitól a beavatkozást. (A Varsói Szerződés július 7-én, épp Bukarestben tartott ülésén utasította el a Brezsnyev-doktrínát.)
- augusztus 21. Többezres tüntetés Prágában, sok száz tüntetőt letartóztatnak.
- augusztus 22. Törökország lezárja a bolgár határt a Bulgáriából menekülésre kényszerített törökök előtt.
- augusztus 23. Élőlánc a Baltikumban Tallinn és Vilniusz közt, kb. egymillió résztvevővel a Molotov–Ribbentrop paktum évfordulóján.
- szeptember 4. Lipcsében minden hétfőn utcai demonstrációt szerveznek egyházi vezetéssel.
- szeptember 5. Az Európa Tanács parlamenti ülésére 26 tagú nemzetközi bizottság átfogó jelentést készít a romániai kisebbségek helyzetéről.
- szeptember 10–11. Éjfélkor megnyitják az osztrák–magyar határt a Magyarországon tartózkodó több tízezer keletnémet előtt. Ez lényegében a vasfüggöny megnyitását jelenti.
- szeptember 12. Kelet-Európában elsőként Lengyelországban megalakul egy nem kommunista kormány.
- szeptember 19. Nyilvánosságra hozzák Nyugaton egy addig ismeretlen román ellenzéki szervezet, a Nemzeti Megmentési Front felhívását a novemberre tervezett kongresszushoz, melyben többek közt Ceaușescu lemondását követelik.
- szeptember 26. Tóth Károly dunamelléki református püspök az Európa Parlament strasbourg-i ülésén élesen bírálja a romániai diktatúrát és diktátort. Felhívja Európa népeit, kormányait, hogy tiltakozzanak a romániai elnyomás ellen.
- szeptember 27. A szuverenitást kimondó alkotmánymódosítást eszközölnék Szlovéniában. Megkezdődik Jugoszlávia szétesése.
- október 7. A keletnémet állam megalakulásának 40. évfordulóján változást követelő tüntetések zajlanak, amelyeken a látogatóba érkezett Gorbacsov támogatását kérik. Az evan-

- gélikus egyház nyíltan a tüntetők mellé áll. A rendőrség brutálisan szétveri a nagyvárosi megmozdulásokat.
- október 18. Erich Honecker keletnémet kommunista pártvezetőt Egon Krenz követi a párt élén.
- október 18–21. A magyar országgyűlés elfogadja az átalakulást szabályozó törvényeket.
- október 28–29. A szovjet államhatalom elismeri az ukrán görög katolikus egyházat.
- november 3. Románia nem írja alá az európai környezetvédelmi konferencia záróokmányát, ezzel meghiúsítva annak elfogadását.
- november 4. Az NDK történelmének első engedélyezett tüntetésén félmillió tömeg tüntet Kelet-Berlinben a kommunista hatalomkoncentráció ellen.
- november 10. Az NDK vezetése engedélyezi a két Berlin közti átjárást. Bulgáriában leváltják a kommunista párt vezetőjét, Todor Zsivkovot, helyébe Petar Mladenov külügyminiszter kerül.
- november 20–24. Romániában az RKP XIV. (utolsó) kongresszusán Ceaușescu a jaltai békediktátum felülvizsgálását követeli. A Szovjetunió tiltakozik.
- november 28. Helmuth Kohl meghirdeti a két német állam egyesítésének politikáját, az új keletnémet kormányfő Modrow fel-tetésére válaszként, aki szövetséget javasolt a két
ve-
állam közt.
- december 2–3. Gorbacsov és George Bush első találkozója Máltán. A hidegháborút lezártak nyilvánítják.
- december 4. A Varsói Szerződés moszkvai csúcsertekezletén a szervezet önkritikát gyakorol Csehszlovákia 1968-as lerohanása miatt.
- december 7. Litvániában, a szovjet tagköztársaságok közt elsőként, bevezetik a többpártrendszer.
- december 16. Temesvárott a Tőkés László református lelkész kilakoltatását megakadályozni egybegyűlt tömegből az egész városra kiterjedő tüntetés fejlődik. A napokig tartó véres összecsapások után a katonaság átáll az időközben megszervezett tüntetők és sztrájkolók oldalára, küldöttségeket

- menesztenek más városokba is, csatlakozásra buzdítva. Tőkés Lászlót erőszakkal eltávolítják Temesvárról.
- december 17. A szerb kommunista párt XI. kongresszusán elutasítják a
a többpártrendszer.
- december 18. Az NRE Igazgatótanácsának utolsó Papp László vezette
ülése.
- december 21. Román emigráns kormány alakítását határozza el Ró-
mában a Nyugaton élő románok egy csoportja.
- december 22. A temesvári forradalom elítélésére összeverbuvált buka-
resti tömeggyűlés a diktátor ellen fordul. Ceaușescu és
felesége igyekszik elmenekülni. A romániai nagyvárosok
sorban csatlakoznak a temesvári forradalomhoz, fegy-
veres összecsapások folynak az egész országban. Az
NSZK, Ausztria és Magyarország a Biztonsági Tanács
összehívását kéri. Franciaország és az USA elfogadna
egy szovjet beavatkozást. A Ceaușescu-házaspárt
elfogják. A hatalmat a Corneliu Mănescu vezette Nemzeti
Meg-mentési Front veszi át.
- december 25. Különleges katonai bíróság egy rögtönzött politikai per-
ben hazaárulás vádjával halálra ítéli a Ceaușescu-házas-
párt. Az ítéletet azonnal végre is hajtják. Az USA felveszi
a diplomáciai kapcsolatot az NMF-fel.
- december 28. A román Nemzeti Megmentési Front elnökévé választják
Ion Iliescu korábbi, majd félreállított kommunista vezetőt.
- december 29. A csehszlovák kommunista országgyűlés köztársasági
elnökké választja a börtönből nemrég szabadult Vaclav
Havelt.

MELLÉKLETEK

1. Melléklet

*Nemes Elemér levele a kultuszministerhez,
amelyben tiltakozik a Nagyváradai Egyházkerületnek a kolozsvári
püspök joghatósága alá rendelése ellen*

DOMNULE MINISTRU

Cu ocazia hotărârii Comisiei de Armistițiu, prin care Ardealul de Nord a revenit României, s-a ivit întrebarea ca Episcopia Ref. de O r a d e a, care a fost împărțită în două, prin Dictatul de la Viena, cum să fie administrată provizoriu până la restabilirea definitivă.

Pentru lămurirea situației protopopul N e m e s E l e m é r conducător legal al părții rămase în România, a trimis pe secretarul lui în audiență la Dvoastră.

Rezultatul audienței a fost ca Dl. Subinspector General N. Grosu a întocmit un referat, prin care prevedea, ca partea revenită să fie administrată provizoriu din L u g o j, dar hotărîrea Ministerului pe baza referatului n-am primit-o.

Intre timp Csernák Adalbert preot reformat din Oradea a adresat Ministerului două cereri prin care a cerut încredințarea conducerii episcopiei, la fel a adresat Episcopului din Cluj o cerere prin care îl roagă să intervină la Minister în favoarea lui.

La aceste adrese Onor Minister sub Nr. 30055/1945 și mai târziu sub Nr. 37383/1945 a dispus ca întreaga episcopie, să treacă sub administrația Episcopiei de la Cluj, motivînd prin aceea, că Statul Maghiar a desființat această episcopie, ceace nu corespunde adevărului, căci nu Statul Maghiar, ci corpul clerical în adunarea generală a hotărît ca episcopia să fie realipită Episcopiei Ref. din Debrețin, unde a aparținut până la Tratatul de la Trianon.

Domnule Ministru cu onarea Vă rugăm să binevoiți a ne admite să apelăm contra acestei hotărîri greșite invocînd următoarele:

Către Onor,

MINISTERUL CULTELOR

Direcțiunea Cultelor Minoritare

1. Episcopia Ref. din Oradea există începînd de la tratatul de la Trianon, ca organ superior bisericesc separat, al cărui organ a fost recunoscut și în Legea Cultelor, și întărită prin Decretul Lege din 22 Noembrie 1939. – Așa dar Episcopia

din Oradea nu s-ar putea desființa cu un simplu ordin, căci aceasta ar fi în contradicție cu Constituția.

2. Acest ordin este la fel contrariu cu punctul de vedere al conducătorilor Cultelor din ani precedenți, cînd nu s-a admis nici contopirea provizorie a celor două părți mici din episcopia Cluj și Oradea, spunînd ca acestea s-ar lavi de legea Cultelor, recunoscînd și pe mai departe ca aceste două părți să fie administrate separat de la Aiud și Lugoj.-

3. În ordinul de mai sus s-a amintit de greutați materiale, față de acestea menționăm că lipsa de fonduri nu poate fi determinantă în desființarea episcopiei, cu atît mai mult că în cei 24 ani precedenți lui 1940 Episcopia Oradiei n-a primit subvenție din partea Statului pentru cheltuieli, totuși i s-a recunoscut autonomia și personalul și-a îndeplinit funcțiunea cu conștiinciozitate.

4. O altă problemă care se ivește: sub regimul dictatorial și șovin s-a respectat întotdeauna drepturile de autodeterminare, atunci sub un regim democratic cum se poate justifica desființarea unui organ superior bisericesc, pentru motive materiale, pe cînd la alte culte nu se aplică acest criteriu. Mai mult, pe timpul regimului dictatorial erau două subunități mai mici, totuși s-a respectat autonomia fiecăreia.

5. Pe lîngă argumentele teoretice se opune hotărîrii de mai sus aplicarea practică, întrucît prin centralizarea episcopiei noastre întinse cu cele 200 parohii cu peste 200.000 credincioși la Episcopia Clujului, care și fără aceasta are o întindere mare cu peste cinci sute de mii credincioși, lucrările administrative ar fi imposibile de satisfăcut. La fel executarea dispozițiilor date de organele Dvoastră.

Suntem convinși că după această expunere sinceră și obiectivă Dvoastră Domnule Ministru veți reveni și veți dispune revizuirea acestui ordin prejudiciabil, față de întreaga Comunitate reformată din Vestul Țării. Un regim cu adevărat democratic nu poate dispune privarea de un drept garantat de Legea Cultelor.

Față de cele de mai sus avem onoare a Vă ruga să binevoiți a dispune revocarea acestui ordin prejudicios și a încredința conducerea pe mai departe, pînă la înjghebarea definitivă a episcopiei organului, care în timpul ultimelor 5 ani a satisfăcut conștiincios însărcinările rezultate din aceasta, fără nici o compensare bănească.

Primiți Vă rugăm Domnule Ministru asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Lugoj la 15 octombrie 1945.

Protopop
Locțiitor Episcopal

2. Melléklet

A II. világháború utáni első közgyűlés jegyzőkönyve

A NAGYVÁRADI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

Nagyváradon, 1946. november hó 27.-én

a Református Leánynevelőintézet dísztermében tartott közgyűlésének

JEGYZŐKÖNYVE

Jelen voltak:

Vadai Béla hivatalában legidősebb esperes és dr. Thúry Kálmán egyházkerületi főgondnok elnöklete alatt

a jegyzői karból: Csernák Béla lelkészi, dr. Soós István világi főjegyző, Peleskey Sándor lelkészi aljegyző,

a tanácsbírói karból: Debreczeni István, Papp József, Jakab Viktor, Kiss Károly lelkészi, dr. Kotzó Jenő világi tanácsbíró, egyházkerületi ügyész: dr. Harcsár Géza

az egyházmegyék részéről:

a bányai egyházmegyéből: Nemes Elemér esperes, Nits István lelkészi, Tóth Benjámin világi képviselő,

a bihari egyházmegyéből: Vadai Béla esperes, dr. Sarkady Sándor gondnok-helyettes, dr. Szabó Lajos, Szűcs László lelkészi, Bartos Adorján, Daróczy Kiss Lajos világi képviselők,

az érmelléki egyházmegyéből: Szabó Zoltán esperes, Papp-Szász Lajos e.m. gondnok, Kalmár István, Boruzs Lajos lelkészi képviselők,

a nagybányai egyházmegyéből: Oláh Sándor esperes, dr. Helmeczy József gondnok-helyettes, Boros Jenő, Gy. Kovács József, Gulya Géza lelkészi, Sallak János világi képviselő,

a nagyváradon belüli egyházmegyéből: Peleskey Sándor esperes-helyettes, Tótkés Károly gondnok-helyettes, Kovács Lajos lelkészi, Dohi Albert világi képviselő,

a nagyszalontai egyházmegyéből: Arday Aladár esperes, dr. Olosz Lajos e.m. gondnok, Nagy Zoltán, Juhász András lelkészi, dr. Balogh Ernő világi képviselő, a középiskolák képviselőiben: Gálbory Erzsébet a nagyváradon belüli Leánynevelő-intézet igazgatója,

az elemi iskolák képviselőiben: Herczeg Kálmán nagyváradon belüli, Kósa Károly ottományi, Kilin Sándor erdőhegykisjenői tanító.

1. szám.

A nagyváradai református egyházkerület közgyűlésének tagjai Nagyváradon 1946. november 27.-én délelőtt 9 órakor a Református Leánynevelő-intézet dísztermében a XC. zsoltár éneklésével kezdik meg munkájukat. Ének végeztével Vadai Béla hivatalában legidősebb esperes imádkozott.

2. szám.

Dr. Thúry Kálmán egyházkerületi főgondnok meleg hangon, szívből fakadó beszéddel köszönti az egyházkerület északi és déli részeiből összegyülekezett tagjait a nagyváradai Református Egyházkerület közgyűlésének, a közgyűlés jegyzőkönyvének vezetésére Csernák Béla egyházkerületi főjegyzőt kéri fel s ezzel a gyűlést megnyitja.

3. szám.

Az egyházkerületi közgyűlés a tanácskozások megkezdése előtt a következő táviratban jelentette hódolatát őfelsége a Király előtt és üdvözölte a Miniszterelnököt, valamint a vallásügyi- és a nemzetnevelésügyi Minisztert.

I.

Őfelsége Kabinetirodájának București.

A Nagyváradai Református Egyházkerület 1946. november 27.-én Nagyváradon tartott közgyűléséből alattvalói hódolatát mutatja be felségének és legmagasabb védelmét kéri az ország és a társadalmi rend érdekében végzett krisztusi munkásságához. Püspök helyett: Vadai Béla esperes, főgondnok: dr. Thúry Kálmán.

II.

Miniszterelnök Úrnak București.

A Nagyváradai Református Egyházkerület 1946. november 27.-én Nagyváradon tartott közgyűléséből tiszteletteljes üdvözlétét küldi Miniszterelnök Úrnak és magas segítségét kéri a haza és a társadalom érdekében kifejtett krisztusi munkásságához. – Püspök helyett: Vadai Béla esperes. Főgondnok: dr. Thúry Kálmán.

III.

Vallásügyi Miniszter úrnak București

Nemzetnevelésügyi Miniszter úrnak București.

A Nagyváradai Református Egyházkerület 1946. november 27.-én Nagyváradon tartott közgyűléséből tiszteletteljes üdvözlétét jelenti Miniszter Úrnak és kéri magas támogatását az ország és társadalom érdekében kifejtett krisztusi

munkásságához. – Püspök helyett Vadai Béla esperes, főgondnok: dr. Thúry Kálmán.

4. szám.

Az egyházkerületi főjegyző felolvassa az egyházkerületi közgyűlés megjelent alkotó tagjainak névsorát.

Közgyűlésünk megállapítja, hogy az elnökségen
39 szavazati joggal bíró tagja van jelen.
(A névsort lásd a jegyzőkönyv elején.)

5. szám.

Dr. Thúry Kálmán főgondnok javaslatára

A Nagyvárad Református Egyházkerületnek Nagyváradra 1946. november 27.- napjára összehívott és megalakult közgyűlése elsősorban megállapítja azt, hogy a második világháború lezárását jelentő fegyverszüneti megállapodások és az ezt követő béketárgyalások az 1940. augusztus hó 30.-án létrejött úgynevezett bécsi döntést annak politikai és közjogi következményeivel együtt semmisnek, meg nem történtnek nyilvánították ki és Észak-Erdély területét az 1938. évi határoknak megfelelően Romániához visszacsatolták: ennek az elrendeződésnek folyománya és természetes következményeképpen

kimondja a közgyűlés, hogy a Nagyvárad Református Egyházkerület abban a területi, vagyoni és személyi összetételű szervezetében, amelyben az 1940. év előtt a Román Államnak 1939. november 20.-án kelt és a Monitorul Oficial 1939. november 22.-i 271. számában megjelent Rendelet-törvénye által elismertett: helyreállott és visszanyerte mindazon törvényes jogokat, amelyeket részére az Állam alkotmánya és törvényei, valamint a saját egyházi törvényei biztosítanak és végül mindazokat a feladatokat, amelyeket saját törvényei kötelezővé tesznek számára.

Az egyházkerületet alkotó egyházmegyék minden külön intézkedés nélkül az 1940. év előtti területi beosztásukkal illeszkednek bele az egyházkerület szervezetébe és intézik saját hatáskörükben szervezési és kormányzási teendőiket.

Az egyházkerületnek 1940. augusztus 30. előtt a presbitériumok által választott tisztviselői közül az életben lévő román állampolgárok, valamint az egyházkerületi közgyűlés által választott egyházkerületi ügyész továbbra is törvényesen megválasztott tisztviselőknek tekintendők, feltéve, hogy megbízatásuk ideje le nem járt, vagy más okból meg nem szűnt.

Az egyházkerület elnöksége, mégpedig a hivatalában legidősebb esperes püspök helyett és az egyházkerületi főgondnok utasítottak a további törvényes intézkedések megtételére.

Mindezekről a határozatokról közgyűlésünk az elnökség útján tiszteletteljes felterjesztést intéz a Kultuszminiszter úrhoz, hogy egyházkerületünk helyreállítását a magas Miniszter Tanácsnak tudomásulvétel és megfelelő intézkedések céljából jelenteni méltóztassék.

6. szám.

Dr. Thúry Kálmán egyházkerületi főgondnok javaslatára az egyházkerületi közgyűlés kimondja, hogy az 1939. november 20.-án érvényben volt 1904–1907. évi Egyházi Törvényeket az egyházkerület minden részében életbe lépteti,

kimondja továbbá, hogy miután a bihari, érmelléki, nagybányai, nagykarolyi egyházmegyék egyházközségeiben és a nagyszalontai egyházközségben a választók névjegyzékének érvénye 1946. december 31-én lejár, ezekben az egyházközségekben a választók névjegyzékének érvényét az 1904/07. évi E.T. I.t.c. 20.§-a értelmében 1947. év június hó 30. napjáig meghosszabbítja.

7. szám.

Az Egyházkerületi Közgyűlés a dr. Thúry Kálmán egyházkerületi főgondnok által az egyházkerületi tisztviselők nevében bejelentett lemondó nyilatkozatot

elfogadja azzal, hogy a lemondott Elnökség és tisztikar az új tisztikar beállításáig a szükséges teendőket végezni köteles, mégpedig az elnöki teendőket Vadai Béla hivatalában legidősebb esperes és dr. Thúry Kálmán egyházkerületi főgondnok, a püspöki hivatal közigazgatási teendőit további intézkedésig Nemes Elemér bántási esperes végzi.

A megüresedett tisztviselői állásokra az általános tisztújítást a szokásos szavazás útján elrendeli, mégpedig egy püspöki, egy főgondnoki, egy lelkészi és egy világi aljegyzői, öt lelkészi és öt világi tanácsbírói, négy tanári és négy tanítói képviselői tisztségre.

Az egyházmegyék espereseit utasítja, hogy a megejtendő választásokról a presbitériumok szavazó leveleit 1946. év december hó 31. napjáig Vadai Béla hivatalában legidősebb espereshez Élesdre küldjék be.

A beérkezett szavazatok felbontására bizottságot jelöl ki. A bizottság tagjai: Vadai Béla hivatalára nézve legidősebb esperes és dr. Thúry Kálmán főgondnok elnöklete alatt az egyházkerületi közgyűlésnek Nagyváradon lakó alkotó tagjai.

Kimondja a közgyűlés, hogy a püspök és a főgondnok kivételével, – akiknek megbízatásuk életfogytiglan szól, – az egyházkerületi tisztviselők megbízatása tíz esztendőre (E.T.I.t.c. 171,175.§), a tanári és tanítói képviselők megbízatása pedig öt esztendőre (E.T.I.t.c. 62.§) terjed.

Több tárgy nem lévén főgondnok a közgyűlést bezárja.

Vadai Béla sk
hivatalára legidősebb esperes
püspök helyett

Dr. Thúry Kálmán sk.
egyházkerületi főgondnok

Csernák Béla sk.
egyházkerületi főjegyző

3. Melléklet

Vásárhelyi János megnyitó beszéde a Romániai Református Egyház 1948. május 24-én Nagyváradon tartott Zsinatán

Főtiszteletű Zsinat, kedves Atyámfiai!

Nagyon hosszú szünet után gyűlhettünk össze, hogy mint országunk református egyházának legfőbb törvényhozó testülete, folytassuk azt a munkát, melyet zsinatunk a megelőző ülészakokban, különösen az első törvénycikk megalkotásával elvégzett. A zsinati tagok megbízása 10 évre szól és így 1939-ben törvényesen megválasztott képviselőink megbízásuk birtokában vannak és jogosítottak vagyunk mindnyájan arra, hogy újból munkába kezdjünk és megtegyük azokat a szükséges intézkedéseket, amelyek egyházunk eredményes és áldásos szolgálatának biztosítása tekintetében szükségesek. Elnökségünk nevében meleg szeretettel köszöntöm e gyűlésre összegyűlt zsinati atyáinkat és megkezdődő munkásságunkra Isten gazdag áldását kívánom.

Nem kezdhethünk munkába anélkül, hogy első sorban is ne gondoljunk időközben örökre eltávozott, áldott emlékezetű testvéreinkre. Kegyelettel áldozunk azoknak, akik a megelőző ülészakokban a nekik adott talentumok mértéke szerint hűséggel és áldozatkészséggel példátadó buzgósággal vettek részt vezető helyen, vagy rendes tagként zsinatunk munkájában. Népünk bizalma nem küldötte volna őket a legfőbb törvényhozó és legnagyobb felelősségű testületünkbe, ha egyházi közéletünkben végzett munkásságukkal e tisztségre méltók nem lettek volna. Mindnyájan kisebb vagy nagyobb körben azok közé tartoztak, akiket a magyar költő „örlekeknek” mondott és akiknek emlékezte mindnyájunk számára, eljövendő nemzedékek számára is erőforrást jelent. Anélkül, hogy érdemeiket most személy szerint felsorolnók és méltatnók, neveiket jegyzőkönyvünkben örökítsük meg és kegyeletünk fölállással adjunk kifejezést. (A zsinat tagjai pár pillanatra fölállanak.)

Jelentjük, hogy a következő zsinati tagjaink haltak meg a legutolsó zsinati ülésünk óta: **Sulyok István** püspök. Az erdélyi egyházkerületből: Kádár Géza, Kiss Lajos, Máthé Sándor, Baczó Lajos, Laár Ferenc egyházi, dr. Bene Ferenc, Bethlen Bálint, dr. Tusa Gábor, dr. Illés Gyula, dr. Apáthy Árpád világi tagok. A nagyváradai egyházkerületből: dr. Ajtai Nagy Gábor, dr. Böszörményi Emil, Telegdy József, Domokos László és Bónis Elemér világiak.

Zsinatunk föladatainak ismertetésére térve, mindennek előtt az élő Isten iránti megindult hálaadással kell gondolnunk arra, hogy a bűneinkre nem tekintő jóságos és irgalmas Isten ez elmúló évtized minden lelket megpróbáló,

megrendítő változásai között kegyelmesen őrködött felettünk és megengedte, hogy egyházunk az ige szolgálatában, templomaink és iskoláink, valamint általában a gyülekezetek és népünk körében áldásos szolgálatát egyes helyeken megszakításokkal ugyan, de mindenütt lényegileg folyamatosan végezni tudta. Isten, Szentlelke által, ébren tartotta híveinkben az egyház iránti hűséget és fölindította a lelkeket arra, hogy a háború pusztítása miatt itt-ott rombadőlt, vagy súlyosan megrongálódott templomokat és iskolákat megépítse, sőt szeretetintézményeit is kiépítve-újjaszervezve, munkába állítsa. Így nyert a mi megpróbáltatott életünkben is valóságot az apostoli Ige: kétségkedünk, de nem esünk kétségbe, tiportatunk, de meg nem tipratunk. Az Isten iránt való hála után illesse ezért a hűségért elismerés hűséges és áldozatrakész híveinket, kötelességüket tisztességgel teljesítő előljáróinkat, a presbitériumokat, lelkipásztorokat, tanárokat, tanítókat, mindazokat a munkásokat, akik az építés ez áldott munkájában őseinkhez méltó buzgósággal vettek részt és vesznek részt.

Ezt az áldott munkát természetesen nem végezhetjük volna, ha a sorsunkat irányító-kormányzó hatalom erre a munkára a lehetőséget meg nem adta volna. Hálával emlékezünk meg azért legelső sorban arról, hogy a győzelmes szovjet nagyhatalom bölcs megértéssel és méltánylással biztosított a szövetségesek győzelme után lehetőséget arra, hogy a mi népünk és egyházunk is bekapcsolódhassék egy jobb és áldottabb jövő kiépítésének, népek és nemzetek közötti igazságosabb, demokratikus életrend megteremtésének alkotó munkájába. Hálával emlékezünk meg arról, hogy a győzelmes szovjet nagyhatalom kezdettől fogva bölcs megértéssel és méltánylással biztosította templomaink és iskoláink munkáját, megadta az egyházszolgáló szeretetmunkája számára a nélkülözhetetlen feltételeket, kifejezést adva ama várakozásának, mely szerint szükségesnek tartja, hogy országunkban a különféle nemzetek, főként a két legnagyobb nép: a magyar és román nép megtalálják egymás jogai és életlehetőségei kölcsönös elismerése alapján a harmonikus együttműködés feltételeit. Az egyházak munkájának méltánylásával kifejezte azt is, hogy az egyházaknak a szeretet szolgálatában egyengetniük kell népek, felekezetek és társadalmi osztályok között az igazság, a békeség és szeretet lelkének érvényesülését.

Amidőn most egyházunk e legfőbb testületének nevében erről hálával megemlékezünk, ünnepélyesen kijelentjük, hogy az előttünk megnyíló békekorszakban a mi egyházunk is buzgó készséggel kíván minél teljesebben bekapcsolódni a krisztusi szeretetnek sebeket gyógyító, lelkeket vigasztaló, hitet erősítő, az emberiség jobb jövője megújító reménységet ébresztő munkájába.

Ilyen szellemben és ilyen elhatározással kívánjuk betölteni hivatásunkat az országos közéletünkben, a Román Népi Köztársaság minden a nép javát

szolgáló törekvésében és munkásságában. Egyházunknak az az Istentől adott küldetése és feladata, hogy az állam és társadalom számára a munkában hűséges, a szeretetben önfeláldozó, bátor és áldozatos jellemeket neveljen, akik méltók legyenek és mindenkor megérdemeljék az állam és társadalom bizalmát és elismerését.

Mi hálásak vagyunk és mély igaz köszönetünket fejezzük ki azért, hogy a Román Népi Köztársaság emelkedett szelleme az ország alkotó népei által egyformán elismert, igazi demokratikus rendje szerint a mi magyar népünk anyanyelvét, anyanyelvű kultúráját elismeri, méltányolja, kifejezésre juttatását szívesen fogadja, a nép egyházait – és így a mi református egyházainkat is – megbecsüli, támogatja és munkánk jelentőségét elismeri és méltatja.

Mi hálásak vagyunk ezért és egyházunk hű munkásságát szívesen állítjuk bele, bizalomért csak bizalmat kérve, a Román Népi Köztársaság országos munkájába.

A mi egyházunk részéről lényegéből fakadó kötelesség az, hogy teljes odaadással részt vegyen minden olyan munkában, amely a népek fölzsabadítását és a demokratikus haladás diadalra jutását szolgálja. Egészen egyházunk szelleméből következett az, hogy a magyarországi református egyház Budapesten tartott zsinata szintén ilyen értelemben nyilatkozta ki, hogy teljes odaadással részt kíván venni a demokratikus kormányzat népérdeket szolgáló programjának megvalósításában. Ilyen szellemben és alapelvek szerint kívánunk mi is részt venni a Román Népi Köztársaság demokratikus kormányának vezetése alatt az országos közélet munkájában.

Ismételjük, ez a mi egyházunk lényegéből következő feladata. Hadd utaljunk is pár szóban egyházunk sajátos küldetésére. A mi egyházunk magyar egyház. Ez azt jelenti, hogy ez az egyház itt, egészen a magyaroké. Magyaroknak magyar nyelven szolgál, hirdeti számukra Isten Igéjét. Kivülről senki sem igazgatja.

A mi egyházunk református egyház. Ez azt jelenti, hogy nekünk az a küldetésünk, hogy a gondjainkra bízott gyülekezetben Isten Igéjének egyre tisztább megértése, hirdetése által szolgáljunk. Számunkra ez a szó, hogy „református” nem egy lezárt, de egy állandó folyamatot jelent, mert szünet nélkül kell végezni azt a munkát, mely a kijelentett Ige egyre teljesebb ismerésére, tisztább kifejezésére és az élet valóságában való minél teljesebb érvényesítésére törekszik.

Keresztyén egyház vagyunk. Ez azt jelenti, hogy tudjuk azt, amit az apostol mond, hogy az ajándékokban különbségek vannak, de ugyanaz a Lélek. Keresztyének vagyunk és ez azt jelenti, hogy legfőbb parancsolatnak tartjuk az Isten és emberszeretet nagy parancsolatát és azért egyházunk szolgálatának

igazi ismertető jelül különböző nyelvek és népek, társadalmi osztályok és felekezetek között a szeretet szolgálatát tekintjük.

Egyház vagyunk. Ez azt jelenti, hogy magyar református egyházunk küldetésének betöltésére a Szentírás és nagy reformátorának, Kálvinnak az egyházszervezetre vonatkozó tanítása alapján saját alkotmányt, szervezetet teremtett magának, hogy mint így megszervezett egyház tudjon hite szellemében, Isten Igéjének szolgálatában eredményes munkát végezni. Egyházunk szervezetéről, mint különleges sajátosságról, kiváltképpen azt emelhetjük ki, hogy ez a szervezet egészen demokratikus. Minden jog a hívő népé és az általa választott kiküldötteké. A hívő nép választja a papot, a presbitereket, az egyes gyülekezetek prebitériumai választják az egyházmegyei közgyűlések tagjait, küldik ki a legmagasabb testületekbe, zsinatunkba is képviselőiket. Egyházunk törvényeit az a zsinat hozza, amelynek tagjai a hívek egyetemét képviselő egyházközségi presbitériumoktól titkos szavazással közvetlenül kapják megbízásukat. Elmondhatjuk tehát híveink nevében, hogy a mi egyházunk maga a mi népünk. Törvényeink minden hívő számára biztosíthatják minden fokozaton a jogot a kötelesség mellett. Kálvinista embernek tehát nem lehet azt mondani, hogy valamiért az egyház a felelős, a nélkül, hogy ne érezné, hogy én felelős vagyok.

A mi egyházunk a népé. Addig fog élni, ameddig magáénak vallja népünk s úgy gondolja és úgy félti, mint gyermek az ő lelki édesanyját. Ismétlem, hogy a mi egyházunk a népünk egyháza. Ez kifejezést nyer abban is, hogy papjait, tanítóit, tanárait, presbitereit, összes munkásait maga választja ki, sőt ezek minden időben leginkább népünk köréből kerültek ki.

Az elmondottakból következik az is, a mi mai közéletünkben és erről is kötelességünknek tartjuk itt megemlékezni, hogy egyházunk a nagy történelmi változás és átalakulás rendjén hálával vette tudomásul és fogadta, hogy a Magyar Népi Szövetség, de általában országos demokratikus pártjai és ezek körében a Népi Szövetség különleges feladatául vállalta az általa képviselt magyarság kulturális, lelki és anyagi érdekeinek védelmét és szolgálatát. Ezért egyházunk kezdettől fogva részt vett és minden rendelkezésére álló módon előmozdítani igyekezett a Magyar Népi Szövetség történelmi felelősségű munkásságát. Ezt a harmonikus együttműködést ezután is változatlanul feladatunknak valljuk. Elismeréssel utalhatunk arra, hogy egyházunk az egyetem megszervezésében, társadalmi alapvető munkájában vezető részt vett. Különösen a tanügyi kormányzat megszervezésénél, a kezdet nehézségei között egyházunk bocsátotta rendelkezésére a helyiségeket, adott szállást és a tanügyi kormányzatnak minden vonalon készséggel adta át a legkiválóbb embereit.

Egyházunk álláspontjából következett, hogy egyházi tisztviselőivel szemben nem állított fel sohasem olyan követelményeket, amelyek őket a politikai állásfoglalás tekintetében korlátozni kívánták volna. Bizonyára zsinatunk teljes mértékben osztja kijelentésünket, hogy jövőre is meg akarjuk őrizni a Népi Szövetséggel való testvéri kapcsolatainkat és készek vagyunk bizalommal és odaadással megkeresni azon föltételeket és megoldásokat, amelyek a közélet nagy kérdéseiben egyházunk és a Népi Szövetség országunk demokratikus kormányzatának megfelelő harmonikus viszonyát, a fölmerülő kérdéseknek a nép érdekében való megoldását és az érdekek úgy lelki mint anyagi vonatkozásainak képviselőit kibékítően és megnyugtatóan képesek lesznek biztosítani. Meggyőződéssel valljuk, hogy a legfőbb cél megvalósítására irányuló törekvésünkben ellentét nem lehet közöttünk s ha lesznek is felfogásbeli különbségek, azok kellő jóakarattal és megértéssel mellett jövőre is kiegyenlíthetőek lesznek.

Áttérve jelenlegi zsinatunk közvetlen feladatára, megállapítjuk, hogy zsinatunk egybehívására elsősorban azért volt szükség, mert mint ismeretes, a Monitorul Oficial folyó évi március 2-i számában közzététetett a 62. sz. törvény, mely az 1928-as kultusztörvény néhány artikulusának módosítását tartalmazza. Ezen módosító 62. sz. törvény I. artikulusában az 5. pont alatt elrendeltetett, hogy az összes felekezetek kötelesek statútumaikat a törvény publikálásától számított három hónapon belül összhangba hozni a kultuszok általános szabályozására vonatkozó törvény rendelkezéseivel, előírásaival és három hónapon belül beterjeszteni a kultuszminisztériumhoz. Megnyugtatónkra szolgálhat, hogy amint ez a törvény kifejezetten megállapítja: a minisztériumba való felterjesztésnek és a miniszteri jóváhagyásnak az a célja, hogy felülvizsgálja, miszerint az egyházi statútumok nincsenek ellentétben a kultusztörvényvel.

Egyházunk abban a helyzetben van, hogy az 1932-ben megtartott gyűléseiben az 1928-as 54. sz. kultusztörvény rendelkezéseinek összhangba hozatalával kapcsolatosan, az egyház alkotmányáról, szervezetéről és kormányzatáról szóló első törvénycikkjét, amely alapvető szabályainkat magában foglalja, megalkotta. Ezért mostani zsinatunknak az a feladata, hogy a már megalkotott első törvénycikkünket kiegészítse a 62. számú törvény módosításaival.

Nagy előnyt jelent egyfelől az, hogy zsinatunk tagjai még érvényben lévő mandátumaik birtokában vannak és így zsinatunk felveheti és megkezdheti, illetve folytathatja munkáját, másfelől az, hogy a már megalkotott első törvénycikkünk kész alapot nyújt a 62. számú törvény I. artikulusa 5. pontjának a megszabott határidőn belül való teljesítésében.

Két egyházkerületünk elnöksége, mint a zsinat elnöksége, ilyen értelemben és ezen feladat elvégzésére hívta egybe jelenlegi zsinatunkat. A már megalkotott és zsinatunkon elfogadott statútumunkat a szükséges módosítások keresztülvitelével terjeszti az e célra megalkotott bizottság munkálata alapján zsinatunk elé és ajánlja elfogadásra. Jelenlegi zsinatunk tehát nem végez új törvényalkotási munkát, de befejezésül legyen szabad utalnunk arra, hogy hozzákezd az alkotó munkájához és véleményünk szerint ez a most megkezdett munka kiinduló pontja kell legyen egy további előkészítő munkának, amelyet jelenlegi zsinatunk kezd meg és tovább folytat majd a mandátumok lejárása folytán új választás alapján kialakuló új zsinatunk. Jövendő feladatainkra utalva erőteljes kifejezést kívánunk adni ama meggyőződésünknek, hogy további törvényalkotási munkánk valóságosan új reformatori alapvetés jelentőségével kell folytattassék. A megújuló lelki egyház kell hogy a változó körülményeknek megfelelő és a lelki egyház feladatait teljesebben betöltő és figyelembe vevő és érvényesítő törvénykönyvet alkosson, nemcsak, hogy úgy mondjuk a jogi kormányzó és adminisztráló egyház, hanem az egyház hívő és Isten Igéje szerint élni kívánó népe számára. Megvallhatjuk, hogy törvényalkotásunk már az 1880–81. zsinat óta egyoldalúan mellőzte és nem részesítette elég figyelemben a lelki egyház evangéliumi feladatainak követelményét. A hívő református ember jelenlegi érvényes törvénykönyvünkben nem találhatja meg a részletes irányítást éppen az anyaszentegyház lelki követelményei és szolgálatai tekintetében. Hogy a református embernek mi a kötelessége az Ige szolgálata körül, a szent sakramentumokkal való élés, az istentisztelet és a hitben való nevelés és szolgálat, a pásztoráció, a misszió feladatai körében, mindezt hitvallásainknak, régi kánonjainknak megfelelő részletezéssel nem találhatja meg. A lelkileg megújuló egyháznak e megújult szellemnek megfelelő törvénykönyvet kell alkotnia. Ezért most szinte gondviselészerű helyzetnek tarthatjuk, hogy a statútumok változatlan alapelveit magában foglaló statútum megerősítése mellett nem foglalkozunk új törvény alkotásával, hanem erre az Igében és hitvallásunkban való mélyebb elmerüléssel, híveink lelki előkészítésével felkészülni igyekszünk.

Jó lenne és imádkozunk azért, hogy Isten az ő Szentlelkét áraszsa ki tanácskozásainkra, hogy ihletet és indítást kapjunk arra, hogy egy ilyen lelki előkészítő munkára mi személyenként is egyre alkalmasabbak legyünk, de szent indítást tudjunk adni egy ilyen előkészítő munkára híveinknek, gyülekezeteinknek.

Isten kegyelme áldja és szentelje meg és vezesse sikerre zsinatunkat és annak munkáját.

4. Melléklet

Jegyzőkönyv-részlet az NRE püspöki székének 1951. március 29-én tartott üléséből

Jelen vannak: Arday Aladár püspök elnökle mellett Debreczeni István e. ker. főjegyző, Boros Jenő, Boruzs Lajos, Dr. Szabó Lajos, Nagy Zoltán, Elekes Gyula, Orosz Árpád, Kádár Imre, Bíró János esperesek, Dr. Soós István e. ker. ügyész, Czafalvy József pénzügyi előadó és Búthi Sándor e. ker. tanácsos.

1. sz.

Arday Aladár püspök üdvözölve a megjelenteket, a gyűlést megnyitja. Jelenti, hogy az ülést két fontos tárgy tette szükségessé: az új tartományi és rajoni beosztás folytán előállott változás és az ez évi lelkészi konferencia megrendezése, melynek sorrendjét már előzőleg összeállítottuk, s felterjesztettük és jóváhagyását megnyertük. Az új tartományi és rajoni beosztás tekintetében az erdélyi egyházkerületből, egyházkerületünkhöz csatoltatik a szilágysomlyói, a szilágycsehi és a tasnádi egyházmegye, mely utóbbi megszűnik, mivel beolvad a nagykárolyi egyházmegyébe. A két előbbi egyházmegye esperesei: Kádár Imre szilágysomlyói esperes, krasznai lelkész, és Bíró János szilágycsehi esperes és ottani lelkész atyánkfiait meg is hívta ülésünkre és őket püspöki székünk nevében meleg szeretettel üdvözi. (...)

2. sz.

Dr. Soós István előterjeszti, hogy a püspöki bejelentés által jelzett változás következtében 1951. március 1-től kezdődőleg a nagyváradai egyházkerülethez a következő egyházmegyék tartoznak:

1./ Temesvári egyházmegye /volt Bánsági egyházmegye /18 egyházközséggel, a Temesvári és Szörényi tartományokban levő Deta-i Lugos-i Nagyszentmiklós-i Temesvári, Karánsebesi és Resica-i rajonok területén lévő egyházközségek. Esperes Elekes Gyula, jelenleg Lippa-i lelkész, esperesi megbízott Debreczeni István temesvári lelkész.

2./ Aradi egyházmegye /volt nagyszalontai e.m./ az Arad tartomány területén fekvő és az aradi, kisjenői, gurahonti, borosjenői és lippai rajonok területén levő 20 egyházközséggel. Esperes: Nagy Zoltán Erdőhegykisjenői lelkész.

3./ Nagyváradai egyházmegye /volt Bihari egyh.m/ az élesdi, belényesi, nagyváradai, és szalontai rajonok területén levő egyházközségekkel, melyeknek száma 50. Esperes: Dr. Szabó Lajos, Nagyvárad.

4./ Székelyhídi egyházmegye /volt érmelléki e.m./ a margittai és székelyhídi rajonok területén levő 34 egyházközséggel. Esperes Boruzs Lajos kiskereki lelkész, esperesi székhely Székelyhíd.

5./ Szilágysomlyói egyházmegye 20 egyház egyházközséggel. Esperes Kádár Imre krasznai lelkész. Esperesi székhely Szilágysomlyó, esperesi megbízott Sántha Pál szilágysomlyói lelkész.

6./ Nagykárolyi egyházmegye. A nagykárolyi rajon területéről 31 egyházközséggel, beleértve a volt nagykárolyi egyházmegyét is. Esperes Orosz Árpád, Nagykároly.

7./ Szilágycsehi egyházmegye. A szilágycsehi rajon 24 egyházközségével. Esperes Bíró János, Szilágycseh.

8./ Szatmári egyházmegye /volt nagybányai e.m./ a nagybányai, avasi, szatmári, szigeti és láposi rajonok területén lévő 63 egyházközséggel. Esperes Boros Jenő, Szatmár.

Addig is míg a zsinati tanács a közeli napokban a kérdésben véglegesen határoz, az egyházmegyék új területi beosztása az 5157/1951 számú Vallásügyi Miniszteri rendelet értelmében azonnal életbelép...(…)

5. Melléklet

*Kimutatás a letartóztatott és elítélt lelkészekről,
amelyet a Vallásügyi Államtitkárság igényelt a püspöki hivataltól
Búthi püspöksége alatt*

SITUAȚIA PREOȚILOR REȚINUȚI ȘI CONDAMNAȚI

Numele și prenumele	Parohia	Raion	Regiune	Data reținerii	Condamnat	Data pe cît tîmp	Obser- vații
Sass Coloman	Valea lui Mihai	Săcuieni	Oradea	18.II.1957	IX.1958	moarte	R.
Visky Francisc	Cheț	Marghita	Oradea	27.V.1958	VIII.1958	23 ani	R.
Virágh Ludovic	Vaida	Oradea	Oradea	2.IV.1958	IX.1958	25 ani	Vajda
Antal Alexandru	Zăuan	Șimleul	Oradea	27.V.1958	VIII.1958	9 ani	Kolozsvár
Csiha Coloman	Arad-Gai	Arad	Timișoara	XII.1957	III.1958	10 ani	Kolozsvár
Balaskó Vilhelm	Olosig	Săcuieni	Oradea	2.IV.1958	IX.1958	moarte	Sziget
Karczagy Alexandru	Sinleani	Arad	Timișoara	27.V.1958	VIII.1958	18 ani	Salonta
Szilágyi Alexandru	Pincota	Arad	Timișoara	27.V.1958	VIII.1958	18 ani	Hirip
Dézsi Zoltán	Īermata Neagră	Criș	Oradea	27.V.1958	VIII.1958	18 ani	Īermata

6. Melléklet

Börtönből szabadult lelkész „típus beadványa” kinevezés ügyben

Főtiszteletű
Búthi Sándor
püspök Úrnak

Nagyvárad

Főtiszteletű Püspök Úr!

Mély tisztelettel jelentem, hogy az Államtanács 310/1964. számú dekrétuma alapján 1964. június 23.-án – kegyelemben részesülve – szabadlábra helyeztettem. Hazatértem után azonnal jelentkeztem, Főtiszteletű Püspök Úr külföldi távolléte idején Higyed István püspökhelyettes Úrnál, aki utasított, hogy papi szolgálatom újból való megkezdése érdekében, a vonatkozó elvi engedély elnyeréséért kérelmet nyújtsak be a Főtiszteletű Püspök Úrhoz, illetve a Főtiszteletű Püspök Úr szíves jóváhagyó és ajánló sorait kérve, az Illetékes Állami Hatósághoz.

Addig is, amíg egészségi állapotom helyreállítása megengedi, hogy személyesen jelentkezhessem a Főtiszteletű Püspök Úrnál, mély tisztelettel kérem: méltóztassék kérvényemet, melyben további lelkipásztori működésem elvi jóváhagyását kérem, az Illetékes Hatósághoz eljuttatni.

Őszintén sajnálom, hogy ügyemmel Anyaszentegyházamnak gondot, családomnak sok aggodalmat okoztam és lelkipásztori működésemet azzal az elhatározással szeretném megkezdni, hogy magatartásom sem számomra, sem senki számára ilyen helyzetet többé ne teremtsen, hanem, mint hazánk, a Román Népköztársaság jó állampolgára, szolgálhassam az Evangélium ügyét Egyházunk keretében.

Főtiszteletű püspök Úr eddig tapasztalt jóindulatát továbbra is kérve úgy magam, mint családom számára, maradok,

Kolozsvárt, 1964. júl. 10.

megkülönböztetett tisztelettel:

Csiha Kálmán
ref. lelkész

1/. Mellékelve a „Szabaduló levél” hitelesített másolata.

7. Melléklet

A börtönből szabadult lelkészekhez intézett püspöki „típus-leirat” kinevezésükkel kapcsolatban

A Nagyváradi Református Egyházkerület Püspöki Hivatalától
246-p/1964 szám

.....
lelkipásztor úrnak

Kedves Atyánkfia!

A Román Népköztársaság Államtanácsának kegyelmi törvénye alapján, visszanyerte szabadságát és új életkezdesi lehetőséget kapott.

Minthogy úgy nyilatkozott, hogy továbbra is a lelkipásztori pályán kíván elhelyezkedni, – ezúton hozzuk szíves tudomására, hogy mindaddig míg állami elismertetése is megérkezik: püspöki kinevezéssel fog szolgálni, ideiglenes jelleggel, mint helyettes lelkipásztor.

Kinevezését a esperesi hivatalban fogja átvenni, ezért e levél kézhezvétele után, jelentkeznek az egyházmegyei központban, a további teendők megtudása végett.

Életére és szolgálatára Isten áldását kérve bocsátjuk ki újra a munkamezőre, azzal a szeretetteljes de komoly figyelmeztetéssel, hogy igyekezzék szolgálatában úgy megállni, hogy botránkozás nélkül való lelkiismerete legyen mind Isten, mind emberek előtt.

Atyafiúi köszöntéssel:

Nagyváradon, 1964. október 2-án

püspök

püspökhelyettes

8. Melléklet

*Az RSZK-ban lévő Református Egyház Zsinati Állandó Tanácsának
1978. december 14-én tartott üléséből készült jegyzőkönyvvázlat
(Az első lapot románul írták.)*

Proces verbal
dresat in 14. dec. 1978. in Oradea din ședinta Consiliului Permanent al
Sinodului

Sînt prezenți:

Nr. 1/1978.

Nr. 2/1978.

Nr. 3/1978.

Nr. 4/1978.

Nr. 5/1978.

Nr. 6/1978.

Dr. Tunyogi Csapó Gyula primcuratorul eparhial al Eparhiei Reformate Cluj aduce la cunoștința Consiliului Permanent al Sinodului că au ajuns la concluzia că în cadrul acestei adunări nu se poate dezbate decît Concordiu de la Leuenberg. Nu se poate prezenta cele două regulamente deoarece nu sînt pregătite îndestulător.

Vicarul Vidits Gheorghe întreabă: de cine n-au fost pregătite aceste regulamente. Primcuratorul Dr. Tunyogi Csapó Gyula în răspunsul său arată că din partea Comisiilor respective n-au fost pregătite. A constatat deficiențe în redactarea textului, – textul regulamentului de disciplină nu este identic cu cel pe care l-a elaborat Președinția Sinodului. Cele două texte ale regulamentului trebuie să fie în concordanță și apoi dezbătute din paragraf în paragraf.

Părerea primnotarului eparhiei din Cluj Dr. Tőkés István este că fără motivare în fond Cons. Perm. al Sinodului nu poate dezbate aceste regulamente, – este deci necesar să fie scoase din ordinea de zi.

Preotul din Carei Orosz Árpád are o propunere intermediară. Cons. Perm. al Sinodului să ceară propunerea Comisiilor respective pînă la 31 mai 1979, iar Cons. Perm. al sinodului să dezbată pînă la 30 sept. 1979 și s-o inainteze Sinodului.

1. Istentisztelet

2. Ottlik Tibor megnyitója

3. Számbavétel: hiányzik Nagy Károly

Dr. Dávid Gyula

4. Jegyző: Dr. Bokor Ernő
Eszenyei Gyula

5. Napirend: Dr. Tunyogi

A Kolozsvári egyházkerület arra a konklúzióra jutott csak a Konkordia. A két szabályrendelet nem kerülhet a zsinat elé, – mert nincs előkészítve.

Vidits Gy. Kiknek kellett volna előkészítenie?

Dr. Tunyogi.

A két szabályzat elkészült. Nem azt kapták, hanem másat. A bizottság mást kapott. A kiegészítést a szakbizottság nem látta. Decsi I. készítette, feltételezve, hogy a szakbizottság fogja átnézni. Anélkül nem lehet tárgyalni. Statútummal nem egyezik, stílusa pongyola. Így kompromitálná a Zsinat tekintélyét, nem lehet beilleszteni az egyházi rendbe.

Diszlokáció: nem foglalkozott szakbizottság vele. Amivel foglalkozott nem egyezik azzal, amit kiküldöttek. A fegyelmi szabályzatba kell belefoglalni a diszlokációt. Sok időbe telne míg összhangba lehetne hozni, akár az egyházi, akár az állami törvényekkel.

Tőkés: A részletes indoklás nélkül – a zsinati állandó tanács – határozatilag vegye le a napirendről – elhalasztja.

Orosz Á: közvetítő indítvány – tegye le a szakbizottságokhoz és 1979. V. 31-ig a zsinati állandó tanács tárgyalja szeptemberben pedig a zsinat foglalkozzék vele.

Nagy Gy.: A diszlokációhoz nem kell hosszú idő, március 31-ig foglalkozzék a zsinati állandó tanács és tegyék le a megyékhez

Bokor: Az elévülés kérdése nem tisztázott. Nem szabad hosszú időre halasztani. Az állami törvények rövidebb időt szabnak. Azokkal összhangba kell hozni. Különösen anyagi vonatkozásban. Rehabilitáció nincs tisztázva, a szakbizottságok dolgoznak ki. Diszlokáció: nem fegyelmi vétség áll fenn – más érdekek igénylik. A közérdek miatt nem viselhet anyagi költséget a lelkész. Nem szabad elhamarkodni. Rossz fényt vet. Közös érdek: összhangba hozni az állami törvényekkel.

Iulian Sorin: Este suficient de clar Dep. Cult. nu are o anume intenție în legătura cu adaptare sau neadaptare. Se izvorește din necesitatea ca unele cazuri au cauzat necazuri. Cazuri disciplinare sau nedisciplinare – au dus la scandaluri – nu au putut fi rezolv. N-au fost (kiolvashatatlan). Iar aztăzi – se ridică unele obiecțiuni, nu mă pot pronunța. Să ne clarificați asupra câtorva probleme care pot să aibă consecințe. Să mă ajutați să pot lămuri Dep. Cult.:

1. Cine a inițiat elaborarea actelor?

2. Cine a redactat textul regulamentelor?
3. Dacă aceste proiecte au fost cunoscute de conducerea eparhiilor?
4. Din inițiative au fost aduse la Dep. Cult.? (Hiányzik egy szó, valószínű a „cui”.)
5. Dacă observațiile făcute la Dep. Cult. au fost însușite de cele două eparhii când au fost operate la text?
6. Dacă la data elaborării ordinei de zi a sinodului a existat între conducerea celor două eparhii o înțelegere cu privire la punctele ordinei de zi?
7. Dacă au existat obiecțiuni cu privire la dezbaterea actelor în cadrul sinodului în vederea adoptărilor, de ce s-a cerut acordul Dep.Cult. la ce s-au prevăzut la ordinea de zi?

Episcop Papp: S-a pregătit pe timpul lui Búthi și Nagy. A fost prelucrat de... (Ezeket áthúzták, majd magyarul folytatódik.)

Felel pontról pontra.

Nagy Püspök Úr: Nagy szükség van a diszlokáció elfogadására. Már rég ismert a fegyelmi szabályrendelet. Miért választunk zsinati tagokat? Képesnek tartja őket arra, hogy rövid idő alatt meghozzák határozatát. A mi munkánkat nem lehet a bizottságok nyakába varrni. A megyék közül 7 a javaslat mellett van, 3 részben mellette, 3 ellene van kategórikusan.

Dr. Tőkés István: Az állandó tanács készíti elő a zsinat összehívását. Időt kell adni a felkészüléshez. Az egész előkészület rossz.

Dr. Tunyogi: Az 1966-ban elkészített tervezetet a Dep. Cultelornak felterjesztették. Megtette az észrevételeit. Ezt Decsi kibővítette. Ezt bizottság nem nézte át.

Iulian Sorin: Nem így van. A Dep. Cult nem teszi a bizottságtól függővé. Megtette az észrevételeit. Decsi ezeket bedolgozta, az észrevételeket. A Dep. Cult.nak csak egy megjegyzése, amit elfogadtak és bedolgozták. A laikus nem tartozik bele. A Dep. Cult. aproba. Amikor a napirendre tűzték, már túl kell hogy legyen minden fórumon. Procedura trebuie să fie completă. Ha nincs előkészítve, ne hívjuk össze a zsinatot. Valami úgy tetszik nincs rendben. Nem erőszakolja.

Nagy Gyula: Megköszöni az Igazgató Úr észrevételeit. Dec. 11-én feltárta a részleteket. Meggyeztek abban, hogy komplikációt ne csináljanak, vegyék le a diszlokációt és a szabályrendeletet. Megjegyzi, Sorin a fegyelmi szabályrendeletre utal. Ez 1949 óta készül. Megszavazta a Zsinat és nincs nyoma annak, hogy választ nem kaptunk rá. Sokszor elkészült, lefordították, – ez a fegyelmi szabályzat jó – A diszlokációt 1963-ban nem hivatalos ülésen

összeállította, 1963-ban az igazgatótanács, a közgyűlés elfogadta 1964-ben. Azt kéri, hogy vegyék le mindkét rendeletet a napirendről. Ragaszkodik mindkét szabályzathoz. Napolják el.

Papp László: 10 megye kívánja, 3 nem.

Ottlík Tibor: Csodálkozik azon, hogy azok akik tanulmányozták, kérik: vegyék le a napirendről. Miért kértük a zsinattartás engedélyezését? Anarchiát kelt a szabályzat hiánya. Javasolja: hagyjuk jóvá és menetközben változtassunk.

Papp László: Idejében ment ki az anyag tanulmányozásra. Egyházmegyei tanácsot is hívtak össze. Volt idő. Mindent lehet változtatni. Újat is lehet hozni.

Nagy Gyula: Kéri a két tétel elnapolását, vegyék le a napirendről.

Juhász István: A közösséget és egységet kívánja szolgálni a Nagy Gy. püspök Úr javaslata. Alaptörvényünk a zsinati szakbizottságok végzik az előmunkálatait a zsinati állandó bizottságnak.

Iulian Sorin: Ezt nem ismerték mielőtt összehívtuk a zsinatot? A 29 évvel ezelőtt felterjesztett szabályzat nem volt egyező hazánk törvényeivel. Felelt is rá. Az egyház nem tért vissza rá.

Nagy Gy: Újra kéri az elhalasztását.

Papp László kérdése (*maga a kérdés hiányzik*)

Szavazás:

4+4

6+6

Tunyogi: békességre hívja fel

Papp László: A formának ne rendeljük alá a lényegét.

Juhász István:

Nagy Gyula: kéri halasszák el.

Juhász István: Egyenlő szavazat esetén nincs határozat. Az egész egyház közmegegyezése legyen a két okirat.

Papp L: Hagyanak jóvá a két okiratból egyet, napolja el a másikat.

Juhász: Legyen először fegyelmi szabályrendelet, aztán diszlokáció.

(*A jegyzőkönyvvázlat itt megszakad.*)

9. Melléklet

*Papp László levélvázlata egy amerikai kongresszusi képviselőhöz
1977-ből, melyben arra figyelmeztet,
hogy az amerikai magyar református emigránsok irredenta nézeteikkel
félrevezetik az amerikai vezetést*

Az a szívesség, amellyel 1977 tavaszán hivatalában fogadni méltóztatott, s az az őszinte érdeklődés, amellyel problémáink felé fordult, – aminek ékes bizonyága hozzám intézett 1977....-iki kedves levele is –, úgy érzem feljogosít engem arra, hogy bizonyos kérdéseket Ön elé hozzak, abban a meggyőződésben, hogy nem hiába teszem.

Amerikában élő közeli rokonaim az utóbbi időben felhívták figyelmemet egyes nem kívánatos jelenségekre. Közöttük elsősorban bizonyos emigránsok nyugtalanodására, akik időszerűtlen akcióikkal igyekeznek félrevezetni egyes jóhiszemű ottani köröket, akik a dolgok valóságos helyzetéről természetesen nincsenek informálva.

Rokonaim jelzik azt, hogy ezek a felelőtlenül hangoskodó emberek két csoportra oszlanak. Az egyik csoportot a nacionalizmus teljesen elvakította, a másik aránylag higgadtan viselkedik.

Az első csoport revizionista szövegeket hangoztat, Erdély Romániától való elszakítása érdekében. – Tudvalevő, hogy az I. világháború után a Trianon-i békeszerződés Erdélyt Romániának ítélte, amit a II. világháború után, a Párizs-i békeszerződés csak megismételt. – E kérdés vizsgálatakor azonban nekünk, keresztyéneknek mélyebbre kell látnunk. Hitünk alapján tudnunk kell azt, hogy nem a Versailles-i Trianonban s nem a Párizsban összegyűlt politikusok döntöttek így, hanem maga Isten, akiről Pál apostol az athéni Areopagoszon ezt hirdette: „...az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakozzanak a földnek egész színén, meghatározván eleve rendelt idejüket és lakásuknak határait?” (Apostolok cselekedetei 17, 26.) – Mi keresztyének naponta elmondjuk a Jézus szavait: „...legyen meg a te akaratod,” (Máté Evangéliuma 6,10.) – Ezért az Ő döntését kérdésessé tenni: nyílt lázadás Ő ellene!

Ha az ún. erdélyi kérdést nem keresztyén, hanem pusztán emberi szemmel nézzük, s feltételezzük egy újabb határrevízió lehetőségét, jogosan kérdezhetjük: Mít tudna kezdeni Magyarország egy kb. 6 milliós román tömbbel (amely nagyrészt összekeveredve él Erdélyben a magyarsággal), amikor elképzelt határai között a magyarok száma csak kb. 12 millió lenne.

– Sem kitelepítésre, sem lakosságcsere nem gondolhatunk. Kitelepíteni 6 millió embert? Hova? Kicsérélni őket? Kikkel? – Ezért lenne nagyon kívánatos az, ha a revizionisták felébrednének lázalmukból s rádöbbenének arra, hogy elérhetetlen látomást kergetnek.

– Rokonaim a másik csoportról azt írják, hogy az emberi jogok biztosításának ma széles e világon divatos szövegeit hangoztatják azt állítván, hogy Romániában azokat az együttlakó nemzetiségekkel kapcsolatban nem tartják tiszteletben, hanem aszerint osztogatják, hogy az illető állampolgár a többségi, illetőleg valamelyik „kisebbségi” népcsoporthoz tartozik.

– Ön járt Romániában, ezért alkalma lehetett ez állítással kapcsolatban bizonyos mértékben tájékozódni. – Állításuk szerint tehát e téren diszkrimináció tapasztalható!

– Az élethez való alapvető emberi jogot talán meg sem kellene említenem. A munkához minden állampolgárnak joga van országunkban, sőt azt rendszeresen végezni törvény előírta kötelesség. Az egészségügyi intézményekben sem befolyásolja a szolgáltatást a páciens anyanyelve. Tanulni pedig mindenki anyanyelvén tanulhat, ha úgy akar.

Kulturális vonatkozásban sem lehet jóhiszeműen diszkriminációról beszélni. Hiszen van magyar Operaházunk, 6 magyar színház, magyar nyelvű televíziós- és rádióadás, aztán napilapok, folyóiratok, valamint tudományos és szépirodalmi könyvek anyanyelvünkön kiadott sokasága.

– A művelődésre való jog természetesen nemcsak a magyar anyanyelvű lakosság birtoka. Mert tudok például a fővárosi jiddis és nem is egy német nyelvű színházról, hogy csak ezeket említsem.

Gazdasági téren is csak a legmegrögzöttebb rosszindulat beszélhet megkülönböztetésről akkor, amikor azok a megyék s azok a városok rohamosan fejlődnek, amelyekben nemzetiségek is laknak, – mint például Sibiu megye és város (német nemzetiségűekkel is), valamint Bihor megye és Oradea város (magyar nemzetiségűekkel is), éppen úgy, mint azok a megyék és városok, ahol a lakosság kizárólag román nemzetiségű. Ha emlékezetem nem csal, akkor találkozásunkkor átadtam Önnek a „Reformed Church in the Socialist Republic of Romania” c. füzetet, amely magyar nyelvű egyházunk szolgáltatása betekintést enged.

– Jellemző adatként csak azt ragadom ki belőle, hogy Egyházkerületünk központjában, Oradea-n, az egyik gyülekezetben, most tíz éve felépült a Reformáció kora óta a legelső templom (Oradea-tól nem messze jelenleg is épül egy!).

– Rámutathatok arra is, hogy a II. Világháború után létesült Protestáns Teológiai Intézetünkben, – ahol együtt tanulnak a református, a luteránus s az unitárius hallgatók – doctor honoris causa titulust kapott pár éve a Református Világszövetség akkori elnöke, James McCord professzor is, a Princeton-i Teológiai Szeminárium világhírű volt elnöke.

– Ez a füzet tájékoztathatta Önt arról is, hogy az országunkban lévő 14 felekezet a gyakorlatban is megvalósított ökumenizmus testvéri viszonylataiban szolgál, az egymás közti megkülönböztetést távolról sem ismerve.

– Egyházi vonatkozásban talán még csak annyit, hogy a német nyelvű luteránusoknak Sibiu-ban, a magyar nyelvű római katolikusoknak pedig Alba Iulia-n van hasonlóan egyetemi fokú teológiai intézetük.

Íme minden elfogultság nélkül megállapítható az, hogy az emberi jogok biztosítása terén országunkban szándékos hiányosságokról csak a tendenciózusan rosszakaratú ember beszélhet.

– Sajnálom, hogy figyelmét ily sok ideig lekötöttem. De úgy érzem, hogy Önnek, az igazság hívének, mindezt el kellett mondanom. Talán azért is, hogy az általam közölt tények, – melyek valóságáról itt bárki meggyőződhetik –, Önnek, az igazság védelme érdekében, bármikor rendelkezésére állhassanak.

Nekem nagyon fáj az, ha népemhez, sőt Egyházamhoz tartozók tudatosan, készakarva ferdítik el az igazságot. Vajon kinek, vagy kiknek az érdekében?

Kimondhatatlanul örvendének, ha egy esetleges romániai látogatása alkalmával, – mikor minderről közvetlen tapasztalatot is szerezhette –, szívesen látott vendégemként üdvözölhetném én is! –

Szíves türelmét megköszönve, drága életére és felelősségteljes szolgálatára Isten gazdag áldását kérem.

Őszinte híve

10. Melléklet

Papp László tiltakozása az RVSZ főtitkáránál a Dél-Amerikai Területi Gyűlés tervezett Romániával kapcsolatos állásfoglalása ellen

Oradea, November 13, 1984.

General Secretary Dr. Edmond Perret
World Alliance of Reformed Churches
150, route de Ferney
1211 Geneva 20
Elvetia

Dear General Secretary Perret,
Our loved brother in Christ,

In these weeks I was informed in several times about somebodies' intention, that on the order of the day - of the South-American Region Assembly of the World Alliance of Reformed Churches in 1985 - to be present also a point referred to the Reformed Church in Romania. More concrete saying: some aspects regarding about the activities of our Theological Institute.

This possibility astonished me: To discuss about us - whitout us! Quo iure? - We are conviced that the Regulation of function of our Alliance do not permit to intervene into the problems exclusive to the internal matters of the member-Churches. - Neither Reformed Church in Romania no be busy of the situation nor of one Church in South America!

Besides we suppose that the ambitions of the initiativers do not take part to the South-American Region Churches, - or they are "new -south-americans"!

Consequently: We ask you with all confidence to be so kind to do the necessary steps, that the point above-mentioned don't be present in the programme of the South-American Region's Assembly in 1985. - We ask you not only in your position as the General Secretary of the World Alliance of

Reformed Churches, but also in your quality as a Doctor honoris causa of our Theological Institute, - had been possibility in several times to know close by the activity of our Church.

We assure you that our asking is based on a hot wishing to avoid undesirable consequences, possibles in contrary.

Yours sincerely

D. László Papp
Bishop
President of the Synod

11. Melléklet

Papp László nyilatkozata a Romániába behozott bibliák sorsáról

NYILATKOZAT

Papp László a Nagyvárad Református Egyházkerület püspöke s a Romániai Református Egyház Zsinatának ügyvezető elnöke, Isten és emberek előtti felelősségem tudatában nyilatkozom a következőket:

1. A Romániai Református Egyház a II. világháború befejezése óta a Református Világszövetségtől 20.000 Bibliát kapott ajándékba: 10.000-et 1968-ban a Nairobi Nagygyűlés alkalmával, 10.000-et pedig 1980-ban a Brassó-Pojánai Európai Regionális Gyűlés alkalmával.

2. A két romániai Református Egyházkerület: a Kolozsvári s a Nagyvárad levéltárának a dokumentumai bizonyítják, hogy a bibliák mindkét alkalommal – az illetékes esperesi hivatalok s a lelkészi hivatalok közvetítésével – az egyháztagokhoz jutottak, a jelzett hivatalokban természetesen tartalékolt kevés példány kivételével.

3. 1985 tavaszán a nyugati – elsősorban az USA-beli – sajtóban elterjedt a híresztelés, hogy az említett Bibliák nem jutottak az illetékes püspöki, esperesi és lelkészi hivatalok birtokába, hanem azokat az állami hatóság lefoglalta s egészségügyi papírrá alakította át.

4. A fantázia birtokába tartozó hír kiagyalója – az előbbi sajtóközlemények szerint – egy USA-beli református lelkész, Havadtói Alexander volt, aki – saját bevallása szerint – politikai okból találta ki a jelzett rémmesét, és pedig azért, hogy az negatív módon befolyásolja az USA Kongresszusának a tagjait a Románia számára biztosított legnagyobb kereskedelmi kedvezmény meghosszabbításának a megszavazásakor.

5. Egyes USA-beli sajtótermékek közölték is Havadtói képét, amint kezei között egy egészségügyi papírgöngyöleget tart. – Fel kell tételennem, hogy a szülőhazájában, Romániában végzett teológiai tanulmányok alkalmával, Havadtói tudatában nem jutott kellő világosságra a tény: óriási különbség van a kezében Bibliát, illetőleg egészségügyi papírt tartó református lelkész között!

6. Az említett levéltárakban lévő eredeti dokumentumok hivatalos xerox másolatát bárki érdeklődőnek készséggel rendelkezésére bocsátom. Címem: 3700 Oradea, str. Craiovei 1. Románia.

Papp László
püspök

13. Melléklet

Tőkés László korabeli feljegyzései a Papp Lászlónál tartott kihallgatásról, 1988. január 8-án

1988. január 8-án KIHALLGATÁS a magyarországi püspökségről

Január 6-án, telefonon hívott fel D. Papp László püspök Magyarországra, Esszencyi átkel. A meghívás hangját nem hisztem.

Esszencyi Gyula előadókonzertje után tudhatom azt, amikor déli 11 órákor beérkeztem a püspökségre. A főnnyal való találkozás előtt beléptem egy titkár irodá helyiségbe, hogy zavartalanul beszélgethessék és beszélgettem az előzményekkel.

Hosszú időt töltöttem. Felismerhetem az államot; de: szociális, fizetési, egészségügyi, munkaadóviszonyok stb. Mindent ebben a tekintetben, az eddigi "jóindulatú" értékelésüket ellenben: az én véleményem magyarságra a tekintetben. Esszencyi vélelése körülbelül: D.P.L. püspök az "amikor is voltam helyezett" - Noha nem indokoltam meg! - korábban és is benne volt a népszerűségben. Ennek ellenben a püspök az értékelte személyes, képzésigényt, úgy telt, hogy nem nagyon elvárható. Be akarta fogni a végig - a két- és kétféle szöveget (szöveg) - most már el kell mondanom valahol - folytatja Esszencyi azt akarta, hogy Esszencyihoz T-videm, hogy bebizonyítsa, nem olyan vagy, amilyennek beállították - ezért Esszencyi a brucistát.

- Itt azonban erre mit telt? Konfliktus a Pauler családdal - ha nem is csak te vagy a hibás ezért. Elker a Paulerok fontosságát kiemelték, s ennek az offenzívának a következtében nem tudott véglegesíteni téged T-videm a püspök az. Te nem tudod, mennyit telt ott a püspök az, milyen módszerrel sikerült neki helyettes lettemek kimondása. Azaz elvitt, k. stp nem vezetett egy ilyen nagy gyűlöletet. Még én is sokat tettem, de a döntés a püspök az volt.

- Nem látok azonban a Pauler - úgy, Te mind 36-unk felé valami próbálkoztál. Pályázat Hildelweze. Újabb konfliktus. Készenléti próbálkozás stb.

Előbb helyesbítem "menteni" próbáltam magam, Esszencyi azonban nem volt kíváncsi a véleményemre, hanem csak a saját ideológiai beállításhoz fordult, azaz t. hogy beállították helyben benne a létezésére - egyelőre tapasztalat - Példabizonyítás is a püspök észlelté jöhetné kiemelésé átkel. Nagy keménykedés és változatlan "jószágot" akart rávenni "bűnösre".

1988. január 8-án KINHALLGATÁS a nagyváradi püspökségben

Január 6-án, telefonon hívott fel DiPapp László püspök Nagyváradra, Eszenyei átkot. A "magyarok" királyát nem köszöntötte.

Eszenyei Gyula előadókörösös már tudhottamról volt, amikor déli 11 órákor beérkeztem a püspökségre. A főúrral való találkozás előtt beolvastam egy förtelmes irada-helyi újságot, hogy zavartalanul beszélgethessek vele és beleszólhatok az elismertetésébe.

Messzirel indult. Felvettette mitkaunt: lézi segédleltetés, fejelemi, átkelés, munkanélküliség stb. Mondást esszen traktát, az addigi "jóindulat" eltiltásaitól eltérően: az én rosszra magyarázom a történeteket. Eszenyei érdekes következtetése: D.P.L. püspök az "a semmiből emelt ki", amikor T-várra helyezte. - Nekem nem eszemlik meg! - István és is benne volt a szövegében. "Emekellenek a püspök az eltiltás semmilyen képezzésem, vagy itélte, hogy nem vagyok eldobható. Be akarta fogni a világot - a hit és képfeltérő száját (azt) - most már el kell mondanom neked" - fejtette Eszenyei azt akarta hogy bizonyítsam T-várral, hogy bebizonyítottam, nem olyan vagy, amilyennek beállították - ezért Eszenyei a bevezetőt.

- Te azonban erre mit teltél? Konfliktus a Paulus családokkal - ha nem is csak te vagy a biblia kereszt. Először a Paulusok frontálisan indultak ellenem, s emelk az offenzívának a következtében nem tudtam megfogalmazni téged T-várral a püspök út. Te nem tudod, mennyit tett elted a püspök út, milyen mélyen szeltem a biblia helyesbeszélésének lényegét. Azért emelk, k. stp nem vezetett egy ilyen nagy győzelemre. Még én is sokat tettem, de a döntés a püspök út volt.

- Nem elég azonban a Paulus-ügy, Te mind 36-uk file! manni próbálhatsz. Polgárt Hildesheim. Újabb konfliktus. Kérlek: próbálhatsz stb.

Előbb helyesbeszéltem "menteni" próbáltam magam, Eszenyei azonban nem volt kíváncsi a véleményemre, hanem csak a saját ideológiai beállításon fejeződött, erre te, hogy bebizonyított helyben benne a hitványágom - egyáltalán tapasztalt - bebizonyított és a püspök egyetlen jelszava manélora állt. Nagy keménykedés és változatlan "jószággal" akart rávezetni "bűnéimre".

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A

- Ábrám Tibor, 210
Achim Simion, 280, 287
Adorján Kálmán, 201, 209, 225, 226–241, 249, 270, 272, 294, 339, 340, 349, 367, 368
Adorján Károly, 77, 84
Adrian Dimitriu, 54
Ágoston Sándor, 36
Ajtai Gábor, 9
Ájben Vilmos, 244
Albu Zoltán, 279, 291, 331
Almássy Samu, 52
Ana Pauker, 17, 84
Antal István, 89
Antal László, 308
Antal Sándor, 95, 117, 156
Anton Durcovic, 61
Apostol Gheorghe, 106, 164, 175
Arday Aladár, 11, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 47, 51, 52, 54, 59, 60, 62, 64, 70, 72, 75, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 88, 91, 93, 96, 101, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 124, 130, 132, 136, 138, 150, 160, 163, 165, 169, 175, 341, 375
Argay György, 65, 107, 108, 116, 171, 173, 195
Aștileanu Visarion, 289

B

- Bagoly Bertalan ifj., 175
Bagosi Lajos, 281, 284
Bajnai Csaba, 288
Bakos József, 227, 235
Balaskó Vilmos, 117, 156
Ballon József, 285
Balogh Barnabás, 289, 311, 373
Balogh Béla, 311, 315, 317
Balogh Béla id., 245
Balogh Edgár, 32, 69

Balogh Ernő, 30, 59, 72, 78, 113, 146
Balogh László, 9
Bánffy Miklós, 52, 56
Bányai Edit, 269, 290, 371
Bányai László, 330
Barak István, 200, 201, 227, 228, 239, 240
Bărbulescu Ion, 161, 173
Barcza Dániel, 284, 285
Bárdi Imre, 151, 176, 199, 216, 217
Barth Karl, 134, 158, 160
Bartha István, 89
Bartha Tibor, 180, 187, 224, 290, 292
Bartha Zsigmond, 283
bécsi döntés, 5, 38
Béky Zoltán, 245, 260
Bélteki Ferenc, 161, 174
Benedek Imre, 78, 121, 135, 146
Bereczky Albert, 93, 106, 107, 110, 119, 122, 134, 157, 162, 377
Béres János, 289, 297, 314, 316, 317
Béres Zsigmond, 189
Berindei Mihnea, 317
Berke Sándor, 285, 286
Bessenyei István, 209
bethanizmus, 86, 94, 116, 117, 123, 175, 224, 311
Bethlen György, 52
Biánky Jenő, 228
Binder Hermann, 174, 179
Binder Ludwig, 308
Biszák Mihály, 146
Birlădeanu Alexandru, 164
Bíró János, 89, 90, 166, 167, 181
Blake Eugen, 153
Boda Mihály, 229
Bódis Vince, 151, 217
Bodnăraş Emil, 9, 175, 179
Bodner Marietta, 304
Bodola Sámuel, 148
Bodor Ádám, 85

Bodor László, 180, 285, 326
Bodor Pál, 182, 330
Bogdán Ildikó, 373
Bogdán János, 228
Bokor Ernő, 285
Bona Lajos, 231
Borbáth Dániel, 52
Boros Attila, 287
Boros Jenő, 37, 85, 89, 90, 141
Borsi Károly, 89
Borsi Zsigmond, 231, 285, 288, 290, 293, 350, 373
Boruzs Lajos, 89
Borzási Gyula, 285
Bot Zoja, 281
Botos Sándor, 244, 249, 251, 256
Bottyán Gyula, 151
Bourguet Pierre, 154, 155
Bódi Mihály, 80, 123, 136, 139, 140
Branişte Marin, 280
Bria Ion, 287
Buda József, 181
Bustya Dezső, 85
Búthi Sándor, 9, 75, 78, 79, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 93, 96, 97, 98, 99, 105, 107, 115, 119, 120, 121, 126, 128, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 144, 145, 146, 147, 149, 153, 154, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 165, 170, 171, 190, 191, 194, 202, 218, 224, 279, 375
Buza László, 52

C

Casiba Ioan, 280
Ceaşescu Marianne, 327, 345
Ceaşescu Nicolae, 125, 126, 131, 160, 164, 165, 170, 177, 179, 183, 191, 198, 219, 223, 239, 265, 274, 282, 300, 303, 313, 320, 322, 345, 364, 369, 371–373
Chilian Traian, 142, 143, 210, 211, 212
Chivu Stoica, 106
Colan, 107
Coman Vasile, 287

Constantin Titel-Petrescu, 54
Constantinescu inspector, 287, 291
Constantinescu Miron, 109
Corneanu Nicolae, 159, 161, 224, 309, 310, 345, 354, 365
Cristoiu Gheorghe, 294
Cumpănașu Ion, 275, 289
Czapfalvi József, 62, 89, 100, 175
Czégé Imre, 287
Czikó Lőrinc, 84
Czikó Nándor, 51
Csákány Béla, 38
Csapó Elek, 202, 204, 208, 209
Cseh Zsolt, 277, 310
Csernák Béla, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 18, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 43, 54, 55, 75, 142, 165
Csernák Béla, az egykori főjegyző unokája, 265, 280, 281, 283, 288, 292
Csernák Emília, 142, 284
Csernák István, 284
Csete K. István, 172, 173, 181, 300
Csiha Kálmán, 156, 290
Csillag Péter, 283
Csiszár Ádám, 273
Csiszár Árpád, 204
Csóka Dezső, 311
Csomai Antal, 256
Csomay Károly, 249
Csomay Zoltán, 252
Csörgör Lajos, 69
Csurka Endre, 210, 211, 213
Csutak Csaba, 146, 339

D

Dallos András, 150, 244
Dálnoki Veress Lajos, 32
Dani Péter, 308
Darkó Ákos, 52, 83
Daróczi Ferenc, 85

Daróczi János, 201, 240
David Gheorghe, 201, 202, 203
Dávid Gyula, 116, 135, 146, 149, 155, 161, 174, 183, 219, 222, 262, 299, 300
Deák (Schuller) Ödön, 307, 308
Debreczeni István, 22, 23, 24, 29, 30, 43, 56, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 100, 103, 119, 126
Demian Aurel, 267, 285, 287, 289, 295
Dezséri Lászlót, 93, 122
Dézsy Zoltán, 117, 156, 225, 311
Diakon Renée, 300
Dinnyés Lajos, 38
Disz Péter, 91, 326
Ditevski Hanna, 300
Dnegerink Jan, 299
Dobri János, 85
Dogaru Dumitru, 120, 138, 139, 146, 179, 207, 261, 307
Dohy Árpád, 151
Dömötör László, 30
Drăghici Alexandru, 106, 164
Dragoş Mircea, 229, 247
Dudás Ferenc, 286
Dumitraş ezredes, 280, 281
Dusicza Ferenc, 106

E

I. Mihály, 7, 16
Ecsedi Aladár, 77
Egri István, 48
Egyed Miklós, 276
Eldering Ida, 3, 265, 315
Eldering Klaas, 3, 187, 265, 315, 363
Elekes Gyula, 9, 89, 90
Enea, 114
Enyedi Ferenc, 201, 207, 208, 209, 227, 229, 235, 240
Enyedi Sándor, 203, 205, 207, 208, 227, 229, 231, 236, 239, 240
Erdei János, 257
Erdélyi Református Egyházkerület
Erdő János, 272

Eszenyei Béla, 217, 285, 286, 287, 288
Eszenyei Gyula, 93, 121, 135, 169, 180, 200, 203, 204, 207, 219, 234, 245, 246, 247,
248, 249, 256, 262, 269, 273, 279–294, 306, 331, 335, 341–344, 346, 350, 353, 354,
357
Eszenyeiné Széles Mária, 221, 222, 270–273

F

Fábián György, 95, 145, 151, 166, 167, 172, 183, 221
Faragó Károly, 30
Farkas Antal, 285
Făşie Vladimir, 98
Fazakas Sándor, 282, 283, 286, 290, 302, 361, 373
Fehér Sándor, 95
Fejér Lajos, 151, 153, 177, 180, 183, 188, 192, 302
Fejér Zoltán, 200, 201, 202, 203, 215
felekezeti iskolák, 46, 57, 122
Felszeghy Ödön, 98
Ferenczy Károly, 10
Filep Berta, 313
Firmilian, 309
Fischer Hans, 308
Fodor Béla, 89, 95, 102
Fodor László, 200, 225, 291
Fodor Sándor, 24, 246, 248, 256
Földes Mihály, 36
Frângu, 54, 55, 62
Friedlander Gaston, 306
Fromm ev. lelkész, 306
Fülöp Béla, 9

G

Gacsályi Zsigmond, 80
Gál Sándor, 89
Gálfy Zoltán, 278, 292
Gavallér Lajos id., 209, 211
Genda Attila, 285
Georgescu Ilie, 155

Geréb Pál, 183
Geréb Zsolt, 278
Gerróffy Jenő, 149
Gheorghe Gheorghiu-Dej, 38, 93, 105, 106, 126, 151, 164
Gobjilá Teodor, 142
Gönczi József, 270, 283, 284, 287, 290, 292, 295, 296, 301, 325, 343, 346
Görög Tibor, 308
Graaf Hendrik de, 195
Graham Billy, 361
Grosics Gyula, 175
Groza Petru, 9, 16, 66, 71
Gubrászky József, 180
Gulya Géza, 11
Gyimesi Éva, 365
György Lajos, 32

H

Hadházi Antal, 47
Hajdú József, 356
Halaski Carl, 299
Halász Sándor, 292, 354, 360, 361, 363, 364
Hannah Arendt, 76
Hansen Paul, 188, 224
Harcsár Géza, 30, 41, 42
Hegedüs István, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 251, 252, 255, 256, 258
Heinrich Hellstern, 153
Hester Lajos, 258
Herineanu Teofil, 228
Hess Andreas, 304
Higyed István, 126, 140, 143, 145, 146, 153, 155, 161, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 174, 176, 180, 181, 186, 187, 189, 190, 270, 282, 287, 289, 293, 300, 342, 343, 350, 354, 357, 363, 367
Higyed István ifj., 287
Higyed János, 287
Hoinărescu Țepeș, 165, 177, 187, 191, 194, 199, 218, 272, 331, 333
Horn Gyula, 359
Horst Hans Peter van der, 189

Horváth Árpád, 247
Horváth Jenő, 16
Hosszú Gyula, 130, 131
Hromádka, 134
Huszár Sándor, 89, 90

I

Iggyártó Zoltán, 45, 89
Illyés György, 218
Illyés Gyula, 291, 324, 330, 333
Illyés Kinga, 365
Imelmed, 66
Ion Flueraş, 54
Ioniţă Ştefan, 295
Iosif Ion, 178
Iosif Jumanca, 54
Iustinian, 57, 66, 137, 150, 154, 170, 198
Izsák Vilmos, 272

J

Jakab László, 363
Jakab Sándor (Alexandru Iacob), 84
Jakab Viktor, 30, 52, 89, 119
Jámbor Sándor, 290
Jesze Georg, 301
Józsa Ferenc, 311
Juhász István, 109, 157, 272, 286, 304
Juva Mikko, 224

K

Kacsó Sándor, 44, 85
Kacsó Sándor Ip, 201
Kádár György, 283
Kádár Imre, 90
Kajántó Pál, 282, 286
Kakassy Endre, 77

Kalló Gyula, 200
Kalló Zoltán, 323
Kanizsai László, 291
Kányádi Sándor, 277
Karácsonyi István, 216, 217
Karczagi Sándor, 96, 117, 156
Kása Ferenc, 291, 292
Kassay Géza, 146
Kelemen István, 294
Keményffi Gyula, 243
Keresztes K. Péter, 318
Kicsi József, 6, 16, 33, 41, 141, 152, 174, 175
Kicsi József ifj., 141, 143, 157, 340
Kielty John, 224
Kincses Előd, 365
Király Károly, 30, 164
Kisjes Lambertis, 309, 310
Kiss Bertalan, 85, 140, 141, 142, 143, 144, 157, 159, 340
Kiss Elek, 107, 116, 161
Klein Albert, 224, 260
Kocsis Elemér, 294
Kocsis János, 263, 272, 304, 343
Kohlbrügge Hebe, 187, 188, 309, 310
Komjáthy Aladár, 352
Kónya Ernő, 32
Koren Emil, 307
Korparich Ede, 69
Koszorús Ferenc, 202
Kosztá Endre, 302
Kotzó Jenő, 30, 56
Kovács Ernő, 52, 89, 145, 146, 148, 157, 160, 167, 168
Kovács György, 126, 159, 280
Kovács Imre, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 256
Kovács József, 289, 293, 311, 314, 316, 317, 342, 346, 349, 354, 360, 364
Kovács Károly lelkész, 290
Kovács Károly gondnok, 274, 286
Kovács Lajos, 237, 238, 239

Kováts J. István, 97
Kozma Zsolt, 85, 272, 277, 284, 289
Köblös Endre, 178, 200, 245
Krëuter Sebastian, 356
Kurkó Gyárfás, 69
Kurpé Lajos, 285
Kürthy Béla, 190

L

Laczák Dezső, 88
Laluþiu, 12, 18
Láposi József, 342, 344
László Dezső, 56, 78, 81, 85, 107, 146, 219, 326
László Ferenc, 78
László Gyula, 201, 202, 208, 209
Laza Petru, 99
Leeuwen Jan von, 188, 189
Lengyel Lóránt, 245, 260
Luca Vasile, 32, 38, 51, 57, 84
Lungeanu Ion, 178
Lüthi Kurt, 298

M

Madácsi Gyula, 257
Magoss Árpád, 42
Magyari Csaba, 293
Magyarországi Református Egyház, 49, 64, 108, 122
Makay Botond, 325–327, 361, 363–365, 367
Makkai Sándor, 22
Maksay Albert, 35, 52, 58, 108, 110
Maksutovici Gelcu, 234
Málnássy László, 243
Mao Ce Tung, 108
Marchand Jacques, 154, 155

Marosán György, 97
Márki Zoltán, 182
Márkus Endre, 269, 311
Mártha József, 30, 35
Márton Áron, 19, 57, 60, 61, 65, 75, 76, 122, 179
Márton Attila, 157
Martonossy György, 52, 55, 56, 68, 72, 146
Mátray László, 357
Maurer Ion Gheorghe, 179, 222
Maxim Mária Nagy Józsefné, 236
McCord James, 153, 224
Meccenseffy Grete, 298, 299
Melencu Nicolae, 149, 199, 267, 280, 282, 285
Méliusz József, 69
Mezei Tibor, 311
Mezey Tibor, 284, 285, 286, 289
Michalko Jan, 308
Mihályi Zoltán, 146, 166, 167
Mikló Ferenc, 284
Mindszenty József, 61
Mladin Nicolae, 173, 195
Moldován János, 229, 235
Molnár Dezső, 85
Molnár János idős, 62, 93, 95, 175
Molnár János ifj., 97, 232, 233, 273, 285, 287, 289, 314, 317, 333, 354, 357
Molnár János II. későbbi kolozsvári teológiai tanár, 286
Molnár József, 224
Molnár Károly, 36, 158, 167, 181
Molnár Zoltán, 89, 95, 99, 270
Molotov, 38
Moltmann Jürgen, 329
Munkácsy Sámuel, 31
Munteanu Eugen, 258, 264, 301
Muscă Mihai, 213
Müller Béla, 71
Müller Friedrich, 65, 66, 107, 108, 115, 116

N

Nagy András, 37, 107, 108
Nagy Béla, 225
Nagy Ernő, 200, 203, 205, 209, 227, 233, 234, 235, 236, 237, 340
Nagy Ferenc, 5, 6
Nagy György, 159
Nagy Gusztáv, 89
Nagy Gyula, 107, 136, 145, 146, 149, 161, 168, 172, 177, 178, 181, 186, 187, 203, 206, 218, 219, 224, 241, 262, 264, 272, 276-248, 281, 282, 283, 284, 285, 290, 304, 317, 321, 323, 324, 329, 330, 332, 333, 338, 340, 346-348, 361, 364
Nagy István, 40, 42, 43, 152, 153, 174, 175
Nagy István értarcsai lelkész, 281
Nagy István Sz., 287
Nagy József, 78, 139, 191, 282
Nagy József (Hagymászlápos), 224
Nagy Károly, 146, 219, 262
Nagy Lajos, 59
Nagy Lajos em., 89
Nagy Márton, 9
Nagy Sándor, 287
Nagy Zoltán, 9, 16, 71, 79, 90, 95, 99, 190
Nagy Zoltán ifj., 284
Negoi Ion, 277
Nemes Elemér, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 44, 62, 70, 75
Németi Imre, 210, 231, 242, 285, 286
Németi Rudolf, 201, 226, 232, 283, 291
Nenciu Gheorghe, 116, 188, 195, 217, 261, 307, 309
Nicodim, 16
Nicodim orosz metropolita, 310
Niesel Wilhelm, 192, 318
Nits István, 9, 70, 75, 151, 152
Nógrádi Béla, 210, 213, 269, 280, 282, 283, 288, 290, 295, 311, 318, 373
Nyeste István, 62, 242, 246, 247, 248, 249, 251, 256
Nyikoláj, 110

O

Oláh Sándor, 24, 37, 41, 42, 43, 47, 60, 68, 75
Olosz Lajos, 9, 26, 27, 30, 31, 33, 35, 43, 45, 58, 59, 113, 121
Opffermann Ernő, 308
Orbán G. Ferenc, 201
Orbán Zoltán, 36, 37, 291
Orosz Árpád, 89, 94, 95, 99, 103, 104, 126, 132, 166, 168, 219, 225, 242, 244, 246, 249, 253, 260
Orosz Csaba, 172, 221, 260, 302
Orth Imre, 30, 36, 43, 146, 151, 160, 182
Ottlik Tibor, 89, 194, 197, 198, 199, 222, 223, 239, 241, 262, 263, 267, 269, 270, 272, 273, 281, 283, 290, 291

P

Paál Károly, 119
Pákozdy László, 299
Pál Gábor, 288
Palach Jan, 184
Páll Sándor, 146, 219
Palocsay Zsigmond, 85
Palotás Béla, 151, 282
Paap László, dunamelléki főjegyző, 108
Papp Antal, 96, 116
Papp Benjámín, 267, 269, 282, 286, 288, 291, 293, 373
Papp Dezső, 236
Papp István, 221, 222, 267, 288, 302
Papp József, 30
Papp László, 21, 75, 99, 127, 134, 146, 152, 156, 165, 166-170, 172, 173, 177, 178, 183-186, 190-194, 197, 199, 200, 202, 203, 205, 208, 211, 213, 215, 216-219, 221, 224, 226, 228, 229, 233, 234, 235, 236, 237, 240, 241, 244, 245-247, 251, 252, 255, 258-263, 266-277, 279-296, 300, 305, 309-328, 331-365, 371-378
Pásztor János, 286
Pataky Károly, 357
Pátkay Róbert, 307
Patócs Sándor, 222, 306
Pătrășcanu Lucrețiu, 20, 54, 84, 106, 164

Pavel Irina, 289
Pázmány József, 285
Peleskey Sándor, 21, 22, 23, 43, 64, 75, 85, 142
Péli Ida, 232
Péntek Árpád, 272, 277, 299
Perret Edmond, 224, 304, 317, 319, 321, 329, 331
Péter Iván, 342, 343
Péter János, 70, 71, 93, 106, 122, 189
Péter Juliánna, 282
Péter Miklós, 156, 326
Péterffy István, 179
Péterfy Lajos, 365
Pétery Lajos, 175
Petrás György, 310
Petrás Tibor, 243
Petre Petre, 121
Peuker Leó, 95, 152, 167, 174, 175, 182, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 202, 221, 224, 260, 269, 270, 293, 295, 322, 324-328, 333, 340-351, 357, 365
Philippi Paul, 224
Ploieşteanul Visarion, 173
Pokorny Jan, 298
Polyánki István, 286
Popescu Ion, 241, 281, 360
Pop Gheorghe, 9
Potter Philip, 260
Pozsgay Imre, 359
Pradervand Marcel, 110, 153, 189, 195
Püsök József, 284, 286

R

Rácz János (Ioan Raț), 280, 286, 297
Răducu Ion, 203, 207
Rajk László, 69
Rákosi Mátyás, 38
Rapp Károly, 174, 222, 308
Ravasz László, 110
Raviczky Katalin, 231

Raviczky Mária, 229, 230, 231
Récsei László, 243
Récsey Adám, 44
Reha Endre, 311
Réthy István, 189, 190, 191, 328
Révész Imre, 15, 21, 22, 23, 37, 42
Robu (temesvári párttitkár), 314
Rodeanu Ion, 100, 104, 131, 146, 147, 177, 178, 343
Roman Ioan, 235
Rosen Moses, 65, 179
Roşianu Ion, 261

S

Saja Sándor, 141, 157
Sănătescu, 9
Sándor Endre, 373
Sándor Lajos, 266
Sántha Pál, 126, 131, 151, 161, 166, 172, 182, 200, 215, 336
Sarkadi Pál, 78, 180, 207, 219, 235, 266, 267, 306
Sarkady Zoltán, 41
Sárközi Lajos, 22, 85, 103
Sass Kálmán, 32, 36, 108, 117, 118, 123
Schadelin Hans, 299
Schaffert Hans, 304
Scheffler János, 56
Schilling Dezső, 56
Schüle Franz, 286, 304
Seres Géza, 292
Shaw W.D.W., 303
Simén Dániel, 65
Sinka József, 184, 200-203, 205-209, 235
Sipos János, 225
Sógor Gyula, 189
Sóki Lajos, 288
Solsalom-Soininen Ilmari, 307
Sólyom Ferenc, 189, 228
Soós István, 11, 12, 14, 33, 36, 43, 51, 52, 62, 64, 68, 77

Sorin Iulian, 218, 262, 263, 272, 273, 287
Spiru Apostol, 10
Stanciu Stoian, 71
Stănescu Constantin, 179
Statútum, 67, 69, 71, 73, 81, 90, 94, 98, 122, 127, 151, 177, 197, 199, 202, 204, 206, 210, 263, 265
Ștefan Constantin, 231, 239
Strub Madaleine, 304
Suciu Melentie, 120, 121
Sulyok István, 5, 110, 138, 165, 259
Sütő András, 85
Szabylár Kornél, 33, 35, 37, 41, 42, 43, 44, 75, 91, 94, 95, 131, 137, 140-143, 450, 154, 165, 166, 177, 180, 184, 192, 194, 210, 211, 219, 221, 224, 343
Szabó Antal, 298
Szabó Attila, 267, 284, 285
Szabó Béla, 286
Szabó Ferenc, 198, 360
Szabó József, 89
Szabó József (Csaholy), 285
Szabó Károly, 182
Szabó Lajos, 89, 90
Szabó László, 90
Szabó Zoltán, 11
Szabó Zoltánné, 280
Szakács Géza, 9
Szakács Sándor, 287, 289
Szathmáry Ferenc, 120
Száldobágyi József, 243
Szamosközy Imre, 182
Szántó Dániel, 242, 244, 245, 246, 247, 248
Szász István, 89
Szász Lajos, 290, 295
Szász Pál, 69
Szebeni István, 279
Szebeni Nagy László, 323
Székely Béla, 286, 292, 343
Székely István, 241, 263, 270, 272, 286
Székely Károly, 183, 279, 291, 317, 330, 343

Székely Lajos, 157
Székely Pál, 119
Szekuritáté, 57, 63, 65, 67, 77, 99, 143, 144, 169, 285, 297, 323, 352, 364, 370
Szénási Ferenc, 208, 209
Szentpéteri Kun Béla, 22, 242
Szentpétery Elemér, 269, 277, 288, 295, 312, 313, 317
Szilágyi Imre, 225, 253, 256, 257, 311
Szilágyi János, 286
Szilágyi Lajos, 203, 236
Szilágyi Sándor, 117, 156, 225
Szilágyi Sándor presbiter, 286
Szilágyi Tibor, 243
Szinetár Miklós, 294
Szócs Endre, 77, 81, 219
Szócs Géza, 337
Szőke Pál, 91, 92, 101, 109, 161
Sztálin, 38, 69, 71, 105, 106, 369
Szűcs Antal, 147, 153, 290, 302
Szűcs Gyula, 281
Szűcs István, 16
Szűrös Mátyás, 359

T

Takács Lajos, 40, 54, 58, 71, 78, 80, 85, 89
Tamás Bertalan, 292
Tarnóczi Lajos, 9, 79
Tarr István, 373
Tătărescu, 19
Tavaszy Sándor, 32, 52, 56
Telegdy József, 97, 103, 140, 145, 160, 280, 284, 288, 290, 296
Teleky Mihály, 154
Teoctist, 309
Teohari Georgescu, 84
Teperdel Mihai, 149, 188, 189, 293, 314, 325, 350, 362, 364, 366
Thúry Kálmán, 18, 21, 24, 26, 27, 28, 30, 35, 70
Tihon, 66
Titó, 38

Toader Leon, 364
Tolnai Ferenc, 283
Tóth Géza, 141, 142
Tóth Károly, 321, 359
Tóth Lajos, 227
Tótkés Béla, 9, 16, 17, 95, 142
Tótkés Elek, 182, 190
Tótkés István, 17, 31, 52, 60, 66, 68, 74, 75, 77, 81, 106, 107, 109, 115, 116, 118, 120, 135, 149, 183, 191, 219, 272, 276-278, 280, 283, 291, 304, 308, 322, 324, 331, 335, 347, 352, 364, 365
Tótkés László, 3, 270, 273, 279, 291-294, 314-317, 322-324, 327-374
Török Bálint, 95
Tukacs József, 249
Tulai Laurian, 202
Tunyogi Csapó Gyula, 146, 219, 262, 263, 264
Tüski István, 300

U

Uffe Gjerdind, 280
Újvárossy Ernő, 362
Unterwéger Tibor, 344
Uray Géza, 142, 269, 288, 295, 296

V

Vadai Béla, 11, 12, 27, 30, 35, 37, 43, 60
Vadai Béla,
Vaday Gyula, 243
Vajta Vilmos, 307
Varga Imre, 153
Varga László, 339
Varga Pál, 215, 216, 225, 234, 236, 239, 281, 296, 312, 313
Varga Pál ifj., 216, 306
Varsányi Rudolf, 225, 283
Vásárhelyi János, 13, 15, 17, 20, 21, 23, 27, 45, 46, 52, 55, 58, 59, 60, 62, 66, 71, 72, 75, 77, 79, 81, 83, 93, 104, 105, 106, 108, 114, 115, 116, 134, 135, 341
Vásárhelyi János (ügyvéd), 330, 336

Vasken, 65
Vass Zoltán, 302
Vékony Mihály, 210, 211, 213, 286, 291
Venczel József, 32
Veress Zoltán, 85
Veres Kovács Attila, 286, 373
Vetési László, 336
Vicsai Ferenc, 225
Vidits György, 97, 126, 176, 200, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 215, 216, 217, 221, 226, 239, 241, 269, 274, 280, 281, 283, 288, 289
Vincze Gábor,
Virág Károly, 199, 215, 225
Virágh Lajos, 156
Vişan Ladislau, 205
Visky Ferenc, 95, 96, 116, 117, 118, 156, 175, 225, 286, 288, 312
Visky László id., 225
Visser' t Hooft, 139
Vlad Şofron, 174
Vörös Zoltán, 241, 243, 245, 249, 252, 255
Vörös Zoltánné, 247, 248

W

Wagner Wilhelm, 308
Waldheim Kurt, 301
Weelie T. van, 305
Went Annie, 305
Westphal Charles, 154, 155
White Jain, 303
Wishmann Williams, 154
Wurmbrandt, 343

Z

Zăgănescu Mihai, 370
Zaharia Valerian, 107, 161, 173
Zeuthen Mogens Wilhelm, 307
Zsigmond József, 126, 225, 269, 288, 292, 293, 295, 316, 360, 364
zsinat, 54, 58, 67, 69, 81, 145, 218, 261, 264, 276-278, 331

FORRÁSOK

- Bilincset és börtönt is. Dokumentumkötet. Kolozsvár, 1996
- Eszenyei Gyula munkanaplója. Kézirat.
- A Nagyváradai Református Egyházkerület Püspökhelyettesi Hivatalának levelezése, Lugos. 1944–1948. Kézirat.
- A NRE Püspöki Hivatalának levelezése, Nagyvárad. 1944–1989. Kézirat.
- A NRE Igazgatótanácsának jegyzőkönyvei. Kézirat
- A NRE Kerületi Közgyűlésének jegyzőkönyvei. Kézirat.
- A NRE Esperesi Értekezleteinek és Püspöki Székének jegyzőkönyvei. Kézirat.
- A NRE Lelkészerkezletének jegyzőkönyvei. Kézirat.
- Pándi Lajos: Köztes-Európa 1756–1997 (Kronológia), Bp, 1999.
- A Romániai Református Egyház Zsinatának jegyzőkönyvei. 1948–1989. Kézirat.
- A Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatalának levelezései 1944–1948
- A Romániai Református Egyház Zsinati Állandó Tanácsának jegyzőkönyvei. 1948–1989. Kézirat.
- Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953. Kézirat.
- Az Út, Bihari Napló, Buletinul Oficial, Confessio, Előre, Hitel, Kolozsvári Igazság, Magyar Nemzet, Monitorul Oficial, Nagyvárad Fáklya, Nagyvárad Népakarát, Új Élet, Reformátusok Lapja, Református Szemle.

IRODALOM

- Arendt, Hannah: *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, 1992
- Bélteky Ákos: *IKE konferenciák Erdélyben a II. világháború után*. Confessio, 1995, 2, 72–75.old.
- Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Debrecen, 1995
- Gazda József: *Megváltó karácsony*. Budapest, 1990
- Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Bp, 1988
- Molnár János: *Az egyetlen. Az Ellenpontok és az ellenpontosok története*. Szeged, 1993
- Molnár János: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942*. Nagyvárad, 1999
- Nagy Géza: *Csernák Béla megválasztott királyhágómelléki püspök emlékezete*. Confessio, 1993, 1, 59–62.old.
- Románia 1944–1990. *Gazdaság- és politikatörténet*. Bp, 1990
- Sáfrán István: *Íme, az ember*. Budapest, 1990
- Sitariu Mihaela: *Timișoara 1956*. Bukarest, 1998
- Szilágyi Sándor: *Boldog rabságom*. Kolozsvár, 1997
- Tismăneanu Vladimir: *Reinventarea politicului*. Iași, 1999
- Tőkés László: *Temesvár ostroma '89*. Budapest, 1990
- Tőkés László: *Temesvári mementó*. Nagyvárad, 1999
- Tőkés István: *A Romániai Magyar Református Egyház élete 1944–1989*. Bp, 1990.
- Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság II. világháború utáni történetéből*. Csíkszereda, 1999.
- Virt László: *Márton Áron*. Bp, 1988
- Visky Ferenc: *Kajafástól Pilátusig*. Confessio, 1996, 2, 25–42.old.

LEGGYAKORIBB RÖVIDÍTÉSEK

EFEPTI	Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet
EÖT	Egyházak Ökumenikus Tanácsa
ERE	Erdélyi Református Egyházkerület
ET	Egyházi Törvény
EVT	Egyházak Világtanácsa
HEKS	Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezete
KiRE	Királyhágómelléki Református Egyházkerület
KoRE	Kolozsvári Református Egyházkerület
KRP	Kommunisták Romániai Pártja
LEMP	Lengyel Egyesült Munkáspárt
LVSZ	Lutheránus Világszövetség
MNSZ	Magyar Népi Szövetség
MRE	Magyarországi Református Egyház
NRE	Nagyváradai Református Egyházkerület
RKP	Román Kommunista Párt
RMP	Román Munkáspárt
RRE	Romániai Református Egyház
RSZ	Református Szemle
RSZK	Román Szocialista Köztársaság
RVSZ	Református Világszövetség
SZKP	Szovjet Kommunista Párt
SZDEF	Szocialista Demokrácia Egységfrontja
TtRE	Tiszántúli Református Egyházkerület
TLSDGY	Tőkés László saját dokumentumgyűjteménye
VÁ	Vallásügyi Államtitkárság
ZSÁT	Zsinati Állandó Tanács

TARTALOMJEGYZÉK

Átmenet		
5		
Az Arday-korszak		
4		0
A Búthi-korszak		
1	2	5
A Papp László-korszak		
I. „Választások“		164
II. Az „egyházi nómenklátúra“ működés közben		279
Kronológia		
3	7	9
Mellékletek		
4	3	5
Név- és tárgymutató		
4	6	9
Források, irodalom, rövidítések		488

Készült
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Szenzi Kertész Ábrahám nyomdájában

Felelős vezető: Fórizs Attila igazgató